

ARKIV
FÖR
NORDISK FILOLOGI

UTGIVET MED UNDERSTÖD AV AXEL KOCKS FOND FÖR
NORDISK FILOLOGI SAMT AV STATS BIDRAG FRÅN
SVERIGE, DANMARK OCH NORGE

GENOM

EMIL OLSON

UNDER MEDVÄRKAN AV

JOHS. BRØNDUM-NIELSEN VERNER DAHLERUP
OTTO VON FRIESEN JÓN HELGASON EVALD LIDÉN
MAGNUS OLSEN DIDRIK ARUP SEIP

FEMTIOFÖRSTA BANDET.

TREDJE FÖLJDEN.

SJUNDE BANDET.

C. W. K. GLEERUP.
LUND.

OTTO HARRASSOWITZ.
LEIPZIG.

LUND 1935.

PROFESSOR EMERITUS
D:R A X E L K O C K

HUVUDUTGIVARE AV
ARKIV FÖR NORDISK FILOLOGI
Bd 5—44 (N. F. Bd 1—40)

AVLED I LUND DEN 18 MARS 1935

EN TECKNING AV HANS VETENSKAPLIGA
GÄRNING KOMMER ATT FRAMLÄGGAS
I ETT AV DE NÄRMASTE HÄFTENA
AV TIDSKRIFTEN

I N N E H Å L L.

Birger Bjerre, Tvåstatsordstäv och <i>het</i> -konstruktion	1
S. A. Krijn, Om Gíslasaga Súrssonar	69
Otto v. Friesen, Fisl. <i>gør</i> n. »jäsning, kokning, stark sjudande rörelse i vatten»	85
Dag Strömbäck, Till Codex Wormianus av Snorre-Eddan	90
Walter Åkerlund, Fornnordiska ordföljdsprinciper	121
Sigurður Nordal, Anmälan av »E. A. Kock, Notationes norroenæ»	169
Nat. Beckman, Anmälan av »B. Risberg, Den svenska versens teori. Förra delen. Andra fullständigt omarbetade upplagan»	181
Ebbe Kock, Anmälan av »Svenska landskapslagar tolkade och förklarade för nutidens svenskar av Åke Holmbäck och Elias Wessén. Första serien. Östgötalagen och Upplandslagen»	189
Ture Johannisson, Anmälan av »Aage Hansen, Sætningen og dens led i moderne dansk»	193
—————	
Walter Åkerlund, Fornnordiska ordföljdsprinciper (forts.)	205
Gösta Bergman, Om 1500-talets Rotwelsch och dess nordiska avläggare	252
Eilert Ekwall, Anmälan av »Linguistica, Selected Papers in English, French and German, by Otto Jespersen»	300
Harry Andersen, Anmälan av »Johs. Brøndum-Nielsen, Gammeldansk Grammatik i sproghistorisk Fremstilling. I. Indledning. Tekstbildernes Lydbetegnelse. Vokalisme. II. Konsonantisme»	302
Erik Rooth, Anmälan av »W. S. Russel, De germaansche klankvershuiving. Een hoofdstuk uit de geschiedenis der germaansche taalwetenschap»	316

Ivar Modéer, Anmälan av »Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län. III. Ortnamnen i Askims härad och Möln-dals stad jämte gårds- och kulturhistoriska anteckningar»	324
--	-----

Finnur Jónsson, Harðar saga Grímkelssonar	327
Otto Gertz, Isegräs	346
Nat. Lindqvist, Engelbrektskrönikans tyske författare ...	350
Anne Holtsmark, Anmälan av »Skaldisches Lesebuch. Herausgegeben von E. A. Kock und R. Meissner» ...	384
Wilh. Norlind, Bibliografi för 1934	391

Tvåstatsordstäv och *het*-konstruktion.

I nutida svenska förekomma relativsatser utan fogeord enligt Beckman, Svensk språklära (1923) § 217 Anm. 2, i följande fall: a) i alla stilarter, då det utelämnade relativet representerar oblik kasus; b) i lagspråk och vissa ordspråk omedelbart efter *den*, representerande subjektet, t. ex. *den illa gör, han illa far; den det gör, straffas med böter*; c) i ordstäv efter anföringssatser (subjekt), t. ex. *behövs inte rulle, sa räven, drog musselskalet utefter isen; här blir snö, gubbar, sade finnarna, hade skidor att sälja*; d) särskilt i poesi i några andra fall (subjekt), t. ex. *Vifell hade en son, het Viking; i den viskning, genom kvällen bävar, stämma björkar in*. Av dessa fyra typer tilldraga sig de tre sistnämnda, i vilka relativsatsens subjekt är utelämnat, stort språk-historiskt intresse.

Något utförligare behandlar Beckman denna fråga i en uppsats med titeln En skolgrammatisk fråga i språkhistorisk belysning (Minnesskrift 1912—1922, utgiven av Modersmålslärares förening, s. 70 ff.). Undantag från regeln, att relativet utsättes i subjektställning, bilda de ovannämnda typerna *den det gör; i den susning, genom kvällen bävar* samt frågesatser som *jag vet blott, vad är mitt* (a. a. s. 75). Till Beckmans exempel kunna fogas några få, väl uteslutande sydsvenska talspråksuttryck av följande utseende: *känner du den flickan där kommer; den mannen där står har jag bestämt sett förut; titta på blommorna här växer*, alltså korta, i regel blott tvåledade satser med adverbena *här* eller *där* före predikatet, vilken typ f. ö. har motsvarighet i danskan.¹ Även kunna nämnas vissa i stel normalprosa brukade adverbiala vändningar, t. ex. *Ett bedömande på sätt nu antytts medför givet-*

¹ För da. *her, der* i denna ställning jfr Bruun, En sproglig Undersøgelse (Horsens 1877), huvudsakligen s. 10, 14, 17; Falk-Torp, Syntax s. 245 f.

vis, att censorerna nödgas att.. komplettera.. sina erfarenheter Stadener i yttrande till statsrådsprot., cit. Tidning för Sveriges läroverk 1932 nr 21 s. 275 b. Icke längre tid tillbaka än 1787 läses i »Underrättelse om det, som bör iagttagas af de Ledamöter i Svenska Academien, hvilka åtagit sig at arbeta på den Svenska Ordaboken» bland de syntaktiska anmärkningarna vid ordet *den* följande intressanta uttalande: *när et ord, som ej förändrar constructionens Casus, bequämligen finner sit rum emellan detta Relativum och det påföljande Verbum, uteslutes om man behagar samma Relativa Pronomen; äfven i nominativo. Man kan nemligen säga lika rätt: 'De svårigheter härvid yppa sig', som 'de svårigheter, hvilka härvid yppa sig'* Schück, Svenska akademiens dagbok 1786—1789 s. 577. Här ligger in nuce, vad Beckman senare uppvisat, nämligen att det avgörande vid dylika uttryck ej är utsättandet eller utelämnandet av pronomenet utan i stället det förhållandet, att huvudsats och bisats skola hållas i sär. Detta sker genom en s. k. kil, varmed Beckman efter Sievers' föredöme menar »det ord, som placeras före det finita verbet för att beteckna satsen som bisats» (Beckman, a. a. s. 72). Kilen är genomgående nödvändig i satser, där relativpronomen i subjektsställning är utelämnat.

Den sistnämnda regeln gäller dock ej oinskränkt. »Allmogemålen ha ett undantag, typen *En, heter Pettersson*. Satsen har motsvarighet i det Tegnériska *Vifell hade en son, het Viking*.. Detta har tidigare varit brukligt i prosa, t. ex. *en lithen sogn, hether Hendene* Skara stifts kyrkliga jordebok av år 1540 .. *I en by het Skräflinge* Agneta Horn 70. Även om vi härtill lägga de s. k. ordstaven av typen *sa' han*, belagda ända från Islänningarna till våra dagar, så kvarstår ändå intrycket av en bestämt genomförd regel» (Beckman, a. a. s. 75 f.). Det är dessa båda satstyper, bägge enligt Beckmans terminologi subjektslösa relativsatser utan kil, som här skola underkastas en närmare granskning. Visserligen ha de ofta blivit diskuterade i språkvetenskaplig framställning, men någon sammanfattande redogörelse för deras uppträdande på svenskt område finnes icke.

Vad först ordstäven beträffar, åsyftas därmed typen *Nå välan då, sa Knäpp, ditt ner ijonum förstetaket* Sv. Im. 1906 s. 38; *Bara jag låg, sa den late, satt på sängkanten och sov* (allmänt). Dylika uttryck torde knappast fullt naturligt kunna likställas med en relativ satsfogning **Nå välan då, sa Knäpp, som ditt ner ijonum förstetaket* etc. Antager man ej, att satserna äro logiskt samordnade, vilket ju ursprungligen är fallet, utan i stället anser dem representera ett underordningsförhållande, så får väl detta tänkas på ett annat sätt än som relativt. Det senare predikatet uttrycker nämligen ej en egenskap hos subjektet och kan alltså ej utbildas till en attributsbisats utan beskriver i stället situationen, i vilken yttrandet fälles, och kan därför utbytas mot en adverbialssats, i detta fall en temporal bisats. Poängen i dessa uttryck ligger ju i regel ej däri, att en person med en närmare angiven egenskap har fällt ett visst yttrande, utan i den kontrastverkan, som uppkommer, då ett i och för sig både vanligt och rimligt talesätt yttras i en för åhöraren oväntad eller rentav befängd situation. Det är således den följande satsens predikat, uttrycket för händelsen, i vilken ordstävet inpassas, som är det viktiga, i mindre grad vem som utför handlingen. Tvärtom har subjektet ej fått språkligt uttryck vid det senare predikatet, eller rättare sagt, subjektet utsättes blott en gång och det i fogen mellan anförings verbet och det följande predikats verbet: man konstruerar i viss mening ἀπό κοινοῦ.¹ — Det visar sig nu, att de

¹ Det torde för de här diskuterade satserna icke vara av nöden att taga ställning till det på senare tiden mycket omskrivna problemet, huru ἀπό κοινοῦ-företeelsen språkhistoriskt bör uppfattas. Dock må följande redan nu nämnas. Den tyske forskaren Karg, som grundligt undersökt ἀπό κοινοῦ-typens förekomst i mht. (PBB 49 s. 1 ff. = Syntaktische Studien s. 1 ff.), fordrar för denna bl. a., och det synbarligen med rätta, en bestämd rytmisk struktur, nämligen att vid läsning pausering sker framför det gemensamma ledet (detta i överensstämmelse med Sievers, vars lärjunge han är); typen beror psykologiskt sett på anakolut. Behagel däremot (Germania 24 s. 170, Deutsche Syntax III s. 536) ger i likhet med exv. Paul (Prinzipien s. 138) termen ἀπό κοινοῦ en betydligt vidare innebörd än Karg och fattar den syntaktiska företeelsen med detta namn som

senare leden i dessa konstruktioner i folkmål genomgående synas vara likställda med temporalsatser men endast under vissa förutsättningar med relativa bisatser. Wessén (Anmärkningar till några 1600- och 1700-talstexter, Nsv. stud. 9 s. 54 ff.) yttrar därom: »Huruvida de båda satserna i logiskt-psykologiskt avseende äro samordnade eller den senare är underordnad den förra, är inte alltid så lätt att avgöra. Båda möjligheterna äro nog ibland tänkbara. Men oftast framträder väl avgjort den senare leden som ett komplement till den förra och alltså som underordnad, likvärdig med en relativ eller temporal bisats» (a. a. s. 55 f.). Men inga av Wesséns exempel (med undantag av dem, som innehålla *hin som, han som*) äro försedda med relativt pronomen, utan blott temporalsatser förekomma. — Att systematiskt undersöka ordstävssamlingar från hela landet ur denna synpunkt har här ej ansetts nödvändigt, utan excerperingen har begränsats till ett mindre urval ur huvudsakligen sydsvenska dialekter.

Först några anmärkningar om terminologien. Man skiljer från formell synpunkt mellan enkla ordstäv, som innehålla blott ett yttrande och en anföringssats, t. ex. *Vi prästerskap, sa klockaren*, samt utbyggda¹ ordstäv av olika slag. Anföringssatsen kan sålunda förses med a) ett prepositionsadverbial, innehållande *om, till, åt*, t. ex. *I dag ha vi spelt bra, sa orgeltramparen till klockaren*; b) en särskild sats, i vilken omständigheterna vid ordstävets yttrande beskrivas, t. ex. *Stiger i graderna, sa klockaren, blev torn-*

en form av asyndetisk paratax, vilket satsrytmiskt innebär, att pausen infaller efter *κοινόν*. Det senare är visserligen fallet just vid ordstävstypen, och denna förutsätter ej heller något sådant våldförande på den strängt logiska syntaxen, som *ἀπό κοινού* innebär (jfr Heinertz, Moderna språk 1925 s. 28 ff.). Men å andra sidan är ordstävstypen ej en asyndetisk företeelse i den meningen, att en kopula (utom i rena undantagsfall) uppträder mellan leden — vilket däremot gäller eller kan tänkas gälla Behaghels ex. Med dessa reservationer begagnas i det följande om ordstävstypen benämningen *ἀπό κοινού* eller paratax; förhållandena i tyskan diskuteras något utförligare s. 59 ff.

¹ Termen införd av Kalén i en uppsats om utbyggda ordstäv från Halland, Folkminnen och folktankar 12:2 s. 27 ff. (1925).

väktare; Det faller i god jord, sa klockarn, när prästen föll i graven, eller i vilken sagesmannens beteende etc. skildras, t. ex. Jag skulle ändå ner, sa han, som ramlade utför trapporna; c) någon gång båda de nämnda slagen av bestämningar samtidigt, t. ex. En gång jul om året, sa gubben åt gumman, stekte två strömmingar; Det gick dåligt, sa Hedda om polketten, när hon dansade omkull. d) I några få fall följes det andra predikatet i sin tur av ett nytt predikat, samordnat med det föregående medelst konj. och (sällan men), t. ex. Ingen skam att bjuda till, sa pojken, fria och fick nej; Adjö med er gubbar, som sagt va, sa Sandberg, tog överhalning från båten och föll i sjön, varmed kan jämföras det i syntaktiskt avseende fullständigt parallella (asyndetiska) ex. Östman skall säga mig ett gott råd, tänkte Anders, nalkades den fryntlige mannen i porten och hälsade Almquist, Folklivsberättelser s. 204. Det torde f. ö., vad innehållet beträffar, i vissa fall vara omöjligt att avgöra, om de handlingar, som de tre predikaten uttrycka, följa efter varandra, såsom vid asyndeton, eller de båda första äro samtidiga, såsom i ordstäven. För typ a (med prep-adverbial) föreslår Ström (Sv. ordstäv, Inl. s. 19 ff.) termen »enkelt utbyggd», för typ b (vid vilken anföringsatsen följes av ännu en sats) benämningen »sammansatt» (typerna c och d nämnas ej). Ehuru dessa termer äro bättre än Kaléns odifferentierade »utbyggd», förefalla de dock för vaga; för typ a föreslås därför termen enkla adverbialsstäv, för typ b normala tvåstatsstäv, för typ c tvåstatsstäv med adverbial och slutligen för typ d tresatsstäv. — Vid en undersökning av ἀπό κοινού-konstruktionen i ordstäven måste först de typer utmönstras, som ej äro (fullt) likställda med denna med avseende på användbarhet. Följande typer medtagas sålunda icke: enkla ordstäv, enkla adverbialsstäv, tvåstatsstäv med adverbial, tresatsstäv samt vissa av de normala tvåstatsstäven, nämligen de, som innehålla temporal satsfogning (eller någon gång relativ satsfogning) med olika subjekt vid anförings verbet och det följande predikatet, t. ex. Lite var det, och mycket blev det, sa käringen, när mjölken kokade; Jag kom i går, jag vet ingenting, sa drängen, som de frågade efter nam-

net, i vilka ἀπό κοινού-konstruktion ju ej kan förekomma. Undersökningen gäller således endast den övervägande delen av de normala tvåstatsstävnen, ett slags »renodlad» typ, vid vilken ingendera av konstruktionerna med paratax, temporal eller relativ hypotax a priori kan anses särskilt gynnade. Ett undantag härifrån bilda dock de relativa typerna med *han som*, *hon som*, *den som*, där ἀπό κοινού-konstruktion och temporalsats ej heller kunna förekomma; dessa ha medtagits för att visa denna typs frekvens i förhållande till de andra.

Tempus är i regel imperfektum i båda satserna. Dock händer det någon gång, att den andra satsen har tempus för förfluten tid, pluskvamperfektum. Detta inträffar dock så gott som uteslutande i de temporala och relativa tvåstatsordstävnen, däremot blott i rena undantagsfall vid ἀπό κοινού-typen.

I den ordstävssamling, som ingår i Linds Värmländska ordspråk ock talesätt, Sv. lm. XI: 2 s. 22 ff., finnas representerade ἀπό κοινού-typen *tal; för i fjó, sa tågær, kam vjén sam dån* (a. a. s. 24) med 44 ex., den temporala typen (konj. *då*,¹ *när*), t. ex. *da va gót, sa vjæbe-låsa, da ho fæk en gýs* (ibm s. 23), med 13 ex. samt relativ satsfogning (*den som*, *han som*), t. ex. *nú æ da gót, sa dæn sum fæsvó-sæ* (s. 23); *sæ ska di tas, sa han sem tog læpa på tæna* (s. 29), med 4 ex. Relativa satser med andra korrelerat förekomma ej.² — Några få exempel på hithörande uttryck påträff-

¹ Det förtjänar framhållas, att förekomsten av konj. *då* i de värmländska ordstävnen icke beror på riksspråkligt inflytande. Konj. *då* uppträder omväxlande med *när*, *när* under olika former enligt fullt tillförlitliga dialektuppteckningar icke blott i Värmland (jfr t. ex. Sahlström, Fryksdalsmål, Sv. lm. B 14) utan även i Dalarna (t. ex. Orsa och Mora; jfr Björk, Orsamål, Sv. lm. 1910 s. 43 ff., samt Sv. lm. I: 11 s. 144 ff., I: 13 s. 52 ff.), de norrländska landskapen (se exv. Nordlinder, Bäragsjömål, Sv. lm. 1909 s. 38 ff., samt Sv. lm. III: 2 passim, V: 2 passim) och Österbotten. I en av Freudenthal utgiven ordstävssamling från sistnämnda landskap (Sv. lm. VI Smärre meddelanden s. xii ff.) ingår f. ö. även ett fåtal tvåstatsordstäv. Dessa innehålla antingen konj. *tå* eller tillhöra ἀπό κοινού-typen.

² Ett särskilt fall uppstår, då det senare predikatet ej har några bestämningar. Då kan av satsrytmiska skäl subjektlös paratax

fas även i Noreens samling ordstäv från nedre Fryksdalen, Sv. lm. II Smärre meddelanden s. ix f. Här är den temporala konjunktionen dock endast *när*, och inga exempel på relativsats ha antecknats. — I Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria (I: 1 s. 73—75, I: 3 s. 111—114) har Aminson publicerat en liten samling ordstäv från Åkers härad i Södermanland, till största delen upptecknade av Ericsson. Bland hithörande ordstäv överväger *ἀπό κοινοῦ*-typen med 61 fall, t. ex. *De duger te försökä, sa(d)' kärringa, bet i sten* a. a. I: 1 s. 73. Därnäst vanligast är konstruktionen med temporalsats, inledd av konj. *när* (*då* ingår ej i ordstäven i denna samling), på vilken 25 ex. anträffats, t. ex. *De ä inte mir te ta, sa(d)' tjuven, när han tog dörri* I: 1 s. 74. De påträffade relativsatserna (9 fall) äro alla nödvändiga och innehålla *den som* eller *han som*, t. ex. *De kommer ingen för sent, sa(d)' den, som hängdes ve ljus* I: 1 s. 73; *De va ändå bra närä, sa(d)' han, som gissä(d)' fel på uddä å jem(n)t* I: 3 s. 112. — En ordstävssamling i Sv. lm. IX: 1 s. 559 ff., ingående i samlingen »H. och E., Folkminnen», innehåller 9 uttryck av *ἀπό κοινοῦ*-typ, t. ex. *də va anna bala, sa bakky. ga drægn̄ ḡv̄f̄la* (a. a. s. 559), 52 fall av temporalsats, inledd med konjunktionen *när*, t. ex. *dæn spr̄k̄en̄ an dr̄g, sa snek̄vn, n̄ an stepad̄ an r̄ luman* (ibm).¹ Även innehåller samlingen 9 ex. med syntaktiskt nödvändig relativ bisats (*den som, han som*), t. ex. *d̄n s̄m lǣ ändä, sa dæn s̄m sat r̄ sæyan o unt̄ id̄s læga sa* (s. 562); *em̄ a lǣ nd̄! sa han som sat po sæyakant̄n* (ibm). Inga andra relativsatsar äro påträffade. — Kaléns ovannämnda samling ordstäv från Fagereds socken i Halland, vars uppställning f. ö. i stora drag sammanfaller med den här tillämpade, omfattar 45 hithörande ex., därav ej något parataktiskt. Såsom konjunktion i den temporala satsfogningen uppträder endast *nör* (31 fall), t. ex. *Dä va*

ej förekomma, ty eftersatsen skulle i så fall komma att bestå av ett enda ord; i stället väljes följande konstruktion: *ḡḡ, tykt̄ gub̄n, a sa ḡd̄ an* (Sv. lm. XI: 2 s. 25). I det anförda ordstävet vore temporal satsfogning av betydelseskäl mindre lämplig.

¹ Endast i ett fall äro handlingarna ej samtida: *d̄æ gat̄ o a fet̄ l̄t̄ rent på ş̄, sa gub̄n, n̄ an ad̄ vent̄ f̄opt̄ an ḡv̄* (s. 563).

ubbetänkt, sa käringa, nôr hu kom åt himmelrike (s. 32); relativsats har antecknats i 14 fall, därav 11 med *han sum*, t. ex. *Dä fryser rallisa i halsen, sa han, sum åt kall sötost* (s. 34), samt 3 med anföringssatsens subjekt i bestämd form och till innehållet nödvändig relativsats: *Här finns möjligheter, sa gubben, sum lusade päl-sen; Dä ä rörane, sa käringa, sum sålde slaiva; Angår dä dek, um ja wilar mek, sa påken, sum skrek* (s. 35). Såsom Kalén riktigt anmärker, kan vid denna typ med relativsats på grund av språkformen ordstävsbildaren ej betecknas med sitt namn. — Likartade syntaktiska förhållanden återfinnas i den av Jönsson utgivna ordstävssamlingen Göingebygdens ordstäv (Kristianstad 1932). Samlingen har hopbragts »såsom resultat av en i tidningen Kristianstadsbladet införd vädjan», och uppteckningarna ha gjorts i Stoby-, Önnestads- och Hjäsåstrakten (a. a. s. 9). Samlingen omfattar 35 utbyggda ordstäv av de här angivna typerna, därav 24 ex. av typen *Nu finns här inte mer o ta, sa tjuven, när han tog dörren* (temporalsats, inledd av *när*);¹ 4 ex. på *ἀπό κοινοῦ*-konstruktion, t. ex. *Dä smakar ändå kar, sa pigan, kysste tocken*, samt 5 ex. på relativsats (*han som, hon som*), t. ex. *Dä ä ingenting o fästa se ve, sa hon, som ramla ner för glasberget*. Dessutom förekomma 2 ex. på relativa satser, vilka till korrelat ha substantiv med bestämd slutartikel och vilka säkerligen liksom de nyssnämnda äro att från innehållssynpunkt uppfatta som nödvändiga: *Ja ska ha na, om ja så ska dyka ätte na, sa drängen, som såg ärtan i soppan; Nä, da ä inte här vi ska rödna, sa käringerna, som sto o sladdra på körkegåren*. — En otryckt samling ordstäv, hopbragt huvudsakligen på 1890-talet av läroverksadjunkten Anderberg i Varberg, omfattar 88 ex. av de här åsyftade tvåsetsstäv. Samlingen härstam-

¹ I denna samling påträffas 3 exempel, där *när* betyder 'sedan' och temporalsatsens handling således ligger i förfluten tid: *Nu ä denna dan gån mä lättja, sa Asa-Hansen, när han tröskat sen klockan tre på morgonen; Det var mycket väsen och lite ull, sa Hin, när han klippt suggan; Strax en, sa skomakaren, när han sytt en stövel på fjorton dagar*. I den här citerade formen utan temporalt hjälpverb äro ordstäv ej folkliga.

mar från olika delar av Skåne, till en mindre del från Småland. Någon uppdelning efter härstammingsorterna har ej ansetts nödvändig, då de olika typerna äro jämnt fördelade på alla de representerade dialekterna. Ett stort antal av de i samlingen ingående ordstäven äro emellertid av rent litterär art. Oftast uppträder paratax (43 fall), t. ex. *Läcker rätt, sa gubben, åd opp skingböjsorna*. Av temporala konjunktioner förekommer så gott som uteslutande *når* (undantagsvis på grund av skriftspråkligt inflytande *när*) med 36 ex. I regel är det andra predikatet en imperfektform, t. ex. *Gusfre å godå, sa bonen, når han kom i tjårrtjan* (29 fall), mera sällan pluskvamperfektum, t. ex. *nu e den pålskan sprungen, sa Kristoffer, når han hade stått i gapstocken*. Blott i 9 fall förekommer relativsats (*den som, han som*), t. ex. *Ett ägg e ett ägg, sa den som to di storste; De går te en ti, sa han som smorde klockan me tjära*. — I Skånska folkminnen 1928 (s. 22) har Ingers publicerat några få ordstäv från västra delen av Bara härad; de ha i regel temporalkonj. *når*, t. ex. *Ta åu alla sårterna, sa hin kvingan, når honn hadde en lång skårpa å en ronn*; blott ett ex. är av *ἀπό κοινού*-typ: *Ja, de e gått me goa smidor, sa hin tösen, smed smör po pantåfflorna*. I en annan ordstävssamling från samma härad (Bidrag till Bara härads beskrivning 3, Folkdiktning från Bara härad), insamlad av Andersson och Ingers (s. 78 f.), anträffas temporal satsfogning i 12 fall, t. ex. *De får gå, sa pågen, nårr han valsa å gråd*, samt 5 fall av paratax, t. ex. *De jällor injen hast, sa skræddaren, åd gröd me nålen*; endast ett ex. med relativsats: *De bar ti, sa den sãm fittj ko å bede ti den*.

Resultatet av undersökningen av de i detta sammanhang åsyftade tvåstatsordstävens fördelning på olika typer i vissa huvudsakligen sydsvenska dialekter kan sammanfattas på följande sätt (jfr översikten). Subjektslös paratax synes visserligen fortfarande vara brukad. Men i pålitliga sydsvenska uppteckningar, exv. H. & E:s, Kaléns, Ingers', förekommer den anmärkningsvärt sparsamt eller ej alls, däremot talrikt i samlingarna från Värmland och Södermanland. Anderbergs uppteckningar innehålla, såsom förut framhållits, delvis rent litterärt stoff och äro därför av mindre

intresse. Man har en känsla av att den parataktiska ordstävstypen numera i södra Sverige har en övervägande litterär prägel. Här nybildas den säkerligen icke heller spontant i folkspråket utan fortlever tack vare den språkliga traditionen, vilken i detta fall troligen är av både skriftlig och muntlig art. Ordstävsten av

Samling	ἀπό κοινού	Temporal satsfog- ning	Relativ satsfog- ning	Summa exempel
Lind, Värmland	44	13	4	61
Ericsson, Södermanland	61	25	9	95
H. & E., Småland	9	52	9	70
Kalén, Halland	—	31	14	45
Jönsson, Skåne (Göinge)	4	24	7	35
Anderberg, Skåne, äv. Småland	43	36	9	88
Ingers, Skåne (Bara)	5	12	1	18

denna typ äro alltså i sydsvenska mål säkerligen mera på litterär väg underhållna formelartade vändningar än i egentlig mening folkliga uttryck. I alla de dialektala samlingarna förekommer även temporal satsfogning, vilken i det här företagna urvalet synes vara det genomgående mest brukade uttrycks sättet. Relativsatserna äro fåtaliga i förhållande till temporalsatserna. I regel innehålla de *han som, hon som, den som*; högst sällan utgöres korrelatet av ett substantiv med bestämd slutartikel och aldrig av ett nomen proprium; relativsatserna äro alla nödvändiga för uppfattningen av ordstävsten. Redan härav torde det vara uppenbart, att andra ledet i ordstäv av tvåsatsstyp psykologiskt-logiskt bör fattas såsom en parataktisk huvudsats eller en temporal bisats men ej som en relativsats. När en sådan förekommer, har den en rent syntaktisk orsak, nämligen ett determinativt korrelat.

Även några »riksspråkliga» ordstävssamlingar ha för detta ändamål genomgått, ehuru de givetvis ej kunna tillmätas samma betydelse som samlingarna på dialekt, då de innehålla mycket, som ej kan anses folkligt. Av inemot »Sexhundra svenska ordstävsten, samlade af Johan Gustaf Schultz» (580 st.), efter samlarens

död utgivna av Atterling¹ (Stockholm 1870), tillhöra ungefär 67 % den här behandlade tvåsatsstypen (388 ex.). Av dessa äro ej mindre än 326, d. v. s. c:a 84 %, av ἀπὸ κοινῆς-typ, t. ex. *Aber, sa tysken, fick se en aborre*² (s. 1). Exempelen, innehållande temporalsatser, uppgå blott till knappast 2 % av hela antalet hithörande ordstäv med endast 9 fall, och de tillhöra alla en kort typ, där predikatet ej har några bestämningar och där således den subjektlösa parataxen ej kan komma till användning, t. ex. *Det går ledigt, sa pojken, när han ljög* (s. 5); *Guds barn har ingen tur i kortspel, sa prästen, när han tappa* (s. 15); *Nu åka vi, sa granrisgubben, när han gick* (s. 31). Av relativa uttryck ha 52 ex. antecknats, därav 51 (c:a 13 % av hela antalet här ifrågakommande tvåstatsordstäv) med *han som* (aldrig *hon som* eller *den som*), t. ex. *Det blir ingenting av förrn jag kommer, sa han, som skulle hängas* (s. 4); ett ex. innehåller substantiv med bestämd slutartikel såsom korrelat, nämligen *Kom lång* (ο: *come along*), *sa gumman, som hade en kort man* (s. 26), där *gumman som* tydligen är semologiskt likställt med *hon som*. — Holmströms ordstävssamling *Sa' han och sa' hon* (Norrköping 1890) innehåller 1188 ordstäv, varav c:a 56 % äro tvåstatsstäv av den här ifrågakommande typen (661 ex.). Av dessa äro c:a 82 % (540 ex.) av ἀπὸ κοινῆς-typ; blott 22 ex. (c:a 3 %) innehålla temporal satsfogning med konj. *när, då*.³ Anmärkningsvärt är, att av dessa senare åtskilliga tillhöra den »korta» typen, där paratax ej kan förekomma, t. ex. *Muntert, sa Pelle, då han grät* (s. 64). Relativ satsfogning har antecknats i 97 fall, därav 75 (c:a 11 % av hela

¹ Åtskilliga ordstäv i denna samling äro av ungt datum, vilket bevisas därav, att poängen till stor del ligger i krystade ordlekar, mindre i kontrasten mellan yttrandet och situationen.

² Endast ett ex. har konj. och mellan de båda satserna: *Jojo men, sa smen, och så smidde han igen* (s. 25).

³ Enstaka ex. även på andra konjunktioner ha antecknats från denna samling; dessa äro dock alla »oäkta» och ha tillkommit såsom riksspråkliga produkter. Ex. *Adjö så länge, sa Hellgren var gång han tog avsked* (s. 5); *Klippt ska det vara, tecknade karingen, i det hon satte upp två fingrar över vattenbrynet* (s. 58).

antalet) med *han som, hon som, den som* samt 22 fall av typen *sa prästen som* med från innehållssynpunkt nödvändig relativsats, ofta med tempus för förfluten tid, t. ex. *Det vill jag aldrig ha nämnt, sa bonden, som stulit vantarna* (s. 15). — Av de i vår hittills största tryckta ordstävssamling, Ströms förut omnämnda Svenska ordstäv (Stockholm 1929), till ett antal av mer än 3900 ingående ordstäven¹ äro liksom i föregående samling c:a 56 % av den här behandlade utbyggda typen (2212 ex.). Av dessa äro i sin tur c:a 71 % (1574 ex.) av ἀπό κοινού-typ. Här möta följande fall av tempus för förfluten tid i den andra satsen: *Vilken av de där hästarna tycker du, djävlar i min själ, är bäst, sa pojken, hade lärt sig svära* (Dalarna; s. 184); *Jag föraktar stumpen, sa Per Adolf, hade rökt slut på cigarren* (Värmland; s. 254). I tvenne dylika fall utelämnas påfallande nog hjälpverbet: *Jag kände väl jag, att det var något som snavde och snavde, sa fan, fått igelkotten i näsan* (s. 48); *Jag har aldrig haft ont av drag förr, sa bonden, fått måg i huset* (s. 118). 16 fall innehålla konj. och mellan satserna, t. ex. *Men, men, sa kung Karl, å då vre han på näsa* (Värmland; s. 51), därav några få av den »korta» typen, t. ex. *Framåt, sa generaln och vände* (Uppland; s. 62). Exempelen med temporal satsfogning, innehållande konj. *då, när*,² utgöra c:a 16 % (353 ex.). Åtskilliga tillhöra även här den »korta» typen, där ἀπό κοινού-konstruktion är otänkbar, t. ex. *Nu vända vi, sa Käller-Johan, när han dansade* (Värmland; s. 239); *Just nu sker det, sa Beck-Erker, när han trolla* (s. 262). Relativ satsfogning med *han som, hon som, den som* ingår i 261 ex. (c:a 12 %), vartill komma 24 ex. av typen *sa drängen som* med för uppfatt-

¹ Av varianter ha sådana medräknats, som icke gällt ett enstaka ord; dessa ha av utgivaren i regel tryckts som särskilda ordstäv.

² Även i denna samling finnas enstaka ex. på andra konjunktioner, t. ex. *Gud, som haver barnen kär, se till den som illa gör, sa drängen, innan han skulle gå och fria* (Dalsland; s. 129); *Hade ja icke va't så snäll som ja va, så hade ja tappa tutan mä, sa pigan sen hon tappat lindebarnet* (Blekinge; s. 131); *God dag somliga, sa bonden, första gången han kom till staden* (s. 126). Liksom vissa i det föregående nämnda riksspråkliga uttryck falla dessa utanför den egentliga ordstävstypen.

ningen nödvändig relativsats, av vilka åtskilliga innehålla tempus för förfluten tid, t. ex. *Däri ligger det, sa pigan, som slagit vältingen i sållet* (Medelpad; s. 130), eller tillhöra den »korta» typen, t. ex. *En kan la åtminstone få tala, sa gumman, som trätte* (Småland; s. 152).

Med reservation för dessa tre sistnämnda samlingars heterogenitet torde man kunna draga följande slutsatser av den föregående redogörelsen för de i dem ingående ordstävens fördelning på olika typer. I alla tre utgöra de tvåstatsordstäv, i vilka (det utsatta eller underförstådda) subjektet i andra satsen är samma person som den, som fällt yttrandet, något mer än hälften av hela antalet (i Schultz' samling $\frac{2}{3}$). Större delen av de ifrågakommande ordstäv tillhöra den parataktiska typen, hos Schultz 84 %, Holmström 82 %, Ström 71 %. Temporal-satserna utgöra resp. 2 %, 3 %, 16 %, under det att relativsatserna (typen *han som*) äro ungefär likformigt representerade i alla tre samlingarna (resp. 13, 11, 12 %). Den minskning av antalet parataktiska stäv, som karakteriserar Ströms samling, kompenseras således av en motsvarande ökning icke av relativsatserna utan av temporal-satserna, och man kan därför med ganska stor säkerhet påstå, att den parataktiska konstruktionen och den temporalasatsfogningen i ordstäv är känts såsom logiskt likvärdiga uttryck. I inledningen till sin ordstävssamling (s. 22) har Ström riktigt påpekat överensstämmelsen mellan de tre varianterna *sa urmakarn, satte sig på klockan; sa urmakarn, när han satte sig på klockan* samt *sa urmakarn och satte sig på klockan*. Men när S. (s. 23) utsträcker likheten att gälla även satserna med *som* och hävdar, att »betydelsen icke blir nämnvärt olika vare sig det är ordet *när, och* eller *som*, vilket sammanknyter satserna», så är detta knappast riktigt: alldeles avgjort låter sig senare ledet av parataktiska ordstäv, just emedan det utmärker en handling, genomgående lättare förvandlas till en adverbialssats än till en attributssats (jfr ovan s. 3). Det förtjänar även framhållas, att dessa ordstäv i sin mån visa omöjligheten av att draga en gränslinje i logiskt avseende mellan denna subjektlösa paratax och

den utbildade temporalas satsfogningen. Psykologiskt sett torde tidsföreställningen, samtidigheten (mera sällan eftertidigheten), bäst framhävas genom det koncentrerade i det parataktiska uttryckssättet, liksom vid denna konstruktion den andra satsen erhåller en större självständighet, i mindre grad karaktären av komplement, än vid den temporalas satsfogningen. Den ovanligt rika förekomsten av den parataktiska typen i dessa ordstäv överensstämmer med förhållandet i de dialektala samlingarna från Värmland och Södermanland men skiljer de riksspråkliga ordstävorna från de sydsvenska (jfr ovan s. 9 f.). Den subjektlösa parataxens litterära utbredning torde således i närvarande tid till övervägande del grunda sig på mellansvenskt språkbruk.

Vad beträffar förekomsten i äldre tid av subjektlös paratax av ordstävstyp, har Wessén (Nsv. stud. 9 s. 57) uppvisat, att den kan beläggas t. o. m. i fisl.¹ Att den är urgammal, därom råder intet tvivel. I föstn. äro dock ordstävorna ytterst sparsamt belagda. I MO påträffas sålunda endast ett fsv. ex. av tvåsatstyp, nämligen (sv.) nr 1028: *jak kænne wæl krassan sagdhe bondin han aat odhÿrtena*, alltså med personligt pronomen och paratax. I Peder Lolles samling (uppl. 1506) tillhör ordstävorna samma typ: *Jeg kenne wel karssæ sadhe bondhen han aadh skarntywdæ* (MO nr 1120 D); i uppl. 1515 inskjutes den temporalas konj. *der*. Från denna senare upplaga har även antecknats: *Freuder ere vsle verst. Sagde reffuen han saa røde hwnde* Parabolæ Petri legistæ fol. XCIII r (jfr MO nr 1181 D med kommentar). I en marginalanteckning i slutet av Karl magnus i Askabycodez (1492) finner man efter *Amen* följande ordstäv av den »korta» typen, alltså med utsatt konj.: *Nw är thz alt sagde stekaren tha han swalt* Prosadikter 328, 25.

Denna parataktiska typ med utsatt anaforiskt pronomen synes, såsom Wessén (Nsv. stud. 9 s. 56) anmärker, vara den gängse

¹ Andra dylika belägg: *ofnær nefi, kvað karl, var skotinn i auga* Hkr 619, 16; *opt verdr slíkt a sæ qvad selr var skotinn i auga* Sverris saga (ed. Indrebø) 175, 3.

i da. och no. ordstäv.¹ Då W. ej citerar någon dansk ordstävs-samling utan blott en norsk (Aasen, No. Ordsprog), har för erhållande av ett någorlunda tillförlitligt danskt jämförelsematerial en undersökning skett av de sex första halvårgångarna av den på ordstäv ganska rika folkminnestidskriften Skattegraveren,² utgiven av den bekante folkminnessamlaren Evald Tang Kristensen (Kolding 1884—89). Ordstävven härstamma från vitt skilda trakter av Danmark, men någon dialektal fördelning av olika typer kan ej iakttagas. Liksom förut tages endast hänsyn till tvåstatsordstäv med samma subjekt i båda leden. Även för danskans vidkommande får givetvis reservation göras för det osäkerhetsmoment, som ligger i den parataktiska ordstävstypens ovan påpekade traditionsbundna form, vilken antyder skriftspråkligt och litterärt inflytande. Allmännast uppträder parataxen av denna typ: *Hæråm mæ æ hjæj, så æ dræng, han dannst mæ hans mue* 'denna vägen med gumskrället, sa pojken, han dansade med sin mor' a. a. 2, 589 (233 ex.). Därjämte finnas några avvikande ex., dels med adv. *da* mellan leden, t. ex. *Hwæ sörre få sinn, såh hun æ sow, da oed hun æ gries* 'var och en sörjer för sina, sa hon suggan, då åt hon grisarna' 1, 78 (7 ex.), dels med konj. *da*, t. ex. *Læ æ så worr, imænn de kan, så æ præjst, da han vie æ kjældt-renger*³ 'må det nu vara, så länge det kan, sa prästen, då han vigde tattarna' 2, 585 (17 ex.). Relativsats är ytterst sällsynt, t. ex. *De gor, som de wa smur, sagde manden, der var ude at*

¹ I norska ordstäv förekommer även ἀπό ποιοῦ: *Vara Føterne dine, sa' Sporven; skulde dansa med Merri* (Aasen, No. Ordsprog s. 209); *for nær næsen, sa' gutten, blev skudt i øiet; det hender ofte slikt paa sjoen, sa' selen, var skoten i augat* (Falk-Torp, Syntax s. 246). Blott skenbart hör följande gamla ex. med parentetiskt förklarande inskott till ordstävstypen: *Vake þér oc biðið fyrir yðr, quat drotin, mælte við læresvæina sina, at æigi kume þér i fræistni* GNH 111, 25 (StH 67, 7).

² Citeras med angivande av halvårgång och bidragsnummer.

³ Källan felaktigt sg.; Feilberg, Ordbog under *kjeltring*, har riktigt pl.: *læ æt wår, imæ'n de ka, så han æ præst, han væjæt æ kæltrener* (vestj.).

sejle 2, 905, och den subjektslösa parataxen är ej representerad. Dessa förhållanden äro f. ö. analoga med dem, som råda vid tvåstatsstävnen med olika subjekt i leden. Även här är typen *De æ bæje å vææ nue end it, søø manden, di kaldt ham en tyw* 'det är bättre att vara något än intet, sa mannen, de kallade honom tjuv' 1, 1104 den bäst representerade med 50 ex.; 4 gånger förekommer konstruktion med adv. *da*, t. ex. *La no de væ gåt, sa'e han Jår'p dæjn, da slåw di Læsku dræng ham* 'låt nu det vara nog, sa han Jordrup klockare, då slogo Lejrskovpojkarne honom' 1, 595, och 16 gånger temporal satsfogning med konj. *da*, t. ex. *Æ dae æ mæ kjæere in æ hiel hues, så æ tyw, da di føø ham ue å æ arræst* 'dörren är mig kärare än hela huset, sa tjuven, då de förde honom ut ur arresten' 2, 510.¹ Ovannämnda siffror tala ganska bestämt för en övervikt på danskt område för den paraktiska typen med anaforiskt pronomen. Denna typ synes således vara förhärskande i *da*. och *no*. ordstäv, medan i de sv. den subjektslösa parataxen ännu i stor utsträckning hävdar sin plats gentemot de andra typerna. Nämnda motsats mellan dansk-norskan å ena sidan och svenskan med undantag av åtminstone vissa sydsy. mål å den andra är emellertid uppenbarligen av underordnad betydelse; principiellt viktigt härvidlag är, att över stora delar av området den ursprungliga parataxen är förhärskande.

De s. k. *het*-konstruktionerna² *en, heter Pettersson; en son, het Viking; en by, het Skräflinge; en lithen sogn, hether Hendene* motsvara till sin funktion relativa attributsbisatser och uppträda alltid jämsides med likbetydande relativsatser med utsatt pronomen. *Het*-satserna äro knappast ἀπὸ κοινῶν-konstruktioner i egentlig mening, ehuru de av vissa forskare bedömts som sådana.

¹ Jfr även *Sandt var det, sagde Anders Prins, den gang Niels Kloster løj for ham* 6, 55.

² Namnet bildat efter den i äldre källor allmännast uppträdande imperfektformen av *heta*, vilket verb är det vanligaste i denna konstruktionstyp, samt i anslutning till Kargs term *hiez*-construction.

I varje fall skilja de sig i flera viktiga avseenden från den parataktiska ordstävstypen. Logiskt motsvaras den sistnämndas andra led regelbundet av en temporal adverbialsats, *het*-konstruktionen däremot alltid av en attributssats, i det den uttrycker en bestämning till det omedelbart föregående substantivet, »korrelatet». I tvåsatsordstäven är det för de båda predikaten gemensamma ledet alltid subjekt; korrelatet till *het*-konstruktionen kan däremot vara vilken satsdel som helst (i regel föregås detta korrelat av obestämda artikeln). Vad betydelsen beträffar, ingå gemenligen som predikat i ordstävstypen perfektiva verb, i regel skildrande ett livligt händelseförlopp, då ju anföringen tillkommer i en dramatisk situation; *het*-konstruktionen innehåller blott durativa verb, utmärkande en egenskap eller ett tillstånd och alltid av logiskt underordnad betydelse, såsom *heta*, *kallas*, *vara*, *bo*, *stå*, *sitta*, *väga* o. dyl., och under det att senare ledet av ordstäven i satsrytmiskt avseende är mycket omväxlande, är *het*-konstruktionen i regel fullkomligt stereotyp. Huruvida de väsentliga historiska och stilistiska skiljaktigheter mellan *ἀπό κοινού*-typen och *het*-konstruktionen, som påvisats för tyskan (jfr nedan s. 59 ff.), även gälla svenskan, är svårt att avgöra, i det att endast *het*-konstruktionens förekomst är någorlunda talrikt och allsidigt uppvisad, medan däremot *ἀπό κοινού*-figuren icke undersökts (ordstävstypen är på sin höjd ett specialfall av densamma).

Då *het*-konstruktionen i logiskt avseende representerar en underordnad sats (se exv. Paul, Prinzipien s. 140; Behaghel, Deutsche Syntax III s. 503 f.; Karg, Synt. Studien s. 41 ff.), uppkommer en ganska påfallande spänning mellan form och innehåll, en kontrast, som blott i ringa mån mildras därigenom, att denna konstruktionstyp har en så att säga parentetisk karaktär, d. v. s. innehåller en förklarande eller kompletterande men för förståelsen icke nödvändig anmärkning. Säkerligen på grund av denna särprägel har konstruktionen aldrig nått någon större utbredning. I våra dagar är den utpräglad dialektal och bannlyst från vårdat språkbruk. Den följande undersökningen skall söka besvara frågan, huruvida konstruktionen kan antagas vara genuint svensk

eller den är att tillskriva främmande inflytande. Frågan kan synas överflödig, då konstruktionen ju bevisligen förekommer i sv. dialekter, men å andra sidan är dessas vittnesbörd flertydigt. Det kan tala för hög ålder och rent inhemsk utveckling men endast under den förutsättningen, att konstruktionens förekomst i äldre tid icke strider mot ett dylikt antagande, ty även dialekterna påverkas givetvis utifrån. Om den dialektala *het*-konstruktionen av språkkänslan uppfattades som en relativsats, eftersom den betydelsemässigt motsvarar en sådan, skulle den intaga en anmärkningsvärd särställning, i det den saknar kil; men troligen fungerar den som en sidoordnad parentetisk huvudsats. Att den saknar subjekt, beror på bekvämlighetshänsyn: subjektet framgår av situationen, och tydligheten blir ej lidande på dess utelämnande. Att den, uppfattad som ofullständig relativsats, saknar kil, kunde tänkas bero på denna dess parentetiska karaktär, och därtill kommer, att den i regel är kort (predikat + en bestämning) och predikatet ett obetonat ord, i viss mening ett rent formord. Jfr härmed den regelbundet förekommande sidoordningen av *het*-konstruktion och apposition.

Redan i runsvenskan uppträder *het*-konstruktion,¹ ehuru ex. på verbet *heta* (möjligen på grund av runinskrifternas stilistiska avfattning) ej anträffats: ÞAUN KULFINKR AUK ST[IN]FRÍÐR AUK S[IKFASTR] LITU RAISA STIN ÞINOFTIR AUSTNI[N] KUNARSUNS ATI URKA 'Kylving och Stenfrid och Sigfast läto resa denna sten efter Östen, Gunnars son, som ägde Harg' Norslunda, Uppland; L 540; Brate, Skansens runstenar s. 3 ff., Sv. runristare s. 40; FULKIR LIT RISA STIN.. AUK KUNIMAR EFTIR MINK FAÐUR SIN BUNTA KUÐAN MATAR BUK I UIGBY 'Fylker lät resa stenen.. och Gunmar efter Heming sin fader, en givmild bonde, bodde i Vigby' Fröslunda, Uppland; L 743; UFT I: 1 s. 23; Runv. s. 140; BURN AUK KISL RISTU STIN ÞINSI EFTIR ANTUIT FAÐUR SIN BUKI HERFISTAM FRENTA KIRÞARS 'Björn och Gisl reste denna sten efter Andvätt, sin fader, bodde i Härvesta, frände till

¹ En del ex. anföras hos Klockhoff, Relativsatsen s. 10; Wessén, Nsv. stud. 9 s. 58.

Gärdar' Nopskäl, Uppland; L 746; Brate, Sv. runristare s. 71 f.; SUIN LET RAISA STAIN ÞINA AT UIKAIR FAÞUR SEN KOÞAN BYKI ARBY 'Sven lät resa denna sten efter Viger, sin fader god, bodde i Årby' Årby, Södermanland; L 951; Brate, Sv. runristare s. 52; SINAR. . . AUK UIFASTR [LI]TU RISA STIN IFTIR BIARN FAÞUR SI[N BO]NTI KOÞR BUKI ULSU[TU]M 'Stenar. . . och Vifast läto resa stenen efter Björn, sin fader, en god bonde, [som] bodde i Ulvsunda' Nora, Uppland; D II 29; UFT I: 2 s. 16 f. och I: 5 s. 103; Runv. s. 339 f.; LISMA. . . AUK TUKI RA[I]STU STAIN ÞINA AFTIR AKAUT BUK I KA[LS]TAÞUM 'L.(?) och Toke reste denna sten efter Ågöt, bodde i Kälstad' Kälstads by, Uppland; L 667; D I 61; Runv. s. 78 not 4; [UB]LUBR LIT KIRA KUML LIKHUS AUK BRU AT SUN SIN BIURN UAR TREBIN A KUT LANTI 'Upp-Lum lät göra minnesvård, härbärke och bro efter sin son Björn, (som) blev dräpt på Gotland' Aspö, Södermanland; L 952; Runv. s. 203 ff.; Brate, SödR 174; KUÞRUN RAISTI STAIN AT HIÞIN UAR NAFI SÚAIS 'Gudrun reste stenen efter Hidin, var brors-(syster-)son till Sven' Grinda, Södermanland; L 874; Runv. s. 172 ff. (annan tolkning); Brate, SödR 165; AMUIT RSTI SINA ÞINA YTI SUNA SINA UNULFU AKU HRENKI BRUÞUR SENA UARÞI UTI TEREÞINA I KALMARNÁ SUTUMA FURU AFU SKANI 'Amunde reste denna sten efter sin son Unnulf och Ring, sin broder. Blev ute dräpt i Kalmar sund, for från Skåne' Ärja, Södermanland; L 968; Brate, Sverges runinskr. s. 134 f. (för tillägget av slutvokaler i åtskilliga ord efter mönster av äldre inskrifter jfr även Bugge, Runv. s. 294); SAÞUR RISTI IFTI ÞURA BUÞUR SIN UAR TAUÞR 'Sätor reste (stenen) efter Tore sin broder (som) dog' Sjögestad, Östergötland; L 1152; Brate, ÖgR 184; [HALTAN] RIST STIN ÞASI HRULF FAÞU [SIN UA]S KUÞ 'Halvdan reste denna sten (efter) Rolf sin fader; (han) var god' Gammalkil, Östergötland (osäker läsning); L 1160; Brate, ÖgR 180; RAHNUALTR LIT RISTA RUNAR EFR FASTUI MOÞUR SINA ONEMS TOTIR TO I AIÞI 'Ragnvald lät rista dessa runor till minne av sin moder Fastvi, Onäms dotter, som dog i Ed' Eds kyrkstig, Uppland; L 397; UFT I: 3 s. 24 f.; Runv. s. 84 ff.; v. Friesen, Upplands runstenar s. 56 f.; SIBA RAISTI STAIN EFTIR ROÞIAUÞ KUNU SINA TOTUR ROÞKAIS I ANKUM TO UNK FRAN OFURMAKUM 'Sibba reste stenen efter Rodiaud, sin hustru, dotter till Rodgair i Anga; dog ung från min-

deråriga' Ardre IV, Gotland; H. Pipping, Om runinskrifterna på . . Ardrestenarna s. 22 ff.; Brate, Arkiv 18 s. 134, Sverges runinskr. s. 112.

Att dessa *het*-konstruktioner syntaktiskt och historiskt sett ej kunna uppfattas som relativsätser med utelämnat pronomen, kan väl knappast dragas i tvivelsmål, även om de till sin funktion snarast motsvara en modern relativsats. Denna funktion är starkt framträdande i de 5 ex. av typen *bygggi Arby* och är även märkbar vid uttrycken *ATI URKA L 540, UAR TREBIN L 952, UAR TAUPR L 1152, TO UNK Ardre IV*. Ehuru det måste medges, att språkformen i L 968 är starkt förkonstlad, varför ex. i här berörda avseende är av mindre intresse, ävensom att inskriften L 1160 är fragmentarisk samt att L 397 och 874 även kunna tolkas annorlunda än här skett, är det dock obestridligt, att redan fsv. runinskrifter innehålla parataktiska satsbindningar, där andra ledet är logiskt underordnat det första. Den andra satsen bär en viss prägel av parentetiskt tillägg, vilket beror på dess betydelseinnehåll. Den möjligheten bör visserligen tagas i övervägande, att en medveten strävan efter korthet i uttryckssättet kunnat spela in, men i grund och botten måste subjektlösheten antagas vara ett ålderdomligt drag, en rest av det gamla språkbruk, då verbaländelsen ensam var tillräcklig för att markera person och då särskilt pers. pron. ej behövdes (jfr Larsson, Ordföljdsstudier s. 134 f.). I det vida övervägande antalet inskrifter utsättes emellertid pers. eller rel. pron. vid uttryckandet av dylika underordnade bestämningar (jfr Klockhoff, Relativsatsen s. 7 ff.). Sålunda äro namnangivningarna i följande inskrifter säkerligen formulerade som självständiga huvudsatser, ett förhållande, som dock icke kan anses typiskt för rsv. över huvud, ty Hillersjöinskriften är jämförelsevis ung (dess ristare, Torbjörn skald, verkade omkring år 1070; jfr v. Friesen, UFT VI: 1 s. 16, Uppl. runst. s. 67; Brate, Sv. runristare s. 71), och Sjonhemsinskriften är fgutn.: *ÞA FINKU ÞA[U BAR]N IN MAR AIN LIFÞI HUN HIT INGA* 'Därpå fingo de barn, men en enda flicka levde; hon hette Inga' Hillersjö, Uppland; L 2009; UFT I: 2 s. 28; Brate, Sverges runinskr. s. 114 f., Sv. runristare s. 69 f.; *ÞINA IFTIR*

HAILFOS HAN TO HAIMA AUK ATI TOTUR AINA HAN HAITIR HAILI 'Denna efter Heilfos. Han dog hemma och hade en dotter. Hon heter Heil[w]i' Sjonhem III, Gotland; L 1594; Säve, Gutn. urkunder nr 91; Noreen, Altschw. Gr. s. 496.

Vidare märkas följande fall, i vilka konj. *auk* samordnar en efterställd apposition med en subjektlös huvudsats, angivande någon biomständighet. I denna funktion visar *auk* tendens att övergå till relativum¹: KÍÞA LIT RAISA STAIN AT ÞORTERF BOANTA SIN SUN KUÞLAUKAR AUK BUKI HARUISTAM 'Gyda lät resa stenen efter Tordärv, sin man, son till Gudlög och bodde i Härvesta' Gidsmarken, Uppland; L 668; Brate, Sv. runristare s. 53; GHU [NALT]R LIT [RESA] STAIN ÞIN[SA EF]TIR HORM STOB SIN TREK [UÞA]N AUK UAS FARIN O[STR] MIÞ IKUARI 'Gunnald lät resa denna sten efter Orm, sin styvson, en kämpe god, och (han) var faren österut med Ingvar' Berga, Västmanland; Dybeck, Runa 1865 s. 28; Hofberg, Westmanlands forn. fören:s årsskrift III s. 18 f.; Olson, Yngvars saga s. 63; Brate, Sv. runristare s. 127; IHUNALTR LIETRISA STAIN ÞINSA IFTIR KERFAST SUN SIN TRIKUÞAN AUK UASFARIN TILEKLANS 'Gunnald lät resa denna sten efter Gerfast, sin son, en god kämpe, och var faren till England' Skultuna bruk, Västmanland; L 1002; Hofberg, Westmanlands forn. fören:s årsskrift III s. 19; Brate, Sv. runristare s. 127 (jfr även Dybeck, Runa 1865 s. 28; Olson, Yngvars saga s. 63); samt möjligen: ÞURTSAIN KIARÞIFTIRIRINMUNT SUNSINAUKAUBTI ÞINSA BU AUK AFLAÞI AUSTR I KARÞUM 'Thorstein gjorde (dette Mindesmärke) efter Erinmund sin Sön og kjøbte denne By (eller Gaard) og erhvævede sig Gods øst i Rusland' Veda, Uppland; D II 116; Runv. s. 340 f. (jfr Bugge, a. st.: »Det synes mig muligt, at Sønnen (ikke

¹ Liknande fall med IN, t. ex. SUN SIN KUÞAN IN VARÞ TR(IBIN) L 486 (UFT II s. 26), anföras av Klockhoff, Relativsatsen s. 7. Av ex. utgår den osäkra inskriften L 629 (jfr Runv. s. 121 ff.). Ivar Lindquist (APhS III s. 313 f.) tager de övriga av Klockhoff framdragna ex., L 870 (Ludgo, Sdml.) samt Sønder-Kirkebyinskriften (DRM, Haandudgave nr 88; Falster), till intäkt för en relativpartikel *æn* inom fsv. och fda. I dessa fall är emellertid *æn* konjunktion ('och'), vilket framgår av de ovan anförda parallellerna med *ok*. Såsom relativpartikel finnes *en* blott i fno. och fgotn.

Faderen) skal forstaaes som Subject for KAUBTI og AFLAÐI. I saa Tilfælde maa oversættes: 'og han kjøbte', d. e. 'som kjøbte'). Den fgutn. Aakirkebyinskriften oppvisar två ex.: ÞITA IR SANTI GABREL OK SEÐI SANTA MARIA AT HAN SKULDI BARN FYÐA 'detta är sankt Gabriel och sade sankta Maria, att hon skulle föda ett barn'; ÞITA IR ELIZABEÐ OK MARIA OK HAILSAS 'detta är Elisabet och Maria och hälsas' Aakirkeby, Bornholm; Wimmer, Døbefonten i Åkirkeby kirke s. 43; Noreen, Altschw. Gr. s. 501 f. samt § 514 Anm. 2.¹

Från de fsv. lagarna ha inga *het*-konstruktioner antecknats. Frånvaron av desamma torde i viss mån bero på lagarnas innehåll, vilket medfört, att satstypen icke behövt i nämnda texter. Men viktigare är säkerligen, att språket i lagarna i regel är utarbetat med stor omsorg, under det att *het*-konstruktionen troligen redan tidigt haft en vardaglig prägel, som hindrat dess förekomst i lagstilen.² Ej heller i SO, som till form och innehåll stå stadslagarna nära, ha några ex. anträffats. Däremot uppträder satstypen i viss utsträckning i diplumlitteraturen, ehuru mycket ojämnt fördelad på de olika källorna. I SD påträffas sålunda bland originaldiplomen namnuppgifter i relativsatser, endast om dessa äro försedda med subjekt, t. ex. *medh eno porppe, sum hete Kimbbara malle* SD VI 4554; *meth twem widperuærumannum, een a waræ*

¹ Fallen av konj. *ok* med relativ funktion behandlas sammanfattningsvis nedan s. 47 ff. Exemplifieringen av denna typs förekomst i de olika fsv. källorna göres dock parallellt med anförandet av belägg för *het*-konstruktion.

² Såsom *het*-konstruktion kan knappast uppfattas ett förkortat uttryckssätt som följande: *faldir mæsta klucka niþir standir þry pund ella þrim pundum mera. böti attir* Da L 6, 7 (jfr med relativsats: *Faldir klucka þön þær standir pund ella pundi mera* DaL 6, 6). — Bruket av konj. *ok* i betydelsen 'som', vilket i stort sett synes följa uppträdandet av *het*-konstruktionen, är ej heller belagt i de nämnda källorna på följande enstaka undantag när: *ægher konnungar . . gudhi oc almoga sinom a tryggia tro loffua eedh sin halda wiidh allan almogan sin, wngun oc gamblan, oföddan som föddan, widh okæran som kæran, wiidh fraawarande som nærwarande, oc* (hskr. K etc. som) *konungs eedh hördo, oc i engo bryta* KrLL 19, 7; å motsvarande ställe i MELL (13, 10) har textcodex *sum*, ett flertal andra hskr. däremot *ok* liksom KrLL.

veghnæ, sum heteer Olle Kopenin, ok annær a foghotæns veghnæ, een sum heter Hincicæ af Masku SD VI 4888; jfr även *tu thorp, som heta Skøghlo, Biærgha* SD VI 4863. Även i avskrifterna och översättningarna från senare tid än 1355 är utsatt subjekt vanligast i de åsyftade namnuppgifterna. Dock påträffas i avskrifter från 1500- och 1600-talen även *het*-konstruktioner: *thill en by heeter Skogzby* (berättelse om Helgeandsholmsmötets beslut från 1587) SD I s. 610 not; *i ett skäär heter Løfueskäär* ibm; *mit i mwseña är eth berg kallas ruineta* (avskrift från början av 1600-talet) SD III 2419 (var.). Däremot representerar ex. *som boo i öffwerby, han heeter nu Sottungzby; Hheldersby, heeter nu öster Sundom* SD V 4270 (vidimerad avskrift, intagen i en vidimation från 1624) på grund av det däri ingående adv. *nu* en väsentligt olika typ. I översättningarna och avskrifterna förekomma jämte *het*-konstruktioner även participialuttryck, såsom *eth kär, kallat* (lat. *dictum*) *musamiyr* SD II 906 a; *for en theras gårdh benempdh Värängh* SD VI 4705; *j ena engh hethande* (lat. *dicti*) *Sandengh* SD III 2458 a; *eth jordha stykke kallandis* (lat. *dictum*) *swidh* ibm; *aff en dandhe man hetandis Sigwasth* ibm.

De genomgångna diplomerna ur SD NS (från åren 1401, 1411, 1420) innehålla åtskilliga namnuppgifter i relativsätser, vilka på ett undantag när äro försedda med subjekt eller kil. Den enda anträffade *het*-konstruktionen uppträder i ett daniserande diplom från Småland: *en ødhæ garth i samme soken heder Nabbae, item en heder Hethensryth. . item en øthæ garth heder Scallæwænæ* SD NS I 91. Annars regelbundet *een gardh widh Junakøpungh, som hethir Hidhinstorp* SD NS I 32; *i eno ødhe thorpe, som callas Martinsthorpe* SD NS II 1400; någon gång står pers. pron. som subjekt, t. ex. *aff en beskeden man, han hether Platae* SD NS III 2802.

Från de sv. diplomerna i BSH IV har blott följande ex. antecknats: *wart honom afftaghen en holk for en stadh hedher Fowiiik i Engelandh* 125 (daniserande); med relativsats och utsatt subjekt däremot exv. *i en sin gord som kalles Aagarden* 75.

ULDb uppvisar tvenne ex. på *het*-konstruktion: *om eth godz hedder silläbode* 50, 14; *Erich swerdh son hedh eric olson* 60, 19.

Båda härröra från en skrivare, vars språk på grund av de talrika danismer, det innehåller, gör det ganska sannolikt, att han varit danskfödd (jfr Karlsson, Inl. s. VII). Samme skrivare brukar dock oftast relativsats med utsatt subjekt, t. ex. *om eth gotz som heder thörelsiö bode* 49, 20, och detta är regel i de båda svenskfödda skrivarnas språk, t. ex. *oppa it godz som heter egista* 8, 18; *om en ström som heter lydika ström* 107, 1.

I Stockholms stads tänkeböcker (1483—1492) uppträder *het*-konstruktionen i större utsträckning. Innehållande verbet *heta* har den antecknats blott från det av Helmik författade partiet av StTb, nämligen *hade j tiwff medh sigh hed Andhers Persson* 212, 8; *Stode the fem siö tiwffuana och widerkendes for retten, at en, heter lange Jens, som hade tienth her j slotz ladagarden, och en, heter Hans, folde thöm vtaff Bergit och til Westeraars* 354, 26. Ehuru korrelatet i följande ex. står i bestämd form, bör det ur psykologisk synpunkt anses vara likartat konstruerat, i det att den här omtalade djäknen ej förut nämnts: *Samme dach stode litzla tiwffuen, aff Vesteraars kom, ok sade, ath diechnen, heth Mans Gudzormson, som war Gudzorm sonason, ath han stal penningana fran sin faderfader* 294, 33. Med andra verb än *heta* förekommer konstruktionen såväl hos Ingevald som hos Helmik. Den förre skriver sålunda: *han redh sielff wiliandes syndher beenith pa en bonda drengin, tiänar Per Mangsson pa Köpmanna gatu* 50, 6; korrelatet ett egennamn: *Andres Andersson, slog Magnis Laurensen pa Helge andz holmen, rechte handene for xxiij marck j tweböte* 128, 5. Helmik brukar konstruktionen något oftare: *Samme dagh kom Wlff Gregersson, war höffuitsmans fogit j Roden* 212, 7; *jtem x stycke hedniska blomer, wege xiiij lodh til hopa* 298, 19; *jtem xvj stycke ströninga medh K., wege vij lodh, eth quintin til hopa* 298, 20; *Samme dach bödh Erich Jönsson ratman ena tomt vp, ligger pa Sudra malm* 321, 28; *Benckt Kogh bödh vp lössz panth iij:e resa, hörde til Lasse Andersson* 422, 12; korrelatet i bestämd form: *Lögerdagen, var die Petri aduincula, loth Mans Nic:sson Jöns Biörnsson vp ith stenhus* 369, 22. — Jämte *het*-konstruktion förekommer även konj. *ok* med rela-

tiv funktion: *Eodem die kendes Haquon Swensson, thet han slogh j hül en och heeth Tord* 6, 25 (Ingevald); *hade the kest for theris höffuitzman een och heeth Japp Olsson* 355, 2 (Helmik); *Pedher Gaasze som ena syster hade ok heth Eelin Hemingx dotter* 384, 34 (H.); även vid verbet *vara*: *bödh vp en gard iij:e tijdh pa ena hustru wegna j Örebro, ok är en werchmestere hustru* 269, 8 (H.); korrelatet i bestämd form: *Samme dach rechte Lasse wiidh kirkio-garden handena for xx marck, for han slogh bonden, ok är bagara hustruna bonde* 324, 20 (H.). — Ingevald konstruerar verben *heta*, *kallas*, *næmnas* regelbundet med *som*, t. ex. *eth laxafiske, som hether Gretaholm* 42, 28; *ena quinno, som kallas handboken* 79, 31; *en smaadreng, som nempnes Per Matsson* 37, 31. Helmik brukar utsatt subjekt lika ofta som *het*-konstruktion; något vanligare hos honom är pres. part. *hetendes*, t. ex. *en köpsuen, hetendes Hinrik Mysslaff* 211, 27.

Även från Handlingar rörande Helga Lekamens gille i Stockholm, vilkas innehåll huvudsakligen utgöres av räkenskaper av skilda slag, kunna framdragas mer eller mindre säkra ex. på *het*-konstruktion, dock ej med verbet *heta*, vid vilket subjekt alltid är utsatt. En särskild grupp bilda de i Erogata anträffade fall, där en med *het*-konstruktionen i viss mån överensstämmande sats-typ användes för att uttrycka ett arbete, för vilket anteckning om ersättning gjorts. Från *het*-konstruktionerna avvika dessa be-lägg framför allt genom betydelsen av verbet, vilket ej uttrycker en karakteristisk egenskap utan en tillfällig gärning. Å andra sidan talar för logisk underordning det förhållandet, att en anmärkning om arten av det betalda arbetet i en räkenskapsbok huvudsakligen blott är en motivering för anteckningen om själva utbetalningen. Exempelen härröra alla från äldermannen Olaus Ericis hand. Följande avfattning med korrelatet i dativ visar sannolikt, att *het*-konstruktion avsetts: *Item eodem viro for-ladhe skona vndi j hästh pro labore ij ortugh* Erog 17, 20; *Item eodem viro ladhe en ny skoo och the andhra forlagadhe. . pro labore 4 ortugh* 17, 22. På samma sätt äro följande exempel uppbyggda, i vilka korrelatet uppträder i sin svenska form (även

utan *pro labore*): *Item Lasse smidh giordhe iärnen vppa baren pro labore j öre* Erog 17, 11; *Item Olaff mölnare och hans stalbrodher taldhe biälkanar för iij daghar met theras eghin kosth x öre* 23, 9; *Item samme men satthe stodhan vidh pannamuren j öre* 12, 17. Sannolikheten av *het*-konstruktion i dessa ex. bestyrkes ytterligare därav, att rel.-pron. utsättes i den vida vanligaste konstruktionen, t. ex. *Item Sven muramestare, som muradhe vngnen ij vara bastughu.. pro labore j mark* 17, 12; *Item.. ij timbermen, som taktthe eth stikke vppa bastughutaketh iij öre* 12, 15. I stället för relativsats anträffas ibland uttryck med *for*, t. ex. *Item eodem viro, for han gyordhe en gangh ny skoo och brodadhe och forlagadhe gambla skoor vij ortugh* 17, 26. Men ytterligt sällsynt är, att anteckningen är stiliserad som huvudsats, såsom *Item Lasse smidh.. forlagadhe iij gambla skoor och en ny skoo för en öre* 17, 16, vilken typ tydligen bör skiljas från de förut exemplifierade, i vilka ingå två satser. — Som synes, utgöres korrelatet i ingen av ovan citerade *het*-konstruktioner av obestämd artikel + subst. utan av nomen proprium eller därmed i syntaktiskt hänseende likställt uttryck (*samme man, eodem viro*). Detsamma gäller i huvudsak även en grupp dessa närstående ex. från Leuata (Johannes Johannis), i vilka *het*-konstruktionen anger ett brott eller någon annan händelse eller verksamhet, varigenom personen i fråga igenkännes eller som motiverar anteckningen (jfr StTb 128, 5 ovan s. 24). Ex. *Item Cristin i Kopparporten lop sin ferdha, nichil* Leuata 83, 4; korrelatet föregås av obest. art.: *Item en tiska hustrv rinde off byn, inte* 81, 23. Jfr med kil och tydlig bisats exv. *Item Elin drukken lop aff byn, inthe* 81, 26. Dock anträffas även anteckningar i form av huvudsats, såsom *Item Erik skomare rindhe aff by och fek iak inth aff honum* 76, 15; även 89, 30; 93, 23. — Övriga ex.: *Item hustrv Anna Jönss Peder com aff Arboge soror in vita iiii mark dedit* Leuata 68, 11; *Item velboren swen Erik Kagen bleff frater posth mortem j mark dedit* 93, 1; *Item Margit Peder dotther tyenthe her Hans i Solne och nw i Helganshusset soror jn vita iiii mark*

dedit 67, 20; *Item hustrv Ingrith thente her Ake soror jn vita iii mark dedit* 68, 5.

Till denna exempelgrupp, i vilken korrelatet regelbundet utgöres av ett nomen proprium och *het*-konstruktionens predikat utmärker någon handling eller verksamhet, sluter sig ett ringa antal ex. från Gillesboken och Leuata, i vilka korrelatet utgöres av en person eller sak, vars bostad, resp. läge angives i *het*-konstruktionen. Ex. *Samma mandagh ante Olauj stode Oleff Mickelsson radman, bor j sanctj Nicolay port, ok.. vplot.. en sin gardh* Gillesb, Bilaga nr 49; *her Oleff Andree, som olderman är i Helga lechama gilde, eller tess bröder haffue intet til thal til kelleren vnder Mattis smidz huss ligger wijdh Norra port* Gillesb, Bilaga nr 38¹; med korrelatet i pl.: *Item iii stora gritha, äre j kammare* Leuata 95, 22. — Härtill ansluter sig osökt den sista exempelgruppen, innehållande en sakbeteckning, föregången av obest. art. som korrelat och följd av *het*-konstruktion, angivande vikt. Ex. *Item en blag vog j mark* Gillesb 90, 25; *Item hustrv Ingeborgh Jönsse dotther.. dedit en sked, vägher iiij lodh och eth quintin vel vegin dedit* Leuata 26, 30; *Item hustrv Magdalena Andersse dotther soror in vita dedit en sölffkädie meth eth liteth agnus dei, veger v lodh j quintin myndre dedit* 31, 6; *Item.. iii lambarigha, vogo iii mark* 125, 3; *Item annamadh aff her Byörn och her Hans j Skå iiij skålar wogho ij löd. march vj lodh* Leuata, Bilaga nr 66.

Man kan redan av de ur diplomerna, protokollen och räkenskaperna hämtade ex. bilda sig en uppfattning om *het*-konstruktionens karaktär. I sin mest typiska form, nämligen med korrelat föregånget av obest. art. samt med predikat bestående av *heta* eller ett betydelsebesläktat verb, synes konstruktionen uppträda endast i dansk- eller tyskpåverkade skrifter. Hos svenska författare anträffas den ej vid namnuppgifter men däremot vid verb med annan innebörd, utmärkande ett föremåls läge eller vikt, en persons bostad, härstamning, yrke, sysselsättning eller mera tillfälliga

¹ Exemplet kan även tänkas innehålla relativsats med kil.

uppdrag eller någon gång angivande, att han utfört ett visst arbete (*Erog*) eller begått något brott. Syntaktiskt sett skiljer sig emellertid huvudparten av den svenska gruppens ex. bestämt från den egentliga *het*-konstruktionen därutinnan, att korrelatet har bestämd betydelse och i regel utgöres av ett nomen proprium; vid viktsangivning står korrelatet dock i obestämd form liksom vid verbet *heta*. Den för *het*-konstruktionen mest karakteristiska egenskapen att utgöra ett parentetiskt tillägg torde emellertid saknas i flera av de typer, som ingå i den svenska exempelgruppen, härstammande från stadsskrivaren Ingevald samt åldermännen i Helga Lekamens gille i Stockholm, varför måhända vissa av beläggen icke innehålla nämnda satstyp. Å andra sidan häröra även otvivelaktiga *het*-konstruktioner från dessa svenskar. Det utslagsgivande synes mindre vara korrelatets än verbets beskaffenhet, i det att *het*-konstruktionen är knuten till uttryck för bostad, yrke, läge, vikt o. dyl., då däremot verb, som beteckna tillfälliga och icke egentligen karakteristiska handlingar, knappast bilda entydiga *het*-konstruktioner. Härtill kommer emellertid en viktig omständighet. Så gott som alla svenska ex. äro hämtade från Handlingar rörande Helga Lekamens gille, vilka urkunder utmärka sig för en föga utarbetad språkform (jfr Larsson, Ord-följdsstudier s. 102 not 2). Det är därför ingalunda överraskande att finna åtskilliga anteckningar av en så vårdslös eller kanske snarare så bekväm form som den ovan exemplifierade *het*-konstruktionen. Mera påfallande kunde det då synas, att uttrycken med *heta* ej uppträda utan subjekt i dessa handlingar.

Den äldre religiösa litteraturen under fsv. tid före Vadstenalitteraturen omfattar huvudsakligen det äldsta legendariet samt MB I. De båda viktigaste handskrifterna av det förra arbetet förete inga djupgående skiljaktigheter i fråga om *het*-konstruktionen, varför de i detta avseende behandlas gemensamt. Ex.: *Vm pæn sama tima var .i. ierusalem koklare en klokar. hæet simon magus* (Eo tempore erat in Jerusalem quidam magus nomine Symon) Bu 101, 7; *En aldrogar karl. hæet nicholaus. kærpe sina næp ok siala vaþa. for andree* (Senex quidam nomine Nicolaus)

Bu 135, 6; *valerianus fik han .i. hændar enom foghata hætt ypolitus* (cuidam praefecto nomine Hyppolito) Bu 415, 6; *perra ben ligia .i. pyypisland .i. enom by heter essend* Bu 517, 5. I Bil endast verbet *heta* i säkra ex.: *Theodosius.. var Rømsker kesare.. a mot hanum valdis annar het eugenius kesare ok striddo* Bil 639, 1 (*het* tillägg av samma hand); *thz kom swa til at en cristin klærkir het poppo delde vidh en hedhin dan vm thera gudha* (En pape, Poppe geheten, de stret weder enen heidenen Denen umme de afgode) Bil 762, 1 (*het poppo* tillägg av samma hand); hit torde även höra: *A cc.xli. Are wars herra laa en wnger predica brodher siukir het iulianus jnnan papia* Bil 257, 9 (*het iulianus* randtillägg av samma hand).¹ Dubbeltydiga äro följande ex. ur Bil, i det att de kunna tänkas innehålla antingen tvenne självständiga huvudsatser, vilket förefaller sannolikast, eller möjligen *het*-konstruktion med pleonastiskt upprepat pers. pron.²: *Lucie modher hætt euticia hon hafde blodhsot fiughur aar* (cum matre sua Euthicia annis quatuor fluxum sanguinis incurabiliter patiente) Bil 555, 3; *hans modher het thyri danaboot hon byghde dana virke* Bil 747, 1 (*het* och *hon* tillägg av samma hand; jfr läsarten i cod. C: *hans modher thyre danabot bygde danawirke* Lg s. 1034); osäkert är även Bil 166, 19 (jfr läsarten Lg s. 969). Med annat verb än *heta* blott följande ytterst osäkra ex.: *En salugh kona qualdis af diaeflom xiiij aar kom til petrum lifuande ok beddis bötir* Bil 832, 12 (lat. utförligare med temporalisats: cum per XIII annos ab immundis spiritibus fuisset obsessa etc.).

Het-konstruktion kan sålunda i Bu och Bil med säkerhet beläggas i blott sju fall. Då lat. motsvarighet anträffats, utgöres den

¹ *Legenda aurea* har namnuppgiften sist i en lång period: Circa annum domini MCCXII apud Papiam in conventu ordinis fratrum praedicatorum fuit quidam frater religiosae ac sanctae vitae nomine Julianus.

² Grimm (Kleinere Schriften III s. 342) ser i liknande fall i ty. *het*-konstruktioner i motsats till Karg (Synt. Studien s. 71); dock uppfattar även denne någon gång dylika uttryck som *het*-konstruktioner, t. ex. *daz ander heizet Nilus daz springet uz eime berge* (PRB 54 s. 272 f.).

regelbundet av abl. limit. *nomine*. Ännu fåtaligare äro ex., i vilka *ok* uppträder som ett slags relativpartikel. Säkert är följande: *Ængelen. . bap hana koma skijt tel ierusalem ok møta sinom bonda wiþ een port ok hete aurea* (ad auream portam) Bu 4, 26.¹ I följande ex. står *ok* mellan två samordnade bisatser och subjektet är utelämnat i den sista av dessa: *han stygdes wiþ ena fula synd som mæniskio natura var smittap mæp: ok heter sodomia* Bu 64, 13. Detta kan även inträffa, då *som* är temporalt, 'då': *Af andre høghtiþ sancti pauli. som han vænde sik .a. bætre vægh. ok heter conuersio. ær alt fult ut scriuat i førre bokene* Bu 130, 20.

Ojämförligt vanligare än både *het*- och *ok*-konstruktioner äro i legendariet relativsatser med *som*, *pær*; därjämte förekomma någon gång huvudsatser med *han*, uttryck innehållande *at* namne eller namnet som apposition. Dessa andra konstruktioner fördela sig ganska jämnt på de olika hskr. Typen *tel eet af gup. som hæet diana* har anträffats i 89 fall, vartill ansluta sig typerna *j enom stadh som kallas magdaberg* med 15 ex. samt *wiþ en stap som callar carnotum* med 5 ex. Konstruktionerna med rel. pron. äro sålunda det normala uttryckssättet i legendariet. Med utsatt pers. pron. som subjekt, typen *ena visasta spakono hon hæet sibilla. tiburtina*, har ifrågavarande konstruktion ej påträffats mer än i ett dussintal fall, och ungefär lika ofta förekommer prep.-attribut: *en iuþe ioachim at namne*. Någon gång återfinnes slutligen namnuppgiften i en apposition, t. ex. *een hælagir abothe zozimas* Bil 454, 5.

I den språkligt högststående MB I förekommer ej *het*-konstruktion; däremot finnas några få ex. med *ok*: *affladhe sæm en son oc heet arfaxat* 4, 15; *aff enom hedhnom konunge oc het odhin* 68, 16; med verbet *kallas*: *ower cherubin oc archena, la et bordh swa som en fiæl. . oc kalladhis propiciatorium* 490, 29 samt med *sægha*: *fore*

¹ Bu 15, 3: *warþ numin. i. handom: ok worþo onijta* är, emedan andra ledets predikat utmärker inträdande handling (ej ett tillstånd eller en egenskap), knappast med Rydqvist (Sv. språkets lagar V s. 167 not) att föra hit; Söderwall (Ordbok) förtecknar ex. med *tyekan* under *ok* 8 'som'.

thy giffs annath budhordh ther ower, oc sipher swa 459, 21; *hørdhe han ena røst aff himilin, oc sagdhe swa* 16, 27; dubbetydigt är följande: *wardh thz gudz skipilse, oc wille at iacob skulle göra swa* 222, 13. I regel förekomma i MB I som, *pær* vid *heta* och *kalla[s]*, t. ex. *Han hafdhe brodher som heet eiulmerodach* 17, 25; *Et annath træ war oc ther sat aff gudhi, som kalladhís wüsdomsins træ gotz oc iltz* 158, 25; *aff honum kom mykin slækt som kallar amons slækt* 196, 9. Vid plurala uttryck utsättes alltid pronomen: *mz threm brødhrom som swa heto* 180, 3; *Thenne togh första sin twa konor Annor heet ada, oc annor sella* 164, 9.

I den äldre religiösa, ej från Vadstena kloster härstammande litteraturen förekommer sålunda *het*-konstruktion i mycket ringa utsträckning; ej alls i MB I och i blott sju säkra ex. i Fsv. leg. Någon utländsk påverkan vid valet av konstruktion i dessa sistnämnda fall behöver ej antagas och synes ej kunna bevisas. De påträffade motsvarigheterna i *Legenda aurea*, vilka, såsom förut nämnts, alla utgöras av ablativen *nomine*, innehålla i varje fall intet, som kunnat göra valet av *het*-konstruktion särskilt sannolikt. Man synes blott kunna påvisa, att översättarna i dessa undantagsfall valt ett mindre vårdat uttryck än de regelmässiga med relativsats eller *at namne*.

För själva Vadstenalitteraturen, varav genomgått ett antal uppbyggelseskrifter, gäller, att *het*-konstruktion är ytterligt sällsynt, vare sig de litterära alstren tillhöra 1300-, 1400- eller 1500-talet. I de äldsta hithörande skrifterna, KL och Birg I, finnas blott helt få och osäkra exempel: *En klärkir war waldir til biscope for ofta j biscofs skrudh hemelika* Järt 119, 14; *Han var i enom stadh som hät sebasten liggir i capadocia* HBlasius 369, 14 (jfr *Legenda aurea*: *christiani eum in Sebaste civitate Cappadociae in episcopum elegerunt*). Härtill kommer ett fall av »relativt» *ok*: *Ok i thy hørdhe han enä røst ok sagdhe swa til hans* (*audiuit vocem dicentem sibi*) Apg 147, 9. För övrigt innehålla KL och Birg I så gott som endast de regelbundna uttryckssätten med fullständig relativsats eller *at namne*. I ett enstaka fall uppvisar KL

aposition: *een romara höfdhinge licias* Apg 166, 31. I Birg I äro hithörande uttryck över huvud mycket sällsynta.

Samma drag återfinnes i Vadstenalitteraturen från 1400-talet. *Het*-konstruktion saknas sålunda i Bo, som endast har fullständig relativsats, likaså i Greg Arm, som förutom relativsats någon gång brukar *at namne*, samt i Barl och MP I, vilka äga helt få exempel på båda de sistnämnda konstruktionerna.¹ Likaså uppvisa Mecht, Lucid och Su blott fullständig relativsats, representerad av helt få exempel. De hithörande böckerna i MB II (Jud — Mach II) samt HKarin förete därjämte någon gång *at namne*. Även i den yngsta fornsvenska uppbyggelselitteraturen på vadstenaspråk från första fjärdedelen av 1500-talet erhålla namnuppgifterna genomgående samma form som i de nyssnämnda texterna. I Jos och Dom brukas sålunda regelbundet fullständig relativsats, vartill komma tvenne fall med perf. part., båda utan motsvarighet i latinet: *j riket merome swa kalladh* (in regione Merome) MB II 82, 18; *Æpther honom kom en hærgrefwe kalladher jayr galaadites* (Huic successit Iair Galaadites) MB II 103, 12. Från Upp har blott antecknats ett anmärkningsvärt fall av *ok* tenderande till relativ funktion, beroende på ordagrann översättning från latinet: *saagh iak annat dywr vp gaa aff iordhenne oc haffde thu horn lika ffaara hornom* (vidi aliam bestiam ascendentem de terra, & habebat cornua duo similia Agni) MB II 353, 15. — Den korta, från ty. översatta GregSt har över huvud inga ex. på namnuppgifter, men den likaledes från ty. översatta Anna har ett fall av *het*-konstruktion: *bodho i en stadh heet nazareth* Lg 3 603, 1. »Relativt» *ok* är i denna legend vanligt och förekommer ej blott i namnuppgifter, t. ex. *Ther æpther fødde hismeria en son oc heth eliud, han haffde en son oc heth emynem, han tok sik ena hwstru oc heth Memilea*

¹ Utelämnandet av *som* i *huar then som gör mins fadhirs vilia är j himerike han scal inga j himerike* MP I 232, 16 beror säkerligen på felskrivning; hskr. har flerfaldiga andra exempel på uteglömt *som* (jfr läsarterna s. 353 ff.). De få namnuppgifter, som förekomma i MP I, synas följa Vulgatas formulering: *til en stadh som hetir naym* (que vocatur naym) MP I 296, 12; *en fatikir man lazarus at nampne* (nomine Lazarus) ibm 186, 8.

Lg 3 592, 29, utan även i andra uttryck: *thy gik han til eth closter herokenrode, oc ligger i eth lanzskap som hether lydeke* 701, 18; *i samma stadh war en skinnare oc haffde eth barn oc war lamt aff sywkdomb* 726, 2. Därjämte nyttjas allmänt fullständig relativsats samt konstruktion med pres. part. *hetandes*, t. ex. *war i jwda lande en stadh hetandhes soffor. . i huilkom war en iomffru, hetandhes emerencia* 585, 9; slutligen ett enstaka fall av apposition: *i en stadh gereiset* 726, 13.

I uppbyggelselitteraturen från Vadstena förekommer sålunda blott ett säkert ex. på *het*-konstruktion, nämligen i Anna. I de från lat. översatta texterna anträffas inga eller på sin höjd några få osäkra ex. »Relativt» *ok* är talrikt representerat i Anna men ej alls i övriga urkunder (möjligen med undantag av MB II 353, 16).

Vad den övriga fsv. religiösa litteraturen beträffar, har *het*-konstruktion i stor mängd påträffats i ST: 108 fall. I över hälften av dessa (62 exempel) står korrelatet i nominativ, nämligen vid typerna *I rom war een mektoghir oc rikir herra heth faustianus* 34, 12 (39 ex.) och *Thz war een üdhla fru heth sapiencia hon hafde thre döttir* 19, 26 (23 ex.). I ett betydligt färre antal fall (20 ex.) står korrelatet i ackusativ, typen *Een rikir herra j cicilia hafde een xij ara gamblan son heet witus* 112, 28, eller efter preposition (18 ex.): *moyses rymde. . til een rikan man heth iethro* 330, 2; i några enstaka exempel står korrelatet slutligen i genitiv (3 ex.) eller dativ (5 ex.), t. ex. *Han kom thröttir til ena qwinno hws heeth iael* 345, 8; *saldo them ene dyghdhelike frw heeth iwsta* 37, 18. Det visar sig således, att korrelatet kan representera vilken satsdel som helst; att de flesta exemplen innehålla nominativer, torde bero på att satsernas uppgift i regel är att namngiva en nyinförd person, och vid personbeteckningar brukar, som känt är, subjektsställning vara övervägande. — Korrelatet kan vara ganska långt skilt från relativsatsen, t. ex. *war een man j nicho-media mäktoghir och rikir heeth dioscorus* 262, 1.

Exempel, som sakna något av de för den egentliga *het*-konstruktionen utmärkande kännetecknen, obest. art. framför korre-

latet samt verbet *heta* eller synonymmer,¹ äro sällsynta. I något fall utelämnas emellertid rel. pron. i subjektsställning även i satser, där predikatet ej utgöres av *heta*, nämligen *J thz ena fingirgul laa een steen hafdhe the krapth* 329, 5; *een vngir riddare war herrans brodhir fik oloflikin kerlek til hænna* 445, 29; därtill komma två fall med konstruktionen *thet war . . . Thz war een hälaghir ermete sat j sinom cella oc badh* 167, 1; *Thz war een prestir oc tve andre men skulde thera ärande ridha* 150, 8, av vilka åtminstone det senare förefaller innehålla blott en emfatisk omskrivning. Likaså föregås korrelatet i några få exempel av en genitiv eller *annar*, vilka konstruktioner dock med avseende på sin syntaktiska karaktär överensstämma med den normala typen, innehållande obest. art., t. ex. *läth sik in til keysarans frända heth gayus* 372, 15; *beleddo thz hemelika mz hans mestara heth tholus* 531, 3; *Tha swaradhe thera elzste brodhir heth ruben* 397, 21; *annar wardh konungir äptir honom, Heeth oc pharao* 330, 9; *moyses rymde bort j annat land heth madian* 330, 2. — Såsom är att vänta, påträffas i ST även subjektsförsedda relativsatser, t. ex. *Han kom til een stadh som hetir sessarea* 110, 23, men dessa fall uppgå ej ens till hälften av antalet *het*-konstruktioner.² Vidare finnas några få exempel med utsatt pers. pron. som subjekt till *het*: *abraham hafdhe ena mykkyt ärlika oc sköna hustru Hon heth sara* 506, 18; *hafdho the eeth afgudh j babilonia thz heth beell* 16, 24. Även dessa äro dock överraskande få i förhållande till antalet *het*-konstruktioner (ej ett tiotal). — I några fall förekommer apposition, t. ex. *een ärligh fru florencia hitte thöm* 115, 20, eller prep.-attr. *at namne: Een hälagh iomfru Cristina ath nampne* 247, 4,

¹ Endast ett ex. med *kallas* har antecknats: *The hafdho ther mz een vngan son kalladhis clemens* ST 34, 16.

² Av 38 antecknade exempel innehålla 35 obest. art.; i de övriga föregås korrelatet av genitivattribut, t. ex. *took . . hans hustru som heth herodias* 371, 18, eller av poss. pron., t. ex. *sände han sin son ther kalladhis zeth til paradys* 298, 4. Anmärkningsvärt är, att predikatet i hälften av fallen med utsatt rel. pron. utgöres av *kallas*; det är således här icke längre fråga om en stereotyp vändning som vid *het*-konstruktionen.

men dessa typer äro ännu mera sällsynta än den omedelbart förut nämnda. Slutligen märkas 7 fall av »relativt» *ok* vid *heta* och *kallas*, t. ex. *Mölarin hafðhe ena dottir oc heth pyla* 358, 6; *Hon. . war eens riddara hustru oc heeth vrias* 502, 24.

Ovan har uppvisats, att *het*-konstruktion med helt få undantag i ST förekommer endast vid verbet *heta*. Vid andra verb brukar vanligen personligt pronomen (*han*, *hon*) eller ock relativt pronomen (*som*, *ther*) utsättas. Följande exempel representera således det normala bruket i dylika fall: *Thz war een godh iomfru Hon pläghadhe mykyt innelika bidhia* 160, 15; *Thz war een prestir som pläghadhe öfwa swarta konstena* 24, 9. Vid andra verb än *heta* och synonymer förekomma ytterligare ett tjugotal fall av »relativt» *ok*, t. ex. *Ther äptir kom han for een stadh oc war beflutin* 525, 11; *han hafðhe ena sköna oc faghra dottir oc war hans enda barn* 26, 4.

Undersökes nu för denna fråga den fsv. översättningens förhållande till det utdrag av den lågty. redaktionen av *Der Seelen Trost*, som publicerats av Pfeiffer i *Die deutschen Mundarten* (I s. 176 ff.; II s. 1 ff., 289 ff.), så anträffas i originalet ingen förebild till *het*-konstruktionen. I lty. utsättes så gott som alltid pron.,¹ t. ex. *Thz war een dyghdhelikin cristin herra heth eradius: Dat was ein goit man, der heisch Eradius*: ST 26, 3; *En mz the cristno war een cardinal heth vilhelmus: Do was da under den kristen ein cardinaile, der heisch Wilhelmus*: 85, 20; *The hafðho ther mz een vngan son kalladhis clemens: und hadden einen jongen broder, der heisch Clemens*: 34, 16; *komo til een stadh hetir rauenna: quamen zo einre stat de heisch Ravenna*: 353, 23 etc. (ett tjugotal dylika lty. motsvarigheter påträffade). Av övriga verb ha antecknats *Thz war een prestir oc twe andre men skulde thera ärande ridha: Dit was ein prister und zwein manne, de soulden zoe samen riden einen wech*: 150, 8; *een vngir riddare war herrans brodhir fik oloflikin kerlek til hånna: Do was da ein jonk ritter, der was des fursten broder, und dem*

¹ I ett undantagsfall har lty. apposition: *Keysarin taladhe til een sin riddara heeth wolucianus: Do sprach der keiser zo dem ritter Voluciano*: 359, 30. Jfr även nedan.

quam dese frauwe in sinen sin: 445, 29. Konstruktionen är i dessa fall lika med den, som motsvarar de fsv. typerna med huvudsats, inledd av pers. pron., eller med fullständig relativsats. Då dessa satser innehålla *heta* eller *kalla[s]*, har ifrågavarande motsvarighet kunnat antecknas blott i några få fall, då ju typen är tämligen sällsynt i fsv., t. ex. *til eeth land som kalla persis: in ein lant, dat heisch Persis*: 92, 23; *Hon hördhe sighias at een ny ordon ware vpkomen som kalladhis predikara ordon: de hoirt sagen, dat ein nuwe orden up komen were, der heisch der prediger orden*: 155, 19; men även vid andra verb i fsv. begagnar lty. regelbundet dylik sats, t. ex. *Thz war een prestir han hafdhe eeth fwlt h lifwirne: Dat was ein paffe, der hait ein bister leven*: 69, 4; *Thz war een qwinna som hafdhe stoor frestilse aff dieflenom: It was ein vrauwe, de hait groisse bekoirunge van dem boisen geist*: 84, 27 (ett trettiotal dylika överensstämmelser antecknade).

Jämte den ovan exemplifierade normaltypen med pron. *der* uppträder i lty. någon enstaka gång annat uttryck: *j eno thorpe som kallas holtbeke: in einem dorpe und heisch Goltbecke*: 142, 18; *hafdhe gerna hafft sin herra konugen dödhan han heth albinus: het iren heren den konink gern doit gehat, wilch konink Albinus heisch*: 353, 3. Det i det första ex. belagda »relativa» *und* uppträder emellertid icke såsom motsvarighet till fsv. *ok*, utan även här begagnar lty. huvudsats med *der*: *Thz war een ädhla iomfru oc hördhe godho folke til: Dit was ein edel jonfer, de hoirt goiden luden zoe*: 143, 27; *her är een godh qwinna oc astundar mykyt widh idhir tala: he is ein goit vrauwe, de begert uch an zoe sprechen*: 155, 8 (358, 7; 359, 2). Jfr även följande ex., vilka måhända antyda, på vilket sätt *ok* i något fall inkommit i fsv.: *Tha hördho the ena röst aff thräno ropande ok badh them koma til süin: Do hoirten si ein stimme van dem boime und de reif, dat si dar quemen*: 165, 23; *ffik han höra ena ömkelika röst, oc badh for gudz skuld föra sik ofwir: Do hoirt he ein stimme jemerlichen roifen und schrien und bat um got, dat men in oever wult holen*: 283, 28.

Efter det här begagnade lty. utdraget att döma synes sålunda *het*-konstruktion icke finnas i originalet till ST. Dock bör märkas,

att det ingalunda får anses som säkert, att Pfeiffers text legat till grund för den svenska bearbetningen. I fråga om *liker*-orden avviker enligt Åkerlund (Studier över adjektiv- och adverb bildningen medelst suffixen *-liker* och *-lika* s. 59 ff.) den fsv. ST avsevärt från Pfeiffers kölniska text, och med hänsyn till verbalsammansättningen har Ljunggren (Studier över förhållandet mellan verbalpartikel och verb s. 65 ff.) konstaterat betydande skiljaktigheter mellan de fsv. och lty. versionerna. Redan i inledningen till ST har utgivaren (Klemming) betonat, att den sv. översättaren ingalunda slaviskt följt sin text utan »helt sjelfständigt behandlat och utvidgat denna» (Inl. s. IX). För den här diskuterade frågan är det av intresse, att åtskilliga namnuppgifter sakna motsvarighet i lty., t. ex. *Oc saldo them ene dyghdhelike frw heeth iwsta, hon hiolt them til skola: und verkoufte si einre vrawwen, de leis si zo der scholen gain:* 37, 18 (jfr 45, 17); *Hon kârdhe sina nôdh vmsidhe for enom gudhlikom man, heth cadimundus; han gaff henne radh: Do geink si zo eime man und claigne eme ir noit. Der gaff ir rait:* 85, 2 (andra ex. ST 35, 17; 35, 23; 78, 2 m. fl.).

Det kan synas föga rimligt att trots den ovan uppvisade bristen på överensstämmelse mellan namnuppgifternas konstruktioner i fsv. och lty. vilja hävda ett ty. inflytande på denna punkt. Mycket talar dock för ett dylikt antagande, ehuru den ty. influensen i detta fall måhända ej varit av direkt art. Förhållandet kan ha varit följande. Översättaren har tack vare sin förtrogenhet med ty. språkvanor — av vilka *het*-konstruktionen är en — införlivat denna konstruktion med sitt eget språk. Även om den då ej uppträdde i den förhandenvarande förlagan, om vilken vi ju ingenting veta med visshet (till stor del bygger översättningen säkerligen på i muntlig och skriftlig tradition allmänt gängse gods), kunde den aktualiseras för honom vid översättningsarbetet, i synnerhet som namnuppgifterna äro mycket talrika i ST och det därför av praktiska skäl kunde vara av en viss betydelse, att de fingo en bekväm form. För ett lån talar den omständigheten, att det så gott som uteslutande är vid verbet *heta*, som konstruktionen uppträder, men icke vid andra verb, då ju diplomerna och därmed besläk-

tade litteraturarter synas ge vid handen, att den genuint sv. formen av konstruktionen är den, som uppträder vid andra verb än *heta* och dess synonymer.

Het-konstruktion har vidare antecknats från cod. F av Fsv. leg.: *Ther aff sisher en man hetir epiphanius* (secundum quod ait Epyphanius) Lg 36, 27; i samma hskr. förekomma tvenne fall av *ok 'som'*: *en hertoghe.. lagdhis fore en stadh oc heet karnon mz mykið herskap* Lg 16, 21;¹ *Sidhan kom ther en quinna oc heet maximilla. oc hon sattis nidher a biælkan* Lg 94, 28. Att döma av de i Lg avtryckta partierna av cod. F synes fullständig relativsats vara det mest brukade uttryckssättet vid namnuppgifter. — Chr pina innehåller endast typen *en man som heeth symon* Lg 3 88, 20; ErikdHel företer däremot större omväxling vid ifrågasvarande uttryck. Följande enstaka ex. innehålla möjligen *het*-konstruktion: *Een quinna födh i dala heet lina hon haffde til sidh..* (Mulier quaedam in Dalum nata, Lina nomine) Lg 3 363, 21; likaledes har en gång antecknats pres. part. *hetandes*: *Een prest hetandis her marten* (Sacerdos quidam nomine Martinus) Lg 3 376, 4. Det normala uttryckssättet i ErikdHel är emellertid fullständig relativsats, liksom fallet synes vara i de övriga hithörande arbetena.

Sammanfattningsvis kan sålunda om *het*-konstruktionens förekomst i den fsv. religiösa litteraturen sägas, att den med få och delvis osäkra undantag (framför allt i Bu och Bil) ej påträffas i de på lat. original återgående översättningarna men däremot förekommer i från ty. översatta skrifter (ST, Anna). Det förut för diplomlitteraturen och därmed besläktade litteraturarter framhållna sammanhanget med tyskan återkommer således i ganska utpräglad grad även vid den religiösa litteraturen. Även ett annat drag synes i viss mån vara gemensamt för de båda genomgångna litteraturgrupperna i fråga om *het*-konstruktionen. Såsom förut påvisats, uppträder denna i räkenskaper och protokoll huvudsakligen i sådant sammanhang, där ringa möda nedlagts på den språkliga

¹ Bu 16, 8: *viþ en stap som callar carnotum* (urbem Carnotensium).

formuleringen, i snabbt nedkastade anteckningar av rent praktisk art, ej avsedda att läsas och spridas, m. a. o. i skrivarens vardagspråk. Samma folkliga, »kursiva» karaktär kännetecknar *het*-konstruktionens uppträdande i den religiösa fsv. litteraturen, där den återfinnes i parentetiska inskott såsom en bekväm anteckningsform, någon gång (Bil 257, 9) rent av såsom ett randtilllägg av skrivaren. Däremot anträffas konstruktionen icke i de mest latiniserande fsv. skrifterna, exv. Su och Bo. Dessa karakteristika, beroendet av tyskan samt den vardagliga prägeln, utmärka i viss mån även *het*-konstruktionens förekomst i den fsv. profanlitteraturen i översättning. Olika hskr. av samma text kunna i fråga om *het*-konstruktionen förete ganska betydande avvikelser, varför deras läsarter i dylika fall anföras.

Från KS har blott antecknats följande belägg, i vilket *som* av utgivaren rättats från *ok*: *han havir huvup, som fræmber alt hans styrils* KS 33, 25 (jfr anm. s. 102). — I Sju vise mästare, hskr. B, anträffas fyra ex. på *het*-konstruktion: *ther i blandh war eth trä heth aber haffde godha frwct ok föddhe then galten* Sju vise mästare B 183, 27 (hskr. A saknar motsvarighet); *En klärker het wirgilius war i Rom* B 196, 19 (A *J thenna stadh war en klärk oc han heet virgilius* 142, 30); *Här war en käisare hät herodes* B 201, 10 (A *i ierusalem war en konung. oc han heet herodes* 149, 20); *J thy kom en wiis man hät meron* B 208, 9 (A *Tha kom genast en mästare som heet neron* 161, 3). Konstruktionen uppträder däremot icke i versionerna A och C (fragm.). »Relativt» *ok* anträffas likaså i B och (mera sällan) C, t. ex. *I Rom war en keisare ij fordhom daghom Ok heth dioclecius* Sju vise mästare B 175, 2; *Nw war en keser i rom oppaa then tidh och het octouianus* C 242, 19 (B *Fordhom daghom war här en keisare oc han heth otamen* 186, 25); *huilken som hafde en son och heet dioclecius* C 221, 7. Cod. A uttrycker däremot dylika namnuppgifter alltid med fullständig relativsats, vilket ofta är fallet även i B. — Karl magnus har likaså ett par ex. på *het*-konstruktion i tvenne hskr.: *Aff capadocia son kapuel konungx heter grandames han ridher fram* Karl magnus, hskr. A, 276, 1 (B *Aff capadocia konung en som heter*

grandomes han ridher fram 316, 25; fno. *Nú riðr fram heidingi einn sá er hét Grandonis, hann var son konungs af Kappadocie, er Kappuel hét* Klm 514, 25); med annat verb än *heta*: *Nw är annan wäg torpin erkebiskop siter a sinom heste* A 269, 21 (jfr C *Nw er annan wagh torpin ärkebiscop a hesthe sinom* 310, 24; fno. *Nú er á annan veg Turpin erkibyskup á hesti sinum* Klm 507, 28). Det normala och mest brukade sättet att uttrycka dylika namnuppgifter är emellertid i alla tre hskr. fullständig relativsats; *ok* i betydelsen 'som' finnes ej i någon hskr.

Den från fno. översatta Di uppvisar liksom de nyss behandlade texterna sparsamma ex. på *het*-konstruktion: *Jarlen haffde enæ deghelighæ dotter het hilleswidh* Di 1, 4; *hanum thiente en riddare het samson* 1, 5; *æn atte konungen en frillasøn het ilias* 23, 13 (B och *han heth ylias*). I motsats till dessa belägg innehålla de följande ex. subjektlösa relativsatser, konstruerade med *kil*, vilken satstyp sannolikt påverkats av de vida talrikare betydelsebesläktade relativsatserna med utsatt subjekt¹: *thz slot atte en konung. drocian het* 73, 20 (B som *drosias heth*); *han red vpa et diwr. fiüll heter* 92, 20; *tha komo ther two sændemen fra en konung drasolff het* 115, 21 (B som *drosolff heth*). — Huruvida följande belägg innehålla *het*-konstruktion eller tvenne självständiga huvudsatser, kan ej med säkerhet avgöras; hskr. B ger i dessa fall ingen ledning: *En konung het wilkinus han war en fultaka man* 19, 25; *Eyn konung het melias han radde for huneland* 24, 16; *En greffue het harding han atte ena hustrv som ysaill het* 162, 18; *En konung het salmon. han haffde mykit orlig mz two brøder* 171, 7. Konstruktionens karaktär och överensstämmelsen med fno. göra det troligt, att den fsv. namnuppgiften är uttryckt medelst en självständig huvudsats; jfr *Villcinus het konungr. hann var agetr af sigrsælld* Piðr (ed. Bertelsen) I s. 44 not; *Melias het konungr hann red firir hunalande* ibm I 49, 20. Dock behöver det förhållandet, att den andra satsen inledes med pers. pron., ej nödvändigtvis

¹ Av subjektforsädda relativsatser, innehållande verbet *heta*, anträffas i Di typen *en stor man som heter grym* i ett tjugotal fall, typen *en jarll som rodger het* ungefär fem gånger så ofta.

innebära, att namnuppgiften står i en självständig huvudsats, då ju pers. pron. ofta pleonastiskt upprepas i Di, t. ex. *En komung som het sigmund. han radde for et rike som het tarlwunge land* 114, 22, vilken konstruktion är att bedöma som följande pleonasm av mycket vanlig typ: *hin godhe riddare wlfardh han stridher vel all then dagh wth* 218, 26. Di innehåller således mycket få säkra ex. på *het*-konstruktion. Inga fall av »relativt» *ok* förekomma i denna text.

Vissa av LB uppvisa likaledes några få ex. på *het*-konstruktion: *en hand mz en yrt heter rachel* LB 2 41, 16; *hwo som tz åter mz een yrth heter origanus* LB 7 282, 21. Med annat verb än *heta* (korrelatet har ej obest. art.): *Polipodium änglafot vexer hoss eke roten, anis, fenika, oc komen, liika mykit aff hwart tera, siwd tom til samans* LB 7 342, 29; *Jtem mediana komer fran hiertath. . wordher hon wel lathän. .* LB 6 183, 21; *Jtem wena epatica ligher nidersth oppa armän hon er goth for sidä werk* LB 6 185, 4. Den sista gruppens exempel äro av samma art som de från StTh och Handlingar rörande Helga Lekamens gille antecknade beläggen. De äro givetvis icke entydiga, i det att de kunna uppfattas både som självständiga huvudsatser och som *het*-konstruktioner. För det senare alternativet talar överensstämmelsen med det i LB 6 vanliga uttryckssättet: *Twa adror som sittya oppa tinninghen vtmz ögönän paa begyä sidher the hielpa for örnä sangh* LB 6 182, 1. — I två fall uppträder *ok* 'som' (i båda äro ämnesnamn korrelat): *Plantago wägebreda, oc hetir groddablad, hon torkar saar som haffuer wätho* LB 7 239, 19; *Tag sal armoniatij oc fins j apoteken, oc lat tz j klart vatn* LB 7 387, 16. Regelbundet uttryckas dock i alla läkeböckerna dylika namnuppgifter med relativsats, inledd av *som*, *ther*, t. ex. *Scal man taka ena yrth som hethir komella bloma* LB 1 4, 19; *en mester som kalles auicenna* LB 3 91, 12, eller också med huvudsats, inledd av pers. pron., t. ex. *Tak marrubium thz hether blindh netzla ok polleya ok sywdh j wathn* LB 2 31, 27. Även i LB äro således *het*-konstruktioner fåtaliga.

PM har några få otvetydiga ex. på *het*-konstruktion. Predikatet *heta* och synonymer: *Är en rooth lithen kallas consiliginea oc*

wæxer nok j bergommen PM Bond 226, 14; *haffwis en sten kallas ametitus oc är til sin lith maxan swarthblaa* Säterw 534, 22; *Jtem i ett rijke heter Cathai, heffue the sanden sammen, i stora högar* Bergsm 636, 13; *En Qwinne heett Damautonre sände sin ssonn til Stridh* Barn 714, 30; i viss mån likartat, ehuru till sin byggnad väsentligt avvikande från dessa: *Thär til Takes the yrthen som wæxer pa taken oc är feeth oc tyok kallas pa swensko trolla syror* Bond 200, 28. Predikatet annat verb än *heta*: *Gaar nokor annar borth är staddher, tha skal han gripas* Sjökons 46,8; *så stor stycke i ehnom klimp, wogh xlij lodh* Bergsm 597, 24. Ett par av ovanstående ex. från PM äro antingen icke fullt säkra eller också icke rena *het*-konstruktioner. Beläggens fåtalighet tillåter knappast någon bestämd slutsats i avseende på deras stilistiska fördelning. Namnuppgifter av den här avsedda typen uttryckas genomgående i alla PM:s skrifter med fullständig relativsats; denna normaltyp har antecknats ett femtiotal gånger.

Vad slutligen den poetiska litteraturen beträffar, har *het*-konstruktion påträffats i Eufemiavisorna i följande fall (endast avvikande varianter antecknas). Predikatet *heta*: *Och j Normandi then samma thidæ war een hertugh, heth Frederik* Fr 28 (A *ther heet*); *En greffue het Belona nidher medh konungin redh* Fr 290; *Han kallade en dwærgh het Klariant* Fr 299; *The ridho thæden hwat hwar forma til en stadh heth Barna* Fr 1537 (A *ther heet*); *Annan væghin la eet bergh het Fælis* Fl 747 (C som *heter*); *til een stadh, heet Venecia* Fl 2110 (B C som *het[er]*). Predikatet synonym till verbet *heta*: *och æn en war kalladh Yrpon* Fr 640 (G *jen herræ worte fongen hiedhe vrpion*). Predikatet *vara*: *Han redh en lithin wægh war sma* Fr 103 (A *wægh ok sma*; G *i weÿe the war smaa*); *En lithen dwærgh war øffrit stark hiogh hans hoffwdh aff wt a thæn mark* Fr 705 (G *han hio*); *Iach haffde en wægh war yffrit breedh* Fr 1117; *ij eet torn, ær aff konster giørd* Fl 736. Dubbeltydiga äro följande ex.: *En riddare het Kalegrewanz, han hoff sith æwintyr och sagde til sanz* Iv 77; *En lithen dwærgh heth Arribant twa gulmulløghia han haffde j hand* Fr 415, i vilka antingen två fullständiga huvudsatser eller *het*-konstruktion kan föreligga. En-

dast ett fall med annan konstruktion har antecknats: *wnder hwar-
iom diske star en sten then ther heter amatiste* Fr 386. Förutom
de i varianterna ovan antecknade fullständiga relativsatserna före-
komma dylika vid verbet *heta* endast i tvenne fall, båda i Fl: *fore
een stadh, ther heet Bondagh* Fl 684; *til eet sund, ther heter Fær*
Fl 746.

Det visar sig således, att *het*-konstruktion är bäst representerad
i Fr, något svagare i Fl och icke säkert i Iv. Sammanställas dessa
fakta med vad man anser sig veta om de olika dikternas ursprung, att
Fr återgår på ett numera förlorat, omkring 1250 författat tyskt, san-
nolikt mht., original (Lütjens, Herzog Friedrich von der Norman-
die s. 29, 45, 88 ff., 95 ff.; jfr Noreen, Hertig Fredrik, Inl. s. V f.),
Fl på en norsk prosaroman (Olson, Flores, Inl. s. VIII) samt Iv tro-
ligen på Chrétiens franska originalepos ävensom en norsk prosa-
saga (Nordfelt, Studier i modern språkvetenskap VII s. 87 ff.; No-
reen, Studier rörande Eufemiavisorna III s. 4, Herr Ivan, Inl. s.
V f.), så finna vi alltså för *het*-konstruktionens proveniens en tyd-
lig hänvisning till ty. språkbruk, vad Fr beträffar. I detta sam-
manhang kan även erinras därom, att åtminstone Fl säkerligen
icke författats av den (eller dem), som skrivit Fr och Iv, samt att
Fr, där *het*-konstruktion talrikast uppträder, sannolikt är den
äldsta av dikterna och har tillkommit redan år 1301 (jfr Nordfelt,
a. a. s. 122 f.; Noreen, Samlaren 1930 s. 65 ff. och 57 ff.; Lütjens,
a. a. s. 22 ff.). Att dikterna under sådana omständigheter förete
stora olikheter i avseende på förekomsten av *het*-konstruktion, är
ganska förklarligt.

Het-konstruktion förekommer i EK på följande sätt (jfr R. Pip-
ping, Kommentar till EK s. 63 f.). Hskr. A erbjuder 15 ex. på
nämnda satstyp, därav 9 säkra, t. ex. *til en stadh heyter kalmara*
EK 803; *Tha swarade en swen heet erengisl plata* 1116 (även 1078,
1141, 1638, 2274, 3149, 3920, 4246), samt 6 dubbeltydiga, d. v. s.
sådana, som antingen innehålla två självständiga huvudsatser
eller *het*-konstruktion, varvid namnets bärare i det följande ånyo
omnämnes med ett pers. pron., t. ex. *En goder man heet helge baat
han sporde at them foor wel aat* EK 3002 (även 1780, 2592, 3274,

3871, 3893). I 5 fall utsättes i hskr. A pers. pron. vid *heta*, t. ex. *först aff en konung han heet Erik* 29 (även 63, 1188, 2273, 3124), och enstaka gånger anträffas rel. pron., t. ex. *vpa eth berg som heyter eesta skär* 504 (även 15, 634).¹ Där A begagnar någon av de båda sistnämnda uttryckstyperna, sakna de övriga hskr. pronomen i stor utsträckning och använda *het*-konstruktion, t. ex. vid v. 29, 504, 634, 1188, 2273; hskr. A:s uttryck torde därför i flera fall icke representera den ursprungliga avfattningen. Å andra sidan inträffar det ganska sällan, att de övriga hskr. utsätta pronomen av något slag. Så uppträder *het*-konstruktion enligt variantapparatens i alla hskr. v. 2274, 3149, 4246 (dubbeltydig sådan 2592, 3002, 3893); i andra fall står i vissa hskr. pronomen eller konjunktion (*ok*), nämligen v. 803, 1078 (BC *som*, GK *och*), 1638 (C *ok*, MQRS *som*), 3920 (H *som*); 1780 (QRS *som*), 3274 (B *han*); mera sällan ha de flesta hskr. i motsats till huvudhskr. pronomen eller konjunktion (v. 1141; 3871). I ett fall utelämnas några få hskr. *het*, så att namnet kommer att stå appositionellt, nämligen v. 1638 (DF). — Det vanligaste uttrycksmedlet för de här åsyftade namnuppgifterna är alltså i hskr. A (och efter varianterna att döma även i prototypen av EK) *het*-konstruktion. Detta förhållande bör utan tvivel ses i samband med det utländska inflytandet på EK:s stil. Redan i Festskrift till Söderwall (s. 118) har Olson i samband med sin diskussion av den sv. knittelns ty. (lty.) ursprung uttalat den uppfattningen, att EK:s förf. »utan tvivel för sitt arbete hade låg- eller högtyska förebilder», vilken åsikt senare bekräftats genom R. Pippings detaljerade analys av stilen i EK (Kommentar s. 721 ff.; jfr sammanfattningen s. 760 ff.). Denne forskare finner såsom resultat av sin genomgång av de stilistiska uttryckstyperna i EK icke blott, att den ty. formelstilen i allmänhet varit mönstret för den sv., utan även, att EK:s stil rönt ett direkt inflytande

¹ Hskr. A innehåller blott ett belägg, i vilket *ok* möjligen betyder 'som'. Exemplet tillhör omskrivningstypen *thet var . .* och innehåller ej verbet *heta*: *thz war foghoten aff dala borgh Ok haffde hertogans baner vpstikkat* EK 3019. Relativ funktion antages som första alternativ av Pipping (Kommentar till a. st.).

från ty. epos och krönikor. Även för EK:s vidkommande synes alltså ett sammanhang mellan *het*-konstruktionens förekomst och inflytande från tyskan erbjuda sig. Detta torde dock ej utesluta, att företeelsen även anknytes till inhemskt språkbruk. Såsom från flera håll påpekats,¹ är dialekten i hskr. A av EK sydvästsv., måhända västgötsk, och just i västgötadialekter är *het*-konstruktionen belagd (jfr nedan).

Het-konstruktion uppträder, såsom Hellquist (Studier i 1600-talets svenska s. 178) och Wessén (Nsv. stud. 9 s. 57 f.)² styrkt med åtskilliga ex., i ganska stor utsträckning i ä. nsv., efter vad belägen utvisa, huvudsakligen i krönikestil (t. ex. Per Brahes krön.; Hund, Erik XIV:s krön.; Messenius), i personligt färgade berättelser (Gustav II Adolfs utkast till redogörelse för ett besök vid hovet i Berlin 1620; Agneta Horns leverne; Visbok i 8°) men även i andra framställningar, som stå de föregående nära i stilistiskt avseende, såsom Asteropherus' Tisbe, Bureus' Sumlen, »Malin Stures bortrövande». — Ytterligare under excerpering antecknade ex. från ä. och y. nsv.: *theres fadhr. . åtte tree döttrar, een fick H. Larss för:de heet Kirstijn* Strängnäs stads tänkebok för 1590-talet s. 56; *Då sade Sigrid: här bodde en hette Nils Rase i Källbytorp* Protokoll vid laga häradsting med Källby och Husaby gäll 1638, VFT I: 2 s. 25; *Som han då kom på en stor furu-mo, heter Höga-mo, blef han varse rök i ett stort skärf Hyltén-Cavallius*, Wärend II s. 269³; *fästna-sölf, som han (mannen) henne gifvit hade, då de kommo tillhopa; nemligen: ett bälte, vog 28 lod. . a. a. II s. 189* (citrat ur någon dombok från början av 1600-talet, ej närmare angiven); *För siu och sexti åhr en man i England dödde, Het Thomas Parrus, som i lif och sundhet flödde* Runius, Hanselli XIV s. 247; *Där wa en Kokerska hette Sissa Dalin*, Argus II s.

¹ Beckman, SNF VI: 1 s. 24 ff., 31; Palmér, Arkiv 40 s. 78 f.; R. Pipping, Kommentar till EK s. 764 ff.

² Jfr även Wessén, Om de nordiska folkvisornas språkform, Nsv. stud. 8 s. 65 ff.

³ Icke ordagrant citat men möjligen påverkat av den refererade dombokens språk (Albo härad 1629).

435; *med utanskrift til Henric Henricsson L. . . . bor i Upsala hos Professor Christiernin Schück, Sv. Ak. dagbok 1786—1789 s. 76; Det brinner en eld, heter vänskapslåga, Uti deras hjertas trångå trakt Vitalis, Kom. fantasier nr 2, Saml. skr. (SFSV XII) s. 123; Men en liten fogel, heter ring-ärta, tog linet i försvar Hyltén-Cavallius, Wärend II s. XX. — Även i sv. dialekter är *het*-konstruktion ganska utbredd, varom följande urval av ex. torde ge en föreställning: *dær va en man i nõwsa* (Nevitshög) *hade pær ånõrsen* Lech, Skånemålens böjningslära s. 94; *dær va en kløka flø ud . . ibm; Dä va likasum når vi va ute mot fransosen å ble inkvarterata i en bu, hette sekkligen* Kullander, Samtal på västgötamål, Sv. lm. 1906 s. 43;¹ *Dä va en pajk, vänte drägg på Viken* Åsaka, Vgtl., Sv. lm. 1907 s. 6; *dæ æ bära ena sada iværfåra, kãmæ rå ven* 'det är bara en sådan smitta, som utbreder sig nu igän' Götling, Västs. ordbildn., Sv. lm. B 19 s. 28; *Om frun vänder på sig, skall hon få se en vaacker jungfru kommer efter. Det var solen, rann upp* Söderlund, Uppteckningar från Otterstad i Kållands hd, Sv. lm. 1923 s. 30; *Å Kajsa på Bårg hadd' en fästman hett' Pälle* Dahlgren, Fästmans-köpe, Sv. nationallitt. XIV s. 162; *dæ va en spēktør ve bysta hårgøt, het eløbrån* Celander, Närk. folk., Sv. lm. XVI: 3 s. 60; *dæ va en præst-ðo, het jøsbærj* ibm s. 62;² *Ja hadde en svåger, stog brugumme* ibm s. 59; *ja hadø en brør, døg um høstn* ibm s. 70; *do haddø-han e jét, støg ve faldøra* ibm s. 76; *sa dærførø en, sem kemma læggt sørifrån, hettø viländer* 'så dessförinnan en (präst), som kom långt söderifrån, hette Vilander' Nordlinder, Bäragsjömål, Sv. lm. 1909 s. 39; *mæn i allø fall sa var ø e gammøljænta, väntø dærrø lappænø, sem haddø grova sakø te lag* 'men i alla fall så var det en gammaljänta, som tjänade i Lappängen, som kunde fina melodier' ibm s. 73.*

Det är ej alltid möjligt att draga en bestämd gräns mellan *het*-

¹ Men samme talare använder även fullständig relativsats: *Å dä va vi drevna i lann ve en sta, sum hette Ræstøkk* ibm s. 44.

² Även med fullständig relativsats: *vid ett ställe som hette Rud* Sv. lm. XVI: 3 s. 75; *till ett ställe, som heter Ekstugan* ibm; *en krøgare var det väl, som hette Lund* ibm s. 71.

konstruktion och ordstävstyp. Den här genomförda skillnaden grundar sig, såsom nämnts, på uttryckens semasiologiska karaktär, ej på deras i flera avseenden inbördes överensstämmande syntaktiska form. Från nämnda synpunkt har *het*-konstruktionen uppfattats såsom en attributsbisats, skildrande biomständigheterna, i regel ett tillstånd eller en karakteristisk egenskap, medan däremot senare delen av ordstävstypen i huvudsatsform skildrar en för uppfattningen nödvändig händelse. Men då åtskilliga av *het*-konstruktionerna överensstämma med exemplen av ordstävstyp däri, att »korrelatet» är subjekt i båda satserna och betydelsen av predikatet i senare ledet gör, att det ej alltid med bestämdhet kan hänföras till den ena eller andra av de båda grupperna, är det givet, att gränsfall kunna uppkomma. Följande ex. överensstämma således formellt med ordstävstypen, innehållsmässigt däremot med *het*-konstruktionen: *Det sade jag straxt, sade Alfred, stod ibak dörren* ('som stod' eller 'där han stod') Hanna Dahlgren, Från Synnerby, Sv. Im. B 17 s. 50; *Ja, det är väl så ödet, sade lagårzan, kom in med mjölken* ('som kom in' eller 'när hon kom in') ibm.¹ Dylika gränsfall synas vara mycket gamla; redan för ett av de allra tidigaste nordiska ordstäven kunna två uppfattningar tänkas: *Sneliga snvggir sveinar qvoþo Finnar atto andra fala* ('som hade' eller 'då de hade'; jfr Wessén, Nsv. stud. 9 s. 57) Mork (ed. Unger) 138, 13.

Före den följande redogörelsen för *het*-konstruktionens uppträdande i andra germanska språk skall närmast lämnas en översiktlig framställning av förekomst och utveckling av konj. *ok* i relativ funktion, d. v. s. i sådan ställning, att den kan tänkas utbytt mot ett rel. pron. i subjektsställning. Detta *ok* torde väsentligen vara en inhemska företeelse. Det förekommer, i stort sett parallellt med *het*-konstruktion, ej blott i rsv. (ovan s. 21 f.) och den övriga fsv. (Söderwall, Ordbok under *ok* 8 'som') utan uppträder därjämte i fisl., t. ex. *fundu þeir á vatnsströndu konur þrjár, ok spunnu lín;*

¹ Snarast att föra till ordstävstypen liksom exv. *Hur går det för Er, Olaus? sade prostens kandidat, tittade till honom i svinhuset* ('som tittade' eller 'när han tittade') ibm s. 27.

Gylfi sá mann í hallardurunum, ok lék at handsqrum; guðin gerðu brú til himins af jörðu, ok heitir Bifrost (Lund, Oldnordisk ordföjningslära s. 405 f.; Nygaard, Syntax s. 10; Heusler, Altisl. Elem. s. 188), i fno., t. ex. *þa sa þeir ængla tva í hvitum clæðum, oc sagðu þeim, at hann myndi coma til doms at dæma alla verold* GNH 125, 29; *Væringr æinn í gardum austr kæypti ser þræl æinn ungan. Oc var dumbi matte ækci mæla* O Hm 107, 15, samt i fda., t. ex. *Tha war en greue í Skane oc war thytesk oc het Rolf* Gesta Danorum, Glda. Krøn. 14, 2; *I hans thijt gik Engeland fra Danmarchs kronæ, oc før haudæ waræt vnder Danmarch tiwæ aar oc hundrethæ* Rydaarbogen I, a. a. 100, 20; *Thæn samæ aar sanctæ Knuts kuningsøn, oc hærtig wor í Flander, han word í hiæl slawin* ibm 103, 23; fler fda. och nda. ex. anföras hos Mikkelsen, Da. ordföjningslära s. 300, till vilka må fogas följande från Holberg: *Der dæer hundrede Mennesker og aldrig har den Eftertanke* Det lykkelige Skibbrud, Comoedier III s. 191. Troligen har nordiskt *ok* i dessa och liknande ex. ej uppfattats som rel. pron. utan som den samordnande konjunktionen, följd av subjektlös huvudsats. Dock bör måhända den möjligheten ej alldeles avvisas, att *ok* i äldre tid i vissa ställningar kan vara ett översättningslån, påverkat av den mht. och mlt. relativpartikeln *unde*, *und*, som av tyska skrivare mekaniskt utbyttts mot *ok*. Därpå tyder den omständigheten, att *ok* i regel uppträder parallellt med *het*-konstruktion och liksom denna ganska tydligt hänvisar till tyskt språkbruk. Den ty. relativpartikeln har genomlöpt en utveckling, vartill nord. *ok* endast företer svaga, fast likartade tendenser, och har nått en mycket stor utbredning (se härom Tobler, Kuhns Zeitschrift 7 s. 353 ff., Germania 13 s. 91 ff., 17 s. 257 ff.; Kraus, ZfdA 44 s. 170 ff.; Kock, Die deutschen Rel. § 8; Behaghel, Deutsche Syntax III s. 739 ff. jämte cit. litt.). Ex. *ich bringe sie (die arznei) und ist sehr gut; da giebt's fische wie grosse kälber, und haben ellendicke fett auff den rücken* Grimm, DWb XI: 3 sp. 414. — Typen uppträder även i mlt., t. ex. *do quam dar ein klein hundeken gân, unde was geheten Wackerlôs* (Nissen, Mnt. Syntax s. 118; talrika belägg hos Kock, Die niederdeutschen

Rel. § 7), samt i mnl., t. ex. *Hier was een man ende hiet Reperaert; Doe was int hof mire moeder suster ene, ende hiet die hertoghinne Alene; In ene stede ende hiet Helym; In ene stat ende hiet Thabor* (Stoett, Middelnederlandsche spraakkunst s. 37 f.; Verdam, Dietsche Verscheidenheden, Taalkundige Bijdragen I s. 129 f.; jfr även Franck, Mittelniederländische Grammatik § 229, 2). — I fe. upp-träder *and* i samma »relativa» funktion, t. ex. *se mon, se pe bocland hæbbe and him his mægas læfden* 'qui terram testamentalem habet quam ei parentes sui dimiserunt'; of *Menelaus quene and Elene wæs ihoten* (Grossmann, Das ags. Relativ s. 55 f.).

Huru betydelseutvecklingen 'och' > 'som' kunnat försiggå, illustreras i någon mån av följande ex. ur ST: *Sancte cristoffer war först een hedhmunge oc* ('och') *heth reprobus* 115, 30; *Nidhan vndir thakino sato dyre oc ädhla stena, oc* ('och' eller 'som') *skino som andra stiärnor* 220, 18; *Nokon tyma ther äptir kom een annar domare j hans stadh, oc* ('som') *heth dyon* 255, 24; *J them tymanom groffs oppa sama stadhenom eet fiska dike, oc* ('som') *kalladhisc piscina* 299, 14; *Ther äptir kom han for een stadh oc* ('som') *war beflutin* 525, 11. Av dessa och de i det föregående nämnda ex. framgår, att betydelseövergången betingas av tvenne faktorer. Framför allt spelar den syntaktiska konstruktionen in. Om det underförstådda subjektet till den andra satsen ej är subjekt i den första utan representerar någon annan satsdel (attribut, objekt, prep.-adverbial), så kan satssammanhanget så till vida missuppfattas, som man i vissa fall lättare ansätter en betydelseövergång 'och' > 'som' (då ju *ok* står på subjektets plats) än ifyller det underförstådda subjektet (jfr ex. ST 26, 4; 358, 6; 502, 24; 525, 11). Men även betydelsen spelar en viss roll. Om än subjektet är detsamma i båda satserna, kunna nämligen predikatens betydelser indicera en övergång 'och' > 'som', i det att en logisk samordning av tvenne innehållsmässigt vitt skilda begrepp är motbjudande; jfr ovan 220, 18; 255, 24; 299, 14; dylika dubbeltydiga ex. äro i ST synnerligen talrika. De från fisl. citerade ex. äro av alldeles samma art. — I nsv. dialekter träffas slutligen liknande ansatser till en betydelseutveckling 'och' > 'som', t. ex. *dææ int*

dumt te hør løsa hôtst & ha sø lækt brøst Lind, Värml. ordspråk ock talesätt, Sv. Im. XI: 2 s. 40; *Män där va iggen u tore si nådd mä nådn säkorhed* Gärds hd, Skåne, Sv. Im. II: 9 s. 80; *Hör du, far, var där en kvinna ock sade en dag till mannen, vi ha bara en stut* N. Åsbo hd, Skåne, Sv. Im. V: 1 s. 117. Här är det visserligen genomgående endast fråga om tendenser, men åtminstone i den skånska omskrivningstypen *där va..* står *och* i funktionellt avseende en relativpartikel mycket nära.

I vulgärt språk och i dialekter förekommer någon gång *da* och som rel. pron., således en med den sv. dialektala övergången 'och' > 'som' i viss mån parallell företeelse. Ex. *I Alby-Savn de va en Mand o hjét Yvver* (Hagerup, Det da. Sprog i Angel s. 168); *Her har jeg en Onkel og bor; Vi ha'de en Flaske Brændevin og stod paa Bordet; Derovre bor en mand og hedder Olsen* (Mikkelsen, Da. ordföjningslära s. 298; Brøndum-Nielsen, Da. Folkemaal II s. 80; Hjortø, Sprogets luner s. 69 ff.). Typerna *Der er mange og går den vej; Derovre bor en mand og hedder Olsen* kunna enligt Hjortø icke förklaras genom upplösning i två satser: *Der er mange, og de går den vej*, resp. *Derovre bor en mand, og han hedder Olsen*, vilka versioner H. förkastar såsom onaturligt språk. Förklaringen söker han i stället i *het*-konstruktionen, vilken såsom en lämning från äldre tid ännu är levande åtminstone på sydvästra Själland: *Der er mange, går den vej; Derovre bor en mand, hedder Olsen* (jfr strax nedan). I stället för riksspråkets *som* eller *der*, vilka folkspråket har en viss motvilja för (jfr Hjortø, a. a. s. 167), infördes såsom fogeord »det lille, tonløse vikarord *og*, der er uden grammatisk mening, men som dog udfylder et hul, eller afhjælper et savn» (a. a. s. 70). H:s förklaring av rel. *og* är av betydelse därigenom, att den visar, huru konstruktionen i våra dagar uppfattas: instinktivt torde H. ha känt sambandet med *het*-konstruktionen, ehuru det ej är av den art, som han tänkte sig, utan återgår på subjektlös paratax.

Danskan synes, vad *het*-konstruktionen beträffar, uppvisa med sv. i stort sett överensstämmande förhållanden. Den egentliga

het-typen förekommer redan i fda. (jfr Falk-Torp, Syntax § 148). Dock påträffas den ej i de fda. lagarna utan uppträder först i de fda. krönikorna, där den är vanlig. Så t. ex. förekommer typen *en stath, het Læthrcæ* i Gesta Danorum ett tiotal gånger, i Rydaarbogen I och II sammanlagt 36 gånger, i Sagnkrønike i Stockholm 9 gånger; ett enstaka ex. förekommer även i Kongetallet, hskr. E. I något fall kunna två *het*-konstruktioner uppträda intill varandra, varvid deras karaktär av subjektlös, parentetisk huvudsats tydligt framträder, t. ex. *Tha gaf en kone, het Magge, var skanesk, thæt radh vth, at huar ninde man for af rigit* Rydaarb. II, Glda. Krøn. 152, 26. Att döma av de icke sällsynta, parallellt med *het*-konstruktionen uppträdande subjektlösa relativsatserna med kil torde konstruktionen dock redan i fda. ha kunnat åtminstone fakultativt uppfattas såsom en relativsats: *Thænnæ kuning han flyttæ een stath, forðum heed Hokæbycerg* Rydaarb. I, a. a. 69, 5; *Han. . thwingdhæ kuning Karl j Frankærighe at giwæ sek eet land, nv hædær Normannia* ibm 91, 6.¹

Het-konstruktionen har i dialekter på sydvästra Sjöland uppmärksammats av Hjortø (Sprogets luner s. 70; jfr Brøndum-Nielsen, Da. Folkemaal II s. 80), av vilken uttryck som *Derovre bor en mand, hedder Olsen; Vi har jo en flaske, står der; Der er mange, går den vej; Der er et tog, går klokken seks* med rätta sammanställas med de medeltida folkvisornas *Der bor en bonde, hedder Nilaus; Han har en søn, hedder Oluf*. De av H. nämnda ex. kunna uppdelas i två grupper, en uttryckande namnuppgifter och platsangivning samt en omskrivningstyp *der er . .* Den senare har även

¹ Till de av Falk-Torp, Syntax § 148, anförda nda. beläggen må fogas följande tillfälligtvis antecknade ex. (någon metodisk excerpering av nda. litteratur har icke företagits för denna fråga): *Der er en heel bog udj schrifftten som kong Salomon gjorde heder Ecclesiastes* Palladius, Visitatsbog 72, 13; *gaar hen hoss Kiøbenhaffn thill et heder Gientoffte* ibm 134, 8 (jfr Lis Jacobsens anm. till a. st.); *Blandt andit var en, hed Claus Schøt, Saa slo mig med hans næffue knøtt* Com. de mundo et paupere s. 53; *Jer Huus er i Brand, der er een vil tage jer Frue med Vold, Tyve er indbrudt i Huset* Holberg, Det arabiske Pulver, Comoedier I s. 356.

antecknats från skånska dialekter, t. ex. *dær va dr hada sit na* (Lech, Skånemålens böjningslära s. 94). Däremot torde åtminstone i vissa jylländska dialekter dessa *het*-konstruktioner ej mera finnas i levande bruk. Belysande för deras användning äro följande ex. ur Blichers E Bindstouw: *Aa po et Skiv hed Prøvestien, dæ wa vi aasse mej* Saml. Nov. I s. 338; *dæ foes wal Jen, ka trøst Dæ* s. 340; jfr även *Hvem æ de, komme hæ dumpend* s. 332. Karakteristiskt är måhända, att beläggen härstamma från den i novellen inströdda vispoesien; i prosaberättelserna är subjekt konsekvent utsatt, t. ex. *en Kjerk, dæ hed Luhn Kjerk* s. 327; *en Stadd, der hedd Rasseborre* s. 335. Detta får dock ej uppfattas så, som om *het*-konstruktionerna inkommit genom metriskt tvång; snarare ha de känts såsom »poetiska», samhöriga med folkpoesien, och i folkvisan ha de ju också sedan gammalt sin givna plats. Att emellertid åtminstone omskrivningstypen *der er.* med subjektlös relativsats utan kil någon gång kan vara folklig, torde framgå av ett talesätt som *Jøss ske low å tak fo mad! snaart mad ijen — æ der nowe, ska jøres, så la kvinjefolkene* Karen Toxværd, Sillestrup, Skattegraveren 4, 704. Enligt Hagerup, Det da. Sprog i Angel s. 169, synes *het*-konstruktionen någon gång förekomma i nämnda trakt: *va der èn gammel Kûn, hjét Kan-Smejs*.

I fvnord. konstrueras namnuppgifter regelbundet med fullständig relativsats, t. ex. *af einum konungi, þeim er Gauti hét*. Undantag härifrån uppträda huvudsakligen i tämligen sena romantiska fisl. och fno. sagoöversättningar, t. ex. *i borg þeirri, Salestra hét* 'i en stad, som hette S.' Riddarasögur; *kallar á gerzkan riddara þann Horestus heitir* Alexanders saga (jfr Lund, Oldn. ordföjningslära s. 261 f.; Kölbing, Ausfall des relativpronomens s. 9; Nygaard, Syntax § 261). De tidigaste undantagen, vilka dock i likhet med de föregående ej äro *het*-konstruktioner, härstamma från 1200-talshskr.: *Biorn capmaþr, sumer calla buno* Ágrip, Fms X 378, 17; *En þar la firir karlsar ose quiquændi æitt margýgr var kallat fiskr niðr eða hvaðr. En kona upp afra linda stað* OHm 14, 22.

Av speciellt intresse äro vissa norska dialektuttryck, diskuterade redan hos Aasen (No. Gr. s. 318; jfr Falk-Torp, Syntax

§ 148). Av Aasen kallas de »Tilsætninger, som lægges til Tidsnavne eller Personers Navne til en nærmere Forklaring. F. Ex. *Dei skulde koma i Morgon, var. Ligesaa: i Morgon, kjem. Sunda-gen, var (kjem). Vika, kjem. Kvitsunnhelgi, var,*¹ o. s. v. Det tillagte Ord maa her nærmest betragtes som en Relativsætning, med udeladt *som*, og det vilde vistnok være rettere at skrive *Vika, som var* el. *Vika, som kjem*. Ved Personsnavne betegner *var* at En er afdød; f. Ex. *Gamle Olav, var. Ho Gunnild, var.* — Andre Meninger betegnes ved: *skal vera, læst vera, skal faast i vera*; f. Ex. *Maagen, skal vera* (o: Svogeren, som han nu skal være). *Husbonden, skulde vera. Kongen, skulde vera. Lensmannen, læst vera. Styremannen, skal faast i vera* (o: som han skal befatte sig med at være).» — Den av Aasen uttalade uppfattningen, att ett relativt pronomen i subjektsställning är utelämnat, torde dock gälla blott för tidsuttrycken, alltså typen *vika, var* 'vika, som var', 'förra veckan'. Något annorlunda ställer sig saken vid typen *Gamle Olav, var*, vilken numera säkerligen ej osökt utbildas till 'Gamle Olav, som var'. De sist anförda uttrycken *maagen, skal vera* etc. kunna givetvis icke i likhet med de förstnämnda kompletteras med ett relativ i subjektsställning till 'maagen, som skal vera' utan betyda med Aasen 'maagen, som ('såsom', 'vilket') han skal vera' etc. och äro väl analogiskt bildade efter de första. Till denna typ höra de i sv. dialekter förekommande *min svärson, skable* (Skåne), *svärmora (svärfarn) sulle bli* (Vgtl.).² Alla dessa uttryck bilda en i betydelseavseende tämligen enhetlig grupp, vars kärna utgöres av den typ, i vilken andra ledet ursprungligen var en grammatiskt sett självständig huvudsats med utelämnat men av sammanhanget tydligt framgående subjekt. Det förklarande

¹ Typen är känd från Villands hd (*i natt var*) och Kivikstrakten (*sillen va stor i sommar va*); jfr Lech, Skånemålens böjningslära s. 94. Även med kil: *i ugān vā vā* (V. Göinge; Lech, a. st.).

² Jfr även dialekternas *indigo di kallar, mostra di kallar* (Almquist, Skällnora kvarn, Saml. skrifter, utg. av Böök, IX s. 49 och 12); *en, som har haft bisen de kallar* Celander, Närk. folkminnen, Sv. lm. XVI: 3 s. 83; *dā va lēl-ōl-ā kvīla dā kala* H. & E., Folkminnen, Sv. lm. IX: 1 s. 448.

tilläggets betydelse gör, att det i några fall (tidsuttrycken) numera kan uppfattas som en subjektslös relativsats, men visst är, att då typen uppstod, detta tillägg ej kändes som en relativ bisats. Efter mönstret av dylika logiskt berättigade *het*-konstruktioner torde de övriga ha bildats.

I norska dialekter påträffas även *het*-uttryck av den typ, som brukar inleda folksagan: *Der va ein hét Verland* (Sætersdalsmål, Austa) Norvegia II s. 78; *Da va ain aitte Ádne Jupedal* (Ål i Halligdal) ibm s. 148. Slutligen ha från Landstad, Folkeviser fra Telemarken, utgivna av Liestøl, antecknats följande huvudsakligen äldre ex. på *het*-konstruktioner, vilka visa, att typen länge bibehållit sig i folkvisepoesien: *daa saag æg Jenta mi, heiter Tore* a. a. s. 146; *der sov han ein Svevn, va passa laang* s. 53; *Der stænde ei Bjørk uti Bjaalands Toni æ ronni up mæ Roto* s. 120; *Der stænde ei Kjiste i Nesi nor æ ivi mæ Gulli trækt* s. 129.

Förhållandena i övriga germanska språk äro av största vikt för *het*-konstruktionens belysning, i främsta rummet tack vare den större rikedomen på exempel.

I fe. saknas rel. pron. oftast i ifrågavarande satser med *hatan*, som angiva namnet på en person eller ort. Anmärkningsvärt är, att konstruktionen på något enstaka undantag när saknas i alla poetiska källor samt i det äldsta prosaarbetet, de kentska lagarna. De äldsta fe. beläggen för dylika subjektslösa namnuppgifter, vilka emellertid alla äro försedda med kil, bestående av själva namnet, härröra från senare hälften av 800-talet: *he nam his nefan him to suna Cirus wæs haten Orosius*; *geceas he him ane burh Bizantium wæs hatenu* ibm; *mid heora heretogan Reata hatte (duce Reude) Bæda*; *beteahen hit an munec Saxulf wæs gehaten* Chron.; *jurh an scyr wæter Bradanæ hatte* ibm; *se fæder hire sealde ane Jeowene Bala hatte* Genesis. Se härom Grossmann, Das ags. Relativ s. 1 ff.,¹ från vilken framställning följande karakteristika kunna hämtas. *Het*-konstruktionen tillhör, såsom förut nämnts,

¹ Denne påpekar även (a. a. s. 6) den regelbundet uppträdande skillnaden i ordställning mellan mht. *ein vrouwe, hiez Ballas* och fe. *ane Jeowene Bala hatte*; jfr härom Karg, Synt. Studien s. 60.

ej poesien och ej heller den äldsta prosan utan uppträder först i prosan från Alfreds tid. Vid andra verb än *hatan* är dylik paratax sällsynt och förekommer i ags., blott då »korrelatet» står i nom.: *Her on þys geare gefor Ælfred wæs æt Baþum gerefa* 'här under detta år ävled Alfred, var konungens fogde i Bath' Chron. (Grossmann, a. a. s. 7). Vid *hatan* anträffas konstruktionen ofta i Orosius, även hos Bæda och framför allt i den ags. krönikan, i synnerhet i anteckningarna från 900-talet. Denna paratax vid verbet *hatan* fortlever i me.: *An preost was on leoden Lagamon was ihaten* Layamon; *she hadde a cok, hight Chauntecleer* Chaucer; ännu under senare hälften av 1400-talet: *thenne syr Ector ranne vnto a knyght hyghte lardans* Malory. Men sedan försvinner den ur språket, och de fall av »utelämnat» rel. pron., som påträffas i nyeng., tillhöra helt andra typer, varom nedan.

Även den typ, i vilken predikatet ej utgöres av *hatan*, fortlever i me., t. ex. *with him ther was a Plowman, was his brother* Chaucer. Einkenkel (Anglia 13 s. 348 ff.) har försökt förklara dylika uttryck såsom beroende på normandiskt-franskt inflytande, mot vilken teori berättigad kritik riktats av Grossmann (a. a. s. 7 f.) samt av Jespersen (Modern English Gr. III s. 134 f.). Den senare vill hellre antaga nordisk påverkan: »If foreign influence has to be thought of, it would be much more reasonable to think of Scandinavian: in Danish, contact-clauses are found from very early times (the oldest laws) and later become extremely frequent in nearly the same cases in which they occur in English» (a. a. s. 135). Härvidlag är att märka, att J. med 'contact-clauses' avser alla partikellösa relativsatser, icke blott *het*-konstruktionerna. Vad speciellt dessa senare beträffar, yttrar J. om deras likartade förekomst i eng. och da.: »It is barely possible that these correspondences have developed independently in each language, but it seems far more probable that such clauses were already common in the spoken language of Scandinavian settlers in England, and that they influenced English» (a. st.). Detta senare antagande torde vara föga sannolikt. Av mindre vikt är, att man icke med säkerhet vet, huruvida *het*-typen fanns i nordiska språk redan

på 800-talet. Ty ehuru de tidigaste runex. härstamma först från 1000-talet, förekomma de vid denna tid i så stor mängd, att konstruktionen på goda grunder kan anses som en levande företeelse med gamla anor. Viktigare är måhända, att *het*-konstruktionen på engelskt område synes vara tämligen bestämt begränsad till krönikor samt vissa översättningar av riddarromaner och legendarier, varför man med mindre skäl bör förutsätta någon påverkan från talspråket än från lärt språk.¹ Men över huvud synes det för engelskans vidkommande knappast nödigt att antaga påverkan från främmande språk, och i själva verket har J. själv förklarat konstruktionen från inhemska förutsättningar, enligt vilken uppfattning *het*-konstruktionen åtminstone huvudsakligen utgår från subjektlösa satser av typen *wæs (was) 'han (hon, det) var'* (lat. *erat*). Om en dylik subjektlös, ursprungligen integrerande sats uttalas snabbt efter den föregående, med vilken den ju är syntaktiskt nära sammanhörande, fattas båda lätt som en grammatisk enhet. För att parentetiskt uttrycka exempelvis en släktskaps- eller yrkesuppgift har man således spontant begagnat sig av denna parataktiska satsbyggnad, och sedan typen väl upp-

¹ Grossmann framhåller (a. a. s. 7), att en lat. abl. limit., exv. *vocabulo*, i något fall återgivits med fe. parataktisk *hatan*-sats. Såsom ovan visats, motsvarar den fsv. *het*-konstruktionen stundom på liknande sätt lat. *nomine*. Dessa paralleller förklara dock givetvis icke problemets kärnpunkt, nämligen bruket av finit verb i de germanska språken gentemot förslagornas nominalkonstruktioner. En slavisk översättare skulle ju sannolikt skrivit fsv. *at namne* etc. — I detta sammanhang må nämnas, att Konow i Ariske paralleler til utelatelsen av relativpronomenet (Festskrift Falk s. 13 ff.) uppvisat, att *het*-konstruktionerna i viss mån äga motsvarigheter i urgamla ieur. språkvanor. Sålunda förekommer det i fpers., att uttryck för namn, läge eller andra bestämningar "settes asyndetisk side ved side uten nogen forbindende partikkel og uten noget verbum", t. ex. fpers. *Vidarna nāma Pārša* 'en perser som het Vidarna'. I språkpsykologiskt avseende är företeelsen av största intresse, då den vittnar om en ursprunglig visuell språkinställning. I detta avseende överensstämmer den germanska *het*-konstruktionen, som ju likaledes representerar en språklig sidoställning, med de nämnda icke-germanska uttryckstyperna, ehuru den, som nyss påpekades, väsentligt skiljer sig från dessa i syntaktiskt hänseende.

stått, kunna sekundärt andra uttryck ha anslutit sig till den samma (t. ex. namnuppgifter i *hatte*-konstruktion). Vissa stående subjektslösa satsuttryck ha därefter fortlevat, även sedan pronomen av olika slag börjat utsättas i de flesta satser. Jespersen anser dock (a. a. s. 144 ff.), att vissa nyeng. uttryck, huvudsakligen omskrivningar, inledda med *it is, that is, there is, here is*, innehålla en *ἀπό κοινού*-konstruktion och att de båda typerna således efter hand icke längre kunnat hållas isär.

Vad nyeng. beträffar, finnes här, såsom ovan antytts, ingen direkt motsvarighet till den fe. och me. *hatan*-konstruktionen. I stället uppträda nu (delvis redan under den me. perioden) följande subjektslösa relativsats: *there's (here's) a young lady wants to speak to you; it is an ill wind blows nobody any good; who is that just rang; I have a brother is condemn'd to die.*¹ Det karakteristiska för de nyeng. konstruktionerna är, såsom särskilt Jespersen framhållit, att de allra flesta ex. börja med en mer eller mindre överflödig eller meningslös fras: *there is a woman below wants to speak to you* betyder helt enkelt 'a woman below wants to speak to you'. Ursprungligen sades *a woman* endast en gång och var gemensamt för de två huvudsatserna; men sedan försköts intresset till »relativsatsen», och nu återstår egentligen blott en emfatisk konstruktion, där »huvudsatsen» ej har någon annan uppgift än att framhäva subjektet. Helt annorlunda var förhållandet i den fe. och me. egentliga *het*-konstruktionen. Här var den andra satsen, namngivningen, ett rent parentetiskt tillägg, och det viktiga var den första satsen, vilken ju var den, som förde handlingen framåt.²

¹ Förhållandet har mer eller mindre utförligt (även stilistiskt) behandlats förutom av Jespersen, a. a. III s. 132 ff., bl. a. av Krüger, *Vermischte Beiträge zur Syntax* s. 48 ff., *Syntax II*: 3 s. 852 ff.; Franz, *Shakespeare-Grammatik* s. 310 f.; Poutsma, *Engl. Grammar II* s. 993 ff. (med utförlig litteraturförteckning); för äldre behandling av hithörande problem se litteraturförteckningen hos Wülfing, *Die Syntax in den Werken Alfreds des Grossen I* s. 420 f.

² Dubbeltydigheten i sv. ex. av typen *Det är en gumma som frågar efter dig därute* framhålles av Ljunggren, Om den operson-

Den moderna engelska *ἀπό κοινού*-konstruktionen med utelämnning av relativpronomen i subjektsställning har över sig ett »folkligt» drag — den uppträder i ordstäv, i talspråk eller rentav vulgärt språk — som bestämt skiljer den från den *fe.* och *me. hatan*-konstruktionen men däremot närmar den till fallen av utelämnat relativ i objektsställning. En principiell orsak till olika behandling av dessa båda relativsatstyper med utelämnat subjekt, resp. objekt låter sig väl ej fastställa. Den förra är visserligen betydligt sällsyntare än den senare (subjekt uppträder ju oftare än objekt), men båda förekomma hos författare med naturlig och ledig stil, under det att de äro sällsynta i översättningar samt hos latinpåverkade författare. Se härom Jespersen, a. a. s.

liga konstruktionen s. 118. Fsv. belägg, innehållande omskrivningstypen *thet var* . . , äro säkerligen åtminstone i de flesta fall entydiga. I ex. *Thz war een prestir som plëghadhe öfwa swarta konstena* ST 24, 9; *Thz war een hëlgheir biscopir heeth germanus, han kom eentidh til ena hustru ok tok sik herberghe* ST 31, 9; *Thz war een rikir okirkkarl han satte alt sith hierta oppa sina rikedomas* ST 49, 14 betyder sålunda *thet var* 'det fanns', 'det levde' eller dylikt, och denna innebörd ha även de motsvarande lty. uttrycken i parallelllex., där anaforiskt pronomen konsekvent brukas: *It was ein paffe, der haid sich angelacht zu zouferen*: ST 24, 9; *Dat was ein hëlig buschoff, der heisch Germanus. Der quam zo einre zit in einre vrauwen huis zo herbergen*: ST 31, 9; *Dat was ein rich woechener, der hadde alle sin herze gesat up dat guet*: ST 49, 14. Jfr om dylika fall Olson, Studier över pron. *den* s. 77 f., 80. Å andra sidan kunna ex. som fsv. *Thz war een prestir oc twe andre men skulde thera ärande ridha* ST 150, 8, da. dial. *Der er mange, går den vej*, no. dial. *Der va ein hét Verland* med viss rätt sägas utgöra blott fylligare omskrivningar för fsv. *Een prestir oc twe andre men skulde thera ärande ridha*, da. *Mange går den vej* etc., liksom den för vissa namnuppgifter i fisl. gängse germanska uttryckstypen *maðr hét þórir* i inledningen till en skildring motsvarar ett modernt 'det var en man, som hette 'Tore' (jfr Neckel, APhS I s. 17 ff.). Men denna inbördes förväxling är i grund och botten av psykologisk art, enär det i båda fallen från en viss synpunkt är fråga om ett emfatiskt uttryckssätt, ehuru benämningen emfatisk konstruktion icke brukas om den typ, i vilken *thet var* betyder 'det fanns'. I logiskt och i många fall även i språkligt avseende torde en sammanblandning av de här diskuterade omskrivningstyperna i regel icke äga rum.

135 ff. De intaga således i stilistiskt hänseende en rakt motsatt ställning mot *hatan*-konstruktionen, som ursprungligen endast uppträdde i krönikor och översättningar. Från me. tid finner man dock belägg även i andra stilarter, men även om övergångsexempel kunna påträffas, utesluter detta dock ej, att typerna historiskt sett i det stora hela kunna hållas isär.

I mnl. är *het*-konstruktionen allmän; verbet *heet[en]* får här ofta betydelsen *genaamd*. Ex. *Een dorper, heet Lamfroit; In ene stat, het Balderijs; Tien tiden was een bastaerd, hiet Jepte, was stout ende onvervaerd; Van Davite sal comen een sone, sal heten Josias; Om datter wilen volc in zat, hieten die Filten, fet int gevecht* (Stoett, Middelnederlandsche spraakkunst s. 36 f.; jfr även Franck, Mittelniederländische Grammatik § 229, 1). Även vid andra verb än *heeten* finns denna konstruktion: *Dat deed sconincs sone was jonc; In Campanien was een kint, hadde viertien jaer; Ic wille u tellen van twee vrienden, waren ghesellen*. — Givetvis kunna även personliga eller relativa pronomina utsättas: *Het [swaert] hevet een coninc, hi es rike; eene amie, die hiet Waldraet; Si gingen ter selver stonde int temple, dat hiet Capitele; Bi enen watere, dat Buemer heet* (Stoett, a. st.). Jfr även *ende*-konstruktionen ovan s. 49. Tyvärr ger Stoett inga upplysningar om exemplens ålder eller från vilka källor de härstamma. Av innehållet att döma tyckas de emellertid huvudsakligen vara hämtade från prosa-krönikor, riddarromaner, legendarier o. dyl., liksom fallet är i nordiskan och engelskan.

De bästa undersökningarna av hithörande frågor ha gjorts inom högtyskan. Äldre åsikter äro framställda av exv. Paul, Prinzipien s. 138 ff., Deutsche Gr. IV s. 189 ff.; Behaghel, Deutsche Syntax III s. 497 ff. Den utförligaste undersökningen är Kargs ovan nämnda avhandling Die construction ἀπὸ κοινοῦ im mhd., PBB 49 s. 1 ff., utvidgad i Syntaktische Studien s. 1 ff. Denne författare skiljer mellan å ena sidan ἀπὸ κοινοῦ-konstruktion, t. ex. *dô spranc von dem gesidele her Hagene alsô sprach*, å den andra *hiez*-konstruktion, t. ex. *die worhte ein smit hiez Volkân*. Karg uppvisar nu på grundval av ett mycket stort material, att dessa båda typer

äro varandra olika med avseende på satsrytmik («klangliche Struktur»), syntaktisk funktion och historisk-stilistisk förekomst. Vad först den syntaktiska olikheten mellan de båda konstruktionerna beträffar, så märkes, att vid ἀπό κοινού-figuren både dess första och andra del alltid eller åtminstone i regel uttrycka en handling («Beide Male geschicht etwas»); i typexemplet ovan stå handlingarna i ett rent temporalt förhållande till varandra; i andra fall kan betydelseförhållandet vara kausalt eller deskriptivt. Något sådant är ej fallet med *hiez*-konstruktionen: här betecknar det andra verbet så gott som alltid ett tillstånd (Synt. Studien s. 41 ff.); det är en ren attributsbisats och bestämmer ett enstaka ord. I själva verket jämställer Karg formeln *ein künec hiez Anfortas* med *ein ritter edele, ein kerker freudenlos*, d. v. s. *hiez*-uttrycket har trots formen ej känts som en fullvärdig sats utan som ett efterställt attribut (a. a. s. 58). — Ej mindre intressanta äro de genomgripande olikheterna i historiskt och stilistiskt avseende (a. a. s. 45 ff.). Konstruktionen ἀπό κοινού kan enligt Karg först beläggas i Exodus (c. 1120); den har sin blomstringstid under 1200-talet och fortlever långt in på 1300-talet. Därefter blir den visserligen sällsyntare men försvinner aldrig definitivt. Enstaka ex. påträffas ännu i modern litteratur, framför allt i framställningar på dialekt. I mht. är den nästan uteslutande begränsad till poesi, där den förekommer inom spelmandiktning, folkepos och hovdiktning; däremot påträffas konstruktionen nästan ej alls i den latinpåverkade andliga poesien lika litet som i den mht. prosan. Konstruktionen uppträder sålunda i litteraturarter, som voro avsedda att åhöras, ej att läsas; den är i främsta rummet konstnärlig och musikalisk, i mindre grad rent logisk. I tal-språket har den fortfarande stor utbredning. Helt annorlunda förhåller sig *hiez*-konstruktionen, som blir allmän, just då ἀπό κοινού-figuren börjar försvinna, och uppnår sin höjdpunkt under ä. nht. tid (1500-talet); med undantag av några medvetet arkaiserande fall utdör den på 1800-talet. Den är vidare begränsad till just sådana stilarter, i vilka ἀπό κοινού-konstruktionen ej uppträder, nämligen andlig litteratur och prosaframställningar, därav

även privatbrev (a. a. s. 51 f.). — Vad konstruktionernas rytmiska struktur beträffar, märkes följande (jfr Karg, a. a. s. 7 ff., samt ovan s. 3 not). Vid ἀπό κοινοῦ inträder det psykologiska avbrottet i framställningen så gott som undantagslöst före det gemensamma ledet, med andra ord, κοινόν inleder alltid en ny vers, t. ex. *duo kom von himele | der gotes engel erscein im dô; dô spranc von dem gesidele | her Hagene alsô sprach* (jfr även Sievers, Zum ἀπό κοινοῦ im mittelhochdeutschen, PBB 50 s. 99 ff.). *Hiez*-konstruktionen däremot förhåller sig helt annorlunda: κοινόν måste här av metriska och formella skäl föras till det första predikatet.

Enligt Karg (a. a. s. 52) höra således ἀπό κοινοῦ-typ och *hiez*-konstruktion icke samman. Den förra är en ständigt och jämt nybildad syntaktisk företeelse och uppstår som en anakolut i otvunget eller folkligt talspråk (»unterliterarisch»), där sträng logik eller syntaktisk regelbundenhet ej kräves. *Hiez*-satsen är däremot blott en i satsform uppträdande apposition. Jfr även Karg, *Hiez*-formel und *hiez*-satz im Lucidarius A (PBB 54 s. 268 ff.).

Det kan anmärkas, att Behaghel (D. Syntax III s. 503 f.) uppfattar *het*-konstruktionen såsom ett fall av subjektslöst asyndeton, där den senare satsen innehållsmässigt är underordnad den förra, i det att den utgör en förklaring till ett led i denna. Dock synes Behaghel alltför mycket betona konstruktionens karaktär av asyndeton. Vid asyndetiskt förbundna, till innehållet likvärdiga satser, t. ex. *hón inn of gekk endlangan sal, stóp á golfi, stilti rǫddu Vǫlundarkviða 17, 2*, är subjektet dock en gång nämnt, nämligen vid det första predikatet, och kan därför säkerligen lättare undvaras vid det senare, än vad fallet är vid *het*-konstruktionen, t. ex. *da kam er an der stund in ainen sal, was wunnenlich*, där de båda predikaten ha olika subjekt. Om den förra typen så markant skiljer sig från den senare, att den aldrig förlorar sin huvudsatskaraktär, under det att den senare i parallella fall konstrueras som bisats, så beror detta, såsom förut betonats, främst därpå, att den senare i motsats till den förra bestämmer ett enstaka ord eller uttryck, men även därpå, att den senare i regel är »subjektslös» på ett annat sätt

än den förra, vid vilken subjektetsbegreppet ju får ett påtagligt uttryck, ehuru å andra sidan även det substantiv, som *het*-konstruktionen är bestämning till, ofta (och säkerligen oftare än vad B:s exempelsamling § 1181 ger vid handen) är subjekt i den första satsen. Karakteristiskt för *het*-konstruktionen är, att den är en subjektslös underordnad bestämning i satsform till en satsdel i en föregående sats, men att utsträcka benämningen asyndeton till dylika konstruktioner träffar säkerligen icke det centrala i företeelsen. Jfr även Kargs berättigade kritik (Synt. Studien s. 23 och 57 f.). B:s uppfattning är att sätta i samband med hans förklaring av ἀπὸ κοινῶν som en i grund och botten asyndetisk förbindelse (Asyndetische Parataxe, Germania 24 s. 167 ff., Deutsche Syntax III s. 535 f.), vilken teori säkerligen är förfelad (jfr Karg, Synt. Studien s. 52 ff.).

Figuren ἀπὸ κοινῶν måste vara en urgammal bildning, karakteristisk för det i egentlig mening levande språket, där den även spontant förnyas. Denna åsikt, som icke rönt någon motsägelse, torde ej behöva ytterligare motiveras. Helt annorlunda gestalta sig förhållandena vid *het*-konstruktionen. Överensstämmelsen i dennas förekomst inom de olika germanska språken är högst iögonfallande.¹ Karakteristiskt för den är genomgående, att den uppträder relativt sent, att den sällan finns i poesi men däremot ofta i prosa, närmare bestämt i krönikor, riddarromaner och legender, alltså i lärd stil. Såsom ovan visats (s. 56 not), kan av syntaktiska skäl en direkt påverkan från den motsvarande latinska

¹ Ett undantag bildas dock av lty., i det att namnuppgifter med satsform i detta språk alltid konstrueras med anaforiskt pronomen, t. ex. fsax. *was thar en gigamalod mann* . . . *Zacharias was hie hetan* Heliand (Behaghel, Syntax des Heliand s. 287; Grossmann, Das ags. Relativ s. 6); mlt. *daer was ein ridder de heet Porphirius Passionael* (Lübeck 1499) bl. 128 r sp. 1; *lauede domicille enes vorsten sone. de hethe Aurelianus* 24 v sp. 2; *Sunte Johannes vnde Paulus . . . weren by des keyzers Constantini dochter. de heet Constancia* 65 v sp. 2; *hee kwam to lubeck by eynen man, de heet Rauwolt* Agathe Lasch, Aus alten nd. Stadtbüchern 40, 25. Jfr även ovan s. 35 f.

konstruktionen av namnuppgifter icke förutsättas, då det ju är oförklarligt, varför just *het*-konstruktionen skulle inställa sig såsom motsvarighet till de sidoställda nominaluttrycken i latinet. Till dessa syntaktiska grunder komma från det fsv. materialet även historiska, i det att *het*-konstruktionen kan otvetydigt beläggas redan i rsv. Tanken på inflytande från latinet måste således avvisas.

Den fsv. *het*-konstruktionen utgår säkerligen från subjektlösa satser, angivande bostad, släktskap, sysselsättning eller dylikt, t. ex. 'bodde i A.', 'var A:s son', 'var konungens fogde', likaså 'var död', 'var dräpt' etc. Parallellt med dessa gamla bildningar uppträda subjektlösa *ok*-satser, vilka visa, att något relativt förhållande ursprungligen ej förelegat utan att satserna äro parataktiska. Det kan i detta sammanhang understrykas, att dessa *het*- och *ok*-satser ofta uppträda sidoordnade med nominala bestämningar, så redan i de rsv. ex. (ovan s. 18 ff.): FAÞUR SIN BUNTA KUÞAN MATAR BUK I UIGBY; FAÞUR SIN BUKI HERFISTAM FRENTA KIRÞARS; SUN KUÞLAUKAR AUK BUKI HARUISTAM; TREK [UÞA]N AUK UAS FARIN O[STR] etc. Detta gäller även typen [*ok*] *het*, t. ex. *Nokon tima ther äptir kom een annar domare i hans stadh mykyt omildir, oc cristna manna hatare aldra störste, oc heth iulianus* ST 258, 5; *I Maximiani keysara daghum war een man i nichomedia mäktoghír och rikir heeth dioscorus* ST 262, 1; *Han hafðhe ena dottir dyghðhe-lika oc ärlika xv ara gambla ok kalladhís barbara* ST 262, 4. Även samordning av pronominalförsedd relativsats med föregående substantiviskt uttryck, vilken konstruktion på grund av sin bristande symmetri numera anses mindre god, kan beläggas redan i rsv., t. ex. KHULU LIT KIRA BRAFRANT KILUA TATUR SIN UK SUM ATI ULFR 'Gunlög lät göra bron för Gillögs, sin dotters, själ och som var hustru till Ulv' Mörby skog, Uppland; L 570; Brate, Sv. runristare s. 102; v. Friesen, De sv. runinskrifterna, Nordisk kultur VI s. 222. Någon utländsk förebild för dessa fsv. konstruktioner kan ej antagas; de äro säkerligen ett för alla germanska språk gemensamt arv eller möjligen resultatet av inbördes oberoende parallell utveckling. Det är emellertid påfallande, att den mest typiska *het*-

konstruktionen, 'en man, het A.', ej kan beläggas i de äldsta källorna, och att då den verkligen uppträder, detta ständigt synes ske i texter, som ha mer eller mindre tydligt sammanhang med tyskt språkbruk. Dock är detta samband icke att förstå som en verbal överensstämmelse mellan förlaga och översättning, ty en sådan kan icke påvisas, måhända till stor del på grund av vår bristande kunskap om eller rentav saknad av de faktiska originalen. I anslutning till vad senast Larsson (Ordföljdsstudier s. 147 ff.) och Mattsson (Konjunktiven i fsv. s. 242 ff. och passim) framhållit om de allmänna förutsättningarna för utländsk påverkan på vårt medeltida skriftspråk, torde man för den här diskuterade satstypens vidare utdaning kunna tänka sig följande förlopp. *Het*-konstruktion, innehållande verbet *heta*, har införts och i stor utsträckning tillämpats av ty. skrivare, vilka ägde kännedom om densamma framför allt från ty. diplom, krönikor och stilistiskt närstående verk, där den ägde stor utbredning, och denna ofta förekommande schablon trängde sålunda i form av ett översättningslån in i svenskan. På sv. område sammansmälte den med de ovannämnda förut befintliga subjektlösa satserna, med vilka den är syntaktiskt identisk. Till de gynnsamma grammatiska förutsättningarna kom även typens stora praktiska användbarhet, speciellt i diplomlitteraturen och därmed beslätade litteraturarter men även i exv. folkvisepoesi och riddardiktning, där dessa namnuppgifter med sin pregnanta korthet äga en viss uttrycksfullhet. Att *het*-uttrycken på detta sätt inträngt från tyskan, är så mycket rimligare, som de medeltida skrivarna i regel torde ha varit minst tvåspråkiga, varför deras känsla för inhemskt språkbruk säkerligen varit i någon mån avtrubbad. Att *het*-konstruktionen i sin helhet är en ännu fortlevande dialektal företeelse, behöver icke tala mot inlån av en del av densamma. Sedan sammansmältning med de förut befintliga inhemska konstruktionerna skett, har en oreflekterad språkkänsla icke skilt mellan äldre och yngre typer, och på grund av folkspråkets kända förkärlek för att uttrycka blomständigheter parataktiskt och ej i underordnade satser har konstruktionen hållit sig kvar och i äldre

tid även inträngt i vissa »riksspråkliga» arbeten. I våra dagar har den en markant dialektal prägel och synes på åtskilliga verka värdslös eller fullkomligt främmande. Detta gäller dock i lika hög grad de bevisligen inhemska, numera sällsynta *het*-konstruktionerna som namnuppgifterna, vilka här antagits bero på utländsk påverkan.

Betrakta vi problemet från relativsatsens synpunkt, så innebär det sagda, att subjektlösa relativsatser i sv. alltid konstrueras med kil och således före det finita verbet står ett ord eller uttryck, som just genom sin placering betecknar, att satsen är en bisats. Regeln gäller utan undantag. Ordstavstypen, »Godnatt, sa bonden, stöp i vattensån», innehåller ingen motsvarighet till en relativsats utan brukar regelbundet utbildas till en temporal bisats. Dialekternas »en, heter P.» uppfattas på grund av sin egenartade form säkerligen som en parentetisk subjektlös huvudsats och torde ännu i våra dagar stå längre bort från de fullständiga relativsatserna än från de parentetiska inskotten i form av subjekt-försedd huvudsats. Dessa parataktiska parenteser förekomma från äldsta tid ända fram till vår egen: ÞORSTIN LIT KERA MERKI FTIR SUIN FAÞUR SIN UK FTIR ÞORI BROÞUR SIN ÞIR HUARU HUT TIL KIR[I]KA UK IFTR INKIÞURU MOÞUR SIN 'Torsten lät göra minnesvård efter Sven, sin fader, och efter Torer, sin broder, de voro ut till Grekland, och efter Ingetora, sin moder' Ed, kyrkogårdsmuren, Uppland; L 396; Brate, Sv. runristare s. 103; *Tägk lell, sa rättars Krestinn te Lonns Gustava — di sto o tvätta på lak te þerjmästars* Hanna Dahlgren, Från Synnerby, Sv. lm. B 17 s. 22; *Vad skall en ta sig till? sade han, han träffade prostens dräng utanför kyrkan* ibm s. 45. Dock uppträda de icke i stilistiskt omsorgsfulla framställningar, och i sådana saknas genomgående även *het*-konstruktioner. För relativsatsens uppkomst och utveckling torde de procentuellt säkerligen alltid ytterst fåtaliga *het*-konstruktionerna icke ha spelat någon roll (jfr Karg, Synt. Studien s. 60). I själva verket ha subjektlösa relativsatser utan kil efter determinativt korrelerat med undantag av en i lagarna ganska utbredd typ påträffats i så

ringa omfattning, att en formell påverkan från *het*-konstruktionen är fullkomligt utesluten. Den här åsyftade undantagstypen utgöres vanligen av pron. *pæn* jämte finit verbform, som saknar bestämmingar, t. ex. *pæn salde* 'den som sålde' VgL II Addit 244, 15. En dylik förbindelse motsvarar funktionellt ett nomen agentis. Exempel: *hawær pæn stæmdi . pinx mannæ vitu* VgL II Addit 240, 22; *wæri sic pæn sargsape met .XII. epe* Lyd 270, 13; *liwær pæn gaff . pa a han wizorp* UpL 49, 3; 53, 1; 135, 11; 135, 12; 161, 13; 269, 6; 274, 8; *böte VI. öra. pæn rænti* SdmL 91, 12; 159, 19; *af pissu hafj halft pæn sykir* GL 88, 8; *later sipæn pæn kiærpi. sik eig nöhiæ* BjR 114, 16; 115, 17; 115, 24. Någon gång är verbet försett med bestämmingar, t. ex. *Liggia uid. . prer mærkar pæn ætær mæp hanum* VgL I 11, 10; *then lather adra om försthe eller siisthe dagin i thenna manen han skulle vara dödin vis* LB 7 254, 31.

De övriga anträffade beläggen för subjektlösa relativsatser utan kil äro av skilda anledningar ganska osäkra. Sålunda föreligger i regel möjlighet att antaga skrivfel, och varianterna utsätta utan undantag subjektet. I vissa fall åter, nämligen då predikatet utgöres av ett sammansatt verb, kan tveksamhet råda, huruvida satsen är konstruerad med kil eller ej. Svårigheterna härvidlag äro diskuterade av Larsson (Ordföljdsstudier s. 65 f.). Dennes egen metod är att låta den undersökta källans typiska bruk av verbalsammansättning fälla utslaget i tveksamma fall. Absolut visshet kan härigenom dock ej uppnås, och osäkerheten blir givetvis större, i den mån som bruket är vacklande och exemplen fåtaliga.

Belägg för subjektlösa relativsatser, i vilka predikatet är ett verb med sammanskriven verbalpartikel: *pa bop biscoppen at alla iuffru* (hskr. B C tillägga *som*) *upfødes. ii. guz monstar ok tel aldar varo komna skuldo hem fara ok mannom fæstas* Bu 5, 16;¹ *O hülgha kors. . gif brutlikom syndarom nadhe for thz*

¹ Jfr *til at hon fan thæn man widher gik augencius nampne* Bil 108, 24.

dyra blodhet vthlöt ofwer thik af wars herra klena likama Su 449, 23 (fragment); *hwilken hær moth bryther haffwjt førbrwthith the pæningana vthgaffwes føre then fangan* PM Stridslag 36, 2.¹ I betraktande av att sammanskrivning av verbalpartikel och verb genomgående är sällsynt i Bu (Larsson, Ordföljdsstudier s. 62 not 1; Ljunggren, Verbalpartikel s. 112, 159 f.), föreligger måhända en möjlighet för att relativsatsen Bu 5, 16 är försedd med kil. Detta är säkerligen uteslutet i fråga om Su 449, 23, då i denna källa oskiljbar sammansättning är starkt dominerande (Larsson, a. a. s. 113; Ljunggren, a. a. s. 125 f., 174), liksom fallet är med PM:s skrifter (jfr Ljunggren, a. a. s. 183), varför det sist anförda ex. troligen innehåller oskiljbar sammansättning och således måste anses sakna kil. — Övriga fsv. belägg: *lösæ. . iord þa ær köpt i. garpi* VgL I 26, 10 (osäkert exempel; jfr Sjöros, Äldre västgötalagen s. 190 f.); *Jtem the twa adronar liggia þa armenom hedher sefalica hoffwet adrona wordhe the wel latna* LB 6 183, 14; *Mange æro køre swena wærst ær honum draghir* MO 534 (marginalrättelse; i raden är *han som draghir* överstruket; troligen har *som* utelämnats genom förbiseende).

Samtliga ovannämnda belägg med undantag av Bu 5, 16 måste, såvida den föreliggande språkformen verkligen är avsedd, anses vara synnerligen olyckligt formulerade. Med det nämnda undantaget förekomma de också blott i källor, som i språkligt avseende icke stå synnerligen högt och i åtskilliga fall icke representera genuint sv. språkbruk. — Även i da. och no. texter ha tillfälligtvis påträffats sparsamma exempel på subjektslösa relativsats av den här diskuterade typen, av vilka en del erinra om *het*-uttrycken: *Jeg vil see til i Ugen indkommer om jeg kan hitte paa noget* Holberg, Den pantsatte Bondedreng, Comoedier II s. 337; *Jeg kiender ingen af vor Profession her i Byen, hedder Cyprianus* Holberg, Hexerie, Comoedier III s. 136; *dei bau mæg om inkje Gulli, va loint onde tjuge Laasir* Landstad, Folkeviser

¹ Ex. *teknape þe ærleka þre natura komo saman ii guz son þa han fødes* Bu 63, 20 innehåller en objektsbisats. Varianterna utsätta konj. at.

fra Telemarken s. 164; *Dæn væsle jænta, dæn væsle Topi, o drakk a buttelen, sto på skåpi* Steffen, No. stev (Telemarken, Hitterdal), Sv. Im. XV: 1 s. 186; *Nu var det tværtimod han vilde betale hende 'han som vilde'*. Hamsun, Sværmere s. 18 (cit. efter Western, No. riksmåls-grammatikk s. 271).

De anförda undantagsfallen äga visserligen närmast ett rent kuriositetsintresse men bekräfta dock i sin mån regeln om kilens förekomst i subjektlösa relativsätser. Nämnda regel grundar sig ytterst på tydlighetskravet. Om nämligen det finita verbet i en nödvändig relativsats, som ju vanligen icke skiljes från det determinativa korrelatet genom pausering, ställes i satsens början, vilken placering är förbehållen vissa bestämda satstyper (direkta frågesätser, frågeformade konditionalsätser m. fl.), måste kravet på en bestämning med subjektsfunktion åstadkomma, att en annan satsdel, som icke har denna funktion, uppfattas som subjekt. Meningskonstruktionen blir därigenom stympad och innehållet obegripligt. Såsom ovan visats, gäller detta däremot icke för *het*-konstruktionen. Denna, som till sin funktion närmast motsvarar en icke-nödvändig relativsats, uppträder såsom ett parentetiskt inskott utan att störa satssammanhanget, vilket förhållande markeras genom pausering och väl även genom ändring av tonhöjden. I motsats till den egentliga relativsatsen är den enligt sin uppkomst subjektlös och har aldrig mist denna karaktär trots det mäktiga inflytandet från den funktionellt besläktade relativsatsen.

Malmö.

Birger Bjerre.

Om Gíslasaga Súrssonar.

Blandt de islandske Ættesagaer har Gíslasaga Súrssonar altid indtaget en særegen Plads. Sagaen er bare lille, men naar man bedømmer den fra et litterært æstetisk synspunkt hører den til de allerbedste. Det er nærmest en Biografi af Høvdingen Gisle, han er Sagaens Hovedperson, Midtpunktet for største Delen af Handlingen. Hans Person er tegnet med skarpe Konturer, vi faar et tydeligt klart Enhedsindtryk af hans Karakter. Begivenhederne fortælles saaledes, at vi skal se Gisli som en Mand, der baade er tapper og klog. Han er en tro Ven, en god Ægtefælle, han vil gjerne mægle i alle de bittere Fjendskaber, der hersker i hans Nærhed, han vil helst leve i Fred med Venner og Söskende, det volder ham adskillige Vanskeligheder og han vil undgaa unødige Kamp. Men han er tapper naar det gælder at forsvare sin egen eller sin Families Ære. Han er klog og har Indsigt i Begivenhedernes Betydning, han haaber at kunde forhindre en truende Fejde, men alligevel indser han at Skæbnen skal have sin Vej.

Det er Skæbnen der forfølger ham og det tragiske i hans Personlighed er at han tvinges til at gøre det han hellere vilde undgaa. Da han bliver dømt, prøver han at redde sig, at undgaa Dommens Fuldførelse saa længe som muligt, hjulpet af sin trofaste Hustru, men alligevel er han overbevist om at det ikke er ham, der kan gaa af med Sejren.

Hele Gisles Personlighed og hans Levned er beskrevet med stor Kunstnerskab, og skönt Skæbnen ikke fuldføres med en saadan uafvændelig Strenghed som i Njála, ser man i Sagaen alligevel en Forfatters Haand, der har lagt Traadene til Rette, saa at Fortællingen bliver mere spændende, mere truende end en virkelig historisk Beretning.

At der maa være Tale om litterær Bearbejdelse, derom vidner ogsaa Stroferne, som i Gíslasaga findes i et ualmindelig stort Tal. Hovedpersonen i en islandsk Saga skal kunde tale Strofer og der

ligger ikke noget usandsynligt i at en Hövding en eller anden Gang skulde kunde tale i Vers. Men i Gíslasaga findes der saa mange Strofer, og de meddeles flere Gange saa helt uden nogen direkte Sammenhæng med Teksten, at man kommer til at undre sig over hvordan det overhoved var muligt at man kunde beholde alle disse løse Vers i saa mange Aar. Lidt mistænksom bliver man ogsaa, naar man ser at Gisle ved sin Død udtaler, jeg skulde næsten sige den obligatoriske Strofe, som Skjalde-Hövdinge i deres sidste Öjeblikke nu engang skal digte.

Flere Gange har man allerede peget paa litterær Indflydelse ved Gíslasagaens Oprindelse.¹ Ogsaa om Haandskrifternes indbyrdes Forhold hersker der forskellige Meninger. Sagaen er overleveret i to Hovedgrupper² A. M. 556 a (M) og A. M. 149, Ny Kgl. S. 1181 (S), — A. M. 445 er kun et Fragment; og de afviger saa meget fra hinanden at Konrad Gíslason talte om to Sagaer af Gísli Súrsson,³ medens Finnur Jónsson mener at S bare er en yngre Bearbejdelse. Alligevel maa han tilgive at for første Dels vedkommende er det umuligt at aftrykke M bare med Varianter fra S; derfor er Forskellen for stor, og i den sidste Udgave aftrykker han de første Hovedstykker ved Siden af hinanden.

I hele Sagaen er Stilen bedre i M end i S, S er vidtløftig, udbreder særdeles med Dialoger der næsten intet indeholder. For at bedømme Forholdet mellem disse to Bearbejdelser er det nu sære indlysende at undersøge den Episode af Gíslasaga der til Dels ogsaa fortælles i Eyrbyggjasaga. Det er nemlig den Episode hvori Eyjolf efter at han har dræbt Gisle, begiver sig til Bork, Gisle's Svoger for at meddele ham Overfaldet. Thordis, Gisle's Søster er bedrøvet, hun prøver, men forgæves, at dræbe Eyjolf. Da Bork vil forhindre det og da han ovenikøbet byder Eyjolf selv at bestemme Straffen derfor, udpeger Thordis Vidner

¹ Magnus Olsen, Gíslasagaen og Heltediktningen. Festskrift til Finnur Jónsson. Om Gíslasaga's Opbygning. Arkiv 46. 151.

² Gíslasaga Súrssonar, udg. efter Haandskrifterne af det Kgl. Nordiske Oldskriftselskab. Ved Finnur Jónsson. 1929. Der citeres efter denne Udgave.

³ Tvær Sögur af Gísla Súrssyni ved Konrad Gíslason. 1849.

for at opnaa Skilsmisse fra sin Mand. Eyrb.s., M og S fortæller denne Episode hver paa sin Maade, Hovedsagen er densamme, men alle tre har smaa Varianter og det mærkelige er at Eyrb.s. har noget tilfælles med M, noget med S. Med M den Sætning hvori Thordis vægrer sig ved gæstfrit at modtage sin Broders Banemand, Gröd er god nok Mad for ham. Med S har Eyrb.s. tilfælles at Bork er glad, fordi Eyjolf har befriet dem for Skam og Skændsel. Ligeledes som i S giver Bork sin Kone en Kindhest efter at hun har prøvet at dræbe Eyjolf.

Liestöl¹ peger paa disse parallelle Steder mellem Gíslasaga og Eyrbyggjasaga og forklarer dem gennem at antage at de begge to gengiver en mundlig Tradition. Men saa maa Traditionen ikke have været fikseret allerede, da Eyrb.s. stemmer overens baade med M og S, og saa er den nærmeste Forklaring at ogsaa M og S hver for sig gaar tilbage til den mundlige Tradition. Sætningen om Gröden er meget karakteristisk, og Kindhesten er en Indledning til at indlede Skilsmissen. De som først nedskrev Teksten til M og S har ikke beholdt alle Fortællingens Enkeltheder; vi har her Nedskrivning af en mundlig Fortælling hvori enhver Nedskriver, uagtet den faste Form Sagaen allerede havde antaget, kunde ændre lidt, fordi han ikke havde beholdt Fortællingen Ord for Ord.

Med Droplaugarsonasaga har Gísl.s. nogle fælles Motiver.² Man kan nemlig sammenligne Thorgrims Drab c. 16 med Helge Asbjörnsons Drab c. 13 i Dropl.s. Men det er Laan af Motiver, det er ikke samme Historie om densamme Person det drejer sig om. Derfor kan en Sammenligning af Gísl.s med Dropl.s. ikke give os nogle Oplysninger om M:s og S:s indbyrdes Forhold.

Gisle hentyder i en Strofe paa at det er ham der har dræbt Thorgrim, og hans Søster Thordis er den eneste der forstaar Strofens Mening. Da hun har meddelt sin Mand Bork sin Overbevisning og Bork nu vil vende om for at hævne Drabet paa Gisle,

¹ Liestöl, Upphavet til den Islenske Ættesaga, p. 40.

² Liestöl, p. 151.

advarer Thorkel der ogsaa er tilstede ham, ikke at overile sig. Det er dog en Mulighed at Thordis har taget Feil ok eru opt kold kvenna ráð.¹ S har nu en Fejl, idet det er Thordis i sted for Thorkel, som fraraader Bork fra at gaa straks til Gisle, og saa tilføjer hun selv at hun ikke ved om det nu ogsaa virkelig er sandt hvad hun har sagt, ok eru jafna kold kvenna ráð. Her har vi et træffende Eksempel paa at nogen har misforstaaet to Navne der ligner hinanden og som er næsten enslydende.² Derved forvirrer han sig og nu ændrer han ogsaa den anden Gang Thorkel optræder, Navnet i Thordis, og det bliver hende der nu raader Bork at gaa den retslige Vej og ikke selv være Hævner.

Hvis man foreløbig ser bort fra Indledningen til de 4 første Kapitler og sammenligner man Gísl.s. med forskellige andre kritiske Udgaver, vil man se at der findes her langt flere Varianter. Det er ikke alene at man udelader eller tilføjer et Ord og at der i to Haandskrifter findes forskellige Former der ligner hinanden, men det forekommer ofte at hele Sætninger eller smaa Episoder lyder anderledes. S har en Tilbøjelighed til at indskyde smaa Sætninger, men ogsaa M gør det nogle Gange for at være mere tydelig. For det meste er Indholdet i M og S detsamme, men det fortælles alene med andre Ord og det forekommer saa ofte, at man er tilbøjelig til at tænke her hellere paa en Forskel i mundlig Tradition end paa en Afskrivers Ændringer.

Man kan forestille sig at en Afskriver bearbejder en Saga idet han anvender og indfletter andre Meddelelser og derfor ogsaa omarbejder disse Stykkers Indledning eller Slutning. Man kan videre tænke sig at en Afskriver indskyder smaa Sætninger af sin egen Opfindelse for at være mere tydelig, for at han er mere vidtløftig. Det er muligt at han læser flygtigt eller at han synes at det ikke lønner sig at gengive det hele alt for nøjagtigt. Men en Afskriver sætter sig ikke ned for planmæssigt at ændre Sætning efter Sætning. Og det sker i Gísl.s. to Bearbejdelser. Som

¹ Gísl.s. p. 32. Gíslasons Udg., p. 119.

² Liestöl, p. 39.

Exempel kan jeg her pege paa den Episode da Thorkel önsker at skifte Bo med sin Broder Gisle, der fraraader ham at kræve det.

M.¹ har: Nu lida missarin af hende ok kemr at fardaugum. Paa heimtír Þorkell Gísla brodur sinn aa tal við sik ok mælti: »svo er haattath, frænnde, segir hann, at mer er radabreytne nockur i hug ok i skapi, en því vikr svo vid, at ek vil, at vit skiptum fe ockru, ok vil ek radazt til bulags med Þorgrími maagi minum.» Gíslí svarar: »saman er brædra eign bezt at lita; at visu er mer þauck aa, at kyrt se, ok skiptum eingu.» »Ecke maa svo leingr fram fara», segir Þorkell, »at vit eigum bulag saman; þvíat aa því verdr stormikill skade, þar sem þu hefir iafnan einn haft aunn ok erfide fyrir buinu, enn ek tek til einskis honndum; þess sem þrifnadr se i.» »Tel þu nu ecke at því», segir Gíslí, »medan ek giore ecke ord aa; haufum vit nu hvorttveggia reynt, at margt hefir verit um med ockr ok faatt. Þorkell mælti: »ecki er unndir, hvat um er talad; skipta skal fenu at visu, ok fyrir því at ek beide skiptiss, þaa skaltu hafa bolstad ok fodurleifð ockra, enn ek skal hafa lausafe.» Ef ecke skal audru vid koma enn vit skiptum, þaa gior þu annathvort, þvíat ek hirde eige hvort ek giore, at skipta edr kiosa.» Svo lauk, at Gíslí skipti, enn Þorkell kaus lausafe, enn Gíslí hefir land.

S² Nú líða þau misseri af hendi ok kemr at fardögum. Þorkell segir Gísla bróður sínom, at hann vill fé öllu með þeim skifta, ok vill fara till búlags med Þorgrími mági sínom. Gíslí mælti: »saman er brædra eign bezt at sjá, broðir; ok sé ek til aufusu-ord at við skiptim eigi.» Þorkell svarar: »Fyrir löngu sá ek þat, at við erum ójafnt af því haldnir, er þú vinnr nótt með degi fyrir þúi okkru, en ek kem til einkis.» Gíslí mælti: »Vel uni ek við þat, ok vil ek gjarna at kyrrt sé.» En engu kemr öðru við Þorkel, enn þeir skipti — »Skaltu hafa bólstad ór skipti ok födurleifð okkra», segir Þorkell, »fyrir því er ek beiði skiftis; en ek skal hafa lausafé». »Reynt höfum vit hvárttveggia, frændi», segir Gíslí, »at verit hefir fátt með okkr,

¹ Udg. 13. 15—14. 4.

² Udg. Gíslason, s. 100.

ok hitt, at mart hefir verit; ok hefir þá hváromtveggia okkrom betr tekiz, er okkat samþykki var meira; ok breytum eigi um þetta, bróðir,» segir Gísli, »er vel ferr með okkr.» »Eigi þarf um at ræða,» segir Þorkell, »skipta skal fénu.» »Þá gör þú, hvort er þú vill,» segir Gísli, »at þú skipt eða kjós; því at ek hirði eigi, hvort ek geri.» »Þá vil ek at þú skiptir,» segir Þorkell. Nú skiptir Gísli fénu; en Þorkell kýss meira lausafé til sín, en Gísli hlaut land.

Side 43 hvor Gisle begiver sig til Thorgerd, Gest Oddleifssons Moder har S i Sted for Thorgerd Navnet Thorun. Senere¹ da Gisle gaar til Thorgerd for at tilbringe Vinteren hos hende, har S ogsaa þetta haust ferr Gísli enn í Vaðel, til Þórunnar. S maa have hört Fejl, det var let muligt at forveksle de to næsten enslydende Navne. Man kan bedre forestille sig den Fremgangsmaade end at en Afskriver to Gange paa forskellige Steder har læst Fejl.

Der er flere Steder hvor S har oratio directa og M indirecta. Saa kommer man til at tænke paa om den Stil ikke stammer fra en Fortæller der udmærket godt kunde ændre sin Stemme, og derfor egnede sig til at efterligne andre Menneskers Samtale. Derigennem kunde han lave sin Fortælling mere levende og spændende, og da han saa at han gjorde Lykke dermed, forsøgte han det flere Gange.

At S vidste bedre Besked om Stederne hvor Sagaen foregik har man allerede peget paa, S holder i det hele taget af at sætte Prikkerne paa i-et.

Forholdet mellem de to Tekster er anderledes i de fire første Kapitler, der danner en Slags Indledning. Her har vi i S med en daarlig, formodentlig sen Omarbejdelse at gøre. For det første har vi to Indskud fra andre Sagaer, et fra Ari's Bog, S. s. 74. 2-20 og et fra Kongesagaer. 77. 35—78. 37², om Haakon Adalsteins fostres komst til Norge, beror nemlig paa en Fælleskilde af Heimskringla og Egilssaga. Disse Indskud stammer selvfølgelig fra en

¹ Udg., s. 44. Gíslason 131.

² Arkiv 35. 162.

Bearbejder, der er gaaet til Værks som Bearbejderne i de senere Kongesagaer.

Den Mand der nedskrev disse fire kapitler i S, havde maaske et Haandskrift hvorfra første Delen var gaaet tabt, og saa skrev han den Del efter Hukommelse i sin egen daarlige Stil. Jeg tror altsaa at vi i S kan adskille tre forskellige Bearbejdere: a. Den der først nedskrev Sagaen efter at have hørt den fortælle og da Sagaen allerede havde sin faste Form. b. En der senere skrev Indledningen fordi Begyndelsen af en eller anden Aarsag manglede i det Haandskrift han vilde afskrive. c. en Kompilator der inskød nogle Stykker fra Ari og Kongesagaerne.

Hvad nu Gíslasagaens Strofer angaar, saa vil jeg først foreslaa nogle smaa Ændringer. Str. 4.

Hylr á laun und líni
linnvengis skap kinna
— gríðar leggsk ór góðum —
Gefn — þlkerum svefna.

Strofen er Gisles Svar paa Thorkels Spørgsmaal hvordan Aud bærer sin Sorg over sin Broders Død og Gisle roser hende fordi hun stolt skjuler sine Taarer. Læser man skap kvinna, saa skulde man i den Strofe, hvor det handler sig om den ene Kvindes Sindelag vente Enkeltal, ikke Flertal. Nu har et af Haandskrifterne kinna. Kinn betyder ifølge Lex. Poet. 337 Kind, den Del af Kinden der er nærmest ved Öjnene. Beholder man denne Læsning, saa kan man oversætte her, Kvinden skjuler den øverste Del af sine Kinder, og det passer udmærket til Situationen. Hun har Sorg, hun maa græde, men hun vil ikke vise andre sin Smerte.

Str. 23 5-8¹:

mágrundar kvazk mundu
— mank orð of þat — skorða
hyrjar, Sól, af heilu
hornfloedar, mik grœða.

¹ Skjaldedigtning, str. 22.

Kock Not. Norrœnæ 359 tager mágrundar skorða som en Kvindekenning med en Henvisning til N. N. 274 C. varrskíðs vegskorða. Han tilstaar selv at det ser underligt ud som en Kvindekenning, men det var Situationen som fødte Billedet. Ude paa Fjorden gled Skjaldens Lykke fra ham. Men netop derfor kan man ikke i Gisle's Strofe tage mágrundar skorða som en Kvindekenning. Situationen er her helt anderledes end i Kormaks Strofe, der er ikke Tale om et bortglidende Skib i en Fjord, og en Kenning, der var opstaaet ved det Billede vilde her i den andre Situation, uden en eneste Tanke om Havet, være uforstaaelig. Derfor vil jeg foreslaa Skjaldedigtningens Læsemaade hyrjar, og forbinde mágrundar hyrjar skorða, hvorigennem man faar en almindelig Kvindekenning, ligesom Sol hornfœðar.

Str. 34¹:

hugþa ek blóþ um bápar
 baug-Hlín gnár mínar
 herþar haussu sverþi
 hrænetz regni setiaz

læser Skjaldedigtningens A-Udgave.

Kock² forkaster Ændringen hrænets i hjørnets og læser of báðar — gráar mína herðar, men maa forudsætte at Skjalden af al sin Uro og Søvnløshed er bleven graa og at hans Haar falder ned paa Skuldrene.

Et af Haandskrifterne læser gʳn og harðar i Sted for herþar. Hvis man læser disse Bogstaver som en Afkortelse for grønar d. v. s. Læber saa faar man:

hugðak blóð of báðar
 baug-Hlín, grønar mínar
 harðar hvoßsu sverði
 hrænets Regin setja.

At Læberne af en stærk Mand som Gisle kaldes for haarde er ikke unaturligt.

¹ Skjaldedigtning, str. 33.

² N. N. 365.

Det mærkelige ved Gíslasagaens komposition er, at den lille Saga indeholder saa mange Strofer, att disse Strofer ovenikøbet er fordelt paa en hel ulige Maade. Af de 38 eller 39 Strofer, hvoraf 37 staar paa Gisle's Navn, forekommer der for Ex. 10 i c. 33. Blandt disse Strofer handler 22 om Gisles Drømme. Man kommer nu til at tænke paa hvordan det var muligt at alle disse løse Viser, der Gisle for det meste i følge Sagaen fremsagde for sin Kone, kunde beholdes af Menneskene. Hvis der fandtes nogen indre Sammenhæng mellem alle eller forskellige af disse Strofer var det ogsaa lettere at huske dem. Ser man nu nærmere til, saa er det virkelig Tilfældet. Sex Strofer¹ begynder med samme Indledningsord, hugðak. Nu er det vel vanligt at indlede en Drømmestrofe med dette Ord, men noget andet er det om der findes i en Saga flere Strofer, og efter hinanden, der har samme Begyndelse. Sagaforfatteren meddeler her flere Strofer der taler om en og samme Situation, han laver en Prosa-indledning, der passer til Stroferne og forbinder dem bare med de Ord: og endnu siger han, d. v. s. Strofedigteren. Saa kan man dog vel antage at Sagaforfatteren ogsaa har hørt og beholdt disse Strofer til Dels i Sammenhæng. Og det er mærkeligt at det forekommer flere Gange i Gíslasaga at der citeres Strofer paa denne Maade.

Blandt de forskellige Grupper af Drømmestrofer findes der en inderlig nærmere Sammenhæng. I Stroferne der indledes med hugðak, drømmer Gisle om en Kvinde der spaar ham hans egen Død. Hun ser blodrød ud, er blodstænkt, hun sætter ham en rød Hue paa Hovedet eller Blodet strømmes over ham og om ham, Krigerne angriber ham og tilslut forbindes hans Saar af en herlig Kvinde; det maa være Aud. I disse Strofer hersker samme Stemning, saa at man uvilkaarligt kommer til at tænke paa ét Digt. Det er et Drømmedigt, et fantastisk Digt; vi behøver derfor ikke at undre os over, at Gisle taler om voldsomme Kampe, hvori Arme afhugges og Hovedet kløves itu, og at Aud alligevel forbinder hans Saar. I hele Sagaen hersker der et meget

¹ Str. 28. 29. 33—36. Skjalded. 27. 28. 32—35.

inderligt Forhold mellem Ægteparret Gisle-Aud, han meddeler Aud sine Bekymringer, han ved at hun er hans trofaste Støtte og det udtaler han i str. 36.

Det er ikke blot mellem disse 6 Strofer at der bestaar en inderlig Sammenhæng. Der findes flere, som hører tilsammen og saa maa vi vel antage at de i Gísl.s. overleverede Viser stammer fra flere Drømmekvad, der kun fragmentarisk er overleverede. At rekonstruere dem helt og holdent forekommer mig at være lidt problematisk. Hvad skal vi antage for Normer hvorefter vi skal bedømme dem? Vi ved ikke om Gísl.s. har optaget alle Strofer. Sagaen selv omtaler tydeligt at Gisle har haft flere Drømme, og at disse ikke var af samme Art. Sagaen fortæller om den onde og den gode Drømmekvinde, og skønt Drømmenes Indhold er en Spaadom om Gisle's forestaaende Død, er de dog vidt forskellige.

Der ligger en mild Stemning over den første Drøm, der fortælles i Str. 14—17¹. Ogsaa her henvender Gisle sig til Aud, men heri skræmmes han ikke af skrækindjagende Billeder af Blodstrømme og blodige Hænder. Gisle bare kommer ind i en Hal hvor syv Ilde brænder. Han modtages venligt af Mændene, men en Kvinde tyder Ildene for ham: de symboliserer de Aar han endnu skal leve. Det er en sagtmodig Kvinde, hun advarer Gisle ikke at overgive sig til galdr, det betyder maaske at han ikke gennem Tryllekunsten maa prøve at forlænge sit Liv, og endvidere at opføre sig hjælpsom og sagtmodig. Det er et mildt Lys hvori disse Strofer staar.

Samme Stemning hersker nu i de Strofer der omtaler Gisle's anden Drøm, Str. 23. 24. 25. 27.² Str. 26 hører ikke hertil. Det er en Strofe af et helt andet Indhold, Gisle udtaler heri sin Tillid til Aud, man bagtaler hende naar man siger at hun nærer Falskhed mod sin Mand, tværtimod hun sidder ofte og græder over hans Skæbne. Men de fire andre Strofer har en indre Sammenhæng. En Kvinde byder Gisle at ride med sig, hun er meget

¹ Skjaldedigtning 13—16.

² „ 22. 23. 24. 26.

venlig overfor ham, hun vil helbrede ham; det er selvfølgelig en symbolsk Betydning i disse Ord, hun viser ham en god Sæng med bløde Dunpuder. Til denne Plads vil Gisle efter sin Död komme. Alle disse Herligheder skal han være Herre over, men han maa alene tage afsked fra Livet, Aud maa ikke følge ham. Gud har alene valgt ham. Det er ingen Valhalsforestillinger men en Forestilling om et sagtmodigt, roligt Liv i Herlighed. Man skulde tænke paa, at der her maaske er Indflydelse fra kristelig Side, den stille, lyse Glans i det andet Liv minder derom. Gisle lod sig jo primsigne efter S.¹, lidt af den kristelige Indflydelse undergik han vel, og hvis man ikke vil antage at Digtet stammer fra Gisle selv, er dog Digtet i Overensstemmelse med den tiltagende Vurdering af den kristelige Tro.

Beskrivelsen af den første og den anden Dröm staar hinanden nærmere end den tredjes, men de er vel ikke Fragmenter af et og samme Digt. Vel tror jeg at der findes blandt de andre Strofer nogle der med Sandsynlighed² kan tilvises et af de større Drömmekvad. Saa kunde Str. 18² passe til det andet Digt (23—27). Deri siger Gisle at hans Drömme bedrager ham dersom han lever længe, en Drömmekvinde spaar hans Död, men han frygter Döden ikke, han kan alligevel rolig sove. Ud af denne Strofe taler der en Ro og Sikkerhed der passer til Stroferne 23—27.

Str. 19³ kan være en Indledningsstrofe, det vil ikke sige at den nu ogsaa absolut skal være et Digts allerførste Strofe, men man kunde tænke sig at et Digt begyndte med Gisles Klage, at ikke alle Drömme tyder paa noget godt: hans Glæde forstyrres, saa snart han vil blunde kommer der en Drömmekvinde. I den Vise har vi ikke den faste Ro af str. 18. Tværtimod, Gisle er urolig, han kan ikke sove. Det er den samme Kvinde der indføres her som i str. 28. 29. 33—36. Hun er blodbestænkt, hun

¹ Gíslasons Udg. 96.

² Skjaldedigtning, str. 17.

³ „ str. 18.

tvætter Gisle i Blod. Det er samme blodige, grusomme Forestilling der forskrækker ham, uagtet hans Tapperhed.

De andre Drömmeviser 20. 30. 31 og 32¹ kan man ikke med Sikkerhed anvise deres Plads. Heri er der Tale om Kampene Gisle i sine Drömme strider. Man skulde helst tænke dem i Sammenhæng med de blodige Strofer, da de udelukkende handler om Kamp. I 20 truer Gisle sine Modstandere, som har gjort ham fredløs, de maa frygte for hans Vrede. 29. 30 og 31 staaer i Sagaen efter hinanden, bare forbundne gennem et »ok enn kvað hann». De er ogsaa sagt till Aud. En voldsom Kamp venter Gisle, ogsaa her taler han om Blodet som randt ham ned av begge hans Sider. De passer i Stil til de andre blodige Strofer, ovenikøbet har Str. 30 den samme Grundform som de Strofer, der indledes med hugðak. De første Ord i 30 er vissak, ogsaa med efterfølgende Accusativ cum Infinitiv.

Man kan selvfølgelig ikke med absolut Sikkerhed rekonstruere gamle Digte, der bare fragmentarisk er overleverede, men alligevel tror jeg at der er en stor Sandsynlighed for at vi her har med tre større Digte at gøre.

Om nu ikke ogsaa Str. 11. 12², de Kviðuháttstrofer hører til et større Digt? Historisk er det dog vel ikke, at en Mand med det samme udtaler to Kviðuháttstrofer og derefter endnu en Strofe i dróttkvæðr. Bestod der et større Digt om Gisle hvoraf nogle Strofer indføres her? Magnus Olsen har spurgt om de to er beslægtede med Atlakviða. Det er muligt at de er Fragmenter fra et større Digt. Det maa i alt Fald anses for uhistorisk at de to, der naturligvis hænger sammen, udtales paa samme Öjeblik som den Dróttkvæðrstrofe, der forresten egner sig udmærket til at være en løs Vise. Vel kan disse to Strofer og det Digt hvorfra de stammer være temmelig gamle. Hvis en senere Forfatter havde villet pynte Sagaen med flere Strofer, vilde han have valgt den vanlige Form.

Et andet Spørgsmaal er det, hvem der har lavet disse større

¹ Skjaldedigtning, 19. 29. 30 og 31.

² „ 10. 11.

Digte. At Drömme, Spaadom, Varseltegn kan have været opdigtede af Sagaforfatteren, og at de ikke alle kan have været historiske er tydeligt.¹ Det er meget usandsynligt at Gisle skulde have drömt alt hvad der senere foregik. Selv om man vil tro paa Drömmenes Spaakraft vilde man dog næppe finde mange Mennesker, der kunde forestille sig at nogen vilde drömme om hvor mange Leveaar han havde tilovers. Men vel er det muligt at der levede en Digter paa Island, der efter Gisles Död skrev om hans Skæbne og hans vanskelige sidste Aar. En saadan Mand kunde have digtet om hans Drömme kort efter Gisles Död, da enhver kendte hans Liv og Gerninger, da Indtrykkene deraf endnu var stærke. At en Sagaforfatter kunde indskyde flere Strofer fra et Digt i sin Saga, uden at han nedskrev hele Digtet, det viser Kongesagaerne, hvor der ogsaa findes flere Fragmenter fra større Digte. Man behøver ikke at tænke at en senere Kompilator, i den Tid Sagaen blev nedskrevet, har indsat eller selv digtet disse Strofer. Der er nogle Strofer der uomtvisteligt er ægte, d. v. s. fra det 10 Aarhundre, og man kan ikke sige at Drömmestroferne adskiller sig fra disse, hverken i Stil eller Sprog. Derfor vilde jeg helst sige at de er gamle, skönt ikke digtede af Gisle selv.

Til de uomtvisteligt gamle Strofer regner jeg blandt andet Str. 9,² hvori Gisle i skjulte Vers giver sig tilkende som Thorgrims Drabsmand, netop fordi der staar at den kloge Thordis huskede Strofen og kunde tyde den. Den dybe Betydning var ikke til at fatte for alle Mennesker, men en skarpsindig Kvinde som Thordis kunde forstaa dens skjulte Mening.

Til de ældste Strofer hører vist ogsaa Str. 10,³ da Gisle giver tilkende at Thordis har forstaaet ham og at han ved hvad det betyder for Fremtiden. Begge Strofer har tilfælles en skaldisk Omskrivning af et eget Navn.⁴

¹ Liestöl, s. 224.

² Skjaldedigtning, 8.

³ " 9.

⁴ Kock, Not. Norr. 350.

Str. 22¹ hører vel ogsaa til de Strofer hvorom man med stor Sandsynlighed kan sige at de er ægte. Thorkel er dræbt og Vesteins Sønner kommer til Gísls Hus for at melde Drabet. Aud modtager dem og sender dem bort, og da hun kommer tilbage til sin Mand, kan han gætte fra hendes Ord at Thorkel blev dræbt. I den Strofe der følger siger Gisle nu, at han har hørt fra Mændene fra Tinget om Thorkels D d. Der er altsaa en Modsigelse mellem Sagaens Prosatekst og Stroferne. En senere Kompilator der vilde indskyde en Strofe, vilde ikke have lavet en Vise der var i modsigelse mod Teksten, men en Forfatter kan have medtaget en Strofe uden at han helt brugte dens Indhold.

Hvad Stroferne i Indledningen angaar — der findes en i S,² som mangler i M — taler ikke noget imod denne Strofes  gt-hed. I vigtige  jeblikke udtaler Gisle i Sagaen sine Strofer, og her, i den Time han ser at hans Faders Hus brænder, og han ved at derigennem store Vanskeligheder venter ham, kan han derfor ogsaa have digtet en Vise.

M har to Gange et Verspar som S mangler.³ Det er to Linier som Skegge udtaler og to Linier hvormed Gisle svarer. Linierne er skarpe og sagt i et  jeblik af stor Hidsighed. Skegge vilde haane Gisle, der vilde forsvare sin Søsters  re, og i Versene hører man deres gensidige, korte men voldsomme Sv rdhug. Gísls Versepar er tydeligt, derimod ved vi ikke hvorpaa Skegge sigter med »gaman vas S xo». Sagaen tillaver en   Saxa, men der findes ingen   af dette Navn.⁴ Man kunde forestille sig at Sagaforfatteren kendte Versene og Hendelserne de sigtede til, og saa lod han Skegge bo paa en saadan  .

I Sammenhæng med Str. 1—2 maa vi bedømme Str. 6—7. Cap. XV. Der er ligeledes som 1—2 et Slags Dialog. Gisle op-

¹ Skjaldedigtning, 21.

² Udg., s. 81.

³ ” s. 3.

⁴ Magnus Olsen, De norske Stedsnavne i Gísls Surss nssaga. Aarbøger for nord. Oldk. 1918.

træder her for anden Gang mod en Person som elsker hans Søster. Fra disse optrin fremgaar Holmgangen med Skegge og Boldspillet med Thorgrim, og disse to Kampe frembyder den slaaende Parallel at de to Kæmpende kvæder hinanden til. Thorgrim siger sin Strofe i det han ser mod Vesteins Gravhøj, ligesaa som Gisle (c. XVIII) ser til Thorgrims Gravhøj, da han kvæder sin Strofe om Thorgrims Død. Cap. XV har altsaa to paafallende Motiver tilfælles, paa den ene Side med c. II, Dialogen i Versform, paa den anden Side med c. XVIII. Deraf kan man slutte at Forfatteren har lagt Stoffet til Rette saa at han kunde bruge det til sin Kunstværk og Fremstillingsmaade. Derfor kan man tvivle om de fire Verslinier (Str. 6—7) er ægte og om de ikke hellere er tildigtede af Forfatteren.

Omstændighederne hvorunder Stroferne udtales er i Gísl.s. vel omtrent de samme som i andre Ættesagaer. Det er Sagatradition at de udtales i Öjeblikke da Spændingen stiger, og her former de et næsten lyrisk Udbryd. Det er Öjeblikke af stor Smerte eller Vrede, da Helten skal vise sin Overlegenhed i særdeles vanskelige Omstændigheder, da Gisle har dræbt Thorgrim og han hører at en stor Skare af Mænd er kommende. Gisle skal gennem den Strofe vise sin Ro og Sikkerhed. Ogsaa da han skiller sig fra Bodhild viser Gisle i en Strofe sit Mod og sin Urokkelighed: han vil tage imod hvad Skæbnen sender ham.

Nogle Gange anvender man en Strofe for at sige noget særdeles Skæbnefuldt, noget man i Prosaen ikke slet og ret vilde sige, men som man antyder i et Digt. Meningen er da lidt skjult, men saaledes at den der lytter godt kan gætte det, Digteren sigter paa.

Stroferne i Gísl.s. tjener til at forstærke Tilhørerne i den Mening at Gisle er en Helt, de skal forstærke Billedet man faar af ham i Prosateksten; han er stærk og stor, modig og urokkelig, klog og rolig afventende sin Skæbne. Han er en god Ven, tro mod sin Slægt og sin Hustru. Hans sidste Strofe passer saa godt til den Skildring Forfatteren giver af ham, at vi næsten er

nødt til at tro at det ikke er Gisle, men Sagaforfatteren som har digtet den. Det er en Apotheose af en Mand som føler sig bundet til sin Slægt og sin Hustru.

Amsterdam.

S. A. Krijn.

Fisl. *gør* n. "jäsning, kokning, stark, sjudande rörelse i vatten".

Leif Heggstad upptar i Gamalnorsk Ordbok två ord *gjor*, nämligen *gjor* n. I gyrja, gyrma Konungssk(uggsjá) 32, 40 och *gjor* n. II flokk, mengd? Skaldediktn. I huvudsak på samma sätt i första upplagan av Gamalnorsk Ordbok, där dock det andra ordets betydelse ges utan tvekan med hänvisning till Egil Skallagrimsons Höfuðlausn.

Till det förra av dessa substantiv ansluter sig tydligen adj. *gjöróttr* grumsig som av Fritzner² (under formen *gjöróttr*) citeras från Völsungasaga (M. Olsens upplaga s. 25 r. 16 skrivet *giorottr*) och från S. Bugge Norrøn Fornkvæði s. 202 (där skrivet *giorotr*).

Subst. *gjor* I träffas i fornspråket i två isl. hskter från 1400-talet av Speculum regale. Textstället återges i upplagan av 1848 s. 32 sålunda: I Nord-Atlanten kring Island förekommer en jättestor fisk. Den är så stor att den mer liknar fastland än fisk, och dess gap ser ut som ett sund eller en fjord. För att skaffa sig föda går denna fisk till väga på ett egendomligt sätt. Den spyr (*gefr ropa mikinn upp ór halsi sér*) ok fylgir þeim ropa *gjör mikit ok mikil áta*. Orden *gjör mikit ok* finnas inskjutna i normaltexten i de ovan antydda isländska handskrifterna och endast där, se a. a. p. XV och Konungs skuggsjá Speculum regale udgivet efter handskrifterne af Det Kongel. Nordiske Oldskriftselskab. Kjøbenhavn 1921. s. 39 och Indledn. s. 26 o. 29. Hskterna ha formen *gior*. Lockade av all den föda som med uppstötningen kommer ut ur jättestorskens mun strömma massor av fisk till och bli så hans lättfångna byte. Ur saklig synpunkt kan sålunda *gjor* här mycket väl förstås som en till betydelsen konkretiserad nomen-actionis-bildning till *giósa* spruta upp, spruta ut, jfr *spýian gaus ór honum*.

Subst. *gjor* II kräver en något utförligare kommentar. Det äldsta textställe varifrån detta subst. är hämtat är Egil Skallagrimsons Höfuðlausn str. 10:

*Rauð hilmir hjqr,
þar vas hrafnar gqr,
fleinn sótti fjqr;
flugu dreyrug spjqr;*

(Finnur Jónsson Den norsk-islandske Skjaldedigting A I s. 37, B I s. 32; AM 461 4° har *gior*, AM 162 fol. har *geyrr*). Finnur Jónsson normaliserar B I s. 32 *gqr* och tolkar ordet som »mängd» (»det var ravnnes mængde»), men i Lex. Poet. normaliserar han *gjqr* och översätter det med »föda, näring» varvid han dock lämnar öppet om icke ordet betyder »flock, skara».

Ordet i fråga möter också i munken Gunnlaug Leifssöns († 1218) långa översättningsdikt Merlínússpá, till formen en efterbildning av Edda- och skaldedikter, se F. Jónsson Den oldno. og oldisl. Litteraturs Historie II 1 s. 413 f. Merlínússpá II str. 68 (F. Jónsson Den no.-isl. Skjaldedigtn. A II s. 31 och B II s. 37) lyder:

*Hrapa hræva gqr,
hátt gjalla spjqr,
es malmþrima
mest á hjarli;*

(hskten — Hauksbók — har *gior*). F. Jónsson a. st. översätter första raden med »ligene falder dyngervis». I Lex. Poet. brukar han formen *gjqr* och översätter: »ligenes føde falder, d. v. s. ligene falder (mændene bliver til lig) for at blive til føde (for rovdyr)».

I nisl. finns ett ord som med hänsyn till sin form kan identifieras med det nyss behandlade. S. Blöndal upptar ett *ger* n. jäst; vimmel, skara, flock och B. Haldorsen ett *gér* n. fermentatio liquidorum, defectatio, Gjær, Gjæring samt, som särskilt ord, ett annat *gér* n. globus halecum, emergentium e mari quando aves illis inhiant, vocantur ita conjunctim, en stor Mængde Sild der svømmer ovanpaa Vandet, tillige med Rovfuglene som forfølge dem. Detta nisl. *ger* (uttalat *gjer*) med sidiformen *gør* upptar även Vigfusson i sin ordbok och anger som betydelse »en flock rovfoglar».

Han citerar också från skalden Hallgrímur Pétursson (1600-talet): *opt er fiskr i fugla geri* »det är ofta fisk där måsar samlas». »Ty» — tillägger han — »måsarne vägleda fiskare till fiskstimmen».

Nisl. *ger* (tidigare även skrivet *gér* för att ange det mellan *g* och *e* inskjutna *j*) är en delabialiserad sidoförm till det ovan anförda fisl. och misl. *gior* (*giör*) och förhåller sig till detta på samma sätt som det ä. nisl. *kér* n. förhåller sig till *kiör*, *kör* electio, Valg, Kaaren etc. Jfr att fvn. *kør* n. val (: *kiósa*) i textcodex till Völsungasagan skrives *kior* och fvn. *køra* (pret. konj. av *kiósa*) *kiora*, Magnus Olsens upplaga s. XXII och XXVI. Hskten från omkr. 1400: a. a. s. LXIII. Se också om denna skrivning i en ung samtida hskt E. Olson Yngvars saga vídförla s. XXXIX. S. Bugge hos Fritzner² III s. 1102 ansätter som fvn. normalform *kør* n. (och *kjqr*, d. v. s. *kjör*; Fritzner använder formerna *keyr* och *kjör*) och i pret. pl. och konj. samt ptc. av *kiósa* resp. *kørum*, *køra* och *kørinm*. I *kør*, *kørum* etc. inskjutes mellan *k* och *ø* redan i klassisk tid ett konsonantiskt *i* som visserligen icke får skriftlig beteckning förr än på 1300-talet i isl. men i fno. däremot redan omkr. 1200, se Wadstein Fno. Homb:s ljudlära s. 62, K. Gíslason Frumpart. s. 59, M. Hægstad Gamalt Trøndermaal s. 36. Jfr också Hauksbók s. XXXVII. Redan i fisl. växlade *e* och *ø* i förevarande ord, se Noreen Aisl. Gr⁴ § 119.

Det framgår av vad som nyss anförts att de från äldre och nyare isländska härflytande formerna såväl av Leif Heggstads *gjqr* I som *gjqr* II böra återföras på ett fisl. *gør*. En invändning kan dock göras. I Egils ovan citerade strof står *g(i)ør* i rimställning med *hiqr*, *fiqr*, *spiqr*. Vi måste följaktligen anta att Egil här tillgripit ett orent rim. Ett dylikt antagande innebär svårligen en orimlighet då orena rim även eljest finnas hos skalderna: *a ~ o*, *á ~ a*, *ó ~ o* m. fl., F. Jónsson Norsk-islandske Kultur- og Sprogforhold i 9. og 10. Årh. s. 243. Isynnerhet böra vi erinra oss under vilka prässande omständigheter dikten i fråga kom till.

Vi ha redan ovan s. 85 sett att *gør* I, vad betydelsen angår, bäst förstås som ett verbalsubstantiv till *giósa*. Nu funno vi att *gør* ur formens synpunkt lättast tolkas som sådant. En annan förklaring är f. ö. knappast möjlig.

Hur ställer sig samma förklaring av *gør* II ur betydelsesynpunkt?

Haldorsens ingående och klargörande uppgifter om det nisl. *ger*'s betydelse gör det för oss möjligt att besvara frågan. Den i vattenytan uppdykande sillmassan som ivrigt angripes av stora måsflockar är ett fenomen som gör ett starkt intryck på den som blir i tillfälle att iakttaga detsamma. Sillen packar sig stundom samman så tätt och närmar sig vattenytan med sådan kraft att stimmets övre skikt skjutas upp ur vattnet, som virvlar, skummar, sprutar vid trycket av fisken. Åskådaren befinner sig inför en företeelse som särdeles träffande kan uttryckas med verbet *giósa*. Och över det hela svärma massor av sillmåsar som ideligen störta sig i vattnet för att försäkra sig om ett byte. Se Brehm Djurens liv. Svensk översättning red. och bearbetad av Hj. Rendahl 19 s. 391. Mot bakgrunden av denna för en Nordhavsfiskare och sjöman säkerligen välkända bild ur naturlivet får Egils vers:

þar vas hrafnar gør

en sällsynt poetisk friskhet och omedelbarhet. Men visserligen är *gør* omöjligt att direkt översätta till ett språk som, såsom svenskan, saknar ett motsvarande ord. Där behövs en utförd homerisk jämförelse för att få fram vad skalden uttryckt med en bild: »där störtade sig korparna över de i stridens stormande virvlar fallne som måsarnas skaror över den i vattenytan lekande sillen». Bilden är f. ö. så koncentrerad att den sammanfattar i ett stridens vimmel och de efter stridens slut över de döda på slagfältet svärmande korparna.

Gentemot Egils våldsamt förtätade men sällsynt uttrycksfulla bild verkar munken Gunnlaugs *hræva g(i)ør* som en matt, snarast felmemorerad (*hrafnar g(i)ør?*) litterär efterbildning. Den lärde innesittaren har knappast någon klar föreställning om vad *g(i)ør* egentligen betyder. Därför är häller intet att hämta därifrån då det gäller att finna ordets ursprungliga innebörd.

Med hänsyn till betydelsen förutsätter sålunda även Heggstads *gjør* II ett äldre *gør*: *giósa*.

Den nisl. betydelsen »jäsning, jäst» avser säkerligen den livliga kokande rörelsen i en starkt jäsande vätska som öl. Den kan följaktligen förklaras med samma härledning.

Vad vår nyaste fno.-fisl. ordbok ansätter som *gjør* I *gjør* II bör följaktligen, om ovanstående utredning är riktig, för den förklassiska och klassiska fornvästnordiskans vidkommande normaliseras *gør* (*ger?*) n. Historiskt sett är fråga om ett enda ord som även lexikaliskt kan behandlas som sådant. Betydelseerna kunna anges med: 1. Utsprutning, uppstötning (av flytande eller halvflytande ämne); 2. (grumsig) uppkastning; 3. mot vattenytan våldsamt uppskjutande sillstim och därav vållad häftig (bubblande, skvalpande) rörelse i vattnet.

Det kan tilläggas att det är möjligt att *gør* redan i fornspråket (som i nisl. enligt Haldorsen) inbegrep de över stimmet kretsande måsarna. Egils bild tyder dock snarast på att detta ej var förhållandet för honom, åtminstone i diktandets ögonblick.

Man har hittills — som vi sett — ansett att ordets klassiskisländska form var *giqr*. Torp, Ficks wb IV⁴ s. 128, har i överensstämmelse med och på grundvalen av denna form som germ. prototyp konstruerat ett *gerua-*, avljudande med *garua-* som föreligger i fvn. *gqrr* etc., fsv. *gør* adj. o. ptc. rustad, beredd, färdig. Torp finner också i detta *gerua-* ett stöd för sin förklaring av *gqrr* o. s. v. såsom ursprungligen betydande »uppvärmd, jäst; beredd». Med ovan givna utredning bortfaller enda representanten för avljudsstadiet *gerua-* och därmed det viktigaste stödet för Torps sammanställning av fvn. *gqrr* o. s. v. med lat. *formus*, gr. θερμός »varm», i. *gharmás* hetta o. s. v.

Till Codex Wormianus av Snorre-Eddan.

Textkritiska och lexikaliska bidrag till dess Wb-redaktion.

1.

Codex Wormianus tillhör som bekant gruppen av huvudhandskrifter till Snorre-Eddan (skinnhandskrifterna R, U, W, pappershandskriften T) och finns nu fototypiskt utgiven såsom nummer två i den av Ejnar Munksgaard utgivna serien Corpus Codicum Islandicorum Medii Aevi. Handskriften är med största sannolikhet skriven allt igenom av en och samme skrivare, och pikturen är genomgående redig och klar, varför tvekan mycket sällan behöves uppstå beträffande de enskilda ordens läsning. För dess ortografiska principer är summariskt redogjort i den stora arnamagnæanska utgåvans Praefatio i tredje bandet s. XLV—LXI.¹

Codex Wormianus innehåller²: Prologen till Snorre-Eddan betydligt utvidgad, Gylfaginning samt av Skáldskaparmál inledningen och avdelningen om kenningar (med vissa uteslutningar och tillägg). Härefter komma de fyra grammatiska avhandlingarna, av vilka två, den första och den fjärde icke finnas i annan handskrift än W. Så följer större delen av Háttatal och därefter Rígsþula, för vilken W är enda källskrift. Till sist komma vissa överarbetade partier av Skáldskaparmál, nämligen dels av ett avsnitt av Skáldskaparmáls »ókend heiti» och fornöfn, dels av ett kapitel i Skáldskaparmáls förra hälft (kap. 31) och dels slutligen av ett

¹ Denna utgåva citeras i det följande SnE samt romersk siffra hänvisande till någon av de tre delarna 1848—86. Arnamagnæanska Kommissionens utgåva 1931 i ett band citeras SnE². Den särskilda textutgåvan av Wormianus 1924 citeras SnEW och den fototypiska utgåvan 1931 Cod W.

² Här tas endast hänsyn till skinnbladen, ej till de insatta pappersbladen.

kapitel (kap. 69) i Skáldskaparmáls slut.¹ Denna sista del av W (efter Rígsþula) har av gammalt ansetts såsom en så starkt överarbetad del av W och så självständig i förhållande till Snorre-Eddans övriga handskrifter att den försetts med särskilt signum Wb.²

Det är uppenbart, att redaktören av W varit synnerligen väl förtrogen med skaldespråket och tillika livligt intresserad för språkets formella sida: grammatik, ortografi och metrik. Med Codex Wormianus har han velat giva ett kompendium av samtidens språkliga vetande. Efter framläggandet av Gylfaginning, vars innehåll, den hedniska mytologien, var ett reallt grundlag för skaldespråket, och de partier av Skáldskaparmál, som avhandla och exemplifiera läran om kenningarna, har han gått över till språkets och diktens formella sida, grammatik och ortografi resp. metrik, och här framlagt de fyra grammatiska avhandlingarna samt Háttatal. Härefter har han återgått till Skáldskaparmál för att behandla dess lära om oomskrivna benämningar (*ökend heiti*). Likasom ställvis i det föregående vill han visa sig självständig och insätter Rígsþula, som just innehåller en rad dylika »heiti». I övrigt bearbetar han Skáldskaparmáls framställning med tillfo-

¹ Jfr Finnur Jónsson i Aarbøger 1898 ss. 301—304, dens. i SnEW Indledn. s. II ff., Sigurður Nordal i Cod W Preface s. 1 ff. Då det i SnEW Indledn. s. IV f. heter: "Kap. 74 [SnEW s. 105: *mann skal kenna vit uerk sin þill* osv.] beror på AM kap. 31 [SnE I 332 ff.], uagtet dette findes på sit sted — dette viser redaktörens vilkårlighed —, men fra og med *hoggr* (105₁₃) er resten en tilføjelse lige til 107₁₅⁴, är detta icke helt riktigt. Även efter *hoggr* finna vi nämligen på samma sida meningar som uppenbart ansluta sig till AM kap. 31, näml. raderna 34—36: *kenna skal mann heitum Odins þillum ok allra Ása heitum. uel þikker kent til aalfa. kent er ok til iotna eða duerga*. Dessa meningar överensstämna så när som på några små avvikelser i fråga om ordningsföljd och ordformer med AM kap. 31 (SnE I 334) raderna 10—12.

² Av Codex Wormianus avtrycktes endast detta parti i den stora arnamagnæanska utgåvans andra del 1852 (SnE II, 495 ff.). Angående detta avsnitt (Wb) se Finnur Jónsson i Aarbøger 1898 s. 290, s. 304; jfr också R. C. Boer i Aarbøger 1924 s. 193—195 och dens. i APhS 1, s. 131 ff.

gande av nya ramsor, vilka — som nedan kommer att närmare utvecklas — sannolikt äro brottstycken ur äldre »nafnapulur» av den metriska typ vi finna företrädd i namnstroferna omedelbart efter Skáldskaparmál. Tyvärr är den del av handskriften (3 blad), där Rígsþula och dessa *ókend heiti* stå, defekt. Finnur Jónsson anser såsom sannolikt, att dessa blad äro rester av ett lägg på förslagsvis 6 blad.¹ Vi ha alltså vissa skäl att förmoda, att redaktören här framlagt en samlad bearbetning av skaldespråkets »heiti» i fri anslutning till Skáldskaparmál samt bland dessa »heiti» insatt i sin helhet Rígsþula såsom ett gott exempel på »heitis» användande i praktiken (på samma sätt som ju Snorre-Eddan hela vägen belyser framställningen med citat från skalderna).

När denna redaktion av vad man ville kalla »handbok i samtidens poetiska och språkliga vetande» är gjord kan ganska noga bestämmas på grund av vissa citat från skalderna. Den måste vara tillkommen på 1300-talet och före 1370; snarast är den att förlägga till tiden omkr. 1350.²

Redaktören synes mig näppeligen vara en större, självständig begåvning. Sigurður Nordal har i sin skarpsinniga och för uppfattningen av hela den isländska litteraturens framväxt betydelsefulla inledning till Cod W framkastat, att han skulle vara författaren till den fjärde grammatiska avhandlingen (a. a. s. 16). Jag har dock svårt att tilltro honom den originalitet och tanke-reda, som ett dylikt författarskap måste förutsätta. Det är också värt att lägga märke till en sak, icke beträffande den fjärde men den andra grammatiska avhandlingen, nämligen den oklarhet och förvirring, som på vissa punkter präglade detta sistnämnda opus just i W:s recension och som icke tala till W-redaktörens förmån. Dess inledning karakteriseras av utgivarna Verner Dahlerup och Finnur Jónsson som »et löjerligt produkt, hvis ophavsmand hverken har været nogen god stilist, eller har haft megen indsigt i det æmne, den egentlige afhandling behandler», och dess avslut-

¹ SnEW Indl. s. III.

² SnEW Indl. s. V, Cod W Preface s. 15.

ning betecknas såsom »banale munkebetragtninger, som fra først af umulig kan have hørt med til vor afhandling». Dessa tillägg stamma — enligt samma författare — rimligtvis »fra en og samme mand; måske fra den, der oprindelig ordnede den bog, som vi har i codex Wormianus»¹. Även om W:s redaktör ej skulle ha författat dessa tillägg utan blott avskrivit dem, så tyder likväl detta på en icke ringa brist på kritik och omdöme. Den bearbetning han otvivelaktigt gjort av *ókend heiti* visar också mera iver att framlägga sitt vetande än behov av klarhet och logik.

Men W:s redaktör var en entusiastisk samlare, och eftervärlden skall beständigt stå i tacksamhetsskuld till honom för att han från förgängelsen räddat ett sådant klenodium som den första grammatiska avhandlingen.

Det är icke min avsikt att här ingå på den svårlösta och till stor del outredda frågan om hela slutavsnittets (Wb:s) i W ställning till å ena sidan den handskrift (W), vilken det tillhör och å den andra sidan de övriga handskrifterna av Snorre-Eddan. Jag vill här endast framlägga några namnramsor i Wb:s redaktion av Skáldskaparmál, vilka icke blivit tillbörligt beaktade vare sig av textgranskare eller ordboksförfattare. Härvid kommer Wb att på ett litet, snävt begränsat område analyseras, varigenom måhända även ett ringa bidrag kan lämnas till Snorre-Eddans textkritik.

Codex Wormianus, här citerad efter arnamagn. kommiss:s utgåva 1924² (jämförd med Cod W 1931):

(K)appar heita ok kempur. garpar. snillingar. hreystimenn. hardmenni afar menni hetjur.

På Codex Regius baserad text utg. i arnamagn. kommiss:s textutgåva 1931 (SnE² s. 187—188)³:

þeir menn erv, er sva erv kal-ladir: kappar, kenpvr, garpar, snillingar, hreystimenn, hardmenni, avarmenni, hetivr. þessi

¹ Den første og anden gramm. afh. i Snorres Edda. Udg. af V. Dahlerup og F. Jónsson, Fortale s. XXVI, XXVII.

² I utgåvan (s. 103 f.) med kursiv markerade förkortningar o. d. återgivas här med vanliga typer. — Avsnittet finnes även, som ovan nämnts, i SnE II, 495—96.

³ Motsv. SnE I, 530—32.

þessi eru þar i mót. kalla mann blaudan. þirfing. blota mann. skauð eða skræfu. Uák. uám. lók. leymu. dáasa drók. dusilmenni.

AUR maðr heiter mildingr mæringr. skatí. þjóðskatí gullskati manballdr. auðkyfingr. sækeri. rikmenni. Her í mot er sua kallat. hnöggr glöggr. mælingr. smælingr. uesælingr. giöflati. þiofr huinn. hlenni.

Spekingr raaualldr snyrtí maðr. oflaati glæsi maðr stertí maðr.

Raumi skraumi. skrapr. slokr. skrokkr. skeiðklofi. slínni flangi. físnir truðr lokr kyrþingr.

(S)ua heita höldar. halr drengr haulldr. þegn. smiðr. breiðr bondí. bundinskeggi bui ok boddi brattskeggr.

(K)auði nfaudi fóli fifí flangi. Gassi gokr gromr gógr. gaukr. hriki glopr gopí glónn glanni. slaaní slappi strundi smotr stortr. brokr hrottí. þumr þríotr þrápr tutr tangi mottí uaamr. dáarbekill. gááði. gínnungr gapþrosner gunnungr þræla heití standa í Rígsþulu. líni stafklapr. önnungr lydda . . . lyðr heiter landzfolk.³

heitistanda herimot, at kalla man blavþan, veykan, þiarfan, þirfing, blota man, skavð, skræfv,¹ skriað,² vák, vám, leyra, sleyma, teyþa, dvga, dasi, dirockr, dvisilmenni, avlmvsa, avvird, vilmaþgr. Avr maðr heitir mildingr, mæringr, skati, þjóðskati, gvllskati, manballdr, sælingr, sækeri, avðkyfingr, rikmenni, havþingi; her imót er sva kallat: hnavevingr, gloevingr, mælingr, vesalingr, fenþingr, giavflati. Heitir spekingr raðvaldr. Heitir ok ovitr maðr fifl, afglapi, gassi, giningr, gavr, glopr, snapr, foli, þr, oðr, galin.

Snyrtimaðr oflati, drengr, glæsimaðr, stertimaðr, pryþimaðr. Heitir hravmi, skrapr, skrokkr, skeiðklofi, flangi, slini, físnir, slapr, dravtr.

Lyðr heitir landfolk eða liodr. Heitir ok þræll kefsir, þion, avnvng, þiz.

Som synes förete de båda textavsnitten vissa väsentliga olikheter. W har en rad ord som icke R har, men å andra sidan har R också sådant, som icke W har. En gemensam stomme för båda kan dock tydligt iakttagas, och orden äro ingalunda upp-radade på en slump. Se vi närmare efter skola vi skönja klart

¹ Rättat från *skreiv*.

² Rättat från *skiaðr*.

³ Dessa sista tre ord stå i slutet av efterföljande stycke men höra otvivelaktigt ihop med namnramsan ovan (jfr övriga handskrifter).

särhållna betydelsekategorier. I R:s ramsa börjas det med kämparna, de modiga männen (*kappar* osv.). Häremot ställas de fega och ynkliga männen (*kalla mann blaudan* osv.). I nästa två betydelsegrupper ställas rika och givmilda män (eller enbart rika) mot snåla och sparsamma (*orr maðr* osv. : *hnöggvingr* osv.). Därefter följa betydelsekategorierna vis : ovis, dum (*spekingr* osv. : *fiðf* osv.), varefter framställningen fortsätter till benämningar på präliga och anspråksfulla (eller övermodiga) män (*snýrtimaðr, ofláti* osv.), mot vilka ställas obetydliga män, »klåpare» o. d. (*hraumi, skrapr* osv.). Till sist — måhända som en övergång till det följande kapitlet — upptagas några benämningar, som snarast ha avseende på samhälleliga förhållanden (namn på ett lands inbyggare samt på trälar eller arbetsfolk).¹ W:s motsvarande ramsa skola vi strax granska. Först några ord om de övriga handskrifternas behandling av motsvarande ställe.

Trajectinus (Utrecht, mskr. 1374)² överensstämmer så gott som helt med R. Den har gjort ett par tre uteslutningar och har i fråga om några ord sin egen stavning, vilken emellertid ej kan tillmätas större betydelse; ibland beror den på uppenbart slarv eller missförstånd av avskrivaren.

AM 748 I 4:o³ står också R synnerligen nära och har, bortsett från fem uteslutningar, precis samma ramsor. Utöver R har den i slutet ett ord *slottr*, varav spår finnas även i AM 757 4:o (jfr nedan) men som saknas i övriga handskrifter (*slinni, fiðsnir, slottr, slápr* etc.). I stället för det näst sista ordet (*önnungr*) i R har den *örsungr*.

Om AM 748 II 4:o⁴ kan ock sägas att den står R mycket nära. I ramsan *hraumi, skrapr, skrokkr* har den dock i stället för R:s och övriga handskrifters *slinni* ordet *slangi* (: *flangi, slangi, fiðsnir* osv.).

¹ Finnur Jónsson har i SnE² s. 188 sammanslagit dessa sista benämningar med följande kap.

² Codex Trajectinus, utg. av W. van Eeden, Leiden 1913, s. 126.

³ SnE II, 464.

⁴ SnE II, 610. Förut benämndes denna hskr. AM 1 eß.

AM 757 4:o¹ följer också R:s text med några obetydliga utslutningar. I slutet har den dock två nya ord, nämligen *slókr* och *drókr*, som stå i stället för R:s *slapr* och *drøttr* i den ramsa, som börjar med: *heitir hraumi*. Där har emellertid först skrivits *sløttr*, *drøttr*,² vilka ord nästan helt utplånats.

Vi se sålunda, att bakom de ordramsor och den ordningsföljd som representeras av R och som ovan anförts in extenso står en hel grupp handskrifter.

Häremot står nu W med sina egna namnramsor och sin egen ordningsföljd, en blandning av R och något annat. Men även här i W skola vi snart vid en närmare granskning märka en ordnande princip, en stomme, på vilken påbyggnader ha gjorts. Och denna stomme är Uppsala-Eddan eller kanske snarare en redaktion av U:s typ.

För att få en klar överblick ställer jag här nedan vad jag anser vara stommen i W vid sidan av U in extenso. Av föregående återgivande av W kan lätteligen ses vad som är utelämnat. W:s med U överensstämmande ord äro kursiverade.

W (citerad som ovan):

(K)appar heita ok kempur.
garpar. snillingar. hreystimenn.
harðmenni afar menni hetíur.
þessi eru þar i mót. kalla mann
blauðan. þirfing. blota mann.
skauð eða skræfu. Uák. uám.
lók. leymu. dáasa drók. dusil-
menni.

U (efter Sn Edda II, 345 f.
jämförd med »Snorre Sturlasons
Edda, Uppsala-handskriften DG
11. Reproduktion i ljustryck»
1930):

Kappar heita ok kempvr gar-
par.³ snillingar. hreysti menn
avar menn harðmenni hetior.
þessi standa þar i moti at kalla
mann blavþan. þirfing. blota
man. skauþ eða skræfo. vak-
vam.⁴ leoska. sleyma. dasi.
drokr. dusilmenni.⁵

¹ SnE II, 547.

² Enligt notanteckning i SnE II, 547.

³ Initialt g återgives åtminstone i denna del av hskr. med g, dvs. med samma tecken som långt g. Vid transkriberingen skrives här g resp. gg.

⁴ Sn Eddans utg. upplöser förkortningen *vakvamenn*.

⁵ Sn Eddans utg. menar att här med röda bokstäver står *hoyrskra manna nofn*, vilket ej kan läsas i ljustrycksreproduktionen.

AUR maðr heiter milldingr mæringr. skati. þjóðskati. gullskati mannbaldr. auðkyfingr. sælkeri. rikmenní. Her í mot er sua kallat. hnoggr gloggr. mælingr. smælingr uestelingr. gjoftati. þiofr huinn. hlenni.

Spekingr raadualldr. snyrti maðr. oflati glæsi maðr sterti maðr. Raumi skraumi skrapr. slokr. skrokkr. skeiðklofi. slinni flangi. fjosner truðr lokr kyrpingr præla heiti standa í Rigspulu. líni stafklapr. þunnungr lydda . . . lyðr heiter landzfolk.

Aurr maðr heitir milldingr. mæringr. skati þjóðskati gullskiptir. mannbaldr. Auðkyvingr. sælkeri.¹ Sinkr heitir maðr ok er sva kallat. hnoggr. smælingr. væsalingr. gioflati.²

Spekingr. raðvalldr. snyrti maðr. oflati. glæsi[maðr]. Raume skrapr. skrockr. skeiðklofi. flangi. slinni. fjosni. lioper heitir þræll. kefsr. þræll þionn. Avnvngr. þirr. lyðr heitir landz folk.³

Förutom vissa formella likheter mellan W och U (gentemot R) framträder även en redaktionell likhet av sådan art, att den är avgörande för de båda handskrifternas sambörighet i fråga om dessa ramsor av *ökend heiti*. Medan R och alla de andra handskrifterna efter *spekingr, raðvaldr* uppta heiti för dum person, dumbom o. d. (*fífl, afglapi* osv.), så insätta W och U här ramsan för prålig och anspråksfull person o. d. (*snyrtimaðr* osv.) som hos R följer först senare. På så sätt kommer hela *fífl*-ramsan att i både W och U saknas. Men W bättrar senare på saken genom att i slutet, då framställningen i själva verket redan kommit in

¹ Mindre spatium till nästa ord.

² Större spatium till nästa ord.

³ Slutet av U:s text fr. o. m. *lioper heitir* är ej tillfredsställande i sitt nuvarande skick. Det är klart att *liöðr*, till vilken form ordet måste återföras trots den egendomliga skrivningen med *-er*, icke kan vara »*þræls heiti*» (jfr strof 441 i namnramsorna till Eddan (Sn Edda² s. 199) där det nämns synonymt med *lyðr* snarast såsom benämning på krigare eller medlem av hird o. d.). Arkivets redaktör professor Emil Olson har godhetsfullt fäst min uppmärksamhet på att *lioper heitir þræll* i U kan gå tillbaka på den formulering, som representeras av R:s *Lyðr heitir landfolk eða liöðr. Heitir ok þræll kefsir* o. s. v. U har härvid kommit att föra ihop *liöðr* med det efterföljande *heitir* på grund av att *eða* i det föregående på ett eller annat sätt bortfallit.

på de samhälleliga kategorierna (jfr ovan s. 95) ganska oförmedlat insätta en lång ramsa innehållande nedsättande personbenämningar (*kauði, fnauði* osv.). Här visar U större reda än W.

Kvar är så i W stycket *Suá heita hölðar*. Om detta kunna vi fatta oss ganska kort. Det är helt enkelt — så när som på två halvverser och ett ord — en strof ur *Rígsþula*. I *Rígsþula* strof 24 omtalas Karls barn sålunda:

*Born olu þau,
biuggu ok undu,
het Halr ok Drengr,
Haulldr, þegn ok Smiðr,
Breiðr, Bondi,
Bundinskeggi,
Bui ok Boddí,
Brattskeggr ok Seggr*

(cit. efter Bugge, *Norron Fkv.* s. 144 f.).

Här anföres sålunda *Rígsþula* med dess egna ord. Men när redaktören kommer till trälarnas namn, tycker han att det blir för omständigt att åter citera *Rígsþula* och hänvisar i stället dit, vilket han så mycket hellre kunde göra, som dikten fanns med i hans sammelveck: *þræla heiti standa í Rígsþulu*.¹ Likvisst tillägger han några likartade namn (*Uni, stafklápr, þunnungr, lýdda*), varav ett (*þunnungr*) också återfinnes i *Rígsþula*.

Resultatet av denna analys av ordramsorna i W blir alltså: 1) de innehålla en rad ord gemensamma för alla Snorre-Eddans handskrifter och äro sålunda icke att betrakta såsom en självständig, originell produkt av W:s redaktör; 2) i fråga om ordbestånd och betydelsegruppernas ordning överensstämna de mest med U; 3) förutom enstaka tillägg av ord uppvisar W inskott dels av en kortare ramsa från *Rígsþula*, dels av en längre ur obekant källa.

¹ Då det i Brate *Sámunds Edda* (1913) s. 323 sägs, att namnet *Rígsþula* står i pappershandskr. måste detta bero på ett missförstånd (jfr redan Bugge o. a. a. s. 141).

Beträffande denna sistnämnda ramsa (: *kauti, fnaudi, föli, fífi, flangi* osv.) bör särskilt framhållas, att den med sina hendingar och stavrim visar tydliga spår av metrum, och jag vågar tro — såsom f. ö. redan ovan antytts — att den är ett extrakt ur några (gamla) *pulur* av den typ, som föreligger i de metriska namnramsor vi finna efter Skáldskaparmál i vissa av Snorre-Eddans handskrifter (SnE I, 546—593, II, 468—494, 551—572, 614—627). Till uppkomsten av dessa Edda-thulor har Finnur Jónsson givit den otvivelaktigt riktiga förklaringen i sin uppsats »Um pulur og gátur» i »Germanistische Abhandlungen zum LXX. Geburtstag Konrad von Maurers» 1893, s. 493 (jfr även dens. Litt Hist 2°: 175). De äro materialsamlingar för den konstfulla dikten och ha bildats i syfte att underlätta diktkonsten för skalderna.¹ Man skulle kunna kalla dem för ett slags skaldepoesiens »bausteine.»² Svårt för att icke säga omöjligt är däremot att följa Finnur Jónsson i hans bedömande av dessa thulors betydelse för Snorre-Eddan. Frågan, i vad mån Snorre använt dem för sin Edda, är av stor vikt men tillika synnerligen intrikat, och ett djupare inträngande i detta ämne skulle kräva en särskild avhandling. Endast några iakttagelser skola här antecknas.

Sophus Bugge har redan i Aarbøger 1875 s. 209 ff. i sin uppsats »Biskop Bjarne Kolbeinsson og Snorres Edda» varit inne på den tanken att dessa thulor, som åtminstone i sin ena redaktion (R — 748 II 4:o) äro äldre än Snorre-Eddan, givit Snorre stoff till kapitlen i slutet av Skáldskaparmál. »Han har», säger Bugge a. a. s. 211, »kjendt dem og benyttet dem ved Siden af andre Kilder i Slutningen af Skáldskaparmál, hvor han meddeler Oplysning om uomskrevne poetiske Udtryk . . . Tydeligst synes dette ved hans Meddelelse af Navne paa Himmelen (Sn.

¹ Finnur Jónsson a. st.: Til þess að skáldinu yrði ekki torfynt og það þyrfti ekki að leita leingi að hinum einstöku heitum, sem hljóðstafir og hendingar kröfðust, þá var ekkert betra eða snjallara, en að hafa heilar vísur með tónum nöfnum, því að það var hægst að læra og muna.

² Den bästa utredningen av diktartens uppkomst och historia har givits av E. Noreen, Den norsk-isländska poesien ss. 268—280.

E. I, 470).» Bugge jämför sedan thulornas namn på himlen med Snorres och kommer härvid till den slutsatsen, att Snorre haft »en skreven Optegnelse, der indeholdt poetiske Navne paa Himmelen» (a. st.). Härefter fortsätter Bugge a. a. s. 211 f.: »Som naturligt er, har han ikke værdiget disse Rækker, i hvilke han fandt mange ham ellers ubekjendte Udtryk, Navn av *kvæði* og da heller ikke tillagt dem nogen afgjørende Autoritet for Skalde; han har betragtet Rækkerne som *pulur*, Ramser. Disse Tuler sees da ogsaa ved Navne paa Bjørn, Hjort (Sn. E. I, 478), Sol, Maane (I, 472), Hjærte, Sind (I, 540), Haand (I, 542) og ved flere andre Sammenstillinger at have været blandt Snorres Kilder.»

Emot detta Bugges antagande att Snorre skulle ha använt thulorna för senare delen av Skáldskaparmál, har Finnur Jónsson uttalat sig både i sin uppsats i festskriften till Maurer och i sin litteraturhistoria. Överensstämmelserna, menar han, mellan Snorres text och ramsorna äro icke tillräckligt stora för att bevisa eller ens göra sannolikt ett dylikt antagande. »Der lader sig i virkeligheden ikke påvise nogen indre sammenhæng mellem disse remser og Snorres værk i det hele» (Litt Hist 2²: 179).

Såvitt jag förstår, måste emellertid ett dylikt »inre sammanhang» finnas. Men huruvida det just är de thulor, som äro infogade i Codex Regius och i AM 748 II (: 1 eß) — den efter Finnur Jónssons övertygande bevisning i festskriften till Maurer otvivelaktigt äldsta ramsan — som av Snorre använts, låter sig naturligtvis icke bevisas. Det finns intet som hindrar att Snorre, antingen i minnet eller ock kodifierade, haft ramsor av liknande typ vid författandet av Skáldskaparmál. Det är ingen tillfällighet, att de av Bugge påpekade benämningarna på himmel, på sol, måne, björn, hjort, hjärta, sinne och hand så nära ansluta sig till thulorna. Man skulle snarare vara förvånad, om icke Snorre begagnat sig av detta slags memorialpoesi, när han i avdelningen *ókend heiti* av Skáldskaparmál sammanförde skaldepoesiens enorma namnmateral. Snorre var ju själv aktiv skald och kunde naturligtvis lika bra som sina samtida och äldre kolleger gängse minnesverser och ramsor.

Nu visar det sig också, att det avsnitt av Skaldskaparmál, som vi ovan undersökt i dess förhållande till den utvidgade redaktionen i Codex Wormianus, har ett visst »inre sammanhang» med de nyssnämnda thulorna. Före de ovan anförda namnen på tappra män, feqa män osv. innehåller kap. 65 (Sn Edda I, 528 ff.) ett flertal skaldiska benämningar på krigare m. m. (*greppar, rekkar, loftar, bragnar, gumnar, gotnar* m. fl.). Och i kap. 66 (Sn Edda I, 532 f.), alltså omedelbart efter uppräknandet av namnen på tappra män, feqa män osv., följer en ganska originell ramsa innehållande benämningar på grupper av män. Ehuru namnmaterialet där säkerligen är gammalt, förefaller likväl den allitererande hoparbetningen såsom sent tillkommen och har i övrigt tycke av litterärt skämt (*Maðr heitir einnhverr, tá ef II 'ro, þorp ef III 'ro, IV 'ro forneyti, flokkv eru V menn* osv.). Boer förklarar kategoriskt, att hela kap. 66 ej hör ihop med de övriga benämningarna på män och krigare. »Es entfernt sich weiter von dem Thema.»¹ Det är en senare utvidgning i anslutning till »heiti» *stundanna* i kap. 63.² Sådant är lätt att påstå, men bevis saknas ju fullständigt. För min del uppfattar jag saken så, att till »heiti» på enskilda män (skaldar, krigare, tappra män, feqa män osv.) i kap. 65, har i kap. 66 lagts kollektiva beteckningar o. d. för män. Häri ligger intet ologiskt och för sammanhanget stötande.

Om vi nu gå till de äldsta thulorna till Snorre-Eddan, så finna vi där en grupp strofer, som också innehålla »heiti» för män och »heiti» för kollektiviteter av män (Sn Edda I, 558 ff.):

*Mál er at segja
manna heiti:
greppar ok gumnar,
gumar ok drengir,
gotnar, rekkar,
garpar, seggir,
sveit, snillingar
ok sælkerar.*

¹ APhS I (1926), s. 135.

² A. st.

*Bragnar, þegnar
 beimar, höldar,
 firar ok flotnar
 fyrðar ok drótt
 föruneysi,
 flokkr, harðmenni,
 kníar ok kappar,
 kenpur, nautar.*

*Öld ok ærir
 ok afarmenni,
 liðar ok lofðar,
 lýðr ok sagnir,
 ljóðr, oflátar,
 ljónar ok ferðir,
 mildingr, mæringr,
 mannbaldr, spekingr.*

Dessa tre strofers namn finnas *samtliga* i Skáldskaparmáls kap. 65 och 66. Den fjärde strofens namn äro oss också välbekanta från samma kapitel:

*þá er glæsimaðr
 ok gullskati,
 þá eru snyrtimenn
 ok sælingar,
 auðkyfingar
 ok oflátar,
 herr ok helmingr
 ok höfðingjar,
 fólk ok fylki,
 fundr, almenning.*

Av denna strofs namn saknas endast *helmingr* ok *almenning* i Skáldskaparmál. Följer så den femte strofen:

*Nú er þraung ok þyss,
þorp, auðskatar,
drótt ok syrvar,
dunn, þrýðimenn
sögn ok samnaðr,
seta, stertimenn,
fjorr ok brjónar.*

Med undantag av *þraung*, *auðskatar*, *fjorr* och *brjónar* återfinnas även dessa namn i kap. 65 och 66. Beträffande *fjorr* och *brjónar* bör anmärkas att dessa saknas i motsvarande ramsa i handskrifterna 748 I 4:o och 757.

Jämförelsen skulle kunna fortsättas även mellan kap. 67 i Skáldskaparmál och de tre thulorna *Ái*, *áttungr* osv., *Niðr*, *hlætamaðr* osv. samt *Sessunautar*, *sifjungar* å sid. 561 (SnE I, 561) likasom också mellan kapitel 68 (*kvenna heiti*) och thulan *Snót*, *brúðr*, *svanni* å sid. 558 (SnE I, 568), men det anförda må vara nog. Det visar att man, trots allt, måste räkna med ett samband mellan kapitlen 65—66 i Skáldskaparmál och de till Snorre-Eddan fogade, fristående namnramsorna (thulorna). Boer har i sin djupt gående men starkt konstruktiva undersökning av Snorre-Eddan (Aarbøger 1924, APhS 1926) tagit upp denna fråga om ramsornas förhållande till *ókend heiti* i Skáldskaparmál men egendomligt nog icke utsträckt sin jämförelse till *manna heiti*.¹ Hade han det gjort, skulle han icke förvånat sig över att kap. 66 (: *maðr heitir einn hverr* osv.) upptagits bland *manna heiti* (jfr ovan s. 101). Större delen av dess namnmaterial finns just jämsides med kap. 65:s i ramsorna.

Härmed är icke sagt att icke det sextiofemte och sextiosjätte kapitlet i Skáldskaparmál innehålla annat namnmaterial än thulornas. Men mitt intryck är efter noggrant studium av de båda kapitlen, att *stommen* är thulornas eller vissa med dem närbesläktade namnramsors. I thulorna finnas sålunda icke de mer eller

¹ Aarbøger 1924 s. 229 ff.; jfr särskilt vad han säger om sin undersöknings gränser a. a. s. 230.

mindre nedsättande benämningar, som i kap. 65 inskjutas efter varje grupp av förhålligande benämningar o. d. på man (jfr den utförligare analysen ovan i samband med granskningen av R:s och W:s text). Det förefaller mycket rimligt, att insättandet av dessa betydelsegrupper (som också få anses ytterst härstamma från några thulor) i kap. 65 *just varit en väsentlig del av författarens eller redaktörens bearbetande verksamhet* vid framläggandet på prosa av namnramsornas »heiti». Särhålla vi dessa grupper av nedsättande benämningar från de andra namnen i kap. 65, så visar sig ännu tydligare namnbeståndets likhet med thulorna.

Resultatet av denna undersökning blir alltså, att kap. 65 och kap. 66 måste ses i samband med thulorna. Thulornas namnmaterial är det primära. På detta ha kapitlen uppbyggts.

Återgå vi nu till W:s översättning av kap. 65 i Skåldskaparmål så gäller naturligtvis även där, vad som här sagts om sagda kapitel i den mån W överensstämmer med R och med R närbesläktade handskrifter. Men i W hade vi, förutom enstaka tillsatser av ord i ramsorna för krigare, modiga män osv. och inskottet från Rígsþula, även en sammanhängande, självständig ramsa börjande med *kauði, fnauði*. Hela dess formella anordning (stavrim och inrim) ansågo vi tyda på att den var direkt upptagen ur någon minnesvers av thulornas typ.¹ Redaktören av W har på denna punkt ytterligare velat utöka materialet och härvid sannolikt vänt sig till för oss okända thulor av en med Eddathulorna besläktad typ. Att han varit en med detta slags diktning väl förtrogen man, visar den omständigheten, att han på nästa sida av handskriften, där han utförligt och med många självständiga exempel ur skaldediktningen behandlar kenningar för man (motsvarande kap. 31 av Skåldskaparmål i R:s text) har upptagit en serie ord, som otvivelaktigt, ehuru det ej synes till

¹ Det är värt att lägga märke till att i denna ramsa även ett ord förekommer, som redan kort förut nämnts, nämligen *flangi*. Redaktören har uppenbarligen helt mekaniskt gjort denna tillsats av en sammanhängande ramsa utan att först förvissa sig om vad som förut fanns.

fullo beaktat, bilda en thula. *Maðr er kendr*, säger han, *flæyger ok ferges heiter ok hreyter myger ok meider sæker ok særer sökuer ok slonguer uelir ok ueiter æger ok otti* (SnEW s. 105; jfr SnE II, 498). Uppställd metriskt ter den sig på följande sätt:

*Maðr er kendr
flæygir ok fergir,
heitir ok hreytir,
mýgir ok meiðir
sækir ok særir
sökkvir ok slongvir
velir ok veitir
ægir ok ótti.*

Denna strof finns ej annorstädes i litteraturen, men sannolikt tillhör även den samma grupp, eller åtminstone typ, av memorialpoesi som thulorna för *manna heiti*. Den är ej särskilt märklig och erbjuder inga nya ord, men den kanske borde få en plats bland Snorre-Eddans thulor i »Den norsk-islandske Skjaldedigtning».

* * *

Jag övergår nu till själva namnmaterialet, varvid jag begränsar mig till att framlägga de ord, som våra nu mest använda ordböcker sakna eller om vilka de lämna ofullständiga upplysningar. Att närmare ingå på deras förklaring är icke nu min avsikt. Endast orden *kauði*, *fnauði*, de första orden i W:s självständiga ramsa av nedsättande benämningar, skola särskilt undersökas med hänsyn till nordiska motsvarigheter. Till ett och annat ord av omtvistat ursprung göras också några notanteckningar, som måhända kunna bidra till deras förklaring.

När man i våra största och vanligaste norröna ordböcker söker upplysningar om dessa i flera fall ovanliga ord, så finner man ganska snart en påfallande godtycklighet i fråga om deras upptagande. Fritzner Ordb.¹ har i allmänhet medtagit dem, som

¹ I det följande förkortad Fr.².

funnits belagda jämväl i andra källor och härvid isynnerhet dem, som använts i prosan. Men även där Snorre-Eddan varit enda källa för ordet, har Fr.² anfört det. Dock långt ifrån konsekvent. Och häri ligger det anmärkningsvärda. Cleasby-Vigfússon Dict.¹ visar på det hela taget en långt större fullständighet än Fr.² men även här saknas åtskilligt, som rätteligen bort vara med i konsekvens med att enstaka, endast från detta Edda-avsnitt belagda ord upptagits.² Att framställa anmärkningar mot ordböcker är icke svårt. I det väldiga material, som där systematiseras, finns alltid ett och annat som överhoppas. Det skall här endast noteras — utan klander mot vare sig Fritznér eller Vigfússon — att Skáldskaparmáls »heiti» ofullständigt excerperats.³

När Finnur Jónsson 1913—16 utgav sitt *Lexicon Poeticum*, angav han i förordet strikt riktlinjerna för sitt excerperingsarbete, och med sin syn på dessa »heiti» ansåg han dem ej böra upptagas, i varje fall ej fullständigt, i ett lexikon över skaldespråket. »Disse ord [i Snorre-Eddan] bør optages og er optagne (delvis i alt fald) i ordbøger over prosasproget. Kun enkelte af sådanne ord er bibeholdte, hvor der ikke kunde være tale om nogen prosaisk brug» (Fortale s. XI).

I huvudsak är det ju till dessa tre verk, som en nordisk filolog eller lingvist i våra dagar håller sig vid studiet av den klassiska isländskan, och när ett ord saknas i något av dessa verk, så drar textgranskaren-filologen därav den slutsatsen, att ordet ej förtecknats, medan ordhistorikern-lingvisten (som arbetar med ordböcker och grammatikor) konstaterar en lucka i fornisländskt ordförråd (en lucka som kanske suppleras från nyisländskan). Endast

¹ I det följande citerad Cl.-Vigf.

² Cl.-Vigf. var en ordbok icke blott till prosan utan även till poesien, varför man, om man till äventyrs vill räkna dessa *heiti* såsom företrädesvis tillhörande diktarespråket, väntar att de upptagits; jfr a. a. Introduction s. LV ävensom s. LVI.

³ Även Leiv Heggstads ordbok (1930) saknar — på ett par undantag när (: *skeiðklofi*, *stortr* och *tangi*) — de ord som i den efterföljande framställningen angivas såsom utelämnade hos både Fritznér och Vigfússon.

undantagsvis användes väl nu efter tillkomsten av den nya upplagan av *Lexicon Poeticum* (1913—16; 2:a uppl. 1931) Sveinbjörn Egilssons *Lexicon Poeticum* 1860. Man söker i allmänhet ej hos Egilsson i prosan belagda ord.

I fråga om vårt ordparti ovan lämnar emellertid Sveinbjörn Egilsson de fullständigaste upplysningarna, även om hans etymologiska anmärkningar äro förlegade och hans uppslagsformer stundom diskutabla. För de hos Fr.² eller Cl.-Vigf. saknade orden kan sålunda — på ett par undantag när — hänvisas till Egilsson. Då jag likvisst här nedan förtecknar dem, så sker detta, emedan jag är övertygad om att de, utan ett dylikt framläggande, ej heller för framtiden skulle bli beaktade, såsom de förtjäna, och vidare emedan Egilssons uppgifter på vissa punkter tarva korrigering. Tillika är det min förhoppning, att en förteckning sådan som den efterföljande skall kunna animera andra till ett studium av dessa i många fall egendomliga och intressanta ord.

Först komma i betraktande sådana ord, som finnas enbart i R (och den närstående handskrifter) eller som äro gemensamma för R och W. Orden anföras i bokstavsordning efter Sn E.² *fjösniṛ, giavflati, glæsimaðr, glovingr, gullskati, hnavvingr, leyra, manbaldr, mælingr, pryðimaðr, raðvaldr, rikmenni, skeiðklofi, skriaðr* (rättat från *skiaðr*), *sleyma, þioðskati*.

1. *fjösniṛ*. Ordet saknas hos både Fr.² och Cl.-Vigf. Egilsson anför det under formen *fjösniṛ*. I SnE I, 532 normaliseras det till *fjösnir* men av Finnur Jónsson Edda 1900 s. 143 till *fjösnir*. T har *fiosn*-, likaså U, W samt 748 II (: 1e ð) medan däremot 748 I har *fios*-. Ordet är otvivelaktigt identiskt med Rågspulas *Fiosniṛ*, ett trälnamn i strof 12:

Born ólu þau,
biuggu ok unðu,
hygg ek at heti
Hreimr ok Fiosniṛ (osv.)

(Bugge, *Norrœn Fkv.* s. 143).

För detta namn har man ansatt en form *Fjósniir* och betraktat det såsom analogisk *nir*-bildning efter den särskilt i poesien vanliga typen (*Móðsognir*, *Gripniir*, *Tanngrisniir* osv.) till substantivet *fjós*, ladugård (så t. ex. Hellquist i Arkiv 7 s. 22, Torp, Ordavledning § 13, 2 och Finnur Jónsson i Arkiv 35 s. 305); namnet har tolkats som »der im rinderstalle (*fjós*) zu tun hat» (Gering, Edda-Kommentar 1 (1927) s. 351). Mot en dylik tolkning är naturligtvis sakligt intet att invända. Dock vill jag erinra om skrivningen *fjós*- i 748 I samt det förhållandet att W:s *-io*- också kan uppfattas som *-io-* (*fiol*- för *fjöl*- Sn E W s. 1 passim, *fiorr* för *fjorr*, 'et slags træ', a. a. s. 105 osv.); jfr Sn E III, Præfatio s. LI: »post *i* (*iorð*-) et *v* (*voll*-) et ante *l o* prævalet.» Vid en förklaring av ordet bör alltså även räknas med att det kan återge ett *Fjósniir*.

2. *gjöflati*. Saknas hos Fr.² och Cl.-Vigf. Från skaldediktningen är det belagt i Lex Poet²⁻³ (*gjöflati seims ok hnossa*, Háttatal str. 97), och Finnur Jónsson översätter det med 'person lad til at give'. Det är av stor vikt för den nyssnämnda strofens tolkning att här i Skáldskaparmál få ordets betydelse preciserad; som synonymer till det stå *hnöggvingr*, *glöggvingr* m. fl. ord för snål, och i U (jfr ovan) inledas dessa ord med meningen: *sínkr heitir maðr* osv. När nu ett till formen identiskt ord (*gjöflati*) användes i Háttatal, är det icke rätt att — även om det på formella grunder låter sig göra — för detta ansätta en form *gjöfláti* (av *láti*, givare, och *gjöf*, gåva, alltså gåvegivare, givmild man) såsom Jón Thorkelsson gjort i Arkiv 15, s. 321 f. och H. K. Friðriksson i Arkiv 17 s. 18. Detta *gjöfláti* skulle f. ö. vara ett *ἄπ. λεγ.* Skáldskaparmáls form icke blott stöder utan bevisar att Háttatalstrofens *gjöflati* skall fattas såsom Finnur Jónsson föreslagit, nämligen såsom *gjöflati*. Vad kompositionstypen beträffar, så skulle man här egentligen vänta *gjaf*- i första leden, då *ö*-stammarna redan under samgermansk tid måste ha haft kompositionsvokalen *a* (se härom von Friesen Lister- och Listerbystenarna 1916 s. 19 samt A. Kock i Arkiv 30 s. 354). Emellertid förefaller det, som om i *gjaf*-sammansättningar första leden redan

ganska tidigt kommit att ansluta sig till simplex *gjǫf*. Medan man hos Brage, som väntat, endast finner *gjafrǫtuðr*, så uppvisa däremot, om man går till handskrifterna, de i Lex Poet under *gjǫf* anförda sammansättningarna i flera fall vacklan mellan *gjaf*- och *gjǫf*-; sålunda *gjafmíldr* : *gjǫfmíldr* (Einarr Skúlason), *gjafrífr* : *gjǫfrífr* (Hofgarða-Refr), *gjafvinnr* : *gjǫfvinnr* (Arnórr jarla-skald). I Snorres Háttatal däremot endast *gjǫflund* (jfr också tidigare Steinn Herdísarson *gjǫflund*).

3. *glæsimaðr*; saknas hos Fr.²; Cl.-Vigf. översätter det: 'a bright, illustrious man'; Lex Poet²⁻³ upptar det ur Snorre-Eddans thulor och översätter det 'prägig, pragtelskende mand'; i nyisl. är ordet vanligt (Blöndal: 'Menneske som er elegant i sin Op-træden').

4. *gløggvingr*; saknas hos Fr.²; hos Cl.-Vigf. översatt med 'a stingy man' men med ofullständig ställhänv. I skaldepoesien är det belagt en gång (se Lex Poet²⁻³).

5. *gullskati*; saknas hos Fr.² och hos Cl.-Vigf.; är i Lex Poet²⁻³ översatt med 'gavmild mand' och belagt från tre dikter.

6. *hnøggvingr*; saknas hos Fr.², Cl.-Vigf. och — då det ej finns belagt i poesien — även i Lex Poet²⁻³; jfr *gløggvingr*.

7. *leyra*; saknas hos Fr.²; Cl.-Vigf. översätter det 'a sneaking, worthless person'. Ordet dunkelt likasom också förhållandet mellan handskrifternas former (T *lora*, 748 I *lóra*, 748 II (: 1 eß) *leyra*, 757 *lóra*; saknas i W); jfr B. M. Ólsen i Den tredje o. fjerde gramm. Afh. (1884) s. 268 samt med förslag till tolkning Falk i PBB 14 s. 18, Hellquist i Arkiv 7 s. 52.

8. *mannbaldr*; saknas hos Fr.²; Cl.-Vigf.: 'a great, good man'; ordet finns i poesien, varom se Lex Poet²⁻³ under *mann-Baldr*.

9. *mælingr*; saknas hos Fr.² och Cl.-Vigf.; likasom *gjǫflati* finns det i poesien belagt endast i Háttatal; Lex Poet²⁻³ översätter det: 'karrig person (egl. 'som måler ud' i små portioner)'.
10. *prýðimaðr*; saknas hos Fr.²; Cl.-Vigf.: 'a brave man' (med belägg endast från Flatøboken II, s. 199); Lex Poet²⁻³: 'pragtel-skende mand'; jfr nyisl. (Blöndal).

11. *ráðvaldr*; saknas hos Fr.²; Cl.-Vigf.: 'a wielder of authority,

ruler' (med belägg endast från Bps. I, 301) och med anteckning att det i modern isl. betyder 'a tyrant, despot' (jfr Blöndal, som har det blott såsom adj. 'mægtig'); saknas i poesien varför det ej upptagits i Lex Poet²⁻³.

12. *ríkmenni*; saknas hos Fr.²; Cl.-Vigf. har ordet men endast i dess kollektiva betydelse (med belägg från prosalitteraturen och den äldre Eddan); Lex Poet²⁻³ har det i betydelsen 'myndig, mægtig mand, hövding'.

13. *skeiðklofi*; saknas hos Fr.² och Cl.-Vigf. samt i Lex Poet²⁻³ (jfr Egilsson: »vir indecore incedens, in ambulando divaricans»); jfr nyisl. *skeiðklofi*, m., 'som skræver ud med Benene' (Blöndal). Ordet är sannol. en överförd användning av ett likalydande sakligt konkretum, som kan ha varit benämning på något redskap av karakteristisk form (med skänklar ell. dyl.); jfr det formellt identiska sv. dial. *skedklove* Rietz 582, Vendell 808.

14. *skrjáðr* (R *skiaðr*, T *scriad*, 748 I *skriaðr*, 748 II (: 1 eþ) *skiaadr*, 757 *skriod*); vilken av formerna *skrjáðr*, *skrjóðr*, *skjúðr*, som skall föredragas, är svårt att avgöra. Betydelse och etymon av *skrjáðr* och *skjúðr* dunkla. Med *skrjóðr* kan jämföras nyisl. *skrjóðr* i bet. 'hæsligt mandfolk', 'skrog', 'affældig Olding' m. m. (Blöndal); jfr även nor. dial. *skrjoe* (Torp Ordb. s. 620). — Ordet saknas hos Fr.²; Cl.-Vigf. uppför det under *skrjóðr* och på *skjúðr* göres hänvisning till *skrjóðr*. Egilsson uppför det under *skrjáðr*. Då det ej är belagt från poesien, saknas det i Lex Poet²⁻³.

15. *sleyma*; saknas hos Fr.²; Cl.-Vigf. har ordet och översätter det 'a scamp' (: odåga, slarver) men ger en ställhänvisning, som är föga upplysande; från skaldespråket saknas belägg. Jfr nyisl. *sleyma*, f. 'Drog', som hos Blöndal upptages som föråldrat; hör väl samman med nor. dial. *sløyma*, 'lang, tung, grov mat slängende figur' (Ross), varom se Torp Ordb. s. 656 (där dock icke den fvn. formen är noterad) och Torp i Fick Vergl. Wb III⁴, s. 540.

16. *þjóðskati*; saknas hos Fr.²; Cl.-Vigf. upptar det men med ofullständig ställhänvisning. Från skaldespråket saknas belägg.

Jag övergår nu till de ord, som W har utöver R och som saknas eller med ofullständig hänvisning upptagits i ordböckerna.

Dessutom upptas ett par ord, som endast finnas i hskr. 748 II och 757 (jfr ovan s. 95 f.). Beträffande dessa W:s ord gäller ännu mera än beträffande R att de bristfälligt förtecknats av lexikograferna. Orden i W anföras efter SnEW och i de två andra handskrifterna efter SnE II.

dåárbekill, drók, fíflí, gááði, gapþrosner, glanni, glónn, gógr, gokr, gopí, gromr, gunnungr, leymu, líni, lók, skraumí, slangi (748 II), *slokr, slótr* (748 I, 757), *stafklapr, stortr, strundi, tangi, þrápr, þumr.*

1. *dárbekill*; saknas hos Fr.² och Cl.-Vigf. Andra ssgsleden synes vara ett eljest i isländskan ej belagt *bekill*, helt säkert motsvarande det av Lind NorIsl Personbin. s. 18 anförda vedernamnet *bekill*, varom a. st. säges: »Ordet är en norsk motsvarighet till det från Finland upptecknade *bækjel* 'klumpig person', sv. folkmål *bäcklar* 'klumpiga händer och fötter'.» Med detta *bekill* bör också jämföras färöiska *bekil*, m. 'en som er daarlig til Fods; en som træder sine Sko skæve; klodset, kluntet Fod' (Jacobsen-Matras, Færøsk-dansk Ordb. 1927—28 s. 22).

2. *drókr*; endast W och U ha på detta ställe *drókr*; övriga handskrifter ha här *dirokr* (*dirockr, dirókr*); 757 har också ordet men i annat sammanhang (*flangi, slinni, drókr, slókr*); ordet saknas hos Fr.² på sin alfabetiska plats men under ordet *dirokk* står antecknat att varians lectio är *drokk*, en slutsats som man emellertid ej vågar dra ur skrivningarna *drokr* och *drókr*. Källan för denna uppgift synes vara SnE I s. 532 not 9, där det står att U har formen *drockr*, vilket emellertid ej är rätt (jfr ovan); Cl.-Vigf. har ordet — men med ofullständig hänvisning — under formen *drokr* och översätter det 'a drudge'; saknas i skaldespråket likasom även hos Egilsson. Däremot finns ordet i rimorna ehuru i dunkelt sammanhang (se Finnur Jónsson, Ordbog til rímur 1926—28 s. 64 under *drókr*). — Till ordets förklaring se F. Fischer, Die Lehnwörter des Altwestnordischen s. 93.

3. *fíflí*; saknas hos Fr.² och Cl.-Vigf. likasom även i skaldespråket. Formellt kan ordet vara bildat såsom en n-stamsutvidgning till substantivet *fífl* 'tosse, narr' (såsom t. ex. *fóli* till *föl*)

eller såsom ett nomen agentis till verbet *fífla*, 'bruge forføngelig, forførende Tale eller Adferd' m. m. (Fr.²).

4. *gáði*; saknas hos Fr.²; Cl.-Vigf. översätter det 'a scoffer, mocker'; i skaldepoesien förekommer det en gång och översattes i Lex Poet²⁻³ 'ussel person'.

5. *gapprosnir*; saknas hos Fr.², Cl.-Vigf. översätter det med *gapi* dvs. 'a rash, reckless man' men ger ofullständig ställhänvisning. Det förekommer även som namn på Oden i en thula (se Lex Poet²⁻³). Dunkelt (jfr Finnur Jónsson i Arkiv 35 s. 306 och, med en icke övertygande förklaring, Falk Odensheite 1924 s. 11).

6. *glanni*; saknas hos Fr.²; översattes av Cl.-Vigf. med 'a reckless jester'; en gång belagt i poesien och alltså upptaget i Lex Poet²⁻³, där det tolkas såsom 'fremfusende og overmodig person'; för senare belägg i isl. se Ordb. till rímur s. 136 och Blöndal.

7. *glónn*; saknas hos både Fr.² och Cl.-Vigf. Egilsson översätter det »homo stultus»; i SnEW föreslås i not med frågetecken *glonni*.

8. *gógr*; saknas hos Fr.²; Cl.-Vigf. upptar det under ett nysl. ord *goggr*, järnkrok, näbb, vilken sammanställning torde kunna starkt ifrågasättas. I poesien saknas ordet. Möjligen kunde det (likasom t. ex. *glópr* till *glap-* i *afglapi*) vara bildat på starka avljudsstadiet till stammen *gag-* 'utstående, utskjutande, från en viss riktning avvikande' som bl. a. föreligger i vissa personbeteckningar med betydelsen 'stor, klumpig eller ovig person' o. d. (jfr D. Strömbäck i Språkvet. Sällsk. Förh. 1925—27 s. 26 ff.). Eller är det att föra till shetländska *gog* [gög], 'snavset scribe el. plet' (Jakobsen Ordb. s. 233) och till betydelsen att jämföra med *grómr* nedan?

9. *gókr*; saknas hos både Fr.² och Cl.-Vigf. Handskriftens -o- är knappast skrivning för *au* (om enstaka dylika skrivningar i vissa hskr. se L. Larsson i Arkiv 5, s. 146 samt om skrivningar -o- för -au- Finnur Jónsson i Arkiv 35, s. 317 ff.); men svårligen kan det heller — ehuru en sammanställning av ordet med *gaukr*

ligger nära till hands (jfr nyisl. *gaukr*, 'hoffærdig Gjak' Haldorsen, nor. dial. *gauk*, 'en stymper, sløv eller taabelig Person' Aasen) — uppfattas såsom en dialektal monoftongisering av *au* (jfr för medelnor. dial. Noreen AltislGr⁴ § 98 Anm.); möjl. är det att uppfatta såsom lån från mnt. och mnl. *gōk*, narr (Schiller-Lübber, Verwijs & Verdam).

10. *gopi*; saknas hos Fr.²; upptages, men med ofullständig ställhänvisning, av Cl.-Vigf. och översättes 'a vain person'. Lind Nor Isl Personbin s. 115 uppför bland vedernamn ett *gopi* som otvivelaktigt är identiskt med detta ord, ehuru L. ej observerat det, då ordet saknats hos Fr.² Lind föreslår a. st.: »Av nyn. *gop*, n. 'avgrund, bråddjup'? Kanske var mannen från Goparør ock har därav sitt bin.»

För min del uppfattar jag personbeteckningen *gopi* såsom identisk med nyisl. *gopi*, 'Hulhed, Gab, Aabning' m. m. (Blöndal). Detta *gopi* är då ett nomen actionis bildat på svagstadiet (jfr Kluge Nom Stamm² § 15, Torp Ordavl. § 16, 1) till ett verb (**giúpa*) som motsvarar forneng. *zéopan* (pret. *zéap*), 'to take up, take to oneself, receive' (Bosworth-Toller, Anglo-Sax. Dict. s. 427). Det är till sin betydelseutveckling och till sin bildningstyp att jämföra med t. ex. nor. dial. *glöpa*, f., klyfta, djup, till *glūpa*, sluka, eller *glīpa*, f. öppning, spricka, till *glīpa*, gapa, sluka m. m. (se exempel hos Wessén, Zur Gesch. der n-Dekl. s. 17, 40 o. passim). Hit hör väl också *göþ*, n., 'stort dyp, avgrund' (Torp), jfr *glöþ*, n. vid sidan av *glöpa* (med samma bet.), *sög* vid sidan av *söge* m. fl.

11. *grómr*; ordet saknas hos Fr.² och Cl.-Vigf. som personbeteckning. Det anföres hos båda blott från Grettla, där det förekommer som varians lectio till *grunr*. Det översättes av Cl.-Vigf. med 'grime, dirt; metaph. a blot, dirty spot.' Av intresse är nu att konstatera att ordet finns såsom vedernamn hos Lind Nor Isl Personbin s. 120. Lind, som på grund av ordböckernas ofullständighet saknat kännedom om ordets användning i Snorre-Eddan, säger a. st. endast: »Hör väl samman med nyisl. *gróm* 'smuts', sv. folkmål *grom*, 'grums'.» Han hänvisar f. ö. till Torp Ordb. s. 185 under *grumen*. Det fyn. *grómr*, m., såsom personbeteck-

ning betyder alltså närmast 'lort'. Anmärkas bör att *gróm*, n., finns belagt i Isländzk Aeventyri i skinnhandskr. 657 B 4:o (Isl Aev I, s. 251) varför det ej (med Torp o. andra) bör kallas nyisl.

12. *gunnungr*; saknas hos Fr.² och Cl.-Vigf.; Egilsson översätter det med 'vir stultus' (: »videtur esse alia forma vocis *ginnungr*, *gínnungr*«).

13. *leyma*; ordet saknas hos Fr.² och Cl.-Vigf.; det är helt ensamstående i fornspråket men har tydligtvis i nyisl. levt kvar på isländska östlandet under samma form och med bet.: 'svækling' (Blöndal).

14. *líni*; saknas hos både Fr.² och Cl.-Vigf.; kvantiteten hos stavvokalen är svår att fastställa, då W nästan genomgående sätter ett slags accenttecken över *i*, vare sig det är långt eller kort (jfr *slínni*, *bondí*, *gínnungr* SnEW s. 104). Egilsson uppfattar ordet såsom *líni*, svag form till *linr*, mjuk, svag, saktmodig (i nyisl. äv.: slapp, slö), men sammanhanget synes mig icke alldeles tala för en dylik tolkning. Man väntar sig här snarare en benämning på träl eller tjänstehjon av något slag (jfr ovan s. 101 o. s. 107). Jag vågar därför, som ett nytt förslag, framkasta att ordet läses *líni* och är bildat till *lín*, n., 'linum', och betyder: 'den som har med linet (dess upptagande, bearbetning o. d.) att skaffa, den som arbetar med lin'. Det vore då att fatta såsom en n-stamsutvidgning till ett sakligt konkretum av en i de nordiska språken icke ovanlig typ (jfr t. ex. Hellquist i Arkiv 7, s. 50 f., dens. i Xenia Lidéniana s. 100, Lidén i Stud Nord Fil I. 1: 40). Från isländskt område skall härvid särskilt erinras om vedernamnet *fiósi*, 'den som går i ladugården ell. har med denna att skaffa' (jfr Lind Nor Isl Personbin. s. 81) till *fiós* och vidare den ned-sättande benämningen *mjólki* i Njála (1875, s. 613) till *mjólk*.

15. *lókr*; anföres två ggr i W:s ramsor, första gången under formen *lók* (ack.: *lók*, *leymu*), andra gången under formen *lokr*. Sannol. avses samma ord, nämligen *lókr*; saknas hos Fr.²; hos Cl.-Vigf. skrivs det *lókr* och översattes 'a tramp, a term of abuse'; jfr Lex Poet²⁻³ *lókr*, m. 'blødagtigt, udueligt menneske', fär. *lókur*

m. 'Klods, Stymper' (Jacobsen-Matras), nor. dial. *lök*. Egilsson upptar ordet under formen *lokr*.

16. *skraumi*; saknas hos Fr.²; Cl.-Vigf. anför det och översätter det 'a screamer'; jfr nyisl. *skraumi* och *skraumr* 'snakkesalig Person. Vrøvehoved, Skryder' (Blöndal); saknas i poesien.

17. *slangi*; saknas hos Fr.²; upptas hos Cl.-Vigf., men — efter vad det vill synas — såsom en rättelse av W:s *flangi*. Emellertid står ordet, som ovan påpekats, icke i W utan endast i 748 II (: *flangi*, *slangi*, *fiosnir* etc.), varför i stället hänvisning bör göras till SnE II, 610. Från skaldespråket finns ordet antecknat i Lex Poet²⁻³ (: 'tølperagtig person') och likaledes från rimorna (Ordb. til rímur s. 335).

18. *slókr*; saknas hos Fr.²; Cl.-Vigf. översätter det 'a slouching fellow' med hänv. till W; ordet, som ju är bekant från de nord. dialekterna och nyisl., är sålunda belagt redan i fisl. (jfr att Torp Ordb. s. 650 angiver det som nyisl.).

19. *slottr*; saknas hos Fr.²; Cl.-Vigf. tycks känna ordet endast såsom nyisl.: 'a heavy log-like fellow'. Det upptas utan källhänvisning och med nyisl. redaktionsexempel (: *hann er mesti slöttur*). Saknas i poesien och är ej heller upptaget hos Egilsson. Det är uppenbarligen samma ord som nyisl. *slöttur* (*slattar*), som av Blöndal översättes dels med det synonyma ordet *slöttólfur* (dvs.: 'opløben Knøs, lang Rækel, Lemmedasker') dels med: 'ngt tungt og klodset'. Ordet är väl en u-stam bildad till stammen *slatt-* 'hänga slappt, dingla', som ingår i nor. dial. *sletta*, 'dingla, hänga, driva om', 'gaa ledig' (Torp), och sannolikt är det identiskt med nor. dial. *slott*, m. 'dagdriver', ehuru Torp Ordb. s. 651 för detta ord ger en annan förklaring.

20. *stajklápr*; saknas både hos Fr.² och Cl.-Vigf.; senare ssgsleden är att jämföra med vedernamnet *klápr* (se Lind Nor Isl Personb sp. 202 och där anförda motsvarigheter samt litteraturhänvisningar) och nyisl. *klápur*, 'groft Haandelag el. klodset lavet Genstand; Person, tilbøjelig til ondartede, haandgribelige Drillerier' m. m. (Blöndal). Egilsson översätter ordet blott med 'servus'.

21. *stortr*; saknas både hos Fr.² och Cl.-Vigf.; med hänsyn till

W:s ortografiska principer finns intet hinder att uppfatta ordet som *stqrtr* (jfr SnEW s. 3: *morg onnur nofn* och SnE III, Præfatio s. LI, LIII). Möjligen skulle ordet då kunna vara den av Hesselman Västn Stud I, s. 33 supponerade formen **stqrtr* (utgående från en avljudande stamform *start-* till stammen *stert-*), stjärt, ur vilken den av Hesselman såsom nyisl. uppfattade formen *stertr* utvecklats genom urspårning ur paradigmet *stqrtr*, *sterti*, *stertir*. Såsom nedsättande benämning på en man skulle då *stqrtr* betyda 'stjärt', varmed kan jämföras, att ett ord *stiaerter* finns som vedernamn (se Lind Nor Isl Personbin. sp. 361). Det är värt att lägga märke till att det också finns ett oförklarat vedernamn *stortr* (: *Olauær stortr*), anført från Dipl Norv I, 147 (år 1323). Se vidare Lind Nor Isl Personbin. sp. 363, där det förslagsvis och med frågetecken föres till nynor. *sturt*, 'störtning'. Det norska vedernamnet bör avgjort konfronteras med W:s *stortr*, huru man än uppfattar det senare.

22. *strundi*; saknas hos Fr.²; Cl.-Vigf. översätter det 'an idler' och anför det med hänvisning till W; hos Egilsson översättes det med 'homo ineptus'.

23. *tangi*; saknas hos både Fr.² och Cl.-Vigf. Heggstad (1930) har upptagit det och jämfört det med nor. dial. *tanga*, 'fare om, feite om' (Ross). Det bör särskilt antecknas, att ordet också förekommer som vedernamn (Lind Nor Isl Personbin sp. 381). Egilsson översätter W:s ord med 'homuncio, homo rudis, agrestis'.

24. *þrapr*; saknas hos både Fr.² och Cl.-Vigf. (där emellertid formerna *þrap*, *þrapt*, 'prat', 'sladder', finnas upptagna). Med W:s *þrapr* kan jämföras det av Blöndal såsom föråldrat anförda nyisl. *þrapur*, m. 'snakkesaligt Menneske'.

25. *þumr*; saknas hos både Fr.² och Cl.-Vigf. Egilsson vill här läsa *þumr*. En annan förklaringsmöjlighet bör likväl diskuteras. I nyisl. finns ett verb *þuma*, 'føle paa n-t med Fingrene el. Hænderne', motsv. nor. dial. *tuma*, denominativt verb till *tume* (fsv. *þumi*). Detta verb *tuma*, nyisl. *þuma* är rikligt belagt i de västnordiska dialekterna, och det är icke orimligt att förutsätta ett redan fornvästnordiskt existerande verb **þuma*. Härtill skulle

då *þumr* vara en relativt sen bildning i analogi med en stor grupp av (nedsättande) personbenämningar på *a*-suffix till starka och (senare) svaga verb (Falk PBB 14: 7 ff, Torp, Ordavl. § 7 2 a, E. Olson Appell Subst. s. 1 ff). Både till form och betydelse skulle då ordet kunna jämföras med nor. dial. *toom*, m. (Hallingdalen), 'Famler, Kludrer' (Ross) till *tuma* (Hall. *tooma*), 'fingre, tukla, trivla; famle' m. m. (Ross).

2.

Fnauði, kauði.

I skaldepoesien förekommer ordet *fnauði* två gånger, nämligen dels i en liten strof av Vagn Åkesson, dels i en anonym strof från början av 1100-talet. I den förra strofen användes ordet om Sigvalde jarl, som fegt flyr för övermakten i slaget vid Hjørungavåg, i den senare om en viss »välsk» riddare Gíparðr, som erbjuder konung Magnus barfot sina tjänster men som håller sig undan i det avgörande ögonblicket.¹

Ordet översattes av Finnur Jónsson i Lex Poet med »ussel person, kryster».

Förutom i skaldepoesien förekommer även ordet, som vi ovan sett, i Codex Wormianus såsom nedsättande benämning på mansperson. Det översattes av Fritzner Ordb.² med »Kujon, Usling, Kryster» och av Cleasby-Vigfússon Dict. med »a craven».

Om ordets betydelse synes ingen tvekan råda. Men har det formellt någon motsvarighet i de nordiska språken, eller står det helt isolerat såsom ett fornvästnordiskt ord? I norska dialekter saknas — såvitt ordböckerna för detta språkområde få anses fullständiga — varje som helst motsvarighet. Däremot finns,

¹ Finnur Jónsson Skjaldedigtn. A. I: 185 resp. A. I: 591. På de olika läsarterna har jag ej här orsak att närmare ingå; det synes för föreliggande undersökning vara tillräckligt att konstatera, att *fnauði* förekommer säkert belagt i en handskrift (AM 291 4:o) för den förra strofen och likaledes i en (Morkinskinna) för den senare.

som i det följande skall visas, ett med *fnauti* besläktat ord i en svensk dialekt.

I prosten Knut Nilsson Lenæus' bekanta arbete Delsboa illustrata eller Delsbo Socken . . . ljufliga beskrefwen (1764) finns ett kapitel ägnat åt »särdeles dialect» och talesätt. Här anför han (s. 190 f.) bland dialektorden även ett verb *fnoa*. »Fnoa och pura», säger han a. st. »äro här twänne verba af enehanda bemärkelse. Man säger om den, som icke är särdeles trefwen, eller nyligen af sjukdom upkommen: Han går och fnoar, han går och purar det är: han går och knoppar så smått, men tager sig icke något alfwar-samt arbete före.» *Fnoa* synes sålunda här betyda viljelöst (och utan framgång) syssla med något, peta med något utan att få det ur händerna o. d. Av Lenæus' ortografi i övrigt att döma är det troligt, att han här med -o- avsett ett grumligt o-ljud, det vill med andra ord säga ett uttal *fn̄a*. Som grundform ansätta vi alltså ett **fnoða*, vilket regelrätt i hälsingskan med intervokaliskt d-bortfall ger *fn̄a*. Härmed kunna jämföras sådana ord som häls. *b̄a* (: båda, giva bud) motsv. fvn. *boða*, häls. *kn̄a* (: knåda) motsv. fvn. *knoða*, häls. *n̄a* (: nåda, nita) motsv. nor. dial. *noda* m. fl.¹

Rimligt är nu att i detta ord **fnoða*, belagt i 1700-talets Delsbo-mål i formen *fnoa*,² se det svagare avljudsstadiet till fvn. *fnauti*, såsom exempelvis *roða*, »kaste et rødt Skin, en rød Farve fra sig eller over noget» (Fritzner Ordb.²) till *rauðr*, rød (eller *rauði*, myrmalm) eller såsom *bogi* till *baugr* osv. Vad betydelsen beträffar synas de båda orden komma varandra mycket nära: *fnauti*, 'en usel eller klen person' eller som ordböckerna översätta det »en kryster», d. v. s. en som intet kan tåla eller uträtta, en stackare; **fnoða* (*fnoa*), vara håglös i sitt arbete (och intet uträtta).

¹ Jfr Bucht, Äldre ü och ö i kort stav. i mell. Norrl. s. 68 och passim.

² Hälsingska ordböckerna (Lenström, Wennberg) uppta ej ordet, och ej heller finns det i Rietz. Enda belägg för det är veterligen Lenæus.

I våra dagars hälsingedialekter finns, såvitt jag vet, icke detta verb *fnæa*, men väl ett intensivum av det, nämligen *fnæda*, 'gå eller göra något med långsamhet', och en substantivbildning härtill *fnædar*, 'person som går eller arbetar långsamt' (se Wennberg, Ordbok över allmogeorde i Hels. s. 17).¹

Synonymt med detta *fnauti* står i Codex Wormianus ett ord *kauti* (SnE II: 496, SnE W 1924 s. 104). Fritzner översätter det med 'foragtelig Karl.' Vid sidan härav finns ett vedernamn *kauða*, som man hos Lind Nor Isl Personbin finner upptaget under uppslagsformen *kváða* (men märkligt nog utan hänvisning från *kauða*). Lind har betraktat formen med misstro och utförligare motiverat sin uppfattning i Arkiv 36 s. 317. Han anför där bl. a. som skäl att *kauða* skulle vara »ett annars okänt ord» och att vedernamnet (i namnet *Jón kauta*) endast förekommer i oblik kasus, varvid det i vissa urkunder skrivs *kauðo*, i andra *koðu* (ell. *kopo*). Dessa former skulle enl. Lind vara att betrakta såsom oblika former av fvn. *kváða*, kåda.

Enbart av de nämnda skrivningarna kan man naturligtvis icke fastslå en säker grundform av ordet. Men man synes — med hänsyn till den allmänna vacklan som beteckningssätten för diftongen *au* (med skrivningar *o*, *ø*, *ω* och *au*) uppvisa (jfr L. Larsson Arkiv 5 s. 146 och Finnur Jónsson Arkiv 35 s. 314 ff.) — ha lika stor rätt att utgå från en form *kauta* som från en form *kváða*. Härtill kommer att vi verkligen ha en belagd form *kauða*, nämligen i namnet *Eilífr kauda* i Eysteins Jordebok (se Fr.² s. v. och Lind Nor Isl Personbin under *kváða*). Även

¹ Skulle man utgå ifrån att *-o-* i Lenæus' *fnoa* representerade ett slutet *o*, så inverkar detta intet i sak på sammanställningen fvn. *fnauti* häls. *fnoa*. Vi skulle då för det senare ordet ansätta en form **fnautā* och hänvisa till den i hälsingskan om icke regelbundna så dock i ett flertal fall framträdande övergången *au* > *ω*, betygad t. ex. i *mōva*, äta utan tilltugg (nor. dial. *maula*), *rōta*, råma (nor. dial. *rauta*), *snō*, utblottad m. m. (nor. dial. *snaut*, isl. *snautr*) (Före-teelsen antydd av H. Geijer i Sverige VI: 165 samt av P. Bogren Torpmålet § 40, § 76). Men med denna utgångspunkt skulle onekligen hälsingedial:s nuvarande *fnæda* bli mera svårbegripligt, och jag föredrar därför att utgå ifrån en grundform med *-ō-*.

denna form vill Lind — ehuru med stor tvekan — föra till *kváða* (ovan a. st.).

Detta vedernamn *kauða* vill jag uppfatta såsom en substantiverad infinitiv av typen *Jón smætra*. *Smætra* betyder tala inställsamt, lisma, och har i sin infinitivform tillagts en viss *Jón*, som haft för vana att vara inställsam i sitt tal (jfr Lidén i Stud Nord Fil I. 1: 41). På samma sätt också med *kauða*, som tillagts en person som kännetecknats av en viss senfärdighet, håglöshet ell. dyl. Betydelsen av verbet vill jag nämligen söka i det enligt min mening befryndade, på annat avljudsstadium bildade norska verbet *koda*, 'smaasyssle, pusle' (Ross 415). Både *kauða* och *koda* kunna alltså översättas ungefär på samma sätt som det ovan behandlade **fnoða*, häls. dial. *fnoa* (Lenæus: »gå och knoppa så smått»). Vid sidan av *kauða* ha vi så Wormianus' *kauði* 'foragtelig Karl' (: en som är håglös och intet uträttar).

Vi komma alltså till det resultatet, att **fnoða* (häls. *fnoa*) förhåller sig till fvn. *fnauði* som nor. dial. *koda* till fvn. *kauði* (*kauða*). Är vårt resonemang riktigt, lämnas också ett litet bidrag till etymologien av nor. dial. *koda*, till vars förklaring Torp Etym Ordb 304 under stor tvekan framställer några förslag.¹ Om grundbetydelsen av *fnauði* och *kauði* och deras formella motsvarigheter i andra språk är vanskligt att döma. Här har endast åsyftats att i korthet antyda ordparets nordiska släktskapsförhållanden.

Lund.

Dag Strömbäck.

¹ "Maaske sammenhæng med sv. di. (dal.) *koala* (av *kvadla*) boble? Heller med nass. *koderen* om barns første tale, *kutteren* tale sagte med hinanden, sveits. *chûdere*ⁿ lalle, kvidre, tale kjælende, men ogsaa: klage halvheit, mane. Lydord." Torp a. st.

Fornnordiska ordföljdsprinciper.

FÖRSTA AVDELNINGEN.

I.

Inledning.

Det finita verbet står i fornsvenskan, liksom i övriga fornnordiska språk, i språkets vanligaste satstyper normaliter på andra plats.¹ Detta gäller närmast huvudsatsen men indirekt också bisatsen, i det att där det finita verbet visserligen kommer på tredje plats, men då inledningsordet (konjunktion el. relativ) är att anse som ett element, som först så småningom tillförts och införlivats med bisatsen och därför vid ledräkningen bör hållas utanför, få vi också där andraplatsställning för verbet såsom den egentliga ordföljdsregeln.² Vissa satstyper kräva dock verbet på första plats: så är fallet med frågesats, med konjunktionslös konditionalsats, ursprungligen med önske- och uppmaningssats och ofta även med narrativ sats. Stundom händer emellertid, att verbet i fornsvenskan — och likaså i fornnorskan — står längre tillbaka i satsen än på den normala andra resp. första platsen. Det är nu närmast på detta slag av satser, jag ville lägga nya, förut icke beaktade synpunkter.

*

Om den företeelsen, att det finita verbet kan stå längre tillbaka i en sats än vad man normalt väntar, säger Wenning³: »I

¹ Jfr Delbrück, Germanische Syntax IV, sid. 4; de Boor, Studien zur altschwedischen Syntax, sid. 5; Wenning, Studier över ordföljden i fornsvenskan, sid. 4; Carl Larsson, Ordföljdsstudier över det finita verbet i de nordiska fornspråken I, sid. 41; samt Nygaard, *Norrøn Syntax* § 336.

² Jfr härom särskilt Carl Larsson, a. a. sid. 23 ff.

³ a. a. s. 5.

lagtexterna äro dylika konstruktioner ytterligt sällsynta. Lagarnas exempel på företeelsen uppträda samtliga i andra ledet av en koordination». Som typexempel väljer jag: *Farr annær broper köpfærþum ok annar hemæ i asku sitær, bapir aghu þer iam-mykit af arvi* VG I 30: 13. Det är närmast denna typ, verbet tillbakadraget i andra leden av en koordination, som här skall undersökas.

II.

Kritik.

Den satstyp, vårt mönsterexempel representerar, har tidigare varit föremål för uppmärksamhet, men ingenstädes har den blivit uttömmande och tillfredsställande bedömd. Forskarna ha stått underligt villrådiga inför den och ha gett mycket vaga och oklara tydningar. Det brister först och främst i fråga om typens avgränsning, i det där sammanförts satser, som äro av helt olika art och icke kunna skäras över en kam, och å andra sidan också för snäva gränser uppdragits, så att typen ej betraktats i hela sitt sammanhang. Dessa felaktigheter i avgränsningen återverka på tydningen, så att stundom på en gång tillgripits olika förklaringar av så skiftande innebörd, att den bristande enhetligheten i och för sig måste inge betänkligheter. Ingenstädes har man nått problemets kärna.

De Boor är, så vitt jag vet, den förste, som behandlat företeelsen.¹ Till hans förtjänst hör, att han, ehuru hans utgångspunkt är »selbständige aussagesätze», uppfattat sambandet med åtskilliga liknande satser av annan art, såsom konjunktionslösa konditionala försatser och konjunktiviska eftersatser, och t. o. m. antyder en motsvarighet vid bisatser.² — Men beträffande ursprung, utgångspunkt och sambandet överhuvud mellan de likartade företeelserna i skilda satstyper vet de Boor varken ut eller in: »scheint — — — ältere Wurzeln zu haben, jedenfalls wüsste

¹ a. a. sid. 8 f.

² a. a. sid. 202, noten.

ich keinen Grund, der für eine jüngere Entwicklung spräche», »kann es zweifelhaft scheinen, ob dieser ganze Typ auf dem Boden des Aussagesatzes erwachsen ist», »diese eigenartige Fügung steht für meinen Überblick zunächst ganz vereinzelt, und ich wüsste sie an nichts anzuschliessen». — De exempel, som anföras, äro, även där ett samband finnes, icke helt lika; en analys är av nöden med en därav föranledd gruppindelning, såsom nedan skall visas, för att orsakerna skola kunna klarläggas. Med den villrådiga inställning, de Boor har till typen, måste den också bli oklart avgränsad. Följande av honom anförda exempel måste utmönstras: U Conf. *wir wilium framlepis ok starklika biupum. at* — — —. Detta får icke jämföras med övriga lagexempel, ty här ha vi en helt annan stil, diplomstil, med där utbildad kliché, och det kan bevisas, att denna stilarts klichéer till övervägande delen utbildats under starkt utländskt, framför allt latinskt, inflytande.¹ Just här ifrågavarande uttryck står i beroende av *volumus etiam et firmiter præcipiendo mandamus ut* — — — Conf. lat. version.² — Gutasaga 63:18 *so byggpus þair þar firir oc enn byggia*. Utredningen nedan torde visa, att detta exempel icke är att jämföras med sådana som *þa kombær præstær ok til hænnær bepís* U 21:4. — U 111:15 *bristær at epe böte þre markær. ok utt þæt aff hanum kræffs*. I detta fall har väl de Boor gjort sig skyldig till ett förbiseende, ty här ha vi ju ellips av *givi* före *utt* och rel.-sats med utelämnat relativ efter *þæt*. — Å andra sidan har de Boor icke anført alla exempel, som kunna uppletas i de av honom genomgångna texterna, ehuru han synbarligen syftat till fullständighet (»folgende Belege sind mir bekannt»). Detta kan tänkas bero på oklarheten om typens räckvidd, men bör kanske hellre tillskrivas ett lättförklarligt förbiseende vid texternas genomgång. Emellertid har de Boor, trots sin blick för typens förekomst utanför den narrativa satsen, icke funnit en förståelsen nödvändig sammanställning med andra företeelser i fornsvenskt språk, enkannerligen lagspråket. Härom nedan!

¹ Åkerlund, *læker* sid. 27 ff.

² a. a. sid. 29.

Wenning har i ett avseende en god syn på företeelsen, i det att han har förstått att, åtminstone rent teoretiskt, draga en bestämd gräns mellan å ena sidan runexempel (av typen *i(n)ka lit h(a)kua heli pisa iftir suni sina toa auk þau i(n)kipora bru aina kiarpu*) och lagexempel (sådana som *nu dyl fapir barn ok konæ hanum barn wítir, þa skal — — —*), å andra sidan diplomexempel (som *jak sten sture i gripsholm riddere sweriges rikes forstændere kennes och för allom witterligit gör*). Han ser i de förra en äldre inhemsk typ, som är stadd i utdöende, i de senare en yngre under latinskt inflytande utvecklade företeelse.¹ (Som följd härav kommer han i motsats till de Boor fram till en riktig bedömning av *wir wilium ok framlepis starklikæ biupum*.²) Detta bör, såsom nedan skall framgå, räknas Wenning till en ej ringa förtjänst.

Men de distinktioner, som han gör, eller som man, trots hans oklara framställning, tror honom ha gjort, har han själv icke beaktat utan kastat om varandra enskilda exempel eller grupper av exempel, som till fördel för hans framställning hade bort skiljas åt. Utgångspunkten för honom är huvudsatser med verbet längre tillbaka än på andra plats, t. ex. *aki uruni risti ifti bui (brupur)* Kärnsjö, Österg.³ Dessa bilda hans grupp A. Han utskiljer alldeles riktigt — eller låt oss säga: mycket förnuftigt — motsvarande företeelse i andra leden av en koordination (jfr ex. ovan: *i(n)ka lit h(a)kua heli pisa iftir suni sina toa auk þau i(n)kipora bru aina kiarpu*) och får härigenom sin grupp B. Såsom av hans exempel sid. 5 framgår, är det i senare fallet fråga om koordinerade satser, som äro fullständiga, d. v. s. var för sig ha subjekt och predikat. Som följd därav uppför han sid. 5 ex. *wir wilium ok framlepis starklikæ biupum* under grupp A, ty det har ju blott koordinerade predikat. Det vill synas, som om Wenning icke klart gjort sig reda för denna distinktion. Det hade varit skäl att urskilja fyra grupper: 1. exempel med endast ett predikat, 2. ex. med koordinerade predikatsuttryck, 3. ex. med koordi-

¹ a. a. sid. 7 ff.

² a. a. sid. 10.

³ a. a. sid. 5.

nerade satser, som ha gemensamt subjekt, 4. ex. med koordinerade självständiga satser. Sid. 6 i sin avhandling gör Wenning t. ex. ingen skillnad mellan dessa grupper: där uppföras först ex. av typ 1, sedan om varandra ex. av typ 2 och 4 (resp. *ty beder jach ider och oppa rikesens vegne högligha biwder* BSH 1:9 och *oc waro wij upa helganzholm om thorsdagen — — — oc ingen aff idher thuit kom* ib 13:25); likaså anför han sid. 9 ex. av typ 3 bland ex. av typ 4 (resp. *combir þan man w hæftum, dræpir man ella by brænnir och farr annær broþer köpfaer þum ok annar hemæ i asku sitar*). Detta kan visserligen i och för sig icke stämplas som något direkt fel, men det vållar oklarhet och skymmer för vad Wenning egentligen tycks vilja ha sagt till tydning av företeelsen, liksom det faktiskt synes ha fört honom in på fel spår.

Wenning har sid. 10 följande resonemang. Verbet står i fornsvenskan vid såväl rak som omvänd ordföljd normalt på andra plats. Man väntar då, att i satser som sakna subjektsnominativ en verbalbestämning »rycker fram» (Wenning använder just detta uttryck egendomligt nog, jfr nedan) på platsen före verbet. Därav: *hulmstein reisþi stein þena auk bru kiarþi eftir miur faþur sin* Heda kyrka, Österg. Denna förklaring kan gälla för grupp 3 ovan, men tydligtvis ej för grupp 4. Härigenom bli dessa således utifrån Wennings ståndpunkt principiellt skilda åt, trots att boskillnad ej gjorts vid anförandet av exempel. Men Wenning vill ändå finna en gemensam förklaring på så sätt, att vi i båda fallen ha ett minne av ursprunglig slutställning av verbet. Hans resonemang bör väl tolkas på följande sätt: *auk bru kiarþi* innebär urgammal slutställning av verbet; denna ordföljd bibehålles just här i andra leden av en koordination, när i alla andra fall det finita verbet enligt en ny ordföljdsregel ändrar ställning, nämligen rycker fram på satsens andra plats, och orsaken är den, att detta satsuttryck för sig taget (med subj. underförstått) ju faktiskt har verbet just på andra plats. Detta försök att till förklaring av verbets ställning i *auk bru kiarþi* 'och gjorde bro' kombinera verbets slutställning, av Wenning antaget som ett mycket tidigt stadium, och verbets andraplatsställning, tillhörande ett senare

skede, kan i och för sig synas ganska skarpsinnigt. Men förklaringen är icke riktig. Den har en mycket snäv begränsning. Utom det, att den icke gäller typ 4, som egentligen var den, som skulle förklaras, så förutsätter den vid typ 3, att andra satsen alltid består av blott två leder. Därjämte kan förklaringen tillämpas vid typ 3 endast i de fall, då den första satsen i koordinationen får verbet på andra plats, t. ex. vid narrativ sats (de Boors »aussage-satz»), men dessa utgöra i laglitteraturen ett fåtal i jämförelse med liknande exempel vid konjunktionslös konditionalsats (*combir þan man w hæftum, dræpir man ella by brænnir*) och konjunktivisk eftersats (*böte þa ok þiuffær hete*).

Det kunde vara ytterligare anmärkningar att göra dels beträffande bedömningen av enskilda exempel, dels beträffande förklaringen av typ 4 och sammanställningen därvid med urn. runexempel av typ 1, men det må vara nog att konstatera, dels att Wennings framställning lider av mycken oklarhet, dels att de förklaringar, som ges, icke verka uttömmande eller övertygande. Hans oförmåga att komma frågan riktigt in på livet finner sitt uttryck i yttranden som: »det vill synas, som om ställningen som 2. led i en koordination spelat en viss roll för bibehållandet av den gamla ordföljden», »tyckes det som om ställningen som slutled i en koordination skulle ha gynnat verbets slutställning» (sid. 9). Längre har Wenning egentligen icke kommit, framför allt icke beträffande typ 4, och därmed kan ju läsaren icke anses ha fått någon lösning av problemet.

Carl Larsson¹ ger många goda synpunkter men visar dock — eller just genom mångfalden av tydningförslag — sin villrådighet inför detta ordföljdsproblem. Det av Wenning med styrka hävdade och otvivelaktigt riktiga särskiljandet av inhemska run- och lagexempel gentemot under latinskt inflytande tillkomna exempel i diplomerna och i religiösa skrifter kommer icke helt till sin rätt hos Carl Larsson, som, trots en i det stora hela vida

¹ a. a. sid. 45 ff.

klarare framställning, har ett mycket obestämdare ställnings-tagande på denna punkt.

Att Larsson icke nått fram till problemets kärna, får givetvis sitt uttryck redan i hans sätt att anföra exemplen. Så hyser han överdriven skepticism gentemot runexemplet *i(n)ka lit h(a)kua heli pisa iftik suni sina toa auk þau i(n)kipora bru aina kiarpu* Viby runhäll, Runv. s. 81 ff., och säger,¹ att felristning ju kan föreligga, trots att han strax förut konstaterat, att »mot läsningen med *kiarpu* i tredje ledet synes ingen anmärkning kunna göras». Exemplet har emellertid, som nedan skall visas, en mycket enkel och naturlig förklaring. — Oklar synes mig hans inställning till följande exempel på Jarlabankestenen i Täby: *jarlabanki let ræisa stæina þessa at sik kwikwan auk bru pisa karpfi fur ant sina, auk ain ati alan tabu*. Larsson talar här om normal ordföljd i de båda sista satserna; detta är påfallande, ty den normala ordföljden i senare leden av koordination med gemensamt subjekt var väl en annan, den var troligen = nysv. språkbruk: 'han lät resa dessa stenar och gjorde denna bro och ägde ensam hela Täby'; något annat är icke styrkt såsom normaltyp. Vidare skär Larsson de båda satserna över en kam. De torde emellertid för sina påfallande ordföljdsförhållanden ha att tacka åtminstone delvis olika omständigheter. De äro nämligen helt olika: i ena fallet objekt + predikat, i andra appositionell bestämning till subjektet + predikat + objekt. Den sistnämnda satsen har väl sin ordföljd därav att den, ehuru mindre logiskt, haft karaktär av den vanliga typen subj. + predikat + objekt, varvid dessutom emfatisk betoning på appositionen medverkat till dess framflyttning.² Däremot tillhör den förra av de båda satserna en helt annan typ, det är bl. a. den, som föreliggande undersökning avser att förklara. Det enda gemensamma för de båda satserna, som man kan ha rätt att eventuellt tillskriva någon betydelse vid ordföljden, torde vara satsernas förekomst på en runsten, ett monument, där en viss hög-

¹ a. a. sid. 34.

² Jfr även Brate, Runverser, sid. 90.

tidlighet i tonen eller en viss utbildad vana, alltså en viss stilprägel, kan ha främjat vissa avvikelser från det normala. Härom nedan! — Till Larssons förtjänst hör, att han är fullt medveten om de vanskligheter, en typindelning kan medföra, så länge vi icke nått fram till en säkrare bedömning av förevarande ordföljdsproblem: »Det finns — — — ingen möjlighet att i varje enskilt fall med säkerhet avgöra, vad som verkat avvikelserna. Typindelningen måste alltså göras med den formella konstruktionen som kännemärke».¹ Detta är naturligtvis klokt, och därför kan rimligtvis ingen kritik riktas mot att sådana fall som vårt nu välkända exempel *wir wilium ok framlepis starklikæ biupum* Conf. U står mitt bland lagexempel av en annan art.

Vid sina försök att förklara de exempel, han sammanfört till sin typ III, framhåller Larsson först ett direkt påvisbart latinskt inflytande i åtskilliga fall. Fsv. översättningar från latinet ha visserligen ibland denna konstruktion mot förlagan, men man måste »räkna med den så att säga allmänna infektion, med vilken hans latinkunskaper och ofta ringa stilistiska färdighet ständigt hota den svenska språkkänslan».²

Vidare har Larsson tankarna riktade på en möjlig tysk påverkan. Han finner nämligen, att hans typ III i relativt stor utsträckning förekommer i från tyskan översatt litteratur som (Själens tröst,) Sancta Annas legend i Linköpingslegendariet och hos stadsskrivaren Helmik van Nörden, som har ett tyskt namn. Men denna bevisföring är alldeles ej bindande, då ju blott yttre omständigheter, som k u n n a tala för samband, anförts, men ingen direkt jämförelse med tyskan i detta avseende presterats. De egendomligheter, som vi kunna iakttaga i texter, som översatts från tyskan, kunna ofta direkt förklaras på olika sätt, varför sannolikheten för att en tysk ordföljdsregel där skulle gå igen, icke är stor. T. ex.: *Oc ey atenast skal iak weta thik thessa bön, vtan än iämwel skal iak wälsighna the änkiona som thu badh fore, Oc*

¹ a. a. sid. 47 not 2.

² a. a. sid. 49.

samuledh alla thera hws oc äghor skulu ökias oc thrifwas som hedhra thiin aminnilse ST 109: 16; här måste man tänka sig ett kolon utelämnat efter *samuledh*, representerande en paus i talet; därmed blir satsen fullständigt regelbunden. *Vndir thessom ordhum kom the hælgha iomfrun til pyno stadhin. Oc hænna eyghin fadhir mz grymheth oc wredhe hug aff hænna hofwdh mz eno hugge* ST 266: 4; här ha vi hopning av adverbiala uttryck, som någonstans måste placeras, varvid den utvägen tillgripits att ställa ett av dem före verbet. *Oc the ena dottrin gik j säng til hans, oc fadhrin j sinom drukkenskap ey witande hona vara sina dottir afladhe een son mz henne* ST 392: 1; sättes komma efter *fadhrin* och efter *dottir*, få vi nog den rätta uppfattningen, det är fråga om en inskjuten apposition, som måste frånräknas vid bedömningen av ordföljden. — — — *för thy thenna högtidh oc gudelika sangher är giordher aff the hælga trefalloghet aff äwerdeliko, oc nw äpther gudz wilia är thz människiom kwngiort oppa iordhenne* S:ta Anna 613: 24; också här finna vi hopning av adverbial, varjämte man kan tänka sig tankstreck, alltså pauser, omkring *äpther gudz wilia*. Gemensamt för dessa fall är detta, att vi ha att göra med ett skriftspråk, delvis ganska invecklat och onaturligt, vilket ifråga om uttrycksbehov ofta ligger fjärran från det inhemska talspråket och därför ofta också kan tillåta sig allehanda tillfälliga avsteg från annars gällande regler. — Uppenbart är under alla omständigheter, att även de enklare exemplen här, t. ex. *ther äptir wakenadho the Oc somlike aff them blifwo genstan dödhe, oc somlike ther äpte lifdho ey länge* ST 143: 18 äro av en annan typ än lagexempel som *farr annæter broper köpfær pum ok annar hemæ i asku sitær*. Detta har säkerligen redan Wenning haft på känn; i varje fall vill han finna en karakteristisk skillnad »mellan å ena sidan runinskrifternas och lagarnas, å andra sidan diplommaterialalets avvikelser från huvudregeln», bestående däri, »att under det vi i förra fallet alltid finna ett objekt mot regeln placerat före verb. fin., även där predikatet bestämmes av såväl objekt som prep.-uttryck (enda undantaget utgör belägget från Uppl.-lagens Confirmatio), vi i senare fallet notera som typiskt, att det tillbaka-

trängda verbet nästan lika undantagslöst föregås av adverb eller prep.-uttryck».¹ Detta är — i sin kategoriska bestämdhet — visserligen icke riktigt formulerat, såsom redan vårt mönsterexempel visar. (Carl Larsson, som haft samma känsla av en karakteristisk skillnad i något avseende, uttrycker sig också mycket försiktigare.²) Men det ligger någonting däri. Det gäller blott att få grepp om det: det blir en av våra uppgifter nedan. Tills vidare nöjer jag mig med att påpeka, att run- och lagexemplen karakteriseras av absolut eller relativ slutställning för verbet, medan exemplen i diplomerna och den religiösa litteraturen ofta kunna karakteriseras så, att de mot regeln ha fått en adverbial bestämning placerad före det finita verbet. Orsaken till vare sig den ena eller andra företeelsen har ännu icke, trots Carl Larsson, visats vara t y s k t inflytande.

Bättre underbyggd är visserligen Carl Larssons jämförelse med Visby stadslag, i det här lty. ex. anföras och dessa i viss mån erinra om lagexemplen, enär verbet står i slutställning. Men att härav draga en slutsats om lty. inflytande på våra lagexempel, såsom Carl Larsson synes benägen att göra, går inte för sig. De svenska lagexemplen kunna icke skiljas från runexemplen, och där kan man ej ifrågasätta tysk påverkan. De tyska exemplen (såsom: *worde ienich man ghemordet. vnde dat lik begrauen were* 53:17) äro f. ö. icke av helt samma karaktär som t. ex. *farr annær broþer köpfærþum ok annar hemæ i asku sitær*. Även de skola få sin tydning nedan.

Karaktären av ännu olöst problem framträder mycket starkt för en, när man tar del av Carl Larssons slutomdöme om sin typ III:³ »Den är — — — oftast av främmande ursprung, ehuru det är möjligt, främst med hänsyn till dess förekomst i de äldsta lagarna och hos Peder Månsson, att den i någon utsträckning kan vara en rest av urgamla ordföljdsförhållanden. Att positivt bevisa detta

¹ a. a. sid. 7.

² a. a. sid. 57 noten.

³ a. a. sid. 51.

torde dock vara ogörligt, så mycket mer som troligheten därav kan [i]frågasättas. Latinpåverkan kan ju föreligga redan i Äldre VgL, och beläggen från Lydekinus och Vidhemsprästen tyckas direkt peka på detta språk, och i t. ex. Upplands- och Södermannalagarna med deras rätt talrika belägg är, såsom senare skall visas, dessutom tyskt språkskick ingalunda otänkbart.» — Det vore högst otillfredsställande, om detta måste förbli det sista ordet: det är ju att sträcka vapen inför svårigheterna i stället för att besegra dem. Emellertid förhåller det sig på följande sätt. I Larssons typ III äro skilda företeelser sammanförda (jfr Wennings ståndpunkt, ovan omtalad). En mycket stor del av exemplen stå under direkt latinskt inflytande, andra äro indirekt att stämpla som främmande gods (grumlad svensk språkkänsla, hopning av adverbiala bestämningar, som *m å s t placeras*, stereotyp protokollstil o. dyl.); Men en inhemsk typ av en — trots sitt obetydliga omfång — mycket stor betydelse för vår uppfattning av nordiska och germanska ordföljdsprinciper förekommer på runinskrifter och i lagarna. Dess samband med urgamla ordföljdsförhållanden torde det alldeles icke vara ogörligt att komma till rätta med. Latinpåverkan på här åsyftade typ är utesluten, trots att *y t t r e o m s t ä n d i g h e t e r* enligt Carl Larsson medgiva detta antagande: typens inre beskaffenhet omöjliggör det. Och även om yttre förhållanden skulle tillåta en tanke på inflytande från *t y s k t* språkskick i Upplands- och Södermannalagarna på vår typ, så blir av samma skäl även här förklaringen omöjlig.

Senast har Karl Gustav Ljunggren varit inne på företeelsen.¹ Han nöjer sig i stort sett med att referera tidigare framställningar i frågan och att konstatera, att problemet ännu är olöst: »någon alldeles säker förklaring har ännu ej förebragts». Han lika litet som Carl Larsson, Wenning och de Boor har förmått att samla upp de spridda dragen under någon enhetlig och för lösningen fruktbarande synpunkt: han t. o. m. lägger ytterligare en för-

¹ Karl Gustav Ljunggren, Studier över förhållandet mellan verbalpartikel och verb i fornsvenskan, s. 102 f.

klaringsmöjlighet till Carl Larssons många antaganden, varigenom faktiskt problemet synes stå ännu mera fjärran sin lösning än någonsin. Den nya omständighet, han, efter Emil Olson, framför såsom en möjlig orsak, är den, att bisatsordföljden kan ha utövat inflytande, åtminstone på de konjunktionslösa konditionala försatserna. I de konjunktionala och relativa bisatserna finnes nämligen en viss tendens att flytta fram verbet till en plats längre fram än den andra. Denna i och för sig antagliga förklaring kan emellertid tillämpas endast på en del av det fsv. material, som efter de yttre och inre omständigheterna att döma är samhörigt, varför den måste vika, så snart en enhetlig synpunkt på företeelsen kan framföras. Samband med bisatsordföljden finnes, men det är av helt annan art.

III.

Undersökningens närmaste uppgift. Begränsning, medel och mål.

Föreliggande undersökning avser att i görligaste mån samla upp de exempel i fornsvenskan, som tillhöra den gamla inhemska typen *farr annær broper köpfærpum, ok annar hemæ i asku sitær* jämte närstående typer av annat slag, att ställa dessa typer i inbördes sammanhang och slutligen att anknyta dem till andra företeelser i vårt fornsvenskt. Vår lilla utgångspunkt medger vittgående slutsatser, och den verkande kraften bakom vår företeelse eller rättare: den där bakom skönjbara lagen har oanad räckvidd.

Som ovan sagts kommer vår undersökning nu närmast att begränsas till vissa satser i andra leden av en koordination. Just detta förhållande kommer att vara oss ett mycket viktigt hjälpmedel vid uppsökandet av exemplen på den språkliga lag, som vi tro oss ha upptäckt. Det ger oss också en vägledning vid gruppindelningen. Vi ha att utgå från att samordnande konjunktioner som *ok, ælla* som regel förena satser av samma slag och

av samma art, varför vi ha starka skäl att vänta, att på så sätt förenade satser skola vara symmetriskt lika byggda. Detta gör, att vår utgångspunkt vid bedömningen måste bli den förra av de båda samordnade satser, som vi jämföra. — De satser i andra leden av en koordination, som vi skola syssla med, äro vidare utmärkta därav, att de utgöra en från det normala avvikande typ. Vad ligger häri? Detta kan icke så enkelt besvaras — såsom man hittills varit benägen att göra det — att det normala är verbets andraplatsställning, och att det här är fråga om en förskjutning av verbet till senare plats i satsen. Detta kan nämligen i varje fall endast gälla den narrativa satsen, medan företeelsen, som redan av det hittills sagda framgår, har en vida större utbredning. Det är emellertid icke ens tillräckligt att göra en indelning blott utifrån satsarterna. Även det förhållandet, om satsen är fullständig eller ofullständig, är, såsom kritiken ovan t. ex. mot Wenning torde ha visat, av väsentlig betydelse vid problemets lösning.

Säkerhet om att verkligen något beaktansvärt finnes, liksom klarhet över vari det egentligen består i satser som *farr annær broper köpfærpum ok annar hemæ i asku sitær* och liknande, kan ju strängt taget icke vinnas utan analys av ordföljdsförhållandena överhuvudtaget under det skede och helst i de texter var för sig, där här behandlade företeelse möter. Givetvis kunna vi icke giva en i detalj gående redogörelse för varje särskild satstyp i varje särskild text. Detta är också onödigt, då vi ju fått de i fornspråket rådande ordföljdsreglerna fastslagna genom Nygaards, Delbrücks, de Boors, Wennings, Carl Larssons och andras undersökningar. Men vi äro nödsakade att skaffa oss en konkret bakgrund på så sätt, att vi välja en lämplig text och söka bilda oss ett omdöme om den konsekvens, varmed de förhärskande ordföljdsvanorna gjort sig gällande. Som utgångspunkt välja vi Upplandslagen. Och vårt tillvägagångssätt måste följaktligen bli det, att vi för denna text fastställa det finita verbets plats i en satstyp. Denna placering vänta vi då såväl i den första som i den andra av tvenne koordinerade satser. Avvikelse i andra koordinationsleden är av intresse för oss, såvida icke sådana yttre omständigheter som

utländsk påverkan eller andra orsaker av den art, analysen ovan s. 128 f. visar, ligga i öppen dag eller rent av ett språkligt misstag råkat insmyga sig. Sådana fall beaktas ej. För oss är avsikten att konstatera en viss språklig lag och att belysa den med alla de exempel, som vi funnit i de genomgångna texterna. Skulle något, vad jag knappast tror, möjligen ha undgått uppmärksamheten, så är därmed ingen större skada skedd, då vi icke ha för avsikt att uppgöra någon som helst statistik.

Vår undersökning kommer närmast att gälla samordnade osjälvständiga satser och samordnade predikat, d. v. s. de fall då tvenne predikat ha ett subjekt gemensamt. Därefter gå vi att pröva samordnade fullständiga satser. I båda fallen är det lämpligt att tills vidare bortse från konjunktionala och relativa bisatser, då dessa i fornsvenskan ha mindre konsekventa ordföljdsförhållanden. Det blir en senare sak att behandla dem, varvid de ifrån vår synpunkt lämpligen kunna indelas i följande typer: å ena sidan samordnade predikat eller satser med gemensamt subjekt, å andra sidan samordnade satser med var för sig subjekt och predikat. — Det må redan här betonas, att denna indelning har företagits utifrån rent formella synpunkter och icke bygger på någon reell skillnad mellan respektive exempel. Det är fråga om principiellt samma företeelse i något skiftande former. Den formella indelningen är oss en hjälp vid företeelsens klarläggande, det reella är det vi vilja åt. Därför hyser jag ingen betänklighet mot att en eller annan gång bryta det formella schemat, om detta är ägnat att skymma blicken.

Det har synts mig lämpligt att tillämpa följande ordning vid anförandet av exemplen: de svenska lagarna (U = Upplandslagen, SM = Södermannalagen, H = Hälsingelagen, VM = Västmannalagen, Da = Dalalagen, VGI = Äldre västgötalagen, VGII = Yngre västgötalagen, VGIII = Lydekinus, VGIV = Vidhemsprästen, ÖG = Östgötalagen, Smål. = Smålandslagens Kristnubalk, BjR = Bjärköarätten, MELL = Magnus Erikssons landslag, MEst = Magnus Erikssons stadslag, KrLL = Kristoffers landslag; Schlyters edi-

tion), gutalagen + gutasagan (Schlyter), de forndanska lagarna, de fornnorska lagarna (No.g.L. = Norges gamle Love; Keyser-Munchs ed.), Grágás («Konungsbók»; Finsens ed.), diplom (SD = Svenskt diplomatarium 1—5) — runinskrifter — en isländsk ättesaga (Egils saga), Codex Bureanus och Bildstenianus (förkortas Bu, Bil; Svenska Fornskriftsällsk:s saml. VII), Konungastyrelsen (förkortas Kgs; Geetes ed.). — Vissa texter (t. ex. fda. lagar, Egils-sagan) ha icke givit något utbyte i vad som rör vår här till huvudsak gjorda ordföljdsföreteelse. Detta kan således också utläsas ur exempelsamlingarna.

IV.

Material: andra koordinationsleden utgöres av ofullständig sats, koordinerade predikat.

1. Den narrativa satsen samt formellt likvärdiga satstyper.

Den narrativa satsen i fornsvenskan har ordföljden subjekt + predikat (rättare: verbum finitum) + övriga bestämningar; första platsen kan dock intagas av någon annan satsdel än subjektet, varvid emellertid predikatet bibehåller sin plats: det finita verbets andraplatsställning är här, i fornsvenskan liksom i övriga samtida nordiska dialekter, en klar regel, men den är icke undantagslös. Verbet placeras nämligen icke sällan på första plats;¹ däremot är förskjutning till senare ställe sällsynt. Om koordination sker med sats eller med predikat, som icke har ett utsatt eget subjekt, bibehålles ordföljden predikat + övriga bestämningar i den andra koordinationsleden, d. v. s. den ofullständiga — oftast = osjälvtändiga — andra leden får verbet på första plats. Detta är ävenledes en fast regel i fornsvenskan, liksom i nysvenskan. — En narrativ sats kan få funktion av försats, varvid det berättande innehållet mycket lätt kan gå över att bli konditionalt, å andra sidan kan en dylik sats komma att tjänstgöra som eftersats i en

¹ De Boor, a. a. sid. 10 ff.

satsfogning. Vi bortse här helt från dylika förhållanden, då av värde för oss blott är det rent yttre formella karakteristikum, som ordföljden utgör, och som ovan angivits. (Anm. Vid nu behandlade grupp, där andra koordinationsleden utgöres av o s j ä l v s t ä n d i g sats, finnes ingen anledning att utskilja *nu*-satserna. De tillhöra formellt här behandlade satstyp.)

Ex.: *Disæpinx friþær gangær in a disæpinx dagh ok standær twæggia kiöppingæ mællum* U 275: 1; *þu tokt mitt fæ in ok laghþi lön a* 225: 8; *nu hawær man fæ inwrækit ok þæn kombær æptir sinu. sum a. ok biuþær rætt fore fæ sitt* 224: 12; *likaså: 4: 13* (Conf.), 5: 4 (Conf.), 6: 7 (Præf.), 64: 6, 275: 2.

Nu faldær klokkæ niþær siþæn laghwaræt ær. ok slar i hæll klokkæræ 25: 4, 29: 11, 40: 8, 50: 3, 54: 8, 68: 2, 70: 3, 90: 16, 106: 2, 107: 5, 109: 2, 112: 1, 123: 16 etc. (ett 30-tal ex.).

Verbet på senare plats.

Svenska lagar:

nu ær kirkiæ wighþ þa kombær præstær ok til hænnær bepís U 21: 4; *nu fællir man botes warþ ællr skorin wærþær j þem warþi* U 100: 14; *bort sighlæ þe. til komæ andri. löpæ upp j ö obygdæ skæmptæ sik ok wæþær skoþæ* U 144: 16; *nu ær han til sum swarær. ok wiþ drap kiænnis* U 171: 7; *nu stiæl man ok j andru lanzskapi fangin wærþær. ok kiænnis siælwær wiþ sinæ giærning* U 173: 10;

nu hawa brudmæn wid brud takit. oc af garþe fara SM 57: 15; (med utelämnat ok:) *nu comber syn til byiæ. þen far firi sum eptir kiærþe mælæ stang a lægger* SM 93: 8;

nu ær kirkiu wigþ þa komber præst ok till hænnæ bepæs H 7: 12; *nu far man yfwr mærkæ i akri mans æller hus sæter a aker annars* H 72: 2;

nv ær kirkiæ wighþ þa cumbær præstær oc til hænnæ bepís VM 84: 13; *nu ær þan til som swarar oc wiþ drap kænnes* VM 164: 2; *nu stæl man oc i andre laghsagho gripen ær. oc kænnes sialfwær wiþ gærning sina* VM 168: 2;

böndir förþu stuk oc sten oc g[r]undwal growu oc kirkio giorþu Da 3:5;

nu hittas þe sum hæmnas aghu a han. dræpa ok af daghum taka ÖG 58:3; *nu gær man bos ran wrakær bort hund ok hiorp kuærn ok kætil: byrlar ok a bak læggær* ÖG 85:13;

nu hugger man löf stak i skoghe annars manz, ællæ sla höstak, ællæ löpir næuer ok i bunka lægger ok læter quart i skoghe standa MELL 153:1;

nw hogga twe træ eth eller sten wæltæ MEST 242:7 (index);

nw hugger man löffstak j scoge annars manz, slaar höstak, eller löpir næfuir och j bunka læggir, oc lathir quart j scoge standa KrLL 163:9; *nw sither man for androm a kirkio wægh eller tings wægh, oc wil scada göra æn tho han ey giter, spennir armbörst eller boga, drager swerdh eller knäff, eller meth andre wærio ath honom springer, eller æltir han fore sik meth steen eller staang* KrLL 277:1; *nu hugga twe træ eller stene wæltæ* KrLL 341:4.

Fornnorska lagar:

nu leidir madr præl sinn til kirkiu æða a kistu setr ok gefr frælsi Äldre Gulatingslagen (No. g. L. I, 32:20).

(Jag finner det lämpligt att här anföra följande exempel i olika versioner, vilket till sin natur hör hit — ett vittnesformulär, som, efter vad det synes, utan ändring överförts från direkt till indirekt tal — ehuru det från strängt formell synpunkt sett borde föras till bisatserna nedan:) *þa scal hann færa fram vitni at þat er hans fe. oc hann gaf eigi ne gallt. oc eigi solum sellde* Äldre Gulatingslagen (No. g. L. I, 83:20); *þá scal hann með lagar kefli sækia oc hafa þat vitni á fimtar stemnu. at sá madr átti iörd þá er hann var arftaki at. oc hann gaf eigi ne solum selldi. oc eigi gallt hann öðrum mönnum at lögum* Äldre Frostatingslagen (No. g. L. I, 216:10); *þar skal hann framfæra vitne at þat er hans fe. oc hann gaf eigi ne gallt ne solum sellde* Hákonarbók (No. g. L. I, 299:9); *þa skal hann færa fram uitni sin at þat er hans fe oc hann gallt eigi ne gaf. oc eigi salum selldi* — — — Den nyere Lands-Lov (No. g. L. II, 170:9); *þa scal sakar abere læida*

fram ij manna witni oc take bok i hond ser oc skiote þui til gud's at gripr sea er þessi maðr kallar ser. þenna grip a han ef han scal urentr vera. oc þenna grip gaf æigi ok æigi galt han. oc eigi solum sælldi han oc engi sa er han bauð honum um Den nyere By-Lov eller Bjarkö-Ret (No. g. L. II, 255:24); *sidan scal han fram fœra uitni at þat er hans fe. oc han gaf eigi ne galt oc eigi solum sælldi* — — — Den nyere By-Lov eller Bjarkö-Ret (No. g. L. II, 270:25); *nema annarr hvarr hafi tva loglega kennendr til at þat er hans fé. oc eigi gallt hann ne gaf eða solum sellði* — — — Den islandske Lov eller Jónsbók (No. g. L. IV, 284:24).

Runinskrifter:

nasi auk þair brupr raistu stain þisa aftir iarl faþur sin kupa
auk bru kus þaka kiar þu Lena sn, Norunda hd, Uppland (Liljegren 233) Uppl. forn.-m.-för:s tidskrift bd 1, V, s. 32, ib bd 2, s. XL; *þair þuku i rünþu auk bo atu* Eds sn, Sollentuna hd, Uppland (Liljegren 398), Uppl. forn.-m.-för:s tidskr. bd 1, III, s. 26, jfr Brate, Runverser sid. 86 ff; *iarlaba(n)ki lit raisa staina þasa at sik kuikuan auk bru þisa karþi fur ont sina auk ain ati alan tabu* Fresta sn, Vallentuna hd, Uppland (Liljegren 403) Uppl. forn.-m.-för:s tidskr. bd 1, IV, s. 22 (jfr Liljegren 644, 645, 660 = Uppl. forn.-m.-för:s tidskr. bd 2, s. 194, ib s. 195, bd 1, IV, s. 10); *ulfs arfar i lintiu lata raisa þina staina iftr faþur sin uk broþur uk bru karþu* Vallentuna sn, Vallentuna hd, Uppland (jfr Liljegren 460) Uppl. forn.-m.-för:s tidskr. bd 1, III, s. 85; *i[n]k[i]fastr auk austain auk suain litu raisa staina thasa at austain fathur sin auk bru thasa karthu auk hauk thana* Täby sn, Danderyds skeppslag, Uppland (Liljegren 654) Uppl. forn.-m.-för:s tidskr. bd 2, s. 197; *(ih)uþniutr þru sun lit rita stin þina ah bru kirþi aftir brupr sina asþiurn ah at (k)uþlaf* Högs sn, Hälsingland, Liljegren 1068; *utr skalt raisti stain þinsi aftir þurstain, sun sin, auk stainbru karþi [aftir — — — uia] buta i eombi* Eks sn, Norra Vadsbo hd, Västergötland, Torin, Vgtlds runinskr. II, s. 26 (Liljegren 1334); *kufi sati stein þena eftir þurþ, brupur sin, auk bru lagþi* Böne sn, Redvägs hd, Västergötland, Torin, Vgtlds runinskr. III, s. 45 (Liljegren 1409); *hulmstein reisþi stein þena auk*

bru kiar pi eftir miur fapur sin Heda kyrka, Lysings hd, Östergötland, Brate, Ögtlds runinskr. s. 126 (Liljegren 1194); *ulf risti stin [pisi iftir] ufak f[apu]r sin auk bru pisi k[ari]pi* Västerlösa sn, Vifolka hd, Östergötland, Brate, Ögtlds runinskr. s. 203 (Liljegren 1148); *leiknar raisti stain ok bro giar pi üptir l(eiknir fa)pur sin ok üptir ringorm bropur siin* etc. Hangvars kyrkogård, Forsa ting, Gottland, Liljegren 1570.

Bu-Bil:

hon græt ok illa læt at hon mate eigh þen dagh mæsso höra Bu 11: 16; *æpte siax dagha ok prætighi. siþan sonen var hængdar. com faperen atar tel galghan. ok græt ok illa læt* Bu 170: 16; *the gretu ok illa læthu ok kicærdhu sik sarlika widh mariam magdalenam hwi — — — Bil 275: 9; tha græt hon ok illa læt* Bil 362: 5; *diæknen græt ok illa læt* Bu 417: 19; *sawina systir sawiniani. gret sidhan sin brodher (oc illa lææt)*¹ Bil 463: 2; *adriani hustru spurpe sin bonda fangen ok slet af sik klæpe ok har for harme ok græt ok illa læt* Bu 519: 5.

2. Konjunktionslös konditional försats.

Den konjunktionslösa konditionala försatsen har det finita verbet på första plats. Andra koordinationsleden kräver ävenledes verbet främst.

Ex.: *pryzkæs nokor ok fællir niþær daxwærkin flere æn pry* U 13: 6, *gangær bonde til grannæ ok bæpis guziwæ* 43: 4, *dræpær man præst ællr klærk ællr sarghær fullum sarum* 74: 4 (ca 100 ex.).

Avvikelser.

Svenska lagar:

sitær man a kirkiu wægh. ællr a þingwægh fore aprum. dræpær. sarghær. ællr bloþwiti slar U 92: 5; *fællir man strandæ warþ. ællr skorin wærpær* U 100: 10; *wrækær bonde bort hustru sinæ*

¹ Vad som står inom parentes utgör en rättelse av samma hand som manuskriptet.

laghtaknæ. ok takær j stap andræ ok j siæng mæp sik læggær U 109: 7; *föpis þæt barn ok j hem kombær siu manæpum sipæn* U 114: 12, ib 114: 14, 114: 16, 115: 2; *kombær ærfwingi til pinx ok liup bepes* U 117: 1; *hittis bani. ok a pingi wiþ kiænnis* U 137: 9; *kombær han til pinx. ok wiþær drap kiænnis* U 138: 15; *giör þæt allt en man. ok swa wiþ kiænnis* U 158: 8; *takær man þiuff mæp fulli pyffpt halff mark ællr halff mark meræ. tok han þæn man mæp twæggia manna witnum. bindær han ok bastær. ok til pinx före* (hs. B, C: förer) U 164: 17; *kombær han fram ok j hemult standær* U 170: 14;

siter man a kirkiu wæg eller a pinx wæg fore andrum, dræper. sarghar. eller til bloz slar SM 50: 12; *skiptæ mæn eghnum eller cöp göre sinne mællum* SM 78: 11; *taker man byrpi oc a bac lægger* SM 96: 21; *riper til, binder byrpi oc a hest lægger* SM 97: 2; *taker byrpi oc a bak lægger* SM 97: 5; *binder byrpi oc a bac lægger* SM 97: 8; *taker byrpe oc a bak lægger. æller a hæste bort före* SM 120: 10; *lösir han ei fæ sit ater. oc ræt tilbiuper innæn þre sunnudagha* SM 122: 5; *comber ei rættær ærwinge hans innæn þry ar. oc wiþ arf kiænnis* SM 152: 4; *föræ skipara han a land vp. oc i iorþ læggia* SM 158: 1; *klandar man sit eller i handum taker annærs þæt hanum af hænt ær. quict eller döt.* SM 165: 16; *comber þen æpte sum tappape oc i handum taker* SM 171: 8; *qual kununx lænsmaþer bönder til pinx. sigher sic kununx bref æller buþ hawa. oc hawer ei. skær þo buþcafla vp oc bönder til pinx callær* (hs. B þing callar) SM 175: 5;

sitær man a kyrkiu wægh. æller a þing wæg fore manne. ok dræper han. sarghær æller bloþuitæ slaar H 21: 3; *ær hæster ii hæftum. kumber annær hæster till ok dræper han. æller saræn gör.* H 43: 13; *gör þæt alt een man. ok swa wiþ kænnis* H 49: 16; *nu köper man fæ þiufstolit kumber þæn æfptir sum a ok klandær. griper han till fangæmanz. kumber han fram i manæþæ motæ innan þriþiungs. ok hemolt gör* H 55: 14; *yrker han mæp þy fæ. æller till nokræ nyt hafwr* H 59: 5; *dræper man annan ok laghlikæ wiþ draap kiænnæs* H 59: 15;

sitær man a kirkio wægh. ællær a pinghswægh fore androm. dræpær. sarghar. ællær til blopwite slar VM 114:10; vrækær bonde bort husfru sina laghtacna. oc takær i stæp andra. oc i sæng mæp sic læggær VM 123:15; föpes pæt barn oc i hem combær innan tio manapa. æfter pæt bonden ær döpær. oc far döpile VM 128:2; combær ærfwinge til pings. oc liuþ bepis VM 128:11; hogga twer træ ett. ællær stene wæлта VM 141:9; hittis bani. oc a pinge wiþær gangær VM 142:13; nu dræpær man annan. combær han til pings. oc wiþ drap kænneis VM 143:14; coma til frændær. göpa þan oc go þan giora VM 159:4; combr han fram. oc i hemold standær VM 166:6;

sitir man a kirkiu wægh. ella aa pings wægh. firi andrum. dræpir. sarghar ella blod wita slar Da 13:13; combir þan man w hæftum dræpir man ella by brænnir Da 23:17;

sarghær maþer husfru sinæ ful sari eller ben bryter VGIII 281:1;

(med utelämnat ok:) *nu hauær bonde oburghit. slar bonde a annan fæ sinu haldær mæp hund ko hirþa urakær ok gætir taksinnan ÖG 210:13;*

sæliæ ei bönder ok hærbærghe læna MELL 35:1; lösir ei han fæ sit ok ræt til biuþer innan þre synnodagha MELL 197:8; wærs þet drap for þem sum akære mæþan han borto ær, komber siþan heem ok böter kræuer MELL 305:4;

bryta the hws, ella skeno slaa, ella skiuffwa manne eller skiuta MEST 294:11;

sælia ey bönder. oc herberge læna KrLL 41:9; löser han ey fæ süth oc ræth tilbiuder jnnan thre synnodaga KrLL 215:9; bannar nokor androm oppenbaarlica for rættenom, trugar, vnsægir eller liugara kallar KrLL 264:12;

nycchir þu mannj. epa rindr epa i har tacr. epa miþ nefha slar Gutal. 20:9; slar þu mann miþ nefa j kirchiiu epa schiautr þu manni epa j har tacr epa j kirchiugarþi miþ stangu slar epa yxar hambri Gutal. 21:20; tacr þu mann j har. epa meþ nefa slar a pingi Gutal. 24:3; slar þu mann miþ stangu. epa yxar hambri epa sar vaitr Gutal. 24:6; drepr þu mann epa af hagg

vaitr Gutal. 24:7; *drepr þu mann haima í garpi sinum eða af hagg veitr* Gutal. 24:16; *slar þu mann miþ stangu eða yxar hambri eða sar veitr* Gutal. 24:20.

Fornorska lagar:

en ef menn kaupá skruð eða lerept eða váðmál. ok draga þeir eða ölnum mæla Bjarkö-Ret (No.g.L.I, 323:28); *þessar nauðsynjar setr Biarkeyiarréttr at máðr skuli hafa um skipðrátt ok kirkiu atgerð. beri máðr fót sín til skips eðr frá. reidir manni silfr eða tekr. ligr undir eldi ok lætr brenna sik eða blóð lætr* Bjarkö-Ret (No.g.L.I, 328:8).

Diplom:

sællia eigh bönder eller huus laanæ SD 4:465 (1335, avskr. fr. slutet av 1600-t.), jfr MELL ovan; id. SD 5:375 (1344, avskr. fr. slutet av 1600-t.).

3. Konjunktivisk eftersats.

De Boor¹ konstaterar för den äldre fornsvenskans vidkommande: »Die alte, wohlbekannte Verbstellungsregel weist dem Verbum im Aussagesatz die zweite Stelle, im Wunsch- resp. Aufforderungssatz die erste Stelle zu». Emellertid inträder här en förändring på så sätt, att »die jüngere Sprachentwicklung diese feste Regelung durchbricht, um auch die Wunsch- resp. Aufforderungssätze dem überlegenen Hauptaussagesatztyp anzugliedern und auch hier Zweitstellung des Verbuns durchzuführen». »Im Nachsatz erfolgt die Entwicklung durch Aufnahme dieser demonstrativen Verbindungspartikel *þa* oder *þær*, die auch den Nachsatz des Hilfsverbtyps und den Aussagehauptsatz als Nachsatz beherrscht. Ausserordentlich selten dagegen ist die Verschiebung irgendeines andern Gliedes vor das Verbum im konjunktivischen Nachsatz.» De Boor är av den mening, att »die Entwicklung in den Nachsätzen in der Tat verschieden ist von der in selbständigen Sätzen. Während in diesen das Entscheidende der Übergang zur Verb-

¹ a. a. s. 51.

stellung des Aussagesatzes ist, handelt es sich beim Nachsatz lediglich um Übernahme der dem Hilfsverbtyp geläufigen Demonstrativpartikel.» — Vi vänta således verbet främst eller föregånget av *þa* (*þær*) och alla övriga leder i satsen efterställda, även subjektet, där satsen icke är subjektlös. De Boor omtalar visserligen, att — »ausserordentlich selten» — annan satsled än *þa* (*þær*) kan ställas före. Men detta skapar intet osäkerhetsmoment för vår del, ty vi intressera oss ju här blott för detta slag av sats, då de ingå i andra leden av en koordination, och då ger oss ju den första satsen vägledning för bedömningen. Det är så, att vi ha att räkna med som en mycket fast regel, att verbet i denna andra koordinationsled står på första plats.

Ex.: *bor han a þe iorþ. þa giöri tyund ok wæri saklös* U 30: 2; *hawær þæn man æi swa mykit til. þa taki præstær þriþiung aff þy han a. ok sighi hanum æncæ siælæmæssu* 37: 3; *nu kunnu kirkiu hus niþær fallæ aff præstins vanrökt. þa a præstær þem vp boæ a sin kost. ok böte kirkiunni pre markær* 17: 1 (ca 150 ex.).

Avvikande fall.

Svenska lagar:

hittis j hans læstum husum. ok ær æi opit sum nu ær saght. þa aghær æi bonden wiorþ. böte þa ok þiufwær hette U 172: 11; *hittis þa þæt j hans læstum husum. hawi þa ængin wiorþ. utæn böti. ok þiuffwær heti* U 172: 17; *dyl han. böte þa ok þiuffær hete* U 174: 6; *gripær man til lysningæ witnæ. ok fallz at þöm. þa böte ok þiuffwær hete* U 177: 4; — — —. *þa bindi han. ok til þinx före ok fylli a han. sæx mannæ witni* U 253: 11; *hawær bonde bryttæ. ællr bolax man innæn hundæris. soki þær ok til laghæ sighi* U 264: 17; *rænir man aff aþrum þænningæ twa ællr þre. dyl i mæþ ens sins epe. ællr twa þænningæ fore en giældi* U 162: 5; (utanför det ovan givna formella schemat, men reellt hithörande:) *kunnu* (scil. *swin*) *þiklær löpæ. þa gangin til aldin stæmpnu. ok siþæn takin aldin karlær þæt bæztæ swin. ok skiptin sinæ mællum. ok hawi. ok wæl niuti* U 226: 15;

warper han þær takin mæþ. oc hawer ei rættlika fangit. þa böte oc piufwer hete SM 124: 4; hwar sum ei giter sic af handum let. böte sum sagt ær. oc piufwer hete SM 167: 5; — — —. böte þa oc piuwer hete SM 168: 5; — — —. böte þa þen lönæ wilde. oc piuwer hete SM 169: 16; hittis mæþ hanum piufnaper þen. þa böte oc piufwer hete SM 170: 2; — — —. þa böte þen sum hitte oc lönte. æpte miæzmanna epe oc piufwer hete SM 171: 10; falz at wizorpum. böte oc piufwer hete SM 179: 17; hogger man löf stak. oc löper næwer buncka i scoghe annærs — — —. hawi forwærket arwoþe sinu. oc bot enga vt giwi SM 104: 9; (här bör även uppföras:) comber han hemmuls man sin fram innan þem tima sum sagt ær. wari saclös. oc winganaman eller hemuls man swari sac þeræ oc sic af handum le þe SM 166: 3;

falz at epe. þa bötæ ok wndir skript gangæ H 13: 5; dyl han þa bötæ. ok piufwr hetæ H 57: 3;

— — —. böte þa oc piufwær hete VM 167: 9; — — —. böte. oc piufwær hete VM 167: 13; — — —. böte þa. oc piufwær hete VM 169: 11; — — —. þa böte. oc piufwær hete VM 170: 14; taks han mæþ blasande munne oc brinnanda brande. þa binde han oc til þinghs före VM 223: 6; nu far han æi bargana man, þa scolo pænningar hans i tak sætias swa mangir som sakin ær högh til. oc sipan ma han qwala lös sighla. oc böti ællær lagh gangi j laghapingom sipan han hem combær VM 231: 12.

wærther mather i kirkyugarþe dræpin ælla sarghather. göre sokn natta gengærþ. oc þæn gærningena gyorthæ giælde ater soknamannum fult fore kosten oc a þre marker. oc skal biscuper forbutha. ee til han ræt gör ok præster syunge oc i kirkyu inne. iorthæ oc ey i kirkyugarthe för æn han skjir ær VGII 88: 12; hittis nokot inni meþ hanum sipan hete piufuer firi böte lagha böte ok eig lif late VGII 140: 2;¹ taker prester piuf þa gömæ han ok sende lænzmanni buþ. ok þa hanum i hender. þa a lænsmaþer af hanum böter takæ. swa böter sum han hauer stolit til. ok giælde

¹ Jfr nedan kap. X.

ater malseghandæ skapa sin. ok þem han hauer brutit viper. æn swa vinnæes þæningæ at. ok eig lif latæ VGII 177: 16;¹

nu hauer han egh uinin mæþ sik til landamæris. þa wari köpin sakær til fiuratighi marka ok egh lif sit late ÖG 156: 17;¹ *æru þer saki: bötin. ok egh amote næmd gangin* ÖG 168: 17.

giter leþt fra sik. wæri saklös. giter eig. böte oc þiufwær hete BjR 130: 16;

— — —. *þa böte ok þiuuer hete* MELL 367: 7; — — —. *binde han ok til þings före* MELL 364: 11; *komber þes manz næste arue sum dræpin varþ innan dagh ok dyghne, ok dræper han drapæran meþ enne bræpe vtan dom, þa böte han ok faste sum annar drapære, ryme ei land ok ei liif miste* MELL 287: 4;¹ (följ. exempel synas vittna om oklarhet hos skrivaren, huruvida icke infinitiv föreläge:) *þalz han, gelde ater bondanum þet han miste, ok a fyritighi marker til þræskiptis, ok ei liif mistæ ok ei bo hans skiptas* MELL 347: 12;¹ *fælla þe han, gelde ater bondanum þet han miste ok a fyritighi marker til þræskiptis, ok ei liif miste ok ei bo hans skiptas* (hs DEGHKMNOPR etc.: *skiftis*) MELL 349: 1;¹ — — — *ok varþer draparin dræpin i væriande hand, þa þröuis hans maal sua döz sum quiks, ok dömis æptir brutum sinum ok ogilder ligge, ok bötis ænkte firi han mals æghandæ, kununge ællæ hæreþe* MELL 287: 12;

— — —. *þa böte oc tiuffuer hethe* KrLL 393: 11; — — —. *þa böte han oc faste som annar drapare, oc ryme ey land oc ey liiff miste* KrLL 314: 13;¹ *felles han, gelde aather bondanom thet han staal, oc a XL marker til treskiptis, oc ey liiff miste, oc ey hans boo skiptis* KrLL 373: 7, 374: 9.¹

Fornnorska lagar:

nu er kona dauð er kændi dauðum manni barn. þa hafe arfe hins dauða koste þria. take uidr barne. eða iarn bere firir.² eða vinni lyrittir eid Äldre Frostatingslagen (No.g.L.I, 130: 26); *en ef kona andazt er dauðum manne kenner barn. þa hafe arfe hins*

¹ Jfr nedan kap. X.

² *firir* saknas i en handskriftsgrupp.

davða koste iij. take viðr barne eða iarn bere eða vinni lyritar æið Kong Sverrers Christenret (No.g.L.I, 419:12); (här bör ävenledes anföras:) hveer maðr innan laga várra er iörd á scal haða umbodsmann innan fylkis þar sem iördin liggr. en sá er umbod hefir þá sæki hann landnám um allan áverca sem hann eigi siálfr. hálf landsdróttni en hálf ser. oc iardir byggi oc eigi siálfum. oc leigur af taci ef landsdróttinn vill Äldre Frostatingslagen (No.g.L.I, 248:27).

V.

Diskussion och slutsatser.

Ovan i kap. IV anförda exempel ha hittills blivit bedömda utifrån felaktig synpunkt, och därför har man ingenstädes kommit fram till problemets lösning. Man har betraktat dem utifrån den uppfattningen, att här rakt emot de i övrigt gällande ordföljdsreglerna i språket en led har skjutits framför verbet. Detta betraktelsesätt är emellertid alltför mekaniskt att kunna tillämpas på alla ordföljdsföreteelser. Det är starka skäl att söka tränga djupare in i språkets liv också vid syntaktiska problem än vad »ledräkningen» mekaniskt tillämpad medger. Åtminstone ett steg vidare får man icke underlåta att taga: att bakom de syntaktiska lederna se begrepp, som kombinerats till ett sats sammanhang. Ett av exemplen ovan torde omedelbart kunna klargöra, vartåt jag syftar: *sitær man a kirkiu wægh. ællr a þingwægh fore aþrum. dræpær. sarghær. ællr bloþwiti slar* U 92:5. I detta exempel uppräknas alltså olika möjligheter i fråga om skadegörelse: *dræpa* gentemot *sargha* gentemot *bloþwiti sla*. Bakom vart och ett av dessa uttryck ligger ett från juridisk synpunkt klart avgränsat innehåll. Med andra ord: här har begrepp ställts mot begrepp och lika väl som *dræpa* är ett enhetligt begrepp, så har *bloþwiti sla* tänkts som en begreppsenhet. Häre ligger hela problemets kärna.

Det torde icke kunna vara något tvivel om att här framställda

uppfattning av anförda textställe är riktig. Men då ger oss vårt exempel också upplysning om och bevis för en hittills icke beaktad, men, som nedan skall visas, oerhört viktig språklig lag: i en begreppsenshet, vari flera språkliga leder ingå, avslutar verbet, om ett sådant finnes, den syntaktiska komplexen. Detta gäller för såväl finit som infinit verbalform; skulle båda samtidigt ingå i komplexen, ställes den finita formen sist.

Det utförliga begrundandet av denna språkliga — och psykologiska — lag bör tills vidare anstå. För oss gäller det närmast att konstatera dess förefintlighet, i vad mån den gjort sig gällande, och i vad mån den lidit inskränkning genom andra språkliga lagar. Vi skola alltså närmast syssla med det faktum, att den kommer till synes i andra leden av en koordination. Vi gå att bedöma våra ovan givna exempel utifrån denna nya synpunkt: verbets påfallande placering är en följd av att det ingår i en komplex, som framträtt som en begreppsenshet i medvetandet.

*

Utifrån det ovan till utgångspunkt tagna exemplet kan man få den uppfattningen, att uttryckets karaktär av stereotyp (fast) förbindelse varit det avgörande. Detta måste undersökas.

Det är givetvis så, att varje enskilt språkligt uttryck, varje ord, ursprungligen stått som representant för ett självständigt begrepp och i de flesta fall vid tillfälle fortfarande kan så göra. I allmänhet innebär en sats eller ett satsuttryck en tillfällig förknippning av självständiga begrepp. Men det är ju också ett lätt konstaterbart faktum, att språkets ord i mycket stor utsträckning därjämte ingå i mer eller mindre stereotypa fraser, d. v. s. ingå vissa återkommande förbindelser med andra ord, varigenom de kunna sägas i viss mån mista sin fulla självständighet. Detta innebär ju, om vi gå till den inre sidan av saken, att begrepp ingå en förening till enhet, underordna sig varandra, så att av

tvenne eller flera självständiga begrepp blivit ett enda: *blöpvite* representerar ett visst begrepp, *sla* ett annat; då de första gången sammanställdes, hade de sin självständighet kvar, men snart kom *blöpvite sla* att, i det juridiska språket åtminstone, användas för något alldeles speciellt, det blev ett begrepp för sig, sidoordnat med *sargha* och med *dræpa*.

Det är naturligt, att vi just vid sådana stereotypa förbindelser, i synnerhet vid »termer», ofta skola finna vår ordföljdstyp. En annan sak är, att det icke sällan kan vara svårt att avgöra, i vad mån en förbindelse har varit underkastad någon grad av stereotypi. Men stundom ger uttrycket i och för sig anledning förmoda begreppsenshet, stundom lämnar erfarenheten från textläsningen upplysning om ofta skedd sammanställning. Jag vill erinra om några av exemplen ovan.

I de fornorska lagarna är, som av vår exempelsamling framgår — den åsyftar fullständighet —, avvikelser i nu behandlade ordföljdshänseende ytterligt sällsynt. Det är därför intressant att se, att mycket starka skäl föreligga att anta stereotypi i flera av exemplen:

Nu leidir madr præl sinn til kirkiu æða a kistu setr ok gefr frælsi Äldre Gulatingslagen 32:20. Om ifrågavarande uttryck jfr glossaret till No.g.Love: »hvor der vistnok sigtes til trællens egen kiste, hvilken han som frigiven fik ret til at eie og bruge som gjemme for sine øvrige eiendele». Det är tydligen här fråga om en ceremoni, åtminstone ursprungligen väl en verkligt utförd handling. Men detta är ju blott den formella sidan av den egentliga innebörden 'frælsi gefa', och därför torde *a kistu setja* ha framstått som ett pregnant och ett fast format uttryck för ett visst bestämt innehåll, ett enhetligt begrepp.

Här bör särskilt erinras om förbindelsen *solum selde* i sju olika fno. lagtexter. Jag pekar här särskilt på följande ställe för att få tillfälle att diskutera de formella svårigheterna: *penna grip gaf æigi ok æigi galt han. oc eigi solum sældi han oc engi sa er han bauð honum um* Den nyere By-Lov eller Bjarkö-Ret udg. af Kong Magnus Haakonsson 255:24. Detta exempel kan synas be-

svärligt att komma till rätta med utifrån formell synpunkt. Vi ha just i detta fall fullständiga satser. Äldre belägg ha emellertid ofullständiga satser, och här anförda exempel innehåller en lätt gjord ändring därifrån. Reellt sett är det också fråga om ett och samma subjekt, liksom om ett och samma objekt, det från innehållssynpunkt viktiga och därför främst placerade *penna grip*. Man kan alltså karakterisera satsens subjekt och objekt som tvenne fasta punkter, medan predikatsdelen här visar sig vara rörlig eller rättare föränderlig: den utgöres av trenne samordnade verbalbegrepp. Dessa ha negation. Denna synes oregelbundet placerad. Orsaken därtill torde — utom i textens allmänna karaktär, varom nedan — vara att söka i den växling *ne: oc eigi*, som vi finna i denna exempelgrupp. Ett *ne* 'och icke' måste placeras före det uttryck, som det knöt samman med ett annat (*hann gaf eigi ne gallt ne solum selldi* Hákonarbók 299: 9). Detta har i våra exempel kunnat ersättas av synonymen *oc eigi*, varvid stundom det hela ytterligare förbättrats genom upprepning av *hann* (se ex. ovan s. 137). Vi kunna alltså konstruera upp som en sannolik ursprungligare form: *penna grip gaf hann eigi, ne galt, ne solum selldi* el. *hann gaf eigi [penna grip], ne galt, ne solum selldi*. — Det för oss intressanta är predikatsuttrycken: *gaf — galt — solum selldi*. Det är ju tydligen trenne emot varandra ställda och i medvetandet klart avgränsade begrepp, d. v. s. *solum selldi* bildar en enhet gentemot vart och ett av de övriga. — Som det här är fråga om ett vittnesformulär, som går igen i många olika lagtexter, är det otvivelaktigt, att stereotypi vilat över detta uttryck. Nu kan man ju invända, att förbindelsen kan ha förvärvat stereotypi just genom ifrågavarande vittnesformulär, och att således stereotypien i och för sig icke vore orsaken till ordföljden. Emellertid är det högst sannolikt, att *solum selja* redan mycket tidigt varit en utbildad »term» för ett visst begrepp, i synnerhet i det juridiska språket, i visst motsatsförhållande till *gefa* och *gialda*: jfr att det möter också annars, t. ex. Grágás II, 123²¹ (*nema þar se solum selt*). Den möjligheten står således fortfarande öppen, att stereotypien kan ha orsakat ordföljden.

En ganska stor sannolikhet för att vi ha att göra med fasta förbindelser, torde finnas även beträffande följande fno. exempel: *liggr [madr] undir eldi ok lætr brenna sik eda blóð lætr* Bjarkö-Ret 328: 8. *Blóð láta* syftar ju på den under medeltiden synnerligen vanliga åderlåtningen; det är troligt, att uttrycket blivit till en term, att vi här ha en fast förbindelse. På motsvarande sätt förhåller det sig med: *þa hafe arfe hins dauda koste þria. take vidr barne. eda iarn bere firir. eda vinni lyrittar eid* Äldre Frostatingslagen 130: 26.

Av de fsv. exemplen erinrar jag om följande: *nu hittas þe sum hæmnas aghu a han. dræpa ok af daghum taka* ÖG 58: 3; *nu gær man bos ran wrakær bort hund ok hiorþ kuærn ok kætil: byrlar ok a bak læggær* ÖG 85: 13; *þa bindi han ok til þinx före* U 253: 11 etc.; *siter man a kirkiu wæg eller a þinx wæg fore andrum. dræper. sarghar. eller til bloz slar* SM 50: 12; *klandar man sit eller i handum taker annærs þæt hanum af hænt ær* — — — SM 165: 16; *þa þröuis hans maal sua döz som quiks, ok dömis æptir brutum sinum ok ogilder ligge* MELL 287: 12. Och i åtskilliga andra av lagexemplen kan man vara benägen att se stereotypa uttryck. Detta må gälla som ett urval till bakgrund för diskussionen nedan.

Från Bu-Bil ha vi talrika exempel på förbindelsen *illa læt*. De båda orden synas ha ingått en fast förening i betydelsen 'jämra sig', de förekomma nämligen ofta i fsv. i detta bruk. Vi kunna här med bestämdhet avvisa tanken på möjligt inflytande från latinet. Legenda aurea har nämligen städse uttryck, som icke kunna tänkas ha orsakat ordställningen *illa + læt*: Bu 170: 16 *græt ok illa læt | super eum lamentabiles voces promebat*; Bu 417: 19 *diæknen græt ok illa læt | moerens*; Bu 519: 5 *græt ok illa læt | flens plurimum et ejulans*; Bil 275: 9 *the gretu ok illa læthu ok kicærdhu sik sarlika widh mariam magdalenam hwi* — — — | *miles* — — — *qui dum in feretro a parentibus ploraretur, Magdalenæ piis querelis opponebant, cur* — — —; Bil 362: 5 *tha græt hon ok illa læt | cum ejulatu maximo flebat et usque ad coelum lamentabiles voces dabat ac per littora clamans et ejulans discurs-*

rebat; Bil 463:2 sauina systir sauiniani. gret sidhan sin brodher (oc illa lææt) | cum ejus soror igitur savina fratrem suum quotidie fleret et pro eo ydolis supplicaret.

I antagandet, att dessa ordförbindelser varit stereotypa, ligger, att de varit oftare använda i språket. Vi kunna således vänta att träffa på dem mer än en gång och kanske också under något andra förhållanden. — Det visar sig nu, att då de möta utan koordination med ett föregående predikat, följa de alltid de vanliga reglerna om verbets placering. T. ex. *en sa bere iarn firir sik eða fare vtlægr* Äldre Frostatingslagen 153: 11; *han tok aff daghum magnus konongh fyurtandæ i öræbro* VGIV 302: 1; *föri til pings* VGI 15: 6; *nu slar man annan til blo ps* ÖG 79: 19, 29: 1, U 152: 4, VGII Add 230: 15; *nu takx egh i handum inne takin piufnapær* ÖG 87: 2, 86: 11; *nu uarpær pæn dræpin sum nam gær i garpe bondans sum fæt a ligge ogildær* ÖG 60: 2; etc. etc.; *han læt illa vm sin lot* Bil 160: 5, *leon læt illa* Bil 627: 18 etc.

Men även i andra leden av en koordination ha dessa ordförbindelser mycket ofta verbet placerat före: — — — *eða liggir undir elldi oc lætr brenna sik. eða er madr i badzstofu. eða lætr ser blod* Bjarkö-Ret 251: 9; *pá syni hann með tylftareidi oc nendarvitni ef þat er til. eða beri iárn* Äldre Frostatingslagen 163: 21; *han wan sweriki mæð swærðhi. oc tok aff daghum. karll konongh* VGIV 302: 6; *bindi handær a bak ok föri sva til pings* VGI 14: 9; *dræpær. sargha ælla sla blopuiti* ÖG 31: 20; *nu kænnis manne ualruf ok taks i handum hanum* ÖG 53: 15; *tha tedde wlusianus sit ærande for henne ok læt illa at han gat ey keysarsens budh (fulkompmat)* Bil 302: 6, *tha græt folkit oc læt illa alla nattena* MBI 401: 27, ib. 217: 4, 311: 15, etc., etc.

Härav framgår åtminstone, att stereotypien icke under alla omständigheter utövar inflytande på ordföljden. Innan frågan om stereotypiens roll slutgiltigt besvaras, måste vi emellertid beakta en del av våra exempel, som — å andra sidan — ursprungligen icke torde innehålla stereotypa förbindelser. Jag nämner följande: — — — *pá sæki hann landnám um allan áverca* — — — oc

iardir byggi — — — *oc leigur af taci* Äldre Frostatingslagen 248: 27, 28; *þa kombær præstær ok til hænnær bepís* U 21: 4; *nu fællir man botes warþ ællr skorin wærþær j þem warþi* U 100: 14; *ær hæster ii hæftum. kumber annær hæster till ok dræper han æller saræn gör* H 43: 13; *coma til frændær. göþa þan. oc goþan giora* VM 159: 4; *yrker han mæþ þy fæ. æller till nokræ nyt hafwr* H 59: 5; *combir þan man w hæftum dræpir man ella by brænnir* Da 23: 17; *sarghær mæper husfru sinæ ful sari eller ben bryter* VGIII 281: 1; *bannar nokor androm oppenbaarlica for rættenom, trugar, vnsægir eller liugara kallar* KrLL 264: 12.

Vi kunna således fastslå, att stereotypien i och för sig icke varit det avgörande för här behandlade ordföljdsföreteelse.

*

Vår ordföljdstyp är intimt förbunden med ställning i en andra koordinationsled. Den gör sig gällande där, aldrig i första leden. Hur är detta att förstå? — Man kan göra det antagandet, att detta ytterst skulle bero på, att vi ha att göra med tvenne olika ordföljdsprinciper, av vilka den ena (i olika former alltefter satsens art) härskar oinskränkt i en första koordinationsled och nära nog oinskränkt även i en andra koordinationsled. Den andra ordföljdsprincipen lyckas göra sig gällande någon gång i en andra koordinationsled. Förhållandena måste närmare skärskådas utifrån detta antagande.

Förståelsen av här behandlade ordföljdstyp är redan ovan given genom vårt utgångsexempel: *sitær man a kirkiu wægh. ællr a þingwægh fore aþrum. dræpær. sarghær. ællr bloþwiti slar* U 92: 5. Det ställer de närmare omständigheterna här i klar belysning. Det avgörande är, såsom ovan framhållits: ett verbaluttryck, som framträder som en helhet i medvetandet, kräver verbet sist. Betingelserna för denna regel äro oftare förhanden i en andra koordinationsled, emedan samordningen med det första predikatsuttrycket skett antingen för att ställa ett nytt

predikatsuttryck som motsats mot eller utfyllnad till detsamma eller för att ge en tautologisk upprepning av dess innehåll, och detta gör, att det andra framgår som en sluten komplex. Stereotypien är härvid en understödjande faktor men icke mer.

Får man nu vidare — vad den hypotetiskt antagna motsatta ordföljdsprincipen beträffar — draga den slutsatsen, att satser med verbet på normalt andra eller första plats framgått som en stegvis skeende förknippning av begrepp? Även om detta möjligen är det ursprungliga förhållandet, få vi säkerligen icke för det tidsskede, vi nu syssla med, utgå från det som den allmänna och avgörande regeln. Vi ha att i utomordentligt hög grad räkna med mekanisering av ordföljdslagarna, så att viss ordföljdstyp anger visst satsinnehåll: t. ex. verbet på andra plats = narrativ sats, verbet på första plats = frågesats eller = konjunktionslös konditional försats (med olika satsbetoningsförhållanden) etc.

Dessa mekaniska ordföljdslagar äro övermäktiga i en första koordinationsled, därför att de ange satsens karaktär och allmänna innebörd och av denna anledning icke lätt kunna brytas; detta på grund av språkets krav på klarhet och tydlighet, ett krav, som i längden måste bli segrande i språkutvecklingen. — Även i en andra koordinationsled äro dessa mekaniska ordföljdsregler dominerande. Härvid äro givetvis på motsvarande sätt olika omständigheter att taga med i räkningen. Om vi alltså också här bortse från de nyss antydda psykologiska omständigheter, som kanske ursprungligen och möjligen även fortfarande i vissa fall varit bestämmande (stegvis skeende förknippning av begrepp), så kvarstår som en övermäktig faktor analogien från de utbildade satstyperna i övrigt i språket. Särskilt är ju att betänka, att genom koordination som regel likartade och mycket ofta till innehållet alldeles parallella satser förenas och språkets strävan efter klarhet och harmoni har krävt och kräver lika satsuttryck för lika satser. Så t. ex. kunna till samma subjekt höra tvenne bestämningar i form av satser, där givetvis den förstas ordningsföljd predikat + annan led direkt måste bli mönster för den andras (*disæpinx friþær: gangær in a disæpinx dagh + ok standær twæg-*

giæ köppingæ mællum U 275: 1). Sedan mekanisering skett, är det språkets konservatism, som kanske är det egentligen avgörande.

Således: även där skilda ord tillsammans framträda som uttryck för ett enhetligt begrepp eller rent av i språket ingått en fast förening till en komplex, förmå de icke genombryta de mekaniska ordföljdsreglerna utom undantagsvis i en andra koordinationsled. Och orsaken till att det här någon gång kan ske, är den, att satsens allmänna karaktär ju redan är given genom den första koordinationsleden, så att tydlighetskravet mister i skärpa, och vidare motsatsförhållande och andra omständigheter (varom strax nedan) här så starkt accentuera komplexkaraktären, att den förmår hävda sig gentemot de mekaniska ordföljdsvanorna.

*

Vi måste redan här beakta stilproblemet vid denna ordföljdstyp, för så vitt dettas lösning kan vara ägnad att ännu i någon mån bidra till den riktiga bedömningen av vår företeelse och den där bakom skönjbara språklagen. Så torde vara fallet.

Vi möta företeelsen i lagstil i många olika förbindelser, i uttrycket *ok bro giordhe* i runinskrifter, i förbindelsen *han græt ok illa læt* i legendariet, men annars ej, där icke lat. inflytande troligtvis ligger bakom. Härvid bör kanske det sistnämnda exemplet frånräknas, ty säregna omständigheter finnas i så måtto, att rim uppstår, som kan ha gjort det lättare för ordföljdstypen att göra sig gällande. I varje fall är det intet tvivel om, att företeelsen har sin största utbredning i lagarna och ofta förekommer i runinskrifter. Men från stilsynpunkt ha dessa en sak gemensam. Man kan för att uttrycka detta begagna ordet monumentalstil. Runinskrifternas formuleringar skulle inhuggas på monument till evärdlig åminnelse av någon. Det blev inte ett omedelbart och ögonblickligt uttryck för talets ordström, utan allt var övertänkt och känt, innan det fixerades. Men detta måste ha varit en gynnsam jordmån för en språklig uttrycksmöjlighet, som hade sin grund i en språklig och psykologisk lag om i medvetandet färdiga, hela komplexer gent-

emot det vardagliga talspråkets tillfälliga sammanknytning av självständiga begrepp till en sats steg för steg under trycket av språkets mekaniska ordföljdsregler. — Lagarnas bestämmelser voro icke heller tillfälliga påfund i ögonblicket. De hade hävd över sig, de voro väl övertänkta. De hade med andra ord förutsättningar, också de, att tänkas i komplexer och få språkligt uttryck därefter.

*

Materialet ger ännu en viktig synpunkt, som dels skänker ökad styrka åt ovan givna tydning och dels kommer att visa sig fruktbarande, när det gäller att utifrån den till omfånget relativt ringa utgångspunkt, som här framlagda avhandling tagit sikte på, finna vår ordföljdsprincips giltighet i de germanska språken.

Om vi analysera en lagformel som: *nu ær kirkia wighþ þa kombær præstær ok til hænnær beþis þæt mun ræt wærcæ. þæn at takæ* etc. U 21: 4, så kunna vi närmast urskilja förutsättning gentemot följsats. Men den förra är tvåledad: den består dels av ett konstaterande *nu ær kirkia wighþ*, dels av *þa kombær præstær ok til hænnær beþis*. På detta sätt äro lagbestämmelserna ofta uppbyggda led för led. Den andra leden här *þa kombær præstær ok til hænnær beþis* utgör från innehållssynpunkt ett slutet helt, vars kärna f. ö. ligger i *til hænnær beþis*. Det är troligt, att hela denna andra led framträtt i medvetandet som ett samhörigt helt gentemot övriga leder.

I följande exempel framträda lederna mycket tydligt: *bort sighlæ þe + til komæ andri + löpæ upp j ö obygdæ + skæmptæ sik ok wæþær skopæ + höræ þe at rymbær j iorþo + til seiþer + fa mal aff manni + wet næmþnæ stamboæ ok styriman. ok hassætæ = þe aghu* etc. U 144: 15. Det är ju alldeles tydligt, att med bibehållen överblick över bestämmelsen i dess helhet *skæmptæ sik* och *wæþær skopæ* båda tillsammans utgöra en begreppsled, här markerad av motsättningen till övriga leder. Var och en av dessa självständiga leder följer de rådande ordföljdsreglerna: är

satsen ofullständig med subjektet att suppleras ur det föregående, står verbet först. Genom ordföljd (och naturligtvis satsbetoning) anges satsens karaktär: narrativ sats, »aussagesatz», med och utan »fortsetzungston». Men sedan denna övermäktiga ordföljdslag blivit tillgodosedd vid början av varje ny led, kan inom en enskild led den andra ordföljdsprincipen komma till sin rätt: verbaluttryck ställes här mot verbaluttryck, samhörigheten i stort underlättar frigörelsen från de mekaniska ordföljdsreglerna för det andra verbaluttrycket, emedan det träder fram i medvetandet som ett på förhand överblickat uttryck.

På motsvarande sätt, led ställd mot led: *nu hugger man löf stak i skoghe annars manz + ællæ sla höstak + ællæ löpir næuer ok i bunka lægger ≠ ok læter quart i skoghe standa = böte siæx öra* etc. MELL 153: 1. Här bildar *ællæ löpir næuer ok i bunka lægger* en komplex gentemot de båda förut nämnda fallen. — *Nu dör bonde + liwær barn æptir + kombær ærfwingi til pinx ok liup bepes* U 117: 1. — *Nu hugga twe træ eller stene wæлта + faa baade bana aff = ligge baade ogilde* KrLL 341: 4. — *Nu dræpær man annæn + kombær han til pinx ok wiþær drap kiænnis = þa a* etc. U 138: 15. — *Nu köper man fæ þiufstolit + komber þæn æftir sum a ok klandær + griper han til fangæmanz + kumber han fram i manæpæ motæ innan þriþiungs ok hemolt gör = hafwi* etc. H 55: 14. — *Taker man byrþi oc a bac lægger + warper fangin með = böte III. örä* SM 96: 21. — *Kan dræpin varþa lekman ællæ klærker + ok ær ei rætter malsæghande inlændis þa þet kær is + værs þet drap for þem sum akære mæþan han borto ær + komber siþan heem ok böter kræuer = vari* etc. MELL 305: 4. — *Nu hawa brudmæn wið brud takit oc af garþe fara + þem kan mot a wæghum mötæ + þa kan þem misfyræs i þy mote = liggi þet i twæböte* SM 57: 15. — *Nu comber syn til byiæ + þen far firi sum eptir kiærþe [ok] mælwæ stang a lægger + synis a ferþ i deld enne = giælde ater hö* etc. SM 93: 8. — Även vid eftersatser kunna vi finna liknande samhörighet: *hittis j hans læstum husum + ok ær æi opit sum nu ær saght = þa aghær æi*

bonden wisorp + böte þa ok þiufwær hette U 172: 11. — *Hawær bonde bryttia ællr bolax man innæn hundæris = soki þær ok til laghæ sighi* U 264: 17. — *Falz at epe = þa bötæ ok wndir skript gangæ* H 13: 5.

Huvudmassan av exemplen på denna företeelse i de nordiska fornspråken visar blott en satsled före verbet. Med den förklaring vi givit av företeelsen såsom en komplextyp följer emellertid, att den icke nödvändigt är begränsad till tvåledade verbuttryck. Men den har störst utsikt att göra sig gällande där, då den kräver överblick över satsuttrycket och en sådan desto lättare förvärfvas, ju kortare detta är. Såsom av exempelsamlingen framgår, förekomma ej sällan i fsv. treledade uttryck. Jag erinrar om följande: *Nu stiel man ok j andru lanzskapi fangin wærper + ok kiænnis siælwær wip sinæ giærning* U 173: 10; *Dræper man annan ok laghlikæ wip draap kiænnæs = hafwi* etc. H 59: 15; *Qual kununx lænsmaþer bönder til þinx + sigher sic kununx bref æller buþ hawa oc hawær ei + skær þo buþcafla vp oc bönder til þinx callær = þa* etc. SM 175: 5; *Rænir man aff aþrum pænningæ twa ællr þre = dyli mæþ ens sins epe ællr twa pænningæ fore en giældi* U 162: 5; *Comber han hemmuls man sin fram innan þem tima sum sagt ær = wari saclös + oc winganaman eller hemuls man swari sac þeræ oc sic af handum le þe* SM 166: 3.

Vi ha alltså funnit, att här behandlade ordföljdsföreteelse vittnar om samhörighet och därigenom också om osjälvständighet, på så sätt, att ett predikatsuttryck med en sådan ordföljd aldrig är självständigt utan är ett komplement till ett redan givet predikat(suttryck), som följer språkets »normala» ordföljdsregler. Detta gäller såväl då verbuttrycket med slutställt verb utgör satsförbindelsens viktigaste moment (ex.: *nu stiel man ok j andru lanzskapi fangin wærper*), som då de samordnade predikatsuttrycken ha lika innehållstyngd (ex.: *nu hugga tve træ eller stene wæltu*), som, slutligen, då det av verbet avrundade predikatsuttrycket bildar ett tämligen intresselöst tillägg i syfte att t. ex. förallmänliga innehållet (ex.: *yrker han mæþ þy fæ. æller till nokræ nyt hafur = bötæ* etc. H 59: 5; *Nw sither man þor androm*

a kirkio wægh eller tings wægh, oc wil scada göra æn tho han ey giter: spennir armbörst eller boga + drager swerdh eller kniff † eller meth andre wærio ath honom springer KrLL 277: 1). Därför kan man icke utan skäl ofta tala om en karaktär av underordning under det inom denna begreppsled förut givna.

Nu framhållna drag hos vår ordföljdstyp, egenskapen att ange samhörighet och osjälvständighet (underordning), har i våra exempel ovan i allmänhet framträtt som en medföljande omständighet vid vår ursprungliga regel, den, att verbets slutställning i ett språkligt uttryck var en följd av att detta framträtt som en färdig helhet. Det kan enligt min mening icke vara något tvivel om, att i våra exempel ovan från de nordiska fornspråken denna psykologiska faktor, känslan av predikatsuttrycket som en komplex, varit bestämmande för ordföljden. De enda fall, där man kan tänka sig ett avsteg från detta stadium, skulle vara de båda senast anförda: *æller till nokræ nyt hafwr* och *eller meth andre wærio ath honom springer*, i synnerhet det sistnämnda.

Detta exempel kan låta förmoda en utvecklingsmöjlighet, som vi torde finna styrkt dels vid hithörande satstyper i andra skrifter än dem, som ovan fått lämna material, och dels vid andra ytterst viktiga ordföljdsföreteelser, som skola behandlas i en särskild avhandling. Bakgrunden är den, att mekanisering har lätt för att inträda vid ordföljdsföreteelser över huvud taget. Mekanisering vid vår typ kan efter nyss anförda exempel att döma lätt inträda i den riktningen, att ordföljden i och för sig göres till karakteristikum för samhörighet och för underordning vid en följande koordinationsled, även där denna senare koordinationsled icke framgår som en komplex i medvetandet. D. v. s. *meth andre wærio ath honom springer* har möjligen fått verbet så placerat, icke främst därför att det framträtt som en sluten begreppskomplex gentemot de tidigare nämnda predikatsuttrycken, utan därför att man i verbets tillbakadragning funnit ett medel att markera detta predikatsuttrycks samhörighet med de nyss anförda och därmed alltså, att den förut påbörjade begreppsleden sträcker sig fram även över detta tillägg och att först därefter en ny självständig begrepps-

led tar vid. (Härmed vare icke sagt, att detta skulle vara klart övertänkt, det kan omedvetet ha framgått ur de språkliga förhållandena.) En analys av exemplet ifråga framhäver starkt denna möjlighet:

Nv sither man for androm a kirkio wægh eller tings wægh, oc wil scada göra æn tho han ey giter:

a) spennir armbörst eller boga }
 b) drager swerdh eller kniff } + eller meth andre wærio ath
 c) eller æltir han fore sik meth steen eller staang }
 = böte — — —

Beakta att med c) en begreppsled börjar, där en helt ny omständighet införes: bruk icke av vapen (såsom a) och b)) utan av mera tillfälligt tillhygge betänkes.

En analys av hithörande exempel i 1734 års lag är av synnerligt intresse. — Där märkas först och främst klara exempel på den ursprungliga typen, ett predikatsuttryck står som en komplex gentemot ett förut anfördt predikat: *Leger man ut, eller til lego tager, gods och gårdar med wilkor; rätte sig — — — 91:18;¹ Rånar man, och med fullt wäld tager af annan, i hans hus, gård, skiep, å gato, eller å wäg, något, hwad thet helst wara kan — — —; miste lif sitt 228:3; Sårar man them, och illa handterar; miste lifwet — — — 230:22; Stiäl, snattar, eller upsåteliga förfar, eller undandöljer tienstehion, eller annar betient, något af thes husbondas egendom; thet ligge — — — 256:14.*

Men vi möta också exempel, där ordföljden snarast bär vittne om samhörighet och underordning: a) *Aflar man barn j lönska-läge + b) och tager sedan qwinnan til ächta, + c) eller henne ächtskap tilsäger, men enthera dör, förr än wigsel åkommer = tå tage barnet arf, som barn af laggifto säng 40:23.* a + b utgör den egentliga försatsen, som i sin helhet står gentemot följdsatsen, de bilda alltså en begreppscomplex. I detta fall har man följt språkets »normala», mekaniska, ordföljdsregel och ställt

¹ 1736 års upplaga.

verbet främst. c är ett tillägg, egentligen sidoordnat med b och liksom detta lydande under a. Det står emellertid i beroendeställning också till b och det där givna innehållet. Det har karaktär av en alldeles i förbigående bifogad anmärkning, ett för fullständighetens skull betänkt specialfall. Dess osjälvständighet, samhörighet i egenskap av underordnad led med något tidigare sagt är mycket starkt framträdande. (Även *men enthera dör* visar avvikelse från den normala ordföljden här: satstypen kräver ju verbet främst. Orsaken är densamma. Denna sats med utsatt subjekt hör emellertid till nästa avsnitt i denna avhandling.) — *Kommer han ej inom natt och åhr, och med fulla skiäl wisar, at han är rätter arfwinge; tage tå — — — 52:21; Utsprider inländsk eller fremmande man wilfarande lärosats, och efter warning, thermed ej afstår; warde ock then förwist Riket 201:5; Griper Upbördsman til Kronones, Stadens, eller andra almänna medel, och them förskingrar; miste tjenst sin — — — 259:19; Kallar någor annan oqwädins ord i wredes mode, som å heder och ära går, och thet antingen genast, eller in för Domaren, rättar och återkallar, böte sex marck 278:20; Förtiger witne något, som han wet til uplysning tiena, och thet ej genast på Domarens warning uptäcker; — — — 367:5; Klipper någor mynt, ehwad slag thet helst är, eller thet eljest på hwarjehanda sätt swikeliga minskar; miste äran — — — 210:6; Ropar och skriar någor, af öfwerdåd, på almänna wägar, gator och gränder, eller någon med ord eller å annat sätt förolämpar; böte — — — 232:5; Öfverskrida the, af sielftagen myndighet, eller eftersätta thet, som them i hwarje mål befalt är, eller för weld och winning någon sak lindra; äge tå — — — 290:5. — Ändrar någor krönt mått eller wigt, och thet således falskar; warde ock ärelös — — — 170:15; Nöter man förtrodt gods, eller sig til nytto thet brukar, utan ägarens samtycke; böte — — — 179:6. — Beakta följande, där tvenne predikatsleder få verbet på senare plats än den normala, emedan båda »lyda» under en föregående sats: *Wiste han, at thet få sådan owana hade, + eller warder han therom tilsagd, + och thet äntå ej**

wårdar, eller fångsel ther å lægger; böte en daler 112:1; Wet man förrädeliga stemplingar å färde wara, och them ej afwärjer, så mycket han kan och förmår, eller i tid ej up-täcker; ware ock under samma straff 205:8.

Ett par av exemplen här, t. ex. 210:6 och 232:5, ha ju en sådan längd, att man kan ifrågasätta, huruvida det är möjligt, att den andra koordinationsleden framträtt som en slutet komplex. Det är ej sannolikt. Men om så icke är förhållandet, borde den, kan man tycka, falla under en annan ordföljdsdrag med dess mekaniserade ordföljdstyper. Att så icke skett, torde bero på, att också vår här behandlade ordföljdsprincip dragits in i mekanisering och att en förskjutning av dess giltighetsområde inträtt genom att vad som ursprungligen blott var en medföljande omständighet (sambhörighet, osjälvständighet, underordning), blivit till ett karakteriserande drag. Resultatet har alltså till slut blivit, att man i denna litteraturart för att uttrycka sambhörighet i vissa satser utnyttjar denna ordföljdstyp.

Riktigheten av här framställda tydning vid sist anförda grupp av exempel, att vid dem icke känslan av verbkomplex utan av sambhörighetskaraktär bestämt ordföljden, framgår av några andra exempel ur 1734 års lag, där verbet icke fått (absolut eller relativ) slutställning, blott förskjutits från första platsen: *År man, eller qwinna af naturen wanför, och til üchtenskap aldeles obeqwäm, eller drages han, eller hon med obotelig smittosam siukdom, förtiger thet, och swikeliga förleder annan til giftermål med sig; warder thet fulltygdadt, gånge — — — 24:17; Hafwer man wilda diur, biörn, warg, lokatt, räf, eller annat odiur, och ej hächter eller stänger them så inne — — — 136:16; Utplånar, tillsätter, eller förändrar någor annars namn, eller insegel, eller på annat sätt förfalskar böcker, räkningar, förskrifningar, bref, och andra skrifter, eller sönderrifwer och förbränner them, och skrifer andra i stället, at thermed skada göra; miste äran 211:12; — — — eller släpper man fånga med wilja lös; eller med hwarjehanda list hielper honom ut 225:1; Söker han ej leid, eller inom ett åhr gifwer laga förfall*

tilkänna; niute — — — 190: 5; *Tager man quinno med wäld, och emot hennes wilja främjar sin onda lusta, och warder lagliga thertil wunnen, miste lifwet* 232: 19; *Sätter man up tom bistock i skog, eller annorstüdes, och med mat och bete lockar til sig annars mans bi; böta* — — — 263: 13; *Djerfwes någor missbruka rättegång, och emot klara skiäl och bättre wett, af arghet, drager någon för Rätta; böte* — — — 404: 4 etc.

Andra leden visar här i fråga om ordföljden överensstämmelse med bisatsen: överallt få vi eller kunna vi få samma ordställning i en *om*-sats. Utmärkande är, att ett adverb eller adverbialt uttryck skjutits före verbet, alldeles som plägar ske i bisats i modern svenska. Men det är icke helt tillfredsställande att avfärda dessa exempel, lika litet som de tidigare från 1734 års lag nämnda, blott med att säga, att mekaniskt inflytande från bisatsordföljden föreligger. Problemet kan ses djupare än som så.

En analys visar, att denna »bisatsordföljd» gör sig gällande, där tydlig samhörighet med (underordning under) ett föregående predikatsuttryck finnes, där tvenne predikatsuttryck bilda en enhet gentemot andra leder, enkannerligen mot följdsats. Samhörigheten framträder mycket starkt i t. ex. följande:

- a) *Är man eller quinna af naturen wanför, och til ächtenskap aldeles obeqwäm,*
 + b) *eller drages han eller hon med obotelig smittosam siukdom,*
 + c) *förtiger thet, och swikeliga förleder annan til giftermål med sig;*
 + d) *warder thet fultygadt*
 = *gånge* — — —.

c bildar en tydlig begreppsenhet och står gentemot a + b.

Känslan av samhörighet, av underordning har krävt ett språkligt uttryck. På tvenne vägar hade språket vunnit ett sådant: å ena sidan verbet i slutställning, å andra sidan verbet blott förskjutet något steg till senare plats. Den ena utvecklingsgången är till en väsentlig del ovan belyst, uttömmande kan den bli det först i den följande utredningen om bisatsen. Bisatsen står som expo-

ment för båda ordföljdstyperna. Att rätt och slätt tala om inflytande från bisatsordföljden är ytligt, emedan man därmed icke ens snuddar vid ett väsentligt moment: intim samhörighet med det föregående tager sig uttryck i viss ordföljd.

Det må här påpekas, att vid sistnämnda grupp av exempel denna ordföljd icke är allmän regel — såsom man kanske kunde tro utifrån våra dagars språkbruk —, utan den ursprungliga typen gör sig starkt gällande. Blott ett par exempel: *Reser man egenwilligt bort ifrån sin fästegwinno, och blifwer, emot hennes samtycke, borto öfwer åhr och dag: wil hon ifrån then fästning lös warda; tå må — — — 9: 12* (jfr nsv. *Om han emot hennes samtycke blir — — —*). *Giöra the sådana förord utländes, och komma sedan sielfwe hit i landet; tå skola the — — — 13: 15* (jfr nsv. *Om de sedan själva komma — — —*). *Reser mannen utom Riket för sin kallelses skul i krig, köpenskap, eller i annat nödigt ärende, blifwer sedan länge borto, och låter ej hustrun weta hwar han wistas: kan hon få therom kunskap; gifwe — — — 23: 6. — — — drifwer man hustrun, eller hustru mannen ur hus och bo, och nyttiar ther begges gods och egendom; böte — — — 25: 13.* Dessa exempel äro att tolka så, att man använt den gamla ordföljden, emedan karaktären av intim samhörighet med det föregående icke varit särskilt framträdande eller tillräckligt tydligt uppfattad, eller emedan man helt mekaniskt fallit in i utbildad satstyp. Detta belyses av det ovan sid. 159 anförda exemplet *Aflar man barn* etc. Om här raden av försatser granskas, finner man, att av de genom koordination tillfogade det just är de, vilka ha mest utpräglad karaktär av underordnad led (tillägg, specialfall) — sammanfattade under c —, som ha fått avvikelse från den ursprungliga typen, medan satsen b står kvar på gammal ståndpunkt, ehuru rent formellt sett och utifrån den moderna bisatstypen omställning kunde ha väntats (till: *sedan tager*).

Således: Vid vissa exempel ur 1734 års lag ha omständigheterna talat för att verbets slutställning snarare beror på en känsla av samhörighet och osjälvständighet än på dessa exempels karaktär av i sig slutna verbkomplexer; för denna tolkning finna vi ett

stöd i de fall, där verbet blott förskjutits något steg från den första platsen, ty här bortfaller den senare möjligheten, medan den förra ger en mycket plausibel förklaring.

Riktigheten av tidigare framförda synpunkter bekräftas härigenom, ty företeelserna torde vara att återföra på följande omständigheter. Viss mekaniskt tillämpad ordföljd här markerar satskaraktär och är således ytterst beroende av tydlighetskravet. Detta förhållande kommer till synes vid varje ny led i en följd av förutsättningar. Men sedan för en viss led satskaraktären nått sitt uttryck, kunna inom leden — d. v. s. det som känts som en enda led — andra tendenser göra sig gällande. Här hade man då möjligheten att låta känslan för ett verbuttrycks komplexkaraktär komma till sin rätt. Även andra psykologiska omständigheter gjorde sig emellertid här under denna större tvångslöshet gällande. Härom mera under nästa avsnitt. Redan nu ha vi emellertid trott oss kunna konstatera, att man genom olikheten i ordföljd gentemot avsnittsinledande predikat funnit ett medel att ge uttryck för känslan av satsens samhörighet med den föregående koordinationsleden. Att här för den ena gruppen av exempel, den med verbet sist, icke blott ett psykologiskt utan även ett historiskt samband med vår fornnordiska komplextyp finnes, synes mig klart, men det är ju givet, att språkmedvetandet efter mekaniseringen blott känt denna ordföljdstyp som bärare av en viss uttryckskaraktär. Och därvid kan man ha hämtat näring för sin uppfattning i andra likartade typer med delvis annat historiskt ursprung, vilka i kraft av sin större vanlighet trätt in som bakgrund för företeelsen. Jag tänker på bisatsordföljden.

Sedan vi nu på denna väg fått större klarhet beträffande svenska exempel av detta slag, kunna vi våga oss på en motsvarande tysk företeelse, som dragits in i diskussionen av den svenska. Det är för mig intet tvivel om att vi i ovan behandlade typer i 1734 års lag ha att göra med inhemska företeelser. Visserligen kunde man för ett sådant exempel som *Ändrar någor krönt mått eller wigt, och thet således falskar* 170:15 göra gällande, att motsvarande

företeelse möter i tyska källor, t. ex. *tyt en man vp den anderen en suerd. ofte en messed. vnde dar nenen scaden mede deit* Visby stadslag (Schlyter) 47: 5,¹ men därmed är ju inte något direkt samband bevisat. Att något sådant, tvärtom, icke finnes, framgår enligt min mening av tvenne omständigheter: å ena sidan finna vi i svenskan enligt ovanstående utredning visst samband mellan nämnda typ och den ursprungliga rena komplextypen, som ävenledes är representerad i 1734 års lag — och att denna typ är inhemsk, torde det nu icke kunna råda minsta tvekan om —, å andra sidan ha vi funnit parallellitet med en annan typ med bisatsordföljd, där verbet icke är slutställt och därför tyska ordföljdslagar icke kunna ligga till grund.

När nu, som vi funnit, de svenska exemplen visa sig vara utslag av vissa språkliga och psykologiska förhållanden av i sig allmän-giltig natur, och när en motsvarande typ möter i tyskan, så undrar man, om man möjligen icke har att förklara den senare som en parallellföreteelse. Exempelen visa motsvarande karakteristiska egenskaper som de svenska: intim samhörighet med ett föregående predikatsuttryck (osjälvständighet, underordning), ofta med karaktär av komplement, så att intrycket av dem båda som hel begreppsled tydligt framträder. Ex.: *tyt en man vp den anderen en suerd ofte en messed vnde dar nenen scaden mede deit. de betere* Visby stadslag 47: 5. *bescyldeghet he wene dar vmme vnde doch ene des nicht vorwinnen mach. so — — — 48: 5; mer bekenet he oder werd begrepen oder vortyghet werd. na stades rechte de mach — — — 49: 9; copet en deme anderen gud af vnde dar mede vorvlych[tich] werd. de heft sin lif vorbörd 78: 4; wer oc en gud scyldich vnde vorulychtich wörde van armöde. vnde wel he wedder in de stad. dat mod he hebben an deme rade 78: 10; mishandelet oc we den anderen. vnde ene oc dar to vorsnellet. dat he ene vor dat richte bydet. vnde de vorclaghe al so begöwet: de betere — — — 90: 5, 6; js en deme anderen gud scyldich. des he vullen tych heft + vnde bliuet he buten landes vnde*

¹ Jfr Carl Larsson, a. a. sid. 50 f.

sinen dach nicht gheholden heft + sendet he gud here = dat machmen wol besetten vp en recht 95:12; vintman oc en scip driuende in der ze dar nen volk inne is. vnde to lande bringhet. so 140:3; vorcoft en sciphere de helfte sines scippes oder mer. vnde doch in dem sceppe bliuet. dem scyllen de scipmans volghen ör reyse 146:2. (Det normala: Tredet en man vor enes mannes herberghe vnde spreket eme to quade word. so — — — 63:3.)

Också här vill jag inte stanna vid den närmast liggande, helt ytliga förklaringen: mekaniskt inflytande från bisatsordföljden. Utan i stället vill jag säga så här: samhörigheten var ibland så starkt framträdande, att det var den, som mot de dominerande ordföljdsvanorna bestämde det språkliga uttrycket; det erbjöd sig därvid en viss ordföljdstyp; densamma som vid andra bisatskoordinationer. Men här måste det tills vidare lämnas därhän, huruvida denna ordföljdstyp har sin samhörighets- och underordningskaraktär blott genom bisatsen eller även kan gå tillbaka på en komplextyp av det slag, vi funnit i de nordiska fornspråken.

Således: Hittills har man varit böjd att föra den svenska företeelsen (*och thet således falskar*) tillbaka på motsvarande tyska (*vnde dar nenen scaden mede deit*) och väl förklara denna bero på inflytande från bisatsen, som i sin tur undandragit sig någon förklaring. — Enligt min mening förhåller det sig så här: a) den svenska företeelsen är självständigt utvecklade och har samband med andra klart inhemska företeelser; b) den tyska är psykologiskt sett en parallellföreteelse; c) samband finnes i båda språken med bisatsordföljden, men det är ännu för tidigt att slutgiltigt yttra sig om, huruvida det är så att samma psykologiska förhållanden gett samma språkliga resultat å ena sidan vid bisatsen, å andra sidan vid en andra koordinationsled, eller direkt samband på någon punkt måste antagas. Detta skall bli föremål för en senare behandling.

VI.

Tillägg: Verbalpartikel + verb.

Det har syntts mig lämpligt att tills vidare hålla exemplen med blott och bart verbalpartikel + verb utanför, då de i och för sig icke ge säkra hållpunkter, emedan vi ju vid dem, i motsats till våra andra exempel, ha att räkna med en möjligen skedd sammanmältning till ett ord, alltså verkligt kompositum, som i oupplösligt skick användes i alla slag av satser och förbindelser, även i en första koordinationsled.

Emellertid uppvisar den fornsvenska laglitteraturen i huvudsats och konjunktionslös konditional bisats blott i ytterst få fall emot förhärskande ordföljdsregler verbalpartikel + verb under andra omständigheter än i en andra koordinationsled. Ljunggren¹ anför fyra exempel, varav de två icke äro helt klara och de två möta i sena lagtexter, nämligen MEST och KrLL. — Det torde därför vara övertvångande sannolikt, att följande exempel i lagtexterna äro utslag av våra ovan givna regler: a) *nu kan eth af þem arf þættæ vp taka, siþan coma flere oc eptir kæræ* SM 63:7 (ej medtaget hos Ljunggren). — b) *skiær han ok aff förir þa böte laghæ bötær* U 227:13; *före* (hs. B *förer*) *siþan bort með allu oc sunder hogger. sænker eller brænnir. böte XL marker* SM 87:6; *stiæl man eller sunder hogger þa stang i wapi stander. böte* — — — *ib.* 93:2; *löper siþan mera oc bort bær. böte III marker* *ib.* 104:6; *taker* (scil. *man*) *farcost manz i fiskeleke. hogger v lase oc bort förc. böte III marker* *ib.* 113:7; *skipter the pænninga ælla bort före* VGII 108:2. Med sammanskrivning, som ju kan härröra från skrivaren: *rörir siþan æller nipersænkir. böte niu marker* — — — SM 123:19; *dragher man skip a land æller vtskiuter* *ib.* 150:1; *skær han oc affförir. þa böti lagha bötær* VM 205:19 (ej hos Ljunggren). — c) *oc bondin föthe oc fram draghi till pætersmæssu* Smål. 102:8; *kauper tu mans man i gard*

¹ a. a. sid. 104.

*thin ta rogn han vm VI daga, en a siauanda geld thu werd ella
ater leyd en thir ey at gies Gutal. Add. 108: 5. Med samman-
skrivning: wæren — — — æller oc utgifwen VM 136: 5.*

(forts.)

Lund.

Walter Åkerlund.

Ernst A. Kock, Notationes Norrœnæ, 1—19. delen. Lund 1923—33.

I.

I Hans Larssons Hemmabyarna er der en gammel filosof, som ræsonnerer over æstetiken: »I estetiken är allting redan sagt, påstod han. Det finns tolv estetiska satser, som gå igen turvis. — Vi frågade: vad blir man då geni på i den vetenskapen? På att överdriva, sade han; den som ser den ena satsen, men icke de elva, han blir genial.»

Det er en fundamental sandhed, som her er udtrykt i en spøgefuld og paradoksal form. De betydelige indsatser i litteraturen, den spekulative filosofi og den humanistiske forskning, som man jo kun med tvivlsom ret kan kalde videnskab, göres ikke bare af de faa udvalgte, som finder noget virkelig nyt. De göres ofte af mænd, som hverken er i besiddelse af særlig stor lærdom, skarpsindighed eller originalitet, men har evne og mod til at fremhæve og overdrive visse sider af sagen, saaledes at de bliver som nye. Deres indsats beror mere paa temperament end begavelse, forsaavidt disse to sjælsevner idethele kan adskilles. Medens de jævne arbejdere forsigtigt spejder til alle sider, vejer, vælger og vrager, og gaar deres vej i ubemærket luntetrav, stormer de andre forbi, uden smaalig selvkritik, hævninger eller hensyn. De kan tage fejl, skyde over maalet, og deres arbejder vil snart blive forældede. Men de har vakt opmærksomhed, ansporet til eftertanke, ægget til modsigelse, rusket op blandt de sövnige. Uden dem vilde forskningen ikke bare være kedeligere, men fattigere.

Naar Ernst A. Kocks Notationes af hans svorne tilhængere er bleven betegnede som et genialt arbejde, maa det være efter den Larssonske definition. Jeg véd ikke, hvor mange sætninger der findes i 'videnskaben' om de gamle norsk-islandske kvads tolkning. Og maaske er de endnu ikke alle bleven opdaget. Men Kocks indsats bestaar først og fremmest i hans voldsomme og konsekvente hævde af et par gamle, men ofte forsømte og delvis tvivlsomme tolknings-principer. Og derigennem har han utvivlsomt bidraget til at vække en ny interesse for skjaldekvadene og sætte dem under debat. Hvis han, maaske mere paa grund af sin polemiks form end dens indhold, har mödt skarp afvisning fra visse sider, har han til gengæld fundet en begejstret tilslutning fra andre hold, og det ikke mindst fra folk, som aldrig før har beskæftiget sig med disse digte. Og hans arbejde er et

morsomt menneskeligt dokument, saaledes som man sjælden møder i nordisk filologi. Han gaar løs paa sine virkelige og indbildte modstandere med en vandrende ridders uforfærdethed og begejstring. Han averterer sine resultater og den tilslutning, de har fundet (ofte i private takkebreve og fra helt inkompetente hold), paa en helt moderne maade, som en dygtig fabrikant, som er i færd med at indarbejde en ny tandpasta. Men fremforalt staar vi her overfor en mand med udpræget kunstnerisk temperament og begavelse. Vi møder dette paa saa at sige hver side i *Notationes*, ikke bare i hans ubeherskede udfald og hans ukontrollerede indfald, hans rørende glæde over sine mest tvivlsomme tolkninger, som sikkert har virket medrykkende paa mange af hans læsere, hans springende arbejdsmaade og aforistiske fremstilling, — men ogsaa i andre ting af mere blivende værdi. Hans oversættelser er, saavidt jeg kan skønne, ofte ypperlige, og de virker altid bestikkende, selv naar det filologiske grundlag er svagt. Og han har megen følelse for de gamle digteres kunst og har ydet gode, om end alt for spredte, bidrag til studiet af kvadernes stil.

Men lad os nu gaa over til Kocks principer, som han selv har udtrykt dem allerede i første del af *Notationes*, § 131 (og flere gange senere paa en lignende maade): »sök att, under största möjliga anpassning till handskrifternas vittnesbörd å ena sidan, till annat känt fornjermanskt språkmateriel å andra sidan, åstadkomma en jämförelsevis enkel, även vid muntligt föredrag begriplig text!» Vi kan her skelne imellem tre hovedpunkter, som det er hensigtsmæssigt at betragte hvert for sig.

II.

Naar man taler om den 'största möjliga anpassning till handskrifternas vittnesbörd', saa gælder det naturligvis først at vide nøjagtig, hvad der staar i haandskrifterne. Da Kock skrev § 131, har han rimeligvis (som de fleste) ment, at Skjaldedigtningen A gav fuldstændige og nøjagtige oplysninger herom. Dette er desværre ikke tilfældet. Uden at jeg paa nogen maade vil undervurdere det kæmpemæssige arbejde, som Finnur Jónsson har nedlagt i Skjaldedigtningen A, og som ingen før ham havde povet at give sig i kast med, saa har jeg undertiden ønsket, at han hellere havde ladet Skjaldedigtningen B vente eller helt sparet sig arbejdet med den, saaledes at A-delen var blevet saa fuldstændig og paalidelig som det overhovedet staar i en enkelt mands magt at gøre en saadan udgave. Under min, meget begrænsede, beskæftigelse med disse ting, har jeg lagt mærke til forskellige

mangler. Enkelte membraner er helt oversete (som AM 570 a, 4to, indeholdende brudstykket af den selvstændige Hákonar saga Ívarssonar¹), enkelte vers i ellers benyttede membraner (f. eks. Einarr Þveræingr, Lv. 2, 1. halvvers i Holm. 4, 4to²), variantapparatet fra de anvendte haandskrifter er ikke altid fuldstændigt og en nærmere undersøgelse og anvendelse af papirshaandskrifterne vilde ofte have været paakrævet.³ Og sidst, men ikke mindst, en nærmere redegørelse for de enkelte haandskrifters alder, værdi og indbyrdes slægtskab vilde have givet en vejledning i at vælge imellem de forskellige læsemaader, som vi nu mangler. Hovedteksten er slet ikke altid hentet fra det bedste haandskrift. Man kan saaledes ikke nægte, at en revideret udgave af Skjd. A er paakrævet.⁴

Dette har Kock ogsaa efterhaanden indset (se f. eks. § 752, 1302 o. s. v.). Men selv om han har udført sit arbejde i nærhed af haandskrifterne, synes han aldrig at have gjort sig den umage at undersøge dem nærmere, hvad der dog vilde have været overkommeligt for enkelte digtes vedkommende. Der kunde anføres mange eksempler paa hans flygtige anvendelse af haandskriftmaterialet, selv efter Skjd. A og andre udgaver. Jeg ma nøjes med at nævne et par, hvor han i denne henseende betegner et tilbageskridt fra Skjd. B.

I Eg. Lv. 14 staar der i M (hvorfra hovedteksten er hentet): *bergaunundar*, i W og ϑ : *berg óneris*, i K: *berg onn æris*. Herom hedder det i § 194: »Eftersom den i Skj. A avtryckta handskriften icke har det obegripliga *oneris*, utan det mycket begripliga *bergaunundar*, bibehåller jag denna senare läsart». Foruden at *bergóneris* ubetinget er en lectio difficilior end det i sagaen saa velkendte navn *Berg-Onundar*, maa man her tage i betragtning, at ϑ ikke bare er ca. 100 aar ældre end M, men hörer til samme klasse, saaledes at naar vi finder den samme læsemaade i W, som tilhörer en anden haandskriftsklasse (og i virkeligheden ogsaa i K), maa det betragtes som afgørende. Og naar Kock senere (§ 2419) er tilbøjelig til at forlade M:s læsemaade, henviser han særlig til skrivemaaden i K (fra det 17. aarh.), uden først at undersøge, om *e* ellers i ϑ (som foreligger i et bogstavret aftryk) fore-

¹ Trykt som Tillæg II til Storms Snorre Sturlassöns Historie-skrivning.

² Jfr min bog Om Olaf den helliges saga, s. 79, Den store saga om Olav den hellige, s. 330.

³ F. eks. Ups. Univ. Bibl. Isl. R: 702, 4:o, jfr min udgave af Orkneyinga saga, XXII—XXVII, LVIII.

⁴ Vægtige bidrag til en saadan revision er givet af Jón Helgason i hans artikler Til Skjaldedigtningen, Acta Philol. Scand. VI og VII.

kommer som betegnelse for æ eller œ. Resultatet af denne senere behandling af stedet bliver da ogsaa det uhyrlige *bergónæris*, der i analogi med *ópyrmir* o. lign. ord burde betyde: 'den, som ikke giver bjærgene næring'.

Og helt forstemmende virker det, naar det i § 591, om P. Kolb. Lv. 9, hedder: »Det är rent godtycke att ändra *hofudsnaudum* till *hofudsvordum*. Man jämföre skildringen av stridens utgång: *Pórdr hqgr af Birni hofud!*» Sagaens fortælling om, hvorledes Tord bringer Björns hoved til Vellir, bygger øjensynlig paa en selvstændig tradition og ikke paa en slutning fra verset. Med andre ord, den giver ikke nogen vejledning m. h. t. læsemaaden i dette vers. Og *hofudsvordum* er ikke nogen 'vilkaarlig ændring'. Vi har her membranbrudstykket af sagaen til sammenligning, og der staar *suarudum*, hvilket ikke godt kan opfattes anderledes end som en skrivefejl for *suaurdum*. Derimod er *-snaudum* bevislig en konjektur, da det staar i et papirshaandskrift, som er en direkte afskrift af samme membran, hvoraf vi nu kun har de to blade levnet. Desuden er *hofudsnaudr* et ord, som bedre hører hjemme i det 17. aarh.s rimur-stil end i det 11. aarh.s skjaldedigtning. Linjen har formodentlig oprindelig lydt:

bardraudr hofudsvordum,

hvor *bard* betegner ørnens næb (jfr. *hofudstafn* hos Egill, Hfl. 11).

Der har hidtil i den restituerede tekst af skjaldeversene i de fleste udgaver hersket et 'hulter-til-bulter-system' (for at anvende et af Kocks yndlingsudtryk, i en anden mening). Man har lavet sig en tekst ved at vælge imellem *alle* haandskrifters læsemaader, uden at tage tilbørligt hensyn til de enkelte haandskrifters alder, værdi og indbyrdes forhold. Maaske er dette delvis uundgaeligt, men forskellen paa denne eklektiske behandling af versteksterne og den anerkendte maade for udgivelse af prosatekster, hvor man saavidt muligt forsøger at hente teksten fra ét haandskrift, falder dog i øjnene. Hvor vidt man er gaaet i denne sammenflikning, kan man se af et vers som Bjhit 2, 19. Det er overleveret ikke alene i Bjarnar saga, men ogsaa i Eyrbyggja, hvor det tilskrives Björn Breiðvikingakappi. Vi har her øjensynlig to uafhængige optegnelser, verset har i mundtlig tradition spaltet sig i to varianter, der hver for sig maa have været forstaaelige og altsaa ogsaa maa fortolkes hver for sig. Men i Skjd B restitueres verset ved at vælge læsemaader baade fra Bj.s. og Eyrb. i flæng, og mærkeligt nok har Kock i de forskellige paragrafer, han har helliget dette vers, ikke noget at indvende imod denne metode. Jeg tror, at vi her har et synspunkt, som alene kunde give anledning til en grun-

dig revision af de 'restituerede' vers-tekster, et hovedpunkt i 'anpassningen till håndskrifternas vittnesbörd'.

Et andet hovedpunkt er konjekturene, eller som de med et euphemistisk udtryk kaldes: *rettelserne*. Det skal indrømmes, at der gives mange tilfælde, hvor der foreligger aabenlyse fejl i haandskrifterne, og en del tilfælde, hvor de kan fjernes paa en maade, som alle kan være enige om. At indsætte *n* for *u* eller *u* for *n* o. lign. kan næppe kaldes en konjektur. Men man burde altid holde sig indenfor de grænser, som trækkes af det rent grafiske. For at tage et andet eksempel fra Bjarnar saga, saa staar der i Bjhit 2, 22: *dagleggjar hilmis*, som synes at være en betegnelse for 'gud'. Her retter Konrád Gíslason til *dagbæjar*, medens *dagleggjar* (solens) ligger meget nærmere ved hvad der staar i haandskriftet og giver en lige saa god mening. Og naar vi kommer bort fra de rettelser, der med nödvendighed kræves af hensyn til metrum, sprog og indhold og desuden ligger tæt op til haandskrifternes skrivemaade, saa er det meget tvivlsomt, om en konjektur nogensinde har nogen virkelig værdi. De gamle kvad er for os først og fremmest kilder til fortidens sprog, historie og kunst. Og en konjektur er yderst sjælden saa sikker, at den har saadan kildeværdi, at vi tör slutte noget af den. Ikke at man behöver at tvivle om, at digtene er mangelfuldt overleverede. Hvad vi maa stille os skeptisk overfor, er vor evne til med nogen vished at före dem tilbage til det oprindelige. Og saa er det bedre at resignere, nöjes med hvad man har, end at bygge paa indbildte kilder. Lad os tænke os, at vi skulde gennemgaa skjaldedigtningen for at samle eksempler paa, hvorledes de gamle digtere beskrev de legemlige udtryk for deres fölelser. Vi kommer till Gunnl. Lv. 12: *svída svört augu mér*. Altsaa, Gunnlaugr tilstaar, at han har grædt eller været grædefærdig over savnet af Helga. Men *svída* er en rettelse af Wimmer (Kock, § 1974, foretrækker *svína*), medens begge haandskrifterne har *sídan*. Hvad har vi vundet? Istedenfor en (maaske forvansket) kilde fra det 11. (eller 13.!) aarhundrede, har vi faaet en anden fra nutiden, som det vilde være latterligt at bygge noget paa.

Det er umuligt at sige, hvor ofte denne letfærdige maade at gribe til rettelser ved den förste opdukkende vanskelighed, har forledet utgivere og fortolkere til at ændre, hvor der ingen ændringer behöves. I Korm. Lv. 37, en af skjaldedigtningens perler, staar der i det eneste haandskrift, Möðruvallabók:

*Brim gnýr brattir hamrar
blálands Haka strandar . . .*

Finnur Jónsson ændrede her först til *bratta hamra*, endvidere til *standa* (for *strandar*). Det sidste vilde have været antageligt,

hvis det havde staaet i membranen; mod det første kan der rejses vægtige indvendinger. Kock (§ 286) følger her med rette Skjalden.: *Haka blálands hamrar* er ikke klipperne ved havet, men selve havets klipper, \circ :bølgerne. Men saa retter han ogsaa: *strandar* til *stranda*. Foruden at dette er en ændring fra haandskriftets læsemaade, er der to ting at indvende imod det: 1) verbet *stranda* forekommer ikke i islandske oldskrifter, og da stranding omtales saa hyppigt i sagaerne, er det rimeligst, at ordet slet ikke fandtes i det gamle sprog, men er et yngre laaneord; 2) at tale om at *klipper strandar* slaar hele det poetiske billede i stykker. Hvis vi holder os strængt til haandskriftet, er der bare én udvej: de stejle klipper ved havets strand er apposition til *brim*. Naar havet er set som et land, saa er jo netop brændingen dette lands strand og bølgerne i brændingen klipper paa stranden. Man skal ikke søge efter noget verbum, som ikke findes, men simpelthen sætte et komma efter *gnýr*.

Det er en hovedfejl ved Skjd. B, at den vrimler med rettelser, udgiverens og andres, som hverken i selve teksten eller noterne kendetegnes som saadanne. Det mindste, man kan fordre af en videnskabelig udgave, er, at det altid gøres indlysende, hvad der er overleveret og hvad der er moderne forbedringer. At jeg altsaa i dette punkt maa give Kocks princip min fulde tilslutning, vil fremgaa af disse bemærkninger. Men — desværre har han selv ikke været tro imod dette princip. Han er mere og mere bukket under for den gamle fristelse, at rette og omdigte, ofte uden den ringeste grund. Han er til og med i mange tilfælde gaaet videre i dette end Finnur Jónsson. Men jo mindre man siger om denne side af Notationes, desto bedre.

III.

Det næste punkt i Kocks principer er, at man skal forklare de gamle norrøne digte med stadigt henblik paa andet gammelgermansk sprogmateriale. Dette er rigtigt og selvfølgeligt, og der mangler heller ikke eksempler paa, at de ældre fortolkere har gjort dette, saavidt deres evner og kundskaber strakte til. Men Kock er en fagmand paa de oldgermanske sprogs omraade og har haft sin opmærksomhed særlig rettet paa, hvad de kunde byde til hjælp og vejledning, og det har man al grund til at være ham taknemlig for. Jeg tror, at hans eksempel vil tjene andre fortolkere saavel til vejledning som advarsel. Enkelte af hans forklaringer, som hører herunder, vil sikkert blive staaende, og andre vil vække til fornyet prøvelse og eftertanke. Men en mængde vil blive forkastet, simpelthen fordi Kock er gaaet over bækken for at hente vand. Thi de gamle kvad, som er behandlede i Notationes,

er ikke bare germanske, de er først og fremmest oldnorske og islandske. Og Kocks bekendtskab med norrønt og islandsk sprog og litteratur lader meget tilbage at ønske. Hans railerende omtale af Finnur Jónssons pukken paa sin 'sprogfølelse' vilde have klædt ham bedre, hvis han selv havde været bedre hjemme paa dette omraade. At kaste vrag paa det, som man ikke har, er af Vilhelm Ekelund træffende blevet betegnet som 'rönnbärsfilosofi'.

Det skal gerne indrømmes, at de islandske filologer idethele har været for snæversynede, at et grundigere kendskab til de andre oldgermanske sprogmindesmærker vilde have været af stor betydning for dem. Der har ogsaa for dem ligget en fare i den store lighed mellem det gamle sprog og moderne islandsk, saaledes at de let har ladet sig for meget influere af nyere udtryk og betydninger.¹ Men ikke desto mindre vil det være haabløst at forsøge at gøre en Islændings sprogfølelse latterlig eller at ville foragte den støtte, som det levende islandsk endnu frembyder for dem, der beskæftiger sig med den gamle litteratur. Man behøver kun at gennemgaa oversættelserne af de islandske oldskrifter for at overbevise sig om, hvor ofte lærde filologer, som mangler fortrolighed med nutidssproget, gør sig skyldige i meningsforstyrrende misforstaaelser, som straks vil falde en islandsk almuesmand i øjnene. Man kan gaa endnu videre og tilføje, at Finnur Jónssons landsmænd ofte har anket over, og undertiden med rette, at han, som var opvokset i Reykjavik og forlod Island som ung student, kunde staa usikker overfor enkelte udtryk i den gamle litteratur af denne grund. Her gælder ikke et enten—eller, men et baade—og. Ligesom Islændingene maa være paa deres post for ikke at forveksle gammelt og nyt og dertil anvende de andre germanske sprog, baade som kontrol og hjælpemidler, saaledes maa det idetmindste en tid endnu (saalænge man ikke har bedre og fyldigere ordbøger over oldsproget at støtte sig til) blive en fordring, at de udenlandske filologer, som studerer og fortolker oldskrifterne, benytter sig af den hjælp, som den islandske tradition har at byde paa.

Hvor vidt Kock kan gaa i sine udfald imod Finnur Jónsson paa dette omraade, skal her belyses ved et enkelt eksempel af mange. I § 793 staar der i anledning af Bós. 4: »I Edd. min. finna

¹ Dette er med rette blevet fremhævet af Hans Kuhn (*Germanische Philologie. Festschrift für Otto Behaghel, s. 414*), og Kuhn har ved sit intime bekendtskab med moderne islandsk, saavel som de oldgermanske dialekter, de rette forudsætninger for at dømme herom. Sin mening om det her omhandlede punkt i Kocks tolkningsprinciper har han udtrykt sammesteds: "der Grundsatz Kocks führt zur Willkür, viel mehr noch als die Praxis seines Gegners" (o: Finnur Jónssons).

vi efter *þjarma* endast ett frågetecken. Finnur Jónsson löser svårigheten utan vidare: 'plage, behandle hårdt, trykke, presse'. Etymologien förhemligar han. Så länge ingen upplysning meddelas därom, måste jag antaga, att han hämtat översättningen utslutande ur sin egen 'sprogfölelse'.» *Þjarma að e-m* er et velbekendt islandsk udtryk i den af F. J. angivne betydning (prostratum premere, Björn Halldórsson). Der er ingen fornuftig grund til at betvivle, at ordet er gammelt (jfr gr. *τέρμα* o. s. v.), og betydningen passer udmærket i den forbindelse, hvori det staar i verset. Men Kock foretrækker at betragte ordet som et laaneord, oldfr. og middelengelsk *charme*, som »skulle av en nordbo troligen återjivas med *þjarma*». Naar det sproghistoriske grundlag er saa svagt, tror jeg hellere man burde holde sig til ordets levende betydning, som slet ikke beror paa nogen 'fölelse', men er en kendsgerning.

IV.

Vi kommer saa endelig til det tredje punkt i Kocks program, som for ham mere og mere er blevet hovedsagen: at »åstadkomma en jämförelsevis enkel, även vid muntligt föredrag begriplig text». Det er et meget vigtigt punkt, skönt ikke saa vigtigt som det förste, at vælge imellem haandskrifterne og deres læsemaader og holde sig til disse til det yderste, som danner selve grundlaget for kvadfortolkningen. Men Kock har i dette punkt været sig selv tro heltigennem, det har ligget bedre for hans evner og arbejdsmaade. Det er herved han har vakt den störste opsig og gjort den betydeligste indsats i norrön filologi. Hvad man end mener om hans tolkninger i det enkelte, er der ingen tvivl om, at hans energiske og konsekvente hævde af dette princip for fremtiden vil blive en advarsel og en maning til alle, som beskæftiger sig med de gamle skjaldekvad.

Kock har selv paapeget, at dette samme princip for længe siden klart og tydeligt er formuleret af Gísli Brynjólfsson (§ 502). Han mener, at hvad Gísli manglede for at bevise sin mening var 'jermanskt perspektiv'. Men hvis man gennemgaar *Notationes*, vil man dog let indse, at det overvejende antal af eksempler paa forenkling i opfattelsen af versene ikke har meget med dette germanske perspektiv at gøre. Hvad Gísli i virkeligheden manglede, var hverken begavelse eller kundskaber, men ihærdighed. Han var en mand med mange idéer, som han strøede ud og lod ligge. Vi kunde maaske ogsaa sige, at han manglede — Finnur Jónsson. Et arbejde som *Notationes* vilde være utænkeligt uden at Skjaldedigtningen var gaaet forud. Og Finnur Jónssons kraftige reaktion imod Kock har for denne været en uvurderlig opmuntring til at fortsætte sit

arbejde. Hvis Konráð Gíslason i sin tid havde vendt sig skarpt nok imod Gísli Brynjólfssons udtalelser i Hávardar saga og tændt den hellige indignation i hans bryst, vilde Gísli maaske have viet resten af sit liv til i detaljer at paavise det sunde i sin opfattelse, den unge Finnur Jónsson var saa blevet grebet af disse tolkninger og Skjd. B. vilde være blevet et helt andet arbejde. Saa underlige, saa stærkt paavirkede af det rent menneskelige, kan forskningens veje undertiden være.

Men ogsaa overfor de ældre fortolkere er det en simpel retfærdighed at fremhæve, at deres knudrede omstilling af versenes ord og sætninger ikke bunder i nogen lyst til at sætte tingene paa hovedet. Det naturlige vilde jo have været, at alle skjalde havde været saa enkle som f. eks. Sigvatr. Men man maa indrømme, at dette ikke er tilfældet. Og efter at man havde anerkendt en vis grad af unaturlighed (som Kock jo ogsaa gör ved 'jämförelsevis'), gik man efterhaanden til større yderligheder end man burde have tiltroet skjaldene. Vi maa tænke paa, hvilket kæmpearbejde Finnur Jónsson paatog sig, da han for første gang skulde fortolke skjaldedigtningen i hele dens udstrækning. Naar Kock taler om sine tolkninger som et 'grovarbete' (§ 1302), hvad skal man saa sige om Finnur Jónssons arbejde (hvad han naturligvis selv burde have anerkendt)? Maaske manglede hans ogsaa noget af det, som Konráð Gíslason har opstillet som en fordring til fortolkere af de gamle skjalde: »Man maa vedblive at betragte hver af deres dunkle 'visuhelmingar' med taalmodig opmærksomhed, indtil en naturlig mening fremskinner af sig selv og ordner udtrykkenes følge. Det lyder vel noget paradox — men man maa ofte ligesom trænge ind i skjaldens sjæl, förend man lytter til hans röst».¹ F. J. havde ogsaa andre ting, som for ham var ufravigelige principer: at alle kenninger skulde være 'korrekte' (som han forstod det), at man skulde indrette den prosaiske ordfølge med større hensyn til almindelig prosa end til den ordning, hvori ordene stod i versene. Og naar dertil kom hans iver for at fortolke alt, og saaledes at det tilfredsstillende disse fordringer, forstaar man godt, at han ofte maatte gribe til tvivlsomme rettelser og gøre vold paa den poetiske stil.

Det var kun naturligt, at fremkomsten af et værk som Skjaldedigtningen i begyndelsen virkede overvældende, saaledes at de fleste uden at kny accepterede fortolkningerne i B-delen, især da skjaldedigtningen var (og tildels endnu er) et omraade, som faa ikke-Islandinge har interesseret sig for. Men der er heller ingen tvivl om, at mange var paa det rene med, at der var meget at revidere. For min egen del er jeg mig bevidst, at jeg aldrig i min

¹ Nogle bemærkninger om skjaldedigtenes beskaffenhed i formel henseende, s. 314—15.

universitetsundervisning siden 1918 har gennemgaaet et skjaldedigt uden at have haft meget at indvende imod mange af tolkningerne i Skjd. B. Og jeg skal være ubeskeden nok til her at fremdrage et eksempel fra min udgave af Orkneyinga saga fra 1913—16. I Pham 1, 3 staar der i Skjd. B:

*strengs fló hagl í hringa,
(hné ferð) en lét verða
Hqrða gramr í hardri,
hjarl, sókn banat jarli.*

Prosaisk ordfølge: »strengs hagl fló í hringa hjarl, en Hqrða gramr lét verða banat jarli í hardri sókn; ferð hné». I min fortale (LVIII—IX) har jeg gjort følgende bemærkning: »I verset s. 102 adskiller F. J. *hjarlsókn*, som 325 a har i ét ord (jfr *hjarls sókn* i 66, *hjqrs sókn* i Fagrsk B), og oversætter '*hringa hjarl*' med 'skjold'. Men hvis man opfatter '*hringa*' som 'brynjeringe' og oversætter '*hjarlsókn*' med 'kampen for at erobre landet', faar man en naturligere ordfølge og følger haandskriftet nøjere». Jeg citerer ikke dette for at vise, at jeg ved her at henvise til haandskrifternes læsemaade og en naturlig ordfølge har gjort nogen opdagelse. Jeg er rede til at anerkende baade min afhængighed af Finnur Jónsson paa denne tid (paa dette omraade) og hvad jeg senere har lært af E. A. Kock. Men jeg minder om det som et eksempel paa, at man heller ikke for Notationes var helt slavisk afhængig af B-teksten og at Kock maaske en smule har overdrevet den blindhed, hvormed verden var slagen för 1923.

Hvis man skulde skrive en detaljeret anmeldelse af Kocks Notationes, vilde det kræve en hel bog. Til det overvejende antal af deres 2497 paragrafer vilde der være adskilligt at bemærke. En saadan kritik er ikke skreven og kan heller ikke skrives her. Men hvis jeg skal opsummere mit hovedindtryk, som det har fæstnet sig, dels ved en gentagen gennemlæsning af Notationes, dels ved en mere indgaaende beskæftigelse med visse digtere og digte, saa vil det være følgende: Kocks hovedbetydning ligger i at have sat visse problemer, og da særlig den naturlige ordfølge i skjaldedigtningen, under debat. Mange af hans tolkninger betegner et fremskridt fra Finnur Jónsson og en del af dem vil utvivlsomt blive staaende. Men selve spørgsmaalet om ordstillingen i kvadene er langt fra at være løst ved hans arbejde. For det første har han forbigaaet en mængde vers, som trænger til en ny tolkning. Og for det andet er mange af hans tolkninger saa mangelfulde, at de slet ikke giver nogen støtte for hans princip, men tværtimod svækker vor tillid til det. Man faar ikke noget begreb om, hvor store vanskeligheder skjaldedigtningens fortolkning frembyder ved

at stirre paa Kocks almindelige udtalelser, som jeg tror de fleste af hans ukritiske tilhængere har gjort. Det faar man først, naar han skal vise sin tro i gerningen og rydde vanskelighederne af vejen ved de enkelte tolkninger. Naar disse saa ofte ikke slaar til, stiller man sig tvivlende overfor den i og for sig tiltalende arbejds-hypothesens rækkevidde.

For dog ogsaa her at tage et par eksempler, skal jeg omtale to tilfælde af tmesis og Kocks behandling af dem. Kock har i § 2401 bebrejdet mig, at jeg i min udgave af Egils saga har beholdt *-slœdur silki*, istedenfor at optage læsemaaden *silkis*. Jeg kan hertil svare, at jeg har holdt mig til M, som her er det eneste haandskrift. Det koster naturligvis ikke noget at indsætte et *s*, læse *silkis* (§ 1047), men en rettelse er ikke noget bevis. Maaske er der andre udveje, som tilfredsstillende alle krav. Men indtil videre maa et saadant sted staa som et tvivlstilfælde.

Derimod kan jeg helt slutte mig til Kocks almindelige bemærkninger angaaende de to ord: *fjorð-jorð* og *fjorð-hjorð*. Det vilde være et mærkeligt tilfælde, at man her havde to ord, som begge er adskilt ved tmesis og begge er sammensatte paa en enestaaende maade. Alle andre sammensætninger med *fjorðr* har *fjorð-* (§ 1953). Men naar Kock gaar over til at fjerne denne vanskelighed ved en ny tolkning af de to vers, hvori disse ord forekommer, saa skilles vore veje.

I Eyv. Lv. 14:

*Fengum feldarstinga
fjorð ok galt við hjorðu ...*

ændrer Kock *fjorð ok* til *fjorðar* (§ 1953). Her har Meissner ikke kunnet følge ham (Skaldisches Lesebuch, v. 15). Han foretrækker at følge haandskriftet og beholde typen *Blöd-sinn!* Af to onder har han valgt det mindste (som jeg selv i *-slœdur silki*). I min bog Snorri Sturluson (1920), s. 173—174, har jeg, delvis støttet ved en iagttagelse af Eggert Briem, forsøgt at give en anden forklaring. Snorri siger her i sin fortælling, at »Eyvindr lét hoggva í sundr dálkinn ok keypti sér bú með». Derefter kommer saa silden, som han köber for sine pile. *Bú* er her kvæg, σ : *hjørð*. Snorri har altsaa ikke opfattet *fjorð-hjørð* som sild, og i originalhaandskriftet af Heimskringla har der heller ikke staaet *fjorðar ... hjorðu*. *Fjorð* betyder her 'i fjor', hvilket bestyrkes ved *mest* i versets sidste halvdel (jfr *Hitt vas meir*, Vell 22), som ikke hører sammen med *hallæri*, men betyder: (nu) sidst. Altsaa, Eyvind har ikke köbt sild baade for spændet og sine pile, men naar han köber silden, mindes han, hvorledes han ogsaa i fjor, da han skulde köbe *bú*, maatte skille sig af med en kostbarhed, som han endnu savner. »Uaaret har skylden for det ene og det andet.»

I Hókr. 5 staar der: *fjorð komsk jarl at jorðu*. Dette opfatter Finnur Jónsson saaledes: *komt* (som staar i ét hdskr., medens ét har *kom* og fem *komsk*) *at fjorð-jorðu*: du fik fjordenes land (Norge) i besiddelse; *jarl* anbringes i en anden sætning. Kock siger: »*Fjorð* betecknar, såsom Skj. riktigt antyder, Norjes fjordar (det fjordrika Norje)». Og han oversætter: »jarlen fick sig fjord till land» (§ 557). Hvis *komask fjorð at jorðu* skal give nogen mening, maatte det snarest betyde: at sejle igennem en fjord til landet. Jeg opfatter *fjorð* ogsaa her som 'ifjor' og oversætter simpelthen: jarlen kom ifjor i besiddelse af landet. — Herimod kunde man maaske indvende (og det kan gerne have haft indflydelse paa Kock), at i Skjd. B henføres Eiriksflokkur til omkring 1010. Men det er en fuldstændig vilkaarlig datering, og 1001 viser sig at være den rigtige, hvis man opfatter denne verslinje paa en naturlig maade.

*

Striden imellem E. A. Kock og Finnur Jónsson har maaske vakt større opmærksomhed end den videnskabelig set fortjente, hvad enten man betragter det omraade eller de grundsætninger, den har drejet sig om. Men filologer er jo ogsaa mennesker, som godt kan trænge til noget af sportpladsens morskab og spænding som afveksling. Denne strid er nu afsluttet. Finnur Jónsson er ikke mere og E. A. Kock har snart fyldt stövets aar. Eftertiden vil affærdige den personlige side af deres mellemværende med et overbærende smil:

Pascitur in vivis livor, post fata quiescit.

Den vil holde sig til sagens kærne og efterhaanden fælde den afgørende dom om den. Og denne dom vil ikke blive afgjort ved en massevotering (§ 1901), men af de faa kyndige, som har evner og taalmodighed til selvstændigt at trænge ind i den gamle digtnings problemer og føre forskningen af den videre. Hvis vi af Hans Kuhns overfor citerede artikel skulde slutte os til, hvorledes denne dom vil lyde, saa vil den blive temmelig stræng, baade overfor Finnur Jónsson og E. A. Kock. Men Kocks eget eksempel viser, at man gerne er mest skaanselsløs overfor sine nærmeste forgængere. Ogsaa det vil tiden jævne. For min del vil jeg gerne først og fremmest se paa de to modstanderes fortjenester. Finnur Jónssons storlinjede personlighed og vældige arbejdsydelse vil man altid kunne mindes med respekt. Han var en rydningsmand, en 'Oláfr trételgja' i norrön filologi. Lad saa være, at han ikke har opdyrket noget enkelt agerstykke omhyggelig nok. Og selv om man vilde ønske, at E. A. Kock havde skaanet offentligheden

for mange af sine udfald og indfald, saa vilde man hverken undvære at have fulgt hans 'kühner Husarenritt' (Meissner) eller hans vækkende røst og mange fine tolkninger og iagttagelser.

Reykjavik.

Sigurður Nordal.

B. Risberg: Den svenska versens teori. Första delen. Andra fullständigt omarbetade upplagan. Linköping 1932.

Då jag mottog Red:s vänliga förfrågan, om jag ville recensera Risbergs i rubriken nämnda arbete, hade jag en viss svårighet att svara ja. Jag hade alldeles nyss avslutat en liten vidräkning med en del annan nykommen metrisk litteratur, i huvudsak ett försök till vederläggning av en del kritik mot mina egna arbeten på området. Risbergs skrift hade icke lämpat sig för behandling i en skrift med huvudsakligen polemisk läggning. Både personliga och sakliga skäl gjorde en sådan behandling mindre önskvärd.

Å andra sidan syntes mig arbetet vara av den betydelse, att det borde anmälas av någon, som ägde särskilt intresse för metriska frågor, och det var således icke heller rätt tilltalande att svara nej. Efter någon tvekan beslöt jag att göra försöket.

Risberg börjar s. 1 med ett kapitel om »De klassiska språkens accent». Det torde vara ganska känt, att förf. till den föreliggande granskningen anser detta sätt att börja tämligen riskabelt. Vid min disputation över avhandlingen »Språkpsykologi och modersmålsundervisning» (1899) uttryckte jag min tanke med en bild, åskådliggjord med mina båda händer som åskådningsmaterial. Om jag vill använda jämförande metod, så kan jag hålla de två föremålen sida vid sida, om en sådan metod är icke annat än gott att säga. Men det är vanligare, att man håller det ena föremålet (vid disputationstillfället den ena handen) bakom den andra. Då synes av det avlägsnare föremålet kanske ingenting, kanske vissa ytterkonturer, som sticka långt utom det närmare belägna, vilket skymmer huvudmassan av det avlägsnare. Vi kunna som bekant täcka solen med tumnageln. Gång på gång sedan dess, bl. a. i mitt promotionsprogram (1934), har jag haft anledning återkomma till liknande synpunkter.

Om jag nu finner det mindre tilltalande att ännu en gång gentemot Risberg urgera, att han enligt mitt sätt att se valt en felaktig utgångspunkt, så beror detta därpå, att Risberg både i sin första upplaga och nu i den andra gjort så målmedvetna och energiska ansträngningar att övervinna sin methods brister och därvid framlagt en sådan mängd fina och goda iakttagelser, att man långt

hellre stannar vid noterandet av de värdefulla detaljerna än vid motsättningarna i det principiella.

I mycket stor utsträckning har Risberg begagnat moderna experimentella metoder, resp. tillgodogjort sig andras på experimentell väg vunna resultat. Till de numera lättillgängliga men säkerligen hittills blott i relativt ringa utsträckning använda metoderna hör avlyssnandet av olika personers uttal, sådant detta kan iakttagas i radio. På flera ställen, t. ex. s. 39 f., framläggas resultat av dylika iakttagelser.

Bland de uppgifter, som lämnas i det första kapitlet om de klassiska språkens accenter, synas de som meddelas om latinet vara av största intresset. I motsats mot vad som för ett par decennier sedan rätt allmänt lärdes, bestrider Risberg bestämt, att latinet haft en primitiv versbildning, grundad på tryckaccenten. Vidare yrkas, att man av den vokalförsvagning, som kan iakttagas i latinets dotterspråk (*tabulam* : *table*), icke kan draga bestämda slutsatser, enär vokalförsvagning enligt anförda auktoriteter förefinnes även i språk, som sakna utpräglade intensitetsskillnader. Som sin mening uttalar R., »att den latinska ordaccenten var liksom den grekiska musikalisk, om än ej så uteslutande som den grekiska». Vi förhålla oss här enbart refererande, då vi sakna förutsättningar att pröva alla de skäl, som anförts. Kvar står väl under alla förhållanden, att, såsom Wulff i ett hos R. återgivet ställe anför, det för oss är särdeles svårt att göra oss en föreställning om hur latinsk och grekisk vers lät och hur dess rytm uppfattades, då den icke försågs med de tryckaccenter, som vi insätta vid skandering.

R. övergår i sitt andra kapitel till en kritisk genomgång av litteraturen över svenskans »tonala» accent. Enligt min mening med fog anser han, att vi göra bäst i att behålla de hävdvunna namnen grav och akut accent, fast dessa då — i likhet med så många andra grammatiska termer — få en användning, som icke täcker sig med den de från början haft i ett klassiskt språk (s. 15).

Risberg söker efter örats vittnesbörd med de enklaste yttre hjälpmedel (piano) ge en framställning av tongångarna i svenska ord vid lexikaliskt uttal. Han är icke främmande för att ännu noggrannare resultat kunna fås genom akustiska instrument. Men han framhåller i anslutning till Kallstenius, att det dock i ett fall som detta icke främst beror på vad som kan uppvisas hos den i svängning försatta luftmassan, utan på vad som verkligen av ett normalt öra uppfattas (s. 22). Bl. a. har han tagit hänsyn till den Weberska (Weber-Fechnerska) lagen om minimidifferenser mellan olika irritament, som skola kunna skiljas av våra sinnen. Då ordet experimentell icke sällan användes på ett sätt, som vill innebära

ett avväpnande av all kritik, är en dylik erinran om experimentets begränsade räckvidd av stort intresse.

Den speciella svårigheten är ju emellertid i svenskan, att vi icke få bedöma ett ords användbarhet på en viss plats i versen efter ordets lexikaliska betoning utan efter den betoning det får i föreliggande satssammanhang. Att en massa ord där försvagas, är väl känt. Men hur långt går denna försvagning? Man kan erinra om de bekymmer, Tegnér och hans vänner haft över *hissa seglen i topp*, som ju vid lexikaliskt uttal icke blir någon anapest. För ett oförvillat öra är ju versen god nog. Men hur förhåller sig styrkan hos stavelsen *hiss* till exempelvis stavelsen *len*? Som något värdefullt uppfattar jag, att R. i anslutning till Jespersen s. 51 yrkar, att vi vid uppfattningen av en ljudgrupps styrka påverkas icke endast av den levande kraft, som ljudvågorna representera, utan även av den föreställda artikulation, som skulle framkalla ett liknande ljud. En dylik apperception av vissa uttalsrörelser torde regelmässigt ingå i uppfattningen av ett välkänt språk, åtminstone modersmålet.

Närmaste avdelning behandlar stavelsebegreppet. Risberg framhåller, att detta för verkläraren har huvudsakligen teoretiskt intresse. Det synes mig så för den, som anser, att vår vers är byggd på tryckaccenten. För denne blir det ju närmast fråga om att få fatt i de toppar, som beteckna tryckmaxima. Så ungefär ter sig saken hos den i Amerika födde Wienprofessorn Scripture. Men om man verkligen antager, att det är stavelsernas tidslängder det gäller, så blir det ju nödvändigt att göra något så när klart för sig, vad det är som mätes, som räknas till en viss stavelse. Att stavelsebegreppet, som vi ju i viss mån börja våra studier av modersmålet med, ingalunda är så alldeles enkelt att bestämma, fick Rec. inpräntat redan på gymnasiet, fast min värderade modersmåls lärare i allmänhet var ganska främmande för modern fonetik. Fonetikerna uppställa en tryckstavelse, en stavelse, som bestäms av artikulationen, och en ljudstavelse, som är en stavelse för örat, framhålles. Den senare stavedelningen anses vara mera lärd, medan den förra skulle tämligen lätt uppfattas av vem som helst. Jag är icke absolut säker, att detta är riktigt. Det förefaller mig icke uteslutet, att den oreflekterade uppfattningen skulle kunna gå andra vägar, än Risberg antagit. Emellertid återstår ännu en sak. Pipping antager, att det finnes en uppdelning, som bestäms av topparna, han har för det mellanliggande i sina arbeten infört termen *dal*, medan en annan indelning med gränserna vid *minima* också antages. Risberg förklarar, att detta är en artificiell indelning, men det kan undras, om det är så alldeles säkert.

I varje fall är Risbergs genomgång av sitt material av stort intresse och väl värd att uppmärksam studeras. Jag skall emellertid göra en liten randanmärkning. I ett radioföredrag från Grönköping talades om aga i skolan under benämningen *skolagning*. Vitsen var naturligtvis avsiktlig. Anmärkas bör, att vid noggrant uttal en skillnad skulle kunna iakttagas mellan *skol-agning* av aga i skolan och *sko-lagning* av laga skor. Vid något så när tydligt uttal har jag i mitt språk en ganska markerad glottisstöt framför vokalen, då det är denna som inleder sammansättningens senare led. På liknande sätt förhåller det sig i vissa andra fall. Ordet *boklåda* stavades i en landsmålshistoria, som jag hörde som gymnast, *bo-klåda*. I ett västgötskt uttal måste denna avstavning ge ett tjockt *l* i stället för det tunna *l*, som finnes i ordet *låda*, vare sig detta är simplex eller senare led i ett kompositum. Dylika förhållanden kunna starkt bidra till att vi uppfatta en stavelses gräns. Ännu en annan sak är att observera. Risberg diskuterar begreppet *geminata* i ord av typen *stoppa*. Om jag förstätt Pipping rätt, skulle vi verkligen för örat ha en *geminata*, fast en var lätt konstaterar, att vi icke öppna läpparna mer än en gång. Först skulle vi förnimma ett minskat tryck, uppfattat som en »smäll», vid det avstannande av luftströmmen, som följt av läpparnas slutande. Vid deras öppnande sker en verklig objektiv explosion, nu med ökat tryck på trumhinnan, även detta uppfattat som en smäll. Objektivt föreligger ett tryck i motsatt riktning men för den subjektiva uppfattningen något ganska likt den första smällen. Att vi icke alltid i sammansatta ord markera den semologiska ordgränsen, framhålles av R. s. 65. Som exempel anför han *kakelugn*, som i mångas uttal, bl. a. mitt, är tvåstavigt med *l* tydligt fört till andra ledet. För den, som är van att höra ett norskt uttal, *kakkel-ovn* är iakttagelsen lätt att verifiera. För äldre tid vitsordas något liknande av Sven Hof i ett ord som *skvall-raktigt* (så avstavat).

I kapitlet om ordbetoningen i svenskan diskuteras bl. a. förhållandet mellan sonoritet och uppfattad intensitet. Säkerligen med rätta framhålles, att även om *Ada*, som har en mera sonor vokal i den starka stavelsen, höres bättre och längre än *Ida*, så är detta icke utslagsgivande för vår uppfattning av ordens accenttyp. Vi uppfatta dem som alldeles analogt byggda. Vid experimentella undersökningar vill emellertid Risberg för säkerhets skull utgå från (så vitt möjligt) identiska stavelser med olika betoning, t. ex. *namnam*, *finfin*, *han hann*, resp. *hann han?* Och han har särskilt undersökt serien *en*, *én*, *énen*, *ènen* uttalade i lexikalisk form och *én en* med tonvikt på räkneordet, resp. *ènen* med starkt emfatisk betoning. R. har här fått det resultatet, att i sistnämnda ord

¹ Dial. Vestr. 259.

senare stavelsen kan få ända till c. 4 gånger längre uttalstid än den förra utan att man därför upphör att känna första stavelsen som huvudstavelse. Jag vill på intet sätt bestrida iakttagelsen men blott till densamma foga en annan, som jag många gånger gjort men icke haft tillfälle närmare analysera. Tidningsförsäljare i Stockholm har jag mångfaldiga gånger hört utropa *Aftonbladet* på sådant sätt, att för mitt öra stavelserna *ton* och *det* uppfattats som vida starkare och också längre än huvudstavelserna i resp. sammansättningsled. Att särskilt då man ropar på en person med tvåstavigt namn, dettas senare stavelse kan få en anseelig förlängning har jag också iakttagit. Risberg anför namnen *Ada* och *Anna*. Jag erinrar mig ett fall, då det gällde namnet *Helge*.

Om »Betoningsgraderna i svenskan» handlar en avdelning, s. 78 ff.

Det är här, som Risberg får tillfälle använda den Weber-Fechnerska lagen om minimidifferenser mellan irritament, som skola kunna av oss skiljas. Och han fasthåller skarpt den synpunkten, att vad som skall upptagas under olika namn, bör vara skilt just genom olika intensitetsgrad. Detta ha vi väl lite var eftersträvat, men hur t. ex. det, som Kock kallat »biakut» eller »svag semifortis» ur nu ifrågavarande synpunkt förhåller sig till vad han kallar »levis», har väl fått anses delvis ställt på framtiden, medan termerna mer eller mindre medvetet valts med hänsyn till de etymologiska betingelser, under vilka resp. accenter uppträda. Huruvida Risberg själv lyckats alldeles avkoppla den etymologiska synpunkten är mig icke fullt klart. Han antager, att vi ha något starkare tryck på andra stavelsen i de verkligt sammansatta *dödsdom(en)*, *ringlek(en)* än i de s. k. »formellt sammansatta» *ungdom(en)*, *kärlek(en)*. Här synes mig ett självbedrägeri ligga ganska nära, men ett sådant självbedrägeri är beslätat med de uppfattningssätt, som kanske så småningom komma att överföra dessa eller andra »formellt sammansatta» ord till »formellt enkla» med de svagare bitryck, som äro vanliga i enkla ord. Kapitlet innehåller goda exempel på förut av andra gjorda iakttagelser rörande rytmisk betoning, vacklande betoning o. d. Kanske bygger förf. något för mycket på dylika växlingar, då han skall förklara sådana versbetoningar som

Det är en ros upprun'nen

och dess många likar. En viss betydelse må det ha, att vi i religiösa texter ofta läsa t. ex. *Tillkom'me ditt rike*. Men vi få nog ändå icke glömma, att här i vissa fall föreligger »necessitas metrica», i andra fall inflytelser från metriska betraktelsesätt sådana som de, från vilka Risberg utgått. *Farkost* analyseras som en

spondé, och då den det är, få väl de två »långa» stavelserna anses likvärdiga. Jag återkommer i detta sammanhang gärna till Runebergs vers:

Både som sväger till mig och som en' bösskun'nig och känd man,

vilken jag allt jämt måste anse härstamma från den lärde lektorn i klassiska språk, icke från den geniale diktaren.

I avdelningens tredje kapitel behandlar Risberg satsbetoningen. Framställningen synes icke bjuda på så mycket principiellt nytt, men den är klar och intresseväckande. Och i det mesta av det sagda kan man instämma. I någon mån kan man vid läsningen av detta kapitel undra över att förf. vid sin behandling av »enhetsbetoningen» — den betoning, varigenom vissa »småord . . . så nära sluta sig till detta (ett betonat ord) att de liksom dragas in i dettas starkare artikulationsström» — icke genast funnit användning för de klassiska termerna enklis och proklis, vilka synas mig mer applicabla än en del andra termer, som överförts från klassiska till moderna språk. De dyka upp senare, mera tillfälligtvis. I själva verket är jag mer tveksam inför införandet av termen »huvudord» såsom beteckning för de betonade orden. Huvudord har ju redan sitt korrelat i ordet bestämning, och det är inte alltid, som huvudordet i denna mening är huvudord i Risbergs mening. Ett substantiv och dess attribut ha ofta precis lika stark betoning, och det kan lätt hända, att attributet för tanken ter sig som det viktigaste utan att det får stark betoning. Jag erinrar mig en gåta, som ehuru säkert icke uttänkt av någon grammatiker, tydligen vill illustrera detta. Gåtan lyder *Varför bär schahen av Persien gula hängslen?* Svaret skall vara för att bära upp byxorna, och gåtans point ligger just i att den tillfrågade fastnar vid attributet *gula*, anser frågan gälla varför just den färgen valts. Goda exempel ges i det följande på »enhetsbetoning», såsom *En Guds lycka*, vilket har blott en huvudton och sålunda skiljer sig från *En Guds skickelse*, där *Guds* uppbär en verklig betydelse och även ton. Hos Risberg liksom hos andra, som skrivit i denna fråga saknar jag en så vanlig förbindelse som *i dag åtta dar*, vilket allmänt uttalas såsom *åtta-dar* med huvudton på *ått* och stark biton på *dar* (3020 i min beteckning).

Även om ställningsbetoning har Risberg goda iakttagelser. Saken utgjorde ett av de viktigaste bland de problem, som belystes i v. Kræmers »Enstafviga ords rytmiska värde». Att t. ex. ett verbum finitum, som (i bisats) får den i vårt språk relativt sällsynta ställningen efter sina bestämningar, i samband därmed får ett starkare tryck, är lätt iakttaget. Jfr *Han såg ingenting, som väl var med Det var väl, att han ingenting såg*, för att nu ta ett par exempel, som kunna möta även i ledigt tal.

I sin tredje avdelning övergår Risberg till kvantiteten, uttals-tiden, som han i tydlighetens intresse kallar den. Efter några inledande ord övergår han även här först till de klassiska språken. Det är en tillfredsställelse, att Risberg opponerar mot den av flere forskare, t. ex. Seelmann, Wulff, hävdade åsikten, att *positio* i förbindelsen *positione longa syllaba* skulle betyda överenskom-melse. Det är inte särdeles tilltalande att tänka sig de Homeriska skalderna, Horatius m. fl. sysselsatta med att hålla i minnet en rent konventionell regel, som icke motsvarades av någon egenskap, som deras öra naturligt uppfattade. Och om Hrr Wulff och Seelmann m. fl. hade känt reglerna för synkope, vokalbalans o. d. i germanska, särskilt nordiska språk, så skulle de lätt övertygat sig om att de bevisat för mycket, ty att vikingatidens nordbor skulle ha resonerat så: *lāgr* har en naturlång rotstavelse och skall ha synkope i sin komparativ *lægrī*, *langr* har kort vokal men enligt »överenskommelse» lång stavelse och måste alltså behandlas på samma sätt, det kan ju ändå ingen människa tro på. Risberg upp-lyser nu att *positio* och dess grekiska motsvarighet *θέσις* aldrig ha betydelsen överenskommelse. En del av oredan på denna punkt har uppkommit därigenom, att man talat icke om lång stavelse utan om lång vokal, vilken man sökt ge uttryck åt även i upp-läsningen. Jag har hört minnesversen

Sunt Ariēs, Taurūs, Gemini Cancēr, Leo Virgo

skanderad med en utpräglad vokallängd i de positionslånga stavel-serna. Att positionen icke är alldeles utan betydelse för svenskan har jag för 30 år sedan framhållit i festskriften till Adolf Noreens 50-årsdag. Att blott i särskilda förbindelser ett ord som *advokatyr* flyttar det svaga bitrycket till andra stavelsen, och att *afelie-avstånd* knappast kan få tryck på det andra *e* synes mig stå fast, ehuru Ordbokens redaktion ansett sig böra upptaga dylika varianter.

I det hela finnes även på denna avdelning ett stort antal goda iakttagelser, resp. goda exempel på förut iakttagna saker. Verkliga dubier har blott ett ställe uppväckt. Risberg söker på s. 146 göra gällande, att ett emfatiskt betonande av ett givet ord skulle kunna ske utan att i detta fall kvantitativ förlängning följde med intensitetens förstärkande. Han tar icke det traditionella exemplet *Skall Per gå till staden?* utan en liknande sats *Min man har bilat till Stockholm*, där ju vid neutral uppläsning blott *man* och *Stock-ha* starkare tryck, medan vid behov vilket ord som helst kan fram-hävas. Att detta skulle ske enbart genom förstärkning av utand-ningstrycket utan motsvarande förlängning, är ett så pass märk-

ligt påstående, att man hade rätt att vänta sig en experimentell bevisning. Saken har fått en metrisk tillämpning. Versen

Och allt var lugnt och tryggt vid tanken, att han fanns

fordrar ju om vi skandera jambiskt, strängt jambiskt, starkare tryck på *att* än på *han*, vilket senare fordrar en emfatisk betoning, om meningen skall tillgodoses. Med hänvisning till § 60 vill Risberg göra gällande, att saken skulle förklaras genom att vi i stället för tryckökningen skulle införa en mindre tonhöjning, och så skulle den korta kvantiteten stå kvar och såsom det viktigaste i rytmen rädda situationen. För mig står det klart, att åtminstone vid min läsning *-ken att* glides över, så att tidsavståndet mellan taktslagen *tan'ken att han' fann's* blir detsamma som i andra takter i sammanhanget. Jag kan icke underlåta att tro, att här en petitio principii insmugit sig. Låt oss taga ett annat exempel. I Stenbockens kurir slutar Snoilsky en strof med dessa rader:

*En syn förutan like:
han sitter och hon står.*

Här kan mycket väl diskuteras, om skalden valt att som Thorild kallar det »bryta harmonien», om han med avsikt låtit versen bli orytmsk för att därigenom vinna en effekt. Det kan också diskuteras, om han kunnat låta sig vilseledas av något slags teori. Men den, som vill påstå, att vi ha två verser, som korrekt korrespondera med varandra, kan så vitt jag ser icke ge bevis för sin mening.

I några »avslutande betraktelser» diskuterar Risberg så förhållandet mellan betoning och kvantitet. För min del skulle jag vilja säga, att såsom underlag för en sådan undersökning helst bort väljas ett annat material än det svenska, antingen ett språk, där kvantitet och accent ha mera frihet gentemot varandra, t. ex. vissa finska språkformer, eller ett föredragssätt, där de äro och varit föremål för objektiva iakttagelser utan sidoblickar på exempelvis latinet, jag tänker allt jämt på det musikaliska föredraget, där vi ju kunna jämföra *Se över dal och klyfta* så som de lyda i Hæffners melodi å ena sidan och vid vanlig uppläsning å den andra.

Om mitt referat blivit tämligen utförligt, så har detta sin förklaring och kanske sin ursäkt i det redan inledningsvis antydda faktum, att det för mig icke gällt att taga ståndpunkt till Risbergs lösning av principfrågan, kvantitet och accent, utan till de många sorgfälligt prövade detaljuppgifter, som arbetet innehåller. Huvudintrycket är, att Risberg skänkt oss ett arbete av mycket stort värde.

Nat. Beckman.

Svenska landskapslagar tolkade och förklarade för nutidens svenskar av Åke Holmbäck och Elias Wessén. Första Serien: Östgötalagen och Upplandslagen. Stockholm 1933. Hugo Gebers förlag. Pris häftad 16 kr.

Medan som bekant Vgl I icke mindre än 3 gånger (av Otman, Sjöros, Beckman) översatts till modern svenska, saknas hittills sådan översättning av de andra större svenska medeltidslagarna. På grund av dessa lagars utomordentliga vikt som historiska, kulturhistoriska och juridiska källskrifter föreligger inom skilda kretsar ett stort intresse att ur ena eller andra synpunkten kunna tillgodogöra sig lagarnas innehåll, men dessas åldriga språkdräkt har hittills lagt hinder i vägen för lagarnas behöriga utnyttjande av andra än de med fsv. språket förtrogna. Till latin föreligger däremot en översättning av Uppl. från år 1700 av Loccenius-Lundius och till franska en av samma lag av Beauchet (1908). De mindre lagarna ha översatts Hälsingelagen av Kjellström (1909), Gotlandslagen av Lis Jacobsen (på nda. 1910), delar av Dalalagen (1918).

Prof. Holmbäck och Wessén ha gått att avhjälpa nämnda brist, och en översättning till nsv. av de båda viktigaste landskapslagarna, Östgötalagen och Upplandslagen, föreligger nu jämte en värdefull kommentar med historiska, kulturhistoriska, juridiska och språkliga upplysningar i anslutning till texten. Översättningen har utförts av Wessén, kommentaren har uppgjorts under samarbete mellan båda, medan Holmbäck författat en inledande översikt av lagarnas rättegångssystem. Till grund för översättningen ligger beträffande båda lagarna C. J. Schlyters (och H. S. Collins) edition av resp. huvudhandskrift.

Föreliggande tolkning är alltså frukten av ett samarbete mellan en mångsidigt skolad språkman och en lärd jurist, och resultatet får sägas hava fallit väl ut. Arbetet gör ett solitt och vederhäftigt intryck. Rec. tänker härvid särskilt på kommentaren, vilken utan ordrikedom ger talrika, goda sakupplysningar och lämnar en fyllig och opartisk hänvisning till den nyare litteraturen på de olika områden som lagtexten har anknytning till. Att därvid särskilt ofta Holmbäck's bok »Ätten och arvet» (1919) åberopas, vill rec. icke förtänka, men anser sig pliktig råda rättshistoriskt icke sakkunniga läsare att med försiktighet följa nämnda i detaljer idérika men till metod och resultat omtvistade verk. Talrika korshänvisningar förhöja värdet av kommentaren.

Bland längre och värdefullare utredningar i kommentaren vill rec. särskilt fästa uppmärksamheten vid följande ämnen med delvis nya vetenskapliga uppslag: *by* och *attung* (Ögl. s. 228—32), *ledning* (Uppl. s. 54—61), *giftermål* m. m. (Uppl. s. 77—82). I ledungs-

frågan har numera (1934) tillkommit ett nytt inlägg i S. Bolins »Ledung och frälse». — Inledningen finner rec. däremot något torr med hänsyn till den större publik arbetet enligt förlagsnotis även, och kanske främst, vänder sig till. Den däri ingående översikten över rättegångsväsendet enligt de båda lagarna, behandlade var för sig, är tungläst, och för ett fullt tillgodogörande därav torde krävas djupare processrättsliga och rättshistoriska insikter än dem, man har rätt vänta hos en filolog eller praktisk jurist, och än mera av den stora allmänheten, utan att nämnda översikt dock ger mera än vad den sakkunnige själv, om också med en del tidsutdräkt, direkt kan utläsa ur texten. Som framgår av en not, har förf. icke åsyftat någon djuppejling av berörda problem men ej heller en i några raska drag gjord allmän orientering i de ledande rättsgrundsatserna.

Språket i översättningen flyter jämnt utan att i regel hemfalla vare sig åt överflödigt arkaisering eller modernt vardagsspråk. Tyvärr går vid översättningen rytmen i fsv:s konstprosa — åt vars studium Edv. Sievers ägnat sin livsgärning — oftast förlorad. Detta är desto mera att beklaga som Sveriges medeltidslagar utan jämförelse äro de främsta inhemska litteraturalsterna från hela vår medeltid, ett ofta förbisett faktum, t. ex. av en så opinionsbildande upplysningskälla som Nordisk Familjebok (3:dje uppl. artikeln Svenska Litteraturhistorien, berör icke med ett ord lagarna).

Översättningar från fsv. är ett område där den individuella smaken har vitt spelrum, och flera lösningar äro ofta möjliga utan att den ena bestämt måste tillerkännas företräde. Rec. har antecknat en del fall, då enligt hans mening annan tolkning vore bättre eller eljest anledning till en anmärkning föreligger.

Förkortningslistan har »Jyske lov», medan Inledningen s. XVII stavas »Jydske lov». Det senare är att föredraga. Ögl. s. 12 bibehåller fsv. (grekiska) »krisma» (= helig olja), vilket är obegripligt för en nutida protestantisk läsare. — s. 57 »valrov» bibehålles i st. f. nsv. likplundring. Vill övers. införliva »valrov» med modernt språk, vore en kulturhistorisk utredning av fht. *roub* — *robe* önskvärd, t. ex. hänvisning till den nordiska förhållanden närliggande Bayeux-tapetens bildserie. — s. 104 och flerstädes »mæp fæstum ok köpum» återges med »lagligen stadfäst köp», »fasta och köp». Då köp i nsv. har den speciella betydelsen av utbyte av varor (gods) och mynt, medan köp i fsv. mera allmänt betyder avtal, är nämnda översättning mindre lycklig. Bättre vore »med fasta och stadfästelse». Som s. 156 not 13 riktigt framhålles, betyder »fäst ok köp» väsentligen detsamma som det enkla »fäst». — s. 127 »i bruti ok bangi» återges med »strid och skrik», en onyanserad översättning, som endast ger en vag

beskrivning av det reguljära förloppet vid våldtäkt. »Under brottning och buller» ansluter sig bättre till grundtexten och den rättshistoriska, i flocken belagda termen »brutsbarn», vilket ju ej kan återges med »stridsbarn». — s. 133 fl. XXII »fullum skiaelum» återges med »säkra kännetecken». Bättre anslutning till grundtexten och dess innebörd ger »fullgod bevisning». — s. 155 not 5. En hänvisning vore önskvärd till det fullt analoga danska medeltida rättsinstitutet, att konungen eller någon av honom utsedd »rida markeskäl». Se H. Matzen »Dansk Retshistorie» Privatret II s. 35. — s. 129 rad 12. *Köp* bör på nsv. ej återges med »köp» utan med »laga fång». I texten avses jordabyte. — s. 143 »hemult halda» återges felaktigt med »värja köpet». Något köp i modern mening föreligger ej utan jordabyte. Rätta översättningen är »stå» eller »hålla hemul». — s. s. »at ærfpa malum ok egh at köpum» bör återges »med (åberopande av sin) arvsrätt och ej såsom oneröst förvärv» (eg. köp). — s. 162, 169 m. fl. återges fsv. »vin» vid köp med »vän». »Vin» har emellertid vunnit burskap i den rättshistoriska terminologin i den spec. betydelsen av garant vid lösöreköp enl. fsv. rätt och är avgjort att föredraga framför det visserligen språkligt korrekta, men färglösa och alltför mångtydiga nsv. »vän». — Inl. s. XXXVI, Ögl. s. 190 m. fl. Fsv. »nam» återges ljudlagsenligt med »nåm». Formen »nam» har emellertid ingått i den rättshistoriska terminologin. — s. 237 not 70. »Bolgæf» betyder ej »huvudgåva» utan »gårdsavgift», »gårdstädja» el. dyl. Se Amira: Altschwed. Obligationenrecht s. 320. — s. 237 not 71. Övers. tolkning av »nöt um siax halma» såsom »ett nötkreatur för 6 års gröda» är uppenbarligen riktig. Schlyters övers. av orden ger ej god mening — s. 237 not 85. Med bibehållande av fsv. orden har övers. här från nutida allmogespråk upptagit orden »rök» och »såte», vilket förfarings sätt är föredömligt. — s. 240 not 127. »Såd och sådor» torde vara obegripligt för nutida läsare. Svenska Akademiens Ordlista känner endast »sådor». »Sud» torde, i enl. med utgiv:s kommentar, bäst återges med »spad, soppa». — s. 240 not 128 »Fäfyling» är obegripligt och förtjänar ej upptagning i nsv., bättre är, i enl. med kommentaren, »fädöljare».

Jag övergår till några anm. vid Upplandslagen. S. 20 och s. 38 not 47. Den kanoniska rättssatsen om förbud mot könsomgång för kyrkotagning (Prima pars Decreti Dist. 5 c. 4) borde åberopats och förbudets icke inhemska karaktär angivits. — s. 21. »Torp» i fsv. bör som bekant återges med enstaka gårdsbyggelse, ej med nsv. torp som har helt annan innebörd och leder läsaren på avvägar. — s. 52 »av konungasöner». Texten, add. till Sdml, ger vid handen att i st. bör översättas att valet skall ske »bland kungasöner». — s. 63. Grundtextens konkreta och

träffande »sianga alster» återges färglöst med »avkomma av man och hustru». Då övers., Ögl. s. 130, bibehållit fsv. »sängalag», synes också det uttrycksfulla och även för nutiden begripliga »sängaalster» kunna bibehållas, jfr även s. 85. — s. 46 kap. X jfr med s. 55 not 30. Bibehållande av ordet »led» är, ehuru lockande för allitterationen med ledung, icke möjlig i nsv., som saknar denna betydelse å led. — s. s. Som kommentaren visar innebär »rep» ej blott redskap utan även utrustning med mat och dyl. »Utrustning» ger därför bättre mening. — s. 61 not 52. Tolkningarna av »tingslami» (hellre tingslame å nsv.) och »ar» synes tilltalande, men givetvis kunde Roden icke undvara ting. Sådana äro också talrikt kända där ifrån medeltiden. Se Styffe: Skandinavien under unionstiden (3 uppl.), s. 376—86, och där i not omtalade urkunder. Tingslamen var i st. en avgift som inbyggarna i Roden betalade för befrielse från plikten att deltaga i tingssammanträdena där. — s. 63. »ungmö». Grundtextens »mö» bör bibehållas. Förbudet gällde förvisso ej blott unga mör. Skälet har C. J. Schlyter med sedvanlig skärpa fastslagit i Jur. Avhandl. I s. 206. — s. 64 kap. II. Grundtextens »reda» till bröllop, vilket är fullt gångbart i nsv., bör bibehållas. Övers. »laga» är avgjort sämre. — s. 65 kap. III. »Treding» är okänt i nsv. utom ss. geografiskt-historisk fackterm vid behandling av de landskap (Gottland, Åland, uppländska folklanden) där det förekom. Se sv. akad. ordlista och akademiens samling av språkprov (många prov å den medeltida betydelsen dock från 15—1600-talen). På nsv. heter det tredjedel. — s. 69. Bibehållande av textens »orv» är ej lyckligt. Ordet är obegripligt för nutiden. Vill man ha kvar allitterationen, föreslås i st. »arvedel». — s. 124 not 80. »Oran» återges konkret med »hämndemän». Grundtextens abstrakta »släktfejd» vore att föredraga. — s. 129 not 168. Från fsv. bibehålles här »skavel». Detta ord, okänt i nsv. riksspråk, betyder enl. Rietz' Dialektlexikon å landsmål »ratade matvaror» och synes därför mindre lämpligt. — s. 198 och 208 not 32. Grundtextens »uppgiva» översattes med »efterskänka». Emellertid brukas alljämt i nutida lagstil verbet uppgiva om ed (se rättegångsbalken 17: 14 not och 17: 17), och »uppgiva» bör ss. fullt begripligt och gångbart bibehållas. — s. 203 och 210 not 73. »Lysningsvittne» är här återgivet med »vittne om kungörande». Varför ej bibehålla lysningsvittne i analogi med köpvittne? Enligt nutida juridiskt språkbruk lysas ej blott till äktenskap utan, enligt strafflagens promulgationsförrättning, även efter hittegods och driftefä.

Arbetets värde och användbarhet skulle i hög grad förhöjts, om det försetts med ett ordregister, men rec. är väl medveten om den dryga möda åstadkommandet av ett sådant skulle kräva. Utgivarna förtjäna både vetenskapens och den bildningssökande

allmänhetens tacksamhet för vad de nu givit. Till fullo kan rec. instämma i förlagets framhållande av att »våra landskapslagar ej blott föra oss tillbaka till de äldsta kända skedena av vårt rättsliv utan även till själva källorna för vår kultur». En i tidsskriften *Ateneum*, maj 1934, influen stilistiskt f. ö. välskriven rec. av föreliggande arbete, enligt vilken de svenska landskapslagarna skulle återspegla ett feodalt samhällsskick, vilar på ett totalt missförstånd av lagarna måhända beroende på oförmåga att bedöma dem.

Malmö juli 1934.

Ebbe Kock.

Aage Hansen, Sætningen og dens led i moderne dansk. Kjøbenhavn 1933. 198 s.

Föreliggande avhandling är ett försök att i praktiken — d. v. s. närmast till tjänst för den högre skolundervisningen i satsanalys — omsätta de teorier om satsens och satsledens byggnad i logiskt avseende, som framställts av Otto Jespersen. Sin tacksamhetskuld har förf. erkänt genom att tillägna honom boken. För uppfattningen om förhållandet mellan subjekt och predikat har den »psykologiska» skolans inställning varit bestämmande. Lyckligtvis undvikes den besvärliga terminologien »psykologiskt» resp. »logiskt» subjekt och predikat. Boken vill vara ett inlägg icke blott i en vetenskaplig utan även i en pedagogisk diskussion, och framställningen är därför något populärt hållen. Att använd litteratur endast undantagsvis anges, sammanhänger väl också härmed men är icke desto mindre att beklaga.

Medan den hittills brukliga analysen hämtat sitt stoff huvudsakligen från skriftspråket, väljer förf. det moderna talspråket som basis för undersökningen, men även det skriftspråk, som användes av nydanska skriftställare med medveten anknytning till talspråket. Dialekterna lämnas obeaktade.

Det språk som talas av folkets stora massa är enl. förf. fullkomligt opåverkat av skriftspråket och icke i minsta grad präglad av språklig eftertanke. Det är språkets kärna. Därför böra dess nyskapelser icke bekämpas och undertryckas såsom »oriktiga» eller »odanska» — de om några äro väl »riktiga» och »danska». Resonemanget är icke alldeles övertygande. Det språk som den stora massan använder är som den stora massan själv okritiskt och föga granntyckt gentemot novationer. Det anammar sålunda ofta främmande uttryck och konstruktioner. Skola dessa därför anses som särskilt »riktiga» och äkta i det låntagande språket? Sportspråket, som ju är starkt påverkat av engelskan, utövar i våra

dagar stort inflytande på det svenska talspråket. Den som bekämpar det numera allt vanligare 'gå in för' (eng. *go in for*) såsom »osvenskt», är givetvis i sin fulla rätt. Bland ex. på nyskapelser inom danskt talspråk, vilka ännu ej vunnit burskap i skriftspråket, nämnes fallet: »*hvor er det koldt i dag!*» — »*ja, det er det osse!*» (av *det er det* och *det synes jeg også*). Kanske är denna sammanblandning ej så äktdansk som förf. anser, utan hela konstruktionen har väl övertagits från tyskan (jfr »*heute ist es aber kalt!*» — »*ja, das ist es auch!*»).

Satsanalysen kan bedrivas på två olika sätt. »Den kan som formål have at komme til klarhed over: 1° leddenes sproglige (syntaktiske) inbyrdes forbindelse og orden, rækkefølge. Analysen må i dette tilfælde drives på et rent formelt grundlag. 2° leddenes indre sammenhæng med hinanden, det betydningsmæssige, logiske forhold imellem dem, den opgave, de har indenfor sætningen.» (s. 14). Det är den senare analyseringsmetoden, som demonstreras i det följande, under ständiga jämförelser med vad som här kallas den »formella» analysen.

Förf. omnämner de äldre grammatikernas strider om subjektets eller predikatets prioritet i satsen. Han polemiserar mot bl. a. Wiwel och Rehling, som betecknat det finita verbet som satsens viktigaste led (Rehling: centralled, *Det danske Sprog*, s. 15), ty detta antagande skulle ju innebära, att endast språkliga meddelanden som innehålla ett verb kunde erkännas som satser, och vidare uppstår svårigheten att finna detta centrala led; den olärde eleven måste väl söka böja varje ord i satsen efter verbalparadigmen, tills han finner det som passar! Även här synes det, som om förf. betydligt sköt över målet. Utan tvivel har Wiwel rätt, då han vid jämförelse av orden *overtagelse* och *overtog* (*overtager*) finner »et ejendommeligt liv» i det senare i jämförelse med det förra, som karakteriseras av »en vis stivhed og stilleståen» (*Synspunkter for dansk Sprogl.*, s. 23). *Arvingernes overtagelse af gården* betecknar »en skedd . . . förknippning» (Noreen, *Vårt språk V*, s. 167), *arvingerne overtog* (*overtager*) *gården* däremot »en skeende, d. v. s. (i den talandes själ) just försiggående, förknippning» av två begrepp (ib. s. 152). Wellander anser, att verbet »ger liv och fart och spänstighet åt satsen» (*Sv. Dagbl.* 15. 12. 1934), och av samma åsikt är Heusler, då han betecknar verbet som »*dér Teil des Satzes, der die Geschichte weiterführt*» (*Aisl. El.-buch*², s. 179). Slutligen visar förf:s eget påpekande, att 'ledsætningen' kan fungera som varje slag av satsled utom såsom verballed, vilket senare alltid är ett enskilt ord (s. 187), att det finita verbet har en särställning i satsen.¹ Och att man skall behöva vara »innehaver af

¹ Jfr även förf. s. 102, där verbet anges vara "hovedstammen i B-leddet". A-ledet kan ju variera mycket med hänsyn till form;

de Wiwelske særforneemmelser» för att finna detta satsled är ett påstående, som väl motsäges av de flesta modersmålslärares erfarenhet.

Enligt förf. skall satsanalysen och studiet av modersmålets grammatik över huvud vara ett självändamål — icke ha till uppgift att lära hur man bäst uttrycker sig i tal och skrift, eller ännu mindre att underlätta förståelsen av främmande språk. Här är icke platsen att behandla den pedagogiska sidan av problemet; blott så mycket skall sägas, att inte förefaller denna uppfattning alldeles självklar!

I anslutning till Delbrück, Jespersen m. fl. definieras satsen såsom varje ord eller ordförbindelse av sådan art, att de i talet användas såsom medel för ett självständigt språkligt meddelande. Varje meddelande består av två nödvändiga element: ett angivande av den storhet, man vill meddela något om (A-ledet), och ett angivande av det man vill meddela om denna storhet (B-ledet). Normalt innehåller en sats både A-led och B-led (aldrig mera!), men ofta finnes blott det ena i det språkliga uttrycket. Vi ha i så fall att göra med s. k. enledade satser. Satsen *du er en klodrian!* är tvåledad, satsen *klodrian!* däremot (som med hänsyn till betydelsen är likvärdig med den förra) är enledad, emedan den innehåller blott ett B-led. A-ledet suppleras här ur situationen. Ett egennamn, använt såsom vokativ, kan bilda en enledad sats, som alltså består av enbart A-led. I förbindelsen *undskyld fröken!* (där *fröken* betecknar den tilltalade) ingå två enledade satser; den första består av ett B-led, den andra av ett A-led.

De enledade satserna kunna emellertid även vara av ett annat slag. Enligt den definition av satsen, som förf. ger, måste varje ljud eller ljudförbindelse, t. o. m. i mer eller mindre oartikulerad form, räknas som sats, blott det har ett självständigt innehåll såsom meddelande. Interjektioner av typen *ih! åh! ah!* äro sålunda enledade satser. Men de kunna ju icke betraktas såsom bestående av enbart A-led eller enbart B-led. De bägge logiska element, som förutsattes som nödvändiga för varje meddelande, ha här smält samman eller ännu ej utvecklats.

Som framgår av ovanstående, räknar förf. till enledade satser utan A-led bl. a. imperativerna. Han följer här Jespersen, som dock intagit en något vacklande ståndpunkt i frågan (jfr Svanberg, Stud. i språkets teori, s. 215 f.). En smula inkonsekvent förefaller det att anse *du* i *gå du kun!* som A-led i samma sats men

konstanten i de flesta satser är därför verbet. En följd härav är, att om det finita verbet göres till A-led, måste på dess normala plats i satsen insättas en form av *gøre*: *elsker ham — det gør hon* (jfr nedan s. 31).

däremot betrakta *fråken* i *undskyld fråken!* (utan skiljetecken mellan orden!) som en självständig enledad sats. Och rent felaktigt torde det vara att som förf. säga att A-ledet är angivet i form av ett prep.-uttryck i exempel såsom *ud med dig!* Prep.-uttrycket tillhör här B-ledet likaväl som i fall av typen *ud med taleren!*, efter vilket mönster f. ö. de förra sannolikt äro bildade.

I vissa fall har man att räkna med övergångar mellan en- och tvåledade satser. Dels genom att ett av de två huvudleden i satsen mister sitt betydelseinnehåll och blir en rent formell faktor, dels genom att ursprungligt enledade satser utbyggas med ett ord, som endast formellt uppträder som huvudled, få vi satser, som formellt innehålla bägge huvudleden, reellt blott det ena av dem.

På det senare sättet ha trol. satser av typen *det sner, det bliver mørkt* uppstått, jfr Ljunggren, Denoperskonstr., s. 126 ff. jämte där citerad litt. En utveckling av den andra typen möter bl. a. i satser innehållande *være*. Av tvåledade satser som *det* (d. v. s. *den herre der*) *er N. N.* utveckla sig enledade satser som *det er mig*. I den första satsen är *N. N.* en bestämning till (upplysning om) *det*, i den andra satsen råder intet bestämningsförhållande mellan *det* och *mig*. »Der er kun ét led *mig*, og *det er* tjener kun til at påpege, udpege eller fastslå, konstatere dette i modsætning til andre led, som der kunde være tale om». (s. 37 f.)

Satserna med *det er* ha fått särskilt stor användning i vad förf. kallar 'klövede sætninger'. Företeelsen kallas i dansk grammatik också 'sætningsspaltning'.¹ I vissa fall kan konstruktionen ha uppstått därigenom, att till en självständig enledad sats fogats en relativsats: *det er mig, der har gjort det*. Vanligen äro förhållandena dock mera komplicerade, i det den utpekande enledade satsen icke kan användas som ett självständigt meddelande: *det er snedker, han vil være*. En mycket värdefull synpunkt för bedömningen av företeelsen ger Torvald Lindstedt (Nysv. stud. 1926, s. 19), då han framhåller den stora likhet, som råder mellan s. k. satssammanflätning (jfr nedan) och utbrytning. (Jfr *hvad er det, han bestiller?* — *hvad tror du han bestiller?*)²

¹ I svenska grammatiken har Beckman som bekant infört termen utbrytning.

² I detta sammanhang gör förf. sig skyldig till ett förbiseende av den art, som tyvärr inte är ovanlig i hans framställning. Det heter s. 46: "Svarende til en sætning *jeg så ham sidst for 30 år siden* har vi en "kløvet" sætning: *det er 30 år siden, jeg så ham sidst*." Redan tempusväxlingen borde ha visat felaktigheten i påståendet. Den första satsen ger ju en upplysning om tidpunkt, den andra om tidrymd. Misstaget upprepas s. 48.

Ett annat slag av enledade satser representeras av typen *der spilles, der arbejdes*. Av intresse äro här de fall, då satsen är utbildad med en bestämning, som vid aktiv konstruktion är subjekt, exempelvis *der bages brød*. Frågan om hur *brød* skall fattas i bestämningshänseende har som bekant diskuterats mycket, jfr Ljunggren, Om denopers. konstr., s. 239 ff., och där citerad litt. I överensstämmelse med Western, Wellander, Ljunggren m. fl. fattas *brød* såsom bestämning till *bages* (»*bages brød* er verballedet»).

Att man i danskan icke kan säga *der skrev en kontordame breve; der tændte en mand lygterne på gaden* men väl *der sad en kontordame og skrev breve; der gik en mand og tændte lygterne på gaden* förklarar förf. bero på att de transitiva verben beteckna en handlings framskridande mot ett mål, de intransitiva ett ögonblickligt tillstånd, en situation eller att något försiggår. Satser med *der* beteckna nu huvudsakligen »at noget finder sted, går for sig». Men att sålunda söka göra skillnaden transitiv — intransitiv till en ren aspektfråga, torde vara ett hopplöst företag. Betyder icke 'en handlings framskridande mot ett mål' »at noget finder sted, går for sig»? Å andra sidan betecknar *skrive breve* ingalunda 'en handlings framskridande mot ett mål'. Sannolikt har Ljunggren träffat det rätta, när han framhåller, att i satser av typen *der sad en kontordame* är *kontordame* »grammatiskt sett en bestämning till verbet» (Om denopers. konstr., s. 238). Detta är också förf:s mening, då han anser, att *kontordame* hör till det man meddelar, d. v. s. till B-ledet. Anknyter man nu härtill och byter ut det intransitiva verbet mot ett transitivt med utsatt objekt (om andra behöver ej vara tall!), t. ex. *skrev breve*, finge man alltså ett verb med två bestämningar (*kontordame, breve*), som i den normala tvåledade satstypen (vilken ju här ligger mycket nära den enledade, jfr förf. s. 56) fungerade som resp. subjekt och objekt till verbet ifråga. Detta tillfredsställer ej språkets omedvetna krav på logik — vilket existerar, alla invändningar till trots! — och konstruktionen spränges. Resonemanget stämmer utmärkt väl överens med förf:s påpekande, att när *der*-konstruktionen någon gång förekommer vid ett trans. verb, är det i samband med pronomen som *ingen, nogen: Faaret halter; der maa nogen have slaaet det paa Beenet*. De färglösa *ingen, nogen* äro relativt dåliga bärare av ett subjektbegrepp, och känslan för en motsättning mellan de båda bestämningarna är därför försvagad.

I nästa avsnitt följer en redogörelse för satsens delar eller 'led', som de här genomgående kallas. Det betonas, att begreppen A-led och grammatiskt subjekt icke alltid täcka varandra. Önskar jag upplysa om N. N., att jag hyser aversion mot honom, kan jag göra det på följande sätt:

*N. N. — er mig usympatisk; N. N. — kan jag ikke lide.*¹

I bägge fallen är *N. N.* A-led. Enligt förf. kan även den oskolade eleven utan svårighet avgöra vad som är A-led, något som man a priori är böjd för att betvivla, när man sett fackmännens svårigheter att ena sig om vad som skall anses som psykologiskt prius resp. posterius. En smula misstänkt verkar redan det att förf. meddelar en mängd anvisningar hur man lättast känner igen det.

1. A-ledet står i »tydelige meddelelsessætninger» först i satsen — en regel, som visserligen har många undantag, jfr nedan. Ofta utsäger man A-ledet, innan man gjort klart för sig, hur fortsättningen skall lyda, och följden blir då, att konstruktionen blir mer eller mindre vad här ironiskt kallas »ugrammatisk». Ex. *Andre Mennesker —, man kan vende og vride og dreje dem; men Penge, det Ord kender de slet ikke;* (forts. är en utrops- eller frågesats:) *N. N. — ikke tale om at jeg vil have noget med ham at gøre! N. N. — kender du ikke ham?* Riktigare från förf:s ståndpunkt hade varit att betrakta det han kallar A-led till det följande som en självständig enledad sats, i annat fall skulle ju A-ledet uttryckas två gånger i samma sats. För den här framställda uppfattningen talar också den tydliga paus, som göres mellan de bägge delarna av yttringen, samt den omständigheten, att det som följer efter pausen ofta kan ha ett annat A-led än det som går före, jfr *N. N. — ikke tale om at jeg vil have noget med ham at gøre! N. N. — kender du ikke ham?*²

2. I vanligt talspråk inledes A-ledet aldrig av preposition. I satsen *i denne by blev Jens Baggesen født* förklaras *i denne by* visserligen vara A-led, men satstypen tillhör »bogsproget og det mere polerede talesprog». *Om efteråret drager de fleste fugle sydpå* säges icke avse att meddela något om *efteråret*, och det inledande prep.-uttrycket kan därför ej vara A-led. Nu torde det emellertid utan svårighet kunna tänkas, att meningen ingår i en redogörelse för hösttecken eller dyl., och i så fall håller förf:s påstående icke streck. Som hjälp i tvivelaktiga fall lämnas den regeln, att om ledet kan återupptagas med ett pronomen, så är det A-led; en bestämning, som står först i satsen, kan icke återupptagas med pronomen utan med ord som *dér, då, så*: *om efteråret, da* (eller: *så*) *drager de fleste fugle sydpå*. Kriteriet förefal-

¹ Tankstreck betecknar här och i det följande gränsen mellan satsens båda huvudled.

² Ett rent förbiseende är det väl, när bland hithörande ex. även följande anträffas: (*dette Kammer,*) *som — en Husassistent i København vilde komme paa Kant med Fruen om og af den Grund blive sagt op til den 1.*

ler icke övertygande. Jfr ovan samt Beckmans ex. *i varje likbent triangel äro vinklarna vid basen lika stora; i varje människohjärta bor en evighetslängtan* (Språk och stil 1920, s. 106). Förf. måste väl med sin utgångspunkt i likhet med Beckman anse, att »det logiska subjektet, det begrepp, om vilket vi predicera en egenskap, är begreppet *likbent triangel*» (resp. *människohjärtat*).

3. Ytterligare ett fall, där särskilda kriterier äro nödvändiga, bildar typen *En krakiler er han; Falstaff er skuespiller N. N.* Här visar ett insatt *det*, att det som står först i satsen är predikatsled, ej A-led.

Förf. klandrar i annat sammanhang den »formella» metodens anhängare för deras »fiksfakserier», när det gäller att identifiera de olika satsdelarna. Här tvingas han själv att gå liknande vägar.

A-ledet behöver icke vara ett substantiviskt ord; det kan även vara ett verb, antingen i inf. (*spadsere — må han ikke*), eller i finit form (*elsker ham — det gør hun*).

Jämförelsen mellan de korresponderande satserna 1) *han kan ikke skræmme mig* och 2) *mig kan han ikke skræmme* föranleder förf. att revidera begreppen aktiv och passiv. Om passivum skall kunna bibehållas såsom kategori i den moderna grammatiken, måste begreppet utvidgas att omfatta bl. a. även de fall, som representeras av ex. 2 här ovan. Det blir trots allt blott en formell term, ty »*han fik prygl og han blev pryglet* er lige logisk-passive». Denna ståndpunkt synes innebära en halvmesyr i minst lika hög grad som den klandrade gamla uppfattningen. Beteckningarna aktiv och passiv i deras hävdvunna betydelse äro oundgängliga i grammatiken, och att de mer och mer övergå till att bli morfologiska, icke semologiska termer, är ingen nyhet, jfr Noreen, Vårt språk V, s. 592.

Vid analysen av satsledens byggnad följer förf. i stort sett den indelning, som Jespersen har givit. I uttrycket *ganske hvidt sukker* är sålunda *sukker* primärt, *hvidt* sekundärt och *ganske* tertiärt led.

Redan länge har man varit uppmärksam på likheten i byggnad mellan sats och satsled, mellan 'nexus' och 'junction' (Jespersen). Några väsentligt nya bidrag till diskussionen lämnar den föreliggande avh. ej. Den bekräftar, vad man redan visste: i och med det att man erkänner tillvaron av enledade satser, måste man medge, att skillnaden mellan sats och satsled ofta är mycket svår att ange. När förf. säger: »*en gammel mand* kan jeg ikke benytte for at udtrykke, at jeg finder en mand gammel, men kun som en enhed til at give en oplysning om (*en gammel mand stod uden for døren*) eller som (en del af) en oplysning om en anden størrelse (*han er en gammel mand*)» (s. 99), kan man låta det gälla, men

saken kompliceras, om man i stället väljer som ex. den enledade satsen *En herlig Nat!*¹

Av satsens bägge huvudled är B-ledet oftast det mest sammansatta. I de flesta fall innehåller det som kärna ett verb i finit form, vartill de övriga bestämningarna äro knutna. Dessa i sin tur kunna antingen vara bestämningar till ett enskilt led inom B-ledet eller till detta senare som helhet. Ofta är det i satsen med *ikke, aldrig, næppe* o. s. v. blott obetydlig skillnad, om dessa ord äro bestämningar till ett enskilt led eller till hela B-ledet. Enl. förf:s åsikt har i förbindelserna *han mener ikke, at han kan gøre det; jeg synes ikke, at man kan sige det* negationen egentligen bestämt bisatsen (= *han mener, at han ikke kan gøre det* o. s. v.), medan den numera uppfattas som negation till hela B-ledet. Men detta antagande är överflödigt, jfr sv. *han anser inte, att han kan göra det — han anser, att han inte kan göra det; ty. er glaubt nicht, dass er es tun kann — er glaubt, dass er es nicht tun kann*. Riktigare vore alltså att säga, att i de nämnda da. exemplen två konstruktioner, motsvarande olika tankegångar, sammanfallit. Verkliga ex. på en konstruktionsändring av den typ förf. antar äro däremot de sv. *Jag trodde aldrig, att han skulle gå; han sa säkert, att han skulle komma* (Lindstedt, Nysv. stud. 1926, s. 6).

I samband med en utredning om bestämningsförhållandena inom talspråkskonstruktioner av typen *ham N. N. (kan jeg ikke lide); (jeg mødte) hende vaskerkonen* uppställas några regler för den talspråkliga användningen av obl. kasus av de personliga pronomina i subjektställning. Bland ex. som skulle bevisa tesen, att »foran en rel. ledsättning er tendensen til obl. form gennemgående, men stærkest når pronominet + relativsætningen står som en apposition» (s. 134), upptagas *De uendelig mange og fine Forgreninger, dem man om Sommeren ikke kan see for de mange Blade, kom nu frem*, HCAnd.; (s. 180:) *de usikre Sneegesims, dem Vind og Veir kitte fast til Fjeldranden*, ib.; *fjerne Verdner — dem, Menneskenes Ører og Hjerter er aabne for, men hvor intet Blik er trængt ind*, Drachm.; *man kendte først Wolle paa hans Støvlesinker, dem han altid sled skæve*, Myl Erich. Först och främst kan här anmärkas, att ingen av satserna gör intryck av att vara hämtad från talspråket. I själva verket föreligga här typiska skriftspråkskonstruktioner med pron. *den* i relativ an-

¹ Jfr Brøndal, Morfologi og Syntax, s. 81. B. tycks själv ej kunna passa in satsen av den sistnämnda typen i sitt system, enl. vilket satsens led erhållas vid en primär analys, medan det inbördes förhållandet mellan de delar som uppbygga leden ('Underleden') klarlägges först vid en sekundär analys.

vändning (kommateringen hos Drachmann torde betyda mindre, jfr dock Mikkelsen, Da. Ordf., s. 297). Att detta icke är någon ung och talspråklig företeelse, visar utom exemplen i Ordbog over det da. Sprog, 3: 612, 536, den utredning, som Olson lämnar i Pronomenet den i nysv., s. 88 f. Förf. avvisar bestämt möjligheten att här kan föreligga tyskt inflytande, jfr dock Olson, a. a., s. 89.

Att placera prepositioner och konjunktioner i var sin ordklass karakteriserar förf. som »en forbrydelse»; det verkar därför närmast överraskande, när han i fortsättningen avvisar Jespersens beteckningar ordprepositioner och satsprepositioner till förmån för de brukliga termerna. Man får ge förf. rätt i att beteckningen 'bindeord' inte träffar kärnpunkten, när den användes om prepositioner. Men att förbindelseidéen även vid de samordnade konjunktionerna skulle bero på »vor grammatiske ballast», verkar mindre troligt. Förf. definierar både prepositioner och konjunktioner som ledbildande element. Synpunkten är för konjunktionerna delvis densamma som den Kalepky anlägger i Neuaufbau der Grammatik, s. 52 ff. — många av konjunktionerna äro för honom blott 'Markierworte'.¹

Satsen är som sagt uppbyggd av led, som bestämmas, och led, som bestämma. Satserna *han skriver smukt* och *han skriver en bog* äro därför likartat uppbyggda: A-ledet är detsamma, och B-leden bestå båda av ett led, till vilket en närmare bestämning är knuten. Att som den »formella» analysen klistra olika namnetiketter på de olika arterna av bestämningar är icke nödvändigt; förf. medger dock, att det kan ha ett praktiskt värde att bibehålla begreppen objekt, adverbial etc. Den »logiska» (»synkroniske») analysen går från de större enheterna i satsen till de mindre, och dess styrka är, att den tar hänsyn till att vissa sammansatta enheter kännas såsom fastare uppbyggda än andra. När nu förf. går att kritisera den hittills gällande uppfattningen härvidlag, förleder honom hans iver att begå underliga misstag. Han påstår sålunda, att om man jämför satserna *jeg traf manden* och *jeg traf på manden*, så har man endast i den första vad man vanligen kallar objekt, »idet man ikke plejer at kalde en bestemmelse, der indledes af en præposition, for objekt», (s. 147). Förf:s upptäckt består nu i att vi i bägge fallen måste räkna med en objektsbestämning, i det första fallet till verbet ensamt, i det andra till förbindelsen av verb och preposition. Men detta är ju också vad alla grammatiker göra, jfr t. ex. Mikkelsen, a. a., s. 362 ff. På samma sätt utdelar förf. slag i luften, när han angriper en förment vanlig upplösning av verballetet i satsen *de holder af at dvæle*

¹ Däremot tillerkänner K. prepositionerna självständig betydelse såsom 'Verhältnisgaben', s. 101 ff.

i *det forbigangne i holde* + ett prep.-led inlett med *af*. Nu skall emellertid erkännas, att han utvidgar begreppet 'oäkta samman-sättning' (han använder dock icke termen) i synnerligen hög grad. En närmare förbindelse av verb och följande prep., vartill sluter sig ett objekt, finner han sålunda även i *han faldt i vandet; han går i skole; han skriver på — en bog* (i motsats till *han skriver — på linieret papir*); *han arbejder for — verdensfreden* (jfr *han arbejder — for malermester N. N.*). Som de sista exemplen visa, ge betoningsförhållandena ingen ledning för bedömningen, och man kan icke undertrycka en stilla undran, hur en elev, som icke anses kompetent att leta rätt på det finita verbet i satsen, skall kunna reda ut slika subtila ting.

Vid upplösningen av vissa sammansatta satstyper, t. ex. sådana som innehålla en ack. med inf. eller en objektiv pred.-fyllnad, råkar förf. i strid med resultatet av både den formella analysen och en historisk syn på företeelserna, något som han dock icke tillmäter större betydelse. En smula förargligare är kanske att han utan att märka det råkar i strid med sig själv, som då han s. 155 förklarar verbet i *jeg så ham komme, jeg hørte hende synge* ha förbindelserna *ham komme* resp. *hende synge* till objektsbestämningar, medan något tidigare (s. 122) i satsen *jeg så hunden blive kørt over* verbalbegreppet förklarar bestå av *så blive kørt over*, vartill *hunden* är bestämning.

Såsom term för det grammatiska begrepp, som på svenska kallas 'mening', föreslog Jespersen i Sprogets Logik 'helsætning'. Detta har accepterats av bl. a. Rehling (Det danske Sprog, 1932) samt för norskan av Western (Norsk riksmålsgrammatik). I föreliggande arbete användes i stället 'storsætning', en term, som dock har mindre omfång, eftersom 'helsætninger' av typen *Våren kommer* icke benämnas 'storsætninger' utan 'selvstændige sætninger'. Jespersens terminologi synes såsom enklare vara att föredraga. Däremot upptager förf. Jespersens 'ledsætning' såsom beteckning för 'bisats'.¹ Den stora skillnad, som råder mellan en 'storsætning' å ena sidan och två på varandra följande självständiga sats-er å den andra, betonas uttryckligt. Härvidlag äro ingalunda ordföljdsförhållanden eller inledande konjunktioner avgörande faktorer. Endast språkkänslan, vägled av sammanhanget och betoning, faller utslaget. I *han var rask, medens hun lå syg* ha

¹ Att termen 'ledsætning' inte är alldeles logisk har insetts av Rehling, a. a., s. 36 not. Kalepky, som framställer samma kritik av termerna 'huvudsats' och 'bisats' som Jespersen och hans efterföljare, reserverar beteckningen 'Satz' för J:s 'helsætning' och föreslår som benämning för det föräldrade 'bisats' 'Satzteilauflösung', 'aufgelöster Satzteil', 'satzförmiger Satzteil', a. a., s. 14 ff.

vi en 'storsætning', när *medens* har betydelsen 'på den tid, då', men två satser, då *medens* = 'men, derimod'. Såsom 'hovedsætninger', d. v. s. självständiga satser, betecknas naturligtvis *at du gider! som han bander!* Men i de flesta fall blir resultatet självfallet detsamma, vare sig man analyserar efter den »formella» metoden eller efter den »logiska».

I samband med en utredning om funktionsväxlingar mellan självständiga och ledbildande satser anföras fall av typen *N. N. tror jeg er bortrejst; Os er der ingen, der mejer og kører i Lade*, d. v. s. vad som på danska kallas 'sætningsknuder' (Wiwel, Synsp., s. 393). Företeelsen här för svenskans vidkommande behandlats i en utmärkt uppsats av Torvald Lindstedt (Om satsammansättning i svenskan, Nysv. stud. 1926, s. 1 ff.), och någon ny synpunkt därutöver ger den föreliggande avh. ej. Påståendet att det i en substantivisk sats blott är substantiviska led som medge framdragnings, är icke riktigt, jfr Rehling, a. a., s. 48.

En 'ledsætning' är som sagt endast ett satsled i satsform. Den kan därför fylla många olika uppgifter i 'storsætningen'. Vanligt är således, att den står som A-led; *om det lykkes ham — er meget tvivlsomt; at han søger plads i provinsen — skyldes forskellige omstændigheder*. Däremot kan 'ledsætningen' icke tjänstgöra som B-led. I denna funktion finner man 1) vad Rehling kallar sætningsstammen, a. a., s. 35 f., d. v. s. de större eller mindre satsfragment, som återstå, sedan 'ledsætningen' avlägsnats: *at det kan ske — er utroligt* (jfr *han — er syg*); 2) självständiga men mer eller mindre ofullständiga satser — fullständighet uppnås här liksom i förra fallet först sedan A-ledet tillagts: *hvad han mener — forstår jeg ikke* (jfr *det — forstår jeg ikke*); 3) fullständiga, självständiga satser: *at han kan gøre det — det forstår jeg ikke* (jfr *hans dunkle tale — den forstår jeg ikke*).

Härtill må först anmärkas, att enligt den definition av satsbegreppet, som lämnades ovan, blir 2) endast ett specialfall av 1). Vad fallet 3) beträffar, gäller här samma invändning som ovan framförts mot förf:s uppfattning av förbindelser av typen *pengene — jeg har brugt hver en øre*. I och med det att en sats erkännes såsom fullständig, bör den icke kallas för B-led. B-ledet för ju tanken på ett A-led, och på så sätt får man en ny enhet, större än begreppet 'helsætning', vilket knappast är förf:s mening. Vad han kallar A-led till det följande, blir enl. här framställd uppfattning en satsformad motsvarighet till de enledade satserna av typen *god nat! fortræffeligt!* (jfr ovan s. 27). Man kan lägga märke till den tydliga pausen mellan satserna i förf:s ex. Den sista satsen kan ju f. ö. utan skada för sammanhanget avlägsnas, och man når då fram till den här ovan omnämnda satstypen *at du gider!*, vilken i sin tur genom detta resonemang ställes i en ny belysning.

Den vanligaste användningen av 'ledsätningar' är dock såsom delar av huvudleden, och härvidlag äro alla kombinationsmöjligheter tänkbara med ett viktigt undantag: verballedet är alltid ett enskilt ord (+ ev. bestämningar). Indelningen i substantiviska, adjektiviska och adverbiala satser finner förf. ologisk. (Han använder dock själv ätm. delvis samma terminologi, jfr t. ex. ovan s. 35.) En indelning efter betydelsen i orsaks-, villkorssatser osv. säges vara olämplig bl. a. av det skälet, att en bestämning av satsens betydelseinnehåll icke tillkommer satsanalysen. Man kunde annars tycka, att särskilt den »logiska» analyseringsmetoden skulle ha ett visst intresse av att icke blott konstatera tillvaron av ett bestämningsförhållande utan även söka utreda, vari det består. Denna tankegång är icke heller alldeles främmande för förf. Han måste tillgripa den, då det gäller att avgöra, om 'ledsätningen' i *udvaaget som jeg var, sov jeg over mig* har rel. eller annan betydelse, något som ändå ej lyckas. Tydligt rel. betydelse anses däremot föreligga hos *som* i *så meget mad, som du kan spise* — under motivering, att »det er et substantivisk led, der bestemmes» (s. 193).

Som avslutning ägnar förf. ett par sidor åt frågan om tryckförhållandena i satsen och ställer i utsikt en särskild undersökning av hithörande problem.

Även i åtskilliga andra, här icke nämnda punkter torde man kunna reservera sig. En genomgående anmärkning är, att framställningens logiska skärpa icke alltid håller måttet. Troligen hade avhandlingen vunnit på en ny genomarbetning, varvid en del onödiga misstag kunnat avlägsnas.

Villigt skall emellertid erkännas förf:s goda iakttagelseförmåga, som bl. a. dokumenterar sig i den stora exempelsamlingen, hans oräddhet att söka nya vägar samt hans levande intresse för sitt modersmål.

Man kan dock knappast underlåta att framhålla det något paradoxala förhållandet, att just den riktning, som ivrigast protesterar mot en äldre skolas krav på logik i det språkliga uttrycket, knäsatte en analyseringsmetod, vars största förtjänst framför den gamla anges bestå däri, att den är mera »logisk».

Lund.

Ture Johannisson.

10. 6. 1035

Fornnordiska ordföljdsprinciper.

ANDRA AVDELNINGEN.

VII.

Koordinerade fullständiga satser: narrativ sats och därmed formellt likvärdiga satstyper.

Såsom vi redan ovan funnit, har den narrativa satsen oftast det finita verbet på andra plats. På första plats står då subjektet eller annan satsdel. I en andra koordinationsled få vi emellertid här en väsentlig skillnad mellan ofullständig och fullständig sats. Den förra hade som en mycket fast regel verbet främst. Den senare kan ha denna ordföljd. Härigenom uppstår en satstyp, som spelat en stor roll i de nordiska språken, och som varit föremål för forskarnas intresse: de Boors »fortsetzungsstellung».¹ I U möter den i bortåt 20 exempel, varför den alltså kan sägas vara klart belagd utan att dominera. För oss saknar den intresse i detta sammanhang. (Ex.: *hær byriæs kumunx balkær. ok tæliæs i hanum flokkær tolf 87: 1*).

Den avgjort förhärskande ordföljdsregeln för en fullständig sats i en andra koordinationsled är den vanliga om verbets andra-platsställning. Vi vänta alltså samma ordföljd i första och andra koordinationsleden vad det finita verbet beträffar, men kongruens behöver i övrigt icke nödvändigt råda mellan de båda satserna, utan olika slags satsleder kunna inta den första platsen. Ex.: *smabörn — — — þæt a iorþæs utæn alt hindær. ok þær a præstær ængæ pænningæ fore takæ U 36: 1; — — — þa [a] diki utæn byæmal wæræ. ok diki a siu fiætæ brett wæræ. ok twæggjæ fiætæ giöpfung a til dikiæ læggjæs U 219: 11 f.* Av visst intresse kan följande exempel vara: (*Nu fa þe at delæ.*) *annær sikhær sik lagh-*

¹ a. a. sid. 15 ff., där anknytning göres till tidigare av Braune och Heusler anlagda synpunkter.

saghæt hawæ iorþ atær. ok annær nekær (þa witi — — —) U 192: 1. Det visar en förbindelse av tvenne kongruenta satser (subj. + pred. : subj. + pred.), som därförutom karakteriseras av ett klart motsatsförhållande: subjekt mot subjekt, predikat mot predikat.

Redan de anförda exemplen göra det motiverat att ett ögonblick dröja vid omfånget av hit hänförligt material. Vid indelningen har jag tagit sikte på yttre formella karakteristika och bortser från innehållssynpunkten. Det väsentliga för oss är alltså här ordföljden satsled + predikat + övriga satsleder i första koordinationsleden, så må innehållet visa sig vara berättande eller konditionalt, satsen vara försats eller eftersats eller ock utgöra en helt fristående utsaga. Blott i ett avseende göres här till skillnad från framställningen ovan vid koordinerade ofullständiga satser avvikelse från detta enkla formella schema. Och det gäller *nu*-satserna. De fall, där den första i ett par genom *ok* förbundna satser (med konditionalt innehåll) är en *nu*-sats, brytas ut och behandlas för sig. De äro nämligen här icke formellt likvärdiga med »narrativ sats», utan uppvisa beröringspunkter med de konjunktionslösa konditionala försatser, vilkas formella karakteristikum är verbets begynnelseställning.

Avvikelse från normaltypen.

(ængin tu komæ swa samæn. at æi munu skilicæs vm sipir.) en lipær fra. ok annær æpti liwær U 103: 7, VM 118: 16.

(Nw can prestir glömskir wara. byupir æi hælghadagha ella fastu dagha.) prestir sighir bupit hawa. böndir næi sighia. (taki prestir — — —) Da 11: 3.

Clærca sørgdho ok lek mæn illa læthu Bil 252: 14.

Tvenne mycket viktiga iakttagelser kunna här omedelbart göras. Alla exemplen tillhöra den kongruenta typen (subj. + pred. : subj. + pred.) och, vad än betydelsefullare är, motsattypen: subjekt står gentemot subjekt, predikatsled gentemot predikatsled. Det sistnämnda förhållandet ha vi förut träffat på vid koordinerade ofullständiga satser och koordinerade predikatsleder till gemensamt subjekt. Vi funno då, att därvid synnerligen gynn-

samma omständigheter uppstodo för att vår komplextyp skulle göra sig gällande i den andra leden. Sak samma här. Motsatsförhållandet framhäver också här utomordentligt starkt komplexkarakteren. Detta finner uttryck i ordföljden.

Ett exempel från runinskrifterna synes höra hit, i det att det har alldeles samma karakteristika som ovan anförda fall: *i(n)ka lit h(a)kua heli pisa iftik suni sina toa auk pau i(n)kipora brua aina kiarpu* Viby runhäll, Sollentuna sn, Sollentuna hd, Uppld (Liljegren 391), Uppl. forn.-för.'s tidskr. II, sid. 59, Brate, Runverser sid. 81. En analys ger här följande resultat. De, vilkas minne hedrats, utgöra ett för de båda satserna gemensamt begrepp. Deras minne har emellertid hedrats olika: av *i(n)ka* på sitt sätt och av *pau i(n)kipora* på sitt. De båda subjekten stå således som motsatser till varandra. Men så även de båda predikatsuttrycken: *lit h(a)kua heli pisa* gentemot *brua aina kiarpu*. Ett genomgående, klart motsatsförhållande utmärker detta runexempel.

VIII.

Koordinerade fullständiga satser: konjunktionslös konditional försats.

I konjunktionslösa konditionala försatser placeras normalt det finita verbet främst såväl i en första som i en andra koordinationsled: *kombær konæ mæp laghæ inleþning sinni. ok will æi præstær hanæ in lepæ. ok mistir hun mæp þy siengæ leghi sins. þa dyli præstær* — — — U 39: 4; *hawær man hionælagh i kirkiu ællr kirkiu garpi. ællr löskæ læghi. ok hawær biscups lænsman þær til twæggæ manna witni. þa* — — — U 67: 2; *dömis epær upp aff domææ. ællr laghmanni. ok pryskæs bonde wipær* — — — U 78: 9; *dör bonde ok livær barn æptir. þa* — — — U 115: 12. (Bortåt 90 ex.).

1. Verbet på andra plats.

Emellertid möta i U icke så få avvikelser. De äro här av ett och samma slag: en satsdel har förträngt verbet till andra plats i

den andra koordinationsleden, och det visar sig så gott som alltid vara subjektet, som på detta sätt drages fram till satsens början (i U blott 1 exempel med annan led). Proportionen mellan de på detta sätt avvikande satserna och de normala är i U ung. 1 : 6.

Rent teoretiskt skulle man ju här vilja antaga eftergift åt den i språket utomordentligt vanliga ordföljden satsled + predikat. Men redan det förhållandet, att det i så hög grad är fråga om just subjektsframflyttning, tarvar sin förklaring och låter ana, att vi kunna komma det språkliga skeendet närmare in på livet vid denna syntaktiska företeelse än vad det abstrakta antagandet av mekaniskt inflytande från annan satstyp innebär. — Om vi nu emellertid göra det till vår utgångspunkt, kan problemställningen angivas så: tvenne olika satstyper synas ha utövat inflytande på ordföljden i här ifrågavarande andra koordinationsled, den ena var den av de mekaniskt-logiska reglerna betingade med verbet främst, den andra var den likaså mekaniska, men här mindre logiska med verbet på andra plats; mera undantagsvis har den senare avgått med segern; under vilka omständigheter har detta skett?

Exemplen äro icke alldeles lika, det kan vid dem urskiljas vissa karakteriserande drag av något olika beskaffenhet, varför en gruppindelning är nödvändig.

Grupp 1:

sighiæ böndær at husin æru fordærwæp aff præstins wanrökt. ok præstin nekær. þa — — — U 17: 1 (H 6: 18); fællir en ok annær byggir. þa — — — U 249: 1 (H 45: 7); dræpær man annæn ok annær takær draparæn hem til sin U 150: 9; Delæ æn tve um ett mærki. hawæ bapir likt mærki. ok annær hawær bolsmærki. giffs þa þem wald. ok wizorp sitt at wæriæ. sum bolsmærki hawær U 255: 1 (VM 224: 13).

Utmärkande för dessa exempel är det, att innehållet ger vid handen tvenne parter, vilka stå emot varandra eller måste hållas isär, och vilka dominera innehållet i var sin av de båda koordineerade satserna: *böndær* gentemot *præstin*, *en* gentemot *annær*, *drå-*

paren gentemot den som hjälper denne. (I det sista exemplet har detta visserligen icke fått formellt uttryck exakt på sagda sätt, men har i realiteten dock sin giltighet även där.) Så måste naturligtvis ofta bli fallet i lagbestämmelser, där ju part stod mot part (målsägande mot svarande), eller där en förutsättning för ett stadgande bygger just på mot varandra stridiga handlingar av skilda personer, eller där man i förutsättningen inför olika personer, vilka i sina handlingar, fastän dessa icke äro motstridiga, måste skarpt markeras såsom strängt skilda åt. Det kommer av denna anledning att vila innehållstyngd över dessa motsatta begrepp. Detta har väl som oftast funnit ett yttre uttryck i stark betoning. Det har emellertid verkat också i rent psykologiskt hänseende. Redan tidigt har för den talande eller den skrivande motsatsförhållandet stått klart, t. ex. *böndær* gentemot *præstin*, i varje fall strax den första koordinationsleden erhållit sin formulering. Och denna starka innehållstyngd på *præstær* gör, att det tränger sig först fram mot den rådande mekaniskt-logiska ordföljdstypen, som krävde verbet främst. Att denna här led ett nederlag, beror alltså i själva verket på flera samverkande omständigheter: 1) den utomordentligt vanliga ordföljdstypen satsled + predikat gav i yttersta hand ett mäktigt stöd, 2) innehållstyngden (ofta också betoning) på subjektet bar fram detta, 3) (här återknyter jag till antydningar, som tidigare gjorts i denna avhandling) den av satsens allmänna karaktär, det allmänna satsinnehållet, fordrade ordföljdstypen kunde här frångås, emedan denna karaktär redan var angiven genom första koordinationsledens ordställningsförhållanden, d. v. s. det annars avgörande tydlighetskravet gjorde sig här icke gällande.¹ — Ytterligare en synpunkt skall längre fram läggas på denna företeelse.

¹ Det i denna undersökning flerstädes gjorda antagandet, att första satsen under inflytande av språkets tydlighetskrav är fastare bundet vid de utbildade mekaniska ordföljdstyperna, än vad en andra koordinationsled är, finner enligt min mening sin bekräftelse i följande. I ovan anförda exempel, där subjekt står i motsatsförhållande till subjekt och båda fördenskull ha innehållstyngd och även stark betoning, har detta dock endast påverkat andra koordinationsledens

Det är intressant att se, att här påpekade förhållanden utövat ett starkt inflytande på ordföljden. Ty endast mycket sällan ha exempel av här avhandlade motsatstyp predikatet främst i andra koordinationsleden. De förekomma dock och torde således visa, att den ovan antagna kampen mellan tvenne verkande krafter verkligen ägt rum. Jfr följande trenne exempel: (*Nu aghær bonde vm sunnudagh til kirkiu komæ. præstær a hælghudaghæ biupæ. ok fastudaghæ.*) *glömir præstær ok brytær bonde. pær ær præstær sækær ok æi bonde. biupær præstær. ok glömir bonde oc briutær. pa ær bonde sækær at prim markum* U 47:1; *dör bonde ok liwær husfrun* U 113:11.

Från övriga texter har jag antecknat följande exempel av här behandlade typ med framförställt subjekt (*Nu fa mæn delæ.*) *sighær annær sic i fripi pen scapa fangit hawa oc annær sigheter nei witi* — — — SM 44:8; *rymir man oc husfrun siter quær* ib 64:18; (*will ei pa malsæghande til pinx koma. oc ep fore pem stawa. warin pa synæmæn saclöse* — — — *oc malsæghande böte III marker* — — —) *sitiæ pe quar. oc han cræwer pem synæ. böte pa* — — — ib 117:18; *wræker oc bonde pem* (∴ tjänstefolket) *bort vtan sac. biupæs pe sipan ater til hans mæp II granna witnum æller nagranna. oc han will pem ei ater taka. böte* — — — ib 118:9; *stander madher medh sari, ok annær fölghir dödhum* H 47:23 (efter version B); *sighi* (version B *sighia*) *bönder sik a pingi hafwi* (version B *hawa*) *wærit ok lænsman nekær* ib 88:1; *gifwr man aþrum sak a pingi. vm þæt maal lagha maal ær. byuþer þæn lagh. foræ sik swara skal ok hin wil æy wiþ taka* ib 88:9; *sighær mapær sic cono fæst hawa. oc hon necar* VM 102:4; *liggær akr at ændi-*

ordföljd. Låt oss nu tänka oss det fall, att före de tvenne koordinationsleder, som innehålla subjekt i motsatsförhållande, skjutes en i detta avseende neutral sats med den konjunktionslösa konditionala försatsens yttre formella karakteristikum: om våra antaganden äro riktiga, bör då stor sannolikhet finnas, att här båda de motsatta subjekten skola lyckas tränga sig fram. Så är fallet med följande exempel: *Dör sun manz ogipter vr garþe ok fapirin boter vt firi han til hundræpæ markæ ok annar aftar til hundræpæ markæ. þet skal* — — — VG II 141:10.

lango. oc aþri liggia þwærs a dike ib 199: 5; *wil een ryua oc annar wil halda* Da 31: 8; *combir þæn attir wil skipta innan nættir þrear oc hin ær burtu* ib 37: 7; *combir þæn gensta æptir sum a. oc hin hawir æi lyst* ib 38: 21; *Dela suman bonde oc lænsmapir. sighir lænsmapir at mera war stulit. oc bondin sighir minna wara stulit.* ib 56: 6; (*Skil þem a bondæ oc presti.*) *kaller prester. bondi tende. oc bonde kuaþer ne vid* VGI 5: 15; *Kallær annar vtskipt eghæ ok annar a bol* ib 45: 12; *Giælder mæper sculd sinæ meþ tuægæ æller þrigæ mannæ vitnum. oc hin kræuer siþan guldit ær* VGII Add. 224: 9; *sighia fæþringa barnsins at konan do för: ok kununna frændær sighia ne* ÖG 118: 15; *Nu skil þem a sighær annar lagha soknina wara ut sotta ok annar sighær egh* ib 166: 11 etc.; *giuer huwznan nokrum þes skuld æt han sua gör, ok hin nekar* MELL 28: 11 etc.; *döör brudhgome, ok brudh liffuer epter barnlöös* MEST 63: 1 etc.; *Nu kan then by öde liggia, som flere æro æghande j, wil tha een byggia oc auerka sin deel, oc hine andre wilia ey byggia eller tæppa meth honom* KRLL 204: 3; *Nw deela the, siger then mera lænt eller borgat wara som wtfik, oc hin sigher minna wara* ib 226: 11; *hittas men saate oc skilias osaate, oc hin komber ather meth waapnom* ib 266: 8 etc.; *En kennjr cuna barn hanum oc hann queþr nai viþr* GutL 54: 1.

Grupp 2:

Læggær man annæn a iorþ niþær ok snöpir han sum fæ nokot. kombær han ællr hans buþ. kicærir þæt a þingi. ok þæn dyl sakin giffs U 159: 6; *Dör bonde ær æi barn æptir. ok þæn kombær til garþz. arffwi wil skiptæ. ok allu rapæ* U 114: 2 (H 34: 3, VM 127: 11).

Dessa satser utmärkas av att de ha ett starkt betonat determinativt pronomen. Åtskilliga hithörande exempel äro egentligen icke principiellt avvikande från dem i föregående grupp, i det att det också här kan vara fråga om tvenne mot varandra stående parter. (Så i det först anförda belägget.) Men alla dessa exempel böra anföras för sig, då den starka betoningsgraden för det determinativa pronomet otvivelaktigt helt eller till mycket stor del

är det, som dragit fram subjektet till satsens början. (Det andra exemplet har icke ett dylikt motsatsförhållande mellan första och andra koordinationsleden.) — F. ö. gälla naturligtvis här samma antaganden, som vi ovan gjort vid förra gruppen. Tvenne ordföljdstyper ha utövat inflytande. Och att döma av beläggens antal ha de i lika mån varit bestämmande, ty endast tvenne gånger möter här predikat + subjekt: *Dræpær man annæn. ok dör þæn fyrræ sum drapit giörþi. æn laghtyllt wærpær a han* U 148: 6; *Giptir man iorþ. ok dör þæn iorþ hawær giptæt innæn giptæ stæmpnu* U 192: 12. — Stöd för antagandet om tydlighetskravets olika roll för satstypen i en första och i en andra koordinationsled finna vi här i ett exempel som *Dör bonde ær barn æncti. kombær þæn til garþs arffwi will skiptæ ok rapæ* U 114: 8, där utelämnandet av *ok* framtvingat bruk av den normala satstypen, i motsats till U 114: 2, anført ovan sid. 211.

Exempel från övriga texter: *Bepes kununx man siæ goz þæs dræpin ær. oc han menar sum handamællum hawer* SM 152: 1; *Warþer man dræpin oc þen will dyltæ sum drap* ib. 152: 9; *Will malsæghande æpte þen dræpin ær wiþ botum taka. oc þen will oc giærnæ bötæ sum drap giorþe* ib. 153: 18; *æro æi swa witni til. oc þan sighær som inlagþi at* — — — VM 189: 18; *kænnis manni cella kunu hoor ella frænzæmispæl. gangir lagh fori. föþis barn siþan oc han ær faþir at sum lagh hawir gangit* — — — Da 9: 9; *Ganga mæz men heem til bondans æpti lagha domi. oc hin firi ær gior giærning til pera* ib. 61: 19; *Skilias mæn hemæ, far annar a skip allær til sk[o]gs, dør hin ær hemæ var, ok þen findþær døþen, ær heman for* VGI 28: 16; *Riþær man at annars garþe firi ouinum sinum. ok hin sum æfte far. kasta ælla skiutær æftir hanum* — — — ÖG 28: 17; *Ledher ok han* (o: den som befinnes inneha tjuvgods) *til annars ok han widherkænnis som til ledhis* MEST 381: 11; *Faller man w træ, oc then wndi ær faar scada* KrLL 337: 4.

Grupp 3.

Det är ett förhållande i föregående båda grupper av exempel, som där icke understrukits, men som nu måste framhållas, då det

är av utomordentlig betydelse för den riktiga förståelsen av hithörande satser. I alla exemplen ovan betinga de båda koordinationslederna varandra, de bilda tillsammans förutsättningen, d. v. s. att denna är icke given med enbart den första satsen, utan denna kräver nödvändigtvis sin komplettering. Och det är klart, att så skall vara förhållandet, t. ex. när satserna innehålla bestämmingar om var sin av de båda parter, som ställas mot varandra. I de ovan behandlade fallen har detta som oftast inneburit, att det från innehållssynpunkt tungt vägande begreppet 'den motsatta parten' har trängt sig fram i medvetandet vid denna komplettering och orsakat avsteg från den förhärskande ordföljdsregeln. Det är psykologiskt sett mycket naturligt, att så sker.

Men även i andra satser än dem, som tillhöra de båda ovan givna grupperna, finnes förutsättning för att i den nödvändiga, kompletterande andra koordinationsleden subjektet skall tränga sig före. Detta är fallet i följande exempel, där den första satsen ger ett begrepp, som tages upp i den andra satsen, men där har innehållstyngd. Här samverkar då denna innehållstyngd med den omständigheten, att begreppet redan är aktuellt i medvetandet. Våra närmaste exempel äro lika däri, att det är ett pronomen med demonstrativ kraft, som representerar det framskjutna begreppet. Några av exemplen erinra om motsatstypen ovan men ha, synes det mig, en något annan karaktär. I nsv. äro uttrycken att återge med 'och denne'.

Ex.: *Wil bondin leghia löskan man. oc han wil æi leghu[man] wara hæti wiþ tolf öra* Da 46: 19; *Witis manni bæru elder. oc han dyl* SM 107: 19; *Biper maper annæn ping stæmnæ. oc han siter quar oc will ei. böte III öræ — — — ib. 176: 10; Dela mæn vm hemfölgþ, þen sum hona vt gaf ok þen sum hona þa, ok hon ær inne meþ giftamannenum* MELL 64: 3; *Vil man hionalag byggia meth feste konw och hon söns honom, huru han thet laghsökia scal* KrLL 54: 10; *Warþær nokrom þiufnæþær vitær ivir nokot þing. ok han gripir til sins fangæ manz. oc oppinbarer han. oc han leþir sik af hendi oc til annars. ok þen leþir oc fra sik* BjR 118: 1 ff. (här alltså en hel serie exempel av denna art).

Grupp 4.

Det förhållande, som i föregående grupp av exempel kommer till synes: ett begrepp är redan nämnt eller av annan anledning aktuellt i medvetandet och tränger sig därför fram före något annat, har varit av stor betydelse för här behandlade ordföljdsföreteelse. Vi måste se till, hur långt vi ha att räkna med dess medverkan. Men dessförinnan ha vi att söka vinna inblick i dess förekomst och karaktär i andra sammanhang än det här givna.

Det är givetvis i lagtexterna en vanlig företeelse, att om tvenne gentemot varandra stående eller starkt avgränsade parter göras bestämt särskiljande utsagor: om A gäller si, om B [gäller] så. Det visar sig, att ordföljden rönt starkt inflytande av de psykologiska förhållanden, som dylika och likartade förbindelser framkalla.

Det må först anföras några fall, där valfrihet ifråga om ordföljden funnits mellan olika möjligheter och de psykologiska förhållandena då fällt utslaget till fördel för en viss anordning: *pær takær biskupær halfft ok halfft arwi barns* U 43: 6 (i st. för *ok arwi barns halfft*); *þa takær krunæn tiughu markær fore friþrutit. ok tiughu markær kirkiaen* ib. 85: 5; — — —. *takær kunungær tolf öræ. ok tolf öræ hundærit. ok malseghande tolf öræ* ib. 154: 6; *taki han en lot. ok annan skal arwi taka* VGI 27: 9; *Egho böndær by. ok annan lændir mæn* ib. 44: 14; *Sliku samu æru frælzgiuæ böter ok præls böter æru sæx öræ* VGII 115: 14; *þa takær af þerre bot kunungær tuænne prættan markær ok tuænne atta örtughær: ok þriþiung rættær arui* ÖG 57: 16; *Giuer maþær eghn til klöstær ælla kirkiu osiukær: þa ma han helan huwp lut giua. ok haluæn æn i hæluanum liggær* ib. 21: 2 etc.

Ordföljden i ovanstående exempel har framkallats av samma psykologiska förhållanden, som ligga bakom anordningen i icke koordinerade satser sådana som: *pön tiond scal i pry skiptas. præstær scal þriþia skyl hvarn af hawa. twa scal bonde in föra* VM 88: 1; *Nu sitær giærningis man i sokn, þæn æncti sar. han a præsti at paschum giöræ halwæn öre. æn han ænsamæn ær. æru þe tu samæn. giwi öre fullæn* U 33: 1; *wæri þæn bonde sum*

skipwist ok spannæ malæ örkcær giöræ. þæn æi orkcær þæt. wæri han leghudrængær U 95: 17; — — —. atta pund oc atta spæn i hamno hwarre. at fyrsto skipwist. J andre skipwist þa agho vara fæm pund oc fæm spæn i hamno VM 117: 6; Nu will man ranzaka æfte goz sino þiufstolno. þa scal han i garþ ganga. mæþ sæx mannom trygom oc bolfastom. oc sialfwær han siunde. attonde ware lænsman. ællær domare. æn þe til æro VM 166: 17; äv.: þiufstolit skal leþæ til þriþia salæ. at þriþiæ sælæ skal sit lösæ. vtan lanz æn innan lanz ma han leþæ sua mangæ han giter innan manapa dagh VGII 171: 6.

I nu anförda exempel ha vi som utgångspunkt en normalt byggd sats. Den andra koordinationsleden innehåller korresponderande, om ock motsatta, satsuttryck, men dessa komma icke i samma följd, som i den första satsen, utan attraktion har skett, så att en chiasm har uppstått. Det är här att lägga märke till, att det icke, såsom ett par av exemplen visa, torde vara stark betoning på den framskjutna satsleden, som orsakat omkastningen, utan närmast är det väl ett utslag av beröringsassociation, varjämte emellertid vinsten ofta blivit, att den ovana ordföljden skänkt emfas åt det efterställda satsuttrycket. Jag menar alltså, att det sist sagda i den första koordinationsleden skjutit fram i medvetandet motsvarande uttryck i den andra koordinationsleden och föranlett dess placering främst.

Nu torde emellertid detta sätt att anordna stoffet med tiden ha blivit till ett stilistiskt verkningsfullt uttrycksmedel i synnerhet i lagspråket, varför man många gånger medvetet eftersträvat att nå fram därtill. Detta har ibland gjort, att den första koordinationsleden erhållit en från det normala avvikande ordföljd på så sätt, att ett satsuttryck har dragits mot slutet, d. v. s. attraherats till det korresponderande främst ställda satsuttrycket i nästa koordinationsled. Ex.: *Dör han barnlös. ærwi þa twa löti þa þir. ok moþer þriþiung U 120: 7 (i st. för ærwi þa þa þir twa löti); gangi þa a husfrunæ lot þriþiungær ok twe lotir a bonden ib. 113: 2; Nu gangær vid m a n ok konæ dyl ib. 146: 3; ær maþer af mannæ alf oc konæ af kono alf. þa taki fyuræ loti h a n ok hon fæmtung*

VGII Add 248: 8; *þa skal kunungin hafa af kununne tiughu markær. ok tiughu biskupær* ÖG 22: 15; *ok alt þæt sum þær bötis firi þa höre hæne h a l f t til ok halft hæna gipta manne sum hana sökir* ib. 75: 12; *Nu hugxs minste fingær af mæþ uapa þa böte firi fingær ö r e. ok annan firi lyti ok halfmark firi lækis gæf* ib. 78: 18; *þa skal friþ gærþi til martins mæssu uarþa u m a k æ r. ok um æng til mikials mæssu* ib. 209: 16.

Här kunde det möjligen invändas, att en del av exemplen kunna vara så att fatta, att den ovanliga eller mindre vanliga ordföljden i första koordinationsleden icke skulle bero på attraktion utan på en eftersträvad emfas. Dessa båda betraktelsesätt komma emellertid icke så långt ifrån varandra. Ty förutsättningen för det ena såväl som för det andra är, att man haft överblick över båda koordinationslederna, innan den första fick språkligt uttryck: har man eftersträvat emfas på ordet *fapir* i först anförda exempel, har det skett, emedan motsättningen mot *mopir* från början stod klar. Eller — för att ta ett annat exempel — synes det ytterst vara en dylik överblick, som ger förklaringen till: *þæt barn far aff fapors arf III. markær swen barn. oc mö barn tolf öra* VM 135: 6. — Vi finna i varje fall, hurusom de normala eller närmast till hands liggande mekaniska ordföljdsförhållandena ibland ha fått ge med sig inför de psykologiska faktorerna.

Ännu större intresse ha för oss de avsteg från de normala eller väntade ordföljdsförhållandena på grund av attraktion, som möta i en a n d r a koordinationsled. Jag anför följande trenne, vart för sig olika exempel på, hurusom den normala ordföljden hävdats sig i första koordinationsleden men på grund av psykologiska faktorer lidit tvång i den andra: (konjunktionslös konditional bisats:) *þa uar þæt sua först at böte han fiura markær ok fiura gaf han af þa skulde han* — — — ÖG 71: 8;¹ (konjunktivisk eftersats:) *æru*

¹ Här nå vi till en belysning av följande säregna exempel: *siter mæþer a annars iorð sar oc göder sinæ iorð oc eig bondens taker guþ hus oc röter oc sum brænnir bætrær engin oc engin wiþ gör þæt ær ful bol özlæ* VG III 263: 6; *siter mæþer a annars iorþ oc sar oc göþer sinæ iorþ. taker wiþ gobum husum oc röter niþer.*

þa kununger halft ok halft læti giua för siæl hans MELL 91: 5; (*hwa(r) sum*-sats:) *Hwar sum meþ merom spanni köper in ok mæter vt meþ minni spanni* BjR 133: 6. (I sista exemplet behöver tvånget icke ha varit alltför stort, då redan tidigt (VGI) möter ordföljden *hwa(r) sum* + verb + annan led.)

Det gäller alltså nu för oss att se till, i vad mån här belysta förhållanden kunna ha spelat in, när det vid konjunktionslös konditional försats i den andra koordinationsleden möter ordföljden subjekt + predikat.

Direkt torde vi återfinna ovan behandlade typ i: *Kennis engen oc engen windz til draapit jnnan nath oc aar, tha* — — — KrLL 312: 17.

Det förhållandet, att ett begrepp nämnes i den första koordinationsleden, därför är aktuellt i medvetandet och fördenskull under gynnsamma omständigheter lyckats erövra främsta platsen i den andra koordinationsleden, torde förklara följande satser: *stangær oxæ hæst. ællr skiut. ællr hæstær ællr skiut slar oxæ* U 255: 7; *Stiæl briti oc præl. æller præl stiæl meþ adrum frælsuð manni* VGII 166: 8; *Nu boæ flæræ i by. gangær bonde til grannæ. ok bæpis guziwæ. ok grannæ syn guziwælagh* U 43: 4; *Sigher man sik þiuf hafwi* (version B *hawa*) *takit ok þiufwer ær bortæ* H 58: 8; *will bondin kunu sinna eghn ur staþ köpa ok þön aghu egh barn saman* ÖG 103: 13; *Dör barn ok liuer æfter faþer ællæ moþer, ok annat pera ær döt* MELL 80: 11; *Komber ey en man aff hvariom gardh at minsto til hiælp, — — — ella nokor therra gör eig thet the atta wisa honom* ib. 164: 4.

Givetvis kan ofta ett begrepp ha gjorts aktuellt i medvetandet utan att bokstavligen vara nämnt i första koordinationsleden. Det

oc sum brennir han oc böter ingin. oc ingin gor han við — — — VG II 207: 9. Förklaringen är den, att ett underförstått *sum* dragit fram det korresponderande *sum*, liksom *engin* drager fram sin motsvarighet. I det förra exemplet kunna vi dessutom lägga märke till att predikatsmotsättningen *bætra* : *við göra* låtit komplexkaraktären framträda så starkt, att verbet fått slutställning.

kan t. ex. vara antytt genom sammanhanget eller tidigare omtalat. Ex.: *Kæluir ko a mark vte, ok kaluer bort tappæs* MELL 195: 4; *Fa the fornempda* (o: man och hustru) *barn saman ok husfrwn liffuer epter bondan* MEST 64: 3; *Komber köpt iord eller skipt j flere manna hender, clandas hon, oc then förste gither ey hemolat* KrLL 99: 3; (*Far man æffte piuffwe sinom. taker allt soman piuf oc piufnad. ær þan man bolfastær böte þær han bos fore. ær han löska. fare hem i þan gard han ær i. ær þæt halfmarca piufnaþer. þæt ær XL marca sac.*) *hafwær bonde nykel at hærbærghe hans. oc piufren böter sac sina* VM 162: 7. — Det kan också vara kontrastassociation. Ex.: *Gifwr man kuna sinna sak for hoor. æller kuna manni synum. æller profaster gifwr antighiæ manni æller quinne sak foræ hoor. ællr frænzemis spicel. þa — — —* H 13: 3, här betänkes två olika möjligheter beträffande den angivande parten: den första har dragit fram den andra i medvetandet. På motsvarande sätt: *skiptir fapir owormaghæ möþærni. ællær moþer owormaghæ fæþærni. ællr andri frændær skiptæ barnæ goz ok owormaghæ. þa — — —* U 188: 6, i detta fall är tanken först fäst vid fader och moder i deras respektive förhållanden, och detta gör den ytterligare tänkbara möjligheten andra fränder aktuell. *Ligger husæ lös tomt i by. oc æru akrær oc engiær allir af salder oc gærþær lighiæ ater til tomt. þa — — —* VGII 206: 17, *gærþær* står gentemot *akrær oc engiær*. Men härmed ha vi hunnit tillbaka till grupp 1 så till vida som det också där ju är fråga om kontrastassociation; vårt sista exempel här är i realiteten föga avvikande från dit förda fall. Men såsom längre fram skall visa sig, kan det vara till fördel att ha exemplen i grupp 1 (som oftast part mot part) avsöndrade. De utgöra en i lagspråket karakteristisk och viktig företeelse.

Grupp 5.

Genom föregående grupp av exempel öppnas emellertid vida möjligheter, ty det kan vara mycket skiftande anledningar till att ett begrepp framför andra är aktuellt i medvetandet och tränger sig fram vid språkbildandet. Det behöver icke növärdigt

direkt eller indirekt vara nämnt eller antytt i det nyss sagda. — Låt oss jämföra ett sådant normalt byggt exempel som *Dör bonde ok liwær barn æptir. þa* — — — U 115: 12 med *Dör bondin oc barn ær ængti æpti* Da 51: 21. Här finna vi i båda fallen förutsättningen bestå av tvenne koordinationsleder tillsammans och tyngdpunkten t. o. m. ligga i den andra. Medan i det förra exemplet de mekaniska ordföljdsreglerna utan vidare avgått med segern, så har i det senare det för innehållets komplettering viktiga och redan tidigt förutsedda *barn* trängt sig fram före verbet.¹ Detta har säkerligen ibland fått uttryck i betoning (= nsv. 'och barn är det intet efter'). Emfas har väl kunnat medverka vid dylik ordställning, men den egentliga orsaken är enligt min mening de nämnda psykologiska förhållandena. Närmast anför jag här de exempel, som synas mig på grund av dem ha fått dels onormal ordföljd, dels emfatisk betoning: *Ær oc fader oc modher dödih, oc kulla æru tve epter* KrLL 85: 5 ('och kullar är det två efter'); *Wardher han eig fangin a færske gærningh, utan synis tho hans klædhe eller hænnu riffwin, ella höris roop ok a kallan, ok witis honum ok witne æru eig til* MEst 300: 1.

På samma sätt torde i följande exempel de framdragna subjekten ha i hög grad gjort sig gällande, liksom de tidigt varit förutsedda på grund av sin vikt i den nödvändigt kompletterande andra koordinationsleden: *Nu dræpær hwarti peræ annæt. ok ær þo annæt peræ dræpit. ok banin kan fangin wærpæ* U 146: 1; *Faar lænsman fullt þing. oc kununx buþscaper warper fullaþer. warin allir saclösir* SM 174: 5; *Ganger kona a apra gifto, ok barna henna fæþrine ær inne með henne, þa skal* — — — MELL 65: 6; *Legher man ella kona gardh aff andrum, heelt aar ella halft, wil han eig halda som legde, ok fæste pæningher ær a giffwin meðh tweggia manna wintom, tha giffwi* — — — MEst 138: 1; *wardher man slaghin ella stöttir a hand sina, ok finger krumpna ok vnyttias* ib. 377: 4; *Varder nokor dræpin och malsegende ær ey j landeno* KrLL 313: 6 (index).

¹ Ytterligare en synpunkt nedan!

Grupp 6.

Vi ha således funnit olika omständigheter orsaka eller gynna ordföljden subj. + pred., nämligen denna ordföljds vanlighet i huvud- och bisats överhuvud, psykologiska förhållanden i form av berörings- och kontrastassociation o. dyl. och slutligen den andra koordinationsledens mindre bundenhet i de mekaniska ordföljdstyperna. Det sistnämnda har endast antytts men är av den största betydelse, ty det ligger i själva verket bakom alla de ovan i olika grupper anförda exemplen.

Vi kunna överallt lägga märke till den andra koordinationsledens kompletterande karaktär i förhållande till den förut givna, det är fråga om antingen ett nödvändigt utfyllande tillägg eller en tillfogad, mera i förbigående betänkt omständighet. T. ex. *sighiæ böndær at husin æru fordærwæp aff præstins wanrökt. ok præstin nekær* (grupp 1) utgör tillsammans förutsättningen, och varje enskild led, i synnerhet den andra, hänger i luften, om den icke får stöd av sin motsvarighet. Samhörigheten, intrycket av den givna förutsättningen såsom något sammanhängande helt, kommer särskilt starkt till synes i följande exempel av annan art (objekt ej subjekt har dragits fram): *þa uar þæt sua först at böte han fiura markær ok fiura gaf han af. þa skulde han — — — ÖG 71:8.* Jag erinrar vidare om följande: *Stiæl briti oc præl. æller præl stiæl meþ adrum frælsuð manni* (grupp 4); här kan visserligen varje led för sig utgöra en självständig förutsättning, men närmare betraktat är det egentligen den första, som intar en fullt självständig hållning, den andra visar sig från innehållssynpunkt vara blott en kompletterande anmärkning, där man vill ha sagt, att det icke nödvändigt behöver vara en *briti*, medan i övrigt det i första koordinationsleden givna innehållet gäller.

Men om vi då betänka, att förutsättning står mot följdsats, och att vardera får sin traditionellt bestämda form: t. ex. resp. konjunktionslös konditional försats och konjunktivisk eftersats, så kunna vi icke uppfatta det annorlunda än som en naturlig utveckling, att man, sedan satskaraktären en gång markerats, där-

med känner sig ha uppfyllt alla de krav, tydligheten i detta hänseende ålagt, och alltså låter den första koordinationsledens yttre formella karakteristika gälla för hela förutsättningen. — Omvänt blir det då så, att man härigenom förvärvat ett medel att markera, huru långt den givna förutsättningen utan inträde av nytt moment sträckte sig, att markera samhörighet.

Sambandet med tidigare i denna avhandling diskuterade sats-typer är därmed givet. Sedan tydlighetskravet tillfredsställts genom viss ordföljd i början av en sats eller satskoordination, kunde språket, intill dess markering av ny satskaraktär blev av behovet påkallad, friare följa de psykologiskt betingade tendenserna; detta fick till resultat vid koordinerade predikat och koordinerade ofullständiga satser, att regeln om det finita verbets slutställning i ordkomplexer kunde göra sig gällande, vid fullständiga konjunktionslösa konditionala försatser, att betoning, emfas, innehållstyngd, berörings- och kontrastassociation fick friare spelrum i den andra koordinationsleden.

Men liksom vi vid den förra företeelsen måste diskutera, huruvida icke utvecklingen hade lett dithän, att man i de nya sats-typerna hade förvärvat ett medel att markera samhörighet och underordning och låtit detta i och för sig utan understödjande andra moment bestämma ordföljden, så måste vi även här överväga denna möjlighet. Här blir förhållandet då det, att om ett exempel icke kan föras till någon av våra ovan givna grupper och icke heller någon annan omständighet kan tänkas, som på motsvarande sätt bidragit till subjektets framflyttning, så ha vi en viss möjlighet för att ordföljden tillkommit på grund av satsens osjälvständiga karaktär såsom främsta verkande faktor.

I de fsv. lagarna synas endast få fall höra hit. Men vi ha att betänka, att vi ju icke kunna veta, i huru hög grad känslan av samhörighet fällt utslaget vid tidigare anförda exempel, den har kanske där i åtskilliga fall varit mera avgörande för ordföljden än de ovan antagna psykologiska faktorerna av annan art. — Ex.: *Kombir præl i lagha gipning oc ængin weet at han ær præll* Da 48: 16; — — —: *sitær han fræmt ok ængin laghpe hanum*

fæmt hætte wip prim markum ÖG 180:18; *Lægger nokor fæst a annars mans bro eller pala eller fæsteband, kombir ther nokor skadhi aff husalösning, eller nokot fordarffwas aff husum hans eller bygningh, böte ater* — — — MEST 243:10; *Skiuter man eller kastar ath andro, oc menniskia warder fore stadh* KrLL 336:10 (index). — Det behöver ju icke nödvändigt vara subjektet, som placerats främst: — — — *dræpær koncæ han i py. ok swa witnæ tolf mæn. liggi o gildær* U 91:17; *Köper man gul eller sylfuir och ther findz flærdh eller fals j* KrLL 218:3 (index). Sådana exempel äro emellertid mycket få, och jämförelse med parallellställen talar för att de äro tillfälliga avsteg från den vanliga formeln, jfr: *biupær han æi j laghþingum. ok witnæ swa tolf mæn* U 181:16, 190:2, *Köper man waz, salt, rökilse, smör, talg, oc findz ther fals eller flærd vti* KrLL 218:5 (index).

Hur är företeelsen vid dessa exempel att fatta konkret? Det är nu som alltid fråga om hur förhållandena kunna ha gestaltat sig i användningsögonblicket. Vi ha då tydligen här att räkna med, att tvenne ordföljdstyper stodo till buds, nämligen verbet främst i överensstämmelse med satsens karaktär av konditional försats och verbet på andra plats i likhet med det dominerande bruket i språket vid såväl huvud- som bisats. Men karaktären av samhörighet och osjälvständighet var så framträdande och därigenom känslan för att här förelåg en ny konditional försats i andra koordinationsleden så undertryckt, att ordföljden verb + subjekt icke förmådde göra sig gällande, icke omedelbart kunde erbjuda sig som det adekvata uttrycket för innehållet. Att det blev följden subjekt + predikat, beror naturligtvis icke minst på att i övriga slag av bisatser denna ordföljd användes i en andra koordinationsled och alltså där på samma sätt bör ha åtföljts av en uppfattning om samhörighet och osjälvständighet. Men här framställda tolkning är dock något helt annat än ett antagande, att t. ex. *æn*-satskonstruktionen skulle ha föresvävat. Närmast synes mig följande tydning böra tillämpas. I alla slag av bisatser, undantagandes konjunktionslös konditional försats, få vi ordföljden subjekt + predikat i andra koordinationsleden: *pa* (for *py*

at, æn, utan, swa at etc.) *præl kombir i lagha gipning oc ængen weet at han ær præll*. Bisatsen sträcker sig utöver hela denna koordination, d. v. s. att bisatskaraktären är markerad i förbindelsens början, men denna markering räcker, och sammanhanget ger vid handen, att den temporal, kausala, konditionala etc. karaktären har giltighet intill dess ny satskaraktär ger sig till känna genom innehållet eller — därjämte — genom yttre tecken. Inskjutes konjunktionen anger den gärna ett mera självständigt nytt moment, som icke så intimt är förbundet med det redan sagda. På motsvarande sätt vid konjunktionslös konditional försats: här markeras den konditionala karaktären genom ordföljden verb + subjekt i förbindelsens början, men denna markering är till fyllest, den räcker för hela den som något omedelbart sammanhängande uppfattade förutsättningen. Och liksom man vid intimt samhöriga koordinationsleder vid konjunktionsbisatserna icke gärna insköt konjunktionen framför den andra leden, så hölls ordföljden predikat + subjekt, trots stödet här av rent mekaniserade ordföljdsvanor, tillbaka vid konkurrensen med den andra möjligheten, i samma mån som det var känslan av samhörighet som särskilt starkt gjorde sig gällande. — Särskilt kunna motsvarande förhållanden vid *nu*-satserna, som diskuteras i kap. IX, vara av intresse för grupp 6 här.

Tillägg.

1734 års lag uppvisar några exempel av hithörande slag. De ha alla mycket tydligt samhörighetskaraktär, varjämte man kan peka på determinativt innehåll, beröringsassociation och innehållstyngd såsom säker eller sannolik orsak till subjektets placering främst. Ex.: *Kärer någor til annan för intagor, eller annan åvärkan, ock then, som käres til, säger at the ägor komma honom til; pröfwe Rätten* — — — 114: 9; *Är boet guld bundit, och then make som lefwer efter, eller arfwingarne, sätta sig i egendomen,* — — — 44: 15; *Hafwer någor tappadt i begge Underrätterna, och Hofrätten gillar i alt theras utslag; böte* — — — 404: 12; *Aflar man barn i*

*lönskaläge, och tager sedan qwinnan til ächta, ≠ eller henne ächten-
skap tillsäger, + men enthera dör, förr än wigsel åkommer; tå
tage barnet arf, — — — 40:23; är thertil ej mer än ett witne,
qwinna eller man, som när war, och modren eller hennes fränder,
som wid födslen warit, kunna thet witnets ed med ed sin fylla, at
barnet war qwickt födt; ärfwe tå — — — 36:10; Dör modren i
födslen, och barnet lefwer efter henne; ärfwe tå thet sin moder
36:18.*

Sammanfattning: Vi ha således i detta avsnitt om verbet på andra plats i konjunktionslös konditional försats funnit,

hurusom den av tydlighetskravet betingade formella typen är mindre övermäktig i en andra koordinationsled (: samma resultat vid koordinerade predikat och ofullständiga satser),

hurusom psykologiska omständigheter av annan art därigenom ha möjlighet att komma till sin rätt (: samma resultat vid koordinerade predikat och ofullständiga satser),

hurusom detta här innebär, att känslan av samhörighet gynnar frigörandet från ordföljden pred. + subj., särskilt då berörings- och kontrastassociation o. dyl. pockar på framdragning av subjektet.

2. Verbet i slutställning.

Grupp 1: *Farr annær broþer köpfaerþum ok annar hemæ i asku sitær* VGI 30:13, VGII 141:5.

Efter de utredningar, som ovan i olika sammanhang blivit gjorda, ger sig av sig själv lösningen av vårt i inledningen uppställda typexempel. Det är identiskt med vårt enda här anförda fall.

Vi ha nyss vid konjunktionslös konditional försats funnit en motsatstyp, där part stod mot part, subjekt mot subjekt, i de båda koordinerade satserna, och av denna anledning subjektet i den andra leden ställdes främst: samma karakteristika ha vi här. — Vi ha tidigare, vid ofullständiga satser, anført en mång-

fald exempel av olika typ, där predikatsuttryck stod mot predikatsuttryck, och av denna anledning predikatsuttrycket i den senare leden framträtt som en sluten komplex och fått det finita verbet sist: samma omständigheter ha vi här. — Så är det nämligen: detta exempel karakteriseras av ett genomgående motsatsförhållande, 'den ene brodern' gentemot 'den andre brodern', *køpfærþum fara* gentemot *hemæ i asku sitia*. Genom vårt exempel här ha vi fått en sluten kedja av i och för sig olika ordföljdsföreteelser.

Grupp 6: *Nw legher man ledhsaghara som them skal ledh sighia, sigher sik thöm wilia sighla lata vtan allan skadha offwer sio thit the fore læggia; sighlir sidhan aa grund, ok the skadha aff fa, haffwi wald vm liiff hans* MEST 239: 9; *Uarder man dræpin j öyom eller skæriom, finder hærede draaparen jnnan nat oc aar, eller liust oc oppenbart ær, ath wtlendzker hæer hauer thet giort, tha wari* — — — KrLL 329: 3; *Nw kan skip til haffs ella sio driffwa ok komber skip brut i, ella nokor liiff miste for the samu skuld at han sin stræng miste, huru thet skal rættas* MEST 225: 10 (index); *Nw tha nokor mædh wilia hogger sunder akkaris stræng ella the fæst a land ær burin, ok the til sio driffwa, ok komber i skipbrut ok offstoor skadhi, eller nokor sit liiff mister fore thy at honum* — — — MEST 230: 8.

Denna grupp av exempel har icke den föregåendes utmärkande drag, motsatskaraktären är icke densamma, framför allt står icke predikat mot predikat. Dessa fall lämna icke, åtminstone omedelbart och otvetydigt, bevis för här behandlade komplextyp. — De äro sena. De kunna tänkas stå på linje med följande exempel ur Visby stadslag: *Oveme ienich man in de stad. de en stekemesset. oder en suerd dröghe. vnde he des nicht wyste dat id vorboden is to dreghende. de zal* — — — I: 32 (s. 46: 24); *Werdet en man vnwiltiken ghemordet. vnde wörde ienich man dar vmme an ghesproken | vnde dat lik opene wunde hedde. so solen* — — — I: 37 (s. 52: 6); *Worde ienich man ghemordet. vnde dat lik begrauen were | worde dar na ienich man vmme anghrepen vnde*

anghesproken. de sik in nene vorulycht ghegheuen hedde. de mach sik vntsegghen — — — I: 38 (s. 53: 17), ib. I: 38 (s. 54: 2), I: 45 (s. 58: 17), I: 53 (s. 70: 14), II: 3 (s. 75: 20), II: 37 (s. 106: 20), II: 40 (s. 108: 11), II: 41 (s. 108: 18), II: 45 (s. 109: 21), III: II: 1 (s. 162: 21), III: III: 1 (s. 165: 4).

I dessa lty. exempel för sig tagna är man givetvis benägen se inflytande från bisatsordföljden rätt och slätt. Redan ovan (s. 166) har det påpekats, att detta abstrakta antagande icke säkert för till den riktiga förståelsen. I varje fall bör uppfattningen fördjupas.

Här skall givas en synpunkt utifrån de ovan påvisade fornordiska förhållandena och i överensstämmelse med tydningen av de likartade företeelser, som vi ovan träffat på (jfr s. 155 ff., 220 ff.). — Grundsynen måste vara följande. Det hade uppstått ett språkligt uttrycksmedel att ange samhörighet med en föregående koordinationsled vid bisats. När dylik samhörighet var särskilt starkt framträdande, erbjöd sig denna språkform i stöd av sin förvärvade uttryckskaraktär, på samma sätt som, efter våra ovan gjorda antaganden, ordföljden i sådana exempel som a) *eller thet eljest på hwarjehanda sätt swikeliga minskar* (s. 160); b) *ok swikeliga förleder annan til giftermål med sig* (s. 161); c) *ok ængin weet at han ær præll* (s. 221) har kommit till användning på grund av en förknippning i medvetandet av visst allmänt innehåll (osjälvständighet) med viss ordföljdstyp.

Huruvida här för de fornsvenska exemplen samband med vår ursprungliga komplextyp bör antagas, kan synas tvivelaktigt i anseende till den obetydliga utsträckning, i vilken denna blivit belagd här: vi ha ju endast ett enda exempel att peka på, det ovan i grupp 1 anförda. Men strängt taget ligger saken annorlunda till: det är fråga om de psykologiska förhållanden, som bilda bakgrunden för språkuttrycken. Och här kunna vi som yttersta utgångspunkt ha komplextypen med verbet sist. Denna psykologiska företeelse, en begreppsförknippning har framgått som en sluten komplex, har dock skiftat karaktär under tidernas lopp. Den har mekaniserats, så att dess språkliga uttryck, verbet sist, har blivit

till ett medel att uttrycka samhörighet, och det på mer än ett sätt: a) verbet avslutar vad som av olika anledningar kännes bilda en enhet — således t. ex. ett satsuttryck, vari även subjekt ingår — vare sig det framspringer som ett färdigt helt i medvetandet, eller överblicken från början icke är alldeles klar, b) denna ordföljd i motsättning till den utav satstypen egentligen fordrade markerar intim samhörighet med föregående koordinationsled. Och slutligen har det i bisatsen, som i en särskild utredning skall visas, mekaniserats till bisatskaraktistikum. Vår psykologiska företeelse här visar således olika nyanser, den har undergått en utveckling. I sen tid ha vi att räkna med, att komplexkaraktären i mindre utsträckning än dess genom mekanisering uppkomna avarter kunnat vara det avgörande.

Härmed vill jag alltså ha sagt, att vid t. ex. *komber skip brut i, ella nokor liiff miste* vi icke få antaga anakolut, som om första leden föresvävat såsom *æn*-sats, utan ordföljden med verbet sist har tillgripits såsom bärare av en viss karaktär, som i nämnda exempel gjorde sig särskilt starkt gällande. Denna karaktär, dels av att verbet avslutar något samhörigt helt, dels av intim samhörighet med något föregående, kan, om man så vill, vara att anse som ett — ehuru sent och starkt förmedlat — utslag av de psykologiska förhållanden, som ligga till grund för komplextypen. Utvecklingen dithän kan icke till fullo förstås utan undersökning av bisatsordföljden. Det torde vara bisatsen, som här främst har orsakat skiftning av karaktären och sedan upprätthållit uppfattningen av typen som uttryck för ett visst språkligt innehåll. Bisatsordföljden kräver emellertid sin särskilda utredning.

Vi finna således i denna avdelning, där verbet står i slutställning, exemplen svara blott till våra grupper 1 och 6. Detta kan vara av vikt att lägga märke till. Den för oss intressanta är här grupp 1, motsatstypen. Den möter i äldsta fornsvenska text. Exemplet i grupp 6 äro däremot sena. Det faller utanför vårt syfte här att gå närmare in på den typen och därmed likartade företeelser i det senare språket.

IX.

Koordinerade fullständiga satser: nu-satstypen.

I avsnittet om koordinerade predikat och ofullständiga satser behandlades *nu*-satserna, där de i rent yttre formellt hänseende hörde hemma: under den narrativa satsen. Detta var emellertid en rent praktisk åtgärd. *Nu*-satserna äro i lagtexterna oftast av en egen art och ha ett innehåll, som starkt skiljer dem från den narrativa satsen och för dem nära nu sist behandlade satstyp, konjunktionslös konditional försats.¹ I denna avdelning om koordinerade fullständiga satser måste de behandlas för sig.

1. Satsled (subjektet) ställes före predikatet i andra koordinationsleden.

I rent formellt hänseende tillhöra *nu*-satserna, som nämnt, den narrativa satsen. Denna har satsled + predikat i första koordinationsleden, och motsvarande ordföljd vänta vi i den andra; detta är också en genomgående regel. I fråga om innehållet stå *nu*-satserna nära den konjunktionslösa konditionala försatsen. Denna har predikat + subjekt i första leden, och motsvarande ordföljd vänta vi i den andra; detta är också den vanliga ordföljden där, ehuru ganska många undantag, som vi nyss funnit (ovan s. 207 f.), uppträda, i det i andra leden förekommer subjekt + predikat (proportion ung. 1 : 6 i U). — Det visar sig, att *nu*-satserna i U i stort sett, som det kan tyckas, följa den grupp, som de från innehållsynpunkt komma nära, i det att de oftast i andra koordinationsleden ha predikatet främst (proportion ung. 2 : 1), i andra lagar, t. ex. ÖG, kunna typerna vb + subj. och subj. + vb väga tämligen lika.

Full förståelse för ordföljdsföreteelserna här kunna vi icke vinna utan att något beakta ifrågavarande typs historia. De Boor ²

¹ Jfr de Boor, a. a. s. 87 ff.

² a. a. s. 92 ff.

har framställt den åsikten, att *nu* har »die Aufgabe einer Gliederung und Abschnittsbildung. Bedeutendere neue Sinneseinschnitte, eine neue Tatsache der rechtlichen Verhältnisse wird mit *nu* eingeleitet. Es bezeichnet die Obergruppe, unter die sich verschiedene Untergruppen subsumieren lassen.» *Nu*-satsen kan t. ex. ge »den allgemeinen Fall, den die übrigen Vordersätze spezifizieren, und nur auf die Spezifizierung, nicht auf den allgemeinen Fall bezieht sich der Inhalt des Nachsatzes». Utveckling sker nu på följande sätt: »Indem in unsern Gesetztexten Bestimmungsgruppen aneinander gereiht wurden, ist *nu* die geeignete Partikel zur Aneinanderreihung ohne inhaltlichen Zusammenhang. Und da diese Bestimmungsgruppen mit Vorliebe aus Vorder-Nachsatzsystemen sich zusammensetzen, kommt *nu* in die Lage, häufig Vordersätze einleiten zu müssen. Indem sich so gewohnheitsmässige Vordersatzfügungen mit *nu* ausbildeten, wurde *Nu* als Vordersatzkennzeichen empfunden und nun in Vordersätzen überhaupt verwendet, ohne länger Gruppeneinleitung zu sein.»

Så långt de Boor. För oss är problemet det, hur andra koordinationsleden här kan ha fått ordföljden predikat + subjekt. I enlighet med de Boors framställning kunna vi rekonstruera som en grundtyp följande: *Nu kan frillu barni pænningær wæxæ faldær pæt fran. æru pænningær æptir. liwær æpti fapir ok moper. taki halfft hwart* — — —; alltså: *nu*-satsen är det allmänna fallet, eftersatsen hänför sig icke till detta utan till de egentliga försatserna. Om här *ok* införes, få vi lagtextens faktiska formulering: *Nu kan barni pænningær wæxæ ok faldær pæt fran ok* — — — U 127:6. På samma sätt kunna de flesta koordinationerna *nu*-sats + *ok* + pred.-subj. i U förklaras: eftersatsen hör egentligen till närmast föregående sats(er), som därigenom avslöja sig som konjunktionslösa konditionala försatser i ett vanligt system försats-eftersats, medan *nu*-satsen blott löst förenats genom *ok* med detta system. Naturligtvis kunna här ytterst lätt förskjutningar i uppfattningen ske, så att *nu*-satsen och den konjunktionslösa konditionala försatsen rycka varandra närmare, och då äro vi ju snart framme vid en utbildad typ *nu*-sats + *ok* + pred.-subj.

gentemot eftersats. — Följande exempel äro värda att begrunda från denna synpunkt, huruvida icke *ok* saklöst kunde vara borta: *Nu ær æi fyrræ til varæt. ok slar klokkæ klokkæræ i hel. ællær far han sar aff hænni wæri o gilt 26: 2; Nu fæstir man sik kono. ok bryz þe fæst up mæþ kirkiu dome. þær böte hwart þeræ pre markær 59: 7; Nu kan þættæ sætæs. fyrr æn þer hem komæ. ok kan siþæn þæt mal delæs. þa a han þæt witæ sæt ok böt mæþ styrimanni sinum ok hassætum sæz 99: 9; Nu wærþær man dræpin. ok dyls drapit. þa a þæn wald sin hawær latit. næmpnæ slikin til banæ han siælwær will 139: 2; Nu kan swinæsmughæ a garþi wæræ. ok witrær swa syn. þa böte þre öræ fore enæ — — — 221: 14; Nu kan han sialffwær undæn komæ. ok wærþæ klæþi aff hanum takin. ællr æru til twæggæ mannæ witni. þa wæri sik mæþ atærtan mannæ epe 244: 3 etc. etc.*

Vi ha alltså i ovan som utgångspunkt antagna stadium icke en koordination, som fyller det strängt logiska kravet: li k a satser förenas. Därmed vill jag alltså lösa problemet, varför verbet så ofta står främst i andra koordinationsleden till en *nu*-sats. — Men detta speciella och viktiga förhållande utesluter icke den tanke-möjligheten, att »det allmänna fallet» kunnat bestå av *nu*-sats + samordnad sats, där alltså en fullt logisk koordination ägt rum. I betraktande av att *nu*-satsen formellt och ursprungligen också reellt är en narrativ sats, vänta vi i andra koordinationsleden verbet på andra plats. Av denna typ kunna följande exempel vara, där omedelbar förbindelse med eftersats icke finnes, utan en följande konjunktionslös konditional sats bildar den egentliga försatsen: *Nu sighær man sik kono fæst hawæ. ok hun nekær. kombær þær kirkiunnæ formanz breff til ok forbiuþær þem annæt band at bindæ fyrr æn hint ær löst mæþ kirkiunnæ dome. giör hun siþæn annæt band fyrr æn hint ær löst. böti hun — — — 60: 4; Nu wærþær man biltughær. ok rymir land ok husfru hans sitær quær æptir hanum. kombær han atær. ok afflær barn mæþ hænni fyrr æn han friþ far. æi ma þæt barn arff takæ 124: 9; Nu gangær viþ man ok konæ dyl. ok fællæ hanæ tolf mæn. þa giældin bapi liff sitt fore 146: 3; Nu sighær præstær ællr kirkiu wæriændær meræ*

giwit wææ. ok þæt nekæs. liwær þæn gaff. þa a han — — — 49: 2; Nu sighær man sik nokot aff pyuffi hawæ takit ok piuffwær ær borto. kombær hin æptir sum a. taki sitt atær utæn lösn 175: 16; Nu kan bonde wærþæ dræpin ok arffwi hans ær æi inlændis kicærir þær nokor æptir. ok wærs þæt fore hanum. kan þæn atær komæ sum rættær ærfwingi ær ok ær fyrræ wart. kicærir ærfwingi siþæn æptir wari swa wart fore hanum — — — 148: 3.

Emellertid kunde en enskild *nu*-sats komma att träda i direkt förbindelse med en eftersats och alltså därigenom övergå att bli till en konditional försats, t. ex. *Nu wærþær man dræpin j kirkiu ællr kirkiu garþi ællr innæn sæxtighi fampnæ nær kirkiu garþinum. wæri þa gildær at hundræpum ok tiughum fiurum* U 142: 16. — Alldeles samma utveckling är givetvis möjlig vid en fullt logisk *nu*-satskoordination, även en dylik bör naturligtvis kunna träda i direkt förbindelse med en eftersats, t. ex. *Nu gripær annær til apælkiöps fastæ. ok hin sighær hawæ utgiwit wæpiæ fastæ. þa aghu tolf mæn þæt witæ. hwat þæt hældær waru wæpiæ fastær. ællr apælkiöps fastær* U 189: 13. Men om dylika fall kunna vi då draga en viktig slutsats: innehållet i de båda koordinationslederna måste vara intimt samhörande, de bilda ett helt.

Nu visar det sig, att exemplen av denna typ kunna grupperas på samma sätt som vid konjunktionslös konditional försats (ovan sid. 208 ff.): Grupp 1 (part står mot part och andra av motsatstyp); hit höra nyss anförda exempel U 60: 4, 124: 9, 146: 3, 189: 13 samt *Nu sighær klokkæri ællr hans arffwi laghwaræt wææ. at klokkæ lös war ok kirkiu wæriændær nekæ þet liggi — — — 27: 1; Nu sighær hin sum iorþ kiöpt hawær iorþ wææ laghbupnæ byrþæmannum. ok hin nekær. þa skulu — — — 181: 4; Nu sighær annær wææ a hiorþwalli intakit. ok annær sighær j akrum ællr ængium etc. 225: 13; äv. Nu wilic mæn skoghi skiptæ. ok sumir eghandær wilic o skipt hawæ. þa — — — 236: 6. — Exempel från andra lagar: *Nu sighæ þe hemfölgð hænnæ minnæ wara. oc hon sigher mera. wari þet — — — SM 60: 3; Nu dör moþer fran barne oc faþer liwær epti. þa — — — U 64: 6; Nu will annar ryuua. oc annar will hallda. hafwe — — — VM 183: 5; Nu fællir**

annur næmd ok annur uær. þa a — — — ÖG 15: 17; Nu haldær annar ok annar dræpær. þa skal — — — ib. 53: 2; Nu kalla annar lutat uara ok annar kallar egh: þa a — — — ib. 122: 13; Nu kræuær annar ok annar satte in þa skal — — — ib. 214: 11; (jfr äv.: Nu aghær annar træn ok annars ær iorþin i skoghinum. þa — — — ib. 220: 13; äv. Nu döör bonden vtan barn, ok qvinnan kende sik haffuande wara MEst 50: 1 (index). — Grupp 2 (andra ledens subjekt är ett determinativt pronomen; oftast att anse som specialfall under grupp 1): Nu sighær arfwín han mæþ bön upkliwin wæræ. ok hin nekær sum þa. dyli — — — U 135: 3; Nu hawær man fæ inwrækit. ok þæn kombær æptir sinu sum a. ok biuþær rætt fore fæ sitt ib. 224: 12; Nu ær fæ intakit. ok hin will æi æpti komæ. sum fæit a. þa — — — ib. 225: 4. — Grupp 3 (demonstrativt pronomen tager upp ett nyss nämnt begrepp): U 49: 2, anført ovan s. 230 f.; Nu biuþz manni leghæ ællr kono. ok þe wilæ æi wiþ takæ þa — — — ib. 229: 7. — Grupp 4 (ett i första koordinationsleden nämnt ord står såsom subjekt främst i den andra): U 175: 16, anført ovan s. 231; Nu leghis barni fostær moþer ok þæt barn fore dærfwæs aff wanröct þa — — — ib. 127: 2. — Grupp 5 (innehållstyngd tillkommer det främst ställda subjektet i andra koordinationsleden): U 148: 3, anført ovan s. 231; Nu gangær hun a giptu aþræ. ok barns hænnær fæþærni ær meþ hænnæ innæ þa skal — — — ib. 109: 15. — Grupp 6 (övriga): Nu kan man löpæ fran kono sinni. ællr konæ fra manni sinum ællr man farr þilæggrims færþ U 184: 19.

Nu-satserna visa alltså i dessa grupper tydlig överensstämmelse med de förhållanden, vi ovan funnit vid konjunktionslös konditional försats, och den förklaring, vi ovan s. 220 ff. gett om samhörighet mellan koordinationslederna, finna vi således här bekräftad. Med andra ord uttryckt: För att förstå ordföljden i andra koordinationsleden vid *nu*-satserna voro vi nödsakade att göra boskillnad mellan tvenne typer, den ena visade löst samband mellan koordinationslederna, i det att egentligen tvenne satser av olika art förenats: *nu*-sats och konjunktionslös konditional försats, den andra visade intimt samband, i det att de båda koordinations-

lederna från innehållssynpunkt voro ett samhörigt helt. Anläggas dessa synpunkter på konjunktionlösa konditionala försatser i koordination, så finna vi tidigare gjorda antaganden bekräftade på så sätt, att i förra fallet, vid lös förening, har den andra bisatsen, ehuru här satserna äro av samma art, behållit sin självständiga karaktär av försats och av denna anledning också sitt formella karakteristikum ordföljden, medan i senare fallet, vid utpräglad känsla av intim samhörighet, detta formella karakteristikum icke var av behovet påkallat. — Det visar sig, att den av dylik samhörighet beroende ordföljden står i nära samband med kontrast- eller beröringsassociation o. dyl. Detta är helt naturligt: a) det förhållande, som man vill belysa i förhandsupplysningen eller i försatsen, har tvenne sidor, som från början klart framstå för medvetandet, b) ofta var den mekaniserade ordföljdstypen tillräckligt starkt befäst att trots nära samhörighet mellan lederna bli bestämmande för ordföljden, det behövdes därför dessa särskilda omständigheter till, för att den mekaniska vanan skulle brytas.

Man kunde nu vilja säga: vi finna ju här en naturlig och tillräcklig förklaring till ifrågavarande ordföljdsproblem vid de konjunktionlösa konditionala försatserna. Vid *nu*-satserna bör ordföljden subj.-pred. vara den ursprungliga i andra koordinationsleden; med tiden uppkommo starka beröringspunkter mellan *nu*-satsstypen och konjunktionlös konditional försats. Varför då inte helt enkelt anta, att ordföljden subj.-pred. överförts från *nu*-satserna på de konjunktionlösa konditionala försatserna? — Detta är emellertid omöjligt av historiska skäl. Förutsättningen är ju den, att en *nu*-satskoordination redan föreligger utbildad som försats till en följande eftersats och som typ vunnit en viss utbredning i språket. Vår äldsta urkund, VGI, har inga exempel av denna art. Icke heller Gutalagen. Och att för VGI's del indirekt sluta, att typen funnits, utifrån de tre enkla *nu*-satserna där i försatsanvändning (anförda hos de Boor s. 88) låter sig näppe- ligen göra. Jfr de Boor a. a. s. 95: »VGI und Gu. verwenden *nu* als Vordersatzzeichen so gut wie gar nicht; die paar Belege in VGI sind wegen ihrer Konzentrierung auf ein engbegrenztes Stück

nicht bindend für den ganzen Text». Däremot förekomma i VGI trenne exempel tillhörande grupp 1 och ett tillhörande grupp 2 vid de konjunktionslösa konditionala försatserna; Gutalagen har ett tillhörande grupp 1. Ex.: *Kallær annar vtskipt eghæ ok annar a bol* VGI 45: 12; *Skilias mæn hemæ, far annar a skip allær til sk[o]gs, dör hin ær hemæ var, ok þen findþær döpen, ær heman for* ib. 28: 16; *En kennjr cuna barn hanum oc hann queþr nai viþr* GutL 54: 1.

Beröring har emellertid funnits mellan de båda satstyperna, vilket framgår därav, att i olika texter samma innehåll kan vara uttryckt dels medelst *nu*-sats, dels medelst vanlig konjunktionslös konditional försats. Ex.: U 60: 4 *Nu sighær man sik kono fæst hawæ. ok hun nekær* / VM 102: 4 *sighær maþær sic cono fæst hawa. oc hon necar*; VM 183: 5 *Nu will annar ryua. oc annar will halda* / Da 31: 8 *wil een ryua oc annar wil halda*; U 109: 15 *Nu gangær hun a giptu apræ. ok barns hænnær fæþærni ær meþ hænnæ innæ* / MELL 65: 6 *Ganger kona a apra gifto, ok barna henna fæþrine ær inne meþ henne*. Detta får dock icke överskattas. Det är ju alldeles klart, att då språket hade hunnit fram till tvenne likvärdiga och i stort sett överensstämmande uttryckssätt för samma innehåll, så skulle dessa någon gång kunna komma att utbytas mot varandra. Det blir här fråga om en variation av mycket enkelt och näraliggande slag. Sådana enstaka fall lämna därför icke bevis för typernas utvecklingshistoria, sedd i sin helhet.

Om de båda satskategorierna gäller då: Innehållet ger vid handen, att de båda koordinationslederna bilda ett samhörigt helt. Härmed sammanhänger intimt ordföljden. Vid konjunktionslös konditional försats har inuti komplexen ordföljden friare kunnat gestaltas efter här rådande speciella psykologiska förhållanden, trots de mekaniska ordföljdsreglerna. Vid *nu*-satskoordinationen har en ursprunglig ordföljd upprätthållits trots utvecklingen i övrigt.

2. Verbet i slutställning.

Nu dyl faþir barn. ok konæ hanum barn witiir. þa skal
— — — U 125: 12. Vi finna här klar motsättning vid subjekten:

fapir gentemot *kona*. (Exemplet svarar alltså till dem i grupp 1 ovan: part mot part o. likn.). Och på samma sätt står predikatsuttryck mot predikatsuttryck: *dyl barn* gentemot *hanum barn witi*. Det synes mig icke kunna vara något tvivel om, att på grund av de särskilda omständigheterna här det sistnämnda predikatsuttrycket framgått som en färdig komplex i medvetandet. De båda koordinationslederna bilda tillsammans förutsättningen, de innehålla var för sig ett nödvändigt moment, och nämnandet av det första gör motsvarande leder i det andra aktuella i medvetandet. Att subjektet placeras främst tarvar nu ingen förklaring. Att predikatsdelen får verbet sist, är i överensstämmelse med den tidigare i denna avhandling konstaterade lagen om verbet sist i en komplex.

Nu will man eghu sinæ til klostærs ællr kirkiu giwæ. han a wald hwat han wil hældær præsti giwæ til föpu. ællr kirkiu til skrups. Nu sighær præstær ællr kirkiu wæriændær mercæ giwit wærcæ. ok pæt nekæs. liwær pæn gaff. þa a han wizorp witæ huru mykit han gaff. Nu kan pæn döþær wærcæ sum gaff. ok arfwær hans ne gen sighiæ. þa skal — — — U 49: 4; VM 97: 8. Här är motsatsförhållandet något annorlunda beskaffat. Subjektet i andra koordinationsleden *arfwær hans* står nog i viss motsats till subjektet i första leden *pæn sum gaff*, men det är icke fråga om part mot part; predikatsdelen *ne gen sighiæ* står icke i motsatsförhållande till predikatsuttrycket i första koordinationsleden. Däremot råder klar motsättning gentemot vad som anförts i ett tidigare moment: *Nu sighær præstær ællr kirkiu wæriændær mercæ giwit wærcæ*. Härmed får ordföljden sin förklaring: på grund av de tidigare i framställningen givna momenten framspringer detta nya moment under klar överblick över lederna, varvid predikatsuttrycket tänkt som komplex får verbet sist.

Nu byggir kall ok kærling i þorpi ænzamin samæn. ok konæ hans barn föþir. kan pæt barn — — — U 42: 8; VM 93: 9. (*Byggia* har här enligt min uppfattning icke blott betydelsen 'bo' utan därjämte den pregnanta 'leva i äktenskap, leva som äkta makar'.) Ett motsatsförhållande vid andra koordinationsledens

subjekt är givet: vi finna i detta stycke tvenne kontrahenter, *kall* står gentemot *kærling*, och motsättningen till *karl* vad beträffar andra leden är ju f. ö. markerad genom *hans*. Detta synes ju språkligt sett ologiskt men beror på innehållets art. — Predikatsuttrycket *barn föpir* har utifrån det redan givna helt logiskt framgått som en komplex, det står för ett enhetligt begrepp.

Nu kan barn siukt fõt wærpæ. ok æi til kirkiu komæ. ok per æi præsti na kunnu. þa — — — U 41:6; VM 92:18. Ett motsatsförhållande kan här, åtminstone vid första ögonkastet, synas svårt att upptäcka. Men det finnes där; det är nämligen fråga om, att barnet självt icke kan komma till kyrkan, och att de (d. v. s. barnets anhöriga) icke kunna nå prästen. Här är det visserligen icke part mot part, men det är fråga om tvenne motsatta sidor av ett förhållande: att barnet föres till prästen, och att prästen av de anhöriga kallas till barnet. Dessa båda möjligheter har man här betänkt, och genom motsatsen till *æi til kirkiu komæ* framgår andra leden under klar överblick över innehållet, som en helhet, där det finita verbet placeras sist.

Nu giælder man giæld andrum oc han mæþ witnum wiper taker wari þæt — — — SM 129:9. Detta exempel tillhör formellt sett närmast grupp 3: ett demonstrativt pronomen tager upp det nyss anförda substantivet. Från ren innehållssynpunkt sett finna vi här tydligt motsatsförhållande: tvenne parter. Den ene betalar skuld, den andre tager emot betalningen. Även vid predikatslederna finnes således tydlig motsats. Emellertid kan man ju anmärka, att *mæþ witnum* logiskt sett icke kan ingå i det andra predikatsuttrycket i dess motsättning mot det första, det är en bifogad omständighet. Man kan alltså säga, att det icke är fråga om ett slutet verbuttryck, som i denna sin egenskap fått verbet sist. Detta är således icke ett ofrånkomligt villkor, och det ha vi också av förut anförda exempel funnit. Utan det förhåller sig så, att vi här i de båda koordinationslederna ha tvenne varandra kompletterande moment, och det första låter det andra framträda som ett färdigt helt i medvetandet. Men detta lilla steg, en extra omständighet glider omärkligt in i komplexen, vittnar om en ut-

veckling ifrån det ursprungligaste stadiet. Vi skola i andra sammanhang finna paralleller härtill.

För sig står: *Nw kan skut vm ganga, ok byamen ella byamanna swena wtlændis æru, tha* — — — MEst 39:5. Här finnes icke i något avseende motsättning. Naturligtvis är det detta oaktat också här möjligt, att komplexkaraktär varit bestämmande för ordföljden. Men det förhållandet, att exemplet är sent, kan göra det tänkbart, att här en något förändrad uttryckskaraktär (intim samhörighet med det föregående) varit bestämmande, eller att mera mekaniserade regler gjort sig gällande. Liksom förut vid ett par tillfällen (ovan s. 164, 227) måste vi hålla möjligheten öppen av ett samband med den ursprungliga komplextypen över bisatsordföljden. Men detta kan icke klart bedömas, förrän bisatsen behandlats.

X.

Koordinerade fullständiga satser: konjunktivisk eftersats.

De Boors framställning av förhållandena är ovan s. 142 ff. refererad. Önske- och uppmaningssatser skulle egentligen ha verbet på första plats, men utvecklingen går i den riktningen, att ordföljden här röner inflytande från den i språket överlägsna typen med verbet på andra plats. Det skulle föra utanför ämnet att gå närmare in på denna fråga, d. v. s. diskutera, utefter vilka utvecklingslinjer förändringen inträtt. Förhållandena äro icke slutgiltigt klarlagda. För vår del räcker det i detta sammanhang med att konstatera, att i en andra koordinationsled står i lagtexterna mycket ofta subjektet före verbet i hithörande slag av satser, icke så ofta möter adverb + predikat och någon enstaka gång objekt + predikat. Därjämte förekomma ofta satser med verbet främst; de äro icke sällan subjektlösa, men vanlig är även typen predikat + subjekt.

De exempel, som här intressera oss, äro sådana, som ha verbet på senare plats än den andra. — *Biscuper læggi stæmpnudagh a*

mep soknamannum nar han koma will. ok bönder cost til rapin pen biscuper hawa scal þa han kirkiu wighi. SM 19: 8. Vi kunna här spåra ett motsatsförhållande mellan subjekten, och detta gör det sannolikt, att även predikatsuttrycken känts korresponderande, så att det senare av dem framgått under överblick, som en komplex. — *Wil nempdæmaþer þæt wæriæ han fælle (för fælde) fyrræ vel e conuerso wæri sic met XII mannæ eþ oc tweggia mannæ witnum. oc þe i eþ stanþe oc gange laghen a þinge* VGIII 269: 4. Här finna vi alltså ett demonstrativt pronomen, som tager upp, vad nyss nämnts; *i eþ standa* bildar från innehållssynpunkt ett slutet helt, det är en term, detta underlättar uttryckets framträdande som en komplex i medvetandet. — *Köper maþær nokot i stapinum oc er þæt piufstolit, komber eghandin æptir. þa nempni sin fanga man. oc grip til le þiz* BjR 130: 10. Ur detta kan ingenting slutas, ty möjligheten av verbalsammansättning föreligger. — *Mötas baþe a enu þingi. piufnaþir oc saramal. warþa samu men sum kæra. hawi piufnaþir witu æn sandir agreþir fylghir. æn þæn saar fangit hawir. gitir sik æi meþ laghum wart. gitir han wart sik. gildi saar sin æptir laghum. oc piufnaþir þa attir gangi* Da 55: 5. Här är från början motsättningen klart angiven: *piufnaþir* gentemot *saramal*. Men detta exempel avviker i visst avseende från de ovan anförda. I dem hade vi möjligheten att avskilja subjektet och betrakta satsens övriga beståndsdelar som ett slutet predikatsuttryck. Detta är här icke möjligt. Här har nämligen ett, egentligen onödigt, extra moment, *þa*, glidit in i satsen. Borttages det bringas också detta exempel i vacker överensstämmelse med vår teori om verbkomplex vid predikatsleden. Det är möjligt, att *þa* icke funnits i en ursprunglig avfattning. Dess närvaro i satsen måste i varje fall tydas som bevis för en förändring i språkuppfattningen. Om ordföljden här sammanhänger med komplexkarakter, så måste förhållandet så uppfattas, att satsen bildats som en helhet. Förhållandet är alltså så att fatta, att till den givna förutsättningen hör en slutledning bestående av tvenne som motsatser ställda leder, av vilka den första kräver ordföljden i traditionell form, medan den andra härvidlag är mera fri i överensstämmelse

med de resonemang, som förut i denna avhandling blivit gjorda (ovan s. 154 och annorstädes). I den andra leden lyckas då särskilda psykologiska förhållanden göra sig gällande: känslan av komplex kräver verbet sist. Vi finna då här ett senare utvecklingsstadium: utifrån verbkomplex ha vi kommit fram till satskomplex.

Nu fa þæn sar sum hemsokn gær cella warþær dræpin þæn sum ængin skapa giorþe. þa uari ogilt þæt sum han fik. ok huarte han flyr egh friþ. ok egh hans bo skiptis ÖG 29: 17, jfr VGII Add. 231: 15; *bristær hanum eþær þa böte fiuratighi markær* (hs. B, F add. ok) *egh bo hans skiptis. ok* (hs. B, F add. egh) *lif hans þær firi gangi* ÖG 42: 17. Med dessa måste givetvis sammanhållas följande: *han ær guldær at fiuratighi markum. egh friþ flyia ok egh hans bo skiptis* ib. 59: 2; *han ær guldær at fiuratighi markum: ok egh hans bo skiptis ok egh friþ flyia* ib. 59: 4; *Nu kan ofharþlika rapit warþa sua at þæt dör af. þa skal þær firi bötas sum skils firi i botum. ok egh lif sit firi gialda* ib. 39: 17; *Nu warþær utlændingær dræpin. han ær guldær at fiuratighi markum. egh friþ flyia ok egh hans bo skiptas firi þæt drap* ib. 56: 9; *gitær han egh eþ gangit böte fiuratighi markær ok egh lif sit* ib. 41: 6, 43: 16; *bristær at eþe böte fiuratighi markær. ok egh lif sit. ok egh eghn sina* ib. 43: 18.

I alla dessa exempel är det fråga om negerade fall, som man relativt onödigt men för tydlighetens skull bifogat. I de tre sist nämnda, 41: 6, 43: 16, 43: 18, lät det sig göra att utsträcka det givna verbets giltighet, ehuru en ologisk förbindelse uppstod; *böta* har här egentligen betydelsen 'giva såsom gottgörelse eller bot' men får i sitt utsträckt giltighetsområde betydelsen 'plikta med, umgälla med'. — Denna utväg har icke alltid varit för handen. I stället erbjödo sig andra möjligheter. Det är då först att lägga märke till, att vi i dessa tillfogade uttryck kunna urskilja tvenne leder, av vilka negationen är den ena. Den andra leden utgöres av ett verbaluttryck. Alltså: negation + verbaluttryck, icke ett nekande verbaluttryck, är det karakteristiska här. Från innehållssynpunkt sett är det fråga om vissa slag av straff, som måste ha framträtt för medvetandet som klart av-

gränsade välkända begrepp. En viktig följd av de speciella omständigheterna här är den, att begrepps innehållet framstår som en sluten komplex. En dylik kräver verbet sist. Vi böra nu särskilt lägga märke till, hurusom dessa här mötande fasta och slutna begrepp i särskild grad synas ha löst vidfogats givna sats-sammanhang som kompletterande upplysning. Deras fria ställning medgav dem ett språkligt uttryck, som mycket nära följde den språkligt-psykologiska lag, som här gjorde sig starkt gällande: verbet sist i en komplex. Denna lag kom till synes i språket i följande trenne former: a) vid infinit form, b) i en andra koordinationaled, c) i bisats. Främst lyckades den göra sig gällande vid infinit form, och omvänt gällde då, att dessa psykologiskt betingade ordföljdstendenser ibland hämtade sitt starkaste stöd i denna ännu kraftigt levande typ. Infinitiven var dessutom neutral i så måtto, att den icke såsom finit form var fastlåst i modus, tempus, numerus och person. Ett exempel ur VGI är ägnat att belysa, huru ett dylikt, egentligen fullt normalt och logiskt, infinitivuttryck har kunnat lösgöras och framstå som en formelartad komplexbildning: *Bonde skal böta aruæ bot ok ættar bot. eigh friþ flyia. num han wili eigh böta* 13: 3. Det är då lätt att förstå, att när i ex. 56: 9 de tvenne välkända begreppen för tydlighetens skull — löst — bifogades utan koordination med det föregående, man åt dem gav form av infinitivuttryck. På motsvarande sätt ex. 39: 17, men här finnes naturligtvis möjligheten, att därjämte intryck från den föregående konstruktionen *skal* + infinitiv föreligger. Ex. 59: 2, 59: 4 äro givetvis att förklara på samma sätt, det framgår av leden *egh friþ flyia*, men vi kunna här lägga märke till, att man rönt inflytande från de rådande uttrycks-sätten. För dylika fall användas ju konjunktiviska satser i stor utsträckning, och därför har ett *skiptas* mycket lätt kunnat undergå den lilla förändringen till *skiptis*. — Det torde nu icke vara svårt att förklara våra utgångsexempel 29: 17, 42: 17: de tillhöra vår komplextyp, de ha fått en däremot svarande form, men här har konjunktivtypen gjort sig gällande, varför de

närmast böra sammanföras med vår i denna avhandling prövade koordinationstyp.

De på så sätt utbildade formlerna gå igen i senare lagar: *Nu faar þen saar sum heemsokn gör, ællæ varþer dræþin, þen sum ængin skapa giorþe, þa vari ogilt þet han fik, ok huarte han fly friþ ok ei bo hans skiptis* MELL 246: 8; *ligge sipan ogilder fore gerning sina ok ei bo hans skiptis* ib. 348: 7; *böte tha XL marker til thræskiptis, ok eig liiff hans fore gange* (så hs. BDELMNOPQR etc.; *ganga* ACHIKX etc.) MEST 382: 1; *felles han, gelde aather bondanom thet han staal, oc a XL marker til treskiptis, oc ey liiff miste, oc ey hans boo skiptis* KrLL 373: 7.

Ovan sid. 145 ha vi anfört hithörande ofullständiga satser, vilka ofta stå i koordination med här anförda fullständiga satser. Det kan icke vara tvivel om att de blivit riktigt bedömda såsom komplexbildningar, ehuru den skillnaden gentemot huvudmassan av i det avsnittet anförda exempel finnes, att komplexkaraktären icke så mycket beror på motsättningen till första koordinationsledens predikat, som därav, att det är fråga om ett formelartat, löst vidfogat juridiskt begrepp. Såsom verbkomplex tenderar det att få verbet sist. Därigenom uppstår beröring med infinitivkomplexen, som någon gång med hjälp av karaktären av löst påhäng bestämmer formen, men oftast är det första koordinationsleden, som är bestämmande för satstypen. Vi nå därvid dels ofullständig och dels fullständig sats. Det är i och för sig frapperande, då verbkomplexen omsluter även s u b j e k t e t, ty det strider mot utgångsantagandena för denna. Detta visar oss, att vi här röra oss med ett ifrån utgångspunkten något avlägsnat stadium. Förklaringen måste vara den ovan givna: ett formelartat juridiskt begrepp vidfogas löst men tar dock intryck av sats-typen.

Följande exempel ha kanske icke så utpräglad komplexkaraktär: *Scarlap oc bladragning sliti. þet huer sum til ier oc engin maira til auki sen þet ier slitit* GutL 60: 10; *Ey maa han oc dræpa jnnan then dagh honom lægs a tinge tha han bitoger swærs, wtan fore han fastis oc bötis som for annan saklösan*

man, oc liik hans j kirkio gard leggis KrLL 285:8. Men de kunna ändock ha tillkommit under samma psykologiska förhållanden, emedan det ju ligger i lagbestämmelsernas natur, att de i större utsträckning än andra språkliga sammanställningar framgått under överblick (jfr ovan sid. 155). Emellertid möta vi exempel, som synas vittna om, att de ursprungliga förhållandena förändrats, och att nya moment kunnat spela in: *All mat, som til win, myödh ella trampno öl ok andra drykkia höra, skulu mærkias för æn aff them mætz ella sæls, ok takes aff them ther til satter wardher eet ella tw, swa mang han widher thorff. Ok engin sin dryk, win ella myödh eller hwat thet ær, medh krusom ella andre mato mæti, vtan the ræt æru ok likadh widher samu matona* MEst 205:8. Detta exempel kan ju icke ha framsprungit som ett på en gång färdigt helt; man har tydligtvis väntat med verbet för att låta det omrama, vad som här hör samman. Därav synes man kunna draga den slutsatsen, att man i viss stil med tiden hade nått till en mekanisering av reglerna.

XI.

Exempel på komplextypen (och dess varianter) hämtade ur bisatser.

Det har tidigare i denna avhandling understrukits, att vi voro nödsakade att tills vidare lämna bisatserna å sido. Orsaken härtill var den, att bisatsordföljden i fornspråket icke var så fast reglerad, att vi med säkerhet syntes kunna draga några slutsatser om enskilda fall. I bisatsen vänta vi i regel verbet på andra plats, om inledningsordet — relativet, frågeordet eller konjunktionen — frånräknas, d. v. s. vi ha egentligen samma ordföljd i bisatsen som i huvudsatsen. Men mycket ofta står i fornsvenskan verbet på en senare plats. Dessa förhållanden skola ägnas en utredning i en särskild avhandling. — Efter de slutsatser, ovan anförda material givit vid handen, är det oss emellertid möjligt

att till en viss gräns uppsåra exempel av hithörande slag också i bisatserna.

1. Samordnade predikat eller ofullständiga bisatser.

Vi ha vid huvudsatser och konjunktionslösa konditionala bisatser funnit otvetydiga exempel på att i en uppräknig av predikat eller överhuvud, där predikatsuttryck står mot predikatsuttryck, en känsla av enskilda ords samhörighet från begrepps-synpunkt varit så starkt framträdande, att en viss, annars undertryckt, språklig-psykologisk lag om verbets slutställning i en verbkomplex lyckats göra sig gällande. Utifrån dessa säkra exempel ha vi en icke ringa sannolikhet för att samma företeelse möter i följande: *pæn böte fiurætighi markær saklösen quæl. ok han bastæpi ællr bant. stokkæpi. ællr j fiætur sætti* U 161: 3, H 50: 17; *böte þan XL markær saclösan qualde. bastaþe oc i band förþe* VM 157: 4; *hwa sum kiöpir iorþ aff andrum. ællr mæþ skipti far. ællr wæpsætning fore affrazdaghæ. þa hawi — — —* U 189: 17; *hwar sum köpir iordh eller medh skipte faar aff andrum fore affrazdagha, eller medh wædhætning* MEST 120: 2; *samu lagh wari vm tompter ok gardha, som man köper eller medh skipte faar fore fardhagha* ib. 120: 5, jfr KrLL 114: 4; *Hwar sum frælsan man sæl oc i siuþ læggær. hæti viþ — — —* VM 188: 2; *sværi at per (för þet) var hemæ föt oc per dīpi oc miolk drak af moþor spinæ* VGII 171: 9; *þa skal han þæt uita at han atte ok hema födde ok þær dīpi miolk ok moþur spina* ÖG 159: 4; *Um nokor sarghar fæ annars mans eller lyt gör* MEST 126: 17 (index); *en nequar verþr at þi sandr et hann haggrr scogha firi muncum. Eþa garþa niþr leggir. eþa nequan main gierir viþr þa eþa þairar aigur. þa — — —* GutL 18: 13; *Huilikin sum reser hæ a mot kununge ællæ rikisins hærra, ællæ forsato gör, æt han vil han fanga ællæ dræpa, ællæ gör nakra valz gerninga — — —* MELL 277: 3, KrLL 303: 5.

De fornorska lagarna ge oss ännu säkrare material, emedan de, om vi bortse från Gulatingslagen (från vilken inga exempel här

anföras), i alldeles utomordentligt hög grad ha normal ordföljd, verbet ej senare än på andra plats. Så t. ex. finna vi av omkr. 3020 bisatser i Frostatingslagen blott 6 med verbet på tredje eller senare plats (varav 5 med verbet sist). Det kan därför här icke vara tal om inflytande från någon utbildad bisatsordföljd med verbet sist. Och endast en blick på exemplen torde vara nog att göra tydningen klar; det är fråga om predikatsuttryck mot predikatsuttryck och om under inflytande härav framgångna verbkomplexer med verbet sist: *Ef maðr lystir mann hæftugri hændi með huæriu er hann lystir eða særer eða til dauðz drepr i krist kirkju eða marie kirkju eða i kirkju garðe þeirra. þa* — — — Äldre Frostatingslagen (No.g.Love I 134:3), Kong Sverres Christenret (No.g.Love I 416:28), Erkebiskop Jons Christenret (No.g.Love II 348:4), jfr även Äldre Frostatingslagen 134:20, Kong Sverres Christenret 417:12, Erkebiskop Jons Christenret 348:17; *En ef maðr gellder mann friálsan oc fridheülagan eða tungu scerr or höfði manne* Äldre Frostatingslagen (No.g.Love I 171:4); *En ef hann missir vátta þeirra er nær váru þá er hann fécc fé fyrir iörd. þá nióti hann þeirra vátta at hann byggði oc leigu tócc af næstu xij mánaði* ib. 236:17.

Grágás visar likaså utomordentlig regelbundenhet ifråga om verbets ställning i bisats i så måtto, att detta så gott som aldrig står längre mot slutet än på andra plats. I följande härifrån avvikande exempel kunna vi märka tydlig påverkan av olika omständigheter, bl. a. spelar säkert också komplexkaraktären in: *Eigande asocn við þan er lede eða aleigo selde oc secz sá á ef quidr ber at lengr se haft hrossit. en hann lofade eða a leigo selde* II 62:16 (jfr *a leigo selia* möter även t. ex. II 63:15, 66:6).

Möjligt är, att vi ha att bedöma följande exempel på samma sätt som en komplexbildning: *Köp ængsins mans vinskap mæþ þy, at þu flikri ælla faghert lati fori hanum* Kgs 26:21.

Ovan anförda fall ha varit tvåledade utom möjligen GutL 18:13, det första, som kan ha varit treledat. Andra exempel, som varit eller kunnat vara treledade, äro: *þa en manðr laicr at mannj. oc haggrr af beþar hendr. eþa beþa fytr. eþa beþin augun ut stingr*

GutL 39: 6; *Nu hvar sum taker meþ valzucærkum af þem i handum hauer, huus, iorþ, skogh, vatn ællæ vatn uærke, ællæ meþ nakra handa at gærþ onyt gör fore honum, ok vil sik eghna, — — —* MELL 38: 5, KrLL 45: 9; *Nu hvar som fridlösan man halder, swa ath han föder han om eeth maal, eller ena nath hws læner* KrLL 321: 11. — *En ef hann sæll þe vndan takum. eða annan vegh vndan skytr* Äldre Frostatingslagen (No.g.Love I 154: 13), Bjarkö-Ræt (ib. 322: 11), Kong Sverres Christenret (ib. 434: 10).

Fyrledade uttryck möta först mycket sent, i 1734 års lag. Denna omständighet kan vara av vikt att lägga märke till. F. ö. utgör det ena av de båda påträffade exemplen en omändring av tidigare lagformel (anförd här strax ovan) på så sätt, att ett moment, som förut ställts utanför, dragits med in i komplexen. Även detta kan vara av intresse för uppfattningen om typens och de bakom verkande faktorernas karaktär i respektive texter, varom längre fram. Ex.: *Hvar som tager med wäld, af then i handom hafwer, jord, hus, skog, watn eller watnwärk, eller med någorhanda åtgierd för honom onyttigt giör, och wil sig thet ägna, — — —* 1734: 96: 10 (= ovan anförda MELL 38: 5, KrLL 45: 9); *Tager någor sig talan för Rätta i then sak, ther han hwarken är målsägande, eller ombudsman, eller äger å embetes wägnar kära och söka, eller efter Lag ther til lof hafwer; böte — — —* ib 356: 2.

Oftast finna vi i dessa koordinationer predikat eller predikatsuttryck, som avgränsa varandra. De kunna ge uttryck för motsatta begrepp eller för likartade men skilda begrepp. Det kan också vara fråga om tautologisk upprepning av samma begrepp i olika form eller om utfyllande och förallmänligande tillägg. Men ibland ha vi att lägga märke till ett helt annat förhållande: de kunna tillsammans bilda en utsaga, så att varje koordinationsled kommer att hänga i luften utan den andra. I nedannämnda exempel avslutas alltså den enhet, de båda lederna bilda, av verbet i den sista, varefter normala ordföljdsvanor åter inträda. Ordföljden kan då ha blivit till ett alldeles särskilt karaktistikum för samhörighet. Ex.: *Nw can swa wara at þeer riþa J gard oc ængin*

skapá giort gita. utan bryta hws hans. dylin — — — Da 12: 11; Warder eld lös i by, then landbo brukar, och sker thet af försummelse, eller wangiömo hans, som är: at han sielf förut märkt fahran, eller är therom warnad, och then ej förekommit; bär sielf ut, eller tilstädjer annan at hafwa och bära lius utan lychto, och eld i uthus, eller ther man hafwer lin, hampa, hö, spån, eller annat slíkt, ther i eld snart taga kan; sätter lius wid wägg; gör eld i ugn eller spisel, och then ej wårdar; hafwer lius wid säng, och somnar ther ifrån; etc. 1734: 140: 5; äv.: Hwilken med wilja släpper tiuf, och honom utur wägen skaffar, sedan han gripen och fängslad är; plichte — — — 1734: 255: 2.

2. Samordnade fullständiga satser med gemensamt inledningsord.

Det måste genast betonas, att här med fullständiga satser endast menas, att de bägge ha både subjekt och predikat. Däremot är det vid denna grupp utmärkande, att de ha det inledande ordet, konjunktionen eller relativet, gemensamt. Med bortseende från det för sig stående ståtliga fridsformuläret ur Grágás, vilket nedan i ett tillägg anföres, ha vi här endast obetydliga exempel av föga vikt och utan bevisvärde: *utæn man se utlændis ællr han fangin ær ællr ok han se owormaghi* U 190: 3; *æn asynær vitni ær til. æller piufnæper i handum taks* VGII 158: 7. (Direkt kalkerat på ovan s. 224 anförda exempel är: *vm broper far at köpfærpum ok annar hemæ sitir* VGII 132: 24 (index).)

XII.

Tillägg: Fridsformuläret ur Grágás.

Sist i raden av exempel på ovan behandlade företeelse, komplex-typ, vill jag anföra det ståtligaste av dem: *En sa yckar er gengr a gørvor sáttir eda vegr aveittar trygdír. þa scal hann sva víða vargr rækr oc rekin sem menn víðazt varga reka. cristnir menn kirkior søkia. heidnir menn hof blóta. elldr upp brenr. iord*

grør. mögr moðor callar. oc mopir mög födir. alldir ellda kynda. scip scriðr. scildir blícia. sol scin. snæ legr. fiðr scriðr. fura vex. valr flygr várlangan dag. stendr honom byr bein vndir báða vængi. himin huerfr. heimr er byggðr. vindr pytr. vötn til sævar falla. karlar korne sá. hann scal firaz kirkior oc cristna menn etc. Grágás I 206: 10 ff. — Grágás har annars mycket regelbundet verbet på (första eller) andra plats.

Detta fridsformulär möter också i Grettis saga och i Heidarvígasaga med obetydliga variationer, se Heusler-Ranisch, Eddica minora, s. 129 ff. — Det måste ursprungligen vara norskt, såsom innehållet ger vid handen, se härom a. a. s. CVII, Finnur Jónsson, Den oldn. og oldisl. litteraturs historie² II, 898.

Man har här velat se vers, ehuru icke möjligt att utan vidare anknyta till annars kända typer. Så uppdelar Heusler-Ranisch på följande sätt:

— — —
*sem menn víðast
 varga reka,
 kristnir menn
 kirkiur sækia,
 heidnir menn
 hof blóta,
 eldr upp brennr
 iqrð grær
 etc.*

Det synes mig icke ha förebragts tillräckligt starka skäl för denna uppfattning. Det förslår icke att säga: »Die Sprache, die sich hier mit Stabreim geschmückt hat, ist nach Rhythmus, Stil und Inhalt gleichermassen Poesie». (Heusler-Ranisch, a. a. s. CIV.) Och icke heller ordföljden är enligt min mening något bevis för vers efter ovan givna schema, se nedan. Versbyggnad och strofbyggnad motivera icke den föreslagna uppdelningen. — »Vers» eller icke i här förevarande fall blir dock en fråga om termens innebörd: »Darin liegt der Wert dieser Rechtsverse für die germani-

sche Vergeschichte, dass sie uns in deutlicher Ausprägung eine niedrigere Stufe der Kunstübung vorführen, als die von den Liedern und Epen eingenommen wird».

Vad vi ha att hålla oss till, är följande. Det är fråga om ett fridslöfte med högtidlig ton, är alltså icke ett uttryck för det vanliga vardagliga talspråket. Detta framkallar viss stil, »der fast durchweg gehobene, unprosaisch bildkräftige Ausdruck», parallellism mellan olika efter varandra uppradade uttryck, dessas utsmyckning med allitteration; om ordföljden se nedan. Men detta räcker icke att motivera versindelning på det av Heusler-Ranisch föreslagna sättet.

Också jag menar, att här en uppdelning kan ske i leder — som dock knappast böra kallas »verser» —, ty innehållet ger omedelbart vid handen en serie av självständiga uttryck, som diktats det ena med mönster av det andra, så långt detta varit möjligt. De satser, som här intressera oss, äro fullkomligt parallella: olika slag av subjekt förbindas med därtill svarande predikat eller predikatsuttryck, så att det hela karakteriseras av en motsättning subjekt mot subjekt och predikat mot predikat. Jag vill därför i stället uppdelna på följande sätt:

(En sá ykkar, er
gengr : á gqrvar sáttir
(eda) vegr : á veittar tryggðir,
pá skal hann svá víða vargr, rækr ok rekinn, sem)
menn : víðast varga reka,
kristnir menn : kirkiur sækia,
heidnir menn : hoj blóta,
eldr : upp brennr,
iqrð : grær,
mogr : móður kallar,
(ok) móðir : mogg fæðir,
aldir : elda kynda,
skip : skríðr,
skildir : blúkia,

sól : *skínn*,
snæ : *leggr*,
finnr : *skríðr*,
fura : *vex*,
valr : *flýgr várlangan dag, stendr hónum*
byrr beinn undir báða vængi,
himinn : *hverfr*,
heimr : *er byggðr*,
vindr : *þýtr*,
votn : *tíl sævar falla*
karlar : *korni sá*.

(Beträffande allitterationen kunna vi iakttaga, hurusom den ibland påverkat valet vid den följande leden.)

Vi finna alltså, att från ren innehållssynpunkt sett framstå här predikatslederna i allmänhet som slutna komplexer; vi kunna iakttaga, att verbet emot de i Grágás mycket mäktiga formella, mekaniska ordföljdsreglerna placerats sist.

Här äro särskilda omständigheter att beakta. Ett par av satserna bilda undantag, det finita verbet står ej sist. *Valr flýgr várlangan dag* är det ena. Detta är emellertid helt logiskt, ty tidsadverbialet är här, liksom den följande satsen *stendr hónum byrr beinn undir báða vængi*, ett oorganiskt löst tillägg, och det ingår icke som en integrerande del i det predikatsuttryck, som här står som motsvarighet till tidigare och senare nämnda; det är här *flýgr*. — *Heimr er byggðr* är ävenledes av annan karaktär än de övriga satserna, ty medan de innehålla ett finit verb med självständigt innehåll + intimt samhörande objekt eller adverbial, finna vi här, att det är participet, som är bärare av det egentliga innehållet, medan *er* blott är en innehållslös kopula, varför man synes kunna draga den slutsatsen, att det rent begreppsmässiga, slutna verbkomplex, varit helt utslagsgivande vid verbets placering sist. — Den första satsen här, *menn víðast varga reka*, giver dock anledning till eftertanke, ty *víðast* ingår icke som en organisk led i verbkomplexen. Emellertid har Stadarhólsbók,

Finsens ed. 406: 24 ff, icke detta *vidast* : — — — *pa scal sa rekin vera fra Guðe oc fra allre Guðs cristni sva vida sem menn varga reka* etc. Det är möjligen ett senare inskott, ett uttryck för behovet av ett starkt stegrat uttryck. Det har väl troligen emfas, man kan tänka sig detta utmärkt genom paus, i skrift tankstreck, före och efter *vidast*. Beakta f. ö. parallellismen med strax förut nämnda förbindelse *pá skal hann svá vida vargr rækr ok rekinn* och det inflytande, det kan ha utövat. I detta sammanhang har *vidast* knappast kunnat placeras annorstädes än mellan subjektet och predikatsuttrycket.

De av psykologiska faktorer framkallade ordföljdsförhållandena här ha gjort sig gällande med stöd av framställningens stilistiska ton gentemot de annars övermäktiga mekaniska ordföljdsreglerna. Egenskapen av högtidligt fridslöfte har också föranlett överblick redan från början, så att även i första satsen (mot vad annars är fallet) predikatsledens komplexkaraktär kommit till sin rätt. På alldeles samma sätt förhåller det sig med följande edsformulär: *Sva se oss guð hollr sem vær satt segiun. Gramr ef vær liugom* Hákonarbók (No.g.Love I 264: 10, ib. 264: 18), Nyere Lands-Lov (ib. II 30: 11, 30: 18, 31: 7, 31: 19), Nyere By-Lov (ib. II 197: 26, 198: 4, 198: 14),¹ där *satt segiun* står som motsats till *liugom*.

Således: vi synas av de här mötande omständigheterna kunna draga slutsats om ett ursprungligt stadium, där — på grund av rent begreppsliga förhållanden — blott i slutna verbkomplexer verbet placerats sist och sålunda de därmed icke organiskt samhöriga lederna ej inräknats i komplexen utan följt andra ordföljdsregler (*valr flýgr várlangan dag*); härav följer även, att då komplexkaraktär icke är särskilt framträdande vid en i och för sig slutna predikatsled, så göra sig de mekaniska ordföljdsreglerna oemotståndligt gällande (*heimr er byggðr*); liksom slutligen leder,

¹ Ytterligare exempel se Heusler-Ranisich, a. a. sid. CV. Jfr MELL 212: 8 *sua se mik guþ hulder sum iak sant sipher* och MEST 7: 5 id.

som falla utanför de som motsvarigheter ställda satserna, måste få normal ordföljd (*stendr hónum byrr beinn undir báða vængi*).

Alla dessa omständigheter understryka på ett utomordentligt sätt riktigheten av i denna avhandling framställda tes om en — visserligen ofta undertryckt — språklig-psykologisk lag: verbet ställes sist i en komplex.

Lund.

Walter Åkerlund.

Om 1500-talets Rotwelsch och dess nordiska avläggare.

»Hie nach volgt ein hübschs büchlin genant Liber vagatorum dictiert von eim hochwirdigen meister nomine expertus in trufis dem Adone (= gud) zu lob vnnd ere, sibi in refrigerium et solacium, allen menschen zu einer vnderwysung vnd lere, vnnd denen die dise stuck bruchen zu einer besserung vnnd bekerung; Vnd wirt diss büchlin geteilt inn dreu teil, Das erst teil sagt von allen narungen die die betler oder lantfarer brauchen, vnd wirt geteilt inn XX capitel et paulo plus, dann es sind XX narungen et ultra da durch der mensch betrogen vnd überfürht wirt, Das ander teil sagt etlich notabilia die zu den vorgeantten narungen gehören, Das drit sagt von eim vocabulari rotwelsch zu teutsch genant.»

Så börjar Liber vagatorum eller Der Betler orden, som under rubriken lyder, denna skrift som ger oss en så levande inblick i tiggars- och lösdriivarväsendet i Tyskland vid medeltidens slut och den nya tidens början. Om dess popularitet vittnar den omständigheten, att den utgivits i åtminstone 32 tyska upplagor, däribland en ombesörjd av Martin Luther (1528). Editio princeps är sannolikt tryckt hos Thomas Anselm von Baden i Pforzheim mellan åren 1509 och 1511.¹ Vem författaren varit, är däremot alltjämt en olöst fråga. Om förmodanden i olika riktningar se Kluge 36 f. Så mycket är dock klart, att författaren inte varit självständig utan begagnat flera källor. Särskilt två av dessa kunna med visshet konstateras. Den ena är de s. k. Basler Betrügnisse der

¹ Se Jos. Mar. Wagners bibliografi i Serapeum, Zeitschr. f. Bibliothekswiss. (1862) och samme förf:s Rotw. Studien (1863), s. 218. Den lågtyska versionen av Lib. vag., som först framdragits av Avé-Lallemant i Das deutsche Gaunerthum 1—4 (1856—1862), innehåller en uppgift, att "ein Spitalmeister up dem Ryn . . . dit bock to Pfortzen int erste heft drucken laten". Jfr Kluges avtryck i Rotwelsch 1 (1901): 75.

Gyler, känd i tre handskriftsversioner och innehållande en uppräkningslista av de olika slagen av tiggare och deras »näringar» jämte en kort ordförteckning. Likheten med L(iber) V(agatorum) är slående, enstaka partier av denna senare äro ordagrant övertagna från Baselskriften. Den äldsta av de tre handskriftsversionerna, samtliga i Basel, daterades av A. Socin¹ till 1430—1444, han trodde sig nämligen känna igen skrivarhanden såsom J. Zwingers, vilken var känd såsom underskrivare 1431 men redan 1443 var efterträdd av en annan. Emellertid har John Meier² senare visat upp, att skriften måste vara äldre. I en notis i ett brev av Basels borgmästare, sänt till Bern den 28 juli 1410, heter det nämligen: »Wir sendent úch ouch der gyleren ufsätz damitte si der welte ir gelt abertriegent verschriben als uns daz unser lieben fründ und eitgenossen die von Strassburg ouch in geschrift geschickt hant, umb daz ir úch vor irem betriegen dest bass gehúten könnent». Meier hänför säkerligen med rätta denna notis till de s. k. Basler Betrúgnisse och daterar därför handskriften till 1410 såsom samtidig med brevet. Enligt R. Wackernagel (hos Meier), statsarkivarie i Basel, är hs. en kopia av den bilaga, som åtföljde brevet till Bern och ursprungligen härstammade från Strassburg. J. Zwinger låter sig enligt Wackernagel inte påvisas såsom skrivare. — Den andra källan för LV är ett rotwälskt glossar i en hs. från c:a 1490, författad av rådsheren i Zürich, Gerold Edlibach.³

Utom den högtyska upplagan av LV (cit. LV ht.) äro av särskilt intresse ur nordisk synpunkt: den lågtyska versionen från c:a 1510, möjligen tryckt i Lübeck⁴ (LV lt.), och den holländska bearbetningen från 1547 (LV ndl.). Denna senare saknar i glossaret

¹ Jfr Kluge 8 f.

² Gaunerssprachliches, i Schweiz. Archiv f. Volkskunde 14: 246 f.; jfr även samme förf:s Zur ältesten deutschen Gaunersprache, PBB 45: 138 ff.

³ Såväl Basler Betrúgnisse som Edlibachs glossar äro avtryckta hos Kluge 9 f. och 19 f.

⁴ Jfr Wagner Rotw. Studien 219.

100 ord från den ht. versionen men upptar i gengäld 97 nya ord.¹ Den ht. upplagan innehåller 219 uttryck, den lt. 280. Hos Kluge återges också en nederrhensk upplaga från c:a 1510, som jag dock här förbiser, då den inte visar något självständigt tillägg gentemot sin ht. förlaga och är defekt.²

Ordförrådet i LV utgöres huvudsakligen av substantiv och verb. Endast några få adjektiv och adverb förekomma. Substantiven beteckna livsmedel av olika slag, drycker, klädesplagg, mynt, olika slag av tiggare, yrkesmän, kvinnor, kroppsdelar och en del andra begrepp, som landstrykare röra sig med och kunna behöva förhemliga, t. ex. fängelse och frihet. Verben uttrycka begreppen äta, dricka, gå, ligga, köpa, sälja, tigga, bedraga, stjäla, tala, tiga, förstå, se, giva, arbeta, slå, spela, cacare, mingere m. fl. Adjektiven och adverbena beteckna egenskaperna god, dålig, oriktig, rättvis, drucken, blind, dränkt m. fl.

Dessa ord äro, i den mån de till sitt ursprung äro klarlagda, dels och väsentligen av tysk (germansk) härkomst, dels lånord från hebreiskan och romanska språk. Det är osannolikt, att några zigenarord finnas bland dem. Se därom närmare under orden *benen*, *binck*, *gesantemoss* och *moel* (s. 43).

Några av de viktigaste hebreiska lånorden, som komma igen även i senare och senaste uppteckningar av tyskt Gaunersprache,

¹ Kluge 95. Kluge ägde kännedom om denna holl. LV genom ett exemplar av 2. uppl., tryckt i Haarlem 1613. En tidigare uppl. av den holl. versionen, tryckt i Antwerpen 1563, har nu funnits av J. G. M. Moormann, som publicerat den i *De Geheimtalen, Bronnenboek, Zutphen* (1934), i det följande cit. Moormann 2. Den rotwälska ordlistan som på flera punkter avviker från uppl. av år 1613 (= Kluge) är hos M. återgiven i facsimile.

² I det följande citerar jag de olika versionerna av LV (med undantag av LV ndl.), Basler Betrügnisse och Edlibach samt en del andra rotwälska källor efter Kluges avtryck. En siffra inom parentes efter källan åsyftar därvid sida hos Kluge. I original har jag endast läst LV lt. i det enda kända exemplaret i Köpenhamns kgl. bibliotek. Mot Kluges noggranna avtryck anmärker jag endast, att ordet nr 5 *bret hart* i orig. är sammanskrivet (*brethart*) och nr 18 *brissen* todregen har översättningen särskrivet (*to dregen*). LV ndl. citeras efter Moormanns facsimile.

äro ¹ *acheln* essen (hebr. *āḫal*, Lokotsch, Etym. Wörterbuch der europ. Wörter oriental. Ursprungs, 1927, § 42), *claffot* cleidt (hebr. *kelaf*, Lokotsch § 1154), *dallinger* hencker (till hebr. *tālā* afhängen, Lokotsch § 2002), *genffen* stellen (=stjåla) (hebr. *gānaß* stehlen, Lokotsch § 659), *gfar* dorff (hebr. *kāqar*, Lokotsch § 992), *joner* spiler, varav sedermera *Jauner*, *Gauner* (egentl. alltså 'falskspelare') (hebr. *jānah* niederschlagen, bedrücken, nyhebr. *jōnō* betrügen, övervorteilen; uttalet *au* för *ō* är nyhebr., Lokotsch § 932), *sefel* dreck (hebr. *zeḫel* Mist, Kot, Lokotsch § 2210).

De romanska lånorden ha antingen inkommit direkt från de romanska förbrytar- och lösdrivarspråken (argot, furbesco, germania, calão) eller via germanska dialekter. Det senare är säkert fallet med *doss* ein rock LV lt., *eenen dos* eenen rock, *dossement* cleederen, *dorsch* kleederen, LV ndl.; jfr mholl. *dos* Kleeding, ä. nholl. (Kilian) *dos* vestis pellicia, fr. *dos*, lat. *dorsum* (Verwijs en Verdam). Så också *morf* mundt, LV lt., *mont*, LV ndl.; jfr mht. *murfen*, mholl. *morfen* kauen, ä. nholl. *morfen*, *morfelen* ruminare, mandere, nholl. dial. *morf*, *murf* mun (Verwijs en Verdam, Kilian), av rom. *morfjan* (langob.) abfressen, it. *morfire* v. och *morfia* s. Fresse, Maul, Schnauze, prov. *morfente* Maul (Meyer-Lübke Rom. etym. Wb.), argot *morfe* repas, *morfier* manger, furbesco *morfea*, *morfia* bocca (Ascoli s. 140). Om orden *cass* ein huss, LV lt., och *kabas* haupt ² se nedan under dessa uppslagsord. Andra romanska lånord äro *barlen* redenn, *bregen* betlen och *breger* betler, *caual* ein ross och *caueller* schinder, *quien* hund, *lyms* hemd, LV lt. och sannolikt *crew* fleisch, LV lt., och *duel* geld, LV lt., för vilka tre sistnämnda se nedan s. v. — Om *quien*, *caual* och *cabas* säger Sainéan Anc. arg. s. 259 f.: »Cependant, les termes patois français communs aux deux rédactions (nämligen av LV, den ht. och lt.) — *quien* hund, *caval* ein ross, *cabas* haupt — nous renvoient à une source normande, d'ou

¹ Exemplen från LV ht.

² Om intet annat särskilt angives, äro exemplen hämtade från LV ht.

dérivent également les quelques mots argotiques mentionnés plus haut. On sait, en effet, que la Normandie a été un des centres du royaume de l'Argot». — Ytterligare romanska lånord äro *rübolt freiheit* (jfr Wagner Rotw. Stud. s. 223) och *vantis kind*, LV lt. Ett latinskt ord döljer sig sannolikt i *gesantemoss* (se nedan s. 278).

Åtskilliga ord ur LV:s Rotwelsch ha trängt ut ur de snäva kretsar, i vilka de ursprungligen brukats och möta nu till och med i det tyska riksspråket, särskilt i dess lägre stilarter (lågprosa). Det gäller först själva namnet *Rotwelsch*, som i den sammansatta formen dock knappast brukats av de rotvälsktalande själva, vidare *acheln* äta, *blechen* betala (jfr *Blech* blappart, LV ht.), *foppen* narras (*Voppen* liegen, LV ht.), *ganfen* stjåla, *Gauner* landstrykare, *Hochstapler* elegant uppträdande skojare (jfr *Stabüler* brodsamler, LV ht.), *Kaball* häst, *schwänzen* flanera, äv. »fira», skolka (*Schwentzen* gon, LV ht.), *Stromer* landstrykare (*Stromer* dicuntur kelsnyder, redan hos Dietmar von Meckeback c:a 1350, Kluge s. 2), *verkümmeln* sälja (*Verkümmern* verkopen, LV ht.). Vägen till riksspråket och litteraturen har för flera av dessa ord säkerligen gått över soldatspråket, studentspråket och ungdomens slang i allmänhet.¹ I den mån de rotvälska orden äro ursprungliga dialektuttryck, kunna de också ha kommit in i riksspråket direkt från folkmålen, oberoende av Rotwelsch.

Men LV:s ordförråd och över huvud det äldre Rotwelschs ord ha inte bara trängt in i andra sociala skikt inom Tyskland. De ha också inträngt i tiggares, gårdfarihandlares och förbrytares språk i Holland, det flamländska Belgien och Skandinavien och säkerligen även i några andra till Tyskland gränsande länder.² Däremot tycks det tyska inflytandet på fransk argot vara ringa eller — som Sainéan Anc. arg. 289 menar — intet. Av särskilt intresse är, att gårdfarihandlarna ha traderat viktiga delar av det gamla ordförrådet. Det inre sambandet mellan gårdfarihand-

¹ Beträffande studentspråket som förmedlare jfr Kluge Deutsche Studentensprache s. 59, Meier Hallische Stud.spr. och densamme Basler Stud.spr. Se även Genthe Deutsches Slang s. XII, XIV.

² För tjeckiskan se Rippl Zum Wortschatz des tschechischen Rotwelsch s. 14.

lare och kriminella landstrykare är också, när det gäller äldre tider, omisskännligt. I LV:s andra del varnas för försäljarna (»dörrknackarna»), då det heter: »Item Hüt dich vor den kremern die dich zü hauss süchen dann du kaufst nüt gütz, es sei silber krom würtz oder ander gattung» (LV ht., Kluges ed. s. 52). Av intresse är vidare ett uttalande av den 1745 i Hildburghausen (Sachsen-Meiningen) hängde tjuven H. G. Schwartzmüller (Kluge 223 f.): »Endlich wäre fast kein Krämer oder kurtzer Waar-Händler, welcher auf dem Lande gienge, der nicht ein Dieb wäre, oder doch mit denen Dieben einhielte, Diebstähle aussähe, angäbe, und von denen Dieben gestohlene Waare annähme». Det förtjänar också påpekas, att bland synonymen till Rotwelsch befinna sig *Kauderwelsch* (eg. Welsch der Hausierer) och *Kramerrot* (jfr nedan under uppslagsordet *Rotboss*), holl. *coopmans latijn* (LV ndl. 1563, Moormann 2: 10), eng. *Peddelars Frenche* (Harman s. 84), sv. *månsing* (eg. västgötaknallarnas språk, Bergman, Västgötaknallarna s. 200), tjeck. *kramářská řeč* (eg. krämarspråk) och *hantýrka* (till ty. *hantieren* herumziehend Handel treiben, Rippl s. 14).

För den skandinaviska rotvälskans¹ beroende av det äldre kontinentala Rotwelsch, sådant det föreligger i de äldsta källorna från 1300-talet till och med LV, skall här närmare redogöras. Det bör kanske redan från början framhållas, att förekomsten av ett och samma ord i en sen skandinavisk källa och i LV eller äldre kontinentala källor givetvis inte utan vidare betyder, att ordet i fråga är lika gammalt i Norden som på kontinenten. De nordiska källorna gå inte längre tillbaka än till år 1719.

Orden upptas i det följande i alfabetisk ordning, varvid jag som uppslagsform väljer det äldsta tyska belägget. I regel är detta LV ht. eller lt. Efter den äldsta formen upptas samtliga belägg t. o. m. LV:s tre versioner. Av senare tyska rotv. källor

¹ Med denna term åsyftar jag här förbrytar- och landstrykarspråk, gårdfarihandlares språk och den lägre slangen i de större städerna, vilken står i närmaste beroende av de förra gruppernas språk. Jfr Bergman Rotvälska 68 ff.

beaktas endast de mest betydande och självständiga, nämligen: *Wahlerey des Andr. Hempel* (1687). Hos Kluge s. 166 efter en samtidig avskrift i Dresdens huvudarkiv. Cit.: Hempel 1687. — *Duisburger Vocabular* (1724). Uppteckning efter ett förbrytarband, som tillhört »dem Niederrhein und dem Bergischen». Hos Kluge s. 183. — *Hildburghauser Wörterbuch* (1753). Uppt. efter två tjuvar, som tillhörde ett band, vars verksamhet enligt tjuvarnas uppgift sträckte sig till Rhen, Schwaben, Bayern, Sachsen till Dresden, Hannover och Hessen. Hos Kluge s. 220, 223. — *Sprache der Scharfrichter* (1813). Uppteckning från Leipzig. Hos Kluge s. 307. — *Christensen* (1814). Uppt. av Justizrat Chr., polismästare i Kiel, som tillhörde den kommission som förde undersökningen om ett i Kiel 1811 och 1812 fasttaget rövarband. Är av särskilt intresse, då denna källa till tid och rum står Dorphs uppteckningar av den jylländska rotvälskan nära. Hos Kluge s. 314. — *Pfullendorfer Jauner-Wörterbuch* (1820). »Es ist eine amtliche Publikation unterzeichnet vom grossherzogl. badischen Bezirksamt zu Pfullendorf 1820», Kluge s. 336.

Av intresse äro vidare Kluges avtryck och egna uppteckningar av gårdfarihandlares språk i västra och södra Tyskland, nämligen: *Pleisslen der Killerthäler*. Killertal ligger i Hohenzollern. Kluge s. 434. — *Sprache der Pfälzer Händler*. Kluge s. 437. — *Winterfelder Hausierersprache*. W. ligger i Sauerland, s. Westphalen. Kluge s. 439. — *Nordwestphälisches Bargunsch* eller Tiöttensprache. Centrum för detta språk är staden Mettingen. Kluge s. 442. Med Kluges uppgifter äro numera att jämföra materialet hos Stüve Die Geheimsprachen insbesondere die Tiöttensprache, genannt Bargunsch oder Humpisch, vilket arbete är ordagrant avtryckt hos Moormann 2:417 f. *Breyller Hennese Flick*. Talas i Regierungsbezirk Düsseldorf, nära holländska gränsen, ett smugglarspråk. Kluge s. 447. *Schwäbische Händler-sprache*. Uppt. från olika orter i Schwaben. Kluge s. 476.

Vidare citeras: *Sprache der Handwerksburschen*. Uppteckningar från olika håll. Kluge s. 421.

Efter publiceringen av Kluges Rotwelsch ha åtskilliga ord-samlingar öfver tyskt och österrikiskt förbrytarspråk blivt tryckta. De äro dock mestadels compilationer, som stillatigande övertagit ordförråd från äldre källor.¹ Av de nyare arbetena har jag anlitat bl. a. poliskommissarie Rabben Die Gaunersprache (1906) och poliskommissarie Polzer Gaunerwörterbuch (1922) samt Schütze Was ist heute noch von der Gaunersprache im praktischen Gebrauch? (1903).

Efter de tyska beläggen komma de holländska och flamländska. Mina källor härvidlag äro dels *Das Bargunsch von Zeele*, ett östflandriskt handlarspråk, varav Kluge s. 468 ff. återger en ordlista från 1841, dels åtskilliga holländska publikationer rörande de holländska och flamländska hemliga språken, s. k. Bargoensch (= Rotwelsch), nämligen: olika arbeten av J. G. M. Moormann, särskilt *De Geheimtalen. Een studie over de geheimtalen in Nederland, Vlaamsch-België, Breyell en Mettingen* (1932) och *De Geheimtalen, Bronnenboek* (1934), i vilken senare tidigare uppteckningar av Moormann själv, van Ginneken, Teirlinck, de Seyn-Verhougstraete, Endepols, de Keyser m. fl. äro samlade. Se vidare litteraturförteckningen.

Efter de holländska beläggen anföras de danska, de svenska och de norska, varefter följa notiser om ordens etymologi. För mina nordiska källor följa här några korta uppgifter.

Den äldsta kända uppteckningen av den *danska* rotvälskan (Rotvelsk, Kjæltringsprog, Kjæltringlatin, Skøjersprog, Prævelikvant) härrör från Justitsraad Neckelmann i Randers, vilken 1821 insände ett förslag angående »Natmændsfolkene» till Stiftbefalingsmand Schønheyder i Viborg. Däri angav han 38 glosor av deras språk. Uppteckningen har framdragits av H. P. Hansen i *Natmændsfolk og Kjæltringer I*: 130 ff.

Därnäst kommer Dorph Rotvelsk Lexicon (1824), andra upplagan med titeln *De jydskke Zigeunere og en rotvelsk Ordbog*

¹ Jfr Günther *Die deutsche Gaunersprache* och samme förf. i *Gross-Archiv* 33: 222 ff.

(1837). Dorphs arbete är jämte Hansens nedan nämnda huvudkällan för vår kännedom om dansk rotvälska. Dorphs sagesman, »Professoren», en 40-årig kältring, som för stöld satt fängslad på Viborgs tukthus, var född i Sönderjylland och hade vandrat hela sitt liv, inte bara i Jylland utan genom hela Tyskland och in över de italienska, franska och holländska gränserna. Han hade varit trumslagare och soldat vid olika främmande regementen och deltagit i slag i Italien, vid Jena och Breslau.¹ Man kunde ju mistänka, att denne sannolikt mer än de jylländska kältringarna i gemen bereste man meddelat Dorph även ett och annat ord ur främmande länders rotvälska, som inte var allmänt känt bland Jyllands kältringar. Hansens och övriga senare upptecknares ordförråd visar dock, att detta i stort sett inte varit fallet, åtminstone vad det i denna undersökning behandlade ordmaterialet beträffar. De enda ord hos Dorph, som sakna bekräftelse i andra danska, svenska eller norska källor äro *Fesser, flaadrer, Kabes* och *Mænger*. Deras förekomst i Sönderjylland på Dorphs tid behöver dock därför inte ifrågasättas.

Några enstaka glosor och fraser meddelas i Skattegraveren 3 (1885) av E. T. Kristensen (s. 190), J. Jakobsen och H. F. Feilberg (s. 232), 4 (1885) av L. Hansen (s. 89), 9 (1888) av M. Møller (s. 18). Den senare meddelar i samma tidskrift 12 (1889), s. 72—76 en ordlista på 134 ord och en kort inledning. Sagesman har varit en då 68-årig skojarkvinna Mette Abelone i Sahl, Vinderup socken. I sitt arbete den Jydske Hede har Mylius-Erichsen (1903) upptagit c:a 70 ord, utfrågade med ledning av Dorphs lexikon hos skojarkvinnan Else Katrine Mus i Dejbjerg.

Slutligen har H. P. Hansen i Festskrift til E. T. Kristensen (1917) publicerat en uppsats om kältringspråket jämte en ordlista om c:a 200 ord, upptecknade av honom själv i början av 1900-talet efter kältringen Kasper Madsen från Rind nära Herning. Hansen har med sin ordlista införlivat Dorphs, Møllers och Erichsens ord samt ett eller annat av de i övrigt i Skattegraveren medde-

¹ Se Dorph De jydske Zigeunere s. 1 f.

lade orden. I Natmændsfolk og Kjæltringer 1 är uppsatsen omtryckt, och med ordlistan ha nu också införlivats Neckelmans uppteckningar från 1821.

Kritiska uppsatser eller notiser om dansk rotvälska föreligga av Rask i Dansk Literatur-Tidende 1824 och Henriksen i Maanedsskrift for Literatur 8 (1837): 1—32. Från tysk Rotw. komma, påpekar H., *butlak*, *Fennerik*, *funker*, *Streifling*, *Svas* (Rotw. *Svarz*), *forlunser*, *kumbeler* (Rotw. *kümmern*). S. 29 uttalar H., att *Koiter* Penge är ett rent jylländskt ord och hänvisar till Molbechs Dial. lex. s. 308, samt uttalar den förmodan, att bland Dorphs ord kunna finnas »Nørre- eller Sønderjydske Provindsialismer». Pott 2: 1—43 (inledningen) diskuterar en del av Dorphs material, Francisque Michel har en sida om Argot Jutlandais, där han påpekar, att *kass maison*, *logis* är av romanskt ursprung. Då han påstår, att *limes* linge och *limsk* chemise äro zigenarord och därvid hänvisar till Pott 2: 340 har han emellertid missförstått denne. Pott säger uttryckligen 2: 39, att *lima* camisa, som enligt Borrow tillhör det spanska zigenarspråket, har sin egentliga hemortsrätt icke i romani utan i germania, dvs. det spanska Rotwelsch; jfr om detta ord nedan s. 283. Även Ascoli yttrar sig om vissa danska rotvälska ord av romanskt ursprung liksom Wagner Rotw. Stud. Avé-Lallemant har däremot förbisett det danska materialet och över huvud det nordiska, vilket lägges honom till last av Wagner i dennes rec. av Das deutsche Gaunerthum i Rotw. Stud. Själv åberopar Wagner Dorph vid omnämmandet av LV:s ord *meng*, *Boten*, *Cass*, *Duel*, *Grams*, *Gesante moss*, *hoeff*, *Knassbart*, *klöthöbel*, *Diel*, *Minots*, *Roy*, *Smixe* och namnet *Rotwelsch* (s. 200, 204, 225 f., 232, 235). Slutligen har Dyrlands s. 331—358 granskat hela Dorphs material samt Sundts norska och Dals och Hofs svenska och ytterligare dragit fram följande tysk-nordiska paralleller: *bef*, *benne*, *bing*s, *byltes*, *byse*, *dise*, *fossele*, *slöm*, *kultes*, *kræges*, *kvant*, *primer*, *köt*, *kabas*, *grifling*, *tyre* och *fesser* samt för det norska fantespråkets del ytterligare *bökt* och *windfang*.

För Sverges del äro de äldsta kända beläggen av rotvälska ord

att hämta i de korta ordlistorna över västgötaknallarnas hemliga språk, månsing, hos Dal Boërosia (1719), Hof Dialectus Vestrogothica (1772) och Sundt Beretning om Fante- og Landstrygerfolket i Norge (1850). Sundt har vidare med sin ordlista över de norska fanternas språk införlivat Djos Per Anderssons (1847) förteckning över svenskt fängelsespråk. Övriga källor, såsom Ridderstads ordlista (1851), en anonym förteckning från 1902,¹ Palms (1910), Uhrströms (1911), Thesleffs (1912), Ulrichs m. fl. senare förteckningar äro närmare karakteriserade hos Bergman, Västgötaknallarna s. 169 ff.; jfr även litteraturförteckningen.

D. P. Andersson, den svenska motsvarigheten till den danske »Professoren», föddes 1814 i Färnäs, Mora socken i Dalarna och avrättades i Uppsala 1849, alltså vid 35 års ålder. Han rymde från hemmet vid 12 års ålder, vandrade därefter en kort tid omkring med småkram, dock mest som förevändning för att kunna stjäla, tog värvning vid »Andra Gardet» i Stockholm men rymde efter kort tid därifrån. Från år 1834, då han för första gången dömdes till fängelse för stöld, vistades han huvudsakligen på olika fängelser och tvångsarbetsinrättningar (Långholmen, Smedjegården, Rindö, Uppsala) och åtnjöt endast kortare frihetsperioder, vunna genom rymning. Han har endast vistats inom Dalarna, Västmanland, Gästrikland, Uppland och Södermanland. Dessa uppgifter äro utdragna ur »Dödsfången Djos Per Anderssons (Dal-Pelle) lefwerne. Testamente från Stupstocken eller strödda anteckningar ur en dödsfånges levnad. Upsala 1849.» Utg. av Anton Ödman Löfvén. Den »Drablopa (= ordlista) på Romani af Lifstidsfången Dios Pehr Andersson från Dalarne, Upsala an^o. 1847», som av S ä v e avskrevs för Sundts räkning och som inarbetats i Sundts ordlista (jfr ovan), har förkommit. Ehrenborg har emellertid

¹ Det visar sig, att denna skrift endast är ett omtryck av en redan 1892 publicerad skrift Stockholms Kväsagrabbar och Kväsarynkor. Tr. på Ferd. Segersvens Boktr., Sthm. Ett delvis annat ordförråd uppvisar den samma år tryckta Stockholms Bräckarkvانتingar och Grodungar. Bägge finnas på K. B. i Sthm.

1928 publicerat en nyfunnen kopia av denna Anderssons ordlista.¹ Denna kopia hade Es. Tegnér d. y. fått av C. F. Bergstedt i Uppsala (1871), och Tegnér har antecknat på den, att den synes vara en kopia, delvis felaktig på grund av felläsning, av den originalkopia, som Sundt använde och citerade, många gånger på ett alltför fritt sätt. Den nya kopian innehåller endast fyra ord av intresse för denna undersökning, nämligen *fändrich* (Sundt: *fändrik*), *gromsing* (= Sundt), *päna to* (Sundt: *päna to*) och *stråklingar* (Sundt: *stråkling*).

Anderssons ordlista är av ett betydande värde, dels därför att den visar, hur rommani och gammal rotvälska (lösdrivarspråk) ingått förening i fängelsernas språk, dels därför att man beträffande Andersson inte, såsom fallet var med Dorphs sagesman, behöver räkna med den möjligheten, att han i sin ordlista upptagit ord, som han hört utanför sitt hemland. Dessutom avger Anderssons levnad ett skolexempel på hur intimt förbundna med varandra förbrytare, gårdfarihandlare och soldater kunna vara, ett förhållande som har betydelse för förståelsen av deras språk.

Mitt material från *Norge* är väsentligen² Sundts redan nämnda Beretning (1850) med dess ordlista över det norska Tater- och Skøiersproget (rommani och »rodi»). Orden i denna lista har Sundt fått dels genom muntliga meddelanden av olika fanter, dels ur en handskrift av livstidsfängen Gjest Baardsen, »Samling af de mest forekommende Ord i det saakaldte Vandrings- eller Skøiersprog». Denna skrift författades av Baardsen, då han undergick straffarbete på Akershus fästning, men är nu försvunnen och har trots anställda efterforskningar inte kommit tillrädda. Samme fånge har också skrivit en självbiografi, Gjest Baardsen *Sogndalsfjærns* Levnetsløb, forfattet af ham selv, Christiania

¹ Harald Ehrenborg Djø's Per Andersson's Vocabulary. I: Journal of the Gypsy Lore Society, ser. 3, vol. 7 (1928), s. 11—30.

² Utan betydelse i detta sammanhang är en eljes mycket värdefull publikation av M. Olsen, "Sproglig fra de laveste Samfundslag i Kristiania" (Maal og Minne 1914, s. 37 f.), som visar det intima sammanhanget mellan norskt och svenskt lösdrivarspråk.

1835, vilken också blivit översatt till svenska. Den uppvisar i stort sett samma curriculum vitae som Anderssons skrift. Den norska boken är dock utförligare. I dess tre delar ges detaljerade berättelser om fångens bravader, inte minst hans amorösa äventyr. Baardsen var född sju mil n. om Bergen år 1793. Han vistades mest i Norge, men kom under sin sjömanstid till England, Danmark, Preussen och Sverige (Göteborg). År 1826, då han gripits efter sin 57:e rymning, skrev han en första biografi, på Akershus skrev han 1835 den andra, som trycktes. Under sina fängelsevistelser kom han flera gånger i beröring med »skojare» (tattare). På sid. 135 i del 1 berättar han, hur han träffade några på arresten i Laurvig. Den äldste av skojarna gick under namnet *Lurvekongen*. Denne sökte komma underfund med, om Baardsen hade pengar på sig, men fann inga. Då utbrast han, berättar B., till sina kamrater, i den tron, att B. inte förstod honom: *Bæng nøkke Morsn, sum komma buttø Lovia, men Gjennekkøn, kan kje latkja dæ tækknoast. Mero ha dikka i Woldrumen, i Wæstringanø, aa i Kalsingane; men Jukloen ha vist dela Qvantingsgaja alsaro*, vilket B. själv återger på norska på följande sätt: »Fanden tage Fyren, han har Penge nok, men Pokkeren kan ikke finde det mindste. Jeg har efterseet i Sengen, Klæderne og Støvlerne, men Skjelmen maa vist have leveret dem til Madamen.»¹ Så småningom lät B. skojarna förstå, att han kände deras språk, vilket gjorde dem förvånade. Därpå kom han på förtrolig fot med dem, förklarar han, och lärde sig hur de *kokka* och *summa* (løi og bedrog). Dessa skojare voro

¹ Detta prov på Mjeltravernes språk visar ett ordförråd med inslag av rommani och "rodi", det senare starkt överensstämmande med de jylländska kältringarnas, sådant vi finna det hos D[orph]. Säkert rommani äro *beng* djävulen, S[undt], A[ndersson], *kamma* (o är säkert tryckfel för a) hava, S, A, *but*, *butt*, mycket, S, A, *lovor* m. m. pengar, S, A, D, *lattja* finna, S, *tikno* liten, S, A, *mero*, *miro* jag, S, A, *dikka*, se, S, A, *voldro*, *vaddro* säng, S, A, *kalsing* sko, S, A, D, *jukklo* hund, S, A, D, *de*, *dela* giva, S, *gaje* m. m. hustru, S, D, *altsasarot* alltsamman, A. — De övriga skojarorden äro *nøkke* taga, S, D, *mors*, *moss* man, S, A, *jennik* djävul, S, D, *vestringar* kläder, S, *kvanting* förnäm herre, ämbetsman, S (*quant* god, brav, smuk, D).

av ett lägre slag, fortsätter B., de voro s. k. *Mjeltravere* som inte resa så långt och i alla avseenden äro simplare än de s. k. *Storvandringer*.

* *
*
*
*

benen spreken LV lt. (75).

D¹ *benner* læser, snakker, D o r p h. *bened* snakke med, sige til, *han benete den Maj* han snakkede med den Kone, H a n s e n. — Härtill flera sammansättningar och avledningar hos D o r p h och H a n s e n.

S¹ *bänarusk* (»accentu in posteriore», dvs. *bäna rúsk*) det språk som Boråshandlarnas drängar och pojkar talade sinsemellan (= månsing), D a l. *bena* tala, *ja benar noben* jag ljuger, T h e s l e f f.

N¹ *böna*, *bönnä* sige (i Skøiersprog), S u n d t.

A v é - L a l l e m a n t 4: 66 jämför bayr. *bainen* einem zusetzen mit Schelten, Corrigieren, Mahnen, Verboten (S c h m e l l e r 1: 244). Närmare till ligger flandr. *beenen* schimpen, cauillari, *verbeenen* vituperare hos K i l i a n, som också citeras av S c h m e l l e r. WNT betraktar det holl. *beenen* schimpen som ett denominativ av *been(tje)* = vogelfluitje (fågelpipa); jfr hty. *Wachtelbein*: »Beenen is dan op zulk een fluitje blazen om de vogels te verschalken, en vandaar *spotten*». — Ljudlikheten med zig. *penáva* säga (M i k l o - s i c h 8: 41, finskt zig. *phennä*, T h e s l e f f Wb. finnl. Zig. s. v.), som redan W a g n e r s. 225 observerat, är sannolikt blott tillfällig. Däremot får man kanske räkna med en senare sammanblandning av rotv. *benen* och zig. *penna*, att döma av de svenska uppteckningarna *päna to* tale til (A n d e r s s o n hos S u n d t) och *pena* säga, omnämna (P a l m, som även har den regelrätta zig.formen *penna* säga; så även T h e s l e f f). Den danska formen *benner* kan också vara en kompromissform med *b* från rotv. och *-nn-* från zig.; jfr Miskow-Brøndal s. 125, som vilja betrakta ordet som lånord från zig., och Bergman Västgötaknallarna s. 180, där även det svenska ordet behandlas. No. *böna* visar anslutning till *bön*.

¹ D = Danmark, S = Sverge, N = Norge.

bieff mutz (= vulva), Edlibach 1488 (20). *beff* fudt, LV lt. (76). *Beffendekken* Schorteldoek i holl. bargoensch 1731, Moormann 2: 92. *bef* m. culo (= Hinterer), Keller Die Geheimsprache der wandernden Kesselflicker [i Val Colla, Tessin].

D. *Bef* uterus, Dorph. *Bæf* vulva, Hansen.

Med avseende på skrivningen *-ie-* hos Edlibach jfr i samma skrift *kliebiss* ross (= klöverbitare) gentemot *Klebyss* LV ht., *klebiss* LV lt. — Etym. dunkel. Möjligen av romanskt ursprung; jfr belägget från den schweiziska kantonen Tessin och hos Edlibach från Zürich.

binck ein bur, LV lt (75). »Der Nam 'Paur' haiss bei inen *Bing*» (uppt. från trakten av Schwarzwald 1610, Kluge s. 126. *Ein Pincke* Eine Manns-Person, Hempel 1687 (167). *Scharbenck*, *-binck* ein Schultheiss, Hildburghäuser Wb. 1753 (231). *Pincke*, *Pink(ein)* eine Mannsperson, ein jeder der nicht zum Scharfrichter- oder Abdeckerstande gehört, oder nicht daraus geboren ist, Sprache der Scharfrichter 1813 (309). *Benk* Mensch, Mann, Breyell Krämerspr. (448). *penk*, *pink* Mann, Killertäler Krämerspr. (436), Schwäb. Krämerspr. (äv. *Bink*) (482, 483, 489). — Allmänt i holl. bargoensch i formen *bink* (*being*) med betydelsen man, äv. använt som tilltalsord, Moormann 2: passim. *Binken* arbeitsscheue Sonnenbrüder, die nebenher, wenn auch ungefährliche Diebe, Fischräuber und Vogelsteller sind, Rabben.

D. *Bings* Mand, Hosbonde, Herre, Vert, Dorph, Møller, Erichsen, Hansen. Äv. flera sammansättningar.

I det moderna tyska belägget från Rabben föreligger tydligen ett öknamn, som givits »småtjuvarna» av de verkliga förbrytarna. Jfr ordets användning hos skarprättarna och hur zigenarna kalla icke-zigenare för *gadžo* eg. bonde (Thesleff, Wb. finnl. *Zig.* s. v.) samt hur de svenska förbrytarna kalla en person, som är lätt att lura i affärer för *buvo* eg. bonde (lågty. lånord i zig. språket) (Palm s. 68). — Moormann 1: 416 anser detta ord, som är känt »in bijna alle geheimtalen, oude en jonge», vara identiskt med zig. *beng* djävul (jfr om zig. ordets ursprung Bergman

Västgötaknallarna s. 180), vilket dock knappast kan vara möjligt, då ordet synes vara gammalt och har en stor spridning i de lågty. dialekterna och dessutom har vok. *i* i stammen gentemot *e* i zig. ordet. Kiliaen känner det i formen *binck*, äv. *binghel rusticus*. Se även Lasch-Borchling Mnd. Hdwb. 1: 279 (*bink(e)* m. Mann, Kerl). I Korr.Bl.nd. Spr. 35: 37, 37: 27 säges *grober Binke* vara känt i Hannover på 1850—60-talen i betydelsen 'grober Kerl' och ibidem 40: 8 uppges *binke* m. bösartiger, hinterlistiger Kerl förekomma i dial. i Lesse, nära Wolfenbüttel. Sannolikt är ordet besläktat med det likabetydande *Bunke Kerl* in üblem Sinne, gemeiner Mensch, Strolch (sydvästfal., ibid. 34: 90), Bursche, Kerl im guten wie ironischen Sinne (Königsberg; ibid. 34: 29), Schimpfwort in Westfalen (37: 27). I Braunschweig säges *Binke* och *Bunke* om djur (33: 41). Om *bunke*, *bunk* en plump, rå människa se också 33: 8 och jfr holl. *zeebonken* matroser, Doornkaat Ostfr. Wb. 1: 255, *de oolden Bunken sunt swaar* alte Leute sind schwerfällig, Brem.-nieders. Wb. 1: 164. Vid ty. flottan är *Bunk* Feldwebel an Bord (Th. Imme, Korr.bl. 36: 18). Vi ha här att göra med en för rotvälskan naturlig bildlig användning av mlt. *bunk* stort ben, knota (Schiller-Lübben), holl. *bonk* dets., äv. fig. som okvädingsord för grovt byggd, klumpig människa (WNT), *bink* een lomp, een groot stuk, een bonk, en lomperd, een pummel, een lummel, een knoeier; *hij is een regte bink in zijn werk*, een slecht werkmán (ibid.)

boesen drinken, LV lt. (75). *Busen* drincken, LV ndl. (Moorman 2: 12). *Büs* Flasche, Breyell Krämerspr. (450). *Buis* dronk, bedronken, *Buizen* drinken; *Buizen* algemeen bekend in den zin van fel drinken. Staet ook by Kiliaen aengeteekend, Ostfland. Krämerspr. (471). Verbet är vida spritt i Bargoensch (Moorman 2: passim).

D. *byser* drikker, Dorph. *bys* drikke, Hansen. *bysen* drukken, beskjenket, Dorph, Hansen. Den senare har även varianten: *han æ så byst* han er så fuld.

S. *bysa* öl, *lackerbysa* spisöl, Dal. *bysa* krog, Palm, Thes-

leff m. fl. *bÿst* berusad, full, Palm, Thesleff. Se även Bergman Västgötaknallarna s. 179.

Även eng.cant känner verbet. Äldsta belägget är där hos Thomas Harman (1567): *to bouse* to drynke (Peddelars Frenche). NED känner verbet redan omkr. 1300, i meng. skrives det vanligen *bouse*, *bowse*. Det svarar mot mhol., mlt., mht. *busen*, nholl. *buizen*, nht. *bausen* (jfr DWb. 1: 1200; Wagner s. 230 drar fram belägg från 1400-talet, äldre än Grimms). Enligt NED förekommer ordet visserligen i meng., men det synes ha blivit allmänare känt först på 1500-talet såsom »thieves' and beggars' cant», varifrån det passerat till slangen och det allmänna språket (*booze*, *boose*). Kluge Et. Wb. (1924) för *bausen* zechen, schwellen till *Baus*, mht. *bus* Aufgeblasenheit, schwellende Fülle. Annorlunda men knappast riktigt Verwijs en Verdam (1885). WNT lämnar det oförklarad.

botten etnen, LV lt. (75). *Botten* eten, LV ndl. (Moormann 2: 12). *gebutt* gegessen, Hildburghauser Wb. 1753 (228). *buttementen* essen, *butterich* hungrig, *buttlakig* hungrig, Pfister 1812 (296). *butten* essen, schlucken, *abbutten* abfressen, *Buttlak* Hunger, Pfullendorfer Wb. 1820 (337, 339—40; 344). *butten* essen, Nordwestfäl. Krämerspr. (445). *Bott* Speise, *botten* essen, Breyell Krämerspr. (449, 457). *butten* essen, *Buttere*i Essen, Schwäb. Händler-spr. (480). *bute* essen, Berner Mattenenglisch (Schweiz. Archiv f. Volksk. 29: 227). Även i Bargoensch är verbet *botten* och subst. *botlak* allmänt kända, Moormann 2: passim.

D. *But* Mad, Neckelmann, Møller. *butter* spiser, bider, Dorph. *but* æde, bide, Hansen. *Butning* Mad, Dorph, Erichsen, Hansen. *Butteri* Mad, Dorph. *butlak* hungrig, Dorph, Erichsen, Hansen.

S. *botning* mat, *emra b.* köpa mat, Dal.

Verbet möter i några tyska dialektordböcker, nämligen Schambach s. 36 (jfr Wagner s. 226): *buten* essen, verzehren, *dei butet* äwer quant der isst gewaltig viel (kvantiteten oviss), och Schweiz. Id. 4: 1914: *butten* behaglich essen, viel hineinessen (Uri,

Tirol). Sannolikt är ordet en skämtsam metafor av lt. *butten*, holl. *botten* med den ursprungliga betyd. 'stöta'. WNT 3, 1:741 medtar äv. några citat, i vilka verbet har betyd. 'gulzig eten, inzwelgen, instoppen'. Jfr i svensk skolpojks slang *klappa in krubb* äta, stoppa i sig mat (Bergman Skolpojks slang s. 95).

bedie den bucht nemed id (= das) gelt, LV lt. (75). *Bucht* ghelt, LV ndl. (Moormann 2: 12). *Bucht* Geldt, Duisburger Voc. 1724 (184). *büchte* Geld, Nordwestf. Krämerspr. (445). Jfr *Bucht* »doedel, klein volk. Bucht uit verachting toegepast op alles wat men klein acht. Algemeen Nederlandsch», Ostflandr. Krämerspr. (471). *der Bicht* das Geld, Christensen 1814 (315). I senare högt. uppteckningar möter flerstädes en form *Picht* 'pengar'. Äv. i Bargoensch: Moormann 2: 234 (*bucht* 1. slecht, gemeen, 2. geld), 288.

N. *bökt* Penge, Sundt.

I Korr.Bl.nd. Spr. 12: 11 meddelar C. Walther ett citat från Rollenhagens *Amantes amentes*: »Eck hebbe einen heilen hoet voll *buchte*», där *buchte* måste översättas med pengar, vilket bekräftas av en prosaversion av samma skådespel från 1620, där det heter »ich habe einen gantzen Hut voll Gelt» (ibid. 29: 31). K. E. Krause tror (ibid. 13: 5), att »*Buchten* sind kleine verbogene oder doch biegsame alte Münzen; ob Brakteaten ursprünglich oder die dünnen Silberbleche (Blafferte), ist schwer auszumachen». Ibid. 29: 78 f. tar Walther ställning till det rotv. materialet och tänker sig *büchte* (Nordwestf. Krämerspr.) som plur. till *bucht*. I Braunschweig kan man enligt Walther höra uttrycket *der hat aber Bichte* (29: 31) och från Hannover är *bixte* Geld känt (32: 89). I formen *bichte* ser han en delabialiserad variant av *büchte*. Dess sing. föreläge i *der Bicht* (Christensen 1814). *Bicht* vore lånat från holl. *bucht* m. (*u* i holl. uttalat *ü*). I äldre flamländska är *Bucht* m. 'pengar' flerstädes belagt, redan från 1500- och 1600-talen, ex. hos de Boo Westvlaamsch Id. s. 193. Ovisst blir, om *bucht* etymologiskt hör ihop med holl. *bocht* n. skräp, utskott, något dåligt och ringaktat, vartill kan jämföras got. *usbaugjan*

sopa undan (Frank Et. Wb.) eller om det med Krause skall föras till *bûgan*, *bôgjan* och åsyfta de böjda småmynten, brakteaternerna. I likhet med Walther anser jag det sannolikast att räkna med det första alternativet. Det är icke ovanligt i folkligt språk att uttrycka begreppet slant med metaforer, som ha betydelsen av något smått; se därom Bergman i Ark. f. nord. fil. 49: 373.

bult ein bedde, LV lt. (75). *Een bult* een bedde, LV ndl. (Moorman 2: 12). *Bölt* Bett, Breyell Krämerspr. (450). Allmänt i holl. bargoensch med var. formerna *bult*, *bölt* och *bulst*, Moorman 2: passim.

D. *Byltes* Seng, Dorph, äv. Vugge, som Kjeltringkvinderne bar på Ryggen, Hansen (var. *Bøltes*). *Byltes* Seng, Møller.

Den holl. formen *bulst* är ett annat ord. Kluges flamländska källa (Barg. van Zeele, Kluge s. 471) anmärker vid ordet *bulst*: »Bulster zei men vroeger voor stroozak of matras». En annan flamländsk källa (de Keyser) översätter flaml. barg. *bulst* med 'bed', 'koopwaren in een zak op den rug'; man kan härmed jämföra sv. dial. *fässing* halmmadrass och säck, västgötaknallarnas handelspåse (Bergman Västgötaknallarna s. 183).

Äldre nholl. *bulte* (*bulcht*) culcita stramentitia (= kudde, madrass av halm) (Kilian), mlt. *bulte* m. (Stroh)bündel, -sack, Matratze, och mlt. *bült(e)* n. Verpackung, Massangabe: Bündel, Ballen; Strohsack, Matratze, Schlafsack (im bes. auf Schiffen) (Lasch-Borchling 1:369). *Bölt* möter i äldre da. i bet. madras, køjeklæder (Kalkar 1:327). Liksom LV *bult* är ett gott holl. och lt. dialektord utgår väl da. rotv. *Byltes*, *Bøltes* från da. *Bylt*, (ä. da. *Bölt*), som enligt Ordbog over det Danske Sprog har bet. 'forskellige løse genstande, især om tøj, klæder, der er rullet l. pakket løst og uordentlig sammen'. Den på metafor grundade betydelsen 'säng' är rätt naturlig och kan ha uppstått självständigt i de olika länderna. Suff. *-es* är särskilt karakteristiskt för den da. rotv.

cass ein huss, LV lt. (76) och i samma skrift sammansättningarna *boltkas* ein schithuss (76), *clötkas* ein horhuss (76) och *slöm-*

kass slaphuss (78). *Een casse* een huys (2 ggr), LV ndl. (Moormann 2: 12) och i samma skrift *Casement* die gevangenisse (92). *kasse* Haus, Nordwestfäl. Krämerspr. (444). Även i Bargoensch *kas* huis (Moormann 1: 112, som har det från Kempen, där det även är känt i dialekten).

D. *Kass* Gaard, Huus, Hjem, *I Kass* hjemme, *Til Kass* hjem, Dorph. *Kas* Gård, Hansen. Neckelmann har *Primkassen* Arrest m. fl. sammansättningar.

Wagners s. 226 och Dyrlands s. 336, not 14 identifiering med ital. *casa*, som i furbesco också kan betyda fängelse, är osannolik. Här föreligger utan tvivel i st. ital. *cassa* (lat. **capsa*), ffra. *casse* Kasten, Kiste (Tobler-Lommatsch Afrz. Wb.), mhol. *casse*, *cas*, mhty. *kasse*, mltly. *kass* (*kast*, *kaste*). DWb. 5: 259 anser *kasse* vara lånat vid nedre Rhen från fra. och anför belägg från 1400-talet: *casse daer men iet im legghet*. Diefenbach s. 98: *casse capsula*. Se vidare Verwijs en Verdam och Schiller-Lübbers, som påpeka, att i holl. och lty. en sammanblandning synes ha ägt rum av *kasse* och *kaste*. En Rotw. närstående betydelse föreligger i Mecklenburgs *dê kass* Raum für Häckerling und Schlafstelle für die Knechte (Korr. Bl. nd. Spr. 16: 59). Bet. hus är för den folkliga humorn en naturlig metafor. Jfr ty. *Kasten*, som kan betyda, utom låda, även gammalt hus, vagn och båt (*een oolen Kassen*, Schütze Holst. Id.). Det i da. riksspråket inlånade *Kasse* har bland sina många betydelser också den av fängelse (ODS). Fängelset kan för landstrykaren betraktas som huset par préférence. Da. rotv. *kass* kan ha jylländsk apokope av da. *Kasse* och behöver icke vara inlånat från tysk eller holl. rotvälska.

colt ein mess, LV lt. (76). *Cout oft sax* een mes, LV ndl. (Moormann 2: 12). *Cout* ein messer, Duisburger Voc. 1724 (184). *Koter* Messer, Breyell Krämerspr. (450). I holl. Bargoensch *Kaut*, *Kout(je)*, *Koot* mes, Moormann 2: passim.

D. *Culters* en Kniv, Neckelmann. *Kultes*, Dorph, Hansen. *Kuldes*, Erichsen.

N. *kultrum* Kniv, Sundt.

Romanskt lånord, av ffra. *coltre*, nfra. *coutre* plogjärn, lat. *culter*. I betyd. plogjärn är ordet spritt i lågty. dial. Kilia n har *Kouter*, ploeghkouter Vomer, dentale, dens aratri dicitur *Kouter* q. d. *culter aratri*.

crew fleisch, LV lt. (76). *Creu* vleesch, LV ndl. (Moormann 2: 12). *Kreef* Speck, Duisburger Voc. 1724 (184). *krêwes* Fleisch, *krêwehacker* Fleischer, Nordwestfäl. Krämerspr. (444). Allmänt i Barg. i formerna *kreeuw*, *cri*, *krî*, *kreeft* vleesch, Moormann 2: passim.

D. *Kræges* Kjød, Dorph. *Krækkes* Flæsk, Møller. *Krækers* Kjød, Erichsen. *Krækes* Kød, Hansen.

LV:s ord sammanställas av Pott 2: 16 och efter honom Avé-Lallemant 4: 67 med polska m. m. *krew* Blut, som dock inte passar till betydelsen. Ascoli s. 126, 141 och efter honom Sainéan Anc. Arg. s. 137, 141 betrakta det däremot som lånord från romansk rotvälska. Argot har nämligen *crie* viande (1596), *calão cria*, *furbesco cria* (1400-talet), *crea*, vilket anses vara ett grekiskt lånord (*κρέας*); andra grek. lånord i rom. rotv. äro argot *arton pain* (*ἄρτος* hostia) och argot *ornie poule* (*ὄρνις*), varom jfr Ascoli 1: 126, Sainéan Anc. Arg. s. 141 och Wartburg s. v. *artos*. — De danska formerna äro närmast att jämföra med de nordvästfal. gårdfarihandlarnas *krêwes*.

kibige diel schon magt, LV lt. (77). *Dille* een meysken, LV ndl. (Moormann 2: 12). *Ein Tillgen* Ein Mägdgen, Hempel 1697 (167). *Dilla* ein Mägdlein, Hildburghausen Wb. 1753 (227). *Schienägels-Dill* Magd (*Schienägel* = Arbeit), Pfister 1812 (305). *Dil(l)che* Mädchen, Christensen 1814 (318, 329). *Dille* Frauenzimmer auf der Wanderschaft, *Tille* Hure, jedes ledige Weibsbild, Spr. der Handwerksburschen (423, 425, 433). *dillche* Mädchen, Pfälzer Händlerspr. (437). I Bargoensch 1769: *dilletje*, Moormann 2: 114.

D. *Dill* Pige, Kjæreste, Dorph, Erichsen, Hansen. *Dell*, Møller.

S. *dilla* piga, Dal, flicka, Hof och i senare uppteckningar av månsing, varom Bergman Västgötaknallarna s. 181.

Ordet, som även finnes i eng. cant: *dell* a yonge whench (Wagner s. 227), är mhol. *dille* babbelaarster, meisje, i diminutiv form *dilleken* (Verwijs en Verdam 2:196), äldre nholl. *dille*, *dilleken* j. klappeye, garrula (Kilian), nholl. *dil*, *del*, fris. *del*, men är i övrigt av ovisst ursprung.

dierret gesächen, Edlibach 1488 (19). *Diern* sehen. *Dierling* aug, LV ht. (53). *diren* sehen, *dirling* ein oge, LV lt. (76). Saknas i den ndl. versionen. *thüren* sehen, *ein Thürling* ein Auge, Hempel 1687 (169). Holl. barg. *tuuren* kijken år 1689, *Tuurlings* oogen, Moormann 2: 84, 375, 377.

D. *tyrer* seer, synes, Dorph, Møller. *tyer* se, Hansen. *Tyrik* Øie, Dorph, Erichsen, Hansen. *tyrlak* blind, Dorph.

S. *tura hala fiäll* si wakkra flickårr, Hof och även i en sen månsinguppteckning.

De sydtyska formerna hos Edlibach och i LV ht. (som avskrivits i LV lt.) torde ha sydtysk delabialisering (jfr nämligen *Lissmarckt* kopff i LV ht. gentemot *lüssmarkt* koep, eg. »lus-torg, -marknad», LV lt.) och *d* i stället för *t* (jfr *Dinte* Tinte i den sydty. uppteckningen av Pfister 1812, Kluge s. 297).

Verbet möter också i eng. cant, redan i en av de äldsta källorna, Harman 1567: *to towre* to see. Jfr *to bowse* to drynke i samma källa, ovan s. 17. NED lämnar ordet oförklarad men uttalar, att det sannolikt inte råder något sammanhang mellan detta *tower*, *towre*, *tourre* å ena sidan och *twire* v. arch. and dial. (även *twyre*, *tweer*) å den andra. Detta senare är självt dunkelt till sitt ursprung men svarar till mht. och ännu i bair. dial. *zwieren*. Emellertid måste *towre* vara samma ord som mhol., nholl. *turen* scherp kieken, fris. *tûrjen* »turen», ook »wachten» (Verwijs en Verdam), östfris. *türen* angestrengt u. aufmerksam wonach sehen, zielen, trachten, wählen etc. (Doornkaat-Kolman). Etym. oviss.

Liksom eng. cant *bowse* i dansk rotv. framträdde såsom *byser*, svarar mot eng. *towne* det da. rotv. *tyrer*. Den svenska månsingens *tura* fattas väl riktigast såsom västgötsk ljudform med substitutionering av *u* för det (från Danmark?) inlånade ordets *y*; jfr därom Bergman Västgötaknallarna s. 218.

dissen schlan, LV lt. (76).

D. *diser* slaæer, *de Bingser* *dises* de Mænd slaæes, Dorph. *dises* slås, Møller. *dis* slå, Hansen.

S. *disur* (sic!) slår, Ridderstad.

Lty. *diesen* schlagen, stossen, Avé-Lallemant 4: 67, Mensing. — Det svenska belägget är tvivelaktigt även därför att Ridderstad som källa är något tvivelaktig; jfr Bergman Rotwälska s. 56.

duel geld, LV lt. (76). Ett annat ord i samma skrift är *daul* penning (76), i den ht. versionen *Doul* pfennig (53) och *tull* angster (litet mynt) hos Edlibach (20).

D. *Duel* Penge, *Duels-Bels* Penge-Pung, Dorph. *Dubæls* l. *Dowbæls* Pung (sammansatt med *Bæls* Pose), Hansen.

Torde vara ett romanskt lånord. I argot finnes ett *douille* argent, som dock är belagt först 1850 (Sainéan Sources 2: 331), *douiller* payer, belagt 1874 (E. Chautard La vie étrange de l'argot (1931), s. 353). Av oklart ursprung; en osannolik förklaring finnes hos Francisque-Michels. 138. Jfr i övrigt Wagner s. 226 och Günther Gross-Archiv 33: 234, not 1.

flader bad, Edlibach 1488 (20). *Flader* badstube, *Fladerfetzer(in)* bader(in), LV ht. (53). *flader* batstoue, *fladervetzer(in)* stöuer(in), LV lt. (76). *Flader* een baedtstoue, LV ndl. (Moorman 2: 12). *Flattern* waschen, Pfister 1812 (298). *Pfloderer* Barbierer, *Floderer* Bart, *fladeren* waschen, Pfullendorfer Wb. 1820 (338, 346). *fladere(n)* waschen, Killertäler Krämerspr. (435). *pfladere*, Schwäb. Händlerspr. (488). *fladern*, Eifler Hausiererspr. (491). *fladern* waschen, Spr. der Handwerksburschen (425).

D. *flaadrer* toer, vasker, D o r p h.

Orden sammanhånga väl till form och betydelse med ty. *flatern*, lt. *fladdern* 'flattern, breit und flach auseinandergehen, sich flach auseinanderschlagen' (Korr. Bl. nd. Spr. 23: 87), *flodern* 'sich unruhig bewegen, verwandt mit *flattern*' (P a u l DWb.).

Flösslen seichen, LV ht. (53). Jfr i samma skrift *Flösselt* er-trenckt, *Flossart* wasser, *Flossling* fisch. *flosslen* bitten, *flosselen* erdreucken, *flosshart* water, *floslink* visch, LV lt. (76). *Flossen* pissen, *Flossaert* water, *Flosselic* visch, LV ndl. (M o o r m a n n 2: 12). *flösseln* weinen, H e m p e l 1687 (168). *Geflösselt* das Wasser abschlagen, Hildburghäuser Wb. 1753 (228). *Flössel* Urin, *Flösslen* pissen, *Flosch* Nachen, Schiff, P f i s t e r 1812 (298). *flussern* schwimmen, *Flusser* Wasser, Fluss, Christensen 1814 (320; 325). *flösseln* beweinen, heulen, Pfullendorfer Wb. 1820 (338, 340). *Floss* Urin, *Flossen* sein Wasser abschlagen, Breyell Krämerspr. (449, 458). Jfr *flöjen* mingere, *flöje* Urin, Nordwestfäl. Krämerspr. (445). *flossern* Wasser trinken, regnen, Spr. der Handwerksburschen (425). *Flossen* pissen, Ostflandr. Krämerspr. (472). *flösslen* mingere, *flösseln*, *flösseren* regnen, Schwäb. Händlerspr. (484—5). Holl. Barg.: *flosteren*, *flossen*, *flosselen* m. fl., mingere M o o r m a n n 2: passim.

D. *flusker* pisser, *Fluskes* Pis, Vand, Flod, *fluskelak* pisse-trængt, *Fluskesknasper* Sømand, D o r p h. *flosker* pisser, M ø l l e r. *flosk* pisse, H a n s e n.

Att orden sammanhånga med ty. *fliessen* och dess kausativ *flössen* är tydligt. Ljudförbindelsen *-sk-* i dansk rotv. kan vara en substitution för holl. *-st-* (*flosteren*).

funckhart lieht, E d l i b a c h 1488 (20). *Funckart* feur, LV ht. (53). *Funckhart* fwr, LV lt. (76). *Fonckelen* braden oft sieden, *Fonc(ke)* vier, *Fouckaert* een hout, LV ndl. (M o o r m a n n 2: 12). *Funckert* Feuer, H e m p e l 1687 (167), Hildburghäuser Wb. 1753 (228). *Funk* Feuer, *funken* feuern, Pfullendorfer Wb. 1820 (339). Krämerspr.: *funkert* Feuerzeug, P f ä l z e r (437), *Funkert* Feuer,

Winterfelder (441), *Fonkert* Ofen, Breyell (450), *Funk* Feuer, Schwäb. (480), *funkert* Feuer, Eifler (490). Allmänt i holl. och flaml. Barg. i formerna *fonke*, *fonkerich*, *funkers* (Maastricht), *fonkert* kachel (M o o r m a n n 1: 56), *fonket* lamp, kachel, *der fonket fongzde* de kachel brandde (M o o r m a n n 2: 259).

D. *Funkes* Ild, Ildebrand, *Fakke Funkes* stikke Ild, *funker* brænder, antænder, steger, koger, *Funkekass* Smede, D o r p h. *Funker* Ild, Tørv, M ø l l e r, H a n s e n.

S. *funket* spisen, D a l.

Orden innehålla tydligen stammen i ty. *Funke* med det rotv. suffixet *-hart*, senare *-ert* (jfr sv. *funket*, holl. *fonket*), varom se P o t t 2: 34 och DWb. 2: 340 samt Kluge Unser Deutsch s. 82. Med da. *Funkes* jfr holl. *funkers* (Maastricht).

fützer wirt, *glidenfützer* frowenwirt, Edlibach 1488 (19). *Fetzen* arbeiten, LV ht. (53) arbeiden, LV lt. (76). Saknas i den ndl. versionen. Subst. *fetzer* ingår i flera sammansättningar i LV: *Bosshartvetzer* metzger, *Briefelvetzer*, *Brefvetzer* schriber, *Claffotvetzer* schnider, *Fladervetzer(in)* bader(in), *Glydenfetzlerin*, hürnwirtin, *Klingenfetzlerin* lyrerin, *Rol(l)vetzer* müller, *Schöchervetzer*, *Schochervetzer* wiert. Senare belägg: *ein Poster-Fetzer* ein Fleischer, *Klingfetzer* Spielleuthe, H e m p e l 1687 (169). *Fezzer* Koffer-, Frachtwagendiebe, P f i s t e r 1812 (297). *Fetzen* abdecken, schinden, *Fetzer* der dieses thut, Spr. der Scharfrichter 1813 (308). *auffetzen* aufschneiden, Christensen 1814 (320). *abfetzen* abhauen, *Fetzer* Beul (= Beil?), *Spraussetzer* Holzmacher, *Klingenfetscher* Musikant, *fetze* schneiden, Pfullendorfer Wb. 1820 (337, 338, 340, 342, 344). *fetzen* schneiden, *anfetzen* an-, aufschneiden (z. B. das Abschneiden und Stehlen von Koffern von den Wagen), R a b b e n. *Fetzer* Metzger, *-fetzer* som senare led i flera yrkesarbetarnamn, Schwäb. Krämerspr. (484, 489).

D. *Fesser*, Rakker, Bøddel, Natmand, D o r p h.

P o t t 2: 32 tänker sig, att lat. *facere* ligger till grund för verbet *fetzen* och erinrar om att D o r p h s motsvarighet till *-fetzer* i den da. rotv. är *-fakker* (t. ex. *glarmfakker* Glarmester, *kalslingf.*

Skoemager). För senare ty. rotv. uppteckningar, där *fetzen* betyder »schneiden, hauen, stechen, verwunden, auch wohl: tödten», antar han emellertid sammanhang med *zerfetzen*. Samma dubbla förklaring har A v é - L a l l e m a n t 4: 539.

Det av P o t t åberopade da. rotv. *-fakker* är nomen agentis till verbet *fakker* gjør, D o r p h; *fak* lave istand, H a n s e n; i det no. fantespråket *fakka* gjøre, arbeide (därtill *fakkar* Arbeider, Haand-verker), S u n d t s. 375; i sv. rotv. *fakka* taga, stjäla, lämna, giva (därtill *mulåfakkare* mördare, till *mulå* död, *karbanfakker* urmakare, de bägge subst. betecknade som tattarspråk), P a l m s. 72 och T h e s l e f f s. 30, vilken senare återger verbet med 'gripa, arrestera, göra', av vilka betydelsen 'göra' av T h e s l e f f betecknas som månsing. Betydelsen 'gripa, arrestera' för tanken till no. *fakka* gripe (och da. *fakke*, från norskan? ODS), som av T o r p betraktas som en intensivbildning till germ. **fanhan* faa och jämföres med sv. dial. (skå.) *fakksa* gripa i, med häftighet fatta tag i ngt, gripa i kragen (R i e t z s. 124). Även betydelsen 'taga, stjäla' låter förena sig med denna attribution. Betydelsen 'göra' etc. passar däremot bättre ihop med eng. slang *fake*, som av NED säges vara av dunkelt ursprung men förekommer i tjuvars och landstrykares språk i betyd.: »to perform any operation upon; to 'do', 'do for'; to plunder, wound, kill; to do up, put into shape; to tamper with, for the purpose of deception. In the lastmentioned application it has latterly come into wider colloquial use, esp. with reference to the 'cooking' or dressing-up of news, reports etc., for the press.»

Vad rotw. *Fetzer*, *fetzen* beträffar, är det tydligt, att de redan i de äldsta beläggen (1488, 1510) kommit att betyda 'yrkesman, arbeta'. Den ursprungliga betydelsen ser jag ännu bevarad i skarprättarnas språk från b. av 1800-talet: »abdecken, schinden». Även yrkesnamnen i LV: *Bosshartvetzer* (*Bosshart* = kött) och *Claffotfetzer* (*Claffot* = kläder) låta väl förena sig med en ursprunglig betydelse hos verbet av 'skära, stycka'. Från en speciell betydelse av 'Abdecker, abdecken' i skarprättarnas och rackarnas språk, kunna orden ha trängt ut i Rotw. i den allmänna betydelse-

sen av 'hantverkare, arbeta'. Man bör erinra sig, att ännu på 1800-talet var hantverket par préférence bland t. ex. Jyllands kältringar och motsvarande grupper i Tyskland bödelns och rackarens.

gesantemoss Efrow, LV It. (76). Ordet är en sammansättning med betydelsen 'gift kvinna'; för den senare leden jfr *primersmoss* papenhur nedan s. 34. Med förra leden jfr *Ghesanct* ghebannen, *Sancken* ghetrou, *Een sancke* een kercke, LV ndl., (M o o r m a n n 2: 12) Krämerspr.: *sankse* Kirche, *sanksen* in die Kirche gehen, Nordwestfäl. (444, 446), *Sanktes* Kirche, Wien, Breyell (449), *sjanken* huwen, *Sjanksken* kapelletje, Ostflandr. (475). Allmänt i holl. och flamländsk Barg. i formerna *chancken*, *sjanken* trouwen, *chanke*, *sjank* kerk (M o o r m a n n 1: 56, 416), *sanks* kerk (M o o r m a n n 2: 259).

D. *Sjangert*, *Sjammert* en Kirke, D o r p h. *Sjangert*, M ø l l e r, H a n s e n.

S. *sanga* kirke, S u n d t (månsing).

Ordet synes inte kunna beläggas utanför lågtyskt (Westfalen), holländskt-belgiskt och nordiskt område. W a g n e r s. 226 såg här, säkert med rätta, lat. *sanctus*, även om han, lika litet som någon senare författare, kunnat peka på någon speciell användning av det lat. ordet, från vilken den rotv. formen utgått. M o o r m a n n 1: 10 och 385 vill betrakta *sjank* etc. 'kerk' som lån från zig. *kangheri* kyrka »met klankassociatie onder invloed van sanctus», något som dock är föga sannolikt, då de rotvälska formerna överallt ha *s* eller *sj* som uddljud och rommani överallt opalataliserade former.¹ Den danska formen *Sjangert* bör närmast hållas ihop med de holl. och östflandr. orden med *sj*-. Om månsing *sanga* se B e r g m a n Västgötaknallarna s. 210. Jag är nu benägen att sammanställa den svenska formen med de kontinentala rotv. orden. Att en senare association med västg. *sang* 'sång' kan ha påverkat månsingformen är inte uteslutet.

¹ Ej heller A. Kluyver, *Romani Words in Dutch Slangs*, (Journ. of the Gypsy Lore Soc., 1934) räknar med *sjank* etc. som rommani.

grams kind, LV lt. (76). Holländsk och flamländsk Bargoensch: *groem*, *groemme*, *grom*, *grommetje*, *grommeken* (Moormann 2: passim).

D. *Grumsling* et Barn, Dorph, Møller, Erichsen, Hansen. *grumslinglak* frugtsommelig, Dorph. *grumslak* dets., Hansen.

S. *gromsing* Barn, Andersson (hos Sundt). *groms*, *gromsing* (med slutet o) pojkslyngel, 'grabb', Molander På Kornhamnstorg, i Svenska Landsmålen 1: 612, not 34.

De rotv. orden äro att sammanhålla med da. *grums*, bornh. *groms* inälvor av fisk, sv. dial. (gotl.) *grum*, lt. *grôm*, holl. *grom*, fris. *gram*, *grim* jämte normalformen *grom*, östfris. *grôm* (Doornkaat-Koolman 1: 693 f.). WNT 3, 1: 919 upplyser, att holl. *grom* även kan användas i betydelsen »kroost, kinderen; vaak met verachting: gebroed. Im platte scherts. *Met grom* bevrucht, bezwangerd». Sannolikt är eng. *groom* ett slags tjänare samma ord. Annorlunda NED och Skeat, som sammanställer det med ffra. *gromet*, *gormet* dräng (åt en vinhandlare), nu *gourmet* vinkännare, finsmakare (se Gamillschög). Pott 2: 34 har redan gjort denna sammanställning av rotv. *grumsling* med da. *grums*, »unstreitig der Unreinlichkeit wegen», och Hansen s. 150 hänför likaledes det da. rotv. ordet till *Grums*, om ock med tvekan. Han menar, att det ligger en häntydning på »snavsede Unger». Det holländska uttrycket *met grom* med barn, ger emellertid en naturligare förklaring på metaforen. Med LV lt. *grams* jfr fris. *gram*.

Grifling finger, LV ht. (53), lt. (76). *Gripelic* een vinger, LV ndl. (Moormann 2: 12). *Greifflinge* Ein Paar Handschu, Hempel 1687 (166). *Griffling* die Hände, oder Handschuhe, Hildburghauser Wb. 1753 (228). *Grifling* Finger, Pfister 1812 (298). Krämersprachen: *greiferle* Hand, Killethäler (435), *Griffling* Hand, Winterfelder (441), Schwäb. (äv. i betyd. Finger; 480, 481, 489).

N. *grifling* Haand, Sundt.

Till ty. *greifen* med den vanliga rotv. avledningsänd. *-ling*, varom se t. ex. Pott 2: 37.

hoeff brot, LV lt. (76). *Hoef* broot, LV ndl. (Moormann 2: 12), *Hust* (skrivfel för *Huft*?) Brodt, Duisburger Voc. 1724 (184). *Oeft* brood, *Oeftflikker* broodmaker, Ostflandr. Krämerspr. (474). *hoeft* brood, Bargoensch van Zele (= Kluges Ostflandr. Krä.), Moormann 2: 133. *Hoefte* voedsel in 't algemeen, doch ook in 't bijzonder brood, de Seyn-Verhougstraetes uppt. från Roeselare 1890 (Moorm. 2: 222). *Hoefte*, *oeft* brood, stuk brood, de Keyzers uppt. från Bryssel 1916. (Moorm. 2: 282).

D. *Hof* Brød, Neckelmann, Dorph, Møller, Erichsen, Hansen. Møller lämnar s. 72 den upplysningen, att han i sin barndom hört ordet *Klingerhof*: finbrød, sigtebrød. »Det var en lille pige, der havde opholdt sig en tid i Sønderjylland, som fortalte mig, at der nede kaldte de sigtebrød for klingerhof».

S. *wernthoff* gullebröd, *lackethoff* spisbröd, Dal (månsing).

De holländska och flandriska formerna *hoeft*, *hoefte* (*oeft* m. m. visa flandriskt h-bortfall) torde, såsom jag påpekat i Nysvenska studier 1934, 52 f., ge förklaringen till detta hittills dunkla ord. Det är sannolikt identiskt med holl. (*be*)*hoef* behov, *behoefte* nödtorft, behov. Märk särskilt betydelsen 'föda i allmänhet' i flandrisk Bargoensch.

klöthöbel geky(?) ein hund, LV lt. (77). *Houele* een Hont, *Quien oft Houel*, LV ndl. (Moormann 2: 12). *Höbbel* Hund, Breyeller Krämerspr. (449).

D. *Hevl* en Hund, Neckelmann. *Hövl*, Dorph. *hævl*, Møller. *Hövel*, Erichsen. *Hövl*, Hansen.

Lt. *hövel*, ht. *hobel*, da. *høvl*, sv. *hyvel* i bildlig användning.

Kabas haupt, LV ht. (54), lt. (77). Jfr *Kabbas* eenen korf, LV ndl. (Moormann 2: 12). *Kobis* Der Kopff, Hempel, 1687 (167). Med vokalen *i* eller *e* i stammen: *Kibes* ein Menschen-Kopf, Hildburghausen Wb. 1753 (229), Kopf Pfullendorfer Wb. 1820 (341). *kiwes* Kopf, Pfälzer Krämerspr. (438). *Kibes*, *Kibis*, Schwäb.

Krämerspr. (483). *Kebes* hoofd, kop, Moormann 2: 247. *kīebus*, *kīebes* hoofd, Endepols s. 186 (se äv. Moormann 2: 258). Endepols har äv. formen *kabes* i bet. pastor och därtill verbet *kabese* bikta (se hos Moormann 2: 253, 262), vilket torde vara samma ord som LV *Kabas* i överförd bemärkelse (= huvudet för församlingen?).

D. *Kabes* Hoved, Dorph.

LV *Kabas* haupt är väl identiskt med ty. dial. *Kabass* geflochtene Strohtasche, holl. *kabas* Binsen- od. Strohkörbchen (jfr LV ndl.), eng. *cabas* arbetskorg för damer, fra. *cabas* korg, gammal halmhatt, av prov. *cabas* ur vulg. lat. *capacium*, till lat. *capax* omfattande, rymlig (Gammillscheg). Någon direkt parallell till en dylik betydelseöverföring synes dock icke kunna anföras.

Den danska rotv. formen *Kabes* kan även sammanhänga med schweiz. *chabis*, *chabus*, *chabes* weisser Kopfkohl, auch scherzhaft Kopf des Menschen (fht. *chapuz*, mht. *kabess*), Schweiz. Idiot. 3: 98. Pott 2: 16 ville betrakta även LV *Kabas* såsom en metafor av ty. dial. *Cappes* Kopfkohl. Metaforen kålhuvud: människohuvud är ju välbekant, jfr t. ex. Imme s. 102 och svensk skolpojkslang *rot*, *kålrot*, *rabba* huvud, Bergman, Skolpojkslang s. 115.

De senare kontinentala rotv. formerna med *i* och *e* i stammen äro dunkla.

Kimmern kauffen, *Verkimmern* verkauffen, LV ht. (54, 55). *kummern* kopen, *verkümmern* verkopen, LV lt. (78). *Verkimmeren* vercoopen, LV ndl., Moormann 2: 12. *verkimmern* anbiethen, *kimmern* kaufen, Pfullendorfer Wb. 1820 (337, 341). *verkümmeln* verkaufen, Sprache der Handwerksburschen (422). I sydöstlig Bargoensch *verkimmeren* verkoopen, Moormann 2: 239. *verkümmeln* Gestohlenes verkaufen, Polzer, *Verkümmler* Hehler, Polzer, Rabben.

D. *kumbeler* kjøber, Dorph. *komp* købe, *Komper* Køber, Hansen.

DWb. 12: 692: *verkümmern* eg. 'mit Kummer belasten', sedan

'mit Arrest belegen', 'etw. in andern Besitz bringen, verpfänden'. Därur också 'verkaufen' (i dial. *verkümmeln* verkaufen, mit verächtlicher Nebenbedeutung). Utan skäl slår *Moormann* 1:352 och 329 ihop *verkimmern* med *kienjen*, *kienen* koopen, *verkienjen* verkoopen, vilka senare förekomma i bargoensch och dievental och äro judiska ord (jud. *qinjon* koop).

knassbart knecht, LV lt. (77). *Knuspert* ein Scharfrichter-knecht, Sprache der Scharfrichter 1813 (309), Rabben.

D. *Knasper* en Karl, Knøs, Dorph, Møller, Erichsen, Hansen. *Fluskesknasper* Sømand, Dorph.

N. *knaspert* Person, Fyr, Kammerat, Sundt.

Dunkelt. Avé-Lallemant 4:68 med instämmande av Günther s. 150 förmodar, att här föreligger en förvrängd form av *Knasterbart*, »noch heute im Niederd. gängige, launige Bezeichnung des mürrischen, verdriesslichen Untergebenen, von *knastern* rasseln . . . schelten».

kybich gued, *kibige diel* schon magt, LV lt. (77). *kibig anronnen* frisch ansehen, Hildburghäuser Wb. 1753 (229). *kibig*, *kiwig* fett, Schwäb. Krämerspr. (480). *kiwig* schoon, goed etc., Ostflandr. Krämerspr. (473). *kiewig* goed, wel, genoeg, de Seyn Roeselaere (*Moorm.* 2:222).

D. *kiwik* køn, smuk, *de æ en kiwik Maj* det er en køn Kone, Hansen. *kiwvek*, Møller.

Ett ty. dialektord, såsom påpekats av Avé-Lallemant 4:68 och Wagner s. 246, vilken hänvisar till Schambach s. 100: *kiwig* dick, stark; nur vom Holze welches der Tischler verarbeitet. Jfr även Mensing 2:103: *kiewig* streitsüchtig, dann in abgeschwächter Bedeutung: forsch, vorlaut, munter, unternehmungslustig (in dieser Bedeutung auch in die hd. Umgangssprache übergegangen: 'sei man nich so kiebig!'). *Dat is'n kiewigen Kerl*. Auch: sich kräftig entwickelnd, stark: *wat hett de lütt Boom för kiewige Telgen* (= Zweige). *Dat Land is kiewig* ertragreich, ergiebig. Adj. enligt Mensing avlett av *Kief* m. Streit, Zank, *kiewen* keifen, zanken.

köt ein wit penning, LV lt. (77). *köt* Schilling, *droppkött* gute Groschen, Nordwestphäl. Krämerspr. (445).

D. *Koite* Pengemynt, Neckelmann. *Köit* en Skilling, Søsling, *Köiter* Penge, *Köiter-Bels* Penge-Pung, *Disköiter* Prygl, Hug, Bank, Dorph. *Köjter* Penge, Skilling, *Gråwtumsköjt* en Dobbeltkrone, *Disköjter* Klø (Prygle-Penge), Hansen.

N. *kjøiter*, Plur. Penge, Sundt.

Molbech, Da. Dial.-Lexicon känner även ett ord *Köiter* n.s.pl. Grunker, en Hob Penge. Molbechs källa är O. Olavius, Oekon.-fysisk Beskriv. over Schagens Kiøbstæd og Sogn (1787). Bland »besynderlige Ord og Talemaader i denne Egn» nämnas *Degnelus* en Skilling och *Køjter* Hoben Penge (s. 376). Jfr även Feilberg, Ordb. over Jyske Almuesmål: *Køjter*, pl. Penge (Vendsyssel), äv. *Krøjter* (Vennebj. h.), den senare formen även hos Molbech (»Den Karl har gode Krøiter», Vendsyssel). — Etym. dunkelt. Avé-Lallemant 4:68 gissar på sammanhang med lt. *köten*, *küten* tauschen.

lyms hemd, LV lt. (77). *Lijms*, *Een lems* een hemde, LV ndl., Moormann 2:12. *lim(e)s* Hemd, Leinwand, Nordwestphäl. Krämer-spr. (445). *Liemes*, *liejms* m. fl. former i holländsk Bargoensch hos Moormann 2:242, 257.

D. *Limes* Lerred, Linned, Dorph. *Limels* Lærred, Møller. *Limster* (äv. i bet. 'Skørt'), Erichsen. *Limsk* Skjorte, Særk, Dorph, Hansen.

Ordet är lånat från romanska lösdrivarspråk, närmast väl från argot. För de romanska formerna se Ascoli 1:141, Sainéan Anc. Argot s. 138, Sources 2:386: argot *lime*, *lyme* chemise (äldsta belägg 1527), germania, calão och furbesco *lima*, vulgärlat. *limas*, *-atis*, äv. *limus* Vestis quæ protenditur ab umbilico usque ad pedes, qua publice utebantur servi et coqui, Du Cange 4:117. I argot finnes även biformen *limace* (redan 1725), sannolikt med det i argot vanliga suffixet *-asse* (t. ex. *vinasse* vin, *verrasse* verre), varom se Schwob et Guieysse Étude sur l'argot français i Mém.

de la Soc. de Lingu. de Paris 7: 45 (1892), och det är väl från en sådan suffixform, som de germanska rotv. orden närmast utgå.

Meng kessler, LV ht. (54), ketelbode, LV lt. (77). *Menge* een keteleer LV ndl., *Moormann* 2: 12. Jfr *mänge* machen i Berner Mattenenglisch (skolpojkspråk), Schweiz. Archiv f. Volkskunde 4: 43 och *mengisch* ss. synonym för Rotwelsch hos *Gengenbach* 1516 (*Kluge* s. 83), eg. kittelflickarnas språk. *mengen* matten (= fläta mattor), göra, i holl. Bargoensch, *Moormann* 2: 373.

D. *Mænger* en Arbeider, *Holtesmænger* Tømmermand, *mænger* arbeider, *Mænger* Arbeide, *Dorph*.

Enligt DWb. 6: 2006 har *Menge* i ä. ty. haft en allmännare betyd., nämligen gårdfarihandlare (ty. Hausierer). Det är en biform till *Man(i)ger*, *Menger*, mht. *mangære*, fht. *mangâri* av lat. *mango* Händler (der seine Waren durch künstliche Mittel aufputzt), bes. auch Sklavenhändler. Verbet *mengen* bör skiljas från *mangen* vragen (jfr *manger* bedelaar) i samma uppteckning av holl. Bargoensch hos *Moormann*. Sagesmannen hade zigenarblod i sig och denna form bör därför uppfattas som zig. *mang-* verlangen, wollen, bitten, betteln, varom se *Miklosich* 8: 11. Även i svenskt lösdrivarspråk har detta rommaniord inträngt, varom se *Bergman*, Ur en Stockholms-nasares ordförråd s. 64 (*mangare* tiggare).

minots verfokt ik ga wech, LV lt. (77). *minotes* ich, mir, mich, *zinotes* du, dir, dich, ihr, euch, Sie, Ihnen, Breyeller Krämerspr. (456).

D. *minnōses* mig, min, mit, mine, jeg, *dinnōses* dig, du, din, dit, *hansnōses* ham, sig, hans, *jernōses* Eder, Eders, I, *vornōses* os, vor, vi, *Dorph*. *dinoses* du, *Jakobsen* i Skattegrav. 3: 232. *minu-eses*, *dinu-eses*, *Møller*, *Hansen*. *hansnu-eses*, *Hansen*.

N. *minnus* jeg, *vorsnus* vi, *dinnus* du, *jersnus* I, *hansnus* han, *hensnus* hun, *dersnus* de, *minnuses* min, *vorsnuses* vor etc., *Sundt*.

Dorph påpekar särskilt, s. 29, att o i dessa ord alltid är långt. Det är tydligt, att vi här ha att göra med en suffixform av personl. pronomen (-ots l. -nots; för de senare nordiska beläggen är suffix-

formen *-nos, nueses*). En annan dylik suffixform av 1 pers. personl. pron. föreligger i LV lt. (76): *Michels* ick, samt ännu i Bargoensch: *Michels, meckels* (Moormann 1: 15), varmed kan jämföras *ekel jag*, i svensk månsing (Bergman s. 182). Även i argot finnas liknande suffixformer, t. ex. hos Villon Ballades en jargon, 2 (från c:a 1460):

Men ys (= jag) vous chante que gardés

Que n'y laissez et corps et pel.

Schwob et Guieyesse s. 47 vilja visserligen här ändra till *mezys* under åberopande av *meziis moymesmes* i Vocabulaire de Pechon de Ruby (1596). Om andra pron.-suffix i argot, såsom *-an, -ière, -igue, -igaud, -igo* se R. F. Guillon i Neophilologiese Bibliothek 3: 47 (1920) och Sainéan Sources 1: 124.

primersmoss papenhur, LV lt. (77). *Een priemer* eē priester, LV ndl., Moormann 2: 12. *primen* predigen, Nordwestphäl. Krämerspr. (446). Allmänt i Bargoensch i formerna *priemer, premer, premerik, priemerik* pastoor, dominee, Moormann 2: (se index).

D. *Primer* en Præst, Dorph, Møller, Erichsen, Hansen. *primfakker* ægtevier, Dorph.

S. *primare* präst, Hof. *prämare* i en månsinguppteckning från b. av 1900-talet, Bergman s. 207. *primer* (akut accent), präst, *primfakka* vigas, gifta sig, Palm (betecknat som rommani).

N. *primar* Præst, *primfakka* ægtevie, Sundt.

Är sannolikt ett nomen agentis till verbet lt. *priemen* irre reden, albernes Zeug schwatzen, faseln, vartill även adj. *priemig* wunderlich, *priemisch* grüblerisch, un schlüssig, auch: sonderbar, eigen, für sich, Mensing, da. *prime*, sv. *prima, primma* prata utan eftertanke, göra sig till, vara förnäm, tillgjord, Rietz, eng. *prime*; alltså eg. 'den som pratar'. Jfr i svenskt förbrytarspråk *pila-skiro* präst, eg. 'den som läser', till *pila* läsa, Palm s. 82.

quant vel eft grot, LV lt. (77). Krämersprachen: *gwandt* gut, schön, Killerthäler (435), *quant* schön, Nordwestphäl. (445),

Schwäb. (481, 486; även *gwant*). I Bargoensch *kwant* mooi, flink, schoon, Moormann 2: passim.

D. *qvant* Alt hvad der duer: god, brav, smuk. *At være qvant* gode Venner (med En), Dorph. *kwant* god, godt osv., Møller, Hansen.

S. *kvant(er)* bra, vacker, fin, i månsing från slutet av 1800-talet, Bergman s. 196.

Ordet finnes i lt., fris., sv. och no. dial., t. ex. Schambach s. 163: *quant* adj., comp. *quanter*, sup. *quanteste* stark, bedeutend. *dat is tau q., dei butet äwer quant* der isst gewaltig viel; *kwant* gewandt, fein, gerieben, schlau, *to kwant* zu schlimm, spasshaft etc. (Doornkaat); Rietz: *kvant(er)* kvick, livlig (Småland), livlig, glad, frisk, frodig (om barn) (Halland); Torp: *kvant* frisk, dygtig, flink (Smålenene), rask og net (Valdres, Land, Gudbrandsdal). Ovisst om sammanhang råder med det formellt överensstämmande men till betydelsen avvikande subst. ty. *quant* m., som av DWb. 7: 2314 f. anges som lågtyskt ord, osäkert till härkomst och ursprunglig betydelse. Det betyder 'tand, was nur zum schein geschieht (*vor quant* zum schein)'; persönl. 'schalk, schelm, windbeutel', i Köln 'dickes, auch ungezogenes kind'; jfr holl. *kwant* skälm och svensk slang *kvanting*; se vidare Hellqvist s. v. och Bergman s. 196.

Rollvetzer müller, LV ht. (55). *roll* mull, *rolvetzer* muller, LV lt. (77). *Roller* Müller, Hildburghauser Wb. 1753 (230). *Roll* Mühle, Pfister 1812 (304). *Roller* Müller, *Roll* Mühle, Pfullendorfer Wb. 1820 (342). *Roller* Müller, *Rolle* Mühle, Sprache der Handwerksburschen (423, 428). *Roll* Mühle, *Roller* Müller, Schwäb. Händler-spr. (484).

D. *Ruller* en Mølle; Plur. *Rullers*; *Rullerbings* en Møller, Dorph. *Rullebingskas* Mølle el. Møllerens Hus, Hansen.

Roll- är tydligen stammen i ty. *rollen*, som skall ge uttryck åt kvarnvingarnas rörelse. Jfr Günther Gross-Archiv 42: 65 f., Kluge Unser Deutsch s. 82.

Rotboss betlerherberg, LV ht. (54). *rotten* bedelen, *rottun* bedeler, LV lt. (77). *Rotbosch* een bedeleers herberghe, LV ndl. (Moorman 2: 12). Wagner säger s. 200, att »in den neueren gaunerlexicis finde ich nur bei Schlemmer (1842) eine Spur des Wortes: *ruttzink* s. v. a. geheime schriftzeichen der gauner». I Bargoensch: *een gogeme rot* doorslepen guit (= skälm) i en tillförlitlig uppteckning från 1858 hos Moorman 2: 172.

I detta sammanhang hör också namnet *Rotwelsch*, vars äldsta belägg framdragits av Wagner s. 198. Det förekommer i Pas-sional, ed. Hahn s. 221 (från omkr. 1250; jfr Kluge s. 1):

Die jungere giengen do hin bi,
ir herze was gar ane valsch;
der kuniginnen *rotwalsch*
was in verborgen unde ir sin.

Betydelsen är här närmast 'ord med hemlig innebörd'. Betydelsen av 'Gaunersprache' är däremot otvetydig i Vintlers från italienskan översatta verk *Pluemen der tugent* (1411), där det heter:

so haben etleich chnaben funden
ain neue sprach pei disen stunden
und haist mans die *rotwalsch*
da treibt man ietz mit manigen valsch
der sich nicht wol verlunzen kan.¹

Här förtjänar också att nämnas ett belägg för det enkla ordet *Roth* i betydelsen 'rotväliska', som jag funnit från 1581. I en be-kännelse av Hans Tode i Rostock yttrar denne om en annan tjuv följande: »Uber das kan ehr *kramer Roth*, damit ehr auch oftmal mit dem Andern entkommenen, Benedicts, in gegenwertigkeit der

¹ Jag följer här texten i ed. av Ignaz von Zingerle (1874); jfr John Meier Zur ältesten deutschen Gaunersprache, i Beiträge z. Gesch. d. deutsch. Spr. u. Lit. 45: 138 f. Kluge s. 4 och Wagner s. 198 följde Zarncke, Haupts Zschr. 9: 104. Denne läser *rotwelsch* och *verlüntzen*.

leute, so ehr bestolen, sich des beganen Beutelschnidens vnd Diebstals halber beredt.» Texten hos L. Krause Zur Geschichte des Gaunerwesens und Verbrecheraberglaubens in Norddeutschland im 16. Jahrh., i Beiträge zur Gesch. der Stadt Rostock 6: 74 (1912).

Förra leden i *Rotboss* bör vara ett ord med bet. 'tiggare', vilket redan den okände författaren till *Rotwellsche Gramm.* (1704) insett; jfr *Pott* 1: 7, *Wagner* s. 199 och *DWb.* s. v. *rot*. Senare leden i *Rotwelsch* betyder 'obegripligt språk' (eg. 'italienska, varom se *Kluge Et. Wb.*), har alltså samma betydelse, som tyska i sv. dial. *slabbertyska* (*Hellqvist* s. v. *rotvälska*), *Boråstyska* (*Hof Dialectus vestrogothica* s. v. *månsing*) och latin i t. ex. *Jägerlatein*. *Mensing* 2: 461 upptar *Grabbellatiensch* och *Krameralatiensch* från Schleswig-Holstein som namn på obegripligt språk. Se vidare *Bergman* s. 229, *Wagner* s. 202.

Geminatan i de lt. formerna *rotten* och *rottun* är säkerligen endast av grafisk natur. *rottun* är väl dessutom med *Wagner* s. 200 att fatta som tryckfel för *rotter*.

DWb. 8: 1324 säger, att f. leden i *Rotwelsch* är antingen *rot* i betyd. 'rothaarig, betrügerisch' eller rotw. *rot* 'bettler'. Enligt min tanke är det senare alternativet det riktiga, men detta *rot* 'bettler' fattas enklast såsom en substantivering av adj. *rot*, i bet. 'falsk'. Jfr med avseende på denna betydelse fra. *rouge*, vilket o *Villon* brukas i bet. *rusé* (*Benards*, vous estes rouges gueux; *Sainéan Arg. anc.* s. 78).

I sv. och norskt lösdrivarspråk är ett verb *rota* upptecknat. *Thefleff* meddelar, att *rota* tala »nästan endast (förekommer) i uttrycket *rota romani*», *Palm* känner verbet från förbrytar- och sotarspråk, *Danielsson* översätter det med 'prata, styra och ställa, bråka' (flottistspråk). För Norges del uppger *Sundt* *rota* tale, *rota rodi* tale Skøiermaal, *rodi* Skøiernes hemmelige Sprog, *Labelensk*, *Rotvelsk* (vistnok af *rota*). Det är ovisst, om detta verb är bildat på *rot(välska)*. Åtminstone *Danielssons* betydelse kan i och för sig vara en överförd användning av *rota* böka (i jorden m. m.). Däremot kan möjligen *rodi* hos *Sundt* vara besläktat med *rot* i *rotvälska*. Det bör då närmast uppfattas som

en låneform från t. ex. holl. *rood-walsch*, som av Verwoert (1860) anges som en holländsk synonym till Bargoensch. Verwoerts ordlista avtryckt hos Moormann 2: 210.

roy bier, LV lt. (77). *Roys Bier*, Duisburger Voc. 1724 (184). *Roey* bier, Ostflandr. Krämerspr. (475). Även känt av Moormann och de Keyzer från flamländsk Bargoensch i formen *roei*, bier, rood bier (Moormann 2: 145, 285).

D. *Roï* Øl, Dorph. *Rue*, Møller. *Roa*, *Rua*, *Rue*, Hansen. Verwijs en Verdam 6: 1566 uppge, att *roy* under 1500-t. var 'benaming van eene bepaalde soort van wijn' men kunna intet säga om ordets ursprung.

Schmenck ancken, Edlibach 1488 (20). *Schmunk* schmaltz, LV ht. (55). *schminck*, LV lt. (78). *Schmunck* Schmaltz oder Butter, Hildburghauser Wb. 1753 (231), Butter, Schmalz, Kammfett etz., Sprache der Scharfrichter 1813 (309). *Schmüeck* Schmalz, Christensen 1814 (329). *Schmuk* Butter, *Schmunk* Schmalz, Pfullendorfer Wb. 1820 (338, 344). Krämerspr.: *schmoñg* Schmalz, Killerthäler (436), *Schmunk* Butter, Winterfelder (441), Schmalz, Schwäb. (486, 489), Fett, Eifler (490). I Bargoensch: *smonk* boter, *smonks* teer, *smonk* vet (Moormann 2: 242, 374, 377).

D. *Smungert*, *Smunges* Fedt, Tælg, Dorph. *Smunker* Fedt, Erichsen.

DWb. 9: 1132 lämnar ordet etymologiskt oförklarat. Sammanhänger väl med ty. *Schminke*, *Schmünke*, sen mht. även *Schmücke*, varom se Pauls Wb. Jfr nedan *smix*.

slöm schlafen, *slömkass* slaphuss, LV lt. (78). (*Slumerix*, oft *spederix* slapelakens, LV ndl., Moormann 2: 12).

D. *slummedirer* sover, (*slummerlak* sövnig), *Slummekass* Op-holdssted, Tilholdssted, Herberg, Dorph. *slom* slumre, sove, *slomlak* sövnig, Hansen.

Mlt. *slümen*, *slomen*, *slommen*, ä. da. *slumme*, *slome* slumra, sova lätt. Se vidare Bergman Tolkning av månsing-ord, i Nysv. stud. 1934, s. 54.

smix buteren, LV lt (78). *Smickse* botere (i tillägget *Smixe* boter), LV ndl. (Moormann 2: 12). *Smix* Butter, Duisburger Voc. 1724 (184). *Schmicks*, Breyeller Krämerspr. (449). I Bargoensch i formerna *schmicks*, *sjmiks*, *smiks*, *smiksel*, *smiksem*, *smixem* (Moormann 2: 164, 242, 250, 273, 290, 344, 374, 404).

D. *Smis* Smør, Dorph, Hansen (äv. *Smise*). *Smigs*, E. T. Kristensen i Skattegrav. 3: 190. *Smings*, Møller. *Smishof* Smør (bör säkerligen vara 'bröd med smör'), Erichsen. *Smisehof* Smørogbrød, Melmad, Hansen.

Dunkelt. Jfr *Schmunk*.

spranckhart saltz, Edlibach 1488 (20). *Sprankart*, LV ht. (55). *spranckhart* solt, LV lt. (78). *Spranckaert* sout, LV ndl. (Moormann 2: 12). *Sprunckert*, Hildburghauser Wb. 1753 (232). *Sprunkert*, Pfullendorfer Wb. 1820 (343). Krämerspr.: *sprungert*, Pfälzer (439), *sprankel*, Nordwestphäl. (444), *Sprungert*, Schwäb. (485). Bargoensch: *sprank*, *sprankel*, *sjpranket* (Moormann 2: 267, 374, 377).

D. *Spranges* Salt, Dorph. *Sprang*, -et, Møller.

Dunkelt.

Streifling hosen, LV ht. (55), hossen, LV lt. (78). *Strikelinck* een paer coussen, LV ndl. (Moormann 2: 12). *Streifflinge* Strümpfe, Hempel 1687 (166). *Stroffling* ein Strumpff, Duisburger Voc. 1724 (184). *Straffling* Strümpfe, Hildburghauser Wb. 1753 (232). *Streifling* Strümpfe, Pfullendorfer Wb. 1820 (345). Krämerspr.: *Streifling*, Winterfelder (441), Schwäb. (487). Samma form i Sprache der Handwerksburschen (423, 429, 433). Bargoensch: *streifels* kousen (Moormann 2: 374).

D. *Streifling* en Strømpe, *Sträig* detsamma, Dorph. *Sträjji-k(er)*, Møller. *Strajk*, Erichsen. *Strajiker*, Hansen.

S. *stråkling* Strømpe, Andersson (hos Sundt); antagligen skrivfel för *stråkling*, jfr sid. 12. *Sträcklingar* strumpor, Ridderstad, Palm, Thesleff (-e-), hos den sistnämnde äv. i formen *strepplingar*.

N. *strikling*, *strekling*, *strækling* Strømpe, Sundt.

Till ty. *streifen* ströva; jfr Pott 2: 37. För da. rotv. *strajk* m. m., som är ett annat ord, jfr(?) Bargoensch *straij om vooij loop weg* i en uppteckning från 1769 (Moormann 2: 114). Svensk rotv. *sträckling* synes förutsätta såväl da. *strajk* som ty. *Streifling*.

»Ista sunt nomina maleficorum terrarum... Swymmer aut laboratores in der *swercze* dicuntur fures noctis intrantes domos sub limine», von Mecke bach 1350 (2). *Schwertz* nacht, LV ht. (55), lt. (78). *die Swärtze* die Nacht, Hempel 1687 (168). *Schwarza* die Nacht, Hildburghäuser Wb. 1753 (231). *Schwarz*, Christensen 1814 (325, 327, 330). *Schwarz*, Rabben, Polzer. *Schwärze*, Polzer.

D. *Svas* Nat, Aften, Aften og Nat, *isvas* iaften, Dorph. i *swas*, E. T. Kristensen i Skattegrav. 3: 190. *Swas*, Møller. i *Swa(r)s*, i Aften, Nat, Hansen.

Till ty. *schwarz*; jfr Kluge Unser Deutsch s. 82. Ordet har även kommit in i slovenska hemliga språk, där det har formen *žverca* Nacht, Jagič Die Geheimsprachen bei den Slaven, i Sitzberichte d. kaiserl. Ak. d. Wiss., phil.-hist. classe 133: 31 (1896).

swis twey, LV lt. (78). *zwis* Paar, zwei, Pfullendorfer Wb. 1820 (343, 346).

D. *tvis* to, *itvis* itu, Dorph. *twe*, Møller. *tvis*, Hansen.

LV *swis* är väl att förstå som en förhemligande omformning av *twey* med ändelsen *-is*. Jfr Kluge Unser Deutsch s. 83, som räknar med inflytande från lat. *bis*. Möjligen kan det judiska räkneordet *beis* två också ha spelat in, vilket är särskilt rikt belagt i Bargoensch; se Moormann 2: 264, 267, 299, 364, 384, 387.

verlunzen, Vintlers Pluemen der tugent 1411 (se ovan under *rotboss*). *uerlunschtz*(!) uerstanden, Edlibach 1488 (19). *Verlunschen* verston, LV ht. (55), verstaen, LV ndl. (Moormann 2: 12), *vorlunschen* vorstan, LV lt. (78). Bargoensch: *verlunsen* verstaan, hoeren, *verluns je* versta je, Moormann 2: 209, *verlunzen*, ook *verlenzen*, bespieden, beloeren, beluisteren, maar ook verstaan. *Ze verlunzen geen krakeling* (ze verstaan geen

woord), ibidem s. 350, *loense* kijken, zien, ib. s. 259, 266, *loenser* bril, s. 254. Jfr *lenzen* zien, kijken, s. 162, 163, 324, *lensen* uithooren s. 194.

D. *lunser* hører, Neckelmann. *forlunser* hører, forstaaer, forhører sig, fritter, *lunser* hører, *lunselak* döv, tunghørig, *Lynsling* Forhør, Ret, Rettergang, Dorph. *Fålonsning* Forhør, *lunser* hører, Hansen.

S. *förlunsa* förstå i månsing från 1800- och 1900-t.; se Bergman s. 184. *farlunsa* förstå, begripa, Palm. *falunsa*, Bergman En Stockholmsnasares ordförråd s. 60. *valinsja*, Palm (sotarspråk).

N. *lunsa* høre, Sundt.

Sammanhanget mellan konsonantismen i de olika beläggen är icke klar. Kanske föreligga i *verlunzen* och *verlunschen* olika ord. Det förra synes förutsätta en stam **lunt-*, medan det senare kan återgå på **länsk-*. DWb. 6: 1310 upptar ett *lunzen* ruhen, faul sein, i Hamburg: *lunschen*, *aflunschen* ein Mittagsschläfchen machen (Schütze), i Göttingen: *luntjen*, *lunschen*, *lunzen* den Kopf zum Schlafen anlehnen, leicht schlummern (Schambach). Besläktat därmed är DWb. 6: 756 *lenzen* hingestreckt ruhen (Schwäb.), säumen, zaudern (Nass.), på 1500-t. även i betydelsen 'beträgen, anführen': *er wird mich heut also nit lenzen wie der fuchs mit sein fuchsschwenzen* (cit. efter Wackernagel Klein. Schr. 3: 166). Schweiz. Id. 3: 1347 känner ett *lunzen* »halb schlafend herumliegen, faulenzend herumschlendern», och *lüentschen* »faul, unanständig herumliegen, herumschlendern, vagieren, bes. von gemeinen Dirnen; im Trüben fischen, auf niedrige Art Gewinn zu erhaschen suchen», *ablunzen* »jdm etw. betrügerisch ablocken, widerrechtlich entreissen, bes. in Processen». Med de hty. formerna torde böra jämföras da. *lunte* tveka, långsamt förflytta sig och lt. *luntern* schlafen, schlummern (Mensing 3: 530), da. dial. *luntre* sig ligge og dase (Feilberg). Men dessa betydelser avvika för starkt från de rotv. ordens.

Närmare besläktat med de rotvälska formerna i LV och Norden är väl lt. *lunschen*, som av Mensing 3: 529 uppges betyda

1. forschen, sich forschend umhersehen, 2. mit dem Begriff des Zwecklosen: »lauernd umherstehen», »herumfaulenzen». *he luurt un lunscht ümmer so herüm*. Härtill även adj. *lunschig, lunscherig* faul, träge. D ä h n e r t översätter verbet *lunschen* med 'lauschen' men återger uttr. *Im Bedde lunschen* med 'Ohne zu schlafen im Bette liegen' (männe betyd. är 'sova räv' = låtsas sova för att kunna avlyssna ett samtal?). Möjligen råder här släktskap med holl. *loenschen, loenzen* »een weinig scheel of schuin kijken», var-till *beloenschen*, vilka äro avledda av adj. *loensch* »een weinig scheel» och som adv. »op scheele wijze, schuins. Iemand, die *loens*, loerig ziet, dat is, die op zijde zien wil, zonder het hoofd te wenden» (WNT 8, 2: 2559). Adj. identifieras av WNT med nfris. *lúmsk, lúnsk* slinksch, listig, varmed kan jämföras *lúns, lúnsch* schlecht i Nordwestfäl. Krämerspr. (Kl u g e s. 445). En betydelse hos *verlunschen* av 'utlista genom att oförmärkt se sig omkring', 'höra', 'förstå' är icke otänkbar.

ein wenderich ist kesse, Basler Betrügnisse (b. av 1400-t., Kl u g e s. 15). *wendrich* käss, Edlibach 1488 (19). *Wendrich* kess, LV ht. (55), LV lt. (78). *Fändrich* Käse, Hempel 1687 (167). *Fenrich* ein Käs, Hildburghauser Wb. 1753 (227). *Fendrich*, Pfullendorfer Wb. 1820 (341). Krämerspr.: *fännerich, fänerich*, Pfälzer (437), *Wennrich*, Winterfelder (441), *Fänrich*, Schwäb. (482).

D. *Fennerich* en Ost, Dorph 1824, *Fennerik* 1837.

S. *fändrik*, var. *fändrich* Ost, Andersson (hos Sundt). Jfr s. 12.

En avledning med den rotv. ändelsen *-rich*; jfr *Herterich* Degen, *Butterich* Tisch, *Banderich* Kattun, Pott 2: 33. Förra leden är dunkel. Anslutningen till 'signifer' är sekundär, då de äldsta be-läggen ha w som uddljud.

Wintfang mantel, LV ht. (55), lt. (78). *Wintfanck*, LV ndl. (Moormann 2: 12). *Windfang* ein Mantel, Hildburghauser Wb. 1753 (232), Pfullendorfer Wb. 1820 (342), Polzer. Även i Bar-

goensch: *Windwang* (skrivfel för *-vang*), *Moormann* 2: 89, *Windvang* ib. s. 240, *Windfang of Windvank* ib. s. 353.

N. Jfr *vindfang* Segl, Sundt.

Omskrivning av gåt-typ; jfr Kluge *Unser Deutsch* s. 82.

Osäkra jämförelser äro följande:

faselen maken, LV lt. (76) jämföres av *Dyrlund* s. 336 med det da. rotv. *fosseler* laver, bager, vartill subst. *Fosling* Alt hvad der bages eller steges i en Stegepande: Pandekage o. d.; även Ar, Mærke, Aftegn m. fl. mycket skiftande betydelse, *Dorph*. Även *Hansen* känner *Fosling*, som anges betyda Bøsse, Prædiken, Prædikensbog. Det ty. ordet är i varje fall identiskt med *faselen* factitare, hos *Kilian*, som även *Dyrlund* framhåller. I flamländsk och holländsk Bargoensch: *fazelen* bedriegen, foppen, stelen, *Moormann* 2: 220, 241. Se vidare DWb. s. v.

moel dot, LV lt. (77). *moll malochnen* köpfen, tötten, *Pfister* hos *Christensen* 1814 (326). *mulkoborn, makoberen* todtschlagen, *Pfullendorfer Wb.* 1820 (345). Krämersprachen: *moll* tot, *Nordwestphäl.* (445), *mol* todt, *mollen* sterben, *mol-knucken* tötten, *schlachten*, *Breyeller* (456, 458), *mol* dood, *mollen* sterven, *Ostflandr.* (474). Allmänt i Bargoensch i formerna *mol, mollen* dood, *mollen* dooden, sterven, *Moormann* 2: passim. — *Moormann* 1: 420, liksom tidigare *Franck v. Wijk* s. v. och *Dyrlund* s. 345, not 30 se i adj. *moll* zig. *muló* död, eg. particip av *meráva* dö (*Miklosich* 8: 15), vilket också tillhör svenskt förbrytarspråk: *mulå* död (*Palm* s. 80 m. fl. källor). Sammanställningen blir dock oviss med hänsyn till skillnaden i vokalkvalitet mellan Bargoensch *moll* och zig. *muló*. Då vidare *moll* bör hållas ihop med LV *moel*, finge man anta, att ett zig. ord hade trängt in i Rotwelsch redan 1510, varpå eljes intet säkert exempel finnes. Måne vi icke här ha att göra med ett tyskt-holländskt dialektord, använt i skämtsamt överdriven bemärkelse: mhol. *mol* week, murw, flaml. *iemand mol spelen* hem alles afwinnen, *mol zijn* alles verspeeld hebben (*WNT*), götting. *möl, mol* locker, weich, übermürbe (*Schambach* s. 137) west-

phäl., elsäss. *moll* locker, weich (W o e s t e Wb. der westf. Mundart, M a r t i n - L i e n h a r d Wb. der elsäss. Mundarten), schwab. *möl* weich, locker, fein (vom Erdboden), mürb (F i s c h e r Schwäb. Wb.), lux. *möll* weich, gar, völlig zubereitet (Wb. der luxemburg. Mundart)? Se vidare DWb. 6: 2480.

morf mundt, LV lt. (77), mont, LV ndl. (M o o r m a n n 2: 12). Även i senare uppteckningar av Rotw. och Bargoensch. D y r l u n d s. 336, not 14 jämför, om också med berättigad tvekan, detta ord med da. rotv. *murris* Mund, D o r p h, *Murres* E r i c h s e n, *Morris*, H a n s e n. LV *morf* är ett klart romanskt lånord, varom se ovan s. 4. M o o r m a n n s (1: 420) med tvekan ifrågasatta jämförelse med zig. *mui* mun kan icke vara riktig.

*

*

*

Granskar man de här förtecknade kontinentalrotvälska orden, finner man, att de flesta äro kända från Danmark, därnäst komma Sverige och Norge. I uppteckningar från alla tre nordiska länderna återfinnas följande fyra: *benen*, *primers-*, *streifling*, *verlunzen*. I både Danmark och Sverige äro kända: *boesen*, *botten*, *diel*, *dierret*, *dissen*(?), *funckhart*, *gesante-*, *grams*, *hoeff*, *quant*, *wenderich*. I Danmark och Norge belagda äro: *colt*, *knassbart*, *köt* och *minots*. Endast i Danmark: *bieff*, *binck*, *bult*(?), *cass*, *crew*, *duel*, *flader*, *flösslen*, *fätzer*, *-höbel*, *kabas*, *kimmern*, *kybich*, *lyms*, *meng*, *roll-*, *roy*, *schmenck*, *slöm*, *smix*, *spranckhart*, *swercze* och *swis*(?). Endast i Norge: *bucht*, *grifling*, *wintfang*(?). Återstår *rot-* i *rotboss* m. m., som i varje fall i *rotvälska*, *Rotvælsk* är känt i alla tre länderna.

Hur fördela sig nu dessa ord på de olika versionerna av LV, den ht., den lt. och den ndl.? I LV ht. möta: *diern*, *fetzen*, *flader*, *flösslen*, *funckart*, *grifling*, *kabas*, *kimmern*, *meng*, *roll-*, *rot-*, *schmunck*, *spranckart*, *streifling*, *schwertz*, *verlunschen*, *wendrich*, *wintfang* (= 18). Samtliga dessa ord äro också övertagna i den lågtyska versionen och alla utom *diern*, *fetzen*, *kabas* (finnes dock

i annan betydelse), *kimmern*, *roll-*, *schmunck*, *schwertz*, *streifling* (finnes i formen *strikelinck*) och *wendrich* även i den ndl.

Av de i LV lt. tillkomna nya orden återfinnas i Norden: *beff* (även hos Edlibach), *benen*, *binck*, *boesen*, *botten*, *bucht*, *bult*, *cass*, *colt*, *crew*, *diel*, *dissen*, *duel*, *gesante-*, *grams*, *hoeff*, *-höbel*, *knassbart*, *kybich*, *köt*, *lyms*, *minots*, *primers-*, *quant*, *roy*, *slöm*, *smix*, *swis* (= 28). Alla dessa finnas också i den ndl. versionen, utom *beff*, *benen*, *binck*, *dissen*, *duel*, *grams*, *knassbart*, *kybich*, *köt*, *minots*, *quant*, *roy*, *slöm* och *swis*.

Det är ju vad man kan vänta, att den lågtysk-nederländska formen av Rotwelsch har varit den huvudsakliga lånekällan för den nordiska rotvälskan. Danmark och särskilt Jylland bör ha varit inkörsporren. De rikligaste lånen har också Dorphs sönderjydska rotvälska. Följande ord ur LV lt. och LV ndl. ha i senare källor endast kunnat beläggas i holländsk, inklusive flamländsk Bargoensch och västfaliska gårdfarihandlares språk: *boesen*, *bucht*, *bult*, *colt*, *crew*, *gesante-*, *grams*, *hoeff*, *lyms*, *minots*, *primers-*, *roy* och *smix*. De sakliga förutsättningarna för detta beroende av kontinentens rotvälska och speciellt den lågtyska och holländsk-flamländska avarten därav, är ett kapitel för sig, som jag här icke skall ingå på. Jfr emellertid min uppsats »Ett holländskt lånord» i Festskr. till E. A. Kock (1934).

Några ofta citerade arbeten.

- Ascoli, G. J., *Studi critici* 1. Gorizia 1861, s. 101—142.
 Avé-Lallemant, F. Ch. B., *Das deutsche Gaunerthum* 1—4. Leipzig 1858—62.
 Bergman, G., *Rotvälska*. Sthm 1931.
 — *Skolpojkslang*. Sthm 1934.
 — *Ur en Stockholms-nasares ordförråd*. I: *Nysvenska studier* 1934.
 — *Västgötaknallarna och deras hemliga språk, månsing*. I: *Nysvenska studier* 1929. (Cit.: Bergman).
 Dal, N. H:son, *Boërosia*, Sthm 1719.
 Danielsson, E., *Skeppholmsslang*. I: *Språk och stil* 1914.
 Dorph, N. V., *Rotvelsk Lexicon*. Viborg 1824. 2 uppl. Kjøbenhavn 1837. (De jyske Zigeunere og en rotvelsk Ordbog).

- DWb. = Grimm m. fl., Deutsches Wörterbuch.
- Dyrlund, F., Tater og Natmandsfolk i Danmark. Köpenhamn 1872.
- Endepols, J., Groenstraat-Bargoens. I: Nieuwe Taalgids 18: 172—198 (1924).
- Mylius-Erichsen, L., Den jyske Hede. Köpenhamn 1903, s. 452 f. (Cit.: Erichsen).
- Günther, L., Die deutsche Gaunersprache und verwandte Geheim- und Berufssprachen. Leipzig 1919. (Cit.: Günther).
- Beiträge zur Systematik und Synonymik der deutschen Gaunersprache. I: H. Gross' Archiv für Kriminal-Anthropologie und Kriminalistik. Bd. 33 ff. (1909).
- Hansen, H. P., Natmændsfolk og Kjæltringer 1—2. Köpenhamn 1921—22.
- Harman, Th., A Caueat or Warening for Commen Cursetors vulgarely called Vagabones. Nytryck efter 2 och 3 uppl. av år 1567 jämförda med 4 uppl. 1573. I: Early English Text Soc. Extra Series 9. London 1869.
- Hof, S., Dialectus Vestrogothica. Sthm 1772.
- Keller, O., Die Geheimsprachen der wandernden Kesselflicker (i Tessin). I: Volkstum und Kultur der Romanen 7, h. 1. Hamburg 1934.
- de Keyzer, P., Bargoensch uit het begin van de twintigste eeuw. I: Tijdschr. voor Nederl. Taal- en Letterkunde 46: 126—137.
- Kilian = C. Kilianus Dufflæus, Etymologicum teutonicæ lingvæ. 1588. Har varit mig tillgänglig i 4 uppl. (1613).
- Kluge, F., Rotwelsch. Quellen und Wortschatz der Gaunersprache und der verwandten Geheimsprachen. 1. Rotwelsches Quellenbuch. Strassburg 1901. (Cit.: Kluge). Siffrå inom parentes efter en tysk rotv. källa hänvisar till sida i Kluges arbete, t. ex. Edlibach 1488 (19).
- Unser Deutsch. Einführung in die Muttersprache. Leipzig 1907.
- LV = Liber vagatorum.
- Mensing, O., Schleswig-Holsteinisches Wörterbuch.
- Francisque-Michel, Etudes de philologie comparée sur l'argot et sur les idiomes analogues parlés en Europe et en Asie. Paris 1856.
- Miklosich, F. X., Über die Mundarten und die Wanderungen der Zigeuner Europas 1—12. Wien 1880—82.
- Miskow, J.—Brøndal, V., Sigøinersprog i Danmark. I: Danske Studier 1923.
- Moormann, J. G. M., De Geheimtalen. Een studie over de geheimtalen in Nederland, Vlaamsch—België, Breyell en Mettingen. Diss. Utrecht 1932. (Cit.: Moormann 1). — De Geheimtalen. Bronnenboek. Zutphen 1934. (Cit.: Moormann 2).
- Møller, M., Om Kjæltringsproget. I: Skattegraveren 12: 72—76 (1889).

- NED = New English Dictionary.
 ODS = Ordbog over det danske Sprog.
 Palm, H., Hemliga språk i Sverige. I: Svenska landsmälen 1910, h. 6.
 Polzer, W., (Polizeikommissar in Wien), Gaunerwörterbuch für den Kriminalpraktiker. Wien 1922.
 Pott, A. F., Die Zigeuner in Europa und Asien 1—2. Halle 1844—45.
 Rabben, E., Die Gaunersprache (chochum loschen). Gesammelt und zusammengestellt aus der Praxis — für die Praxis. (R. är Polizeikommissar i Hamm, Westfalen). Hamm 1906.
 Ridderstad, C. F., Samvetet eller Stockholms-Mysterier 1. Linköping 1851. (S. 432 f. meddelas en ordlista till "Rommanspråket").
 Rippl, E., Zum Wortschatz des tschechischen Rotwelsch. Versuch einer lexikograph. Darstellung auf Grund einer Sammlung rotw. Ausdrücke u. Redewendungen, von den ältesten Belegen angefangen bis in unsere Zeit, mit besonderer Berücksichtigung der Prager Hantýrka. I: Veröffentl. der Slavist. Arbeitsgemeinschaft an der Deutsch. Univ. in Prag. I. Reihe, H. 2. Reichenberg 1926.
 Sainéan, L., L'argot ancien (1455—1850). Ses éléments constitutifs, ses rapports avec les langues secrètes de l'Europe méridionale et l'argot moderne. Paris 1907.
 — Les sources de l'argot ancien 1—2. Paris 1912.
 Schambach, G., Wb. der niederd. Mundart der Fürstenthümer Göttingen u. Grubenhagen od. Göttingisch-Grubenhagensches Idiotikon. Hannover 1858.
 Schütze, W., Was ist heute noch von der Gaunersprache im praktischen Gebrauch? I: Gross' Archiv für Kriminalistik 12: 55 f., 62 f. (1903).
 de Seyn-Verhougstraete, H., Het Bargoensch van Roeselare. Roeselare 1890.
 Sundt, E., Beretning om Fante- eller Landstrygerfolket i Norge. Christiania 1850.
 Thesleff, A., Wörterbuch des Dialekts der finnländischen Zigeuner. I: Acta soc. scient. fennicae 29 (1902).
 — Stockholms förbrytarspråk och lägre slang 1910—12. Sthm 1912. (Cit.: Thesleff).
 Torp, A., Nynorsk etymologisk ordbok. Oslo 1919.
 Wagner, J. M., Rotwelsche Studien. I: Herrigs Archiv 33: 197—246 (1863).
 WNT = Wordenboek der nederlandsche taal.
-

Index.

Endast det äldsta belägget upptas här.

- benen* spreken, s. 265.
bieff mutz, s. 266.
binck ein bur, s. 266.
boesen drinken, s. 267.
botten ethen, s. 268.
bucht gelt, s. 269.
bult ein bedde, s. 270.
cass ein huss, s. 270.
colt ein mess, s. 271.
crew fleisch, s. 272.
diel magt, s. 272.
dierret gesächen, s. 273.
dissen schlan, s. 274.
duel geld, s. 274.
faselen maken, s. 294.
flader bad, s. 274.
flöslen seichen, s. 275.
funckhart licht, s. 275.
fätzer wirt, s. 276.
gesantemoss efrow, s. 278.
grams kind, s. 279.
grifling finger, s. 279.
hoeff brot, s. 280.
(klöt)höbel hund, s. 280.
kabas haupt, s. 280.
kimmern kauffen, s. 281.
knassbart knecht, s. 282.
kybich gued, s. 282.
köt ein wit penning, s. 283.
lyms hemd, s. 283.
meng kessler, s. 284.
minots ik, s. 284.
moel dot, s. 294.
morf mundt, s. 295.
primersmoss papenhur, s. 285.
quant vel eft grot, s. 285.
rollwetter müller, s. 286.
rotboss betlerherberg, s. 287.
roy bier, s. 289.
schmenck ancken, s. 289.
slöm schlapen, s. 289.
smix buteren, s. 290.
spranckhart saltz, s. 290.
streifling hosen, s. 290.
swercze (natt), s. 291.
swis twey, s. 291.
verlunzen (förstå), s. 291.
wenderich kesse, s. 293.
wintfang mantel, s. 293.
-

Linguistica, Selected Papers in English, French and German, by Otto Jespersen. Copenhagen, Levin & Munksgaard, 1933. (5) + 461 pp. Stor oktav.

Föreliggande ståtliga och förnämt utstyrda volym innehåller en samling uppsatser av den fräjdade danske språkforskaren, sammanlagt 21 nummer. De flästa av dem ha publicerats tidigare, delvis på danska, men föreligga här i engelsk eller tysk översättning; några utgivas för första gången i denna volym. Samlingen inledes av Professor Jespersens avskedsföreläsning (1925), här i engelsk översättning, ett human document av stort intresse. Äldst är uppsatsen *Zur Lautgesetzfrage A. (1886)*, ursprungligen tryckt i *Nordisk Tidskrift for Filologi* (i tysk översättning i *Techmer's Zeitschrift III, 1886*), där Jespersen framställer sina bekanta invändningar mot den då härskande unggrammatiska skolans uppfattning om ljudlagarnas undantagslöshet. *Zur Lautgesetzfrage B.* innehåller ett tillägg, som gjordes till nytrycket i *Phonetische Grundfragen* (1904), medan *Zur Lautgesetzfrage C. (Letzte Worte)* skrivits för föreliggande volym. Bland förut utgivna uppsatser som man särskilt gläder sig över att finna samlade i lätt tillgänglig form, må nämnas *Zur Geschichte der älteren Phonetik* (först på danska i *Fonetik* 1897), *Karl Verner* (1897), den ytterst viktiga *Notes on Metre* (1900, med ett Postscript 1933), förut blott föreliggande i dansk dräkt, *Voiced and Voiceless Fricatives in English* (1891, 1932, ursprungligen en del av *Engelske Kasus*), *Veiled Language* (1929). Förut icke publicerade och väl i allmänhet författade under de sista par åren äro, fränsett omtalade tillägg till äldre uppsatser, n:r 11, *Verners Gesetz und das Wesen des Akzents*, n:r 15, *The System of Grammar*. Den förra uppsatsen innehåller ett intressant försök till närmare förklaring av Vernerska lagen och meddelar åtskilliga (mer eller mindre säkra) analogier till den germanska företeelsen, bl. a. i finska, japanska, eskimåiska. Den bästa analogien finner man i engelska. Även på frågan om avljudet kommer författaren in. *The system of Grammar* (sidd. 304—345), den längsta av uppsatserna, utgör en fortlöpande kommentar till *Essentials of English Grammar* (1933), i vilken författaren närmare preciserar sin ståndpunkt i vissa frågor, ofta i samband med kritik av andra forskare. Kapitlet innehåller talrika förslag till ny terminologi och nya indelningsprinciper. Stundom kanske man kan tycka att författaren något oftare kunnat följa den kloka principen att avstå från definition av begrepp som äro svåra att definiera, men om vilka i praktiken föga tvivel kan råda. Så avstår Jespersen från att logiskt definiera begreppen substantiv, adjektiv etc., då i praktiken sällan tvivel kan råda om vad som bör föras till den ena eller den andra ordklassen.

Samlingen imponerar icke minst genom sin mångsidighet. Visserligen gälla de flästa av uppsatserna lingvistiska spörsmål, fonetik, grammatik, speciellt grammatiska principfrågor etc. Men de röra sig om en mängd spörsmål av skiftande art, och även filologiska uppgifter komma till behandling, särskilt i n:r 20, A Marginal Note on Shakespeare's Language and a Textual Crux in King Lear (1916).

En anmärkning må göras till artikeln Voiced and Voiceless Fricatives, s. 348 ff. I den medelengelska *Ancrene Riwe* beteckna *f* och *v* enligt vanligt medelengelskt bruk den tonlösa, respektive den tonande labiodentala frikativan. I dialekten gäller den regeln att *f*- blir *v*- efter tonande ljud, och i handskriften skrives konsekvent *u* (*v*) i dylika fall (*þe vifte* 'the fifth' etc.). Undantag äro ytterst sällsynta. Det är då märkligt, att det i allmänhet skrives *deoflen*, *deofles*, men *deouel*, *hefdes*, *hefde*, men *heued*, *efre*, men *euere*, *hefdest*, men *heuedest*, *bilefde* till *bileau*, *sweþne*, *stefne*. Jespersen säger härom att skrivaren hade en benägenhet att skriva *f* framför en annan konsonant, även där han tydligen uttalade *v*. Men denna förklaring synes knappast tillfredsställande. Man finner även annars en tendens hos den förra konsonanten i en grupp att bli tonlös. I preterita *left*, *bereft*, *lost* (fornengelska *læfde*, *beræafode*, *losode*) tycks *v*, *z* först ha blivit *f*, *s*, varpå *d* genom assimilation blivit *t*. Enligt min mening böra dessa fall jämföras med holländska preterita som *leefde*, *geloofde* till *leven*, *geloven*, i vilka *v* faktiskt övergår till *f* (eller åtminstone delvis tonlöst ljud) framför *d*. Se härom Logeman, *Tenuis en Media*, sid. 71. En tendens föreligger att vid övergång från en stavelse till en annan låta stämtonen upphöra. I svenskan blir *b* i *gubbe* tonlöst i mitten. Jag förmodar alltså att *Ancrene Riwe*'s stavningar med *f* i *deoflen* etc. äro fonetiskt korrekta och antyda, att *v* i stavelse-slutljud tenderade att bli tonlöst, även om tonande konsonant följde.

Som ortnamnsforskare måste jag anmärka, att en ort Assfordy (s. 409) icke finns i Leicestershire och knappt annorstädes heller. Kanske Ashfordby i Leicestershire åsyftas. Ett Hog's (eller Hogh) Norton i Leicestershire kan jag icke återfinna.

Korrekturläsningen är i det hela mönstergill, men jag har noterat några delvis rätt störande tryckfel. Så sid. 13, rad 1, (a single paper of thirty-four) *papers* (för *pages*). Sid. 21, rad 24, förmodar jag att *master* står för *muster*. Sid. 117, rad 25, *les grandes traits*. Sid. 145, rad 22, *Sprachphysiologie* för — *-physiologie*. Sid. 178, rad 23, *gezahlt* för *gezählt*. Sid. 209, sista raden, *Allan Mawer* för *Allen Mawer*. Sid. 255, rad 16, *vom* för *com*.

Vi äro Professor Jespersen och även förlaget stor tack skyldiga därför att de gjort dessa uppsatser lätt tillgängliga. De kunna

räknas till språkvetenskapens klassiska verk och ha redan utövat ett djupgående inflytande. I ett par fall kallar förf. ett tillägg till en föregående uppsats »Letzte Worte» eller »final note». Lyckligtvis finns det god anledning att hoppas, att denna samling icke utgör dess författares sista ord, utan att vi av honom kunna vänta ytterligare betydelsefulla bidrag till språkvetenskapen.

Lund.

Eilert Ekwall.

Johs. Brøndum-Nielsen: Gammeldansk Grammatik i sproghistorisk Fremstilling. I. Indledning. Tekstkildernes Lydbetegnelse. Vokalisme. København 1928. [I—III + 498 pag.]. — II. Konsonantisme. 1932. [I—IV + 465 pag.].

Med Gammeldansk Grammatik i sproghistorisk Fremstilling I—II (1928 og 1932) har Johs. Brøndum-Nielsen givet dansk og nordisk Sprogforskning et i gennem lange Tider haardt savnet Værk, den store Haandbog i Vokalismen og Konsonantismen, der skal efterfølges af en Fremstilling af Formlæren og Syntaksen. Brøndum-Nielsen skriver i Forordet til første Bind:

Inden for dansk sprogvidenskabelig Forskning har der kun været faa og spredte Forarbejder at bygge paa. Større Støtte har der været at finde inden for svensk Sprogvidenskab (Undersøgelser af Axel Kock, Adolf Noreen o. a.), og de mange Fællesudviklinger inden for de to Søstersprog har gjort det naturligt i ret stor Udstrækning at henvise til svenske sproghistoriske Undersøgelser.

Mange Afsnit har kun kunnet faa en foreløbig Behandling, der opfordrer til nærmere Specialundersøgelser. Ogsaa Bestemmelsen af dialektale Fænomeners stedlige Omraade har i mange Tilfælde maattet udskydes, indtil sikrere Grundlag kan tilvejebringes.

Brøndum-Nielsen har maattet bygge fra Grunden af, i mange Tilfælde er Behandlingen af Stoffet fuldstændig ny, rundt om i Anmærkningerne findes hele Afhandlinger, der i udvidet Form findes i Serien: Studier i dansk Lydhistorie (i APhS).¹ I de fleste Tilfælde er andre Forskeres Resultater efterprøvet nøje. Værket er præget af en overordentlig Grundighed, det gaar smukt ind i Rækken af nordisk Sprogforsknings betydningsfulde Arbejder. Det er med god Grund tilegnet »the old grand man» i nordisk Sprogforskning: Axel Kock, til hvis Svensk Ildhistoria der ofte henvises.

¹ Om Forkortelser se p. 306.

Imponerende er Fylden af Henvisninger, der — med stor Omhu — er ført op til de to Binds respektive Trykkaar. Det store Eksempelstof og de mange Henvisninger øger i allerhøjeste Grad Haandbogens Værdi. Det er sjældent man gaar forgæves til dette Værk, Indregistreringen af de talrige lydhistoriske Fænomener, almindelige, mærkelige, sjældne etc., aftvinger en den største Beundring; det siger sig selv at i saa stort et planlagt Værk kan visse Former være »sprunget over», men det er uden Betydning i Forhold til den principielle Opstilling af Fænomenerne. Værket hviler paa et solidt Fundament, og der drages ikke videnskabelige Slutninger, med mindre de er godt underbyggede. Brøndum-Nielsens Resultater i de mange Enkeltundersøgelser er paa samme Gang præget af prisværdig Forsigtighed, Vidsyn og stor kombinatorisk Ævne. Det alt for usikre og tvivlsomme henstilles til nærmere Undersøgelse.

Da en detaljeret Gennemgang af det store Arbejde vil føre alt for vidt, skal jeg — før jeg meddeler nogle supplerende Bemærkninger — fremhæve visse Afsnit og Nybehandlinger af det lydhistoriske Stof i Gammeldansk. Det fællesnordiske Stof er i denne Henseende af mindre Interesse, men har bl. a. sin selvstændige Værdi ved den klare Oversigtsform og de mange Henvisninger til Specialundersøgelser.

I Behandlingen er der taget stort Hensyn til Sted- og Personnavne. Navnlig er en Række Stednavne behandlet indgaaende (*-torp*-Navne §§ 287, 1 + Anm. 1, 294, 5, 297, 4 + Anm. 1, 388; *-høj*-Navne §§ 309, 3 b, 310 = II p. 172 f., 328, 2 + Anm. 1; *Sjælland* er behandlet særdeles udførligt i § 387 Anm. 1, sml. Germ. namnstudier tillægn. Evald Lidén (1932) p. 94 ff.; *København* § 388 Anm. 1 etc.).

Et stort Dialektmateriale er indarbejdet i Fremstillingen (jvf. Brøndum-Nielsens Ord, som er citeret her p. 302) til Sammenligning mellem ældre og yngre Former. Om Brøndum-Nielsens Kyndighed paa dette Omraade vidner Bogen *Dialekter og Dialektforskning fra 1927*.

I Indledningen til første Bind er det fastslaaet, at Mariaklagen og Sjælens Trøst ikke er svenske, men skaanske (I, p. 5, 37, 38 og 39). Om Sjælens Trøst se nu nærmere Brøndum-Nielsen i APhS IX (1934) p. 187 ff. Det er videre vist, at Kölner-Skriververset ikke er svensk, men gammelsjællandsk (§ 208), se nærmere APhS IV (1929) p. 65 ff.

Af principiel Vigtighed er Bemærkningerne i § 7 om Forholdet mellem Skrift og Tale med Bemærkninger bl. a. mod P. K. Thorsens, utvivlsomt skæve, Opfattelse. Jvf. ogsaa Indledningen til § 5, II. En Drøftelse af dette interessante og betydningsfulde Forhold, der paa en smuk Maade synes at bekræfte Rigtigheden af

Brøndum-Nielsens Opfattelse, er for nylig foretaget af D. A. Seip for Norskens Vedkommende (»Et høiere talemål i middelalderen» i Norsk tidsskrift for sprogvidenskab VII (1934) p. 211 ff.).

Af større Undersøgelser i Vokalismen vil jeg bl. a. fremhæve den indgaaende Redegørelse for Lydaabning (§ 157 ff.), den samlede Behandling af de stigende Diftongers Udvikling (§ 176 ff.), de kvantitative Udviklinger i trykstærk Stilling (§ 188 ff.), de kvalitative Udviklinger i tryksvag Stilling (Vokalharmoni m. m. § 199 ff.). Som et vigtigt Bidrag til den fællesnordiske Lydhistorie nævner jeg Forklaringen paa Former som *iatun*, *fiatur* med yngre *a*-Brydning fra **etnaR* (jvf. **etunaR* > **etunR*) > *iatnar* (§ 95 Anm. 1 = I p. 145 f.). Denne Forklaring, der har sin Forudsætning i Kocks Epenthese-Teori, fjærner paa en nydelig Maade Overgangen *eu* > *ea*, som Kock regner med.

I Konsonantismen vil jeg fremhæve de grundlæggende og indgaaende Undersøgelser af den gammeldanske Klusilsvækkelse (§ 282 ff. og § 300 ff.); de vundne Resultater synes at staa absolut fast. Endvidere maa fremhæves den store Gennemgang af *gh*'s Udvikling (§§ 309—310) med Dialektbestemmelser af den dobbeltbestemte Udvikling ved Fortungevokalen *ø*. Meget oplysende er her en Række Former fra forskellige middelalderlige Tekster fra forskellige Egne af Landet. I den store Behandling af Konsonant-svind fremhæver jeg Svind af *j* (§ 385 ff.), hvor vi for første Gang i Dansk faar en udtømmende, systematisk Undersøgelse af de forskellige Faktorer, der har bevirket dette Svind. Jeg kan ikke se rettere end, at Brøndum-Nielsen med god Grund afviser Maurice Cahens Triftong-Teori.

Dette var nogle Hovedpunkter; selvfølgelig er der mange andre Undersøgelser og Resultater, som man med Glæde vilde henvise til.

Hvad den systematiske, kronologiske Opstilling angaar kan jeg i det store og hele ikke finde noget at indvende principielt. At visse Lydudviklinger i en Behandling, der ikke er Led i en stor Haandbog, eventuelt vil blive stillet anderledes op, og Problemerne belyst paa en anden »interieur» Maade er jo givet nok, men jeg kan ikke indse, at der i denne Henseende kan bebrejdes Brøndum-Nielsen noget. Den norske Sprogforsker Alf Sommerfelt har i to, forøvrigt meget anerkendende, Anmeldelser af Vokalismen og Konsonantismen kritiseret Brøndum-Nielsens Opstilling ud fra et principielt, fonologisk Synspunkt. I den første Anmeldelse finder Sommerfelt, at Ordningen af Vokalovergangene ikke er heldig (Bulletin de la société de linguistique de Paris Nr. 91 (1930) p. 168 ff.). I den anden Anmeldelse skriver Sommerfelt:

Les défauts du livre sont les mêmes que dans le cas du premier volume. Les changements sont classés d'après

certains caractères extérieurs qui le plus souvent ne correspondent pas aux principes psychologiques dont ils sont les illustrations. On trouve, par exemple, les assimilations sous des dénominations très diverses. (smst. Nr. 193 (1933) p. 133).

Jeg synes at dette ikke blot er overdrevet, men ogsaa er at skyde over Maalet. Det hele synes næsten at opløse sig i et Spørgsmaal om Terminologi, og hvad dette angaar kan man maaske nok give Sommerfelt Ret paa nogle Punkter, men det ændrer dog ikke noget ved de faktiske Forhold; det forekommer mig at Navnene paa Lydovergangene korresponderer fortræffeligt med Illustrationsmaterialet.

Et andet Forhold af principiel Betydning kan drages frem. Mon ikke Brøndum-Nielsen nu og da i den store Indregistrering af Lydformer, har tillagt decideret grafiske Fænomener for stor Betydning, saaledes at visse Former bør udgaa af Lydlæren; paa den anden Side maa det indrømmes, at Brøndum-Nielsen her viser stor Forsigtighed, f. Eks. fremhæves det udtrykkeligt i Afsnittet Delabialisering af $y > i$, at Mandevilles Rejse »har dog nok i nogen Grad Sammenblanding af i og y » og ligeledes Dyrerimene (I p. 217, jvf. ogsaa Bemærkningerne p. 200). Spørgsmaalet om Labialisering i Harpestræng skal ikke her gøres til Genstand for nærmere Diskussion, jeg henviser til §§ 132 og 134 samt Brøndum-Nielsens Artikel »Om $e: \emptyset$ i Harpestræng-Hs. NkS 66, 8» (APhS IV (1929) p. 186 ff.) og Marius Kristensens Afsnit »Det københavnske Harpestrænghåndskrift og nyere Sidestykker» i Folkemål og Sproghistorie (p. 184 ff.).

I det følgende skal jeg meddele hvad en aarelang Brug af Brøndum-Nielsens betydningsfulde Værk har givet mig Anledning til at undersøge, efterprøve og supplere. Hvad andre Anmeldere¹ har bemærket lader jeg i Almindelighed ligge. En enkelt Ting skal dog nævnes, Neckel synes i sin Anmeldelse ikke at have fattet, at gotisk *lailōt* er uden historisk Forbindelse med gl. *lōt*; Beviset synes ellers at være ført kraftigt hos Brøndum-Nielsen, Runedansk har kun Former som *lit*, *let(u)* = vestnord. *lēt*, *lētu* (se nærmere Anmeldelsen her p. 308). En Række supplerende Henvisninger har Brøndum-Nielsen (med et Par Undtagelser, f. Eks. Henvisninger til Brøndal, se p. 314, Wessén, se p. 315, Anna Erikson, se p. 315) af

¹ Foruden Sommerfelts to Anmeldelser kan nævnes: Peter Skautrups i Litteris VI (1929) p. 100 ff., Gustav Neckels i Deutsche Literaturzeitung 1930 p. 795 ff., George T. Floms i Journal of English and Germanic Philology XXX (1931) p. 269 ff., F. Mossés i Revue germanique 1931 p. 291 f. Alle disse Anmeldelser er af første Bind.

gode Grunde været afskaaret fra; hvad jeg her meddeler er ikke fuldstændigt, men nogle Henvisninger er af Interesse som Bidrag til Diskussionen vedrørende visse vest-østnord. Sprogforhold (f. Eks. Henvisninger til Hesselman, se nedenfor og til von Friesen, se p. 310).

Det er specielt til første Bind jeg har en Række Bemærkninger.¹

§ 2, 1 (2). Blandt Eksemplerne paa Bortfald af *h* foran *r* kunde ogsaa være nævnt det kendte *ruhalls* paa Snoldelevstenen; det er nævnt i §§ 20, 7 og 382, 1.

§ 2, 4 (3). Om Indskud af *d* mellem *nn* og *r* og mellem *ll* og *r* hedder det: Dette Indskud er dog næppe fællesdansk (nærmest østdansk). I Konsonantismen er denne Opfattelse korrigeret i de indgaaende Undersøgelser af Konsonant-Indskud (§ 350). Indskud af *d* maa være et i al Væsentlighed fællesdansk Fænomen, der i senere Tid er trængt tilbage i Jysk (ved Assimilation, Konsonantsvind). I den skaanske Oversigt bør vel *andra* udgaa som specifik skaansk Form (§ 14, 6).

§ 2, 5 (3). Det hedder her, at Østnordisk mangler *u*-Omlyd ved bevaret *u*. I § 85 nævnes dialektale Eksempler paa yngre *u*-Omlyd fra skaanske Runestene. Bestemmelsen Østnordisk er her for vid, jvf. Hesselman om yngre *u*-Omlyd i Afhandlingen »*U*-omlyd av kvarstående *u* i sydvästsvenska ortnamn» (Germ. namnstudier tillägn. Evald Lidén (1932) p. 300 ff.). Jvf. ogsaa Assar Janzén: Vokalassimilationer och yngre *u*-omlyd i bohusslänska dialekter. Göteborg 1933.²

§ 2, 12 (14). Her anføres vestnord. Mediopassiv paa *-sk*: østnord. paa *-s(s)*; om **seR > ss > s* se §§ 123, 254, 2 og 258, 3. I § 407 (med Henvisninger til Kock og Seip) gør Brøndum-Nielsen opmærksom paa, at den danske Mediopassiv paa *-s* sikkert skyldes en Sammenglidning af Dat. **seR* og Akk. *sik > sk* med Bortfald i positionel Trekonsonantgruppe. De runedanske Former viser intet bestemt, ud over at Former med *-sk* findes (f. Eks. *barþusk* som sidste Ord paa Aarhusstenen II, altsaa et lidt drilagtigt Eksempel).

§ 3, 1 (5) samt § 14, 9 (48) nævner, at Dansk har Nominativs-*r*

¹ Tallene i Parentes henviser til Side; for Konsonantismens Vedkommende, der har fortløbende Nummerering af Paragrafferne, sløjfes Angivelse af Bind II. Forkortelser: APHS = Acta Philologica Scandinavica, Studia Germ. = Studia Germanica tillägnade Ernst Albin Kock den 6. december 1934 (her henvises til min Afhandling: Metodisk-kronologiske Bidrag til gammeldansk Lydhistorie p. 1 ff.). Glda. = Gammeldansk.

² I Göteborgs kungl. Vetenskaps- och vitterhets-samhälles handlingar, femte följden. Ser. A. Band 3. N:o 5.

i Substantiver sporadisk uden for Personnavne. De tre Substantiver *kostær*, *thiufær* og *nithær* (det sidste har Brøndum-Nielsen Æren af at have fundet), der findes i de gamle Haandskrifter af Skaanske Lov, nævnes imidlertid ikke; de er anført i § 404 sammen med Folkevisordet *maar* (vestnord. *mær*) og forskellige Personnavne.

§ 3, 5 (8). Som et tidligt Eksempel paa Overgangen $g > j$ nævnes bl. a. *Farpegn* > *Farpein* fra en Runemønt (11. Aarh.). Eksemplet er ogsaa anført i § 309 (II, 149, 151 og 161). I Afhandlingen »Om Personnavne i de danske Møntindskrifter» mener Kr. Hald, at det er naturligt at antage at der her foreligger den engelske Overgang $\text{æg} > \text{ai}$, jvf. eng. Mønter med samme Skrivemaade (Studier tilegn. Professor Verner Dahlerup (1934) p. 186). En Navneform som *Reynær* (fra det 13. Aarh.) < *Ræghnar* (II, 151 og 161) synes dog ikke at udelukke, at Brøndum-Nielsen kan have Ret i, at *Farpein* kan være en hjemlig Udvikling.

§ 5 (10—11). I Oversigten Runedansk (Olddansk) kunde tillige være nævnt Tabet af *h* foran *r*, *n* og *l* (jvf. § 2, 1 og § 382, 1) og Lydaabningen af det fællesnord. $e > \text{æ}$ (jvf. § 161), der giver sig Udtryk i Ristemaaden *a* eller *ia* (jvf. § 21, 3).

§ 14, 6 (47). Her i Oversigten over Skaansk nævnes Indskud af *b* i Forbindelserne *ml* og *mr* og *d* i *llr* og *nvr*. Om *d*-Indskud se ovenfor p. 306. Efter Fremstillingen i § 349 maa *b*-Indskuddet snarest være fællesdansk.

§ 17, 1 (50). Her nævnes det jyske Sammenfald af *-a*, *-i* og *-u* > *-æ*, dog med *-gi* og *-ki* bevaret (jvf. § 212). Det kunde være tilføjet at *-ia* ved visse Lyd optræder som *-i* i Jysk: *wili*, *oli*, *wærr* (< *wæria*) o. a. + *-gi* og *-ki*-Ord, jvf. § 213. En Særstilling indtager Ordet *nifi* (vestnord. *nefi*) = Slægtning, der ogsaa findes i de sjællandske Love (Henvisninger § 158 Anm. 1).

§ 17, 15 (52). Blandt de særlig jyske Ord kunde ogsaa være nævnt *æthæ*, *æth* eller *et* = vestnord. *eda* (Glavendrupstenen *ipa*), jvf. §§ 96 og 219, 3 med Eksempler fra jysk Lovsprog og Harpestræng. Østdansk bruger normalt *ællar*, *ællær*, mens jysk Lovsprog hyppigt har *æth* = *ællær*, *ældær*. Om $e < \text{æth}$ i B 77 af Skaanske Lov se § 390, 2 (II, 339). Jysk Lovsprog bruger ikke *ær* som relativ Partikel, men *thær*; Eriks sjællandske Lov har baade *ær* og *thær*, Skaansk har *ær* (*thær* er meget sjælden i de ældste Haandskrifter, B 76 og Ledreborg har *thær*, se II, 357); *thær* er altsaa i ældre Middeldansk særlig jysk, *ær* trænges helt ud i yngre Middeldansk (se § 5, III, 9).

§ 56 a (77). Som Typer paa de urnord. Enstavelsesord nævnes *was* (*waR*), *thu*. Bedre var det vel at opstille Materialet typisk: en Række Smaaord (Pron., Præp., Konj., Adv., Talord som *pú*, *þar*, *tvá* etc.) samt Præt. Sg. af de stærke Verber (*bæit*, *skaut*, *bar* etc.).

Blandt Ord der slutter sig til Aksent 1-Gruppen nævnes af Laaneord: *puluær, mandæl, speghæl, twiuæl, tæmpæl*. Denne Gruppe minder ved sit *-ær* og *-æl* om hjemlige Enstavelsesord, der har udviklet Støttevokal (jvf. §§ 221—223). I visse Tilfælde er Støttevokalen maaske blot af ortografisk Art: *fwgel, naghel, gaghæn, hauæn* o. a., jvf. de senere Former med en Stavelse og Stød. Hertil hører blandt de nævnte Laaneord *speghæl* og *twiuæl* > *Spejl, Tviwl*, sml. *Negl, Gavl* o. a.

§ 56 b (79). Som Eksempler paa Enstavelsesord med Aksent 1 i trykstærk Stilling nævnes: *tōk, üt, gaf, war*. Det er Ordenes leksikaliske Udtaleværdi der her regnes med; *war* staar almindeligt tryksvagt i Talen.

§ 67 (94). Som Eksempel paa 7. Aflydsrække (*ā-ō-ā*) anføres *lāta: lōt*. I § 126 Anm. 4 opfattes *lōt* paa en anden Maade; *lōt* betragtes som uoprindeligt, uden Sammenhæng med got. *lailōt*, Runedansk har kun *lit, let*. Formen opfattes som analogisk omdannet efter 6. Aflydsklasse (ud fra Overgangsformen *lōt(u)*).

§ 76. I den meget righoldige Eksempelsamling paa *a*-Omlyd af *u > o* kunde Runedanskens *sunar* (f. Eks. paa Snoldelevstenen) = vestnord. *sonar* være drøftet (101), jvf. min Drøftelse APHS VI p. 300—301. Eriks sjællandske Lov har *sunæ kune* (I, 11 = Danmarks gamle Landskabslove V: 15, 6). Jyske Lov har *sun* (evt. < *sunæ*): den ny Gen. *suns*. Den skaanske Form *son* (104), som jeg i APHS nævnte Sted har opfattet som en analogisk *a*-omlydt Form, har muligvis Lydaabning *u > o* i tryksvag Stilling (jvf. vestnord. *-son < -sunr*). — I en Anmærkning savner jeg en Omtale af *brotfælling (-fælling)*, som findes gentagne Gange i Harpestræng og i Lægebogen A M 187 (Saabys Udgave 48, 3 og 18); den almindelige Form i Harpestræng er *brot-*, men en Form med *u* findes ogsaa: *brut fælling* (Marius Kristensens Udgave 79, 20), sml. fornsvensk *brutfællingar*. Er Formen *brotfælling* i A M 187 eventuelt en jysk præget Terminus, der er »laant» i Østdansk? Eller er det en speciel Dialektform i Øresundsmaalet? — Formen *som(m)ær* har sikkert ikke *a*-Omlyd (104), men Lydaabning, jvf. *Studia Germ.* p. 6. — I Anm. 2 nævnes Ordet *pōr-*, men Omtalen af dette Ord hører hjemme i § 102 hvortil der henvises (om *i > e* og *u > o* ved Nasal der svinder, med *a* i den følgende Stavelse).

§ 78 Anm. 1 (109). Om Datering af den yngre *i*-Omlyd se *Studia Germ.* 1—2.

§ 80 (114). Eksemplet **fulgian > fylghia* paa yngre *i*-Omlyd bør vel udgaa, da vi i *ia*-Verbet har **fulgian > *fylga > fylghia* (jvf. § 247). — Blandt *-ing*-Ordene kunde *brotfælling* være nævnt; det er, i anden Forbindelse, nævnt i § 133.

§ 81 (119—120). En anden Forklaring paa *blæse* og *græde* er givet i *Studia Germ.* p. 2—4.

§ 81 Anm. 1 (120—121). Til Udligningstilfældene (*i*-Omlyd) kunde føjes Pluralis-formen *lyklæ* (for *luklæ*, vestnord. *luklar*) i Eriks sjællandske Lov, til Singularis *lykil* (Eksempelsamling § 345 Anm. 1), sml. dansk Pluralis *Kedler*: vestnord. *katlar*. Forholdet *lyti* (f. Eks. Skaanske Lov V, 22): *liütæ* (f. Eks. Jyske Lov III, 29 og 33) samt Verbet *liütæ* (f. Eks. Jyske Lov Partc. *liut* III, 34) synes at minde om *liusæ* (for *lysæ*, vestnord. *lýsa*) efter *lius*. Kan *iu*-Formen stamme fra et ellers tabt **liütær* (= vestnord. *ljótr*: *ljíti*)?

§ 85 (130—131). Tyder Eksemplerne *ørn*, *børn*, *ørk*, *øl*, *øl*, *møl* paa, at *u*-Omlyden har været fremmet af *r* og *l*, sml. St. Jællinge *tanmaurk* = *Danmørk* (jvf. vestnord. *ørk*: glda. *ørk*), at vi altsaa har haft en Art kombineret *u*-Omlyd ved bortfaldet *u*. Det er netop ved Lydene *r* og *l*, at *q* gaar videre til *ø* (§ 127).

§ 89 (136). Blandt Eksemplerne paa ældre *w*-Omlyd kunde Subst. *hog* være nævnt (vestnord. *hogg*). Eksempler er anført i § 152, 1 (*q* > *o*, *u* ved *gg*). Om en anden Opfattelse af Præsens *hoggær* (analogisk Palatalomlyd) se *Studia Germ.* 3—4 og delvis § 83 Anm. 1. — Om Præteritums-formen *gørthæ* se APhS VIII, p. 58 ff. og von Friesens store Undersøgelse: »Sv. *göra*. En formhistorisk utredning» (i *Nysvenska Studier* XIV (1934)) med Modbemærkninger mod min Opfattelse af jysk *gørthæ* (specielt p. 156 f.). Formen **garwæR*, som Brøndum-Nielsen nævner, forkastes af von Friesen (p. 138, Grundformen maa være **garwæ*).

§ 92 (139—140). Under kombineret *w*-Omlyd kunde være nævnt **smerwian* > **smirwa* > **smyrva* > *smyria*, Eksempler paa Verbet (*smæricæ*) er givet i § 164. — En Anmærkning om Glavendrupstenens *saulwa* = *sqlwa* savnes. Har vi her en kombineret *w*-Omlyd (*lw*)? Eller dialektisk yngre *w*-Omlyd? Eller — hvis man regner med Marius Kristensens Opfattelse (*sqlwa* Tilnavn = den blege) — analogisk Omlyd fra *şqlR* < **salwa* — med ældre *w*-Omlyd? Kock er i Uml. u. Brech. korteligt inde paa Ordet (p. 229).

§ 95 (145). Her kunde — eventuelt — under *giorthu* (< **gerðu* < **gærðu* < **garwiðu* efter Kock) være nævnt den skaanske Valleberga-stens *kiaurpu* = *giordu*. I den førnævnte Afhandling opfatter von Friesen denne Form anderledes, som = *g(i)ørðu* (p. 157); von Friesens Opfattelse forekommer mig ikke helt sandsynlig, sml. mine Modbemærkninger i APhS IX (1934) p. 309 ff. (Runedansk *karpi*. Nogle runografiske Bemærkninger).

§ 95 Anm. 3 (145). Her nævnes **eban* > *iava*, *iæva* (fra Eriks sjællandske Lov) **stelán(n)* > *stjala* o. a. Det kunde være nævnt, at Jyske Lov har *æuær* (i Fortalen); Formen *æva* nævnes i § 94, men uden Henvisning. I »Forelæsninger over 1. Bog af Jyske Lov» forklarer Dahlerup *iava* som analogisk efter Subst. *iav* > *iæv* (p. 45), som anføres i § 94.

§ 98 (152—153), jvf. § 168, 1 + Anm. 1—3 (306). Om det indviklede Forhold \bar{u} : \bar{o} (*snūa*: *snōa* etc.) se von Friesens Behandling i »E Symbolis Philologicis O. A. Danielsson...» (1932) p. 86 ff. Det kan nævnes, at Flensborg Stadsret har *nabur* (anført i anden Forbindelse i § 399 Anm. 2).

§ 99 (153), jvf. § 77 Anm. 2 (108). Med Kock og Noreen forklares Infinitiv *driikka* som analogisk bestemt efter Præs. **drinkiR* > *drikkær*, hvor det efterfølgende *i* har hindret Lydaabningen *i* > *e* ved Assimilationen *nk* > *kk*. Forudsætningen for denne Forklaringes Rigtighed er, at vi i Præsens har haft følgende Udvikling: **drinkiR* > **drikkiR* > **drikkr* > *drikkær* med Assimilation forud for Synkopen af *i*, men Tidsforholdet maa have været omvendt **drinkiR* > **drinkR* > vestnord. *drekkr* og gl. *drikkær*. Assimilationen af *mp* > *pp*, *nk* > *kk* og *nt* > *tt* tilhører tidligst det 8. Aarh. (se § 250 = II, 30—31 med Henvisninger), der findes ingen urnord. Eksempler, men først overleverede Eksempler fra det 10. Aarh. Synkopen af *i* i Præsens Sg. Ind. af de stærke Verber etc. ligger forud for Assimilationen, den tilhører Tiden ca. 600—700 (se Noreen Altisl. Gram.⁴ § 65, 1); det kan i denne Sammenhæng nævnes, at Stentofte (efter den almindelige Datering ca. 700) har *bariutiþ*, mens Snoldelevstenen (Begyndelsen af det 9. Aarh.) har *stætR* = *stændR* eller *standR*. Saavel Infinitiv som Præsens har altsaa ganske regelret Udvikling, i Vestnord.: **drinkan* > *drekka*, **drinkiR* > *drekkr*, mens Dansk, mærkeligt nok, har faaet *i* (jysk *drække* ≠ vestnord. *drekka*). Her bør vel forskellige Muligheder drøftes. Kan det tænkes, at der overfor de assimilerede Former har staaet uassimilerede, altsaa **drinkR*: **drekkr* etc., og at *i*, paa et Tidspunkt hvor Formerne har staaet overfor hinanden, er overført analogisk? Mon ikke vi i Dansk skal regne med, at vi i særlige Tilfælde har haft Overgangen *-ink* > *-ikk* uden Sænkning af *i* > *e* ved det palatale *kk*. Hermed kan sammenlignes de skaanske Former *thocki*: *thucka* (specielt i Forbindelse med *-bot*); Formen med *u* nævnes ikke i § 99 (altsaa som Undtagelse). B 69 af Skaanske Lov har *thucka bot* (se Danmarks gamle Landskabslove I, 246, 14, 20, 23, 24 etc.; sml. B 74, se Danske Sprogtekster II, 7, 29). Det vil sige, at der dialektisk er afvigende Forhold ved *nk*-Assimilationen i dens Virkning paa foranstaaende Vokal. Det maa efter dette henstilles til Overvejelse, om ikke de østdanske Former *gik* og *fik* kan være lydrette (: jysk *gæk* og *fæk*), altsaa ikke være analogisk omdannede efter Præt. Pl. *gingu* og *gingu* (jvf. § 69 Anm. 1). Som en sidste — og rimeligste? — Mulighed skal det nævnes, at *drikkæ* kan have analogisk *i* efter Verberne i 3. Aflydsklasse, en Forklaring der gaar i Retning af, hvad der er antydnet af Brøndum-Nielsen for *brista* og *slippa*'s Vedkommende (§ 77 Anm. 2): *brista*, *slippa*, *binda*, *finna* etc.; *i*-Formerne er do-

minerende, da en Gruppe Verber i Dansk har særlige Lydudviklinger (*wartha* < *werða*, *siunka* < **sinkwan*, *hialpa* < **helpan* etc.).

§ 101 (156). Til vestnord. *vé* svarer i Glda. dels *wē* og dels *wī* (nydansk *Vi*, skaansk Stednavn *Væ*). Efter den almindelige Forklaring, som er anført her, er *i* overført fra Former med *i* eller *u* i den følgende Stavelse: fra Dat. Sg. **wīhi* eller Dat. Pl. **wīhum*, hvor de lukkede Vokaler hindrer Lydaabningen. Det er ikke sandsynligt, at *i* er overført fra Dat. Sg., da vi saa maa forudsætte Udviklingen: **wīhē* > **wīhe* > **wīhi* > **wī* (vestnord. *vé(i)*), hvor *h* først er svundet efter Overgangen af Dat's *-ē* > *-i*. Den kronologiske Udvikling maa have været **wīhē* > **wīhē* > *wēhi* > **wē(i)*, mens vi i Dat. Pl. har haft **wīhum* > *wīum*. Et kronologisk Holdepunkt for Bortfald af *h* har vi i Helnæs- og Flemløsestenenes *faþi* og *faaþi* (fra Begyndelsen af det 9. Aarh.). Udviklingen **fehu* > *fē* (glda. *fā*) viser, at *h* er svundet i Indlyd før Brydningen (se § 273 Anm. 2); men Eksemplet er ikke helt beviskraftigt (hvis Udviklingen har været **fehu* > **feu* > *fē*). Et andet kronologisk Holdepunkt, hvad *-ē*, *-ě* > *-i* angaar, har vi i Helnæsstenens *kupi* = *godi*; her kan *i* ikke være et »rigtigt» *i*, men maa have været en Lyd mellem *e* og *i*, da vi som bekendt ikke har faaet *i*-Omlyd i *an*-Stammernes Nom. Sg. Det er ikke usandsynligt, at den yngre *i*-Omlyd i Danmark har tilhørt Tiden ca. 850—925 (jvf. *Studia Germ.* p. 2). Efter det her fremdragne kunde det se ud som Grundlaget for Formen *wi* i Glda. var ret spinkelt, nemlig Dat. Pl. *wīum*, men hertil kommer to Former Nom. og Akk. Pl., der har haft Grundformen **wīhu* > *wī*. Da Ordet *Vi* har spillet en vis Rolle i Pl., sml. Glavendrupstenens *uia* = *wēa* eller *wīa* (med analogisk *i*) Gen. Pl., er det ikke for dristigt at antage, at det er Nom., Akk. og Dat. Pl.-Formerne, der i Rundedanskens Tid har skabt en ny Sg. *wī* (: *wē* > *wē*), mens det omvendt i Vestnord. har været Nom., Akk. og Dat. Sg., der har været Udgangspunkt for en ny Pl. Da Ordet hører den hedenske Tid til er Pl. ikke overleveret (det findes som Led i Sted- og Personnavne); teoretisk kan et *Othenswi* (se § 214, 1) godt være Pl.

§ 107 (167). Formen *høot* i Lucidarius o. a. Steder forklares som analogisk for *hoot* til *ho(r)* efter Komp. *høræ*. Lucidarius har ogsaa *høttidh* (Flensborg Stadsret *høtith*), der forklares som Assimilationsform (§ 333). Brøndum-Nielsens Forklaring kan ikke afvises, men for Lucidarius' Vedkommende er det vel rimeligst at regne med Assimilation eller Svind af *g* foran *t* i Neut. *høght* (sml. *repdrøth* § 392 Anm. 4). Jysk har *høt* (se Feilbergs Ordbog), og da Lucidarius har jysk Indslag (jvf. I, 42), tør vi sikkert regne med en jysk Form.

§ 111, 3 (171—172). Her kunde ogsaa være nævnt **slahan* > *slā* (anført § 273, 1) og eventuelt **pwahan* > *thwa* o. fl.

§ 120, 1 (180). Om en anden Forklaring af *ē*-Verbernes Partc. (*livat* o. a.) se F. Mezger i Ark. f. nord. filologi L (1934) p. 130 ff.

§ 127 (188). Palataliseringen af *o* > *ø* ved *r* og *l* dateres ikke. Overgangen ligger forud for de ældste danske Lovhaandskrifters Tid: *børn*, *øl* etc. Datering diskuteres i APhS VIII p. 60 og i von Friesens tidligere nævnte Afhandling om *gøre* (se p. 309).

§ 131 Anm. 1 (199). Wigforss' Antagelse *yrt* > *urt* (Urt, Blomst) bestyrkes vel deraf, at Formen *yrt* er den enherskende i ældre Middeldansk (Harpestrængteksterne, Lægebogen A M 187), mens *urt* først findes i Lægebogen Thott 294, 8 (se § 81 = I p. 117). Eller er Ordet blevet blandet sammen med *urt* < **wirt* (Maltvæske)?

§ 138 (213 ff.). Grunden til at Overgangen *ā* > *aa* først giver sig et systematisk gennemført Udtryk i det 15. Aarh. (*o*, *oo*, *aa* etc.), men allerede har fundet Sted ca. 1250 σ : ca. 50 Aar før de ældste Lovhaandskrifter blev nedskrevet, skyldes vel at Skrifttraditionen har været særlig stærk, fordi *ā* efterhaanden var kommet til at ligge meget nær ved *aa*; Trangen til at skrive *aa* var derfor ikke saa stor i ældre Middeldansk med dens ret faste Ortoграфи. — Anm. 1. Adjektivet *fatøkær* har sikkert, som det er fremstillet i 416 Anm. 5, oprindeligt haft Fortis paa andet Led; Former med dobbelt *t* findes nemlig, som det er nævnt her, næppe før efter 1400 (ingen Henvisning i Registeret). — En Forklaring paa Forkortelsen i *lav* < *lāghær* har jeg givet i APhS VIII p. 69 ff. (analogisk Forkortelse efter Neut. *lāght* > *lāght*, *lavt*). — Verbet *sla* for *slaa* kunde være nævnt, Formen kendes fra Dialekter (f. Eks. fra Københavnsk); Formen kan være udviklet i tryksvag Stilling: *sla* 'til', 'løs' etc., den kan være støttet af Subst. og Partc., og endelig kan Proportionen *tog: ta(r): slog: x = sla(r)* spille ind. — Anm. 3. Her kunde *nām* være nævnt, det er anført i § 410 Anm. 4. — Forholdet *otte: ottende: atten* (nævnt § 115 uden Forklaring) er uklart, det drøftes ikke.

§ 159, 1 (264 ff., jvf. § 158 = p. 262 f.). De ældste Harpestrængtekster har *linæ*, *sinær*, *liuær* (Lever), *liuær* (lever), *hitæ* uden Lydaabning. Harpestræng (Marius Kristensens Udgave) har *hetæ* 108, 19; vestnord. har *hiti* (Mask.) og *hita* (Fem.), Fornsvensk ligeledes (se Emil Olson Appell. subst. 416 og 420). Det isolerede Eksempel taler vel snarest for Paavirkning fra Adj. *het(ær)*; *a*-Omlyds Vekslen skal der sikkert ses bort fra.

§ 167 Anm. 1 (304). Om *sum(m)æ: som(m)æ* se Studia Germ. p. 4 ff.; jeg mener der at have bevist, at *o*-Vokalen skyldes Lydaabning og ikke *a*-Omlydens Spor.

§ 177 (320 ff.). Til de tidlige Eksempler paa *ia* > *iæ* kan,

eventuelt, føjes et enkelt fra B 74 af Skaanske Lov: *usniæl* (Danske Sprogtekster II, 4, 32), mærk *sn*-Forbindelsen (jvf. § 386, 1 med *snieldær* fra Harpestræng etc.).

§ 179 Anm. 1 (333). Til Eksemplerne kan føjes *liusæ* med *iu* fra *lius* (jvf. § 81 Anm. 1) og *siunæs* med *iu* fra *siun*.

§ 179 Anm. 5 (335 f.). Tvivl om Forklaringen af Talordet *syv* har jeg udtalt i *Studia Germ.* p. 8 f.

§ 188 (354 ff.) om Forlængelse af Vokal foran *rth*, *ld*, *nd* etc. Marius Kristensen har i »Folkemål og Sproghistorie» fremsat et interessant Forslag, hvorefter Vokalens kvalitative Ændring er det primære og Forlængelsen er sekundær (p. 202 ff., specielt p. 208—209).

§ 192, 4 (371) om Vokalforlængelse ved trykstærk Anvendelse af normalt trykssvage Ord. Det forekommer mig meget usandsynligt, at det danske Infinitivs-*at*, udtalt *å*, *ø* hører hjemme her.

§ 210 Anm. 1 (393). Det hedder her om *-i* i A M 455 af Eriks sjællandske Lov at det: »i det hele har sproghistorisk Hjemmel, saa at man f. Eks. ikke finder *i* i Part. af *ön*-Verberne (*husæet*, *wilzkæth*, *callæth*)». En Undtagelse findes dog i Formen *tapit* (se Danmarks gamle Landskabslove V, 169, 7 og Thorsens Udgave II, 52 samt Danske Sprogtekster II, 14, 13). Vi har aabenbart her en Analogiform, der er skriftsproglig: *dræpæ* — *dræpit*: *tapæ* — *x* = *tapit*.

§ 214, 2 (397 f.). Til Eksemplerne paa Svækkelse af *-ighær*, *-ughær* kan føjes *thianægh* fra Jyske Lovs Fortale og *skyldæch* (Flensborg Haandskriftet af Jyske Lov I, 28, se Dahlerup »Forelæsninger over 1. Bog af Jyske Lov» p. 16, 7 og Varianterne til Danmarks gamle Landskabslove II, 70, 4).

§ 220 ff. (406 ff.) om Udvikling af Støttevokal. Ved Gennemgangen her nævnes det ikke, at i yngre skaanske Tekster (Skaanske Arvebog, Sjælens Trøst o. a.) skrives Støttevokalen almindeligt med *i* (sml. Fornsvensk). — Da Former, der skulde svare til Runestenenes *burupur*, *turutin*, *tarab*, *fulukui* o. a., ikke findes i Haandskriftsproget, er det vist rimeligere at udskille de runedanske Eksempler (og de urnord.) og opfatte Støttevokalen som en ortografisk-fonetisk Hjælpvokal, jvf. mine Bemærkninger APhS VIII p. 64 f. med Henvisning til Smáris Afhandling »Snikjuljóð í frum-norrænu» (i *Skírnir* 1928 p. 227 ff.). Til Smári henviser Stefán Einarsson i sin Afhandling om *h* i urnord. Indskrifter (i *Ark. f. nord. filologi* L (1934) p. 134 ff., specielt p. 143 ff.).

§ 243 (22). Formen **falpiðar* er Trykkefejl for **falliðar* (> *fældær*).

§ 250, 3 (33). Helnæsstenens *truknapu* (sml. Ny Larsker II) kan læses *drunknaðu*, sml. *líki* = *længi* etc. (§ 19, 3). I § 99 reg-

nes ogsaa med Formen *drukna* paa Helnæsstenen. Runeformen viser intet bestemt.

§ 260 (47) om Metatese (sandsynligvis) i *hross*: *hors*. En anden Opfattelse er fremsat af Viggo Brøndal i Afhandlingen »Mots 'scythes' en nordique primitif» (APhS III (1928) p. 2 ff., se specielt p. 5, 9 f., 15 f. og 26 f.).

§ 264, 1 (50). Her opstilles **wōso* > *ōs* (Plantesaft), der er almindelig i Harpestræng. Marius Kristensen opfatter i »Fremmedordene i det ældste danske Skriftsprog» dette Ord som et Laaneord fra Mntysk (p. 50, Ordet ikke anført i Registeret). Der er ikke nogen Grund til at opfatte Ordet som et Laanord, Marius Kristensen antager at *wos* (om dette se § 186, 3) er blevet *os* ved en lignende Analogidannelse som fornsvensk *unkar(l)* af mntysk *junkher* (efter Noreen). Formen uden *w* peger dog afgjort bort fra denne Opfattelse.

§ 264 Anm. 1 (51). von Friesen opstiller, med Heusler og Heselmann, Grundformen **kuenōn-* til Ordet *Kone* og forkaster Aflydsforklaringen, som her hos Brøndum-Nielsen anses for den sandsynligste (se von Friesens Afhandling »Har det nordiska kungadömet sakralt ursprung?» i Saga och sed. Gustav Adolfs akademis årsbok 1932—1934 p. 18).

§ 265 Anm. 1 (54). En ny Forklaring af *ja* (og *nej*) er givet af Aage Hansen i APhS IX (1934) p. 225 ff.

§ 274, 1 (66). Gunderup I's Form *lika* skal sikkert læses *liggia*, Brøndum-Nielsen skriver forsigtigt: »**legian* ligge (got. *ligan* uden *i*, som muligvis i *runda*. *lika* *o*: *lega*(?) 2 Gunderup I)»; en Form *lega* kendes ikke fra Glda. Sml. runedansk *ikalt* Aalum I, der kan læses *Ingiald* (om Muligheden for en Læsemaade *Ingæld* se § 318 Anm. 4). Vallebergastenen har *likia*.

§ 303 (139 f.). Overgangen *dd* > *ð* (i Ind- og Udlyd) behandles ikke helt tilfredsstillende. Til Rimkrønikens etymologiske Rim kan f. Eks. føjes dette Rim fra Flores og Blanseflor: Sidhen ware riddere til *redhe*, / thieræ hestæ them tha for *leddæ* (Brandt Romantisk Digtning I p. 347), hvor det første Ord har oprindeligt *ð* og det andet *dd* (< fællesnord. *ðð*, vestnord. *leiddi*). Overgangen af *dd* > *ð* er maaske delvis betinget af andre Ord med oprindeligt *ð* i Ind- og Udlyd, sml. at det paa Dansk hedder *Mødding* med *ð* for *d* (*Møgdyng*). Danske Dialekter har Eksempler paa *d*: *ð* i Rigsdansk (se V. Bennike og Marius Kristensen »Kort over danske Folkemål» p. 103 f.).

§ 312 Anm. 1 (183). Det hedder her: »Medens glda. *gh* i det hele og store i nuværende Rigssprog fremtræder som *j* eller *v* (*Vej*, *Bov* o. s. v.), modsvares glda. *k* i Almindelighed i Nutidsproget — som ved Middelalderens Slutning — af *g* (*veg*, *Bog* o. s. v.), og de jyske Dialekters Forhold *gh* > *w(j)*, *k* > *g* vidner

ligeledes om den gamle Tidsforskel i Udviklingen». Hvad der her siges om $k > g$ gælder jo ikke uden videre i Almindelighed. Ord som *Streg, Beg, Leg, Steg, bleg, lege, Løg, Røg, røg, strøg, Kvæj* (Skældsord), *Reje* etc. (: *Bøg, Eg, Bog, Kvæg* etc.), jvf. §§ 159, 6 og 312, 1 har j (skrevet g) $< k$. *Veg* (vestnord. *veikr*) staar lidt for sig selv, da det i Rigsmaalet er et litterært Ord; *Eg, Bøg, Bøger* etc. er »litterære» paa en anden Maade (jvf. Udtalen *Bøjer*, kendt fra det 19. Aarh's Sprog).

§ 335, 3 (221). *Karl* $>$ *Kal* o. a. Eksempler har vel ikke Assimilation (jvf. Indledningen til Paragraffen), da vi ventede *ll* med *Stød* (vi har *a* med *Stød*). Vi har utvivlsomt *Svind* af *r* ligesom i *kiörler* $>$ *kiöle(r)*. Det tidlige Eksempel *horkal* fra B 74 af Skaanske Lov kan have Dissimilationssvind i andet Sammensætningsled.

§ 341 Anm. 3 (236). Om Typen *skyldig, vældig, gyldig, behændig* etc. se Wessén i Nysvenska Studier VII (1927) p. 260 f. Laaneord har skabt et Suffiks *-dig*, der er blevet overført til hjemlige Ord. At denne Type har haft Assimilation viser Brøndum-Nielsens Eksempel *skylligh* (232).

§ 344 (247 f.) Her synes Fremstillingen at være noget kortfattet, egentlig hører den hjemme i § 258, 2 om Assimilation af *nR* og *lR*. Former som gl. *dyll, stæll, skill* o. a., der kendes fra de sjællandske og jyske Lovhaandskrifter (men ikke fra de skaanske), kunde være nævnt her. De er, i anden Forbindelse, anført § 412, 1.

§ 346 (256 ff.). Om Metatese se nu Marius Kristensens Undersøgelse i Danske Studier 1934 p. 107 ff. Om Navnetypen *Thrugils* etc. se Anna Eriksons Afhandling »Namnen *Truls* och *Trued*» (Namn och Bygd XVIII (1930) p. 116 ff.). Skiftet *Thor*: *Thru* er et Fænomen, der er begrænset til dansk Sprogomraade, og det kan derfor, efter Anna Eriksons Opfattelse, ikke blot være Metatese, der maa regnes med mntysk Indflydelse (*Thrudger* etc.).

§ 350 (270 ff.). Tabet af det indskudte *d* i Jysk kan vel være støttet af den almindelige Udvikling af *andæ* $>$ *andær*, *forældæ* $>$ *forældær* etc., hvorved vi faar sammenfaldende Udvikling med *faldæ* etc. $>$ *fallær* med Assimilation. Jeg henstiller til Overvejelse og nærmere Undersøgelse, om ikke Indskud af *d* mellem *ll* og *r* har en stærkere østlig Karakter end Indskud af *d* mellem *nn* og *r*.

§ 350 Anm. 6 (274). En anden Forklaring af Komparativen *mindæ* (sekundær Form) er givet i *Studia Germ.* p. 6 ff.

§ 354, 2 (283). Det nævnes, at Formen *thigat* i Skaanske Lov muligvis har hiatusudfyldende Konsonant. Mon ikke Formen kan forklares som omvendt Skrivemaade for *thiat*, sml. at *Cod. Run.* af Skaanske Lov har *piæ* = *pighia* (vestnord. *pegia*), se §§ 159, 5 og 392, 1.

§ 413, 2 (388 f.). Forlængelsen af *k* foran *i* i *Mikial*, der staar som den eneste Repræsentant for Overgangen, kan vel sammenstilles med Typen: *siūtan* > *syttæn*, *fælagh* > *fælligh* etc. med Forlængelse af Konsonanten, efter at andet Leds Semifortis er ophævet (sml. med mange Eksempler §§ 214, 1 og 416). En anden Forklaring er givet af Swenning i *Studia Germ.* p. 368 ff.

Harry Andersen.

W. S. Russel: De germaansche klankverschuiving. Een hoofdstuk uit de geschiedenis der germaansche taalwetenschap. Haarlem 1931. 217 S. 8:o. (= Nederlandsche bijdragen op het gebied van germaansche philologie en linguïstiek. Onder redactie van J. van Dam, A. G. van Hamel, J. M. N. Kapteijn, J. de Vries.).

Die hier unten zu besprechende Arbeit leitet würdig eine neue germanistische Reihe ein, die es heute schon auf vier Nummern gebracht hat. Die Verfasserin des ersten Bandes, Fräulein W. S. Russel, hat sich eins der zentralsten und umstrittensten Themen der germanischen Linguistik zur Behandlung ausgesucht: die erste oder germanische Lautverschiebung (LV). Was die Vf. bringt, ist wesentlich eine Geschichte der Forschung, eine kritische Bibliographie, was sie auch nach eigener Angabe (S. 199) als ihr eigentliches Ziel betrachtet. An dem Nutzen dieses Unternehmens kann man nicht zweifeln. Es wird ein zuverlässiger Grund gelegt für künftige Versuche, das überaus schwierige Problem zu lösen. Der eigene positive Beitrag der Vf. ist dagegen nach der Ansicht des Rez. kaum in allen Punkten überzeugend.

Die gründliche Behandlung der Fortschritte der Wissenschaft auf dem Gebiete der germ. LV gibt zugleich ein fesselndes Bild von der Entwicklung der germ. Sprachwissenschaft überhaupt. Wir ersehen daraus, wie die Geschieke einer sprachlichen Einzelfrage allemal eng verbunden sind mit den herrschenden Leitgedanken der Sprachwissenschaft, ja mit der allgemeinen geistigen Lage der Zeit. Dass in der Darstellung der Vf. gar manches wiederholt wird, was in den grossen Übersichten, wie den »Ergebnissen und Fortschritten« (1902) sowie den bekannten Schriften von Delbrück, Thomsen, H. Pedersen u. a. bequem zu lesen ist, wird man gern mit in den Kauf nehmen.

Die drei ersten Kapitel behandeln die Entstehung der germ. Sprachwissenschaft und die Vorboten der Entdeckung der LV (Kap. I), die Auffassung von der LV vom Anfang des 19. Jhs. bis um 1870 (II), die Beschreibung der LV von 1870 bis heute (III). Vf. stellt fest, dass man schon im 17. Jh. eine gewisse Einsicht in

die phonetische Natur der Sprache hatte. So hat z. B. der Engländer John Wallis in *Grammatica linguae anglicanae* (1653) ungefähr dieselbe Einteilung der Laute wie die heutige Phonetik (S. 5). Vereinzelt richtige Beobachtungen über das Verhältnis des germ. Konsonantismus zu dem anderer Sprachen fanden sich schon bei dem Schweizer Goldast (1604), dem Niederländer Franciscus Junius, dem berühmten ersten Herausgeber unseres *Codex argenteus* (1665), in bedeutend reichere Ausmasse bei dem Schweden Ihre in seinem *Glossarium suigoticum* (1769). Auch andere haben den Unterschied zwischen dem germ. und z. B. dem griechischen Konsonantensystem erkannt, ohne dass noch von einer »Entdeckung« gesprochen werden kann. Mit der Aufschliessung des Sanskrits kamen die sprachlichen Probleme in eine neue Lage. Anregend wirkten namentlich F. von Schlegel, *Über die Sprache und Weisheit der Indier* (1808) und Bopp, *Conjugationssystem* (1816). Methodische Fortschritte brachte der Däne Rasmus Rask, *Undersøgelse om det gamle nordiske eller islandske Sprogs Oprindelse* (1811—14, gedr. 1818). Zur Frage der LV hat R., wie kurz darauf sein Landsmann J. H. Bredsdorff in *Om Aarsagerne til Sprogenes Forandringer* (1821) Regeln für die Konsonantenveränderungen im Germ. aufgestellt, ohne sie jedoch eigentlich auf ein System gebracht zu haben. Das ist vielmehr das Verdienst Jacob Grimms, der unter Benutzung von Rasks »Undersøgelse« in der 2. Aufl. seiner *Deutschen Grammatik* (1822) als erster zu einer Synthese durchdringt. In der Beobachtung des Parallelismus der germ. und der hochdeutschen LV sowie in der Bezeichnung beider als eines Überganges von *Tenuis* zu *Aspiratae* (nach Grimms Terminologie), *Aspiratae* zu *Mediae* und *Mediae* zu *Tenuis* liege, meint Vf., die eigentliche »Entdeckung« von J. Grimm, wozu er sicher selbständig gekommen sei (19 ff.).¹ Wenn, wie ich unten darlegen werde, die allerneueste Sprachforschung zu Grimms Auffassung eines Zusammenhanges zwischen den verschiedenen Vorgängen der germ. LV, zu seiner Betrachtung der LV als eines Ganzen zurückgekehrt ist, so dürfte das nicht der einzige Fall sein, wo Grimm die moderne Sprachwissenschaft belebt hat. Die Detailforschung musste aber über Grimm hinauskommen. Namen wie von Raumer, Schleicher, Curtius, Brücke, Jessen, Scherer bezeichnen den Siegeslauf der Lautphysiologie, und bald erschienen auch die »Junggrammatiker« auf dem Kampfplatz. Für die Theorie der LV hatte Scherer, *Zur Geschichte der deutschen Sprache* (1868, 2. Aufl. 1878) wesent-

¹ Das ist eine objektivere und gerechtere Beurteilung des Verhältnisses zwischen Grimm und Rask als die verständnislose Haltung H. Pedersens in *Det nittende Aarhundrede* 15 (1924), S. 241, und O. Jespersens in seiner Arbeit „Die Sprache“ (1925), S. 25 ff.

liche Bedeutung. Er verwirft die auch nach Grimm gepflegte Auffassung eines Zusammenhanges zwischen den verschiedenen Phasen der LV und sieht die Ursache in der Forderung nach Bequemlichkeit in der Aussprache. Die Vf. verwirft diese Auffassung Scherers, kritisiert die Mängel, würdigt aber auch die Verdienste seines Versuches, das germ. Lautsystem als Ganzes aus dem germ. Volkscharakter zu erklären (50 ff.). Für Scherer waren nämlich die leidenschaftliche Streitsucht, der Heroismus der Germanen die Ursache zu dem starken Anfangsakzent des Germ., der seinerseits ein treibender Faktor für die Entwicklung der Vokale wurde. Die Vokale tragen das Akzentsystem. Kein Wunder denn, dass die Konsonanten in die Brüche gingen. Man sieht, dass Scherer so die romantisch-nationale Sprachauffassung mit der neuen lautphysiologischen Betrachtungsweise zu verbinden versucht.

Mit derselben Ausführlichkeit und ruhig abwägenden Objektivität widmet sich die Vf. weiter ihrer Aufgabe, den mühseligen Gang der Wissenschaft anschaulich darzustellen. Deutsche und nicht zumindest dänische Sprachforscher tun sich wieder hervor. Es scheint, als ob die Dänen, selbst Träger eines eigenartigen Konsonantensystems, eminent geeignet wären, hier klärend zu wirken. Bredsdorff, Rask, Jessen sind schon genannt worden. Neben dem berühmten deutschen Dreigestirn Paul, Braune, Sievers tritt jetzt Verner auf, der in Kuhns Zeitschrift 23 (1877) seine schon i. J. 1875 geschriebene Arbeit »Eine Ausnahme der ersten Lautverschiebung« herausgab. Sievers, der übrigens, was später bekannt geworden ist, schon 1874, in einem Briefe an Braune, den Zusammenhang von Akzent und Konsonantenerweichung angedeutet hatte,¹ zählte die LV unter die spontanen Übergänge. Für die Tenues nahm er die folgende Entwicklung an: $p > ph > pf > f$ usw. (69). Auch I. F. Kräuter sah in der Aspiration der Tenues den ersten Schritt der LV. Mit offenem Blick und gesundem Urteil behandelt die Vf. im Laufe ihrer kritischen Durchmusterung der Litteratur auch wichtige Seitenprobleme, wie z. B. (80 ff.) die Frage nach den urgermanischen Geminaten. Mit Recht lehnt sie hier (85) die Beweisführung von Friesens als, wie sie sich nachsichtig ausdrückt, »viel zu theoretisch« ab. S. 91 ff. ist die Vf. endlich zu einer Beschreibung der Haupttatsachen der LV, wie sie die Forschung der letzten Jahrzehnte des 19. Jhs. sah, gelangt. Es herrscht nunmehr das Streben vor, immer genauere phonetische Definitionen zu geben aber auch phonetische Tendenzen der Sprachen ausfindig zu machen. Was zunächst die Tenuisverschiebung betrifft, so bleibt die verbreitetste Auffassung immer noch die, dass

¹ Th. Frings, Eduard Sievers (1933), 10 (Berichte über die Verhandl. d. Sächs. Akad. d. Wiss. zu Leipzig. Phil.-hist. Kl. Bd. 85: H. 1).

die Tenues erst aspiriert wurden (92 ff.). Man streitet sich bloss um den phonetischen Unterschied zwischen aspirierter und unaspirierter Tenuis. Vf. findet es am wahrscheinlichsten, dass »der Unterschied vor allem auf der Spannung in Mund und Glottis beruht, die bei den aspirierten Tenues geringer ist als bei den unaspirierten, wodurch eine weiter geöffnete Stimmritze und ein stärkerer Atemverbrauch bei den ersteren die Folge ist« (93). Dass die auf die Aspiration zunächst folgende Stufe der LV eine Affrikata sei, wird meistens angenommen, die Vf. findet die Argumente indessen nicht überzeugend. Bezüglich einer phonetischen Ergänzung zu der Erklärung des Verner'schen Gesetzes schliesst sich Vf. sodann (100) C. M. Lotspeich (Journal of Engl. and Germ. Phil. 1915, 348) an. Die Frage wieder, ob die Mediae aspiratae im Urgerm. durchweg, teilweise oder gar nicht Spiranten (*b*, *ð*, *z*), wurden, sei ein Punkt, wo die moderne Phonetik uns nicht weiter führen könne (107). Ähnlich verhält es sich mit der Entwicklung der indogerm. Mediae zu Tenues (*d* > *t* usw.). Ich vermisse hier eine Besprechung des heiklen Problems von einem Übergang des anlaut. *b* zu germ. *p*, wo es bekanntlich an sicheren Vergleichen fehlt. Zur Frage, ob die urgerm. Tenues *p t k* aspiriert, unaspiriert oder beides waren, hätte auch der Aufsatz Lindroths in Festschrift till Hj. Falk (1927), 227 ff. genannt werden können. Zu vergleichen wäre auch Sommerfelt in Norsk Tidsskr. f. Sprogvidensk. 3, 263 und 5, 331 ff.

Unter der Überschrift »Synthese. Phonetische tendenties« kommt Vf. so zu den Versuchen, für die verschiedenen Phasen der LV eine gemeinsame Ursache zu finden (109 ff.). A. Meillet sieht diese in dem späten Eintreten der Schwingung der Stimmbänder bei der Aussprache sowohl der Tenues als Mediae, was einerseits eine Aspiration zwischen der Tenuis und dem folgenden Vokal mitbringe, andererseits die Stimmlosigkeit der Mediae bewirke. Ähnlich sieht Vendryes, Le langage (1921), 45, in der Aussprache der Tenues mit offener Stimmritze, also mit späterem Einsatz des Stimmtons das wesentliche Prinzip der LV. S. 119 ff. bespricht Vf. die Chronologie der LV. Versucht man aus den wechselnden Vermutungen die Summe zu ziehen, so könnte man wohl sagen, dass die LV spätestens um 500 v. Chr. abgeschlossen sein wird.¹

Während Vf. in den vorausgehenden Kapiteln hauptsächlich die phonetischen Tatsachen betrachtet hat, gibt sie in Kap. 4 (147 ff.) eine Übersicht der verschiedenen Erklärungen des phonetischen Tatbestandes. Wir stossen dabei auf jene leitenden Prinzipien und Methoden, welche die Gelehrten bei ihrer Betrachtung der Sprache auch sonst als eine Art »Sesam, tu dich auf!« benutzt

¹ Vgl. die hd. LV, frühestens um 500 n. Chr. begonnen.

haben. Diese Rolle hat bei Hirt der Akzent gespielt. Die Kennwörter anderer Gelehrten lassen sich etwa so charakterisieren: »automatisme psychologique (v. Ginneken),¹ »Beschleunigung des Sprechtempo« (Wundt), »soziale Struktur der Sprachgemeinschaft« (Meillet). Letzterer, der wie wir oben sahen, den späten Einsatz der Stimmbänder nach Verschlusslauten für die phonetische Triebkraft hielt, erklärt diese phonetische Sonderart des Germ. aus Völkermischung. Diese sog. »Substrattheorie« hat ein zähes Leben geführt und wird in der Formulierung Meillets auch von der Vf. als die »bescheidenste en daardoor ook het meest juiste« von den bisherigen Erklärungen gekennzeichnet (167). Sie wird in verschiedenen Schattierungen auch heute noch von u. a. Feist, van Ginneken, Güntert gelehrt, denen gegenüber Vf. sich indessen skeptisch verhält. Recht vereinzelt steht die bekannte Theorie H. Meyers, dass eine Verstärkung des Atemdrucks mit folgender LV auf dem Einrücken der Germanen in Gebirgsgegenden beruhe. Vf. lehnt diese Auffassung ab. Zu der von Pokorny i. J. 1929 aufgestellten Theorie einer klimatischen Katastrophe siehe weiter unten.

Nach einer längeren Auseinandersetzung mit der »ethnopsychologischen« Erklärung, die sich mit Scherer berührt, und der nunmehr z. T. biologischen Betrachtungsweise van Ginnekens kommt Vf. (199 ff.) zu einer Konklusion. Eine neue Hypothese will die Vf. nicht geben, nur andeuten, was sie auf Grund eigener Beobachtung der heutigen germ. Mundarten erkannt zu haben glaubt. Eine wesentliche Eigenheit der germ. Artikulation sei eine geringe Spannung der »mond- en keelholte« (204 f.). Die Artikulation der Tenues sei somit »schlaff«, der Atemverbrauch gross, die Stimmritze offen und die Spannung der Stimmbänder erfolgt nur langsam. Die Folge sei 1) Aspiration, 2) Spirantisierung. Das mahnt stark an die oben erwähnte Auffassung Meillets. Unter den germ. Sprachen zeigt bekanntlich das Dänische die grösste Neigung zur Affrizierung der Tenues, ganz besonders des anlautenden (aber auch auslautenden) *t* zu *ts*. Ist es nun wirklich eine treffende Terminologie, wenn man diese Artikulation als Ganzes »schlaff« nennt? Die Vf. kann sich ferner bei ihrer Auffassung von einer passiven Rolle des Kehlkopfs bei der Aussprache der Tenues wohl auf Aussagen der massgebenden Phonetiker stützen, doch stellen sich hier leise Zweifel ein an der Berechtigung dieser Auffassung. Nachträglich sehe ich, dass A. Schmitt in einer Abhandlung über »Media, Tenuis und Aspirata« (Teuthonista 7 [1930—31], 293) auf Grund experimentalphonetischer Untersuchungen die Aspiration

¹ Heute ruft allerdings der rührige v. G.: „Zeker: voor een deel, terug naar August Schleicher!“ (Donum natalicium Schrijnen [1929], 10 ff.).

als die Folge eines aktiven Bewegungsvorganges im Kehlkopf betrachtet. Der Schritt von der Aspirata zur Affrikata ist nach S. übrigens nicht gross.

Allzu unbestimmt sind die Angaben der Vf., wenn sie »in Norddeutschland, zwischen Elbe und Weser, Schleswig-Holstein, Dänemark und Südschweden«, wo übrigens »die reinsten germanischen Artikulationsgewohnheiten« vorhanden sein sollen, eine mehr oder weniger stimmlose Aussprache der Mediae feststellen will. Für das Gebiet zwischen Elbe und Weser verweise ich nur auf H. Larsson, Lautstand der Mundart der Gemeinde Altengamme (1917), S. 12, woraus hervorgeht, dass die Laute mit stimmlosem Einsatz ausgesprochen werden. Mit Ausnahme von Schleswig-Holstein und Dithmarschen dürften die norddeutschen Mediae im allgemeinen jedenfalls halb stimmhaft sein, da ja die Explosion selbst Stimnton hat. Vgl. Sievers, Grundzüge der Phonetik⁴ (1893) Mom. 377: »Nur diejenigen Mediae sind als stimmlos zu bezeichnen, bei welchen Verschluss und Explosion ohne Stimmbildung erfolgen.«¹ Was wieder die Angabe betreffend das Südschwedische anbelangt, so wird Vf. in diesem Punkte falsch berichtet sein.

Die Annahme, dass die Artikulation der germ. Verschlusslaute der heutigen dänischen Aussprache am nächsten steht, kann aber natürlich richtig sein. Vf. begnügt sich indessen nicht, die phonetischen Voraussetzungen der LV zu schildern, sie will zudem noch die äusserste Triebkraft suchen. Diese möchte sie — vielleicht nicht ganz ohne Beeinflussung einer »idealistischen« Tendenz in der Sprachforschung Hollands² — in der Neigung der Germanen »zur Konsequenz und zum einseitigen Denken« wiederfinden (208, 213), was zur Festlegung des Akzents auf die Stammsilbe geführt habe. Vf. meint, dass dies sich gut mit der Neigung der Germanen reimen würde, »das, was den meisten Gedankeninhalt hat, auch mit der grössten Energie auszusprechen«. Die Auffassung ist kühn, und die Gleichsetzung von Energie und Atemdruck nicht sehr ansprechend. Der Sprachforschung ist mit derartigen Versuchen, die letzten Gründe zu erforschen wenig gedient.

Der Wert des eigenen positiven Beitrages der Vf. ist also im Vergleich zu der gewissenhaften Kritik der älteren Forschung und der gesund urteilenden Interpretation der phonetischen Einzelheiten wohl nicht sehr erheblich. Es soll aber aufs neue daran erinnert werden, dass Vf. mit sympathischer Anspruchslosigkeit ihre Hauptaufgabe in der kritischen Bibliographie sieht. Man

¹ Dass die Stimmlosigkeit bei Emphase, starkem Silbendruck und stimmloser Nachbarschaft oft klar hervortritt, ist etwas anderes. Vgl. Schmitt aaO. 294 f.

² Vgl. J. van Dam, Historiese taalbeschouwing en modern taalinzicht (Akad. Rede 1930), 16 ff.

stimmt auch der Vf. gerne bei, wenn sie sagt (194): »De winst van het vorschén ligt in het weten, wat wij niet weten».

Es wird nicht unangebracht sein, hier zuletzt auf die Versuche aufmerksam zu machen, die nach dem Abschluss oben besprochener Schrift gemacht wurden, die LV zu erklären. Pokorny hatte schon i. J. 1929 (Wörter und Sachen 12, 306 ff.) beobachtet, dass die von dem schwedischen Botaniker Rutger Sernander erschlossene Klimaverschlechterung Nordeuropas, die S. den »Fimbulwinter« genannt hat, zeitlich mit der ersten LV zusammentraf. P. setzt die beiden Erscheinungen mit einander in Beziehung. Die Folge jenes Klimaeinsturzes sei, dass man, um sich vor dem Eindringen der kalten und feuchten Luft zu schützen, zu festerem Mundverschluss seine Zuflucht nahm, womit naturgemäss eine Verstärkung der Expiration und eine Verengung der Reibungsflächen des Luftstroms Hand in Hand gegangen sei. Diese Theorie berührt sich mit der Meyers von der Atemlosigkeit oder schnaufenden Atmungsweise der auf den Bergen herumkletternden Germanen und bringt auch ähnliche Schwierigkeiten mit für eine strikte Beweisführung. Man müsste dann die gleichen LVV nicht nur im Armenischen usw. sondern auch in vielen afrikanischen Sprachen auf ähnliche klimatologische Gründe zurückführen können. Auf die Parallelen in afrikanischen Sprachen hat zuletzt C. Meinhof, Lautverschiebung und andere Lautgesetze in Afrika (Forschungen und Fortschritte 8 [1932], 55 f.) aufmerksam gemacht. Der erste Schritt der LV, die Aspiration der Explosivlaute unter dem Einfluss des Stärkeakzents lässt sich hier gut beobachten. In einer »Steigerung des Silbendruck« sieht auch der deutsche Dialektforscher P. Lessiak in seinen Beiträgen zur Gesch. des deutschen Konsonantismus (1933), 159 die gemeinsame Ursache der 1. und 2. LV. Was die Substrattheorie betrifft, so scheint diese nicht mehr in ihrem früheren hohen Ansehen zu stehen. Viele Gelehrte, wie Pokorny, Lessiak, Schmitt aaOO. lehnen sie ab. Sie wird aber noch immer von Güntert, Der Ursprung der Germanen (1934), 84 ff. energisch verteidigt.¹

Den letzten, sehr interessanten Beitrag zur Frage liefert P. Kretschmer, Lautverschiebung im Griechischen (Glotta 23 [1934], 1 ff.). Kurz kann seine Auffassung, die er zuerst in Wiener Prähist. Zeitschr. 1932, 269 ff. kundgab, so ausgedrückt werden: »Lautstufung als Folge prophylaktischen Lautwandels«. Glotta 1934, 7 sagt K.: »das Wesentliche des Vorganges ist das Fliehen der Laute, die Vermeidung des Zusammenfalles, der auch zum Zusammenfall von Wörtern und Wortsilben, zur Homonymie führen würde«. Bei der Vorstellung »des Fliehens der Laute, der Vermeidung des Zusammenfalles« wird man eindringlich an das Bild erinnert, das Jacob

¹ Vgl. auch K. Classen in Wörter u. Sachen 14 (1932), 145.

Grimm¹ für die LV verwendet: »Man mag die lautverschiebung passend wagen vergleichen, die in einem kreise umlaufen; sobald ein rad die stelle des vorhergehenden erreicht, ist seine eigene bereits von einem folgenden eingenommen, aber keines ereilt das andere. Bei ihrer bewegung kann nirgend raum bleiben, der nicht alsbald ausgefüllt würde«. Noch eindrucksvoller wirkt auf uns dieser Parallelismus der Auffassungen Grimms und Kretschmers, wenn wir beobachten, dass genau in der Weise wie die Theorie Grimms und anderer Gelehrten als ein »Flucht- und Verfolgungstheorie« (W. S. Russler S. 51) verspottet wurde, jetzt auch die Auffassung K:s von Güntert (aaO. 86) mit einem »phonetischen Nachlaufspiel«, einem »Laut-Haschen« verglichen wird. Man fragt sich zuletzt, ob K. mit seiner Annahme des prophylaktischen Lautwandels ein ganz neues Moment in die Diskussion über die LV hineingebracht hat. Wenn die moderne »phonologische« Schule das ganze System des Lautstandes einer Sprache in Betracht ziehen will und die Entwicklungen oft als Ausdruck eines innewohnenden Strebens der Sprache betrachtet, die Zweckmässigkeit und das Gleichgewicht dieses Systems aufrecht zu erhalten, so ist das ein Gedanke, der auch Grimm nicht fremd war. Ich führe aus der Gesch. d. deutschen Sprache, 417 an: »Als die sprache einmal den ersten schritt gethan und sich von ihrer organischen lautstufe losgesagt, d. h. die zweite betreten hatte, war es beinahe unvermeidlich, dem andern schritt auszuweichen und nicht auch auf die dritte stufe zu gelangen, womit sich diese entwicklung vollendet abschloss« und »Dem instinct, mit welchem ihn der sprachgeist vollführte, kann man bewunderung nicht versagen, eine menge von lauten geriethen aus ihrer fuge, allein sie wussten immer wieder an andrer stelle sich folgerichtig zu ordnen und von dem alten gesetz die neue anwendung zu finden...«.

Die prophylaktischen und therapeutischen Tendenzen der Sprachen klarzulegen, war einer späteren Zeit vorbehalten. Man wird aber Jacob Grimm nicht ganz gerecht, wenn man sich nicht ins Gedächtnis zurückruft, dass Grimm unter »Lautverschiebung« nicht eigentlich die Veränderungen der einzelnen Laute sondern ein Verschieben des ganzen indogermanischen Konsonantensystems verstand.

Lund.

Erik Rooth.

¹ Geschichte d. dtsh. Spr. (1848), 393; vgl. schon v. Raumer, Die Aspiration und die Lautverschiebung (1837), 88; neuerdings auch Heinertz, Eine Lautverschiebungstheorie (1925), 65 f. und Pokorny in WuS 12 (1929), 307.

Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län. III. Ortnamnen i Askims härad och Mölndals stad jämte gårds- och kulturhistoriska anteckningar. Göteborg 1932. XXIII + 347 s. + karta.

Institutet för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs högskola har all heder av den stora serie ortnamnspublicationer, varav första delen (Sävedals härad) utkom 1923, andra delen (Göteborgs stad) åren 1925—29, och vars tredje del här anmäles. Med berömvärd energi och seg uthållighet har man gått till verket. Äran tillkommer främst professor Hjalmar Lindroth, det göteborgska ortnamnsinstitutets ledare, och huvudförfattare till del 1—3 av dess publikationsserie. Men ett sådant omfattande arbete, som det här är fråga om, är icke en mans verk.

Som medförfattare till föreliggande del 3 äro sålunda att nämna fil. lic. D. Palm och docent I. Lundahl. Dessutom har institutet alltjämt haft den oskattbara förmånen att få draga nytta av professor Evald Lidéns enastående sakkunniga medarbetarskap. Dennes inlägg gå ofta ut på att undvika osannolika konstruktioner och att finna mera naturliga och osökta tolkningar (se t. ex. under *Torp* s. 220, *Grindekärret* s. 228, *Ringan* s. 263). Åtskilliga svåra nötter ha knäckts först sedan manuskriptet kommit under Lidéns ögon.

Materialet i band 3 har bearbetats efter väsentligen samma principer som i de tidigare utkomna volymerna. Dock har större koncentration eftersträfvats. Redigeringen är skickligt genomförd. Men man tycker nog att åt de gårdshistoriska partierna och åt namn på hemmansdelar av typen *Sörgården*, *Frälsegården*, *Mellangården* offrats ett väl stort utrymme.

I slutet av volymen har inlagts ett parti »Tillägg och Rättelser» till delarna 1—3 samt en värdefull svit register, av vilka särskilt det sista är värt att uppmärksammas: ett slutledsregister till alla tre banden. I detta register över namnens senare leder har materialet icke endast registrerats utan även i någon mån bearbetats, nämligen uppordnats så, att man redan av registret kan få veta, om förra leden innehåller t. ex. ett terrängbetecknande substantiv, ett växt- eller djurnamn eller ett färdigt ortnamn. Systemet är litet invecklat, men för den som lär sig att behärska det, stå många upplysningar att erhålla redan i detta register.

De enskilda namnens tolkning är givetvis det centrala i ett arbete av denna art. Utmärkande för redaktörens och huvudförfattarens onomatologiska författarskap i allmänhet är ju bl. a. en redbar vilja att ur språkliga och reala synpunkter allsidigt belysa de föreliggande namnproblemen. Det är ett högst berömvärt tolkningsarbete, som Lindroth och hans medhjälpare låtit komma ort-

namnen i Askim och Mölndal till del. Detta goda intryck, som jag erhållit efter att ha genomläst stora delar av det omfattande arbetet, skall här icke grumljas med mer eller mindre väsentliga randanteckningar eller tryckfelslistor. Däremot må ett par påpekanden av mera principiell innebörd göras.

Utän tvivel skulle det till sådana publikationer som Norske gaardnavne, Danmarks Stednavne och de svenska Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län eller i än högre grad Ortnamnen i Älvsborgs län kunna skrivas hela avhandlingar med anmärkningar och rättelser, däri man framlade och motiverade avvikande mening. Men det ligger i sakens natur, att namntolkningarna i dylika stora verk ofta måste vara mera svagt fotade och bli sämre motiverade än i sådana specialundersökningar, där en författare har möjlighet att tränga djupare in i ett problem och att bättre belysa sin mening. På ett senare forskningsstadium blir det en stor uppgift att till förnyad omprövning ta upp de stora namnpublikationernas material, varvid man bl. a. undviker att se namnen så isolerat som nu ofta måste bli fallet, utan i stället anlägger större synpunkter och söker nå fram till principiella riktlinjer.

Jag tänker mig t. ex., att ett jämförande studium av ett stort material kommer att visa, att personnamn äro långt sällsyntare som namnelement än vad OGB 3 ännu menar. Varför t. ex. räkna med personnamn för namn som *Tranered*,¹ *Kårholmen*² och *Högsbo*,³ när man har utmärkta möjligheter på annat håll att tillgå — djurordet *trana*, vindtermen *kåre* och subst. *hög* 'kulle, höjd' el. hellre bynamnet *Högen*?⁴

Ellipsteorien («ellips» och »redukt») gör det ofta möjligt för oss att tolka eljest svårförståeliga namn. Men knappast lära väl framtida ortnamnsarbeten kunna framhärda i det överdrivna missbruk av den, vartill t. ex. OGB enligt undertecknads mening gör sig skyldig. För mig är det ofattbart varför t. ex. namnet *Aleviken* OGB 3, s. 139, skall kunna tolkas ur ett **Älkisteviken*, men »där-

¹ OGB 3, s. 45: "F. leden är *trana*, möjl. använt som personnamn."

² OGB 3, s. 160: "F. leden kan vara *kår-* el. *kål-*. Det senare vore lättare att tyda: en strandväxt kunde avses. Det förra kunde jämföras med *Kåreviken kåraviga* på Tjörn. Mansn. *Kåre*? El. vind*kåre*?"

³ OGB 3, s. 36: "F. leden är sannol. icke subst. *hög*, utan mansn. *Høk* (ett bin. *Høgh* är från gammal tid knappt säkert styrkt)."

⁴ Det förvånar att OGB icke räknar med detta ortnamn i förra leden av *Högsbo*; sannolikt är det nämligen bynamnet *Högen* (s. 35; ¹/₁ mtl; *Högenn* 1550) som ingår i det i samma socken belägna *Högsbo* (¹/₂ mtl; *Höxbu(u)r* 1550); *Högsbo* torde ha varit *Högens* fäbodställe.

emot knappast direkt till fiskn. *ål*». En dylik konstruktion är ometodisk. OGB 3 föreslår elliptiska förkortningar även vid namn som *Dyra tiden* s. 148, *Gertrud* s. 151, *Markus* s. 163, *Måns* s. 163, *Predikan* s. 165, *Tormund* s. 173, *Lille-Salmen* s. 206. Varför inte då också i konsekvensens intresse vid t. ex. *Norskans Anna* s. 164, *Telegrafén* s. 172?¹

Min personliga tro är att den kommande forskningen skall ha en helt annan principiell inställning till åtskilliga grupper kultnamn än vad t. ex. huvudförf. i OGB sedan gammalt haft. När man inte har någon som helst säker lokal uppgift om kult eller kultminnen på platsen, finns det ingen anledning att se kultnamn t. ex. i *Lunnagården* (OGB 3, s. 73) och *Store lund* (s. 275; jfr s. XXI). Dessa namn äro lika litet upplysande om förkristen religiös kult som t. ex. bynamnen *Skogsgård* och *Storhult* (Rosenberg).

Äldre belägg äro ofta oundgängligen nödvändiga för en namntolkning. Men det är av vikt att ha klart för sig att endast en enhetlig tradition har vitsord — enstaka avvikande skrivformer äro åtminstone i allmänhet utan större värde, böra förklaras som felskrifningar o. d. OGB gör ofta för mycket väsen av dylika isolerade former; jfr redan E. Noreens påpekande i Göteborgs och Bohusläns fornminnesför. tidskr. 1924, s. 55. För bynamnet »*Järnbrott jæñ(ə)brått, jæñə-, jæñ-*» meddelas i OGB 3, s. 37, följande äldre belägg: »i *Jambrudhe* 1413 Bureus Sumlen 9 | *Jærnebrydesgierde* 1546, *Jernbrotha* 1550, *Jarnabrodt(t)* 1565 1566, *Jhernabrådt* o. d. 1567 1573, *Jernnebrått(t)* o. d. 1576—1777, *Jernn(e)brutt* 1578 1581, *Jærnebrottan* 1590, *Jærnebröt* 1629, *Jernbrått* o. d. 1679—1715, *Jærnebrott* 1815—1881 || *Jærnebrått* 1576 Tl, *Jærnbrått* 1621 Db.». OGB kommenterar: »Den äldsta formen, delvis stödd av den näst äldsta, synes kunna tolkas som utvecklad av **Jamnarudh* 'den jämna röjningen'». Men den enhetliga 1500-talstraditionen har dock *Jærn-*; gentemot denna har belägget *Jambrudhe* 1413 intet vitsord, allrahelst som Sumlen är en andrahandskälla.²

Ibland är skriftspråkstraditionen för ett namn enhetlig och otvetydig. Det är väl ett förbiseende, när OGB 3, s. 35, ser »fsv. mansnt *Hidhin*» i förra leden av *Hinsholmen*, vars äldsta belägg enstämmigt ha *e-* (och *æ-*)vokal. Det är mansnamnet *Hedhin*³ som ingår. Utvecklingen *Hedhins-* > *Hins-* har många paralleller.

Ivar Modéer.

¹ Jfr kapitlet Namn utan lokalbeteckning hos Modéer Smål. skärgårdsnamn, 1933, s. 21 ff.

² Sumlens *Jam-* är uppenbarligen avskriftsfel för **Jærn-*.

³ Lind Norsk-isl. dopn.: *Hedinn* (synnerligen vanligt).

Harðar saga Grímkelssonar.

Et af de ejendommeligste træk i sagaskrivningens udvikling er den lyst til og stræben efter at udvide de ældre og oprindelige sagaværker. Det er en stræben efter at fuldkommengøre; den kan ytre sig på forskellige måder. Vi skal tage dette i noget nærmere betragtning.

Snorres Heimskringla kan man i denne sammenhæng se bort fra. Men kommer man til andre (yngre) sagabearbejdelser, træder fænomenet én straks imøde.

Morkinskinna-bearbejdelsen af Konge-sagaerne fra og med Magnus d. gode til 1177 (efter al sandsynlighed) er fra o. 1220, men findes nu i hds. fra o. 1280. Her finder man især i sagaerne om Magnus-Harald og Magnus-sønnerne en mængde indskud (þættir), opimod 30, alt for at der skal falde så meget lys over kongerne som muligt, ti de optræder som hovedpersoner i dem ved siden af den egenlige hovedperson, som indskuddene er opkaldt efter.

Langt grellere er den store Olaf Tryggvasons saga (i Fms. I—III og Flat.), hvor så mange indskud, og det store sagastykker, er optagne og indfiltrede i grundlaget, som er Snorres saga om Olaf. Herom kan henvises til min afhdl. i Aarbøger 1930. Samme indskudsvirksomhed findes i forskellige håndskrifter af den særskilte saga om Olaf d. hellige (ialt omtr. 120). Hvorvidt stilen har undergået ændringer, er vi ikke i stand til egenlig at bedømme.

Kommer vi nu til ættesagaerne vil vi også der finde indskud. I Víga-Glúmssaga findes i Vatshyrna et indskudt kapitel om Ögmund dytt; Glumr spiller heri en rolle. Ligeledes er kap. 13—15 (om Ingolf) et senere indskud. I Eyrbyggjasaga findes nogle kapitler, der sikkert er senere indskud, se herom min Litt. hist.² II 426. I den ene bearbejdelse af Þorlákssaga er indskudt et afsnit om Oddaverjerne, kap. 18—26 (Bisk. I, 280—93). Njála

kunde her komme i betragtning, men da forholdene her er meget indviklede, er det bedst at lade den ude af betragtning. Til to sagaer er der (senere) tilføjede selvstændige afsnit, *Bollapáttur til Laxdølasaga* (Kålunds udg. k. 79 ff.), der haves i en gruppe håndskrifter (y-klassen), *Spesarpáttur til Grettissaga* (kap. 90 f. i den gamle udg.). Der kunde anføres flere eksempler på lignende fremgangsmåde. Denne bearbejdelse kan også mærkes udenfor sagalitteraturen. Jeg minder om den 2. grammatiske afhandling, der findes i sin (mest) oprindelige form i *Upsala-edda*; i *cod. worm.* er den noget bearbejdet, og både i begyndelsen og slutningen er der her tilføjet stykker.

Vi kan nu se lidt nærmere på ættesagaerne. Her findes ikke blot indskud, men også bearbejdelse af en anden art.

Der haves i AM 445 c, 4°, et blad af *Glúma* indeholdende det meste af kap. 7—8. Teksten stemmer omtr. ordret med hovedhåndskriftet (AM 132, fol.); nogle afskriverændringer af den sædvanlige art findes her. Af større betydning er nogle tilføjelser, som: »*ok þykjumk ek þurfa nú mjök þinnar forsjó, en mér verða at engu meiri vandræði en at fjárfjöldu Sigmundar, þvíat þeir hlaða undir mér jörðina, ok vilja koma okkr svá í braut, en verkmennt vilja lítt gera minn vilja, en þú mátt þat sjá at þér í hendr býr þú þá eigu, hygg ek ok mjök niðr munu falla ætt vára, ef eigi staðfestir þú þik meir í þína ætt heðan af en hér til*». Straks efter hedder det i 132: »*lítt hefir þú mik til vinnu kvatt ok skal eigi illa við verða-sprettur upp*» osv. Hertil føjes i 445 c: »*ok má vera, at stjórn standi af mér, en brottu mun ek vísa nautunum at sinni, ok er eigi opt á þat at minnaz, at þú hafir mér vinnu boðit ok skal eigi*» osv. Jeg tror ikke, at nogen kan tvivle om, at disse sætninger er indskud af en afskriver (bearbejder). De passer ikke til sagaens knappe udtryksmåde og — det sidste — navnlig ikke til *Glúms* ordknaphed i det hele. Det bedste bevis herfor er at de sidste ord blot er en udtværet gentagelse af »*lítt hefir þú mik til vinnu kvatt* (132) = *lítt hefir þú mik til verks kvatt*» (445 c). Dette er et slående eksempel på den udvidelseslyst, hvor samtaler laves eller ræsonnementer indsættes ligesom for at gøre

det hele mere fyldigt og forståeligt, selvom de er aldeles overflødige. Af samme art er et par sætninger i det følgende (*»ok léz cigi vilja ágang hans hafa»*, udg. 91s, *ok skiltu þeir at því, ferr Glúmr heim»*, sst. l. 14, men lige foran står der: *»en er Glúmr veik heim á leið»* = *»Glúmr veik heim (132) osv.* Hvis disse plus-sætninger havde været oprindelige, er det ikke vel muligt at tænke sig, at skriveren af 132 skulde have udeladt dem; han er ellers ikke bekendt for nogen forkortelsestendenser, jfr. teksten i *Bandamannasaga*, som vi snart skal komme til.

Gíslasaga Súrssonar er os overleveret på en mærkelig måde, i to (eller tre) ret forskellige bearbejdelser. Ingen af dem er den oprindelige tekst. Den ene af dem begynder med en sent lavet begyndelse, hvorom henvises til min udgave og *Litt. hist.*². Hvorledes denne begyndelse er bleven til, er en sag for sig. Den ene bearbejdelse, kaldet M, er i det hele og store *sagamæssig*, den anden derimod, kaldet S, er *»meget vidtløftig, indeholder ganske uvedkommende ting, har udtværede dialoger» osv.* Herom kan der ikke være to meninger. Men hvad der her særlig kan fremhæves, er at der i den sidstnævnte bearbejdelse har været en fremstilling af vikingetog, som Gisle skal have foretaget, af samme art som de, der findes i efterklassiske *sagaer* (som *Gunnarsk.* i *Njála*, *Svarfdœla*) og *fornaldarsagaer*. Her er en *lakune* i håndskriftet, så at man kun har slutningen af denne fortælling. Om et sådant tog findes der ikke den ringeste antydning i den anden bearbejdelse. Det er en ren *tildigtning*. Her findes således både et lavet indskud og stilistiske udvidelser. Det kan tilføjes, at i sproglig henseende er der lidet at indvende imod den yngre bearbejdelse. I så henseende er den *sagamæssig*.

Flóamannasaga er en ung *saga*, ialfald i dens nuværende form. Om denne kan der henvises til indledningen i den nye udgave. *Sagaen* findes foruden i ikke få håndskrifter, hvoraf dog de fleste er uden betydning, også i et ret ungt *membranbrudstykke*. Dette afviger noget fra hovedbearbejdelsen, særlig ved, at samtaler er udvidede, uden at noget nyt derved tilføjes. Disse samtaler eller replikker er ikke af nogen betydning, og deres sprog viser i visse

henseender et yngre præg.¹ Et moment er dog nyt, nemlig meddelelsen om et gammelt vers i fornyrdislag, der anføres (s. 44); det skulde have stået på et årestykke, der var fundet ved Grönlands østkyst. Dette er afgjort et indskud; det har intet med det øvrige indhold at gøre, står ganske for sig som en en passant-bemærkning. Det er en mærkelig traditionsstump, som bearbejderen har kendt og tilføjet i sin afskrift af sagaen.

Bandamannasaga. Den findes i to skindhåndskrifter, der er to bearbejdelser. Den ene findes i AM 132, fol., den anden i gml. kgl. saml. 2845, 4°. Den første er betydelig mere vidtløftig end den sidste, men i alt væsenligt derved, at det er samtaler og replikker, der i dette hds. er mer-stykker. Desuden findes her 5 vers; disse er af en sådan art, at de kan være fra midten af 11. årh., men deres ægthed kan dog være noget tvivlsom. A. Heusler har villet hævde, at den længste form var den oprindelige; dette strider imod hvad alle tidligere har antaget, og jeg må hævde at den opfattelse ikke er holdbar. I så henseende må jeg henvise til indledningen til den ny udgave. Her kan anføres, at der i 132 findes en mængde replikker og betragtninger af en meget udtværet art og af ringe indhold uden at der tilføres noget nyt. Alt dette er ubetinget yngre indskud af en bearbejder, der vilde gøre det hele mere morsomt. Der er lidet smagfulde indskud, der også ved deres stil røber deres efterklassiske natur. Jeg skal anføre et par eksempler: »hafði síða hettuna, ok rak undan skygnur, stappaði niðr stafnum ok fór heldr bjúgr», »ok var áhyggjumikit, sér engva liðveizlum enn sína, en þótti við þungt at etja, sér varla sitt færi einum við slíka höfðingja, en í máli váru engar verndir, ferr hækilbjúgr, hvarflar í milli búðanna ok reikar á fótum; ferr þannig lengi», »reikar Ófeigr nú milli búðanna ok er allhældreginn, er þó eigi svá dapr með sjálfum sér sem hann er hrumr at fótunum, ok eigi svá laustækr í máluum sem hann er lasmeyrr í göngunni» osv. osv. Sligt er ikke klassisk sagastil, men det 14. århs efterklassiske sprog, der er påvirket af riddersagaens stil og

¹ Hermed skal dog ikke være sagt, at ikke dette brudstykke på enkelte punkter kan have den oprindelige ordlyd.

lign. I replikker findes lignende stilblomster som når der til »ok hefir eigi vit til» föjes »heldr en uxi eða asni» osv. Jeg henviser, som sagt, til den ovf. nævnte indledning.

Endnu en saga kan nævnes i denne forbindelse, *Fostbrœðra-saga*. Den afgiver et meget lærerigt — og uomtvisteligt — eksempel på, hvorledes sagaer blev interpolerede og behandlede, både m. h. t. stil og indhold.¹

Efter alt dette kan vi gå over til *Harðarsaga Grímkelssonar*. Denne er overleveret i en mængde håndskrifter og i en ret udførlig form. Desuden haves et blad af sagaen, der viser en anden og kortere form. Spørgsmålet bliver så, hvorledes forholdet er imellem disse to former af sagaen. Om min opfattelse, der går ud på, at den lange saga kun er en udvidelse af den form, der findes i det nævnte blad, kan henvises til min Litt. hist.² II, 422. Det kan bemærkes, at bladets indhold fylder i den lille Reykjavíkske udgave omtr. 5 sider (ganske vist trykt kompress), medens det tilsvarende i sagaen fylder henved 13 sider. I denne udgave er hele sagaen 86 sider. Om den har nu dr. Vera Lehmann skrevet en bog på omtr. 242 sider; dette giver tilkende, hvor grundig og indholdsrig bogen og undersøgelsen er. Hun kommer, det kan straks siges, til et andet resultat end jeg. Hun ser ganske anderledes på sagaen, er tilbøjelig til at indsætte den i de klassiske sagaers række, har mange lovord om den, der kulminerer i apoteosen på s. 241. Hun har fattet en kærlighed til sagaen, som i og for sig er rosværdig, men jeg er bange for, at kærligheden i dette tilfælde, som så ofte, har bevirket blindhed.

Det kan være hensigtsmæssigt her at give en kort oversigt over sagaens indhold.

Det første afsnit gør som sædvanlig rede for hovedpersonerne og da blandt disse først og fremmest sagaens helte, fostbrødrene Hörð og Geir, og deres opvækst, med en usædvanlig udførlig beskrivelse af Hörð, der minder om Flóamannasagas beskrivelse af dens hoved-

¹ Dr. Vera Lehmann tager i det hele ikke hensyn til de former (bearbejdelser), som en saga er overleveret i; det er en mangel ved hendes iøvrigt udførlige bog.

helt. Det er de 11 første kapitler. Så kommer 2. afsnit om Hörds og Geirs udenlandsrejse, i Harald gråfelds tid. Denne rejse varede for Hörds vedkommende, siges der, i 15 år, hvad der jo ikke egentlig er særlig tillidvækkende. Geir slår en nordmand ihjæl, der vilde berøve ham hans kappe, hvorefter de må rejse til Viken og derfra til Götland til en jarl Harald, hvor Hörd bliver modtaget. Ved julen aflægges højtidelige løfter, der sikkert kun er dannede med Jomsvikingerne som forbillede. Sligt kendes ikke i nogen ætsaga ellers. Jarlesönnen aflægger løfte om at bryde en viking, Sotes¹ gravhøj, og Hörd lover at ville følge ham. Om foråret begiver de sig til gravhöjen. Undervejs slår Hörd ind på en 'lönsti' ud fra alfarvejen. Her træffer han et stort hus og en mand i sortstribet kappe (*hekla*), der kalder sig Björn og som »straks kender Hörd» uden at have set ham før (!). Björn — det er åbenbart Odin, der menes og det siges også senere direkte —, siger ham, at hvis det falder dem vanskeligt at bryde höjen, skal han komme til ham igen. De begynder at bryde höjen, men hver morgen er den igen bleven ganske hel. Så går Hörd til Björn og får af ham et sværd, der skal stikkes i höjen — vistnok ved det punkt, de om aftenen kommer til. Det hjælper, og så går højbrudet videre. To mænd dør af stanken fra den åbnede gravhøj. Jarlesönnen svigter, og Hörd må da ned i höjen. Hele glansen skal falde på ham. Genfærdet, Sote, angriber Hörd og de brydes — efter at de har hilst på hinanden i to fornyrdislagsvers(!). Geir, som er med i höjen, tænder en voks-kærte(!); lyset afkræfter Sote, en god ring tages af ham, hvad der atter giver Sote (og Hörd) lejlighed til at udtale sig i gudernes tungemål (i samme verselag). Sote lægger forbandelse på ringen (à la Andvare og Fáfnir), hvorefter Sote forsvinder ned i jorden — Hörd og Geir kommer hjem til jarlen belæssede med guld og kostbarheder, medens jarlesönnen og de andre naturligvis var flygtede bort, rædselslagne på grund af det jordskælv som gespenstet åbenbart forårsagede. Nu var Björn også forsvundet. Björn var

¹ Han skal have været en broder til Torgerd 'hörgebrud'(!), kap. 19.

navn på Tor; her er således ved en misforståelse et Torsnavn overført på Odin — denslags er velkendt fra den efterklassiske digtning (særlig i 15. årh.). Nu vil Hörd rejse hjem, men jarlesønnen får ham til at blive ved at gå ind på hans betingelse, at få søsteren Helga til ægte. (Kap. 13—16). Vi ser her et pragteksemplar af en skildring, fuldstændig i smag med fornaldarsagaernes æventyrlige overdrivelser og uhyrligheder. I Grettiss. findes også en højbrudshistorie, men hvor langt anderledes og mere nøgtern er dennes skildring dog ikke. Kan den kaldes efterklassisk, er vor sagas skildring det ti gange mere.

Herefter følger en beretning om et vikingetog af Sigurd Torfostre (en fra 1. afsnit kendt person) til farvandene ved Finland, til Bálagarðssíða — atter ligesom i fornaldarsagaerne. Vikingehövdingen hedder Björn blåsidede(!), hvis forfædre alle 4 har Ulv i deres navne; disse er også af samme surdej som fornaldarsagaernes. Nu kommer en vældig kamp, hvor Sigurd bliver fanget, men skal leve natten over. Ved at kvæde dysser han sine vogtere i søvn, og kan så frigøre sig for sine lænker, dog således at han mister »bægge hælbenene». Han dræber alle vogterne, svømmer over et sund og spaserer tværs over et næs. Det generer ham ikke, eller hindrer hans gang, at »bægge hælbenene» er borte(!). På den anden side af næsset er han så heldig at træffe netop Hörd og hans mænd, han opfordrer Hörd til at hævne sig og kæmpe med vikingerne. Alt dette er som fuldstændig skrevet ud af en fornaldarsaga, alle enkelthederne i deres skabelonmæssige skildringer er her tilstede. »Hörd og Geir entrede Björn blåsides skib, gik frem hver langs sin ræling og dræbte ethvert menneskebarn foran masten». Hörd dræber Björn med sværdet fra gravhøjen på en æventyrlig måde. De overvandt alle vikingerne, undt. ét skib, og fik meget bytte. Geir rejste derefter hjem. (Kap. 17—18).

Alt, hvad her er fortalt (højbrudet, vikingetogene), er af en så umiskendelig, efterklassisk romanagtig art, at det er utænkeligt, at det skulde hidrøre fra den klassiske sagaskrivnings tid. Det er, som påvist, fornaldarsagamotiver og -stil, og kan umulig

tænkes at være ældre end fra 14. århs. første halvdel. Det hele er ren digtning. Kun må det antages, at Hörð og Geir virkelig har foretaget en udenlandsrejse, og at Hörð er bleven gift med jarledatteren Helga, hvis »jarledatter» ikke også er digtning. *Landnáma* nævner ikke Hörds hustru.

Resten af sagaen handler om Hörds og Geirs færd, fredløshed og drab; enkelthederne skal ikke gennemgås her. Blot skal vi her fremhæve forskellige enkelte momenter til belysning af sagaen og som er i slægt med det fremførte.

I kap. 19 siges Grímkell at have haft et hov for Torgerd hörgabrud (o: Hölgesbrud), hende som var Ladeslægten's særgud. Om hendes dyrkelse på Island forlyder der ellers intet. Så tilføjes der, at da Grímkell kom i hovet, var »guderne (o: gudebillederne) i stærk bevægelse (*husl*; dette ord, der ikke kendes fra ældre tid, er et almueord) og var i færd med at forlade deres piedestaler(!). Der følger en dialog mellem Grímkell og Torgerd. Så brænder Grímkell hovet og alt hvad der var deri. Alt dette er naturligvis den rene digtning; sligt er ukendt i den ældre sagalitteratur.

En troldkyndig kvinde, Torbjörg katla, optræder i sagaen (kap. 25); denslags findes i flere andre og ældre sagaer, og hendes færd ligner andres. Men anderledes er det med en anden troldkvinde, Skroppa (kap. 26); hun volder øjenforblændelse. Selv omskaber hun sig og to piger til en so og to grise; de løber bort fra gården. Hörð rammer soen med en sten, og der ligger Skroppa, medens pigerne med det samme får deres rigtige skikkelse. Sligt er ukendt i ættesagaerne, og er fremkaldt ved læsning i fornaldarsagaer. Skroppa havde også bevirket, at en samling køer havde set ud som en flok af mænd(!).

Et fuldkomment fornaldarsagatræk og -udtryk er den drabelighed, som Hörð udviser (kap. 36), når det hedder, at han med sit — ganske vist udmærkede — sværd (fra gravhøjen i Götland) rettede et hug mod en fjende »og kløvede ham lige ned til bæltstedet, hele kroppen i den dobbelte brynje»(!).

Lignende overdrivelse er det, når Hörð siges at have sprunget.

bort over en tredobbelt(!) mandskres (sst.). Jfr. herom senere. Under sit løb påkom der Hørd noget som kaldes »hærlænke», han »huggede den», hedder det, »to gange af sig»(!), men da den tredje gang påkom ham, kunde man omringe ham, men atter springer han ud over kresen og dræber 3 mænd(!). Han slipper endnu bort, og dræber atter 6 mænd, og endelig får de bugt med ham. Hele denne skildring er en eneste overdrivelse og i virkeligheden utænklig. Men det er let at se, at forfatteren er fuldtud fortrolig med fornaldarsagaernes kolossale overdrivelser, hvad kampe, sår og hug og blodsudgydelse og drabelighed af enhver art angår.

I tilknytning til ovenstående skal et par bemærkninger göres om sagaens vers. Dr. V. Lehmann går for meget udenom versene; de generer hende åbenbart ikke så lidt, og med god grund. De havde været fuld anledning til at komme nærmere ind på sagen. Versene er nu vitterlig meget unge, vistnok de yngste, nogen saga har at opvise. Dette behöver jeg ikke at komme nærmere ind på, da beviset foreligger i en grundig afhandling af Janus Jónsson i *Tímarit hins ísl. Bókm. fjel. XIII* (1892); han antager, at versene alle er fra den sidste halvdel af 14. årh. og alle de drotkvædede digtede af den samme mand, de andre mener han ikke er ældre. Det er dog vel ikke umuligt, at henføre versene til den første halvdel af århundredet, men det gör egenlig hverken fra eller til. Nu står versene helt igennem i den nøjeste forbindelse med sagateksten.¹ Der findes vist ingen mulighed for at hævde med virkelige beviser, at versene er yngre end den. Her er et lille Rhodos, hvor der skulde danses, men dr. V. L. har end ikke forsögt et lille trin. På den anden side må det hævdes, at versene står i den nøjeste overensstemmelse med sagaens efterklassiske egenskaber, som ovf. er nævnede. Endelig bemærkes, at versene kan udmærket sidestilles med de »uægte» vers i *Grettiss.*

At sproget i sagaen er efterklassisk kan det ikke nytte at nægte. Enhver, som grundig kender de klassiske sagaers sprog-

¹ Jfr. udtrykket i kap. 4: *spurði hann ok vísuna Torfa (ok gat ekki at gert).*

lige fremstilling, kan straks føle forskellen på den og den i *Harðarsaga*. Der skal sprogfølelse og sprogkundskaber til at mærke den, noget, man kan forstå, at en fremmed ikke fuldkommen behersker, og måske hvad man ikke har ret til at forudsætte¹; så meget mere burde vedkommende være noget varsom med at bedømme og udtale sig. Hvis jeg skulde vise dette her, måtte jeg afskrive vist den halve saga. Sproget i *Harðars.* er ret godt, rent og mundret fra den tid. Jeg lægger ingen vægt på, at ord som *pröfa* findes et par gange. Jeg lægger større vægt på enkelte hjemlige ord, der først sent optræder og viser ligesom et lavere trin. Herpå skal jeg nævne nogle enkelte eksempler: *hanna* (*Geir með fjolkyngi sinni*), *dálíga* (*bráðgörr*), *einfeldr* (*i Þessum ráðum*), *fangaðr*, *kéfinn* (findes også i *Grettiss.*), *skynjugr* (*um flest*; findes kun i den sene stjórn) *spennur* (*valda slíkum spennum ok ónáðum*; kun her), *teikna* (*tíl*; ellers kun i yngre skrifter), *umgengi* (*fengu þat með umgengi Brynjólfs*; kun her) osv. Altså ret spredt over hele sagaen.

En saga om Hörð Grimkelsson og Geir nævnes i *Landn.* (1925, s. 41), og siges at begynde med drabet på Auðr. Denne beskrivelse er rigtig nok, ti det var dette drab (og, ifg. sagaen, hans søns drab, kap. 21), der bevirkede Hörds fredløshed og død, d. v. s. hans egenlige historie i Island. I kap. 11 er Hörð 15 år, kap. 12—20 handler om udenlandsrejsen. Det ligger nu nær at antage, at den saga, som *Landn.* sigter til, ikke har kendt denne. Dertil passer udtrykket udmærket. Desværre når brudstykket af sagaen ikke så langt, at dette kan afgøres.

Vi er nu kommen så vidt, at vi kan tage dette brudstykke nærmere i betragtning, samt dets forhold til sagaen, hvilket jo er et hovedpunkt. Dr. Lehmann, der fremfor alt vil hævde sagaens originalitet, er tilbøjelig til at mene, at brudstykket (Br) er eller kan være en forkortelse af den oprindelige saga. Det kan straks kort bemærkes, at dette ikke er stemmende med den

¹ Jeg bemærker her, at det er fuldkommen uforståeligt, når forf. mener (s. 226), at *Hallfredarsaga* vandr. gör indtryk af at være yngre (!) end *Harðars.*

tendens, vi tidligere har belyst, at udvide de oprindelige sagatekster.

Sagaen begynder med en tidsbestemmelse (»I Harald hårfages dage bebyggedes Island stærkest» osv.). Dette er en afgjort efterklassisk begyndelse. I Br begynder sagaen 10—11 linjer længere inde i kapitlet på den mest sagamæssige måde tænkes kan (»Grimkell gode hed en mand» osv.). Som før bemærket svarer Br til sagaens første 8 kapitler.

I sagaen genfindes så godt som alt, hvad Br indeholder og i samme rækkefølge. Det næste genfindes også så godt som ordret. Br er et ungt hds., og man kan være forberedt på, at også deri kan findes omarbejdelser eller fejl. Så meget er sikkert, at når man læser det ud i et, er teksten fuldkommen sagamæssig, klassisk sagamæssig kan man rolig sige.

At Br dog ikke helt er det oprindelige ses deraf, at Grimkell straks beskrives som »en rig mand», men 6 linjer efter siges han at have været »mægtig mand og rig», altså en gentagelse. En af sætningerne er vel en senere tilføjelse; den sidste svarer nærmest til sagaens: »han var en rig mand og den største hövding». På den anden side vilde det passe udmærket, at beskrivelsen föjedes straks til den første nævnelse af Grimkell. Jeg tror, at forklaringen er den, at sagaen har haft bægge ting, men på grund af den (som jeg antager) ændrede indledning er den første faldet bort, også fordi Grimkells fader er bleven betegnet som »rig på gods». En fejl i Br er uden tvivl det *oc*, der findes s. 477 (l. 3 f. n.), for *hon*. Det er langt naturligere, at det er Signy, der siger de følgende ord (som i sagaen); det kan være dittografisk fejl eller uagtsonhedsfejl eller fejllæsning. Mærkeligere er det lille plusstykke s. 478 (l. 7—8), hvori det siges, at Grimkel og Signy fik to börn, en sön og en datter, inden de fik Hörð; dette mangler helt i sagaen, og disse to börn er ellers ganske ukendte og forekommer ellers ikke i sagaen; endnu mere mistænkelige bliver disse ord ved, at denne datter siden skulde være gift med Kolr Kjallaksson, der ifg. sagaen leder Grimkells og Signys bryllupsgilde. Han må altså da have været en voksen og anset mand,

hvis det er densamme, der menes (hvad det ser ud til at være). Umuligt er dette naturligvis ikke, men sandsynligvis foreligger der her en eller anden fejl.

I Br hedder det (s. 479, l. 10—11 f. n.), at Torfe sagde, »at det var megen ukærlighed, at Grímkell ikke havde fulgt med hende (Signy)» under hendes besøg i sin födeegn (Grímkell havde givet hende lov til at blive borte 14 dages tid). Man studser lidt ved dette, ti Torfe yndede jo ikke sin svoger. Sagaen har her noget andet, nemlig at Torfe bad sin søster at være der hele vinteren, og syntes, at det modsatte var »ukærlighed mod ham selv». Dette er nok så rimeligt, og det ser ud til, at Br her beror på en afskrivers misopfattelse.

Én ting kunde man tro havde en større betydning, nemlig at den hest, der i Br kaldes *Fjöllungr*, i sagaen nævnes *Svartfaxi*. Dette er meget vanskeligt at forklare. Navnene er forståelige nok: *Svartfaxi* = 'den med sort manke' (jfr. *Hrímfaxi*, *Skinfaxi* osv.); *Fjöllungr* betegner hestens (oprindelige) hjem, 'den fra fjall eller fjöll'. Navnet behøver ikke at forudsætte et gårdsnavn (i Lundareykjadalen er flere gårde på -fell). Det er nu vel tænkeligt, at samme hest har haft to navne (jfr. de mytologiske *Fjörsvartnir* = *Hrímfaxi* og *Glaðr* = *Skinfaxi*). Man kunde tænke sig, at i originalen havde stået *Svartfaxi eta Fjöllungr* og at afskriverne så havde valgt hver sit navn. Dette er, som sagt, kun en mulighed. Dette kan dog i det højeste kun bevise, at sagaen ikke beror netop på Br, hvad heller ingen har hævdet. Overfor de mange og gennemgående overensstemmelser mellem sagaen og Br har denne så at sige eneste reelle uoverensstemmelse lidet at sige.

Når man nu sammenligner bægge tekster, er, som sagt, indholdet det samme og i samme rækkefølge. Men sagaen er sprogligt, kunde man sige, vidtløftigere. Der er direkte samtaler, der er ganske overflødige. Det hele minder i høj grad om de før omtalte udvidede tekster. Jeg nærer ingen tvivl om, at disse mærstykker skal bedømmes her som der. Det er også ejendommeligt at lægge mærke til, at de nærmeste paralleller, dr. Lehmann

selv anförer, er hentede fra de pågældende sagaer. Jeg har ikke her foretaget nogen statistisk optælling, men enhver læser af hendes bog kan ikke undgå den opfattelse, at de med sagaen nærmest beslægtede sagaer er Flóamannasaga, Bandamannas., Grettiss., Svarfdæla, Bárðars., Finnbogas., Kjalnesingas., Þórðars. hreðu og lign.¹ At der kan findes ligheder med ældre sagaer i sprog og motiver skal ikke nægtes, men disse kan bero på kendskab til dem og lån fra dem.

Jeg vender tilbage til de første kapitler.

Bortset fra sagaens efterklassiske indledning (se ovf.) findes her et par mer-stykker med positive oplysninger, som Br mangler. Sagaen kender navnet på Grímkels første hustru, Rannveig, en datter af Þorbjörn fra Arnarholt; denne kender Landn. godt, men ikke datteren. Hvis dette ikke er rent digt, kan bearbejderen have fået navnet fra slægtregistre eller en mundtlig overlevering. Grímkels og hendes datter kaldes i sagaen Þuríðr, i Br Þórunn. Dette er uden betydning; der kan foreligge fejllæsning på en af siderne. Bemærkningen om, at Grímkel ejede et »vidt (udstrakt) godord» kan bero og beror sikkert på tilnavnet *goði*. I øvrigt kan mærkes, at *vitt* aldrig ellers bruges om et godord. Sagaen kender Signys første mand, som Br ikke nævner; det skulde have været en Torgeir Finnsson, som Landn. kender; men hans ægteskab med Signy kender Landn. ikke. Enten foreligger der her en digtning eller dette mer-stykke må forklares som det første. I øvrigt er mer-stykkerne kun samtaler (replikker) og godtkøbs-personbeskrivelser, som det var noget af det letteste at lave og indskyde.

Vi kan nu tage dr. Vera Lehmanns bog i nærmere betragtning.

Det 1. kapitel bærer titlen: »Er *Hardarsaga* efterklassisk?» I dette imødegår hun mig under 7 punkter, der omtrent alle egenlig er behandlede i det foregående.

1. pkt. vedrører den »stilistiske vidtløftighed». Dette spørgsmål bliver senere i bogen drøftet. Her lader hun sig nøje med

¹ Rentud forbløffende er det, at dr. Lehmann bruger Fljótsdælasaga (hin meiri) så stærkt.

at anføre 4 eksempler på sagaens »geschliffene einsilbigkeit». Selvefølgelig har jeg aldrig hævdet, at der ikke fandtes korte, træffende sætninger; påvisningen af sådanne tilstedeværelse rokker ikke ved min påstand, at stilen er vidtløftig. Når jeg har sagt »vidtløftigheden selv», er dette udtryk mulig vel stærkt; men når man f. eks. ser hen til sådanne sætninger som dem, der går forud for det 1. vers, eller replikskiftet i kap. 5 efter Grims frieri til Gudrid; eller i den sidste halvdel af kap. 6 osv. osv., så er det gode illustrationer til mit udtryk og min opfattelse.

2. pkt. vedrører »fornaldarsaga-motiver». Af sådanne har jeg i det foregående peget på flere, der uimodsigelig er det. Dr. Lehmann nægter heller ikke tilstedeværelsen af sådanne motiver. Altså er vi enige på det punkt. Men når forf. tilføjer, at »tilstedeværelsen af sådanne motiver siger lidt for en sagas samlede vurdering», så kommer det rigtignok an på, i hvor høj en grad sådanne motiver er tilstede. Når en saga er så gennemvævet af sådanne motiver som vor, er dens karakter ganske umiskendelig. I den er det ikke bare »højbesøg, Odinshjælp og vikingekampe», det drejer sig om, altså indholdet af kap. 12—19 vel,¹ men meget mere.

3. pkt. er 'hærlænken'. Hvad jeg har sagt (jfr. ovf.) om dette absurde indfald fastholder jeg fuldtud. Hvad sagaforfatteren egentlig har tænkt sig, er ikke let at sige, men det er sikkert, at der ikke kan være tale om, at dermed menes »en kvindelig dæmon»; noget sådant antydes ikke med en stavelse; det er blot en løs tolkning af forf. Hvad der menes med, at min »indvending» her er »vigtig», fordi den »angriber en scene, der hører til den mest storartede bestanddel af sagaen», forstår jeg simpelthen ikke. Hörds forsvar i kampen for hans død er groft eventyrlig og frastødende overdreven. Det har intet at gøre med den ægte, gamle heltedigtning; hvad forf. udtaler om at 'hærlænken' må oprindelig have været selve »skadetrolldom», som så skulde have

¹ Når jeg har talt om »bersærkedrab», er dette udtryk måske ikke rigtigt. Jeg har vel tænkt på Björn blásiða, et ægte bersærkenavn.

været identificeret med dens »wirkerinnen» er den rene gisning, rent grebet ud af luften.

4. pkt. angår sagaens ætiologiske tolkninger af stednavne. Derom har jeg i min Litt. hist. kun den korte bemærkning: »stednavnenes oprindelse forklares oftest galt»; dette betyder naturligvis, at når navnene forklares, er det som oftest galt; der står intet om, hvor mange gange det sker. Forf. siger nu, at hun kun har fundet én sådan forklaring, nemlig den af *Katanes* (*honum þótti þar margr kati fyrir fara*). Men der er flere. En af de grelleste er følgende som det er mærkeligt, at forf. ikke har fået øje på: »*því heitir þar nú Kúhallardalr, at nautin hölluðrust þar frá þeim*!» (Kap. 29; jfr Kálund I, 292—93). Af samme art er *Geldingadrapi* og *Svínasandr* (samme kap.), *Dögurðarnes* (kap. 32; forklaringen findes først her, uagtet næsset er nævnet to gange før!). Med al sandsynlighed hører hertil også *Bláskeggúsá*, som antydes i kap. 33. Jeg kan således ikke se andet end at mine ord er berettigede. Endnu kan bemærkes, at den omstændighed, at *Harðars.* ikke har benyttet en Landn., er i denne forbindelse ganske ligegyldigt.

5. pkt. Sagaens begyndelse; jfr. ovf. Jeg har sagt, at den er usagamæssig, fordi sagaen begynder med en tidsbestemmelse i relation til Harald hårfagre. Når jeg siger »usagamæssig», tager dette udtryk selvfølgelig sigte på de klassiske sagaers begyndelse. Nu sker det kuriøse, at forf. henviser til 3 sagaer, der alle er efterklassiske, og således står på selvsamme standpunkt som *Harðars.* Det er *Gíslasaga II*, *Kormákss.* og *Svarfdœlas.* Når noget lignende findes i *Hrafnkelss.*, er det langt fra sikkert, at det er den ægte begyndelse,¹ og desuden er her forholdet noget andet. De 3 andre eksempler er af en anden art og vedrører ikke sagen.

6. pkt. Versene. Forf. indrømmer, at »de sikkert ikke alle er gamle, og synes at tilhøre et yngre lag end prosaens masse». Herom er der, som ovf. antydet, ingen meningsforskel mellem

¹ I hvert fald er det fuldkommen overflødige slægtregister her senere tilføjelse.

mig og forf. Kun mener jeg, at de alle uden undtagelse er unge og fra 1300 eller endnu senere; jfr. ovf. Hvilke vers er forf. tilbøjelig til at mene er ældre? Hun siger, at de delvis er indfikkede og anfører det sidste vers i kap. 7. Hun synes at finde en modsigelse i, at Grimkell tog drengen tiende op, og (dog) straks fremsiger et vers. Heri er der ikke et gran af modsigelse. I øvrigt står dette »tiende» ikke i Br.

7. pkt. Forf. bemærker, at min dom vilde måske (»vel tænkeligt») være falden anderledes ud, hvis Br ikke havde eksisteret. Nej, den var ikke bleven anderledes, i det hele og store, men den var måske ikke i alle punkter og enkeltheder bleven så sikker. Det følger af sig selv. En del af, hvad der i øvrigt her kommer i betragtning, er allerede før omtalt, særlig de afvigelser, der findes i sagaen og Br. »På et datterforhold er der ikke at tænke», hedder det. Dette er meget overilet sagt; men et direkte datterforhold mellem netop dette Br og sagaen har ingen hævdet. Et par enkeltheder skal dog yderligere tages i betragtning.

Forf. antager, at Br har det oprindelige, når det her hedder: »Han bode først på Grimkellsstad, det er ved Olfussöen; det er nu fårehuse»; sagaen har »Grimkell bode først syd på ved fjældene (*at fjöllum*), kort fra Olfussöen; det kaldes nu Grimkellsstad og det er nu fårehuse». Det er nu udmærket, at det indrømmes, at Br her er rigtigere. Men jeg tror, at stedet tidligere er blevet misopfattet. Man har opfattet *fjöllum* som proprium, men det er der egentlig ingen grund til. Opfattes det som appellativ, er der ingen forskel på sagaen og Br undt. forsåvidt som dette *suðr at fjöllum* er et mer-stykke, som enhver stedkendt mand kunde tilføje.¹

Når forf. kalder tilføjelsen i Br: *er á gólfít kom* (o: halsringen) »unerfreulich trocken nuance», kan jeg med min bedste vilje ikke forstå meningen. Det er muligt, at ordene er en senere tilføjelse, men »kedelig tør» er den sandelig ikke. Om smykket brast i 2 (Br) eller 3 (sagaen) stykker, er ligegyldigt, det første

¹ Om Grimkellsstaðir m. m. se *Árbók Fornl. fjel.* 1899 s. 1—2.

er dog nok så naturligt. Derimod har forf. ret, når hun antager, at *hofs-gólf* i Br er galt for *stofugólf* (i sagaen); dette er blot en afskriverfejl.

Forf.s betragtninger over stilen i Br. og sagaen (s. 9 ff.) kan jeg i det hele og store aldeles ikke godkende, men det vilde före for vidt at komme ind på disse enkeltheder, der i bedste fald vilde være omtvistelige. Også må jeg helt afvise det argument (s. 11 ff.), at den direkte tale i sagaen, overfor Br.s indirekte tale, er noget som helst bevis for sagaens oprindelighed på det punkt; det samme viser sig at være tilfældet i andre udvidede tekster fra 14. årh.

Imod forf.s bemærkninger om forholdet mellem *Hardars*. (Br) og *Landn.* (s. 14 f.) kan meget indvendes. Fordi *Landn.* bemærker, at »dér begynder *Hörds saga*», er der aldeles ingen grund til at antage, at *Landn.* har udskrevet en sådan saga. Det er ligegyldigt, om der er fuld overensstemmelse mellem *Landn.* og Br eller ej. *Sagaen* har ikke benyttet *Landn.* Jfr. ovf.

Det er hermed bevist, at de indvendinger under 7 punkter, som forf. har ment at kunne fremföre, ikke har meget på sig. Jeg tör fastholde min gamle opfattelse af forholdet mellem den sagaform, der repræsenteres af Br, og den bevarede saga; men jeg har ikke hævdet, at Br i et og alt er en helt tro afskrift af den oprindelige saga.

I 2. kap. dröfter forf. sagaens tidsangivelser, personerne, stedsbetegnelser i historisk belysning, og slutter med at fastslå sagaen som historisk arbejde. Dette skal jeg ikke komme nærmere ind på, ti alt dette kan bero og beror sikkert på den gamle saga; det er gået over i bearbejdelsen som den foreligger. Det samme gælder i det hele og store indholdet af de to fölgende kapitler (3 og 4). Her findes meget vidtlöftige påvisninger og paralleller med andre sagaer. Det er en meget rig oversigt, som det er godt at have. Her gælder det samme, at grundstokken er den gamle saga. Hvad der dog slår én ved denne sammenligning er, som ovf. antydet, det, at så mange paralleller genfindes i de faktisk yngre sagaer, der ovf. er nævnede. Jeg finder ingen grund til

her at komme ind på enkeltheder. Det er lidet nödvendigt. Men jeg har lyst til at påpege en ikke uvigtig ting, nemlig den uhyre drabelighed og blodsudgydelse, sagaen vil få os til at tro på. Det går hele sagaen igennem. Om höjbrudet og Sote er för talt; her kan der jo ikke være tale om blodsudgydelse. Denne begynder i kap. 16 i kampen med Björn blåside. Sigurds 5 skibe og Björns 3 er »ryddede». Sigurd alene dræber 7 mænd, da han blev hårdt trængt lige inden han bliver taget til fange. Jeg har för omtalt den frygtelige lemlæstelse, han selv underkaster sig, ligeledes den følgende kamp med Björn. Hörd hugger denne midt over skuldrene og sværdet går helt igennem nedenfor brystbenet. Geir »havde dræbt hvert menneskebarn på skibet». På rejsen gennem Norge bliver Geir overfaldet ret, fælt. Han slap bort efter at have dræbt 9 mænd (kap. 18). Hörd dræber Auðr ved at hugge ham »midt over i to dele», samt hans huskarl (kap. 21). Geir dræber to mænd (kap. 22). I lege bliver 6 mænd dræbt af modparten (kap. 23). Alle Geirs ledsagere (11) bliver dræbt og 3 af modparten (kap. 25). Af Geirs mænd bliver 4 dræbte (kap. 27). 15 af Hörds mænd falder (kap. 28); lidt senere falder 7 mænd (sst.). 4 mænd dræbes (kap. 33) og 5 af modparten, vist alle dræbte af Sigurd; dennes ledsagere dræbte 3 — 17 faldt i alt. At alle Holmverjerne bliver huggede ned, eftersom de blev fangede, er en selvfølge. Så kommer den sidste kamp (kap. 30). Hörd hugger en mand ned til bæltstedet (jfr. ovf.). Hörd fanges og hans hænder bindes fast sammen, men kommer lös, han griber Indrides økse og springer over den 3-dobbelte mandskres; så er det at den berömmelige hærænke påkommer ham, hvorpå han endnu springer over kresen efter at have dræbt 3 mænd. På flugten hugger han endnu en mand midt over. Endelig dræber han 6 mænd, hvorefter det lykkes at få bugt med Hörd.

At alt dette er mere eller mindre stærke overdrivelser, ja rent ud fysiske umuligheder, er givet. Ligeså vist er det, at alt dette beror på kundskab til fornaldarsagaerne, hvor denslags drabeligheder hörer til dagsordenen.

Til slutning et par småkritiske bemærkninger. Det hedder ikke *Breidibólstaðir* (passim), men *-staðr*, hvad jo også *Litli-* og *Stóri-* (anfört s. 27) klart viser. — Styrmir fróði døde ikke 1248 (pass.), men 1245. — Hvorfor *Borðeyrr* ikke skulde have fået sit navn, som det i *Vatnsdœlas.* meddeles, er ikke let at begribe. En sammenstilling som *borð* i betydningen 'kyst, strand' + *eyrr* er ikke meget naturlig eller mere begribelig. — At *kraptr* og *aptan* skulde være låneord (s. 149) har vel ingen for alvor antaget. De etymologiske ordbøger (Torps, Hellquists) kender intet til en sådan opfattelse. — Valtrandr i *Hávardars.* har åbenbart intet at gøre med *Harðarsagaens* person af samme navn. Navneligheden kan højst antyde et slægtskab. Ikke let er det at forstå, at en saga som *Finnbogasaga* (for ikke at tale om *Fljótsdœlas.*) skulde kunne støtte sagaen overfor *Br* (s. 97). Sligt skulde man ikke kunne tro blev fremsat for alvor.

E. S. Der er i det foregående talt om udvidelser af de oprindelige tekster; man vil da naturligt nok spørge, om der ikke også findes forkortelser og sammendragninger af tekster. Dertil må der svares jo. *Upsalahåndskriftet* af *Snorres edda* afgiver et eksempel herpå, i modsætning til de andre hovedhåndskrifter, der til gengæld upåtvivlelig frembyder eksempler på udvidelser. Ved *Ups. hds.* foreligger der sikkert visse, rent individuelle grunde; det er nemlig ret enestående. Af en noget anden art er forkortelsen af visse tekster, der er blevet optagne i større værker, f. eks. uddragene af *Færeyingasaga* i et par håndskrifter. På den anden side er den oprindelige saga utvivlsomt bleven udvidet på lignende måde som *Harðars.* og andre.

At afsnit, der optages i større værker, bliver noget forkortede, især stilistisk, er forståeligt nok. Det var ganske naturligt så at sige. Sådanne eksempler indeholder intet modbevis mod min antagelse af de ovenanførte udvidelser.

I februar 1933.

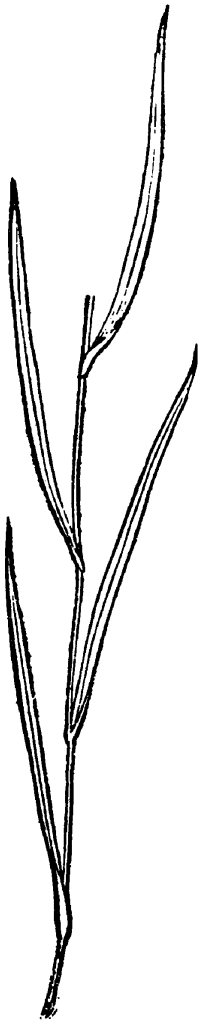
Finnur Jónsson.

Isegräs.

Ett hittills otolkat växtnamn hos Olof Rudbeck.

Ovanstående växtnamn, Isegräs, förekommer jämte de därmed synonyma Isehår och Watn-lockar i Olof Rudbecks Hortus Botanicus variis exoticis indigenisque plantis instructus (Upsalæ 1685) och tillägges där (p. 109) en såsom Tomentum Isidis betecknad växtart. Sistnämnda namn återfinnes varken i Bauhini Pinax theatri botanici (1621) eller i senare sammanställningar av prelinneansk nomenklatur, och växten i fråga har hittills ej identifierats. Namnet återkommer emellertid i Rudbecks Atlantica (liber II, 1689), där det vidare heter (p. 524): »Ty kalla wij här i Swerige Isias egenteliga hår¹ den örten som växer utan något Frö neder i Watnet på Stenar / så och up i dammarna / der Watnet faller uthföre / menandes at när Isen smältes och watnet blef först til / at detta är det första Gräset och hennes hår / effter det alltid utan Frö och Blomma wexer / såsom des namn sees aff Indic: Botan: Hort. Acad. Vpsaliensis / hwilketz skapnad här finnes pag. 349. lit. D.» Den citerade bilden (p. 350 D) återger ett vegetativt skott med förlängda internodier, svagt ansvällda bladfästen samt spiralställda, oskaftade, lancettlika blad, vilka ha skarpt markerad medelnerv och sakna slida och stipler. Samma bild har Rudbeck meddelat i Campus Elysii (liber I, 1702, p. 23, fig. VII). Växtens namn är där Gramen aquaticum sine spica, s. Capilli Isidis foliis non ramosis. Isis håår / Svec.» Även sistnämnda benämning söker man förgäves i översikterna över äldre botanisk nomenklatur, och namnet har uppenbarligen — liksom de förut anförda — endast begagnats av Rudbeck. Linné, som i flera fall identifierat de Rudbeckska växtnamnen och återfört dem till den genom honom grundade moderna nomenklaturen, upptager ej i fråga varande

¹ I den latinska parallelltexten: Isias Hår / Isidis Capillum, alias Tomentum Isidis.

1.

2.

1. Isegräs enligt avbildning i Olof Rudbecks *Atlantica* (1689) och *Campus Elysii* (1702). Övre hälften av skottet har å bilden utelämnats.

2. Submerst skott av *Potamogeton gramineus* Lin. Efter exemplar i Lunds Botaniska institutions herbarium (Gotland, Visby, Österby, juli 1922, leg. E. Th. Fries). Den eljest skarpt framträdande markeringen av medelnerven går vid bladens pressning nästan helt förlorad.

namn i sina skrifter. Ej heller äro namnen Isehår, Isegräs och Watn-lockar omnämnda i Lyttkens' ordbok över svenska växt-namn (1904—1915).

Då jag för något år sedan av redaktionen för Svenska Akademiens Ordbok anmodades att söka utreda ovannämnda, av Rudbeck använda benämningar och om möjligt identifiera den växt han därmed betecknat, fäste jag mig särskilt vid den å avbildningen framträdande, skarpt markerade medelnerven hos bladen ävensom vid dessas karakteristiska form samt saknaden av bladslida. De egentliga gräsen och även halvgräsen voro därmed ur räkningen. All sannolikhet talade emellertid för, att Rudbeck åsyftat någon bland nateväxterna. Vid jämförelse med herbarie-exemplar å Lunds Botaniska institution kunde det också i själva verket med full säkerhet fastställas, att Rudbecks Isegräs är *Potamogeton gramineus* Lin., gräs-nate, en art, som växer i sjöar, vattendrag, diken och smärre vattensamlingar och som i Sverige förekommer från Skåne ända upp till Norrbotten och Torne lappmark. Närmare bestämt återger Rudbecks avbildning ett förhållandevis kraftigt utvecklat, submerst skott av denna växt.

Potamogeton gramineus beskrevs först genom Rajus (John Ray) i Synopsis methodica stirpium Britannicarum (1724, p. 149, tab. IV, fig. 3) och bär i anförda arbete namnet Potamogiton gramineum latiusculum, foliis & ramificationibus densissime stipatis. Växten har dimorfa blad, vilka å submersa skott och skottdelar äro oskaftade, linealt lancettlika och i båda ändar tillspetsade, mot skottspetsen åter äro utvecklade såsom långskaftade, äggrunt avlånga flyt- eller simblad. I djupare och rinnande vatten saknar växten emellertid i regel flytblad och blir steril, vilket förklarar Rudbecks uppgift, att Isegräs är »den örten som wexer utan Frö och Blomma». Vad beträffar de för *Potamogeton* utmärkande slidstiplerna, vilka jämväl förefinnas hos *P. gramineus* och hos denna art nå 2—2,5 c:ms längd, lossna dessa lätt och falla av, särskilt hos individ i strömmande vatten. Att stiplerna saknas å Rudbecks bild, är sålunda lätt förklarligt, då denna bild som nämnt återger ett undervattensskott med förlängda internodier,

vilka häntyda på rinnande vatten såsom växtplats för det avbildade individet. I åar och floder växa dylika skott ut till meterlånga revor, erinrande om frodiga gräsruskor. De submersa bladen ha vanligen en längd av 50—60 och en bredd av 4—6 mm. De 11 blad R u d b e c k avbildat förete en längd av 43—62, i medeltal 53 mm., samt en bredd av 3 mm. Att bladen även till formen överensstämma framgår vid jämförelse mellan de fotografier jag bifogat. Såsom ytterligare en karakteristisk detalj hos de submersa bladen av *P. gramineus* kan nämnas, att dessa stundom äro vid basen halvt stjälfkomfattande, en karaktär, som med full tydlighet framträder hos flertalet bland de hos R u d b e c k avbildade bladen.

Resultatet av min här anförda, mera utförliga undersökning meddelades i Svenska Akademiens Ordbok under artikeln Isehår (bd 13, p. 1217, tryckt 1933).

Lund.

Otto Gertz.

Engelbrektskrönikans tyske författare.

En kritisk granskning av E. Neuman, Karlskrönikans proveniens II.

Den mest uppmärksammade delen av Erik Neumans verk Karlskrönikans proveniens och sanningsvärde, del II (i Samlaren 1931, s. 97 ff.) upptages till största delen av en undersökning, vari förf. på såväl paleografiska som språkliga grunder söker uppvisa, att Engelbrektskrönikans författare, representerad av hand 2, är en tysk vid namn Johan Fredebern. Detta parti (Karlskrönikan II, s. 127—175) bär överskriften Språkdrag hos hand 2 och börjar med en redogörelse för vissa uppsvenska språkegenskaper som *kätzler* a. pl. m. 'kittlar', *sättis* 'sattes' etc. hos hand 2. Trots dessa former har enligt Neuman författaren ej själv varit uppsvensk. Han har blott tillägnat sig formerna ur sin miljö och har till härstamning och sitt (ursprungliga) språk ej ens varit svensk (s. 130).

Neuman övergår sedan till språkformer hos hand 2 (vers 1262—2765), som förskriva sig från utomsvenskt språkområde. Han medtager även dylika från hand 1 (vers 1—1261), som antages vara influerad av hand 2 och ha fått formerna från denne. Först meddelar Neuman (s. 131—137, mom. 1—5) en del former, som han anser vara danska eller ha danskt ursprung. Sedan redogör han för andra främmande språkelement, som han finner vara tyska (s. 137—149, mom. 1—12), och slutligen (s. 149—160) söker han uppvisa, att en hel del rim äro tyska eller måste bero på författarens tyska språkuppfattning. Därefter övergår Neuman s. 161 ff. till närmare bestämning av krönikans författare. Han anser, att framförallt *rimmen* visa, att författaren varit av lågtysk börd, vartill han lägger den överdrivna användningen av hjälpverbet *monde* och typen *then konung* (för *konungen*) samt det »felaktiga» bruket av *sin* istället för *hans* som kriterier på författarens tyska härkomst. Slutligen meddelar Neuman (s. 166—175), att han funnit hand 2:s stil i ett 20-tal diplom, varav 9 äro utfärdade av Sveriges

rikes råd, ett av drotsen och marsken, två av marsken ensam (s. 171), och då han i brev nr 18 finner en Johan Fredebern omnämnas som »rikesens oc war scriffuare», så drager han den slutsatsen, att det är denne, som utskrivit breven ifråga. På grund av namnets tyska typ anser han honom vara av lågtysk härkomst, och på grund av tidigare påpekade germanismer i hans språk antager han, att Fredebern måste vara född i Tyskland. Eftersom det första brevet, i vilket Neuman återfinner Fredeberns handstil, är skrivet på tyska, antager Neuman, att Fredebern såsom lågtysk av praktiska skäl anställdes av rådet, särskilt för korrespondens med de andliga riddarordnarna och hansestäderna.

De slutsatser, till vilka Neuman kommer rörande den postulerade lågtysken Johan Fredebern, äro i första hand beroende av, om handstilarna i respektive Engelbrektskrönikan och de ovannämnda diplomerna äro identiska. På denna punkt vill man åtminstone vid första påseendet gärna tro, att Neuman har rätt. Handstilarna i facsimile av hand 2 i Cod. Holm. D 6 och ett av ovannämnda diplom (Sth. ¹⁷/₁₀ 1438), som författaren avtrycker i del II å s. 188—189, ha onekligen en påfallande likhet. Dock måste man ihågkomma, att detta icke är någon sällsynthet hos 1400-talets handstilar, utan att de behöva ha samma personliga proveniens. Professor von Friesen säger i sakkunnigeutlåtandet till professuren i svenska språket vid Upsala universitet, aug. 1935, s. 14: »1400-talets handstilar äro ofta varandra lika som bär», och Neuman själv skriver i Karlskrönikans proveniens III s. 119: »Denna (d. v. s. hand 3) företer dock ifråga om piktura så stora likheter med händerna 6, 7, 8 — särskilt hand 7 — att den måste ha tillhört samma skrivarskola», varpå följer i not 3: »Vid en första jämförelse kände jag mig t. o. m. frestad att identifiera hand 3 och hand 7, vilket jag emellertid vid noggrannare undersökning måste uppgiva, företrädesvis på grund av de olika *w*-typerna.» Här synes, att Neuman själv råkat ut för ett fall, där handstilarna äro så lika, att han blott på en ytterst liten detalj lyckats skilja dem åt. Vid identifierandet av hand 2 och de fredebernska diplomerna har Neuman icke förfarit lika minutiöst. Den

metod, han använder, är starkt förenklad. Han hänvisar (s. 171) dels till några majuskeltyper (A B R T), dels till skrivningen av *ö* i olika ställningar. De förra visa icke så mycket, då en skrivarskolas majuskler lättare bliva stereotypa än andra tecken och de dessutom i detta fall icke äro påfallande lika (t. ex. A i facs. 3, r. 4 och i facs. 4, r. 6, R i facs. 3, r. 10 nedifr. och i facs. 4, r. 5, 7 m. fl.). Skrivningen av *ö*-strecken är heller icke särskilt likartad utom möjligen efter *r*, i vilket fall *ö*-kvisten skrives i ett drag med en båge över *o*, innan den skär detta. Men i diplommet är typen icke konsekvent (se t. ex. *för* r. 8 nedifrån; möjligen också r. 7 nedifrån, stället otydligt). Inuti ord skrives *ö*-kvisten i D6 som en fortsättning på *o* genom en uppåtsvängd båglinje, som något ovanför raden böjer ned och skär *o*. Så ha vi nästan genomgående i D6, t. ex. *jønīs* r. 4, *jønīsson* r. 6, *bøndere* r. 13, *hørde* r. 17, *køpstadzmen* r. 9 nedifr., *høfuitzman* r. 1, 7 nedifr., *følgdhe* r. 6 nedifr., *nøgdhe* r. 5 nedifr. Neuman påstår nu, att samma skrivning förekommer i facs. 4 *Norkøpingia* r. 8 uppifr. och *dømde* r. 5 nedifr. På facs. 4 är typen i varje fall icke särskilt framträdande. Möjligen beror det på, att facsimilet är otydligt. Ej heller i en hel del andra ord av liknande slag märks den sammanhängande bågen över *ö*, utan kvisten ser helt fristående ut, t. ex. *Gøtzstaff* r. 3, *børde* r. 6, *jønīs* r. 10, *hørde* r. 11. Emellertid kan D6, enligt vad jag vid ett hastigt ögnande i handskriften kunnat konstatera,¹ även uppvisa en *ö*-typ med fristående kvist, vadan nämnda olikhet icke är något avgörande kriterium mot identifiering av handstilarna. En påfallande olikhet mellan de båda facsimilen föreligger ifråga om skrivningen av dubbelt *l* mellan vokaler. I detta fall har D6-facsimilet så gott som genomgående enkla staplar, t. ex. *wille* r. 5 uppifr., r. 7 nedifr., *sculle* r. 13, 19 uppifr., r. 11, 12 nedifr., medan Dipl. ¹⁷/₁₀ 1438, facs. 4, har staplar, som bilda öglor,

¹ Tyvärr har denna, trots upprepad anhållan, icke kunnat ställas till mitt förfogande i Lund, varifrån jag på grund av sjukdom under hela hösten icke kunnat förflytta mig. Av en tillfällighet har jag genom förmedling av prof. Gottfrid Carlsson, som senast lånat handskriften till Lund, fått möjlighet att kasta en blick i densamma.

t. ex. *galli* r. 6 uppifr., *skællighin* r. 7 nedifr., *sculle* r. 6 nedifr., *skælligare* r. 4 nedifr., *alla* r. 3 nedifr.

Med utgångspunkt från Neumans facsimile stannar läsaren i tvivelsmål om slutsatsen rörande identifiering av händerna i D6, respektive fredebernsdiplomen. Går man till handskriften, kan man dock lägga märke till, att skrivningen *ll* där kan förekomma, även om typen *ll* är den vanligaste. I ett ord som *sculle* tycks den senare t. o. m. vara genomgående.¹

Det anförda visar under alla förhållanden, att Neuman icke gjort en tillräckligt grundlig analys av handstilarna. Det räcker icke med att man påpekar vissa än så stora likheter, man måste gardera sig för, att det icke finns påfallande olikheter på andra punkter. I varje fall är man skyldig att taga upp olikheterna till diskussion och lämna en acceptabel förklaring på dem.

En brist i den paleografiska utredningen är också, att det icke lämnats facsimile av de lågtyska handskrifterna, så att läsaren blivit i tillfälle att jämföra stilarnas tillämpande på de olika språken. Neumans paleografiska bevisföring i Karlskrönikan II kan således icke anses vara tillfyllest.

Gentemot Neumans metod och hela sätt att behandla det problem, han upptagit, kunna flera principiella anmärkningar framställas. Neuman anser sig ha visat upp, att flertalet skrivare i handskrifterna till Karlskrönikan varit anställda vid kanslier och att, som nyss nämnts, hand 2 var rådets skrivare. Den konsekvens man måste draga av detta resultat blir, att dessa skrivare (eller som i fråga om hand 2 författare) måste vara starkt influerade av det kanslispråk, som användes omkring mitten av 1400-talet. Nu är det emellertid en allmän åsikt, som t. o. m. upptagits i handböckerna, att denna tids kanslispråk var i hög grad påverkat av lågtyskan (ev. danskan). Detta allmänna främmande inflytande tycks N. helt vilja förbigå.² När han

¹ Enligt benäget meddelande av prof. Gottfrid Carlsson.

² Även om N. bestrider ett främmande inflytande av allmän art, kan han icke förneka ett dylikt i enskilda fall, t. ex. hos skrivare, som stått i kontakt med kanslien hos de svenska härskarna av utländsk börd m. fl. möjligheter.

gång på gång talar om germanismer i Engelbrektskrönikan och i de förmodade fredebernsdiplomen, så frågar man sig onekligen, i vilken mån dessa egendomligheter kunna vara beroende av det allmänna lågtyska inflytandet vid denna tid och i detta slags språk. Vilka skäl skola vara avgörande för att germanismerna härleda sig från en infödd tysk och icke från en av lågtyskt kanslispråk påverkad svensk? Detta problem av allmän principiell räckvidd borde i varje fall ha ställts. I vilken utsträckning föreligga germanismer i diplomerna från mitten av 1400-talet, och vad ha de för karaktär? Då någon större undersökning över detta problem icke blivit gjord, stannar man alltså i ovisshet på denna viktiga punkt. Under alla förhållanden är det uppenbart, att man icke får nöja sig med att enbart hänvisa till Söderwalls lexikon, vilket endast utnyttjat en ytterst ringa del av denna tids kanslidokument. Sådana hänvisningar gör Neuman emellertid upprepade gånger, då han söker att på grund av bristande belägg hos Söderwall göra gällande, att formerna eller orden förskriva sig från en infödd tysk. Detta är ett uppenbart metodiskt fel.

En annan anmärkning av principiell betydelse mot Neumans undersökning gäller hans bedömande av det lågtyska inslaget i rimen. En riktig uppfattning på denna punkt kan icke nås utan en ingående utredning om, i vilken utsträckning orena och konstlade rim i denna tids diktning kunna förekomma. En hel del av de rim Neuman betraktar som lågtyska, kunna enklare och lättare förklaras med utgångspunkt från en i nämnda svenska diktning ej ovanlig *licentia poetica*. Neumans undersökning borde ha föregåtts av ett klarläggande av denna fråga, i första hand beträffande samtliga svenska rimkrönikor.

Som exempel på ganska långt gående *licentia poetica* i andra delar av de yngre rimkrönikorna kunna följande former anföras: *om kringa* adv., omkring (han häriade landeth alt om kringa; rim. med *dektinga*) RK I: (sfgn) s. 181, *om kringe* (öuer alt landith alt om kringe; rim. med *finge*) RK 2: 35, *wara* impf. sg., 3 pers., var (niclis mädhen i sydercopung wara; rim. med *fara*) 2: 6008, *orde* sbst. nom. pl., ord (hwar wore tha the stora orde; rim. med

forde impf.) 2: 6042, *fornomen* impf., 3 pers. pl. (strax the oppa husit thz fornomen; rim. med *kommen* pc.) 2: 6076, *waren* nom. pl. till adj. *war*, varse (wisse tydende wordo the tha waren; rim. med *faeren* p.) 2: 6352, *regna* sbst. nom. sg., regn (som marsken kom wart sa stort j (1) regna; rim. med *fegna*) 2: 7444; *breffue* sbst. ack. pl., brev (J then somaren fik konung Karl breffue; rim. med *tilscreffue*) 2: 7957; *forramen*, inf. av *forrama*, bestämma (sidan skulle baden raaden forramen; rim. med *samen*) 2: 8165, *akta* sbst. akt (haffuen thz hemligha j idher akta; rim. med *sakta*) 2: 8282, *skippe* sbst. pl. (oc flere hans tyänara j andra smaa skippe; rim. med *slippe*) 2: 8349, *twinga* sbst. (*pwing*, f. Söderwall) (the reddes tha for mere twinga; rim. med *degtinga*) 2: 9581 m. fl. När nedskrivarna av ovanstående verser, vilka Neuman anser vara svenska, för att få passande rim i så många fall tillagt rent språkvidriga ändelser, frågar man sig, om icke författaren av Engelbrektskrönikan, även om han var svensk, kunnat tillåta sig en liknande licentia poetica. Former som *vte* i st. f. *vt* v. 636 (hwo som sculle skippa nokot godz vte fogden sculle han ther til mute) eller *schippe* för *ship(p)* v. 332 (the togo fra thöm gotz och schippe mz nödh the mz liffuit slippe), vilka Neuman (s. 160) betraktar som lågtyska, få således i belysning av ovanstående en tillfredsställande förklaring. Nu förekomma de dessutom hos hand 1 och kunna icke med säkerhet tillskrivas hand 2. Slutligen uppvisar jag nedan slutgiltigt, att de icke kunnå förklaras utifrån den presumerade Fredeberns språk. Den enda rimliga förklaringen blir således, att formerna bero på licentia poetica.

Men om en författare kunnat tillägga en ändelse för att få ett passande rim, har han säkerligen för samma ändamål kunnat tillgripa språkvidriga ändelselösa former. Adjektivformer av dylik art, som uppdyka redan i Eufemiavisorna (t. ex. »thäs wordho riddara ok swena gladh», Iwan 1551), och som återkomma här och där i rimkrönikorna (t. ex. »gören idher nw alle gladh» RK 2, v. 3592, »the bönder mötte hanom starch», v. 7994) kunna förklaras från nämnda utgångspunkt. Och detsamma kan gälla en imperfektform som *begäre*, begärde, RK 2, v. 6966, 7020, 9122 och pluralformen *skäre*.

troligen för best. pl. *skären* («at dāner waro longt vtj skäre», rim. med *nāre* RK 2, v. 9033).¹

Ett bortkastande av ändelse-*e* i neutr. *fāste*, fästning, för erhållandet av ett enstavigt rim *fāst* (till *best* eller *nāst*) kan därför icke anses vara någon större licentia poetica än de ovan anförda fallen av dylik. Denna möjlighet räknar icke Neuman med sid. 150 vid förklaring av *fāst* i v. 1436, utan han söker få fram en lågtysk form, som dock icke stämmer med Fredeberns dialekt (se nedan s. 362 f.). Mot Neumans förklaring talar också, att formen thz *fāst* (som rim till *nest*) även förekommer utanför Engelbrektskrönikan (t. ex. i RK 2: 9176). Samma tolkning (licentia poetica) kan tillämpas på *far* — för *fara*, f. — i v. 1343 (Neuman s. 149), om nu feminint genus skall anses för säkert (se vidare nedan s. 364 f.).

Det kan från principiell synpunkt också påtalas, att Neuman icke uppställt frågan, i vilken grad danskt inflytande gjort sig gällande. Nu har han i början av undersökningen just påvisat en del danska språkegendomligheter eller inadvartenser, som kunna ha danskt ursprung, men han har icke ifrågasatt, huruvida icke en del av de förmenta tyska språkdragen i stället kunna vara danska. Exemplifiering rörande ovanstående principiella anmärkningar meddelas nedan.

Jag övergår så till det parti, där Neuman på grundval av de s. k. germanismerna söker bevisa författarens lågtyska börd.

Innan jag upptager de särskilda momenten till detaljerad granskning, anser jag mig dock böra framställa en huvudanmärkning mot Neumans språkliga metod. Neuman meddelar på s. 173 ff., att Johan Fredebern skrivit flera lågtyska brev, och omnämner a. st. följande:

Svenska riksrådets brev den 10/10 1434 till livländske härmästaren samt Riga, Reval, Dorpat, Pernow och Ösel om orsakerna till

¹ Andra förklaringar, t. ex. av dat. *skārium* äro väl icke uteslutna men knappast sannolika, då formen blott uppträder i rimslut.

upproret mot konung Erik (se även Neuman, a. a. s. 166);¹ en av Fredebern gjord avskrift av Riksrådets brev Stockholm den $\frac{5}{9}$ 1434 till tyska ordens stormästare och städerna Danzig, Thorn m. fl. med enahanda innehåll som i föregående, tryckt i Hanse-recesse I under nr 389 (s. 304 ff.); Riksrådets brev dat. Söderköping $\frac{3}{10}$ 1434 till högmästaren, tryckt i Styffe, Bidrag till Skandinavien historia 2, s. 261 ff. Av Neumans framställning s. 174 nedtill och not 3 kan man få det intrycket, att även *båda* rådsbrev Uppsala $\frac{9}{6}$ 1435 till Lybeck, resp. Reval (Hanse-recesse 1, s. 398 f.) utskrivits av Fredebern.² I Karlskrönikans proveniens III (Samlaren 1934:2) s. 116 tillkomma — utom det nyssnämnda brevet till Reval, Liv-, Est- etc. Urkundenbuch 8, nr 931, (se not 2 nedan) — ett rådsbrev, daterat Kalmar $\frac{15}{7}$ 1438 till staden Reval, tryckt i Styffe, Bidrag 2, s. 281 och ett brev från Karl Knutsson till staden Reval, daterat Stockholm $\frac{31}{7}$ 1439, återgivet i Liv-, Est- etc., Urk.buch 9 nr 482.

¹ Detta brev är original, men dock avskrivet efter originalet till Riksrådets brev till tyska ordens stormästare av den $\frac{5}{9}$, vilket utskrivits av annan hand än Fredebern. Båda originalen förvaras i Riksarkivet. Fotostatiska kopior av dem ha välvilligt ställts till mitt förfogande av prof. Gottfrid Carlsson.

² Jag har i ett första utkast till denna uppsats, vilket inlämnades till Humanistiska sektionen i Upsala i oktober 1935, räknat med denna eventualitet. Neuman gör ju a. st. gällande, att Fredebern under förra hälften av sept. 1434 anställdes för att ombesörja rådets lågtyska korrespondens till de andliga riddarordnarna och hansestäderna, och då denna korrespondens återupptogs på våren 1435 bl. a. genom breven av d. $\frac{9}{6}$, måste man — liksom av Neumans ofta upprepade tes, att Fredebern var den ende rådsskrivaren — draga den slutsatsen, att Fredebern även skrivit dem. Neuman hänvisar också för *båda* breven till Hanse-recesse 1, s. 398 f. I Karlskrönikans proveniens III, s. 116, där en förteckning över av Fredebern utskrivna brev lämnas, medtages dock endast brevet till Reval (Liv-, Est- och Curländisches Urkundenbuch 8, nr 931), ej det likalydande till Lybeck, om av glömska eller någon annan anledning stannar man i ovisshet om. Därest brevet till Lybeck (Hanse-recesse I s. 398) är skrivet av någon annan än Fredebern, borde Neuman, om icke förr, så åtminstone i Karlskrönikans proveniens III a. st. ha meddelat detta även om det stred mot hans hypotes.

När nu germanismerna i Engelbrektskrönikan återföras på Fredebern, så är det ett oavvisligt krav, att dessa, så långt det låter sig göra, konfronteras med Fredeberns språk sådant det framträder i de enligt Neuman av Fredebern egenhändigt skrivna breven. Så vitt jag kan finna, är det ett elementärt metodiskt fel att underlåta denna jämförelse. Skulle det visa sig, att de s. k. germanismerna i Engelbrektskrönikan *icke* ha några motsvarigheter i de av Fredebern utskrivna lågtyska diplomerna utan tvärtom tydligt avvika från dessas former, så måste detta på ett avgörande sätt rubba tilltron till Neumans huvudtes. Jag anser det lämpligt att först beröra denna fråga.

Under mom. 6 på s. 140 ff. vill Neuman göra gällande, att namnet Engelbrekt av hand 2 nästan alltid skrives *Engelbret* (*re* med förkortningstecken). Denna form anser N. vara lågtysk men kan för dess existens icke hänvisa till andra former än *Gerbrat* och *Gwnprat*, vilka emellertid tillhöra västliga dialekter under övergångstiden från fornsaxiskan till medellågtyskan (se Lasch, Mnd. Gr. § 357; Gallée, As. Gr. § 263 A. 2).¹ Frånsett, att N. utan vidare jämställer *bret-* och *brat-*former, går han ända tillbaka till 1100-talet för att söka stöd för sin mening i stället för att åberopa lågtyskan på Fredeberns tid, enkannerligen i Fredeberns egna lågtyska brev. Genomgår man dessa, så finner man, att Fredebern själv skriver *Engelbrecht*; så t. ex. i Liv- etc. Urk.buch Bd 8, nr 931, s. 555: *Engelbrecht Engelbrechtzsson* samt i brevet till livländske mästaren, Stockholm ¹⁰/₁₀, 1434: *Engelbrecht Engelbrechtzsson* (jfr härmed formen *Engelbricht Engelbrichtson* i det likalydande brevet till hansestäderna Hamburg, Lüneburg m. fl. d. ⁸/₁₀, 1434, avtryckt — dock mindre noggrant — i Hadorph Rijnkrönikor II, s. 83). Även Hanserecess I, s. 398 har skrivningen *Engelbrecht Engelbrechtzsson*. Det kan vidare anmärkas, att de vanliga medellågtyska formerna under denna tid veterligen äro *Engelbert* (jämte mindre vanligt *Engelbrecht*). Se t. ex. Liv- etc. Urkundenb. 8, s. 258 ff., 279, 304, 496, 543, 915 m. fl.

¹ Rörande här behandlade lågtyska språkförhållanden har prof. Erik Rooth godhetsfullt lämnat en del upplysningar. För flera fornsvenska belägg har jag att tacka docent Walter Åkerlund.

Under mom. 12, s. 147 hos Neuman diskuterar denne de olika skrivningarna av ljudförbindelsen *sk* och särskilt skrivningen *sc*. Trots att N. är på det klara med, att *sc* är »en ingalunda ovanlig beteckning för *sk* framför bakre vokal» (sic!)¹ ända från 1100-talsdiplomen till den medelsvenska periodens slut, så anser han, att »den i några få fall ganska *konsekventa* användningen av *sc* för *sk* (och *sch*)» antyder en lågtysk skrivare. De ord, i vilka denna skrivning hos hand 2 förekommer, äro framförallt olika former av verbet 'skola': *scal*, *scalt*, *scullom*, *sculle(n)* etc. »med blott två undantag hundratals gånger» och verbet 'skriva': *scriffva*, *screff* etc. Till stöd för att denna ortografi i ovanstående ord förskriver sig från lågtyskan anför han åtskillig litteratur (s. 147 ff.). Såsom anmärkningsvärda omnämner han också hand 2:s genomgående *sc*-skrivningar i avledningsändelsen *-scap* samt i ordet *biscop*. I de presumerade fredebernska breven på lågtyska förekommer emellertid ingalunda en dylik *konsekvent sc*-skrivning, åtminstone icke i 'skola' och 'biskop'. Så t. ex. ha vi följande skrivningar i Hanserecesse 1 nr 389: *scal* s. 305 3 ggr, s. 306 1 gg men *scholde* s. 304 2 ggr, s. 305 2 ggr, *scholen* s. 306 2 ggr, *biscoppe* s. 304 2 ggr men *biskoppe* s. 305 2 ggr, s. 306 1 gg, *biskopsmacht* s. 305 1 gg och i brevet till livländske mästaren ¹⁰/₁₀ 1434 *scal*, *scolde* och *scolen* tillsammans 6 ggr, men *scholde* 3 ggr. Om brevet till Lybeck i Hanserecesse 1, s. 398 skall räknas hit, få vi ytterligare följande avvikande former: *scholen* 1 gg, *bischopp(e)* 2 ggr, *ertzebischoff(e)* 2 ggr, *copensschop* 1 gg. Även oavsett detta senare brev är skillnaden mellan de fredebernska brevens växlande skrivning och Engelbrektskrönikans konsekventa skrivning av 'skola' och 'biskop' påtaglig. Däremot tycks nämnda brev genomgående tillämpa skrivningen *sc* i verbet 'skriva' och troligen i suffixet '-skap'.² Detta är dock ingen egendomlighet för denne skrivare. Ej heller för fornsvenska skrivare i gemen. Det

¹ Icke bara framför bakre vokal utan även framför *r*, t. ex. i *scriffva*, vilket är ett av Neumans huvudexempel.

² Styffe upptager visserligen i BSH 2, s. 262 formen *vruntschap*, men enl. prof. G. Carlsson är handskriftens form *vruntscap*.

finns massor av svenska diplom såväl från denna tid som före och efter densamma, vilka hava genomfört *sc*-skrivning i verben 'skola' och 'skriva' samt i subst. 'biskop' och suffixet '-skap'. Man kan lugnt säga, att åtminstone skrivningarna *biscop* och *scriffva* i diplomerna från slutet av 1300-talet och under 1400-talet äro de vanligaste, och dessa skrivningar kunna lika väl emanera från latinet som lågtyskan. Någon exemplifiering av dem behövs icke, då de träffas överallt i urkunderna. Även formerna *scal*, *sculu*, *sculle* etc. förekomma konsekvent i en mängd brev, t. ex. Sv. Dipl., ny serie, I nr 90 s. 61 (Refteled 1401), III nr 2424 (Fogelvik ²¹/₁₀ 1417), nr 2438 (Vadstena ¹⁴/₁ 1418), nr 2483 (Vadstena ²/₆ 1418), nr 2756 (¹⁸/₄ 1420), nr 2757 (Upsala ¹⁹/₄ 1420), nr 2759 (Upsala ²³/₄ 1420), Hausen, Finlands medeltidsurkunder II nr 1713 s. 306 f. (Åbo 1423), III nr 2022, s. 22 (Kastelholm 1431), nr 2166, s. 96 (Borgå 1436), nr 2469, s. 272 (Stockholm 1442), nr 2488 s. 282 (Åbo 1442), nr 2586 s. 339 (Stockholm ¹¹/₉ 1444) m. fl. Styffe, BSH 2, nr 119, s. 289 (Wisborg 1442). Detsamma gäller *-scap*, t. ex. Sv. Dipl., ny serie III nr 2419 (Stockholm 1417), nr 2424 (Fogelvik 1417), Hausen, a. a. III nr 2168, s. 97 (Raseborg 1436), nr 2355, s. 201 (Svartsjö 1440), nr 2530, s. 302 (Åbo 1443), nr 2604, 2605, s. 350, 351 (Nynäs 1445), Styffe a. st. (Wisborg 1442) m. fl.

I samtida äldre danska äro *sc*-skrivningar i samtliga nämnda ord ännu vanligare än i medelsvenskan, t. ex. Københavns Diplomatarium I, s. 181 (1445), s. 188 (1454), II, s. 69 (1440), s. 82 (1446), III, s. 1, 2 (1443), IV, s. 25 (1423), s. 29, 30 (1432) m. fl. Även i daniserande diplom från svenskt område finnas talrika exempel, t. ex. i Sv. Dipl. n. s. I nr 529, s. 406 ²¹/₁ 1405 (trol. fr. Värmland): *scal*, *sculæ* 8 ggr, *witscap*, *forscriffnæ* etc. När *k*-skrivningar uppträda, ha dessa ofta samband med klostren och andliga myndigheter, vilka bättre uppehålla den gamla skrifttraditionen *sk*.¹ En liknande iakttagelse kan man göra beträffande forndanskan.

¹ Dock kunna rätt utbredda *sc*-skrivningar i t. ex. *skola* förekomma även i Vadstenalitteraturen, t. ex. Birgittas uppenb. IV.

På s. 149 berör Neuman det speciella förhållandet, att pron. 'jag' i Engelbrektskrönikan utan undantag skrives *jak*, medan 'mig' lika undantagslöst skrives *mich* och 'sig' över hundra gånger *sich*. Han förklarar detta på följande sätt: »Motsatsen mellan å ena sidan *jak*, å den andra *mich*, *sich* förklaras ju enkelt nog, om skrivaren varit tysk. Ackusativformerna *mich*, *sich* har han skrivit så som de skrivas ej blott i medelhögtyskan utan också i meddellågtyskan. Första personens singulara nominativform däremot har han, därför att den svenska formen något avvek från den tyska (*iak*: *ich*, *ik*), skrivit ej med *ch* utan på svenskt sätt med *k*.» Frånsett, att skrivningen *mich*, att döma av tillgängliga handböcker, ingalunda är genuin i lågtyskan, allra minst i norr, så förhåller det sig med *sich* i de fredebernska breven så, att formen *genomgående* är *sik*, *syk*; så t. ex. i de av Neuman anförda urkunderna Livl. etc. Urkundenbuch 8 nr 931, s. 555 *sik* (2 ggr), Styffe BSH 2 s. 262 *syk* och s. 282 *syk* (ev. också i Hanserecesse 1 nr 448, s. 398 *sik*, *sich*). Det är förvånande, att Neuman under sådana förhållanden kan prestera en förklaring som den ovan anförda. Ännu orimligare blir denna, när man säkert kan konstatera, att växlingen *jak* å ena sidan och *mich*, *sich* å andra ingalunda är sällsynt i genuint svenska diplom, som till på köpet finnas tillgängliga i lätt åtkomliga urkundspublikationer, t. ex. Sv. Diplomatarium, ny serie, 3, nr 2449 $\frac{9}{8}$ 1418 (Vadstena) *jac* 2 ggr, *jak* 1 gg, *mich* 2 ggr; nr 2746 $\frac{15}{8}$ 1420 (Linköping) *iac*, *jac* 6 ggr, *mich* 2 ggr, (*mic* 1 gg); nr 2768 $\frac{9}{8}$ 1420 (Gumlösa) *jak* 4 ggr, *mich* 2 ggr; Hausen, Finlands medelt. urk. 3 nr 2143, omkr. 1435 (utställt av kyrkoherde Botvid Niklissou i Karis¹) *jac* 3 ggr, *mich* 2 ggr; nr 2210 $\frac{23}{4}$ 1437 (samma utställare) *jac* 3 ggr, *mich* 3 ggr; nr 2488 $\frac{18}{10}$ 1442 (Åbo) *iak* 6 ggr, *mich* 4 ggr; nr 2604 $\frac{17}{1}$ 1445 och nr 2605 samma datum (Åbo), dublett, *jac* 17 ggr (*jach* 1 gg), *mich* 4 ggr (*mic* 2 ggr), *sich* 2 ggr.

När Neuman på s. 144 diskuterar hand 2:s förblandning av

¹ Original i Revels stadsbibliotek. Formerna äro kontrollerade av mig med hjälp av fotostatiska kopior.

d och *t* i stor utsträckning i ord som *bradh* adj. ntr. 'brått' med *dh* för *t(h)* eller *got* adj. 'god' med *t* för *dh* etc., vilken han anser tyda på en lågtysk skrivare, hänvisar han (s. 145) till motsvarande växling i medellågtyska handlingar och brev, som avtryckts i Styffe BSH 2. Däremot förbigår han i detta sammanhang helt enkelt de fredebernska breven. Läsaren väntar sig emellertid att i första rummet få veta, hur förhållandet är i dessa. Jag kan här lämna några summariska uppgifter. I brevet till den livländske härmästaren ¹⁰/₁₀ 1434 skrivas ord av typen *raad*, *tiid*, *wald*, *land*, *bord* etc. 33 ggr ¹ (gentemot 2 *t*-former: *daat* 1 gg, *got*, gud 1 gg), i Hanserecesse I, nr 389 träffas *d*-former 31 ggr ² (gentemot 4 *t*-former: *daat* 1 gg, *Got* 3 ggr), i Livl. etc. Urkundenb. 8, nr 931 finnas 7 *d*-skrivningar ³ (*Got* 1 gg), i Styffe BSH s. 261 ff. 12 *d*-former ⁴ (ingen *t*-form) och a. a. s. 281 ff. 10 *d*-former ⁵ (gentemot 4 *t*-former: prep. *myt* 3 ggr, adj. *gesund* 1 gg), alltså 93 *d*-former mot 11 *t*-former, varav 5 i ordet *Got*, som kanske på grund av sin sakrala karaktär följer det normala skriftspråket, och 3 i prep. *mit* (i ett enda brev) gentemot 38 *d*-skrivningar. Skrivningarna synas motsvara uttalet av slutljudande dental i medellågtyskans östersjöområde, där enligt vad jag vid studiet av de i Hanserecesse, Liv. etc. Urkundenbuch m. fl. publikationer återgivna dokumenten kunnat iakttaga, företeelsen är synnerligen vanlig. Vi kunna här (jfr Sarauw, Nd. Forschungen 1, s. 404 och 409) ha att göra med en »Lenierung». Neuman uttrycker sig inexakt, då han å s. 145 påstår: »Då denna stavning (med *d*) ej hade någon motsvarighet i uttalet, är det förklarligt, att den kunde tränga in också i ord, där den aldrig haft berättigande . . .». Även hos A. Lasch, Mnd. Grammatik, som Neuman citerar, finnas exempel på denna företeelse (§§ 227 Anm., 305).

På s. 150 behandlar Neuman Engelbrektskrönikans form *fäst* n. 'fäste, fästning' i v. 1436. Han anser, att denna form utgår från en ur mlt. *veste* genom apokopering uppkommen form *vest*, och

¹ Varav prep. *mid*, *myd* 15 ggr. ² Varav prep. *mid*, *myd* 12 ggr.

³ Varav prep. *mid*, *myd* 5 ggr. ⁴ Varav prep. *mid*, *myd* 6 ggr.

⁵ Om Hanserecesse 1, nr 448 medräknas, få vi ytterligare 7 *d*-former (ingen *t*-form).

som skäl för ansättandet av denna form anför han ett meddelande från prof. A. Lasch, att hon känner till dylika former från »nordniedersächsischen Texten im 16. Jahrhundert». Man väntar, att Neuman i första hand skulle ha sökt stöd för en dylik form i de meromnämnda fredebernska breven. Men där finnes intet exempel på apokopering av slut-*e*, vilket har sin enkla förklaring däri, att denna företeelse är ung och tillhör nylågtyskan (se Lasch, Mnd. Gr. § 216 IV, Anm. 2 och Sarauw, Nd. Forsch. 1, s. 331). Jfr också ett liknande fall å s. 160, där Neuman räknar med möjligheten av apokope i *môte* > *môt*.

På s. 160 antager Neuman, att formen *schippe* i v. 332 är en medellågtysk form. För att betyga en dylik form hänvisar han till Sarauw, som a. a. 1, s. 84 »anför (från Osnabrück) *scheppe*, vilket i svenskan kan vara ett gott rim till *slippe*, notabene i dialekter, där *i* övergått till *ě*».¹ Men nu är en sådan mlt. form icke belagd, utan Sarauw diskuterar här en modern lågtysk form från 1800-talets mitt. Formen är f. ö. västfalisk, medan Neuman på samma sida ifråga om *môt* och på sidan 150 ifråga om *fäst* förutsätter en nordlågtysk skrivare. Om Neuman undersökt de fredebernska breven, skulle han i Liv-. etc. Urkundenb. 9 nr 482 ha funnit *schepe* — den regelmässiga mlt. formen —, vilket borde ha avhållit honom från ovannämnda lösliga bevisningsmetod.

Ett noggrannare studium av de fredebernska breven skulle säkerligen hindrat Neuman (s. 137) från den vågade läsningen *unss* för *oss* i vers 2392: 3. I det brev jag sett av d. ¹⁰/₁₀₀ 1434 skrives pronominet ifråga genomgående *vns*, *vnse*, *vnseme* etc. minst ett 20-tal gånger, alltså dels med *v* och icke med *u*, som man enligt Neumans hypotes måste ansätta, dels utan nasalstreck. I de båda breven hos Styffe BSH 2: 261 och 2: 281 finna vi också överallt skrivningen *vn(n)s*. Att läsningen *uns* är omöjlig från andra synpunkter uppvisas nedan s. 368 f.

¹ Neumans försök att få rimmet acceptabelt genom hänvisning till dialekter, där *i* övergått till *ě*, förefaller mindre lyckat, då han å sid. 127—130 sökt uppvisa, att hand 2 närmast tillhör det uppsvenska dialektområdet, där någon dylik övergång icke föreligger.

Även skrivningen av namnet *Danmark* i de lågtyska breven visar det motsägelsefulla i Neumans hela resonemang. Enligt detta (s. 138) skall formen *denmarks* (v. 1604) ha införts av lågtysken Fredebern. Men bland de sex beläggen av namnet i nämnda brev äro icke mindre än fyra *a*-former: så i brevet ¹⁰/_o till Livland: (*to*) *danmarke*, (*van*) *danmarken* (och *van Denemarke*) och i det likalydande till högmästaren (Hanserecesse 1, nr 389) (*to*) *Danemarke*, (*van*) *Denemarken* och (*van*) *Danemarke*.¹ Förlagan till båda dessa brev, originalbrevet till stormästaren av den ⁵/_o, har emellertid på alla tre ställena *Dennemarken*. Alltså skulle den lågtyske avskrivaren (Fredebern) infört rent svenska former i stället för förlagans korrekta lågtyska. Detta leder ju till orimliga konsekvenser. Nämnda former tala för, att avskrivaren i stället varit svensk.

Av föregående exposé framgår omedelbart, att åtskilliga av de moment, Neuman upptager för att styrka sin huvudtes, vid konfrontationen med de fredebernska breven förlora sin beviskraft.

I detta sammanhang kan det lämpa sig att närmare belysa Neumans ometodiska sätt att behandla och utnyttja lågtyska språkelement i sin bevisföring. Jag har redan uppvisat, att Neuman i åtskilliga fall begått misstag av dylik art, och jag lämnar här ytterligare några prov därpå. Han har vid sitt försök att få de av honom antagna germanismerna bestyrkta genom lågtyska former drivits till rena anakronismer. Han har heller icke hållit sig till en konstant geografisk utgångspunkt. Det är självklart, att hela bevisföringen under sådana omständigheter måste bli av löslig art. Han utnyttjar ej heller de till buds stående hjälpmedlen. Så tycks han t. ex. icke ha använt Lübben-Walthers medellågtyska handordbok, vilket i ett visst fall varit till men för hans utredning. Vid försöket att å s. 149 ff. (mom. 13 a) förklara ordet *far* 'fruktan', 'fara' (i versen: fogden bar för hanum store far) ansätter han en mlt. fem. (ev. mask.) form *vår* och förnekar exi-

¹ Endast de två första *a*-formerna korrespondera således mot varandra.

stensen av en mlt. form *vâr*, ntr. En sådan finnes dock belagd just i Lübben-Walthers lexikon.

Ett talande exempel på, hur Neuman pressar sitt material, finna vi på s. 155, mom. 3. Neuman skriver: »Som en ren översättning av det medellågtyska *vp(pe) dat* bör säkerligen tolkas det osvenskt klingande *vppo at* i v. 2601 f.: Her beynt stensson hafde sin budh vppo at engelbret war kommen til örebro». Neuman översätter: »Herr Bengt Stensson skickade sina bud till Örebro, emedan Engelbret var kommen». Huruvida Neuman skall lyckas vindicera betydelsen 'emedan' åt textställets *vppo at* är — fränsett att Söderwalls översättning »hade fått underrättelse om» synes fullt acceptabel — beroende av om mlt. *uppe dat*, såsom N. påstår, kan ha betydelsen 'emedan'. Detta synes emellertid icke vara fallet. Det av Neuman citerade enda exemplet på *up dat* i en förmodad betydelse 'emedan' i mlt. är hämtat ur Reinke de Vos v. 80 f. (i Altdeutsche Textbibliothek 8). Detta utgör tydligen en anomali, som att döma av handböckerna strider mot mlt. språkbruk i övrigt. Konjunktionen *up dat* har i Reinke de Vos, som framgår av ordlistan, i övrigt *final* betydelse. Kommentaren upplyser nu, att den medelnederländska förlagan till texten (R II) har formen *om dat*. Jag finner, att *om(me) dat* i den medelnederländska handordboken av Verdam har både kausal och final betydelse. Det ligger då nära till hands att antaga, att bearbetaren av Reinke de Vos här tagit miste. I sin iver att finna kriterier för hand 2:s tyska börd har således Neuman kommit att stödja sig på ett fel, som den lågtyska bearbetaren av Reinke de Vos begått vid översättningen av det medelnederländska originalet.

Bland de rim, som skulle stödja hypotesen om skrivarens lågtyska härkomst märkes rimmet *störta : porta* v. 1364 ff. (Neuman s. 156). Här skriver Neuman: »Singularformen *porta* som rimord till *störta* verkar ju på en svensk i hög grad för tillfället konstruerad. Sätter man däremot in de normala medellågtyska formerna *storten* (inf.) : *porten* (a. sg.) blir rimmet bättre, kanske t. o. m. (jfr mht. *sturzen*) utan vank och lyte». Neuman synes anse det möjligt att i det mlt. uttalet funnits en icke omljudd form

och hänvisar till mht. *sturzen*. Det är emellertid, såvitt jag har funnit, otänkbart, att en icke omljudd form *storten* existerat i medellågtyskan. Neumans parallell med mht. *sturzen* utan omljud saknar beviskraft i fråga om förhållandena i norr, eftersom det är känt, att *i*-omljudet av kort *u* i mht., särskilt sydtyskan, verkat mindre intensivt än i nordtyska dialekter.

Neuman yttrar s. 160: »Också hos hand 1 finna vi några rim, som antyda en lågtysk upphovsman». Det gäller formen *vte* i stället för *vt* i v. 636: *hwo som sculle skippa nokot godz vte etc.* N. kan tänkas ha kommit till sin slutsats på följande sätt. För att få fram en antydan om en lågtysk upphovsman rådfrågar han ett lexikon. Han finner icke något *ute* i betydelsen *ut*. I stället finner han ett *ut*, som enligt hans mening står för *ute* i satsen »... id were dat de ghevanghen ut weren» och sluter därav, att i mlt. också *ute* bör kunna stå för *ut*. En sådan slutsats är redan i sig själv betänklig. Dessutom saknar Neumans konstruktion varje grund. För det första står *ut* i den anförda satsen i sin egentliga betydelse 'ut' — man kan nämligen i den lågtyska satsen till *ut* suppleras ett *gelaten*; jfr Schiller-Lübber ur samma källa, s. 159: »De prelaten wolden, dat me erst utlete degennen, de ghevanghen seten». Bruket av *ut* efter verbet 'vara' är f. ö. känt både i tyska och uppsvenska dialekter. För det andra finnes intet exempel i mlt. på *ute* som verbalpartikel. Det heter endast *utschepen* o. s. v.

De s. k. germanismer, på grund av vilka Neuman antager en lågtysk skrivare-författare, ha således genom närmast föregående utredning ytterligare starkt reducerats.

Jag övergår nu till en detaljgranskning av de viktigaste ännu återstående momenten i N:s bevisföring, varvid jag behandlar »germanismerna» i den ordning, de förekomma i arbetet.

1. Neuman upptar först under mom. 1 s. 137 ett par språkformer, som han anser för »rent tyska». Det är dels formen *anders* adv. 'annorlunda' v. 2314, dels formen *unss* 'oss' i v. 2392: 3. Den förstnämnda formen behöver icke nödvändigtvis tolkas som tysk. Den kan ha utvecklats ur den i v. 2312 förekommande formen *annors*, vilken är en analogiform av samma typ som *annor* i *annor*

man (jfr *anners* BSH 5: 19, 1504, och den i vissa dialekter vanliga formen *anners* »annars», som även kan utgå direkt från *annars*). *d*-et kan förklaras såsom en hyperkorrekt skrivning med såväl svensk (jfr assimilationen *nd* till *nn*) som dansk utgångspunkt (jfr danska *ander* 'annan'). Att antaga dansk influens ligger nära till hands med hänsyn till det i övrigt förefintliga danska inflytandet i Engelbrektskrönikan. Formen *anderss* är anträffad även i äldre nysvenskan (c. 1620) vid sidan av *andars* (1639) — med hyperkorrekt *d* — *anners* och *annors* (se SAOB 2, sp. 1621).

Beträffande formen *unss* skriver Neuman s. 137 f.: »Den andra rent tyska formen *unss* förekommer ej i Klemmings utgåva, vare sig i texten eller i »Rättelser i texten». Kanske har Klemming verkligen läst oss. Det vore i någon mån ursäktligt, ty skrivaren har med samma penndrag, varmed han avslutat *u*-et, dragit upp nasalstreckket över detsamma men dragit det så lågt, att *u* med sitt nasaltecken närmast gör intryck av ett grekiskt omega (ω). Ett *un* med lika kort fastän något högre draget nasalstreck finna vi t. ex. i *mundē* v. 2462: 29.

Formen *unss* förekommer i ett vid den senare omredigeringen uteslutet stycke v. 2392: 1—6. Sedan författaren i det föregående omtalat, att Engelbrekt under sitt andra befrielsetåg med en här kommit till Kalmar och låtit kalla ut representanter för borgerskapet i staden, fortsätter han (v. 2392 f. u.):

spordhe [d. v. s. Engelbrekt] vm the wille mz riket halla
 oc stadheliga mz Riket bliffwa
 oc hielpa the vthlendzska fogda fördrifwa
 thy ä huat them *unss* wardh mz dechtingen jätt
 bebefuet oc lafuet at Rikesens rätt
 sculle wj strax at niwta fa
 thz hiöltz ey vtan wordhom ther trengde fra.

Att det i v. 2392: 3 står *them unss*, beror sannolikt på att skrivaren först tänkt sig Engelbrekts motivering ej i direkt utan i indirekt anföring. Om denna tanke blott berott på ouppmärksamhet gentemot förlägget (där det varit direkt anföring), eller om

skrivaren, som varit identisk med författaren, under själva författandet ändrat begynnelsen av den indirekta anföringen till direkt, kunna vi ej alldeles bestämt veta. Den först nämnda möjligheten är dock rimligast, ty att ett parti med så relativt få ändringar som hand 2:s skulle vara själva författarkonceptet, är föga troligt.

I varje fall har skrivaren omedelbart ersatt dativformen av tredje personens pronomen pluralis med dativformen av första personens pronomen pluralis, men i hastigheten har han dels glömt stryka över det felaktiga *them*, dels låtit naturen taga ut sin rätt och fått med en rent tysk form.»

Gentemot ansättandet av formen *unss* tala såväl ortografiska som paleografiska skäl. Redan har anförts, att skrivningen med *u* (och nasalstreck) strider mot en utbredd skrivning *vns* i de fredobernska breven. Men *u* som tecken för uddljudande *u* strider även mot ortografien i hela RK 2, som i nämnda fall genomgående har *v* eller — vid lång vokal, dock mera sällan — *w*.

Ett närmare skärskådande av tecknet i handskriften visar dessutom, att detta icke är ett *u* utan ursprungligen ett *w*. Skrivaren har nämligen icke, som Neuman påstår »med samma penndrag, varmed han avslutat *u*-et, dragit upp nasalstrecket över detsamma». Detta framgår tydligt av vidstående facsimile, vilket visar, att den sista uppåtdragna stapeln är tjockare än den bågiga överlinjen och skiljer sig från denna genom ett skarpt hack på insidan. Skrivaren har alltså först skrivit ett *w*, sedan har han förbundit båda ytterstavarna genom ett bågigt streck, vilket han sökt att så nära som möjligt passa ihop med de senare. Skarvarna framträda emellertid vid båda staplarna, vid den senare dock först efter förstoring. Nasalstrecket efter *u* skrives däremot oftast i ett drag med den sista uppåtgående bistaven och ligger i varje fall *högt över* tecknet (se vidst. facsimile *munde* rad 4 uppifrån samt facs. 3 hos Neuman s. 188 r. 20: *munde*, r. 23 *hundrat*). Alla psykologiska skäl tala alltså emot Neumans hypotes. Om skrivaren rent spontant fått med ett tyskt *uns*, hade han skrivit det *vns*, sannolikt utan nasalstreck. Om han mot förmodan ersatt *n* med nasalstreck

Beoþo on gylt gylfe þu
oc gwaðom þina cþeas lefe
weðð loþ gð sig þiða
el Calmaris mude gð em ðia
gð loþ the beoþa þe sig þalla þa
oc spæðe vni the ærthe mæ ðiæt þi
oc þiðe mæ ærthe mæ þiðe
oc þiðe mæ ærthe mæ þiðe
þy æ þæt þi mæ mæ ðeðe þæt
beoþeæt æ læcæt at Nikefe mæ
þiðe mæ mæ at mæra þe
þæt mæ mæ mæ mæ mæ mæ

borde han gjort detta enligt gammal vana helst i ett drag men under alla förhållanden placerat det högt ovanför tecknet. Streckets noggranna inpassning i ytterstavarna tyder på en avsiktlig åtgärd. Förklaringen är säkerligen följande: Skrivaren har först — troligen av ouppmärksamhet mot förlägget, som Neuman antager — kommit att skriva *them* — antagligen genom felaktig hänsyftning på borgarna i Kalmar i stället för på svenskarna i allmänhet (= oss) — men upptäckt detta, när han skrivit första bokstaven *w* i *wardh*. Han har då ändrat *w* till ett *o* medelst ett böjt streck mellan ytterstaplarna och skrivit *oss* men sedan glömt att stryka det föregående *them*. När Klemming läst *oss*, har han alltså haft goda skäl därför.

Vid närmare granskning visar det sig således, att Neumans tyska form *uns* är en fullständig konstruktion. Alla tänkbara skäl — ortografiska, paleografiska och psykologiska — tala emot formens ansättande.

2. Under mom. 2 (s. 138) behandlas formen *denmarks* i v. 1604. För att styrka *a*-formens stora frekvens under medelsvensk tid, hänvisar Neuman till att han »med hjälp av registret tagit reda på ordets beläggställen i Svenskt diplomatarium, ny serie, dock utan att kunna påträffa annat än *a*-former». Detta verkar ju mycket betryggande, då man av registret kan sluta, att namnet *Danmark* (*Dacia*, *Denemarken* etc.) förekommer i ett sjuttiotal brev. Slår man emellertid upp beläggställena (över 80 stycken), finner man, att det allra största flertalet namnformer äro tyska och *latinska* (*Den(n)emarken* etc. och *Dacia*), och att formen *Danmark* förekommer i rent svenska brev i samtliga delar endast sju gånger mellan åren 1403 och 1417.¹ Läsaren hade fått en riktigare uppfattning av namnformens frekvens, om Neuman hade omnämnt

¹ Sv. Dipl. NS. I: 287 Viborg ¹²/₈ 1403, I: 381 Jönköping ¹²/₁₁ 1404, I: 495 f. Gudhem ²³/₁₀ 1405, I: 612 ut. ort ¹⁸/₁ 1407, II: 62 Kalmar ²⁸/₉ 1408, II: 127 Vadstena ut. dat., III: 262 Vadstena ¹⁷/₇ 1417. Sedan träffas formen *Danmark* i ett 10-tal *danska* brev — bl. a. ett starkt daniserande från Lödöse — men dessa kunna ju icke räknas med i statistiken.

detta faktum i stället för att hänvisa till registret. Detta ringa antal belägg från början av 1400-talet kan ju icke vara något säkrare stöd för antagandet, att *a*-formen varit allena rådande vid mitten av 1400-talet. Den enstaka formen *Denmarks* bevisar ingenting om författarens tyska härkomst, särskilt som den av Neuman postulerade författaren »tysken» Fredebern själv har *a*-former i lågtyska brev (se ovan).

3. »Den av tyskan influerade formen» *iu(n)cfru* v. 2695 är icke så sällsynt under 1400-talet, som Neuman (s. 139) tycks anse. Jag har vid ett hastigt ögnande i litteraturen träffat den bl. a. i Småstycken på fornsvenska 2: Fyra handlingar rörande Vadstena klostres privilegier s. 283 (orig. från 1440): *jucfru*, i Hausen a. a. 3, s. 240 (Stockholm 1441): *jwmcfru*, i Konung Kristoffers brev från Nådendals kloster ²³/₈ 1443: *juncfru* (Hausen III, nr 2539, s. 306; språket föga daniserande) samt i Sv. Dipl. n. s. I, nr 529, s. 406 (rörande gods i Värmland) ³¹/₁ 1405: *juncfru*, *-frv* (språket daniserande). I 1400-talets danska är formen *juncfru* (*-frv*) ganska vanlig, t. ex. Københavns Diplomatarium I, s. 181 (1445). Se även Brøndum-Nielsen, Gammeldansk Grammatik II, s. 102.

4. Bland exemplen på germanismer anför Neuman (s. 139) den egendomliga kompromissformen *fiortan hundred* vv. 1264 o. 2701 med första sammansättningsleden från svenskan och den andra från tyskan (även hand 1 har densamma v. 476). Formen *hundert(e)* kan emellertid likaväl vara dansk som tysk. Den upptages som uppslagsform i Kalkars ordbok. Men den träffas även i svenska urkunder, t. ex. *hundert*, Stockholms stads jordebok I: 1, s. 377 ¹/₇ 1471.

5. Ett annat ord av enligt Neuman höggradigt intresse, som skall visa författarens lågtyska börd, är formen *borgaremestare* (Karlskrönikan II, s. 139 f.). Neuman finner en liknande form hos Söderwall endast från Sv. Dipl. n. s. 1 nr 540 Stockholm 1405. Han anser formen där bero på inflytande från utställaren, som förmodas ha varit tysk. Emellertid träffas formen, såsom man kan vänta, i diplomlitteratur, som Söderwall icke excerperat, t. ex.

Sv. Dipl. n. s. 3 nr 2759 ²³/₄ 1420 (Uppsala): *borgharam(æstara)* samt i Hausen a. a. 3 nr 2168 ¹⁷/₅ 1436 (Raseborg) i den mera tyskfärgade formen *burgermestere*.¹ Brevet är skrivet av herr Krister Niklison till rådet i Reval och avslutas med följande ord: »Ok bidher jac idher kärliga at i thet ey til mistycke takin, at jak idher scrifwer wppa swensco, thy jak nw enghen tyschen scrifware ner mik hawer». Av dessa rader framgår till yttermera visso, att brevet *icke* är skrivet av en tysk. Det kan vara av intresse att påminna om, att formen *burger(e)mestere* icke är alls sällsynt i 1400-talets danska (t. ex. Köpenhamns diplomatarium 1, s. 165, 166, 168 (1443): *burgermestere*; a. a. 4, s. 30 (1432): *burghermestere* m. fl.; Missiver fra Christiern I:s og Hans' tid, udg. av W. Christenssen s. 8 (1454): *borghermester* m. fl. Se även Kalkar, Ordb. til det ældre da. sprog, och Dahlerup, Ordb. over det danske sprog.

Det är påfallande, att Engelbrektskrönikan icke har den tyska formen *burgermester* utan den *svenska* formen *bagaremester(e)*. Denna kan ju mycket väl vara bildad av en svensk i analogi med *bagaremästare*, *skräddaremästare* etc.

6. Ovan har visats, att formerna *Engelbret*, *Albret* (Neuman, s. 140 ff.) icke böra tolkas som lågtyska. Däremot äro formerna vanliga i äldre danska. Således träffas de mycket ofta i äldre urkundspublikationer, t. ex. i De ældste danske archivregistraturer ved T. A. Becker 1, s. 185 Albrit Albritszenns (1476), Albrett af Mechelborg 3, s. 354 (1376?), Albrett Anderszen 3:352 (1387), Engelbrett Albrettszenn 3, s. 345 (1461), Engebret, Engelbret 4, s. 72, 86, 87 (1400-talet) m. fl., Engelbriecht Albrethsson Dipl. Christierni primi s. 170 (1465), Engebret Albrethsson Därst. s. 252 (1471) m. fl. Det kan alltså ifrågasättas, om de icke tillhöra det danska inslaget i krönikan. Detsamma gäller de under följande mom. 7, 8, 9 och 11 (eventuellt 10) upptagna språkformerna.

Under mom. 7 (s. 142) pläderar Neuman för att formen *fant* v. 1770 *trots dess vanliga förekomst i svenska dialekter* skall be-

¹ Formens riktighet är kontrollerad av mig med hjälp av fotostatisk kopia av originalet i Revals stadsarkiv.

traktas som tysk. Formen är emellertid även den normala i danskan. Som skäl för dess tyska proveniens anför Neuman bl. a. det faktum, »att Söderwall ej belagt *fant* annat än i ett klart germaniserande handskriftsparti (= hand 2 i RK 2)», alltså ett otvetydigt cirkelbevis.

Under samma moment behandlar Neuman formen *sprank* v. 2662, vilken han alternativt vill betrakta som tysk. Dock uppträder även denna form i äldre danska. Se Brøndum-Nielsen, Gammeld. Gramm. II, s. 14, 33.

8. Neumans skäl för (s. 142) att den enstaka formen *jammerligha*, adv. jämmerligt, hos hand 2 måste ha införts av en tysk äro föga bäriga. Hänvisningen till att även hand 1 har två *a*-former, *jamerlige*, adv. v. 675 och *jammer*, v. 403 snarare försvaga än styrka hypotesen, då formerna kunna utgå från hand 1 och alltså tyda på större utbredning. Och sammansättningen *jamers kåre* hos hand 1, v. 938, som Neuman anser vara en direkt översättning från tyskan (dock utan att nämna från vilket tyskt ord), talar direkt emot en tysk författare, då en sådan dels icke hade behövt tillgripa ett så specifikt ord som det typiskt nordiska *kæra*, *-e*, klagan, sorg (i st. f. exempelvis det mera bekanta *klagan*, som är belagt i mht. *jåmerklage*), dels icke borde använt genitivsammansättning med *s*, då de tyska sammansättningarna med *jammer* synas sakna *-s*.

Den enligt Neuman likartade översättningen av *iämbirs nödh* i Ivan Lejonriddaren visar ju dessutom tydligt, att dylika överflyttningar från tyskan kunna förekomma som hapax legomena utan att författaren därför behöver vara tysk.

Även utanför Engelbrektskrönikan träffas *a*-form i medelvenskan, t. ex. *jammerligha*, adv. i Prosadikter (Sju vise mästare, C) SFS 28, sid. 230. Dessutom är *a*-formen den regelbundna i danskan.

Under mom. 9 (s. 143) tycks Neuman vilja härleda diftongformen *feylog* adj. 'säker, trygg' v. 2670 och *feyligheet* f. 'trygghet' v. 2647 samt *meynte* 'menade' v. 2238:6, 2491 från den tyske skrivaren. Häremot talar, att diftongform av verbet *fela* 'tillförsäkra fred åt',

feyle, även träffas i RK 3, v. 2415, där man icke räknar med någon tysk skrivare. Denna senare form är utav särskilt intresse, då verbet icke har någon motsvarighet i medellågtyskan, där det heter *veligen*, men väl i danskan (*fele*), där diftongformer i ordgruppen äro väl belagda (se Kalkar). Då danskt ursprung således ligger närmast till hands för *feyle*, kan det även göra det för *feylog* etc. Emellertid gäller om dessa former som om så många andra, att de kunna ha tyskt ursprung, fast de användas av svenska författare. Vad formen *meynte* beträffar, behöver diftongen icke nödvändigtvis tillskrivas främmande ursprung, då ordets stamvokal diftongiseras i många svenska dialekter.¹

10. Här diskuteras (s. 143) diftongformer som *thienkia* 'tänka' v. 1905 m. fl., *thienkta*, -e 'tänkte' v. 1376 m. fl., vilka Neuman vill förklara som hypersvecismer. Skrivaren, som varit tysk, skulle ha bildat dem i analogi med ord som *hiälm*, *iämn*, *iordh* etc. Förklaringen verkar ytterst konstlad. Trots att det faktiskt existerar

¹ Bland annat ha vi diftongering av *e* (< ei) i Götaälvområdet av Västergötland ända upp till Flundre härad, där vi också träffa former som *nässla* och *sätte*, pret., satte. Neumans material för bestämningen av Engelbrektskrönikans svenska dialekt är alldeles för litet för att kunna ge någon säker grund för lokaliseringen. De anförda dialektformerna *kätzler* pl., kittlar, och pret. *sättis* (se s. 127—130), — skrivningar som *heem* och *skutte*, pl. sköto kunna vara av uteslutande ortografisk natur — medge dialektområdets utvidgning långt utanför de snäva uppsvenska gränser, Neuman a. st. velat uppdraga. Således kunna formerna samtidigt förekomma i Värmland, Dalsland och Götaälvområdet av Västergötland, t. ex. Flundre och Väne härader (jfr Neuman, Karlskrönikan I, s. 127 ff.). Mitt emot sistnämnda område möta i Bohuslän flera av de danska företeelser, som känneteckna Engelbrektskrönikan, bl. a. övergång *gh* > *w* i *haghe* > *hawe*, vilken Neuman förutsätter i rimord som *hawa* ~ *dagha* (= *dawa*) (se Karlskrönikan III s. 151 ff.). Då en hel del av de danska dialekt dragen kunna spåras på västgötasidan, bl. a. *vann*, *bonn* för *vatten*, *botten*, vilket framgår dels av ortnamnen, dels av äldre uppgifter om dialektuttalet, kan det mycket väl tänkas, att detsamma gällt typen *hawe*, fast den tidigare än de övriga vikit tillbaka. I varje fall ha formerna säkerligen varit välbekanta på svenska sidan, då en livlig kommunikation mellan länderna här rådde.

en mängd dialektalt betingade former av typen *thienkia* i såväl fornsvenskan som forndanskan, vilket Neuman känner till, vill han ändå uppehålla möjligheten att tolka dem med utgångspunkt från en lågtysk författare och upptar detta som ett särskilt moment i bevisföringen.

De under mom. 11 (s. 144) och mom. 13 e (s. 151) omnämnda växelformerna med *dh* för *t*, t. ex. *bradh* adj. n., brått, *befäld*, sup. befallt, *hardh* adv. och adj. n., hårt, samt *t* för *dh*, t. ex. *got* adj., god,¹ *giort* pc. pret. m. och f., gjord (s. 144), vilka Neuman vill förklara ur lågtyskt språkbruk,² äro icke sällsynta i de äldre rimverken, särskilt i Eufemiavisorna. Detta är icke Neuman obekant, men han försöker (s. 151 ff.) bagatellisera detta inflytande, dels genom ett obestyrt påstående att författaren av Engelbrektskrönikan troligtvis närmast haft Erikskrönikan till förebild, dels genom framhållande av att rim av detta slag äro så få, att de ej kunnat utöva så starkt inflytande på författaren, om det ej funnits naturliga förutsättningar för dylikt rimmande (d. v. s. genom hans tyska språkbruk). Emellertid äro rimmen i Eufemiavisorna av denna art betydligt talrikare än Neuman antyder,³ även om man går efter Cederschiölds Rimlista till Eufemiavisorna (Gbg's högsk. årsskr. 1902), vilken dock ingalunda är fullständig. Här kan anföras följande fall: 1. Där sammanblandning eller utbyte av *dh* och *t* anges genom ortografien: a) (med *dh* för *t*) *breedh* adj. n. sg., brett (rim med *reedh*, pret.) Fredrik 861,⁴ *ske(e)th*,⁵ pc. n., skett (: *vredh*) Ivan 455 (: *reedh* pret.) Ivan 2707, *skedh* pc. n. (: *re(e)dh* pret.), Fredrik 135, 2853, *modh* adj. n. sg. (: *stodh*) Ivan 2616, *godh* adj. n. sg. Fredrik 1839, *giordh* pc. n. Fredrik 2563, b) (med *t* för *dh*) *sket* pc. pret. sg. fem. (: *seet*) Fredrik 1195, *wntført*

¹ Formen något tvivelaktig, då den kan tolkas som neutrum, se versen hos Neuman s. 144, not 4.

² Beträffande felaktigheten i Neumans förklaring av växlingen ur lågtyska ljudförhållanden, se ovan s. 362.

³ N. uppräknar blott 6 rimpar av typen *gladh*: *nat*.

⁴ Här citeras i överensstämmelse med Cederschiöld de äldre upplagorna av Erikskrönikan och Eufemiavisorna.

⁵ Upptages av Cederschiöld a. a. s. 84 under formen *skedh*, men kan även avse formen *ske(e)t* (se mom. 2).

pc. pret. fem. Flores 1766 (hdskr. C).¹ 2. Där sammanblandningen framgår av rimmen: *giordh(-ö-)* pc. pret. sg. m. och f., pl. n. (: *hört*) Fredrik 151, 1651, Flores 1682, Ivan 1631, 5389, *hört* sup. (: *dödh*) Ivan 518, *leedh* sbst. (: *skeet* pc. n.) Fredrik 1298, *-modh* sbst. (: *both*, sbst.) Ivan 458, *giort(h)* sup. (: *ordh* sbst.) Ivan 571, Fredrik 189, 341, *skænd* pc. pret., n. pl. mask. (: *sænt* sup.) Fredrik 1356, *glömt* pc. pret. n. (: *gömd*) Ivan 794. Detta är endast en exemplifiering. Åtskilliga andra former skulle kunna framdragas, men det anförda torde vara tillräckligt.

Beträffande mask. och fem. partic. former av typen *ført* (för *fördh*), *giort* (för *giord*) påpekar Emil Olson i Studier över rimmen i Flores och Blanzeflor (Festskrift till Söderwall) s. 57, att dylika former (*vntført*, *giort* och *lakt*) träffas i hdskr. C av Flores även *inuti versen*, och under hänvisning till Östgötalagens 1300-talsfragment CXXXVII, och not 2, där liknande former anföras från äldre nysvenska, räknar han med, att de kunna vara ganska gamla och ha uppkommit genom analogiverkan från ljudlagsenligt utvecklade *skapat* > *adh* etc. Supinformer med *d* i st. f. *t* av typen *sænd*, *skedh* äro, såsom Neuman själv omnämner, kända från flera svenska dialekter.² Nämnda växling kan således i stor utsträckning förklaras utifrån svenska språkförhållanden. Emellertid finnas några former såsom *badh*, *båt* (v. 2661), *bröd*, pret. bröt (v. 1503:3), vilka även enligt Neumans mening (Karlskrön. II, s. 131) verka »otvetydigt danska». Detta styrkes av, att de icke stå i rimställning.³ Förekomsten av dessa former i förening med

¹ Emil Olsons upplaga. Klemming läser *untførdh*.

² Utom i Södermanland och Närke (se Neuman s. 144 not 2) även i norra Östergötland, där de gå över Motala ström i söder (enligt egna uppteckningar).

³ I Karlskrönikan III s. 163 ändrar dock Neuman uppfattning och anser även *badh* och *brödh* beroende av tysk stavning. På så vis begränsas det danska inslaget av ord med *dh* för *t* till *bådher*, *bättre* och *bådtra*, *bättra*, vilka träffas i danska rimkrönikan och kunna ingå som led i bevisningen för att denna stått som mönster för Engelbrektskrönikan. Om ett allmännare danskt inflytande kunde konstateras i den senare, skulle det väsentligt rubba grunden för Neumans bevisning i sistnämnda avseende.

andra uppvisade danismer i Engelbrektskrönikan gör det troligt, att bakom den övriga växlingen *dh : t* även *kan* ligga ett danskt inflytande vare sig direkt eller indirekt genom en svensk gränsdialekt. Former av detta slag äro mycket vanliga i danskan.¹ Mot härledandet av växelformerna från en tysk författare tala ytterligare tvenne omständigheter. 1. Enligt Neuman har hand 1 i Engelbrektskrönikan, vilken bör vara svensk, *flera* exempel på växlingen än hand 2. Detta tyder på, att företeelsen även tillhör hand 1:s språk, ty även om denne, som Neuman antar, omarbetat hand 2:s manuskript, bör han väl inte ha *utökat* germanismerna.

2. Även i Karlskrönikan, där vi icke ha med tyska författare att göra, återkommer växlingen i stor utsträckning, t. ex. *raadth : faath* sup. 3955, *ord : giordh* sup. 3720, 3883, 4659, *storth : ordh* 4252, *wred : leed*, sup. lett 7177, *redh : hedh* (= *heet*), pret., hette 3849, *hith* adv., hit : *tidh* 7168 m. fl.

Växlingen *dh : t* i Engelbrektskrönikan kan härledas ur följande inflytanden: äldre svenska diktverk, svenska dialekter, dansk litteratur eller danskt talspråk samt den allmänna tyska påverkan på svenska kanslispråket. Att under sådana förhållanden söka utnyttja företeelsen som bevis för en *tysk författare* av Engelbrektskrönikan förefaller att vara en orimlig uppgift.

13 a (s. 149 ff.). Beträffande detta moment hänvisas till s. 356 ovan. Enstaviga formen *far* finns även i äldre danska (t. ex. Lucidarius 6 r. 17).

Under 13 c (s. 150) säger Neuman med anledning av v. 2549 (ä medhan iak ma standa thenne stadhen komber ey i hans handa). »Formen *handa* kan naturligtvis här vara ackusativ singularis eller pluralis. I vilket fall som helst blir den för medelsvenskans vidkommande en våldsamt licentia poetica. Det är knappast en tillfällighet, att Schiller u. Lübben (Mnd. Wb. II, s. 190 a) och Lexer (Mhd. WB. I, s. 1170) jämte n. och a. pl. *hende* upptaga *hande*.» Om denna sista mening skall åsyfta, att *handa* i versen

¹ I åtskilliga fall får man i danska skriftspråket räkna med rent ortografisk växling.

ovan skall vara en germanism, så kan det utan vidare bestridas. Formen *handa* i samband med prepositioner, som icke styra genitiv, är belagd på flera ställen i fornsvenskan, bl. a. i de äldre rimverken. Så t. ex. i Flores v. 1999: *helsadhe konungin a flores handa*, och i Rimkrönikorna utanför Engelbrektskrönikan, t. ex. i Karlskrönikan v. 7928: *skilde gotland fra sin retta herres honda*. I här föreliggande fall kan man tänka sig en påverkan från uttrycket »koma til hans handa» (se Söderwall). Företeelsen hör säkerligen ihop med den allmänna upplösningen av formsystemet vid denna tid, varför man icke behöver gå över till Tyskland för att förklara den. Den hos Neuman under mom. 13 d anförda konstruktionen (han senda budh om al siin landa) kan förklaras på samma sätt, såvida det icke är en *licentia poetica* av typen *orde pl.*, *breffue*, *regna* (se ovan s. 354 ff.).

13 f (s. 152). Här uppfattar Neuman formen *fasta*, adv. fast v. 2499 som en försvenskning av medellågtyska *vaste*. Förklaringen strider mot Neumans hypotes om en lågtysk skrivare, som tillämpar apokope (se ovan s. 356). Formen, som även träffas två gånger hos hand 1, förklaras enklare genom *licentia poetica* (se *kringa* ovan s. 354). Ordet kan också ha påverkats av övriga adverb på *-a*.

Mom. 13 g 2 (s. 154) väger icke så mycket som argument för den lågtyske skrivaren redan på den grund, att formerna *vppe*, *vp(p)*, »på», vilka av Neuman anses ha lågtyskt ursprung, teoretiskt kunna ha utvecklats på svensk botten, något som N. själv alternativt räknar med. Hänvisningar till att formerna saknas hos Schlyter och Söderwall bevisa ingenting om ordets främmande ursprung (se ovan s. 354). Detta framgår bl. a. av, att jag funnit formen *oppe*, på, i Karlskrönikan v. 3332 och *vppe* i samma bet. i Stockholms stads skottebok (1460—68), s. 453 ff. Formen *vp* kan ha utvecklats på rent ljudlagsenlig väg, men kan också tolkas som en *licentia poetica*.

Neumans försök att s. 157 (mom. 13 g 4 a) förklara uttrycket *bade port*, båda portarna,¹ utifrån den förmente tyskens bristande

¹ I versen "oc sende thera folk för bade port danska räddis the icky stort" v. 2127.

språkkänsla genom någon slags förväxling av *huar en port* och *bade porta* har intet reellt underlag. Om tysken behärskade svenska språket så väl, att han kunde skriva en hel krönika och hade använt pronominet *badhe* flera gånger med korrekta huvudord och verbformer (t. ex. *the badhe* v. 1415, *badhe sidhor* v. 1466), så är det icke rimligt, att hans känsla för ordets plurala betydelse skulle behöva grumlas av den tänkbara parallellformen *huar en port*. Den förklaringen smakar väl mycket av konstruktion. Disharmonien mellan bestämning och huvudord kan gott förklaras genom rimnöden, vilken, som vi ovan sett, kunnat framtvinga en hel del språkliga missfoster.

Under mom. 13 g 4 b (s. 157) säger Neuman på tal om adj. *nytta* 'nyttig' i v. 2225 (Then schada war mykit nytta): »Detta (d. v. s. att ordet är hapax legomenon i fsv. och msv. litteratur) gäller ... även ... *nytta*, som hos Söderwall citeras blott från hand 2 i RK 2. Söderwall upptager *nytta* adj.? 'nyttig'?, men båda frågetecknen kunna utan vidare strykas, ty det är väl i belysning av vad som förut framdragits ej något tvivel om, att vi här ha att göra med en försvenskning av det lågtyska adjektivet *nutte*.» Detta senare påstående kan icke blott betvivlas utan även bestridas, då vi i fornsvenskan ha adj. *nytta* säkert belagt, om ock i sammansättningar som *faanytta* hos Peder Månsson Skr. s. 195 och *onytta*, flera gånger, bl. a. RK 1: (sfgn) s. 171 (se Söderwall).

Under avdelningen »Författaren till Engelbrektskrönikan» s. 161 ff. vill Neuman på allvar göra gällande, att den starka frekvensen av ordet *monde* i Engelbrektskrönikan måste bero på författarens lågtyska börd. Slutsatsen saknar berättigande. Den täta förekomsten av ordet beror naturligtvis på, att det är bekvämt från meterns synpunkt, och eftersom författaren tydligen är en dålig poet, är denna förklaring tillräcklig även ifråga om en svensk.

Det är också ägnat att förvåna, att N. vill förklara förekomsten av typen *then konung* (s. 162) genom samma antagande om en tysk författare, eftersom typen är synnerligen vanlig i tidigare fornsvensk diktning. Den är bekväm att tillgripa av metriska

skäl. T. o. m. en så framstående skald som Erikskrönikans författare kan långa stycken använda sig av denna litterära kliché. Så förekomma nästan uteslutande dylika former *the frw, thz kloster*, etc. 9 ggr från v. 1140 till 1217 i Erikskrönikan. Detta faktum är icke obekant för N., men han avfärdar saken med en not om förekomsten i Erikskrönikan: »givetvis ej så ymnig som i Engelbrektskrönikan» (not 1 på s. 164). Man kan onekligen fråga: Hur stor procent av former fordras för att författaren skall vara tysk? Var går gränsen?

Under samma moment s. 165 finner N. sitt sista starka kriterium på att Engelbrektskrönikans författare är tysk. Detta består i att denne har en felaktig användning av *hans* för *sin*. »Misstaget beror säkerligen på författarens tyska härkomst», säger N. och belyser detta med en längre redogörelse för hur en tysk student, som han träffat, hade gjort en liknande grov »bock». Neuman går här, som i så många andra fall, över ån efter vatten. I stället för att söka förklaringen på närmaste håll, gör han långa omvägar. Gång på gång anser han det tillräckligt att söka konstatera, att företeelsen är tysk, men frågar sig aldrig, om den icke samtidigt kan tillhöra svenskt språkbruk. I detta fall är det ingen tvekan om att det »felaktiga» bruket av *hans* för *sin* och *deras* för *sina* förekommer under hela den fornsvenska perioden och i större utsträckning, ju längre fram i tiden man kommer. Exempel därpå kunna framdragas redan i de fornsvenska lagarna, t. ex. Västmannalagen, samt i Konungastyrelsen, Medeltidens bibelarbeten I m. fl. goda handskrifter. Det är visserligen icke så vanligt i dessa, men det är det icke heller i Engelbrektskrönikan (2 ggr). Företeelsen är dock så allmänt känd och omnämnd i handböckerna, t. ex. C. A. Ljunggren, *Bruket av sig och sin*, s. 18 ff. och i Svenska Akademiens ordbok (art. *han* sp. 242), att man verkligen icke väntar sig, att den skall utnyttjas som bevis för en författares lågtyska ursprung.

Tid och utrymme tillåta icke att gå in på varje litet moment i Neumans argumentering för en lågtysk författare av Engelbrektskrönikan. Men det är heller icke nödvändigt. När Neuman ned-

lägger mycken möda på att uppvisa medellågtyskt ursprung hos något enstaka ord, t. ex. *upsate*, list, förslagenhet, i ssgn *upsatis sin* s. 153, *wraka* f., hämnd, straff, s. 159 eller hos någon specifik betydelse hos ett eljest känt ord, t. ex. *affbryta*, göra avbräck, inkräkta på, s. 153, *beleda*, giva säkert följe, s. 158, så är detta att ösa kallt vatten i sjön. Det är ingen människa, som bestrider det lågtyska inflytandet i denna tids litteratur, och att en del av de lågtyska språkföreteelserna blott uppträda i enstaka fall och icke lyckats vinna större spridning är en helt naturlig sak. Skulle lågtyska hapax legomena utgöra kriterier på handskrifternas lågtyska proveniens, måste de medelsvenska handskrifterna i stor utsträckning vara skrivna av lågtyskar. Detta trots att en stor del hapax legomena säkerligen komma att utmönstras efter närmare kännedom och publicering av otryckta dokument. Även i andra delar av rimkrönikorna kan man finna många lågtyska lånord, som icke träffas annorstädes, t. ex. *forsinna sik* (mlt. *vorsinnen*) i bet. *besinna*, *betänka* RK 1: 2899, *frykte* f. (mlt. *vruchte* m.), *fruktan*, *förskräckelse* RK 3: 684, *fädder* m. (mlt. *vedder*), *frände* på *fädersidan* RK 1 (Albr.), s. 210, 2: 3233, 4580, *gemen*, f.? (mlt. *gemeine*, *gemene*), *menighet*, *folk*, *allmoge* RK 1: (till. t. LRK) s. 232, *hinnenhode* f.? (jfr mlt. *hinderhode*), *arriärgarde*, *eftertrupp* RK 2: 8617, *hovudhsky*, adj., *huvudyr* (mlt. *hovetschuw*) RK 2: 7855 (*huffuudsky*), *lina* i uttr. »dragh ena lino» (mlt. *eine line tén*), *hålla ihop*, *vara enig* RK 2: 7486, 3: 698, *moisan* f.? (mlt. *moisân*), *ett slags kanon* RK 3: 2004, *obilde* m.? f.?, *otillbörligt beteende* (mlt. *unbilde* n.) RK 2: 5746, *radh*, *hjul*, *stegel* RK 1: 4372,¹ *rännebaner* n. (mlt. *rennebanner*), *förtruppens banér*, *förtrupp* RK 2: 8591. Exemplen skulle kunna utökas betydligt, men även om de flerdubblades, skulle det icke falla någon in att på denna grund misstänka lågtyska författare.

Som framgår av föregående utredning har Neuman icke förbragt något enda bärande skäl för att författaren av den s. k. Engelbrektskrönikan skulle vara lågtysk. De lågtyska företeelser,

¹ Det är ju påfallande att detta ord belagts endast en gång, då vi ha det i riksspråkets *rådbråka*.

som träffas i handskriften, kunna möta i åtskilliga andra handskrifter av likartad karaktär. Man frågar sig då, varför Neuman icke ett ögonblick diskuterat den närmast tillhands liggande möjligheten, att författaren varit en svensk, av lågtyskt och danskt språkbruk påverkad person. Detta kan icke förklaras på annat sätt, än att Neuman utgått från en *petitio principii*. Själva framställningen synes också ge stöd härför. Redan vid moment 1 (s. 138) är N. på det klara med författarens av Engelbrektskrönikan tyska härkomst, fast han icke kan avgöra, om denne är hög- eller lågtysk. I mom. 4 (s. 139) talas om skrivarens modersmål (d. v. s. tyska), och i slutet av mom. 5 (s. 140) heter det: »Det säkra är i varje fall, att de (formerna *borgaremæstere*, *borgheremestere*) ha sin grund i skrivarens tyska härstamning». Man kan på grund härav icke värja sig för den tanken, att Fredeberns tyska namn i diplomet av d. ¹⁷/₁₀ 1438 givit Neuman uppslaget till idén om den lågtyske författaren av Engelbrektskrönikan, och att materialet sedan fått en ensidig belysning från denna givna utgångspunkt.

Neumans bevisföring i övrigt företer påfallande luckor. För slutsatsen att Fredebern skrivit samtliga ovannämnda brev fordras som premiss, att svenska riksrådet blott hade en skrivare. Men detta antagande saknar varje grund. Enligt Neuman hade Fredebern anställts 1434 för rådets tyska korrespondens och senare övergått till den svenska. Vi sågo emellertid av brevet från Raseborg ovan s. 371, att tyska skrivare kunde finnas även i enskild tjänst, och under sådana förhållanden är det väl icke så egendomligt, om Sveriges rikets råd med sin stora tyska korrespondens höll sig med mer än en. För övrigt har jag redan ovan påpekat (s. 357 not 1), att *utskrivaren* av originalbrevet till stormästaren av d. ⁵/₆ icke var *Fredebern*, och att nämnde skrivare var mera konsekvent i behandlingen av lågtyskan än *Fredebern*, som uppvisar svecismer. Bland sådana märkas — utom *Danemarke* (se ovan s. 364) — även en så påfallande svensk fras som »*den mesta deelen*» i brevet till Reval ⁹/₆ 1435 (Liv. etc. Urkundenbuch 8 nr 931, s. 555). Starka skäl tala således för, att den, som utskrivit de fredebernska

breven, var svensk, fastän han ganska väl behärskade lågtyskan, åtminstone så mycket, att han kunde avskrivna lågtyska brev. Neumans antagande, att Fredebern först anställdes som lågtysk skrivare och sedan ensam övertagit den svenska korrespondensen, för också till orimliga konsekvenser. Skulle svenska riksrådet varit så vanlottat på skrivkunnigt folk, att det även för sin *svenska* korrespondens måst anställa en tysk skrivare? Säkerligen icke. Vi ha för övrigt bevis på att åtminstone ytterligare en svensk skrivare anlätades av rådet. Den viktiga rådsskrivelsen om privilegier för Stockholms stad (Stockholm 4 maj 1436) är avfattad i en ortografi, som vitt skiljer sig från de fredebernska brevens.¹ En uppenbar lucka i bevisningen föreligger även, då Neuman av Fredeberns tyska namn (s. 173) drager den slutsatsen, att han även var *infödd* tysk (se s. 175: »den tyskfödde men i Sverige ingifte Johan Fredebern»). Hans släkt kunde ju, som E. Lönnroth (i *Scandia* VIII (1935) s. 107, not 2) påpekar, ha bott i Sverige i flera generationer. Visserligen menar Neuman, att de meranämnda germanismerna skulle stödja slutsatsen om den tyska börd, men av allt att döma har idén om germanismerna framkallats av namnet Fredebern, varefter germanismerna få stödja hypotesen om mannens börd. Som ovan uppvisats, sakna de emellertid varje som helst beviskraft i den vägen. Neumans hypotes leder dessutom till mycket komplicerade förhållanden rörande Fredeberns språk. Han skulle vara född lågtysk, men trots det skulle han ha ett starkt danskt inslag i sitt språk,² och slutligen har han tillägnat sig uppsvensk dialekt. Denna språkblandning, som ifråga om en till Sverige inflyttad tysk ter sig mycket bisarr, blir ganska naturlig, om man tänker sig en svensk, av lågtyskt kanslispråk påverkad skrivare med danska förbindelser. Även andra möjligheter kunna föreligga med utgångspunkt från svenskt språkbruk.³ Hypotesen om

¹ Se Hørlitz, *Privilegier för svenska städer* I, s. 77.

² Åtminstone framställes saken så i *Karlskrönikans proveniens* II.

³ Ovan är påpekat, att flera av Engelbrektskrönikans motstridiga språkformer kunna tänkas sammanträffa i Västsveriges gränstrakter mot Danmark—Norge.

Man kan även tänka sig en sydsvensk, som i Stockholm lagt sig

lågtytsken, som blev svenska rådets ende skrivare och författade Engelbrektskrönikan, leder således till orimliga konsekvenser på alla tänkbara punkter.

Lund.

Nat. Lindqvist.

till med uppsvenska former. Varför kan icke en sydsvensk ha tillåtit sig detta likaväl som tysken Fredebern?

Skaldisches Lesebuch. Herausgegeben von E. A. Kock und R. Meissner. Teil 1: Text. Teil 2: Wörterbuch, bearb. von R. Meissner. Rheinische Beiträge und Hilfsbücher zur germanischen Philologie und Volkskunde. B. 17, 18. Halle (Saale) 1931. IX + 97 s., VIII + 217 s.

Nærværende samling av skaldestrofer er i første rekke beregnet på studerende, den er ment som en bekvem eksempelsamling ved studiet av skaldediktningens form og stil. I forordet til Teil 1 sier R. Meissner at han alt hadde lagt planen til samlingen da E. A. Kocks *Notationes Norrœnæ* begynte å utkomme i 1923. Han stillet sig først skeptisk til Kocks dristige »Husarenritt», men blev efterhvert revet med av paragraff-mengden. Det endte med at han søkte samarbeide med paragraffenes far, og på tittelbladet av »Skaldisches Lesebuch» står E. A. Kock som medutgiver. For Teil 2, Wörterbuch, overtar dog Meissner hele ansvaret.

Samlingen i Skaldisches Lesebuch består av løse og løsevne strofer i et antall av 517, fra 9. til begynnelsen av 14. årh. Ikke et eneste større dikt er tatt med i sin helhet, det vilde tatt for stor plass, og det gjaldt å få samlingen mangeartet. Av plass-hensyn har man også utelatt hele Egils diktning, hans vers kan man lese i sagaen om ham; det samme gjelder Gunnlaug Orms-tunge og, merkelig nok, Torv-Einar; Snorre Sturluson er representert med 2 1/2 strofe. Dette er iøinefallende mangler. Løsevne strofer kan vel gi inntrykk av skaldenes uttrykksmidler, kjenning-bruk, metrikk, *o*: detaljkunsten. Men først når vi ser strofen på sin plass i komposisjonen, kan vi få et begrep om hvad disse *midlene* hadde som *mål* å uttrykke. Jeg tar som eksempel Hallfreds *Erfidrápa*. Av de 29 overleverte strofer får vi 10, derav en stevstrofe. Stevet er uthevet med sperret trykk, men det er også det eneste som skiller det fra en vanlig strofe i *Lesebuch*. Går vi til *Heimskringla*, der kvadet er overlevert, eller til *Skjd*. I A og B finner vi stevet igjen i likelydende form i en strofe til, og variert i to andre, og det går op for oss at det fungerer som byggsten i kvadets komposisjon. De studerende som bruker *Lesebuch*, kan ikke merke noen hensikt med det, og stemningen i diktet mister vi. Vi blir også avskåret fra å se hvilken verdi »stilen» — kjenningbruken — har som personlig uttrykksmiddel. Utgiverne kan svare at Snorre selv behandlet ikke diktene anderledes i *Hkr.* og *Sn. E.* Men Snorre vendte sig til et publikum som kjente kvadene fra før og selv kunde supplere det som manglet. For den som ønsker å gjøre studier i stilens og formens utvikling, må det føles som et savn at de to største navn, dikteren Egil og teoretikeren Snorre, mangler. Snorre har gitt oss vår

teoretiske viden om skaldskap, og vi må ikke glemme at mellem 900 og 1000 av de skaldestrofene vi har bevart, har gått gjennom ham på veien til oss; det gjelder Hkr.'s 600 strofer, d. v. s. nesten all fyrstediktningen; i Snorra-Edda tolker han bortimot 350, og dersom han som mange mener, har skrevet Egils saga, kommer 60 lausaviser og 3 kvad til derfra. E. A. Kock har sagt at »vantolkningen» og »förkonstlingen» av skaldekvadene har begynt med Snorre. I ethvert fall har denne mann betydd så meget for vår opfatning av den gamle diktning at i en bok som vil være introduksjon til studiet av skaldestil, burde han vært fyldig representert.

Trods de generelle innvendinger er Kock og Meissners Lesebuch et godt tiltak. Her får vi de prinsipper E. A. Kock forfekter i sine Notationes, anvendt på et større samlet materiale i en oversiktlig form; i Teil II Wörterbuch får vi den nye tolkning og opplysning om den (eller de) gamle, variantapparatet i teksten gir i viktigere tilfelle også andres mening og iallfall de mest avvikende håndskriftsvarianter, all polemikk er sløifet, og leseren kan uforstyrret trekke sine slutninger.

Meissners strofeutvalg er preget av forsiktighet. Det har vært ham om å gjøre å fremlegge bare forholdsvis sikre resultater. Den omstridte str. 9 av Vellekla »*Mart vas él áðr Ála* finner vi ikke i Lesebuch, av Glymdrápa citeres de to enkleste, men ikke de mest karakteristiske, strofene; også Gisle fremtrer som en lettfattelig skald. Vi merker her og der at de to utgivere, som Meissner sier i forordet, ikke alltid har kunnet bli enige. Mens Not. Norr. helt benekter muligheten av *tmesis* av komposita hvor første ledd har stammeformen, ikke genitiv, finner vi flere eksempler på dette i Lesebuch, f. eks. 15,¹ 58.

Ved komposita hvis første ledd er en genitiv, anerkjenner både Kock og Leseb. *tmesis*, f. eks. *Stikla-staðir* (Leseb. 171: *á stað Stikla(r)*), *Heiðabý* (Leseb. 71 *fyr Heiða-/hlunnviggja -bý*). Man vet at genitiv-komposita ofte blir skrevet som to ord i de gamle hskr., videre hvor ofte slike gen. komp. står ved siden av komposita med i første ledd stammeformen uten påviselig betydningsskjell, dette bør komme med i bedømmelsen av *tmesis* i de eldre kvad. Slagordet »enkelhet, naturlighet» passer ikke alltid like godt, om vi går ut fra moderne begreper om disse

¹ Jfr. Sigurdur Nordals anm. av Not. Norr., Ark. 51 s. 179, hvor Leseb. 15 (Eyv. lv. 14) er tolket. S. N. har vist hvordan man kan greie sig uten både *tmesis* og rettelse, *fjórð* betyr 'ifjor', Meissner gjorde altså rett i å følge hskr. Sigurdur Nordals recension blev først trykt et halvt år efter at nærværende anmeldelse var skrevet; da vårt syn på tolkningen av skaldekvad stort sett faller sammen, kan det ikke undgås at en del av ovenst. ser ut som gjentagelser.

ting, dette gir også Meissner uttrykk for i forordet. Det som kan synes vanskelig, ja umulig, å gripe ved første eller annen gangs foredrag for oss, var lett og naturlig for det publikum skalden henvendte sig til, dette var fortrolig med synonymmiken og stilen, »skaldisk» og »folkelig» er ikke motsetninger. Hans Kuhn har med rette gått ett skritt videre her:¹ skaldekvad var ikke beregnet på bare å høres, de blev lært *utenat*, og da kan nok kravet på naturlighet slappes adskillig.

Det er Kocks fortjeneste at han hele tiden har blikket åpent mot den germanske utenverden, både når det gjelder syntaks og ordforråd. En rekke vanskelige strofer med påfallende ordfølge og »overflødige» setningsdeler er blitt klare, fordi han ved siden av kjenningen har trukket inn i skaldetolkningen en annen fellesgermansk stilfigur, parallellismen, eller som andre har kalt det, variasjonsprinsippet. Men Kock forlanger at skaldekvad skal forståes ved muntlig foredrag (§ 131), de var ikke »grotesk akrobatik» (§ 4), og hvor en slik naturlig enkelhet ikke lar sig etablere efter foreliggende håndskrifter, erklærer han dem uten videre for å være »arjt medfarne», skjønt både Not. og Leseb. hvor det passer, vil vise stor ærbødighet for overleveringen. Til gunst for forenklingen antar han i mange flere tilfelle enn ellers vanlig »halvkjenninger» (*pollr* = f. eks. *hjalms pollr*), og genitivuttrykk som *hjør gunnar* = kampens sverd. Tmesis fordommes (se ovf.), likeså den tredelte linje (§ 303 f. eks.). Som et av de sikrere fremskritt må nevnes at småord som preposisjoner og konjunksjoner kan ikke skilles fra det ord de umiddelbart slutter sig til (f. eks. § 224, § 1827). Her vil dog sikkert undersøkelser av setningsaksent, ordgrupper, og rytmegrupper i det gamle sprog kunne gi mere uangripelige resultater.

Meissner fremhever at hans hovedprinsipper er »eine festere Stellung der Überlieferung gegenüber» og en så naturlig tolkning som mulig. Grunnlaget for Lesebuchs tekst er da også Finnur Jónssons Skjaldedigtning, A-bindene, og det er utvist forsiktighet overfor radikale rettelser, enten disse finnes i Skjd. B eller Not. Norr. Likevel kan det være adskillig å innvende nettop mot tekstbehandlingen. Hvor man har mange håndskrifter, er det ikke lenger god metode å velge fritt fra det ene eller det andre håndskrift de lesemåter man har mest lyst på i den hensikt å skaffe en »naturlig» tekst. Ingen utgiver av f. eks. en sagatekst vil behandle håndskriftene slik, her blir oppstillet genealogi og varianter behandles under hensyn til håndskriftets plass i stamtreet; man skiller mellom selvstendig og avledet kilde, grupper av håndskrifter behandles under ett, i hvert enkelt tilfelle gjør man sig rede for hvordan forandringen er opstått. Jón Helgason

¹ Gött. gelehr. Ang. 1929, s. 193.

(Acta VI) og Felix Genzmer (PBB 56 s. 414) har behandlet noen skaldestrofer efter disse prinsipper. Men slik går ikke utgiverne av Lesebuch frem. For strofe 1 i Leseb. (Rgndr. 13) henviser jeg til Felix Genzmers artikkel, men jeg vil også nevne et par andre eksempler. Leseb. 8 (Gldr. 4¹⁻⁴): strofen er overlevert i to hskr.-grupper, Fagrskinna- og Heimskringla-hskr. Begge Fgsk. hskr. og 2 av Hkr. hskr. har *til Hildar/hregg döglinga tveggja*, Cod. Fris. av Hkr. alene har *hreggs*. Leseb. optar efter NN § 1020 »das handschriftlich auch belegte» *hreggs*. Her er det bare altfor tydelig at gen. s'en er kommet inn fordi skriveren av Fris. likesom E. A. Kock har tenkt at *til* styrer jo genitiv, mens alle skriversne i begge de to andre *uavhengige* grupper har skrevet av mekanisk og bevart det opr. *hregg*, som er subj. for verb. *rak* i l. 2 Fgsk. og Hkr. går neppe engang tilbake på felles skriftlig kilde for dette avsnittet.¹ Leseb. 17, Gráfrdr. 2, NN § 255: her er også to hskr.-grupper, Hkr. og den store saga om Olav Tryggvason, som dog ikke i siste instans er uavhengig av Hkr. I l. 8 har alle Hkr.-hskr. og 61 (det beste) av OTrs. *eggjar*, Flat. fra ca. 1390 som stadig misforstår og retter på kvadene, har *eggju*, Bb fra ca. 1400, også mindre nøiaktig, *eggja*. Kock »foretrekker dativen» og *retter* til *eggjum*, som er optatt i Leseb. Leseb. 58 (Húsd. 2) kommer utgiverne, selv med en rettelse uten støtte i hskr., ikke til et helt enkelt resultat:

*móðqflugr ræðr mæðra
mogr hafnjra fgru
(kynnuk óð [hskr. áðr]) ok einnar
áttar (mæðar þóttum).*

Her er delt innskudd, og hovedsetn. konstrueres efter skjemaet 1 a 2 a 4 a 1 c 3 c 1 b 2 bc 3 b. Det er ikke så helt enkelt dette heller. Og hvorfor så rettelsen? Og hvorfor de voldsomme angrep på overleveringen for å få naturligere ordstilling, i tilfelle hvor man ved å følge teksten har like »lett» ordfølge som ovenstående?

Det er ikke bare håndskriftbehandlingen som lider under slagordet »enkelhet, naturlighet». I Leseb. 63 (Tindr 1, 4) går det ut over både overleveringen og Tinds billedbruk. Efter Leseb.:

*Vann á Vinda sinni
verðbjóðr Hugins ferðar
(beit sólgagarr seilar)
sverðs eggja spor leggja.*

¹ Jeg skylder å opplyse om at alle Fgsk. hskr. og K og J 2 av Hkr. har vi bare i avskr. av én skriver, Asgeir Jónsson, som skrev for Arne Magnusson og Torfæus. Men han kan ikke ellers sees å ha rettet én tekst efter en annen.

Leggja i l. 4 er optatt fra 61, alle andre hskr. av Hkr. og OTrs. har *leggi*. Innskuddet blir ikke opdelt, det er så, men i strofen vi behandlet ovenf., var konstruksjonen med delt innskudd tillatt. Og skaldens *billede*, sverdet sett som en hund som biter folk i leggene, det blir borte. Det er et tap, for det er billedet som gir strofen liv. Jfr. Leseb. 99: *egg kom snørp í leggi* og 102: *fráns leggbíta*, samt sagaenes mange kampskildringer, hvor det er fast takktikk å hugge etter benene (*ok af hönnum fótinn*).

Vi kan gå ut fra at en skald som enhver annen har villet bli forstått, d. v. s. ikke misforstått — når man da ser bort fra den slags gåtestrofer som de Viga-Glum og Gisli lager i spesielle øiemed. Bare én tolkning kan være den riktige. Alle forsøk på å opstille regler som kan hjelpe til å løse de »tvetydige» tilfelle må hilses med glede. Men bare nitide filologiske enkeltinterpretasjoner kan her skaffe stilist og syntaktiker materiale til å opstille slike regler.

Kravet på éntydighet tilfredsstilles f. eks. ikke ved Leseb. 37, Þórarinn 2, NN 368.

Knátti hjórr und hetti
(hræflóð bragar Móða
rann um sóknar sæki)
slíðrbeittr staðar leita.

bragar Móða er opf. som dativ: 'blodet rant for skalden' ∴ skalden fikk blodet til å flyte. *Móða* kan være gen., dat. eller akk. av *Móði*, sammenheng og ordstilling må avgjøre det. *hræflóð bragar Móða* kan bare forstås som 'skaldens blod', om *Móða* hadde vært dat., måtte det i prosa stått *efter* verbet. Av *rann um sóknar sæki* ser vi at det ikke er skaldens blod som flyter, det vilde ikke rent utover motstanderen. Ingen tilhører finner altså på å forbinde *hræflóð* med *Bragar Móða*. Men en dativ mellom subj. og pred. er så uventet, at dersom formen *kan* opfattes anderledes, vil den visselig bli det. Her står *hjórr* i l. 1 og venter på en eier, alltså: *Knátti hjórr bragar Móða slíðrbeittr staðar leita und hetti, hræflóð rann um sóknar sæki*. Strofen blir da heller ikke misforstått i Eyrb. saga, Torarinn's hustru forstod straks at han hadde drept motstanderen.

Et annet eksempel er Leseb. 11, Gopþormr 6⁵⁻⁸, NN 1932.

þar gekk Njórdr af Nirði
nadds hámana raddar
valbrands víðra landa
vápnunduðum sunða.

Her oppfatter Kock og Meissner *nadds hámana raddar* som bestemmelse til både *Njórdr* og *Nirði*, *valbrands víðra landa sunða*

vápnundudum = sverdets vide lands ɔ: skjoldets sjø's våben-såret = »av blodigt vapen sårat» (Wb. s. 126) står til *Nirði*. »Forenklingen» er problematisk, følgende skal stå for bevisstheten: *nadds hámana raddar Nirði valbrands víðra landa sunða vápnundudum* og bety 'skjoldkjempen såret av blodig våpen'. Men: 'blodets våpen' er og blir noe annet enn *blóðig vápn*. På jakt etter parallellismer glemmer utg. av Lesebuch et annet skaldisk virkemiddel: motsetningen. Det er mere rimelig å karakterisere to motstandere som to *Nirðir* i kontrast enn som to alen av ett stykke. Vi har her i virkeligheten en konstruksjon som ikke er sjelden hos skaldene: først nevnes to grunnord, så følger i samme rekkefølge kjenningsleddene til dem. Her: *Njorðr nadds hámana raddar* mot *vápnundudum Nirði valbrands víðra landa sunða*, 'spydets høimånes tales Njord — kamplarmens mann' mot 'sverdets brede lands sunds Njord — det flytende blodets mann', d. v. s. seierherren og den blødende fiende. Kjenningene er valgt med hensikt, de gir billede. Og jeg våger å påstå at dersom vi ikke har sett billedet i en skaldestrofe fra den beste tiden, da har vi ikke forstått den. En slik forsyndelse mot billedet finnes også i Leseb. 5, Yt. 27, NN 78, hvor Wörterb. oversetter *hyrjar leistum* »das feuer als ungeheuer gedacht, socke von feuer». Meissner vraker NN 78 'eldskritt', men formoder (etter A. Noreen's forslag) en eldre betydning av *leistr*: 'fuss-spur'. Det er *húspjófr* — tyven som lister sig på sokkelesten — som har fremkalt *hyrjar leistum*, hustyven er ilden, og han *har* ildsko.

Dette er langt fra å være en fullstendig gjennomgåelse av Skaldisches Lesebuch. Eksemplene skal bare vise de prinsipielle innvendinger man må gjøre mot metoden. Det forhindrer ikke at Lesebuch på hver side byr på forbedringer. Av fremskritt fra Skj. B i Skaldisches Lesebuch kan nevnes blandt mange andre Leseb. 47 og 48, 80 (= Reichardt s. 90), 39 (P. Máhl.: *merskyndir* om en mann som rømmer fra kampen, Skjd. B *menskyndir*), 168 o. fl. I 135 (Sigv. Austfv. 10) er konstruksjonen nå funnet, det bevises ved at skaldens ironi er blitt klar: »I sommer lot vi kongens skib ligge med tjeld over utfor øia, nå i høst må vi til å ri — jeg er med på noe av hvert!»

Forhåpentlig vil ovenstående være nok til å vise både for-tjenester og mangler ved Skaldisches Lesebuch. Som fortjeneste regner jeg ophavsmannens våkne kritikk både overfor Skjd. B og den eldre opfatning og overfor E. A. Kocks radikale forenklingsteorier, det forsiktige og samtidigt fyldige utvalg innenfor det avgrensede område, bestrebelsene for å trekke op linjer for skaldediktningens muligheter. Men skal vi komme til en vel fundert opfatning av skaldediktningen, må vi bygge på en ganske anderledes solid behandling av håndskriftma-

terialet. Ingen av rettelsene eller variantvalgene fra Lesebuch kan godtas uten videre, selv om mange — kanskje flertallet — treffer til å være vel begrunnet. Hensynet til meningen må gå forut for hensynet til en enkel strofebygning. Rettelser som ødelegger billedet kan man ikke uten videre anta. Stilen innenfor hver skalds diktning, ja innenfor den enkelte dikters forskjellige kvad, er skiftende; den kommer ikke frem i disse løsrevne strofene, men den er viktig for tolkningen. Skaldene er vittige, patetiske, nøkternt skildrende, malende, triumferende, ironiske o. s. v. alt etter emnet og situasjonen; de lar stemningen komme frem gjennom billedbruken, og først når man har fått tak på hvor skalden vil hen med kjenningen, kan man si man har forstått ham — og etablert en sikker tekst. På slike sikkert etablerte tekster må vi bygge op skaldenes syntaks, metrikk, rytme og ordstillingsteknikk. At heller ikke utgiverne har vært blinde for dette fremgår av forordet: »Der Text ist ein Schultext und hat Charakter der Vorläufigkeit. Die kritische Arbeit der nächsten Zeit, besonders die feinere Untersuchung der Metrik, wird neue Gesichtspunkte ergeben».

Oslo.

Anne Holtsmark.

Bibliografi för 1934.¹

Av W. Norlind.

I. Bibliografi, litteraturhistoria och biografi.

Bibliografi.

- Aberstén, S. & Tiselius, C. A.* Göteborgs och Bohus län i litteratur, karta och bild intill utgången av år 1923. Bibliografisk översikt. Tillägg och rättelser intill utgången av år 1930. Göteborg. VI, 44 s. (Bihang till GoBFF. Bd 4.)
- Afzelius, N.* Svensk litteraturhistorisk bibliografi. 51. 1932. (Sam-laren. N. F. 15. 47 s.)
- Andersen, H., Andersen, P. & Widding, O.* Bibliography of Scandi-navian philology. 9. From the middle of 1933—to the middle of 1934. (APhS. 9. S. 315—379.)
- Beckman, N.* Eine Handschrift des schwedischen Stadtrechtes (Stads-lagen). (Ark. 50. S. 260—264.)
- Benson, A. B.* The Scandinavian collection in the Yale university library. (PSS. 13. S. 33—47.)
- Björn, A.* Ny litteratur om de naturalistiske helleristninger. (Na-turen. 57. S. 54—61.)
- Bring, S. E.* Bibliografisk handbok till Sveriges historia. Sthm. XX, 780 s.
- Bååth, L. M.* Konung Karl Knutssons Närkesgods. (Saxons bok på 75-årsdagen. S. 66—71.)
- Colliander, E.* Sveriges rikets lag 1734—1934. Bibliografisk för-teckning. (Minnesskrift ägnad 1734 års lag. 1. S. 513—549.)
- Collijn, I.* Sveriges bibliografi intill år 1600. Bd 1. H. 1. 1478—1487. Upps. 80 s., 1 bl. facs. 4:o. (Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet. 10: 14.)
- Dalby, N.* Bibliografi över de under 1933 från trycket utgivna, huvudsakligen svenska skrifter och uppsatser, som röra moders-målsundervisningen. (Årsskrift för modersmålslärares förening. S. 78—110.)
- De Laval, G. & Jacobowsky, C. V.* Jämtlandslitteratur. (Svenska turistförs årskrift. S. 267—272.)

¹ Böckernas format är 8:o, där ej annat anges. — Förteckning på starkare förkortningar av tidskriftstitlar m. m. bifogas vid slutet av bibliografin. — Några skrifter, tryckta före 1934, som icke kommit att medtagas i föreg. årsbibliografier, anföras även här.

- Elfstrand, P.* Svensk historisk bibliografi. 1933. 97 s. (HTsv. 54. Bil.)
- Essén, M.* Sörmlandslitteratur. II. Ortsbeskrivningar. (Sörmlandsbygden. 3. S. 158—165.)
- Gotländsk bibliografi. 1932—1933. (Gotländskt arkiv. 6. S. 71—89.)
- Hvidtfeldt, J.* Et nyt haandskrift til Christiern den andens landlov. (Scandia. 7. S. 160—166.)
- Jahresbericht über die Erscheinungen auf dem Gebiete der germanischen Philologie. Hrsg. von der Gesellschaft für deutsche Philologie in Berlin. 53 (N. F. 11), Bibliographie 1931 [tr. 1934]. Berl. & Lpz. VI, 1, 247 s.
- Kalén, J.* Register till Folkminnen och Folktankar. Bd XI—XX. (År 1924—1933.) (FoF. 21. S. 180—236.)
- Kroman, E.* Et Par senmiddelalderlige Haandskrifter fra Skovkloster. (Studier Dahlerup. S. 118—125.)
- Lindén, B.* Handledning över riksarkivet för dalslandsforskare. 2. (Hembygden. Utg. av Dalslands fornminnes- och hembygdsförbund. S. 96—122.)
- Lindqvist, L. E.* Anteckningar till en Jönköpingsbibliografi. Jönköping. 33 s. (Ur Mäster Gudmunds gilles årsbok. 1933. Med tillägg.)
- Litteratur vedrørende Jylland 1933. (SoK. 3. S. 33—41.)
- Lynam, E.* Early maps of Scandinavia and Iceland. (Saga-book of the Viking-society. Vol. XI. P. 1. 1928—1933. S. 1—4.)
- Nielsen, K. M.* Et lovhaandskrift og dets forlæg. (Studier Dahlerup. S. 141—149.)
- [Nordische] Bibliographie. 1933—34. (NR. 7. S. 80—91, 132—144, 167—179.)
- Noreen, E.* Originaltryck till en skrift av Lucidor. (Samlaren. N. F. 15. S. 109—112.)
- Norlind, W.* [Nordisk filologisk] Bibliografi för 1933. (Ark. 50. S. 364—388.)
- Olson, E.* Neuere Beiträge zur altnordischen Religionsgeschichte. (Archiv für Religionswissenschaft. 31. S. 213—271.)
- Samuelsen, J.* Föroyskar bökur 1924—sept. 1934. (Norsk aarbok. 15. S. 90—92.)
- Schmidt, A. F.* Litteratur om Almuekultur og Folkeminder 1933. (FoN. 10. S. 244—253.)
- Skrifter om Dal och dalbor. (Hembygden. Utg. av Dalslands fornminnes- och hembygdsförbund. S. 148—151.)
- [*Smith, O.*] Oversigt over topografisk litteratur 1933. (FoN. 10. S. 191—208.)
- Streitberg, G.* Germanisch. (Indogermanisches Jahrbuch. 17. S. 213—251.)

- Tilander, G.* Eine anonyme Stammbucheintragung in Langebeks Quarthandschrift. (APhS. 9. S. 283—288.)
- Virdestam, G.* Förteckning över Växjö domkapitels arkiv. Växjö. 47 s. (Ur Växjö stifts herdaminne. D. 8.)
- Åmark, M.* Ett broderskapsbrev från Husby kloster. (Dalarnas hembygdsbok. S. 72—79.)

Litteraturhistoria.

- Beckman, N.* Ytterligare om Sigvats Austrfararvisur. (Ark. 50. S. 197—217.)
- Belaeuw, N. T.* Eymundar saga and Icelandic research in Russia. (Saga-book of the Viking-society. Vol. XI. P. 1. 1928—1933. S. 93—99.)
- Benediktsson, J.* Om kilderne til Resens Islandsbeskrivelse. (Aarb. S. 161—181.)
- Berendsohn, W. A.* Hælfdenes Vater. (Ark. 50. S. 148—156.)
- Bröndum-Nielsen, J.* Om fragmenterne af den gammeldanske *Siæla Tröst*. (APhS. 9. S. 187—192.)
- Buckhurst, Helen T. McM.* Sæmundr inn Froði in Icelandic folklore. (Saga-book of the Viking-society. Vol. XI. P. 1. 1928—1933. S. 84—92.)
- Droege, K.* Zur Siegfrieddichtung und Thidrekssaga. (ZfdA. 71. S. 83—100.)
- Einarsson, S.* Eiríkr Magnússon and his saga-translations. (PSS. 13. S. 17—32.)
- Old English *Beot* and old Icelandic *Heitstrenging*. (PMLA. 49. S. 975—993.)
- Friesen, O. v.* Ynglingatrædet i Upsala. (Upsala Nya Tidning. Jul-n:r. S. 2—4.)
- Garborg, Hulda.* Edda-minningar i indianske legender. (Edda. 34. S. 444—462.)
- Goedecke, A.* Die Darstellung der Gemütsbewegungen in der isländischen Familiensaga. Hamb. 1933. 62 s. (Diss.) (Nordische Brücke. 1.) (Anm. AfdA. 53. S. 75—77 av *A. Heusler*; MPh. 31. S. 322—323 av *C. N. Gould*.)
- Hamel, A. G. van.* Vatnsdælasaga and Finnbogasaga. (JEGPh. 33. S. 1—22.)
- Helgason, J.* Norrön litteraturhistorie. Kjbh. 238 s.
- Til Heiðreks sagas overleveringshistorie. (APhS. 9. S. 158—160.)
- Houken, A.* Nyere dansk sprogforskning. (OoB. 43. S. 505—512.)
- Jeffrey, Margaret.* The discourse in seven Icelandic sagas. Drop-laugarsona saga, Hrafnkels saga Freysgoða, Víga-Glúms saga, Gísla saga Súrssonar, Fóstbrœðra saga, Hávarðar saga Ísfríðings, Flóamanna saga. Bryn Mawr, Pa. IX, (1), 103 s. (Diss.)

- Jóhannesson, A.* Zu Snorris Skaldskaparmal. (ZfdPh. 59. S. 126—136.)
- Jónsson, F.* Til belysning af Snorri Sturlusons behandling af hans kilder. (Ark. 50. S. 181—196.)
- Um íslenska sagnaritun og um Njálu sérstaklega. (Skirnir. 108. S. 11—40.)
- Krappe, A. H.* Alexandrinische Nachklänge in der älteren Skaldendichtung. (ZfdA. 71. S. 181—186.)
- Kristensen, M.* Lægmandsarbejdets betydning for vor videnskab. (Saga och sed. Gustav Adolfs akademis årsbok. 1932—1934. S. 35—38.)
- Kuhn, H.* Die Skaldendichtung. (Germanische Philologie. S. 411—418.)
- Lindström, A.* När skrevs Thet Swenska språketz Klagemål? (NsvSt. 14. S. 71—104.)
- Malone, K.* Aki Orlungatrausti. (Saga-book of the Viking-society. Vol. XI. P. 1. 1928—1933. S. 26—29.)
- Neckel, G.* Das Nordische und die deutsche Bildung. (NR. 7. S. 1—13.)
- Neuman, K.* Dateringen av den s. k. Karlskrönikans olika partier och antalet författare. Upps. 34 s., 6 pl.-bl. (UUÅ.)
- Karlskrönikans proveniens och sanningsvärde. En undersökning och några slutsatser. 3. (Samlaren. N. F. 15. S. 113—221.)
- Ohrt, E.* Eja mit Hjærte. (DSt. S. 43—69.)
- Reuschel, Helga.* Der Göttertrug im Gunnarspátrr Helmings. (ZfdA. 71. S. 155—166.)
- Untersuchungen über Stoff und Stil der Fornaldarsaga. Leipz. 1933. 135, (1) s. (Diss.) (Anm. AfdA. 53. S. 32—35 av *A. Heusler*.)
- Rohmann, A.* Det bornholmske fadervor. (Studier Dahlerup. S. 205—217.)
- Schlauch, Margaret.* Romance in Iceland. Lond. 209 s. (Publications of the American Swedish foundation.)
- 'The Drauma-Jóns saga' and its sources. (MLR. 29. S. 421—433.)
- Schneider, H.* Englische und nordgermanische Heldensage. Berl. & Lpz. 1933. 144 s. (Sammlung Göschen. 1064.) (Anm. Litbl. 55. S. 372—373 av *W. Golther*; M. 40. Sp. 290—292 av *J. de Vries*; NR. 6. S. 89—90 av *K. Kaiser*.)
- Germanische Heldensage. Bd 2. 1 Abt. Berl. & Lpz. 1933. (5), 326, (1) s. (Grundriss der germanischen Philologie. 10: 2.) (Anm. AfdA. 53. S. 19—32 av *A. Heusler*; M. 41. Sp. 179—180 av *A. G. van Hamel*.)
- Schröbler, Ingeborg.* Wikingische und spielmännische Elemente im zweiten Teile des Gudrunliedes. Halle a. S. XXIV, 111 s.

(Rheinische Beiträge und Hilfsbücher. 20.) (Anm. DLz. 55. Sp. 1651—53 av *G. Ehrismann*.)

Schröder, F. R. Helgi und Sigrun. (Studia germanica. S. 312—317.)

Schütte, G. De episke Motiver: den handlende Kvinde og den ombejlede Kvinde. (Studia germanica. S. 318—327.)

— Tendensdigtning i Heltedagnet. (DSt. S. 145—165.)

Sydow, C. W. v. Niebelungendiktningen och sägnen om "An bheoir lochlannach". (Studia germanica. S. 377—384.)

Wieselgren, P. Volsungasaga und Liederlücke. (Ark. 50. S. 70—89.)

Will, G. Die Darstellungen der Gemütsbewegungen in den Liedern der Edda. Hamburg. 84 s. (Diss.) (Nordische Brücke. 2.)

von der Leyen, F. Das Heldische in der nordischen Dichtung. (NR. 7. S. 29—40.)

Vries, J. de. Om Eddaens Visdomsdigtning. (Ark. 50. S. 1—59.)

— Über die Datierung der Eddalieder. (GRM. 22. S. 253—263.)

Biografi.

Hellquist, E.

Sahlgren, J. Elof Hellquist. (Ark. 50. S. 273—289.)

Hildebrand, E.

Bror Emil Hildebrand, hans liv och gärning. Föredrag . . . av *B. Hildebrand*. (Fornv. 29. S. 257—316.)

Hildebrand, H.

Arne, T. J. Hans Hildebrand som förhistoriker . . . (Fornv. 29. S. 317—326.)

Thordeman, B. Hans Hildebrand som medeltidsforskare . . . (Fornv. 29. S. 327—336.)

Jónsson, F.

Finnur Jónsson. (Islandsk Aarbog. 7. S. 3—24.)

Af Finnur Jónssons Saga. (Islandsk Aarbog. 7. S. 25—38.)

Finnur Jónsson af *J. Helgason*. (Aarb. S. 138—160.)

Sigmundsson, F. Finnur Jónsson. Ritaskrá. (Skirnir. 108. S. 199—208.)

Müller, S.

Mindefesten for . . . Sophus Müller . . . [Mindeord af *M. Mackeprang*, *S. Lindqvist*, *A. W. Brögger* m. fl.] (Aarb. S. 1—38.)

Wiklund, K. B.

En bortgången svensk språkforskare av *T. E. Karsten*. (Finsk tidskr. 117. S. 213—223.)

II. Nordisk språkvetenskap.

1. I allmänhet.

- Arntz, H.* Urgermanisch, Gotisch und Nordisch. (Germanische Philologie. S. 29—74.)
- Beckman, N.* Västeuropeisk syntax. Några nybildningar i nordiska och andra västeuropeiska språk. Gbg. 44 s. (GHÅ 40: 5.) (Anm. NTL. N. S. 10. S. 537 av *E. W[essén]*.)
- Bjerre, B.* Fisl. *hvenær, nær*; fsv. *nær, nār* m. m. (Studia germanica. S. 28—40.)
- Collinder, B.* Språkforskningens uppgifter. (NTL. N. S. 9. S. 378—393.)
- Dal, Ingerid.* Zur Geschichte der *ia*-Stämme im Westgermanischen. (NTS. 7. S. 243—252.)
- Diderichsen, P.* Om Brugen af det sammenfattende *þa* i østnordisk Lovsprog. (Studier Dahlerup. S. 92—101.)
- Friesen, O. v.* Har det nordiska kungadömet sakralt ursprung? En ordhistorisk utredning. (Saga och sed. Gustav Adolfs akademiens årsbok. 1932—1934. S. 15—34.)
— Sv. göra. (NsvSt. 14. S. 123—164.)
- Hansen, A.* Om "ja" og "nej". (APhS. 9. S. 225—245.)
- Jespersen, O.* Linguistica. Selected papers in English, French and German. Kbh. 1933. (6), 461 s. (Anm. BSL. C. R. 35. S. 4—5 av *F. Mossé*.)
- Jones, T. G.* Alliteration: Welsh and Scandinavian. (Aberystwyth studies. 13. S. 1—10.)
- Leijström, G.* Om obestämda artikeln. Ett bidrag till nordisk språkhistoria. Akad. avh. Upps. Sthm [tr. Upps.]. VIII, 192, (1) s. (Nordiska texter och undersökningar utg. i Uppsala av *B. Hesselman*. 3.) (Anm. Skírnir. 108. S. 239—240 av *A. J[óhannesson]*.)
- Le Sage de Fontenay, F.* Arabiske kulturord i nordiske Sprog, særlig Islandsk. (Islandsk Aarbog. 7. S. 60—79.)
- Lid, N.* Siech und Seuche. Eine sprachlich-volksmedizinische Untersuchung. (NTS. 7. S. 170—177.)
- Lidén, E.* Blandade språkhistoriska bidrag. 2. Nordiska ordstudier. Gbg. 67 s. (GHÅ. 40: 3.) (Anm. BSL. C. R. 35. S. 148—149 av *A. Sommerfelt*; NTL. N. S. 10. S. 384—385 av *E. W[essén]*.)
- Ljunggren, K. G.* "Allmänning" såsom topografisk benämning i Nordens medeltida städer. (Studia germanica. S. 148—158.)
- Marstrander, C. J. S.* A West-Indoeuropean correspondence of vocabulary. (NTS. 7. S. 335—343.)

- Mattsson, G.* Presens konjunktiv i den germanska konditionalsatsen. (Studia germanica. S. 200—225.)
- Neckel, G.* Zur gemeinnordischen Stellung des possessivpronomens. (APhS. 9. S. 185—186.)
- Nyrop, K.* Ordenes Liv. Udg. af *G. Skov*. Bd 6. (6), 144, (1) s. Kbh. (Anm. NTL. N. S. 10. S. 295 av *N. M[øller]*.)
- S[ommerfelt], A.* Questions of phonological evolution in old Scandinavian. (NTS. 7. S. 355—362.)
- Wadstein, E.* On the relations between Scandinavians and Frisians in early times. (Sagabook of the Viking-society. Vol. XI. P. 1. 1928—1933. S. 5—25.)
- Vasmer, M.* Germanische Lehnwörter im Russischen. (Annales academiæ scientiarum fennicæ. B. 30. S. 300—302.)
- Wieselgren, P.* Några små ordförklaringar. (Studia germanica. S. 396—399.)

2. Isländska och fornnorska.

a. Grammatik, lexikografi, stilistik och metrik.

- Brattegard, O.* Einige norwegische Wörter in mittelniederdeutschen hanseatischen Texten. (NTS. 7. S. 278—286.)
- Finnbogason, G.* Nogle bemærkninger om skjaldedigtningens "kenningar". (APhS. 9. S. 69—75.)
- Flom, G. T.* Did old Icelandic have vowel harmony? (Studia germanica. S. 45—58.)
- Vowel-harmony in old Norse and Northern Aberdeenshire Scotch. (JEGPh. 33. S. 178—193.)
- Gjöstein, Ingerid.* Uregelmessige genitivformer i norske diplomater fra det 14. århundre. (Ark. 50. S. 90—129.)
- Gould, C. N.* Two lexicographical notes to the *Þorsteins saga Víkingssonar*. (Studia germanica. S. 74—75.)
- Hægstad, M.* Nokre ord um maalet i Didriks saga. (APhS. 9. S. 265—282.)
- Jónsson, G.* Löghelgur og rúmhelgur. (Skirnir. 108. S. 209—210.)
- Kallstenius, G.* Ett bidrag till isländsk lexikografi. (Studia germanica. S. 90—96.)
- Krogmann, W.* Die "Edda". (Ark. 50. S. 243—249.)
- Kuhn, H.* Die altgermanische Verskunst. (Germanische Philologie. S. 19—28.)
- Leijström, G.* Delabialisation i isländska. (Ark. 50. S. 307—334.)
- Lid, N.* Altnorw. *Þorri*. (NTS. 7. S. 163—169.)
- Mezger, F.* Aisl. *Þunngeðr*. (APhS. 9. S. 313—314.)
- Das Neutrum des altnordischen Part. Pass. der Verben der dritten schwachen Klasse. (Ark. 50. S. 130—133.)

- Mincoff, M.* Altisl. sätrar. (AfdA. 53. S. 231—233.)
- Mohr, W.* Kenningstudien. Beiträge zur Stilgeschichte der altgermanischen Dichtung. Stuttgart. 1933. VI, 138, (1) s. (Tübinger germanistische Arbeiten. Bd 19.)
- Mossé, F.* Skothending. (Studia germanica. S. 242—250.)
- Olsen, M.* Þundarbenda. (MoM. S. 92—97.)
- Várbelgir. (MoM. S. 98—100.)
- Pipping, H.* Några anteckningar om galdralag. (APhS. 9. S. 177—184.)
- Seip, D. A.* Et höiere talemål i middelalderen. (NTS. 7. S. 211—242.)
- Sturtevant, A. M.* Certain phonetic tendencies in old Norse. (Language. 10. S. 17—26.)
- Old Norse etymologies. (JEGPh. 33. S. 89—97.)
- Western, A.* Streiftog i gammelnorsk syntaks. (MoM. S. 53—72.)
- Widding, O.* Bemærkninger til Neckels dialektale Inddeling af de ældste islandske Håndskrifter. (Studier Dahlerup. S. 157—160.)
- Vogt, W. H.* Aldartryggðir ok ævintryggðir. Zur entwicklung von germ. *ald-* und *aiw-* zu 'immerdar' und 'ewig'. (PBB. 58. S. 1—66.)
- Vries, J. de.* De skaldenkenningen met mythologischen inhoud. Haarlem. 84 s. (Nederlandsche bijdragen op het gebied van germaansche philologie en linguistiek. 4.)
- Zetterholm, D. O.* Atlamál. Studier i en eddadikts stil och meter. Akad. avh. Upps. Sthm [tr. Upps.]. (1), VI, (1), 122 s. (Nordiska texter och undersökningar utg. i Uppsala av *B. Hesselman*. 2.) (Anm. DLz. 55. Sp. 2124—27 av *A. Heusler*; Skirnir. 108. S. 240 av *A. J[óhannesson]*.)
- Åkerlund, W.* En ordstudie. (Isl. *hvílikr*). (Studia germanica. S. 414—428.)

b. Texter, översättningar och kommentarer.

Texter.

- Acta comitorum generalium Islandiæ. Alþingisbækur Íslands. Sögufélag gaf út. 6: 1—2. S. 1—112; 113—192. Rvík. 1933—34. (Sögurit. 9.)
- Annales islandici posteriorum sæculorum. Annálar 1400—1800. Gefnir út af Hinu íslenzka bókmenntafélagi. Rvík. III: 1. S. 1—128; III: 2. S. 129—256. Rvík 1933—34.
- Aus der Heimskringla. Einführung des Christentums in Norwegen. Halle/Saale. 54 s. (Altnordische Übungstexte. Hrsg. von *E. Mogk* und *K. Reichardt*. Nr. 5.)

- Aus der Snorra-Edda. Thors Fahrt zu Útgardaloki. Die Sigurd-sage. Hrsg. von *E. Mogk*. Halle/Saale. 31 s. (Altnordische Übungstexte. Hrsg. von *E. Mogk* und *K. Reichardt*. Nr. 1.)
- Aus der Thidrekssaga. Wieland der Schmied. Hrsg. von *H. Reuschel*. Halle/Saale. 48 s. (Altnordische Übungstexte. Hrsg. von *E. Mogk* und *K. Reichardt*. Nr. 4.)
- Ausgewählte Stücke aus der Egilssaga Skallagrímssonar. Hrsg. von *Elisabeth Karg-Gasterstädt*. Halle/Saale. XXIV, 42, 2 s. (Altnordische Übungstexte. Hrsg. von *E. Mogk* und *K. Reichardt*. Nr. 3.)
- Blanda fróðleikur gamall og nýr. Sögufélag gaf út. 5: 1—3. S. 1—112; 113—192; 193—288. Rvík. 1932—1934. (Sögurit. 17.)
- Búalög um verðlag og allskonar venjur í viðskiptum og búskap á Íslandi. Sögufélag gaf út. H. 3. S. 161—224. Rvík. 1933. (Sögurit. 13: 3.)
- Diplomatarium islandicum. Íslenzkt fornbréfasafn, sem hefir inni að halda bréf og gjörninga, dóma og máldaga, og aðrar skrár, er snerta Ísland eða íslenzka menn. Gefið út af Hinu íslenzka bokmenntafélagi. 13: 1 (1555—1556)—13: 2 (1556—1557). S. 1—128; s. 129—256. Rvík. 1933—1934.
- Egill Skallagrímsson. Höfuðlausn. Sonatorrek. Arinbjarnarkviða. Hrsg. von *K. Reichardt*. Halle/Saale. 47 s. (Altnordische Übungstexte. Hrsg. von *E. Mogk* und *K. Reichardt*. Nr. 2.)
- Laxdæla saga Halldórs þættir Snorrasonar Stúfs þátr. *E. Ó. Sveinsson* gaf út. Rvík. XCVI, 318, (2) s. (Íslenzk fornrit. 5.)
- Morkinskinna. Ms. no: 1009 fol. in the Old Royal collection of the Royal library, Copenhagen. With an introduction by *J. Helgason*. Copenh. 14, (1), (73 s. faks.). Fol. (Corpus codicum islandicorum medii ævi. 6.)
- Safn til sögu Íslands og íslenzkra bókmennta að fornu og nýju. Gefið út af Hinu Íslenzka bókmenntafélagi. 6: 2—3. S. 1—80, 81—128. Rvík. 1933—34.
- Vatsdælasaga. Udg. for Samfund til Udgivelse af gammel nordisk Litteratur ved *F. Jónsson*. H. 1. S. 1—80. Kbh. (S. T. U. A. G. N. L. Skrifter. 58: 1.)

Översättningar.

- Das Pferd des Priesters Hrafinkel. Übertragen und mit einer Einführung versehen von *W. Baetke*. Hamb. 50, (1) s. (Bauern und Helden. Geschichten aus Alt-Island. Hrsg. von *W. Baetke*. 9.)
- Krüger-Hansen, K.* Översättningar från isländskan. Lund. 17 s.
- Snorres kongesagaer. Overs. av *Anne Holtsmark* og *D. A. Seip*. Bd 1—2. Oslo. 343, (1) s.; 359, (3) s.

Wikinger entdecken Amerika. Die altisländischen Berichte übertragen und mit einer Einführung versehen von *G. Steche*. Hamb. 87 s. (Bauern und Helden. Geschichten aus Alt-Island. Hrsg. von *W. Baetke*. 10.)

Kommentarer.

- Einarsson, S.* Notes on Gísla saga. (AphS. 9. S. 85—96.)
Finnbogason, G. Ofljóst. (Skirnir. 108. S. 211.)
Genæmer, F. Die ersten Gesätze der Thorsdrapa. (Studia germanica. S. 59—73.)
Jónsson, F. Tekstkritiske bemærkninger till Skjaldekvad. Kbh. 60 s. (Det k. danske Vid:s Selsk. Hist.-filol. Meddelelser. 20: 2.)
 — Þulur. Sökonge- og jættenavneremserne. (APhS. 9. S. 290—308.)
Knudsen, T. To nye utgaver av gammel norsk homiliebook [“Codex AM. 619 quarto, Old Norwegian book of homilies“ utg. av *G. T. Flom*. “Gamal norsk homiliebook, Cod. AM. 619 4°“ utg. ved *G. Indrebø*.] (MoM. S. 77—82.)
Kock, E. A. Till Hemingsrimur. (Ark. 50. S. 335—343.)
 — Notationes norrœnæ. Anteckningar till Edda och skaldediktning. D. 20. Lund. 93 s. (LUÅ. N. F. Avd. 1. Bd 30. Nr 6.)
Krause, W. Húsdrápa 9. (Studia germanica. S. 116—120.)
Lindquist, I. Kritisk undersökning av sista raden i Skirnismál. (Studia germanica. S. 128—137.)
Magoun, F. P. Whence ‘Dúlcifal’ in Gøngu-Hrólf’s saga? (Studia germanica. S. 176—191.)
Mezger, F. á aldinn mar. (Ark. 50. S. 271—272.)
 — muntu i øngan ormgard lagidr. (Därst. S. 269—270.)
Noreen, E. Några Eddaställen. (Studia germanica. S. 258—260.)
Olson, E. Anmärkningar till ett par verser av Þórðr Kolbeinsson. (Studia germanica. S. 261—264.)
Reichborn-Kjennerud, I. Eldr við sottom — ax við fjolkyngi. (MoM. S. 149.)
 — Et kapitel av Hauksbók. (Därst. S. 144—148.)
Zatočil, L. Hárbardsljod 50, 3. 4. (ZfdA. 71. S. 168.)

3. Norska.

- Heggstad, L.* Vegem fram til eitt norsk mál. (SoS. 40. S. 1—20.)
Iversen, R. Lånord og lønnord. 11, 12, 13. (Det k. norske vid:s selskabs forhandlinger. 6. S. 66—69, 134—137, 214—217.)
 Norsk riksmålsordbok. Udg. av *T. Knudsen* og *A. Sommerfelt*. Un-

der medverknig av *K. E. Böttker, U. Mörk, J. Mörland, R. Ullmann*. H. 13—17 [fysik-apparat — isbryter]. Sp. 1405—2204. Oslo.

- Seip, D. A.* Fornorskingen av vårt språk og forutsetningene for den. Oslo. 1933. 74, (1) s. (Universitetets radioforedrag.) (Anm. BSL. C. R. 35. S. 131—132 av *A. Sommerfelt*.)
 — Studier i norsk språkhistorie. Oslo. (9), 299, (3) s.
Western, A. Elementær analyse. (MoM. S. 73—76.)

4. Svenska.

a. Grammatik, lexikografi, stilistik, metrik och textkommentarer.

- Andersen, H.* En Ordstudie i Vilhelm Ekelunds Lyrik. (NsvSt. 14. S. 105—115.)
Bergman, G. Ett holländskt lånord. (Studia germanica. S. 22—27.)
 — Skolpojkslang. Sthm. 141 s. (Anm. NTL. N. S. 10. S. 295 av *E. W[essén]*.)
 — Tolkning av månsingord. (NsvSt. 14. S. 50—55.)
 — Ur en Stockholms-nasares ordförråd. (Därst. S. 56—70.)
Bjerre, B. tärffwa höffwe mees PM 192, 21. (Ark. 50. 265—268.)
Collinder, B. Svenska inslag i finska språket — och omvänt. (NTL. N. S. 10. S. 309—329.)
Geijer, H. Skriftspråksnormer och talspråksnormer. (Med anledning av folkskollärarkårens skriftspråkkommittés förslag i rätt-skrivningsfrågan.) (NsvSt. 14. S. 165—229.)
 — — Upps. 67 s. (Anm. NTL. N. S. 10. S. 385—386 av *E. W[essén]*.)
Hjelmqvist, Th. En anmärkning till Kellgrens "Mina löjen". (NsvSt. 14. S. 116—118.)
 — Ett svenskt talesätt i komparativ belysning. (Studia germanica. S. 86—89.)
Impiwaara, H. Einhändiggen — inhändigga. (Annales academiae scientiarum fennicae. B. 30. S. 323—332.)
Jansson, V. Fornsvenska legendariet. Handskrifter och språk. Akad. avh. Upps. Sthm [tr. Upps.]. XXIX, 241 s., 2 bl. facs. (Nordiska texter och undersökningar utg. i Uppsala av *B. Hesselman*.)
Körner, R. Svenskans konstruktionsmöjligheter vid verbet *låta* och dettas motsvarigheter i engelskan. (Moderna språk. 28. S. 184—186.)
Lidén, E. Ett ordstäv i Stockholms stads tänkebok år 1489. (Saga och sed. Gustav Adolfs akademis årsbok. 1932—1934. S. 12—14.)

- Lidén, E.* Fornsvenska *stughu-gafl*. (Ark. 50. S. 68—69.)
— Om Hålsingelagens *kulfiski* och andra fisketermer. (Ark. 50. S. 60—67.)
- Ljunggren, C. A.* Bör det i skrift heta "*icke varken . . eller*" eller "*icke vare sig . . eller*"? (Studia germanica. S. 138—147.)
- Ljunggren, R.* Supinum och dubbelsupinum. Syntaktiska studier. Upps. IV, 103 s. (UUÅ.) (Anm. NTL. N. S. 10. S. 456 av *E. W[essén]*.)
- Malmstedt, A.* Mer och mindre god svenska. 4. (Moderna språk. 28. S. 145—173.)
- Nyström, G.* Adverbet så vid eftersatser. (Årsskrift för modersmålslärares förening. S. 35—42.)
- Ordbok över svenska språket utg. av Svenska akademien. H. 127—131. Instrument-jöten. Sp. I 881—1,256, J 1—504. Lund. 4:o.
- Palmér, J.* Undersökningar i Olavus Petri språk. 1. Lund. 81 s. (LUA. N. F. Avd. 1. Bd 30. Nr. 2.)
- Svanberg, N.* Verner von Heidenstam och Gustaf Fröding. Två kapitel om nittitalets stil. Sthm [tr. Upps.]. X, 221 s. (Nordiska texter och undersökningar utg. i Uppsala av *B. Hesselman*. 1.)
- Söderwall, K. F.* Ordbok över svenska medeltids-språket. Suppl. H. 4. Av *W. Åkerlund*. Sthm [tr. Lund]. S. 113—144. 4:o. (Samlingar utg. av Svenska fornskriftsällskapet. H. 171.)
- Toivonen, Y. H.* Ist fi. *alli* schwedischen Ursprungs? (Annales academiæ scientiarum fennicæ. B. 30. S. 465—469.)
- Östergren, O.* Nusvensk ordbok. H. 56—58. Sthm.

b. Texter.

- Cappelin, O.* Kijwijcks byelag eller den ordning och skick der bleff wprettat anno 1690 den 1 Martij. (Skånes hembygdsförbunds årsbok. S. 37—46.)
- 1552 års fiskerannsaking. [Utg. av *J. Nordlander*.] (Norrländska samlingar. 13 (3: 3). S. 35—76.)
- Handlingar rörande Sveriges historia. Utg. av Riksarkivet. Sthm. Ser. 4. Kammarkollegiets protokoll. Med bilagor. 1. 1620—1638. Genom *S. Hedar*. XII, (1), 565 s.
- Historiska handlingar. Sthm. D. 29. *De Geer, L.* Brev och affärshandlingar 1614—1652. Utg. med anslag ur Humanistiska fonden av Kungl. samfundet för utgivande af handskrifter rörande Skandinaviens historia genom *E. W. Dahlgren*. XXIV, 707 s.
- Jonson, E.* Johan Månssons uplifvade aska. En märklig sjöbok och dess beskrivning av Stockholms skärgård. (Segel och motor. 1935: jan. [tr. 1934]. S. 35—40.)

- Jämtlands domböcker och landstingsprotokoll. 2. Jämtlands domböcker 1634—1643. Östersund. (3), 185, (1) s.
- Källquist, E.* Thet swenska språketz klagemål. Litteraturhistorisk undersökning jämte text och tolkning. Akad. avh. Upps. 346 s. (Anm. NTL. N. S. 10. S. 537—538 av *G. A[xberger]*.)
- Länsarkivets aktpublikationer. 4. Handlingar rörande Visby domkyrka, dess jordar och inventarier. 1—2. [Utg. av *R. Steffen.*] (Gotländskt arkiv. 5. S. 45—60.)
- — 6. Handlingar angående jakt och djurfång på Gotland . . . (Därst. 6. S. 50—63.)
- Namlös och Valentin. Kritische Ausgabe mit nebenstehender niederdeutscher Vorlage hrsg. von *W. Wolf.* Sthm [tr. Upps.]. CVIII, 161, (1) s. (Samlingen utg. av Svenska fornskriftsällskapet. H. 172.)
- Noreen, E.* Verser från 1400-talet i Knivsta kyrka. (Samlaren. N. F. 15. S. 108.)
- Runius, J.* Samlade skrifter. Utg. av *E. Noreen.* Sthm. H. 2, 3. S. 209—320, VII s., 1 portr.; 160 s. (Svenska författare utg. av Svenska vitterhetssamfundet. 17.)
- Sveriges rikets lag gillad och antagen på riksdagen år 1734. Till 200-årsdagen av lagens tillkomst efter den första i antikva tryckta uppl. av år 1780 utg. i facsimile 1934. (3) s.; (18), 398, (1) s. facs. (Minnesskrift ägnad '1734 års lag. 3.)
- Thorild, Th.* Samlade skrifter. Utg. av *S. Arvidsson.* H. 3. Sthm. 208 s. (Svenska författare utg. av Svenska vitterhetssamfundet. 15.)
- Upplandslagen enligt Codex Esplunda. Utg. av *S. Henning.* H. 2. S. 79—202, (1), XIX s., 1 facs. Sthm [tr. Upps.]. (Samlingar utg. av Svenska fornskriftsällskapet. H. 170.)
- Wivallius.* Två dikter av Lars Wivallius. Textkritiska studier av *E. Noreen.* (NsvSt. 14. S. 272—293.)

5. Danska.

a. Grammatik, lexikografi, stilistik, metrik och textkommentarer.

- Andersen, H.* Johannes V. Jensens Allitterationspoesi. En sproglig Undersøgelse. (DSt. S. 128—144.)
- Johannes V. Jensens Oversættelse af Egils Saga. Nogle Randbemærkninger til Ordvalget. (Studier Dahlerup. S. 102—113.)
- Metodisk-kronologiske Bidrag til gammeldansk Lydhistorie. (Studia germanica. S. 1—9.)

- Andersen, P.* Nogle Fejl i Rask's Lydopfattelse. (Studier Dahlerup. S. 244—256.)
- Bröndum-Nielsen, J.* Dækket direkte Tale. (Festskrift V. Andersen. S. 349—357.)
- Om middelalderlig Nedskrivning efter Diktat. (Studier Dahlerup. S. 63—66.)
- Glahder, J.* Genitiv paa -es i dansk. (Studier Dahlerup. S. 126—134.)
- Hansen, A.* Om lydudviklingen i sammensætninger. (Studier Dahlerup. S. 224—230.)
- Hansen, H. P.* Bleg — Blegjord — Blegkorn. (Studier Dahlerup. S. 37—40.)
- Hoffmeyer, Ingrid.* Kaniæl. (APhS. 9. S. 222—224.)
- Jensen, J. M.* Ordet Agn. (FH. 7. S. 634.)
- Jespersen, O.* Gruppegenitiv på dansk. (Studier Dahlerup. S. 1—7.)
- Juul-Jensen, H.* Om den lexikalske udnyttelse af efterleddet i sammensætninger. (Studier Dahlerup. S. 8—24.)
- Jørgensen, P.* Om nasalindskud i fremmedord. (Studier Dahlerup. S. 192—195.)
- Klitgaard, C.* Skabhals. (DSt. S. 180—181.)
- Skældsord og foragtelig Gestus. (Därst. S. 88—89.)
- Kristensen, M.* Metatese. (DSt. S. 107—120.)
- Runding foran v-lyd. (Därst. S. 95—96.)
- Lollesgaard, J.* Fremmed og hjemligt i Ordforraadet i Schousbølles Saxo-Oversættelse. (Studier Dahlerup. S. 70—79.)
- Martinet, A.* Nature phonologique du Stöd Danois. (BSL. 35. S. 52—57.)
- Möller, K.* Nogle forstærkende Adverbialforbindelser i Dansk: *noget saa, nok saa, vel nok.* (Studier Dahlerup. S. 170—181.)
- Norrie, G.* Metrisk statistik. Fuldstændige og overfuldstændige former af den femfodede iambe. (DSt. S. 70—76.)
- Ordbog over det danske sprog. Grundlagt av *V. Dahlerup* . . . Udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab. Bd 15 [ny-overførster]. (3) s., sp. 1—1450, (1), 4 s. Kbh.
- Oxenvad, E.* Om nogle upersonlige Konstruktioner i Dansk. (Studier Dahlerup. S. 135—140.)
- Vort Sprog. 2. Prøver av dansk Sprog fra Fortid og Nutid. Kbh. 92 s.
- Rehling, E.* Om brug af passiv på dansk. (Studier Dahlerup. S. 80—88.)
- Sandfeld, K.* Paa godt og ondt. (Studier Dahlerup. S. 89—91.)
- Skautrup, P.* Fylling på sandemænd. (Studier Dahlerup. S. 231—243.)
- Skov, G.* Et af Peder Laales "dunkle" Ordsprog. (Studier Dahlerup. S. 114—117.)

Tilander, G. Danska växtnamn — egenhändiga anteckningar av Christiern Pedersen. (APhS. 9. S. 97—157.)

b. Texter.

- Danmarks gamle landskabslove med kirkelovene. Udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab under ledelse af *J. Brøndum-Nielsen* i samvirken med *P. J. Jørgensen*. Bd 5. Eriks sjællandske lov. Text 1—2. Udg. af *P. Skautrup*. H. 2. S. 129—256. Bd 6. Eriks sjællandske lov. Text 3. Udg. af *M. Lebech* under medvirkning af *P. Skautrup*. H. 1—2. S. 1—228. Kbh.
- Helie, P.* Skrifter. Udg. med Understøttelse af Carlsbergfondet af Det danske Sprog- og Litteraturselskab ved *M. Kristensen*. Bd 4. Kbh. (4), 336 s. (Anm. DLz. 55. Sp. 978—979 av *G. Neckel*.)
- Holberg, L.* Samlede Skrifter. Med Understøttelse af Carlsbergfondet udg. av *C. S. Petersen*. Bd 14. Kbh. 716, (5) s. 4:o.
- Pedersen, Christiern.* Lægebog. Malmö 1533. Udg. i Facsimile med Indledning af *P. Hauberg*. Kbh. 1933. 32 s. [Faks.]
- Repertorium diplomaticum regni danici mediævalis. Ser. 2. Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen med Udtog af de hidtil utrykte. R. 2. Udg. ved *W. Christensen* af Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie. Bd 6 (1505—1510). Kbh. (6), 519 s.
- Resen, P. Hansen.* Atlas Danicus VI, B: Viborg Bispedømme. I dansk Oversættelse ved *Chr. Behrend* udgivet af *Gunnar Knudsen*. XII, (1), 128 s. (Fra Viborg Amt. 1934.)
- Tausen.* Det danske Sprog- og Litteraturselskabs Udgave af Hans Tausens Postil. Med Indledning og Noter af *Bj. Kornerup*. [Glossar ved *M. Kristensen*.] Bd. 1—2. Kbh. (6), 195 s. [Faks.]; 4 s. [Faks.]

6. Namnforskning.

- Bjerrum, A.* Sydslesvigske personnavne. (DSt. S. 21—42.)
- Carlsson, Lizzie.* De medeltida Helvetesnamnen än en gång. (NoB. 22. S. 136—140.)
- Eile, A.* Drakar, solhjul, fotsulor och älvkvarnar i ortnamn. (Värnamo hembygdsför:s årsskrift. 1933. S. 30—32.)
- Elgqvist, E.* Forna tiders vintervägar och stadsnamnet Växjö. (Hyltén-Cavalliusföreningen för hembygdskunskap och hembygdsvård. Årsbok. S. 23—66.)

- E[skildsen], Cl.* Hvad gamle Fornavne fortæller. (SM. 10. S. 203—206.)
- Slægtsnavne i Ubjerg Sogn. (Därst. S. 206—207.)
- Stednavne i Ubjerg Sogn. (Därst. S. 202.)
- Franzén, G.* By- och gårdnamnen i Drothems socken. En översikt. (S:t Ragnhilds gilles årsbok. S. 13—28.)
- *Svin*-namnen vid Bråviken. (NoB. 22. S. 141—145.)
- Götlind, J.* Lammarsbacken. Ett litet bidrag till domarringarnas historia. (NoB. 22. S. 155—157.)
- Hald, K.* Om Personnavnene i de danske Møntindskrifter. (Studier Dahlerup. S. 182—187.)
- Ingers, I.* Förvanskade ortnamn i Skåne. (Skånes hembygdsförbunds årsbok. S. 21—36.)
- Jensen, K. B.* Knud Hertugs Tilnavn. (Studier Dahlerup. S. 188—191.)
- Kalén, J.* Bohuslänska gränsmärken Gbg. 1933. 173 s.
- Karlström, S.* Notes on the place-names of Northamptonshire. (NoB. 22. S. 52—87.)
- Knudsen, G.* Det bornholmske Stednavn Træbenegaard. (DSt. S. 121—127.)
- Gamle Navne paa Kirkejord. (NoB. 22. S. 88—108.)
- Præpositioner i bornholmske Bebyggelsesnavne. (Studier Dahlerup. S. 25—33.)
- Provstens Hat og andre Hatte. (Festskrift V. Andersen. S. 339—348.)
- Stednavnene i Vikingebygderne. (Saga och sed. Gustav Adolfs akademiens årsbok. 1932—1934. S. 77—82.)
- Knudsen, R.* Vi og Vis i Stednavne. (Studier Dahlerup. S. 196—204.)
- Visby. Bemærkninger om Navnet og Stedet. (Gotländskt arkiv. 5. S. 26—36.)
- Kristensen, M.* Olddansk syntaks belyst af danske stednavne. (NoB. 22. S. 109—117.)
- Lampén, E.* Värmlandsfinnarnas släktnamn. (Fryksände förr och nu. 3. S. 39—42.)
- Lidén, E.* Hoparegränd. — Blåberget. (NoB. 22. S. 22—25.)
- Till frågan om namnet Fontin. (Skrifter utg. av Inst. för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs högskola. 5. S. 7—8.)
- Lindén, B.* Dalska ortnamn. (NoB. 22. S. 146—154.)
- Ljur-namnen i Dalarna. (Dalarnas hembygdsbok. 1933. S. 32—40.)
- Soll eller Sollerön. (Därst. S. 76—106.)

- Lindroth, Hj.* Berget Fontin vid Kungälv. En namngåta. (Skrifter utg. av Inst. för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs högskola. 5. S. 1—6.)
- Håltunga. Ett namn med underliga öden. (Därst. S. 135—150.)
- Ljunggren, K. G.* Till Halmstads borgerskaps äldre historia. (Föreningen Gamla Halmstads årsbok. 11. S. 139—182.)
- Malone, K.* The votaries of Nerthus. (NoB. 22. S. 26—51.)
- Marstrander, C. J. S.* Remarks on the place-names of the isle of Man. (NTS. 7. S. 287—334.)
- Matras, Chr.* Stednavne paa de færøske Nordøuroyar. Kbh. 1933. 322 s. (Diss.) (Ur Aarb. 1932.)
- Modéer, I.* Flintan, Flutan och andra namn. (Stranda. 7. S. 3—24.)
- Möller, P.* Bornholmske Stednavne. (Efter *P. Möller*: "Det bornholmske Sprog", 1916.) (Borrijnholmarijn. 3. S. 2—6, 19—22, 37—38, 50—54.)
- Nordenstreng, R.* Älvnamnen Ógn (Ljungan) och Ógna, sjönamnen Ogan och Ogenesjön. (Studia germanica. S. 254—257.)
- Olsen, M.* Hvad vore stedsnavn lærer oss. Oslo. 66, (1) s. (Universitetets radioforedrag.) (Anm. BSL. C. R. 35. S. 131—132 av *A. Sommerfelt*; NTL. N. S. 10. S. 294—295 av *D. S[eip]*.)
- Litt om navnefrekvens. (MoM. S. 83—91.)
- To gårdnavn. (Därst. S. 154—156.)
- Ortnamnen i Värmlands län. På offentligt uppdrag utg. av Kungl. ortnamnskommissionen. Upps. D. 3. Färnebo härad. (3), 115, (1) s. 4:o. (Sverges ortnamn.)
- Palm, D.* Barnasjön och liknande namn. (Skrifter utg. av Inst. för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs högskola. 5. S. 101—112.)
- Pedersen, N. K.* Gammel mønsk Navneskik. (En Oversigt over Navneforraadet i de østmønske Sogne). (DF. 8. S. 23—29.)
- RydzewskaJa, E. A.* K varjažskomu voprosu (Mestnye nazvanija skandinavskogo proischoždenija v svjazi s voprosom o varjagach na Rusi). Č. 1—2. [Sur le problème varègue. Les noms de lieux d'origine scandinave en rapport avec le problème des varègues dans l'ancienne Russie. P. 1—2.] (Bulletin de l'académie des sciences de l'Union des républiques soviétiques socialistes. Sér. VII. Classe des sciences sociales. S. 485—532, 609—630.)
- Sahlgren, J.* Eriksgatan mellan Husby-Sjutolft och Aspö Husby. (Upsala Nya Tidning. Juln:r. S. 14—15.)
- Gällersta sockens by- och gårdnamn. (Saxons bok på 75-årsdagen. S. 21—27.)
- Ordet *stolsteg* och önamnet *Stord*. (Studia germanica. S. 305—311.)

- Sahlgren, J.* Ortnamnsvård. (Tidskrift för hembygdsvård. 15. Årsbok. S. 119—130.)
- Schagerström, A.* Gästre och Gästrikland. (NoB. 22. S. 121—135.)
- Schütte, G.* Die nationalität der Niarar. (PBB. 58. S. 66—69.)
- Sigfusson, B.* Names of seakings (Heiti sækonunga). (MPH. 32. S. 125—142.)
- Smith, A. H.* Early Northern nick-names and surnames. (Saga-book of the Viking-society. Vol. XI. P. 1. 1928—1933. S. 30—60.)
- Ståhl, H.* Gäsene härad i Västergötland. (NoB. 22. S. 158—159.)
— Rävåla i Grangårde. (Därst. S. 118—120.)
- Svenska personnamn från medeltiden. Antecknade och ordnade av *M. Lundgren, E. Brate, E. H. Lind.* Svenska personnamn i den norsk-isländska medeltidslitteraturen. Samlade av *E. H. Lind.* S. 323—369. (Sv. Lm. 1933. H. 1. H. 203 fr. b.)
- Sönderjyske Stednavne. Udg. af Stednavneudvalget. Lev. 5—6. S. 641—672, I—XVI, 1—112; 113—272. Kbh.
- Thalbitzer, W.* De nye Grönlandskort og de arktiske stednavne. (DSt. S. 97—106.)
- Vasmer, M.* Vikingspuren bei den Westslaven. (Zeitschrift für osteuropäische Geschichte. 6 (N. F. 2). S. 1—16.)
- Werenskiöld, W.* Ymesfjell. (MoM. S. 152—153.)
- Vågslid, E.* Unorske og rangskrivne heradsnamn. (Norsk aarbok. 15. S. 74—85.)
- Aakjær, S.* Hilla, Hleiðra og Skialf. (Studier Dahlerup. S. 52—62.)
— Jarl, Aar og Lev-mand. (Festskrift V. Andersen. S. 320—338.)
- Ödeen, N.* Vägar och städer, bygder och gårdar i Blekinge. En ortnamnsstudie. (Blekingeboken. S. 120—146.)

7. Dialekter.

a. Grammatik och lexikografi.

- Andersen, H.* Avred og Aevred igen. (DF. 8. S. 63. Svar av *M. Kristensen*, S. 63—64.)
- Andersen, P.* Betydningen af Ordet Lude. (DF. 8. S. 65—73.)
- Andersson, A.* Amerikansk-engelska lånord i Esse-målet (Österb.). (Folkmålsstudier. 2. S. 137—140.)
- Berger, V.* Svensk-amerikanska språket. Ett bidrag till kännedomen om engelska språkets inflytande på svenska språket i Amerika. New York. 84 s.
- Bjerregaard, N. P.* Nogle stedsadverbiers brug i Ommersysselsk. (Studier Dahlerup. S. 34—36.)

- B. K. Å.* Emigrantorden i vårt folkspråk. (Svenskbygden. 1932. S. 3—5.)
- Bodin, K. J.* Uttryck rörande väderleken, väderleksmärken och dess tydor. Upptecknade i Grundsunda socken. (Från bygden Nordanskogs. 3. S. 34—40.)
- Christensen, B.* Nægtelse og navnamaade. (DF. 8. S. 73—74.)
- Danell, G.* Nuckömålet. S. 181—244. (Sv. Lm. 1933. H. 4. H. 206 fr. b.)
- Erixon, S.* Ett timringsredskap i kulturgeografisk belysning. (Rig. 16. S. 29—82.)
- Fischer-Jørgensen, E.* Dialektgeografiens Betydning for Opfattelsen af Lydforandringer. Kbh. 26 s. (Tyske Studier udsendt af det Philologiske-historiske Laboratorium ved Københavns Universitet, Afdeling for tysk Litteratur og Sprog. Nr 1.) (Anm. BSL. C. R. 35. S. 7—8 av *F. Mossé.*)
- Granberg, G.* Släktklubban. (Budkavlen. 13. S. 1—13.)
- Gustavsen, H.* Gutamålet. (Tidskrift för hembygdsvärd. 15. Årsbok för hembygdsvärd. S. 13—21.)
- Götlind, J.* Västergötlands dialekter och landskapets bebyggelse. Ett bidrag till frågan om de svenska dialekternas ålder. (APhS. 9. S. 246—264.)
- Holm, F.* Målet. (Vejle Amts Aarbog. S. 121—131.)
— Folket. (Därst. S. 132—144.)
- Hummelstedt, E.* Om användningen av substantivets bestämda form i österbottniskt folkspråk. (Folkmålsstudier. 2. S. 134—136.)
— Svensk dialektforskning i Finland. (Finsk tidskrift. 116. S. 238—244.)
- Isberg, F.* Skor och skotillverkning på Nuckö. (Estland.) (Budkavlen. 13. S. 13—19.)
- Janzén, A.* Lite bohuslänsk språkgeografi. (Skrifter utg. av Inst. för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs högskola. 5. S. 65—84.)
— Vokalassimilationer och yngre u-omljud i bohuslänska dialekter. Gbg. 1933. 90, (1) s. (GVVSH. Följd 5. Ser. A. 3: 5.) (Anm. NTS. 7. S. 389—390 av *D. S[eip].*)
- Jensen, N. J.* Om Torskefiskeri ved Sydfyns Kyst. (FH. 7. S. 60—63.)
— Aaleblusning ved Sydfyns Kyster og Smaaøerne. (Därst. S. 73—76.)
- Jönsson, N.* När "tolanned" blommade vid varje gård. Gammal linodling i Nordostskåne. (Önnestads elevförbunds årsbok. 1933. S. 54—74.)
- Karsten, T. E.* Beröringar mellan svenskt och finskt folkspråk i Finland med särskild hänsyn till Österbotten. (Folkmålsstudier. 2. S. 3—133.)

- Kristensen, K. L.* Svundet og svindende fra et Folkemaal. (Studier Dahlerup. S. 41—51.)
- Kristensen, M.* Abstrakte og konkrete verber i folkemålene. (Studier Dahlerup. S. 67—69.)
- Gavl. (DF. 8. S. 60—62.)
- Spørgsmålet avred-ævred. (Därst. S. 19—23.)
- Lange, A.* Bornholmske Plantenavne. (Borriijnholmarijn. 3. S. 34—37.)
- Larsson, S.* Namn på fiskar och fåglar i Fjällbacka skärgård. (Skrifter utg. av Inst. för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs högskola. 5. S. 49—64.)
- Levander, L.* Dalmålsordboken 1932. (Dalarnas hembygdsbok. 1933. S. 168—172.)
- Dalmålsordboken 1933. (Därst. 1934. S. 173—180.)
- Lindqvist, N.* Urspårade ord i dialektgeografisk belysning. (Studia germanica. S. 433—462.)
- Lithberg, N.* "Stavar den Store". (Gotländskt arkiv. 5. S. 61—66.)
- Lundell, J. A.* Folkmålen i södra Kalmar län. En inledande översikt. (Saga och sed. Gustav Adolfs akademiens årsbok. 1932—1934. S. 64—76.)
- Möller, K.* Jyske Adjektiver paa -eret. (SoK. 3. S. 1—32.)
- Möller, P.* Det bornholmske Sprog. (Borriijnholmarijn. 2. S. 30—32, 142—144, 158—160.)
- Noack, Ellen.* Bornholmskens Stilling blandt de nordiske Sprog. (Bornholmske Samlinger. 21. S. 127—150.)
- Nordhagen, R.* Taklauk og fjellkam. Nogen botaniske refleksjoner i anledning av Inga fra Varteigs jernbyrd i Bergen år 1218. (MoM. S. 101—128.)
- Prince, J. D.* The Danish dialect of Bornholm. (Reprinted from Proceedings American society). Oversat af *Ragnhild Jensen*. (Borriijnholmarijn. 2. S. 163—164, 180—182.)
- Rohmann, A.* Gavlmöller. (DF. 8. S. 50—60.)
- Raae, Ellen.* Cikadeskum. (Efter "Danske Folkemaal"). (Borriijnholmarijn. 2. S. 117—118, 129—131.)
- En Fugls Navne i Folkemålene. (Studier Dahlerup. S. 150—156.)
- Sahlgren, J.* Järular och heruler. (Saga och sed. Gustav Adolfs akademiens årsbok. 1932—1934. S. 83—90.)
- Skulerud, O.* Um tviljoding av vokaler i bygdemåli på Söre Sunnmøre. (Studia germanica. S. 328—348.)
- Smeds, A.* Utländska lånord i den svensk-österbottniska dialekten. Svenskbygden. 1932. S. 136—138.)
- Stoltenberg, E.* Ski og skiløyping i ei Telemarksbygd. Fraa Fyrisdal i gamal tid. (NFK. 20. S. 49—73.)
- Strange, Helene.* Husse-lænking (Strömpestrikning). (DF. 8. S. 29—30.)

Swenning, J. Förlängning av konsonant i sammansättning efter vokalslut i första leden. (Studia germanica. S. 368—376.)

b. Texter.

- Ahlberg, E.* Skånska visor. Musik och text. Äldre och nyare situationsbilder från skånska landsbygden i enkel visform. Malmö. 19 s. 4:o.
- Andersson, P. O.* En spökhistoria. (På Norssockmål.) — Blåkulla. Färvhytte masugn. (I förf:s Den gamla bergsmansgården. S. 59—61, 72—77.)
- [*Asklund, Esther.*] När Lasse kurerä sol- å vårman. Berättelse på Sörmlandsmål av *Mor i Smörkulla*. (Sörmlandsbygden. 3. S. 92—96.)
- Berntsen, A.* Skribbenskaller. Jydske Vers. Kbh. 1933. 47, (4) s. Folklekar från Västergötland. Samlade och utg. av *S. Lampä*. S. 115—188. (Sv. Lm. 1933. H. 1. H. 204 fr. b.)
- Gammalt å Nyt. Et lided borriholmt Årshæfte. Red. å *Elna Schöne*. Årg. 5 (1933)—6 (1934). Åkjærkjebj. 1933—34. 60, (2) s.; 68, (2) s.
- Grönlén, N.* Om viso aa rim aa visediktara i gomol tid. (Vossa-bygdene. 24. S. 6—19.)
- Hanssen, O.* Ei ny uppskrift av visa "Her er me grannar tre uti lag". (Norsk aarbok. 15. S. 27—32.)
- Haslöf, O.* Ostronfisket i Askums socken på Sotenäset. (Skrifter utg. av Inst. för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs högskola. 5. S. 85—99.)
- Hellzén, I.* Færa ti brüllös. Berättelse på Njurundamål. (Ångermanland-Medelpad. Årsbok för Västernorrlands hembygdsförbund. S. 146—151.)
- Indrebö, G.* Nokre eldre vestnorske bygdemålsskrifter. (BMÅ. 1933. Hist.-antikv. rekke. Nr. 1. 150 s.)
- Isakssonkan.* När sängarförbonde sjongd för överhyvo. (Svenskbygden. 1932. S. 8.)
- Småheter om sängfesten. (Därst. S. 107.)
- Karlsson, H. & Håkansson, G.* Slätter i Blekinge. S. 1—24. (Sv. Lm. 1932. H. 5. H. 202 fr. b.)
- Kofoed, K. H.* Nogle Sange i bornholmsk Hjemstavnsmaal. Rønne. [1933.] 31 s.
- Kulsvierbogen. Skildringer paa nordsjællandsk Folkemaal. Udg. af *A. Uhrskov*. Kbh. 1933. 176 s.
- Lannestock, G.* Torvupptagning i Landa socken, norra Halland. (Skrifter utg. av Inst. för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs högskola. 5. S. 113—134.)

- Lena på Törpe.* Ett tjög småbeter från Kalsta bonn-distrekt. Hoppaplöckade. Karlstad. 32 s.
- Mowitz.* Rockstuggu prat. En berättelsebok. Västervik. 1933. 78, (1) s.
- Möller, Chr.* Et Dialegtidigt i sproglig Belysning. (Studier Dahlerup. S. 218—223.)
- Nordell, F. G.* Ordspråk och talesätt från Döderhult. (Stranda. 7. S. 25—27.)
- Olofsson, J.* Gamla Degerfors-original. (Västerbotten. S. 80—91.)
- Pedersen, A. J.* De(nj) dâme Jye. (Maalet fra Aarslev Sogn.) (FH. 7. S. 168—172.)
- Rui, L. & B[erge], R.* Sogur etter Björn Aasen (NFK. 20. S. 28—45.)
- Seip, D. A.* Et skuespill på Hordalands-mål fra 1811. (MoM. S. 1—52.)
- [*Ulin, J.*] *Jan i Grebo.* Ravallsker å viser. Örebro. 1933. 96 s.
- Wadström, R.* Vattenkvarnen i Norum. (Skrifter utg. av Inst. för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs högskola. 5. S. 9—45.)
- [*Westin, Agnes.*] Värmländskt bål å smål hemifrån tå *Kajsa i Abberta.* Sthm. 94 s.
- Wikander, M.* Om fisket i Löfta å i norra Halland, och i närbelägna vattendrag. (Skrifter utg. av Inst. för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs högskola. 5. S. 151—179.)

III. Runkunskap.

- Agrell, S.* Lapptrummor och runmagi. Tvenne kapitel ur trolldomsväsendets historia. Lund. 172 s.
- Andersen, H.* Runedansk *Karþi.* Nogle runografiske Bemærkninger. (APhS. 9. S. 309—313.)
- Bæksted, A.* Örumstenen. En tabt runesten. (DSt. S. 77—82. Tillägg av *M. Kristensen.* S. 82—83.)
- Baesecke, G.* Die Herkunft der Runen. (GRM. 22. S. 413—417.)
- Einarsson, S.* The value of initial *h* in primitive Norse runic inscriptions. (Ark. 50. S. 134—147.)
- Friesen, O. v.* En runsten från Hallfreda i Follingbo. (Gotländskt arkiv. 6. S. 46—49.)
- Ett par medelpadska runstenar. (Ångermanland-Medelpad. Årsbok för Västernorrlands hembygdsförbund. S. 41—51.)
- Gardell, S.* Till tolkningen av tvenne runristade Västgötastenar. (Fornv. 29. S. 339—348.)
- Heiermeier, Annie.* Der Runenstein von Eggjum. Ein Beitrag zu seiner Deutung. Halle. (1), 100 s. 4:o. (Anm. DLz. 55. S. 1221—1230 av *R. Meissner.*)

- Kapteyn, J. M. N.* Neue Runenfunde. (PBB. 58. S. 299—312.)
- Krahe, H.* Zu deutschen Runeninschriften. (IF. 52. S. 205.)
- Krause, W.* Beiträge zur Runenforschung. H. (1)—2. (5), 29, (1) s., 2 pl.; (4), 17 s., 4 pl. (Schriften der Königsberger gelehrten Gesellschaft. Geisteswissenschaftliche Klasse. 9 [1932]. H. 2; 11 [1934]. H. 1.) (Anm. [1]: Ark. 50. S. 175 av *E. Olson*; GRM. 20. S. 473 av *F. R. Schröder*; M. 40. Sp. 94—95 av *J. de Vries*; NTS. 7. S. 415—416 av *C. M[arstrander]*; Revue critique. 1932. S. 515 av *F. Mossé*; Revue germanique. 1933. S. 148 av *F. Piquet*.)
- La Cour, V.* Kong Haralds tre Stovværker. (Aarb. S. 55—87.)
- Leuthold, [H.]* Die Runen und das Planetensystem. Berl. 32 s.
- Lindquist, I. & Ljunggren, K. G.* En skånsk runsten — ett skånskt ortnamn. (NoB. 22. S. 1—21.)
- Malone, K.* The Theodoric of the Rök inscription. (AphS. 9. S. 76—84.)
- Meissner, R.* Das 'Blutopfer' in der Inschrift von Eggjum. (ZfdA. 71. S. 189—200.)
- Moltke, E.* Runetrolddom. (NTL. N. S. 10. S. 427—439.)
- Sönder Kirkeby-runestenen. (Aarb. S. 88—98.)
- Til de sønderjyske runestene. (Studia germanica. S. 233—241.)
- To runedokumenter. (AphS. 9. S. 193—221.)
- Vester Mariestenen VI og lidt om svensk indflydelse på bornholmske runestene. (DSt. S. 9—20.)
- Moltke, E. & Neckel, G.* Ein alamannischer Sax mit Runen. (Germania. 18. S. 36—43.)
- Nordén, A.* Från Kivik till Eggjum. 1—2. (Fornv. 29. S. 35—53, 97—117.)
- Norlund, P.* To byzantinske Elfenbensrelieffer med nordiske Runer. Nye Vidnesbyrd om Nordens Forbindelse med Byzans i den tidlige Middelalder. (Aarb. S. 182—194.)
- Olsen, M. & Shetelig, H.* Runekammen fra Setre. (BMÅ. 1933. Hist.-antikv. rekke. Nr 2. 92 s.) (Anm. AfdA. 53. S. 166—168 av *W. Krause*; BSL. C. R. 35. S. 144—146 av *A. Sommerfelt*; NTL. N. S. 10. S. 295 av *D. S[eip]*; NTS. 7. S. 413—415 av *C. M[arstrander]*.)
- Pipping, H.* Om Rökstenens anrupfiaru. (Studia germanica. S. 265—272.)
- Steffen, R.* En runristad stenpelare vid Drakarve i Näs socken. (Gotländskt arkiv. 6. S. 64—67.)
- Tydén, A.* Runstenen vid Järva. (Solna hembygdsför:s årsskrift. 1932—33—34. S. 88—91.)
- Wessén, E.* Aspö runsten. (Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria. 27. S. 3—13.)

IV. Arkeologi, religionsvetenskap och äldre rättsvetenskap.

1. Arkeologi.

a. I allmänhet.

- Atterman, I.* Fågelformade spännen och beslag från folkvandringstid. (Studier Ekholm. S. 169—186.)
- Dahlgren, P.* Hällristningarnas skeppsbilder. Försök till analys och tidsbestämningar. Gbg. 88 s.
- Primitiva skepp. Vad hällristningarna vittna om bronsålderns sjökultur. Sthm. 1932. 96 s.
- Ekholm, G.* Die Einfuhr von Bronzeschüsseln der römischen und frühmerovingischen Zeit nach Skandinavien. Ein Beitrag zur Geschichte des römisch-germanischen Handels. (Altschlesien. 5. S. 247—254.)
- Införseln av romerska och provinsialromerska bronskärl till Skandinavien. (Finska fornminnesförs tidskr. 40. S. 49—59.)
- Om romarnes handel på Nordeuropa. (Fornv. 29. S. 349—365.)
- Romerska vinskopor och kärl av hemmoortyp i skandinaviska fynd. Sthm [tr. Upps.]. 48 s. 4:o. (Upplands fornminnesförs tidskr. 45. Bil. 2.)
- Forssander, J. E.* Zur Kenntnis der spätneolitischen Streitaxtkulturen in Mittel- und Nordeuropa. (Meddelanden fr. Lunds univ:s hist. museum. S. 99—142. [= HVSLA. 1933—1934. S. 227—270.])
- Gjessing, G.* Norske og finske fuglenåler. (Univ:s Oldsaksamling. Årbok. 5. S. 54—73.)
- Hencken, H. O'Neill.* A gaming board of the Viking age. (AA. 4. S. 85—104.)
- Hornborg, E.* Skandinavisk sjöfart under vikingatid och äldre medeltid. (Nordens kalender. S. 214—229.)
- Karsten, T. E.* Språkforskning och arkeologi. (Fornv. 29. S. 153—175.)
- Mošin, V. A.* Načalo Rusi. Normany v vostočnoj Evrope. [Les Normans dans l'Europe orientale et l'origine de la Russe.] (Byzantinoslavica. 3. 1931. S. 33—58, 285—307.)
- Nerman, B.* Zur Entstehung der wikingerezeitlichen Wellenverzierung. (Altschlesien. 5. S. 318—320.)
- Nordhagen, R.* De senkvartære klimavekslinger i Nord-Europa och deres betydning for kulturforskningen. Oslo. 1933. 246 s. (Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Ser. A. 12.) (Anm. Fornv. 29. S. 252—255 av *M. Stenberger*; Geologiska förs förhandlingar. 55. S. 533—539 av *R. Sernander*; Antiquity. 8. S. 366—368 av *R. U. Sayce*.)

- Odenchrants, R.* Vestlandskittlarnas ättlingar. (Studier Ekholm. S. 78—85.)
- Paulsen, P.* Studien zur Wikinger-Kultur. Neumünster. 1933. (6), 107 s. XXX pl. 4:o. (Veröffentlichungen der schleswig-holsteinischen Universitäts-Gesellschaft. Reihe II. Nr. 1.)
- Rasmusson, N. L.* Nordens tidigaste import av engelska mynt. (Fornv. 29. S. 366—373.)
- Rydbeck, O.* Aktuelle Steinzeitprobleme. (Meddelanden fr. Lunds univ:s hist. museum. S. 34—98. [= HVSLÅ. 1933—1934. S. 162—226.]
- Shetelig, H.* Vikingetidens sjöfartsruter i Vesteuropa. (Naturen. 57. S. 181—190.)
- Vikingeminner i Vest-Europa. Oslo. 1933. XII, 270 s. (Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Ser. A. 16.) (Anm. Fornv. 29. S. 190—191 av *H. Arbjörn*; NTL. N. S. 10. S. 134—135 av *A. Björn*]; Revue d'archéologie. 6: 4. S. 228 av *O. J.*)
- Åberg, N.* Den nordiska folkvandringstiden. (Finska fornminnesförs tidskr. 40. S. 113—117.)

b. Norsk.

- Bidrag til bondesamfundets historie. 1. Jordbruk og bondesysselev av *A. W. Brögger, H. Stigum, S. Hasund og S. Steen*. Oslo. 1933. (6), 288, (1) s. (Instituttet for sammenlignende Kulturforskning. Ser. A. 14. 1.) (Anm. Antiquity. 8. S. 237—239 av *E. C. Curwen*.)
- Björn, A.* Hedmarks steinalder. (Univ:s Oldsaksamling. Årbok. 5. S. 1—30.)
- Nystadfunnet. Et yngre bronsealdersmarkfunn fra Telemark. (Därst. 5. S. 31—53.)
- To boplassfund fra det indre av Telemark. (Naturen. 58. S. 10—20.)
- Brögger, A. W.* Hvordan Nord-Norge bygdes. (Finska fornminnesförs tidskr. 40. S. 6—15.)
- Nord-Norges bosetningshistorie. En oversikt. Oslo. 1931. 53 s., 15 pl. (Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Ser. C. 2: 4.)
- Böe, J.* Boplassen i Skipskelleren på Straume i Nordhordland. Bergen. 69, (1)s., 11 pl. 4:o. (Bergens museums skrifter. Nr. 17.) (Anm. NTL. N. S. 10. S. 612 av *R. Th. Chr[istiansen]*.)
- Harpunspisser fra steinalderen. (Finska fornminnesförs tidskr. 40. S. 16—21.)
- Zwei neolithische Knochenpfeilspitzen aus West-Norwegen. (Alt-schlesien. 5. S. 16—18.)

- Engelstad, E. S.* Östnorske ristninger og malinger av den arktiske gruppe. Oslo. 144 s. 61 pl. 4:o. (Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Ser. B. 26.)
- Fett, P.* Fotografering av helleristninger. (Naturen. 58. S. 77—85.)
- Gjessing, G.* Risvik-kniven. En nord-norsk steinskulptur. (Det k. norske vid:s selsk:s skrifter. 1934. No. 2. 18 s.)
- Studier i norsk merovingertid. Kronologi og oldsakformer. (Skrifter utg. av det norske vid.-akad. i Oslo. II. Hist.-filos. kl. 1934. No. 2. (7), 206 s., 47 pl.) (Anm. NTL. N. S. 10. S. 462 av *A. Björn*.)
- Goksöyr, H.* Budde det folk i Noreg under den siste istida og korleis har dei klimatiske tilhöva vore etter istida? (SoS. 40. S. 21—30, 61—70.)
- Grieg, S.* Jernaldershus på Lista. Oslo. (5), 142 s. 41 pl. 4:o. (Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Ser. B. 27.) (Anm. NTL. N. S. 10. S. 539—540 av *A. Björn*.)
- Hougen, B.* Studier i Gokstadfunnet. (Univ:s Oldsaksamling. Årbok. 5. S. 74—112.)
- Indrebö, G.* Frå det norröne Grönland. (Norsk aarboek. 15. S. 54—73.)
- Kristensen, H. K.* En Brandtomt af ett Hus fra Folkevandringstiden. (Hardsyssels Aarboek. 28. S. 83—100.)
- Lid, N.* Gamle norske skiformer. (SoS. 40. S. 410—419.)
- Lund, H. E.* Graver og gravskikk i en bronsealders haug på Jæren. (Stavanger museums årshefte. 43. S. 57—69.)
- Nummedal, A.* Kan det finnes flintplasser på kyststrekningen mellem Kristiansand og Ålesund. (Naturen. 57. S. 227—244.)
- Petersen, J.* De eldste norske kleberstenskar fra jernalderen. (Finska fornminnesför:s tidskr. 40. S. 43—48.)
- Petersen, Th.* Blad av Hölondas eldste saga. (Gauldalsminne. Bd 1. H. 9. S. 513—523.)
- Et smykkefund fra stenaldren. (Det k. norske vid:s selsk:s forhandling. 6. 1933. S. 138—141.)
- Suleng, H.* Flint og flintplasser fra den sydligste del av Östfold. (Naturen. 57. S. 1—9.)

c. Svensk.

- Alin, J.* Strandlinjens läge i Göteborgstrakten vid slutet av den sen-glaciala landhöjningen. Med pollen- och diatomacéanalys av *R. Sandegren*. Gbg. 47 s. (GVVSH. Följd 5. Ser. B. 4: 2.)
- Alin, J., Niklasson, N. & Thomasson, H.* Stenåldersplatsen på Sandarna vid Göteborg. Gbg. 226 s., 2 bil. (GVVSH. Följd 5. Ser. A. 3: 6.)

- Almgren, O.* Sveriges fasta fornlämningar från hednatiden. 3 uppl. omarb. med biträde av *K. A. Gustawsson*. Upps. 226 s. (Föreningen Urds skrifter. 1.)
- Anderbjörk, J. E.* Selaön under förhistorisk tid. (Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria. 27. S. 43—50.)
- Arbman, H.* Periferisk bronsålderskultur. (Fornv. 29. S. 203—212.)
- Stil III och karolingisk renässans på Gotland. (Finska fornminnesför:s tidskr. 40. S. 143—151.)
- Urnegravar vid Augustenborg i Borrby [skall vara: Borgeby] sn, Skåne. (Fornv. 29. S. 56—59.)
- Zur Kenntnis der ältesten Eisenzeit in Schweden. (AA. 5. S. 1—48.)
- Areen, E. E.* "Rosenkinds källa och hagtorn" samt andra fornminnen vid Ottenby kungsladugård på Öland. (Fornv. 29. S. 89—96.)
- Arne, T. J.* Alvena-huvudet. (Fornv. 29. S. 239—242.)
- Das Bootgräberfeld von Tuna in Alsike. Uppland. Sthm. 79, (4) s., 33 pl.-bl. 4:o. (KVHAA.) (Anm. Antiquity. 8. S. 487 av *T. D. Kendrick*.)
- Bagge, A.* Den äldre megalitkeramiken i Bohusläns stenkammargravar. (Studier Ekholm. S. 219—254.)
- En stenålders fotskål från Orust. (Bohusläns fornminnes- och hembygdsförbunds årsbok Vikarvet. 1933. S. 16—23.)
- Bellander, E.* Lakttagelser på gravfältet vid Järvsta. (Från Gästrikland. S. 75—84.)
- De arkeologiska undersökningarna i Gästrikland 1934. (Därst. S. 85.)
- Berggren, T.* Fasta fornlämningar i Härlövs socken i Allbo härad. Inventering 1931. (Norra Allbo hembygdsför:s årsbok. 1932—1933. S. 13—17.)
- Fasta fornlämningar i Lekaryds socken i Allbo härad. Inventering 1930. (Därst. 1931. S. 9—33.)
- Fasta fornlämningar i Moheda socken i Allbo härad. Inventering. (Därst. 1934. S. 11—40.)
- Fasta fornlämningar i Örs socken i Allbo härad. Inventering 1929—1932. (Därst. 1932—1933. S. 50—72.)
- Fornfynd i Härlövs socken i Allbo härad. Inventering 1931. (Därst. 1932—1933. S. 18—20.)
- Fornfynd i Lekaryds socken i Allbo härad. Inventering 1930. (Därst. 1931. S. 34—37.)
- Fornfynd i Moheda socken i Allbo härad. Inventering 1933. (Därst. 1934. S. 41—45.)
- Fornfynd i Örs socken i Allbo härad. Inventering 1929—1932. (Därst. 1932—1933. S. 73—77.)

- Cnattingi*, B. Stenåldersgraven vid Bårstad i Rogslösa, Östergötland. (Studier Ekholm. S. 71—77.)
- Drakenberg*, S. & *Gustawsson*, K.-A. Ulleråkers slott. (Studier Ekholm. S. 204—218.)
- Ekholm*, G. Offerkällan i Svinnegarn. (Upsala Nya Tidning. Juln:r. S. 16.)
- Enqvist*, A. Arkeologiska tillfälligheter. (Studier Ekholm. S. 140—153.)
- Festén*, E. Ströms äldsta bebyggelse. En påbörjad arkeologisk inventering. (Ströms hembygdsförening. S. 9—13.)
- Floderus*, E. Västergarn. (Fornv. 29. S. 65—83.)
- F[orsander]*, J. E. Bredarör. (Skånes hembygdsförbunds årsbok. S. 116—117.)
- Gustawsson*, K. A. Arkeologiska undersökningar i Solna. (Solna hembygdsför:s årsskrift. 1932—33—34. S. 5—41.)
- Stora Tuna sockens fornlämningar. (Dalarnas hembygdsbok. 1933. S. 15—25.)
- Hansen*, F. Gravundersökningar i sydligaste Skåne. (Meddelanden fr. Lunds univ:s hist. museum. S. 142—157. [= HVSLÅ. 1933—1934. S. 270—285.])
- Hansson*, H. Ett nytt hällristningsområde. (Studier Ekholm. S. 37—49.)
- Hedin*, H. Vrenninge gravfält. (Vår bygd. Hallands hembygdsförbunds årsskrift. 19. S. 49—53.)
- Hellman*, T. Strövtåg bland ångermanländska fornlämningar. (Ångermanland—Medelpad. Årsbok för Västernorrlands hembygdsförbund. S. 152—162.)
- Hermelin*, E. M. Ett märkligt Sörmlandsfynd. Vagnshjulet från Mellösa. (Sörmlandsbygden. 3. S. 97—98.)
- Hofrén*, M. Bronstjuren från Källa. (Studier Ekholm. S. 67—70.)
- Karlén*, A. Något om monumentala fornlämningar i upländska bygder. (Studier Ekholm. S. 20—36.)
- Kjellmark*, K. En bergboning från stenåldern i södra Småland. (Ymer. 54. S. 69—76.)
- Värends fornminnen. Växjö. 1—2. 1932. 79, (1) s.; 62, (1) s. (Ur Smålandsposten.)
- Klingspor*, B. v. Der Gang der ältesten Besiedlung Schwedens. Eine geographisch-vorgeschichtliche Zusammenstellung. Greifswald. IV, (1), 97 s., 6 kart., (1) s. (Diss.) (Nordische Studien. 13.)
- Kugelberg*, B. Fornminnesområdet på Bos' och Anders Janssons rödja. (Tabergs bergslag. 2. S. 19—25.)
- Lagerström*, H. Fornlämningarna i Själevads socken. (Från bygden Nordanskogs. 2. S. 8—26.)
- Larsen*, H. Bebyggelsen på Lerholmen, Frändefors socken, under stenåldern. (Studier Ekholm. S. 1—19.)

- Larsen, H.* Gravundersökningar företagna av Oscar Montelius i Eds socken 1887. (Färgelanda. 14. H. 1. S. 14—23.)
- Några plogbilder på bohusslänska hällristningar. (Bohussläns fornminnes- och hembygdsförbunds årsbok Vikarvet. 1933. S. 3—15.)
- Stenåldersboplatsen vid Vagne och dess tidsställning. (Färgelanda. 14. H. 2. S. 3—12.)
- Lidén, O.* Sydsmålands käriformiga hällgröpnings. (Hyltén-Cavalliusföreningen för hembygds-kunskap och hembygdsvård. Årsbok. 1934. S. 67—91.)
- Sydvästsmålandska hällgröpnings. (Därst. 1933. S. 3—45.)
- Lindqvist, S.* En förnäm kvinnas grav på Valsgårde gravbacke. (Finska fornminnesförs tidskr. 40. S. 138—142.)
- Gotlands bildstenar. (Rig. 16. S. 97—117.)
- Storbönderna i Valsgårde. (NTL. N. S. 10. S. 363—373.)
- Magnusson, E.* Något om Ballerstenen och Ballerstenskällan samt den forntida bebyggelsen vid Ranten. (Falköpings stadsarkivs årsbok. 1933—1934. S. 9—24.)
- Michanek, T.* Ett par nyupptäckta fornlämningar vid Bäckfjärden. (Från bygden Nordanskogs. 1. S. 29—33.)
- Munthe, H.* Nya data rörande Gotlands "svärdslipningsstenar". (Gotländskt arkiv. 6. S. 3—17.)
- Nerman, B.* Det forntida Västergarn. (Fornv. 29. S. 84—88.)
- Ein Spangenhelm, gefunden auf Gotland. (Finska fornminnesförs tidskr. 40. S. 118—127.)
- Svenska vikingakolonier vid Östersjön. (NTL. N. S. 10. S. 165—189.)
- Nihlén, J.* Gotländska fornminnen. (Tidskrift för hembygdsvård. 15. Årsbok. S. 22—31.)
- Höglundar i Stenkyrka. Från undersökningen av en järnåldersby på Gotland. (Studier Ekholm. S. 271—303.)
- Nordén, A.* Gåttfullt i svensk gravfältstopografi. (Studier Ekholm. S. 86—110.)
- Odencrantz, R.* Ett vikingatidsfynd med orientaliskt bronskär. (Fornv. 29. S. 144—152.)
- Olsén, P.* Några halsringar från övergångstiden mellan brons- och järnålder. (Studier Ekholm. S. 154—168.)
- Olsson, H.* Nya skånska gravfynd med "Bornholmsfibulor". (Meddelanden fr. Lunds univ:s hist. museum. S. 158—174. [=HVSLÅ. 1933—1934. S. 286—302.]
- Prästrelationerna från Skåne och Blekinge av år 1624 utg. med noter och anmärkningar av *J. Tuneld*. Lund. XV, 311, (2) s. (Skrifter utg. av K. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund. 18.)
- Rydbeck, O.* Nya guldfynd från Skånes järnålder. (Finska fornminnesförs tidskr. 40. S. 97—105.)

- Rydh, H.* 7700 år av jämtländsk fornhistoria. Belysta århundraden och mörka årtusenden. (Svenska turistför:s årsskrift. S. 38—54.)
- Sandklef, A. A. & Sandegren, R.* Ett kanotfynd i Yasjön, Rolfs-
torps socken. (Vår bygd. Hallands hembygdsförbunds årsskrift.
19. S. 35—41.)
- Schnell, I.* Fornborgarna i Västmanlands län. (Västmanlands forn-
minnesför:s årsskrift. 22. S. 3—100.) (Anm. Ymer. 54.
S. 306—308 av *K. E. Sahlström*.)
- På jakt efter Närke's äldsta byar. (Saxons bok på 75-årsdagen.
S. 13—20.)
- Stenberger, M.* Ismantorps borg och gråborg samt Ölands övriga
fornborgar. Sthm. 45, (2) s. (Svenska fornminnesplatser. 21.)
- Sundquist, N.* En upländsk träkistgrav från vikingatiden. (Studier
Ekholm. S. 126—139.)
- Tidmark, N. P.* Om vikingatidens handelsförhållanden. Med särskilt
avseende på Gotland. Ett utkast. Visby. 24 s. (Ur Got-
lands-Posten.)
- Tinnberg, K.* Stenåldersboplatser i Alfta. (Hälsingerunor. S. 111
—115.)
- Wachtmeister, H.* Ett unikt fynd från Blekinge. (Fornv. 29. S. 176
—178.)
- Westerlund, E.* Burträsk's sockens forn lämningar. En liten översikt.
(Västerbotten. 1933. S. 37—46.)
- Vifot, B.-M.* En hustomtning från förromersk järnålder i Skåne.
(Meddelanden fr. Lunds univ:s hist. museum. S. 174—187.
[=HVSLÅ. 1933—1934. S. 302—315.]
- Öberg, H.* Några brakteater med djurbilder. (Studier Ekholm. S.
111—125.)

d. Dansk.

- Anjou, S.* Kungshögarna i Jellinge. (Fornv. 29. S. 1—22.)
- Broholm, H. C.* Om Danmarks Handel i den yngre Bronzealder.
(Fra Nationalmuseets Arbejdsmark. S. 55—62.)
- Öxeskafter af Træ og Horn fra Danmarks Bronzealder. (Aarb.
S. 123—128.)
- Broholm, H. C. & Fischer-Møller, K.* Tre Offerfund fra den yngre
Bronzealder. (Fra Nationalmuseets Arbejdsmark. S. 23—28.)
- Brøndsted, J.* Inedita aus dem dänischen Nationalmuseum. 1. (AA.
5. S. 145—182.)
- Fischer-Møller, K.* To nye Tilfælde af trepanerede Kranier fra for-
historisk Tid. (Aarb. S. 279—288.)
- Gjessing, G.* De danske gullhornene fra Svartehavstraktene. (NTS.
7. 252—277.)

- Hermansen, V. C. J.* Thomsens første Museumsordning. Et Bidrag til Tredelingens Historie. (Aarb. S. 99—122.)
- Larsen, H.* Lisbjerg Sogn i Fortiden. (Aarbøger udg. af Historisk Samfund for Aarhus Stift. 27. S. 85—103.)
- Mackeprang, M.* Om Tidsfæstelsen af de stensatte Kældre ved Donbæk i Vendsyssel. (Aarb. S. 289—294.)
- Mathiassen, T.* Flinthandel i Stenalderen. (Fra Nationalmuseets Arbejdsmark. S. 18—22.)
- Gjentofte Kommune i Oldtiden. (Meddelelser fra Historisk-topografisk Selskab for Gjentofte Kommune. H. 10. [= Bd 3. H. 1.] 55 s.)
- Primitive Flintredskaber fra Samsö. (Aarb. S. 39—54.)
- Mortensen, R.* Bosættelsen. (Vejle Amts Aarbog. S. 30—70.)
- Rosenberg, G.* Ældre Jernalders Urnegravsplads ved Lundegaarde, Fugle Herred. (Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog. 22. S. 6—7.)
- Tryde, E.* En jydsk Lerkargrav (romersk Jernalder) i Grönbjerg. (Hardsyssels Aarbog. 28. S. 67—82.)

2. Religionsvetenskap.

- Berendsohn, W. A.* Zauberunterweisung in der Edda. (Ark. 50. S. 250—259.)
- Hamel, A. G. van.* The game of the gods. (Ark. 50. S. 218—242.)
- The mastering of the mead. (Studia germanica. S. 76—85.)
- Jostes, F.* Sonnenwende. Forschungen zur germanischen Religions- und Sagengeschichte. Bd 2. Münster. 1930. (5), 691 s. (Anm. AfdA. 51. S. 105—109 av *G. Neckel*.)
- Krogmann, W.* Mudspelli auf Island. Eine religionsgeschichtliche Untersuchung. Wismar. 1933. 74 s. (Anm. DLz. 55. Sp. 401—404 av *H. Kuhn*.)
- Lid, N.* Jolesveinar og gröderikdomsgudar. (Skrifter utg. av det norske vid.-akad. i Oslo. II. Hist.-filos. kl. 1932. Bd 2. No. 5. 173, (1) s.)
- Ohrt, F.* Eddica og magica. (APhS. 9. S. 161—176.)
- Reichborn-Kjennerud, I.* Den gamle dvergetro. (Studia germanica. S. 278—288.)
- Vår gamle trolldomsmedisin. 2. (Skrifter utg. av det norske vid.-akad. i Oslo. II. Hist.-filos. kl. 1933. Bd 1. No. 2. (3), 212 s.) (Anm. BSL. C. R. 35. S. 149—150 av *A. Sommerfelt*.)
- Schröder, F. R.* Quellenbuch zur germanischen Religionsgeschichte für Übungen und Vorlesungen. Berl. & Lpz. 1933. VIII, 182 s. (Trübners philologische Bibliothek. 14.) (Anm. M. 40.)

- S. 189—190 av *J. de Vries*; NTS. 7. S. 424—425 av *A. Holtsmark*.)
- Vries, J. de*. Odin am Baume. (Studia germanica. S. 392—395.)
- Studien over germaansche mythologie. 5. De Wodan-verreering bij West-en Noord-Germanen. (Tijdschrift voor nederlandse taal- en letterkunde. 52. S. 166—216.)
- — 6. Over enkele godennamen. 7. De skaldenkenningen met de namen der godinnen Freyja en Frigg. (Därst. 53. S. 192—217.)
- — 8. Warf en Werf. (Därst. S. 257—268.)

3. Äldre rättsvetenskap.

- Erixon, S.* Byskiften och ägogemenskap i en Västmanlandssocken. (Saga och sed. Gustav Adolfs akademis årsbok. 1932—1934. S. 39—63.)
- Hasund, S.* Magnus Lagabötes ökonomiske system. (SoS. 40. S. 97—101.)
- Ignatius, K.* Häradsnämndens utveckling från Christoffers landslags tid till 1734 års lags tillkomst enligt finska domböcker. (Minnesskrift ägnad 1734 års lag. 2. S. 1055—1070.)
- Lárusson, Ó.* Die Popularklage der Grägás. (Festschrift Granfelt. S. 87—101.)
- Sjögren, I. W.* Studier angående fastighetsköpet enligt konung Magnus Erikssons allmänna stadslag. (Minnesskrift ägnad 1734 års lag. 2. S. 279—310.)
- Steinnes, A.* Gamal skatteskipnad i Noreg. 2. Oslo. 228 s. (Avhandlingar utg. av Det norske vid.-akad. i Oslo. II. Hist.-filos. kl. 1933. Nr 3.)
- Wadstein, E.* Eriksgatans ursprungliga ändamål och betydelse. (Statsvetenskaplig tidskrift. 37. N. F. 16. S. 195—206.)
- Westman, K. G.* Från landskapslagar och folkting till riksdag och rättstillämpning. (Minnesskrift ägnad 1734 års lag. 1. S. 9—53.)
-

Innehållsöversikt.

- I. Bibliografi, litteraturhistoria och biografi. S. 391—395.
 II. Nordisk språkvetenskap. S. 396—412.
 1. I allmänhet. S. 396—397.
 2. Isländska och fornnorska. S. 397—400.
 3. Norska. S. 400—401.
 4. Svenska. S. 401—403.
 5. Danska. S. 403—405.
 6. Namnforskning. S. 405—408.
 7. Dialekter. S. 403—412.
 III. Runkunskap. S. 412—413.
 IV. Arkeologi, religionsvetenskap och äldre rättsvetenskap. S. 414—422.

Personregister.

Aberstén 391. Afzelius 391. Agrell 412. Ahlberg 411. Alin 416. Almgren 417. Anderbjörk 417. Andersen, H. 391, 401, 403, 408, 412. Andersen, P. 391, 404, 408. Andersson, A. 408. Andersson, P. O. 411. Anjou 420. Arbman 415, 417. Areen 417. Arne 395, 417. Arntz 396. Arvidsson 403. Asklund 411. Atterman 414. Axberger 403.

Bägge 417. Beckman 391, 393, 396. Behrend 405. Belaiew 393. Bellander 417. Benediktsson 393. Benson 391. Berendsohn 393, 421. Berge 412. Berger 408. Berggren 417. Bergman, G. 401. Bernsten 411. Bjerre 396, 401. Bjerregaard 408. Bjerrum 405. Björn 391, 415, 416. B. K. Å. 409. Bodin 409. Brate 408. Brattegard 397. Bring 391. Broholm 420. Brögger 395, 415. Bröndsted 420. Bröndum-Nielsen 404, 405. Buckhurst 393. Bååth 391. Bæksted 412. Bæsecke 412. Baetke 399, 400. Böttker 401. Bøe 415.

Cappelin 402. Carlsson, Lizzie 405. Christensen, B. 409. Christensen, W. 405. Christiansen, R. Th. 415. Cnattingius 418. Colliander 391. Collijn 391. Collinder 396, 401. Curwen 415.

Dahlerup 404. Dahlgren, E. W. 402. Dahlgren, P. 414. Dal 396. Dallby 391. Danell 409. De Geer 402. De Laval 391. Diderichsen 396. Drakenberg 418. Droege 393.

Ehrismann 395. Eile 405. Einarsson 393, 400, 412. Ekholm 414, 418. Elfstrand 392. Elgqvist 405. Engelstad 416. Enqvist 418. Erixon 409, 422. Eskildsen 406. Essén 392.

Festin 418. Fett 416. Finnbogason 397, 400. Fischer-Jørgensen 409. Fischer-Möller 420. Floderus 418. Flom 397, 400. Forssander 414, 418. Franzén 406. Friesen 393, 396, 412.

Garborg 393. Gardell 412. Geijer 401. Genzmer 400. Gjessing 414, 416, 420. Gjöstein 397. Glahder 404. Goksöyr 416. Golther 394. Gould 393, 397. Granberg 409. Grieg 416. Grönlien 411. Gustavson, H. 409. Gustawsson, K.-A. 417, 418. Goedecke 393. Götlind 406, 409.

Hald 406. Hamel 393, 394, 421. Hansen, A. 396, 404. Hansen, F. 418. Hansen, H. P. 404. Hanssen, O. 411. Hansson, H. 418. Hasslöf 411. Hasund 415, 422. Hauberg 405. Hedar 402. Hedin 418. Heggstad 400. Heiermeier 412. Helgason 393, 395, 399. Helie 405. Hellman 418. Hellzén 411. Hencken 414. Henning 403. Hermansen 421. Hermelin 418. Hesselman 396, 398, 401, 402. Heusler 393, 394, 398. Hildebrand 395. Hjelmqvist 401. Hoffmeyer 404. Hofrén 418. Holberg 405. Holm 409. Holtsmark 399, 422. Hornborg 414.

Hougen 416. Houken 393. Hummelstedt 409. Hvidtfeldt 392. Håkansson 411. Hægstad 397.

Ignatius 422. Impiwaara 401. Indrebö 400, 411, 416. Ingers 406. Isaks-sonskan 411. Isberg 409. Iversen 400.

Jacobowsky 391. Jan i Grebo, se Ulin. Jansson 401. Janzén 409. Jeffrey 393. Jensen, J. M. 404. Jensen, K. B. 406. Jensen, N. J. 409. Jensen, Ragnhild 410. Jespersen 396, 404. Jóhannesson 394, 396, 398. Jones 396. Jonson 402. Jónsson, F. 394, 399, 400. Jónsson, G. 397. Jostes 421. Juul-Jensen 404. Jönsson 409. Jörgensen, P. 404. Jörgensen, P. J. 405.

Kaiser 394. Kajsa i Abberta se Westin. Kalén 392, 406. Kallstenius 397. Kapteyn 413. Karg-Gasterstädt 399. Karlén 418. Karlsson, H. 411. Karlström 406. Karsten 395, 409, 414. Kendrick 417. Kjellmark 418. Kling-spor 418. Klitgaard 404. Knudsen, G. 405, 406. Knudsen, R. 406. Knudsen, T. 400. Kock 400. Kofod 411. Kornerup 405. Krahe 413. Krappe 394. Krause 400, 413. Kristensen, H. K. 416. Kristensen, K. L. 410. Kristensen, M. 394, 404, 405, 406, 408, 410, 412. Krogmann 397, 421. Kroman 392. Krüger-Hansen 399. Kugelberg 418. Kuhn 394, 397, 421. Källquist 403. Körner 401.

La Cour 413. Lagerström 418. Lampa 411. Lampén 406. Lange, A. 410. Lannestock 411. Larsen 418, 421. Larsson 410. Lárusson 422. Lebech 405. Leijström 396, 397. Lena på Törpe 412. Le Sage de Fontenay 396. Leuthold 413. Levander 410. Lid 396, 397, 416, 421. Lidén, E. 396, 401, 402, 406. Lidén, O. 419. Lind 408. Lindén 392, 406. Lindquist, I. 400, 413. Lindqvist, L. E. 392. Lindqvist, N. 410. Lindqvist, S. 395, 419. Lindroth 407. Lind-ström 394. Lithberg 410. Ljunggren, C. A. 402. Ljunggren, K. G. 396, 407, 413. Ljunggren, R. 402. Lollesgaard 404. Lund 416. Lundell 410. Lundgren 408. Lynam 392.

Mackeprang 395, 421. Magnusson 419. Magoun 400. Malmstedt 402. Malone 394, 407, 413. Marstrander 396, 407, 413. Martinet 404. Mathiassen 421. Matras 407. Mattsson 397. Meissner 412. Mezger 397, 400. Michanek 419. Mincoff 398. Modéer 407. Mogk 398, 399. Mohr 398. Moltke 413. Mor i Smörkulla, se Askund. Mortensen 421. Mošin 414. Mossé 396, 398, 409, 413. Mowitz 412. Munthe 419. Möller, Chr. 412. Möller, K. 404, 410. Möller, N. 397. Möller, P. 407, 410. Mörk 401. Mörland 401.

Neckel 394, 397, 413, 421. Nerman 414, 419. Neuman 394. Nielsen 392. Nihlén 419. Niklasson 416. Noack 410. Nordell 412. Nordén 413, 419. Nordenstreng 407. Nordhagen 410, 414. Nordlander 402. Noreen 392, 400, 403. Norlind 392. Norrie 404. Nummedal 416. Nyrop 397. Nyström 402. Nörlund 413.

Odenocrants 419. Ohrt 394, 421. O. J. 415. Olofsson 412. Olsen 398, 407, 413. Olsén 419. Olson, E. 392, 400, 413. Olsson, H. 419. Oxenvad 404.

Palm 407. Palmér 402. Paulsen, P. 415. Pedersen, A. J. 412. Pedersen, Chr. 405. Pedersen, N. K. 407. Petersen, C. S. 405. Petersen, J. 416. Petersen, Th. 416. Pipping 398, 413. Piquet 413. Prince 410.

Rasmusson 415. Rehling 404. Reichardt 398, 399. Reichborn-Kjennerud 400, 421. Resen 405. Reuschel 394, 399. Rohmann 394, 410. Rosenberg 421. Rui 412. Runius 403. Rydbeck 415, 419. Rydh 420. Rydzevskaja 407. Raae 410.

Sahlgren 395, 407, 408, 410. Sahlström 420. Samuelsen 392. Sandegren 417, 420. Sandfeld 404. Sandklef 420. Sayce 414. Schagerström 408. Schlauch 394. Schmidt, A. F. 392. Schneider 394. Schnell 420. Schröbler 394. Schröder, F. R. 395, 413, 421. Schütte 395, 408. Schöne 411. Seip 398, 399, 401, 407, 409, 412, 413. Sernander 414. Shetelig 413, 415. Sigfússon 408. Sigmunds-son 395. Sjögren 422. Skautrup 404, 405. Skov 397, 404. Skulerud 410. Smith, A. H. 408. Smith, O. 392. Smeds 410. Sommerfelt 396, 397, 400, 401, 407, 413, 421. Steche 400. Steen 415. Steffen 403, 413. Steinnes 422. Stenberger 414, 420. Stigum 415. Stoltenberg 410. Strange 410. Streitberg

392. Sturtevant 398. Ståhl 408. Suleng 416. Sundquist 420. Svanberg 402. Sveinsson 399. Swenning 411. Sydow 395. Söderwall 402.
 Tausen 405. Thalbitzer 408. Thomasson 416. Thordeman 395. Thorild 403. Tidmark 420. Tilander 393, 405. Tinnberg 420. Tiselius 391. Toivonen 402. Tryde 421. Tuneld 419. Tydén 413.
 Uhrskov 411. Ulin 412. Ullmann 401.
 Wachtmeister 420. Wadstein 397, 422. Wadström 412. Vasmer 397, 408. Werenskiöld 408. Wessén 396, 401, 402, 413. Westerlund 420. Western 398, 401. Westin 412. Westman 422. Widding 391, 398. Wieselgren 395, 397. Vifot 420. Wikander 412. Will 395. Virdestam 393. Wivallius 403. Vogt 398. Wolf 403. von der Leyen 395. Vries 394, 395, 398, 413, 422. Vågslid 408. Zatočil 400. Zetterholm 398.
 Åberg 415. Åkerlund 398, 402. Aakjær 408. Åmark 393.
 Öberg 420. Ödeen 408. Östergren 402.

Starkare förkortningar av titlar å lärda sällskaps skrifter, tidskrifter och samlingar m. m.

AA = Acta archæologica. — **Aarb** = Aarbøger for nordisk Oldkyndighed. — **AfdA** = Anzeiger für deutsches altertum. — **APHS** = Acta philologica scandinavica. — **Ark** = Arkiv för nordisk filologi. — **BMÅ** = Bergens museums årbok. — **BSL** = Bulletin de la société de linguistique de Paris. — **C. R.** = Comptes rendus. — **DF** = Danske Folkemaal. — **DLz** = Deutsche Literaturzeitung. — **DSt** = Danske Studier. — **Festskrift V. Andersen** = Festskrift til Vilhelm Andersen fra Kolleger og Disciple. — **Festskrift Granfelt** = Festskrift för Otto Hjalmar Granfelt. — **FFC** = F. F. communications. — **FH** = Fynsk Hjemstavn. — **FoF** = Folkminnen och folktankar. — **FoN** = Fortid og Nutid. — **Fornv** = Fornvännen. — **For. t. no. fort. bev. Årsb.** = Foreningen til norske fortidsmindemerkners bevaring. Årsberetning. — **Germanische Philologie** = Germanische Philologie. Ergebnisse und Aufgaben. Festskrift für Otto Behagel. — **GGA** = Göttingische gelehrte Anzeigen. — **GHÅ** = Göteborgs högskolas årsskrift. — **GoBFT** = Göteborgs och Bohuslans fornminnesförenings tidskrift. — **GR** = The Germanic review. — **GRM** = Germanisch-romanische Monatsschrift. — **GVVSH** = Göteborgs K. Vetenskaps och Vitterhets samhälls handlingar. — **HTda** = Historisk Tidskrift udg. af den danske historiske Forening. — **HTno** = Historisk tidskrift utg. av den norske historiske forening. — **HTsv** = Historisk tidskrift utg. av Svenska historiska föreningen. — **HVSLÅ** = K. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund. Årsberättelse. — **JEGPh** = The journal of English and Germanic philology. — **KVHAA(H)** = Kungl. vitterhets historie och antikvitetsakademien(s) handlingar. — **Leeds studies** = Leeds studies in English and kindred languages. — **Litbl** = Literaturblatt für germanische und romanische Philologie. — **LUÅ** = Lunds universitets årsskrift. — **M** = Museum. Maandblad voor philologie en geschiedenis. — **MLN** = Modern language notes. — **MLR** = The modern language review. — **MoM** = Maal og minne. — **MPh** = Modern philology. — **NFK** = Norsk folkekultur. — **NoB** = Namn og bygd. — **NR** = Nordische Rundschau. — **NsvSt** = Nysvenska studier. — **NTBB** = Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen. — **NTL** = Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri utg. av Letterstedska föreningen. — **NTS** = Norsk tidskrift för sprogvidenskap. — **OoB** = Ord och bild. — **PBB** = Beiträge zur geschichte der deutschen sprache und literatur. — **PMLA** = Publications of the Modern language association of America. — **PSS** = Publications of the society for the advancement of

Scandinavian studies. Scandinavian studies and notes. — **SM** = Sönderjydsk Maanedsskrift. — **SoK** = Sprog og kultur. Udg. af Institutet for jydsk Sprog og Kulturforskning. — **SoS** = Syn og segn. — **StNF** = Studier i nordisk filologi. — **S. T. U. A. G. N. L.** = Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur. — **Studia germanica** = Studia germanica tillägnade Ernst Albin Kock den 6 december 1934. — **Studier Dahlerup** = Studier tilegnade Verner Dahlerup paa Femoghalvfjerdensaarsdagen den 31 Oktober 1934. (= DF. 8. Tillægsbind = Sprog og kultur. 3. Tillægsbind.) — **Studier Ekholm** = Studier tillägnade Gunnar Ekholm 19 ¶ 34. — **Sv. Lm** = Svenska landsmål. — **UUA** = Uppsala universitets årsskrift. — **ZfdA** = Zeitschrift für deutsches altertum . . . — **ZfdPh** = Zeitschrift für deutsche philologie. — **ZfvglSpr** = Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung.

Rättelser:

- S. 254 r. 3 nedifr. står »(s. 43)», läs »(s. 294)».
 » 273 » 10 » » » s. 17», » » s. 268».
 » 278 » 6 uppifr. » » s. 34», » » s. 285».
-